

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LEHNSBARON
HANS BERNER SCHILDEN HOLSTEN'S
SLÆGTEBOG

CLAUSHOLMS
BYGNINGSHISTORIE

AF

HARALD LANGBERG

III
ANDET BIND

KØBENHAVN MCMLVIII

OVERSIGT
over det hidtil udkomne

- I Del (de fædrene Ahner) afsluttet**
- 1. Bind: Indledningshefte (1940—41)
 - 1. Hefte (1940)
 - 2. Hefte (1940—41)
 - 2. Bind: 1. Hefte (1942—43)
 - 2. Hefte (1943—44)
 - 3. Bind: (1956—57)
- II Del (de mødrene Ahner) fortsættes**
- 1. Bind: 1. Hefte (1952)
 - 2. Hefte (1955)
- Om det som II Del 1. Bind 3. Hefte betegnede
se nedenfor.
- III Del (Slægtens Ejendomme m.v.) fortsættes**
- (1. Bind) 1. Halvbind (1947)
 - 2. Bind: Harald Langberg: Clausholms Bygningshistorie (1958)
 - 3. Bind: 1. Hefte (1952), tidligere betegnet som
II Del 1. Bind, 3. Hefte.
 - 2. Hefte (1955)
- Tavlebind..... fortsættes**
- 1. Hefte (1940—42)

Under Forberedelse er II Del, 2. Bind.

Det i 1952 udsendte Hefte Breve og Optegnelser — der paa Omslaget er betegnet som II Første Bind 3. Hefte — vil paa Grund af ændrede Dispositioner faa Betegnelsen III Del, 3. Bind, 1. Hefte.

For de ikke signerede Afsnit bærer Albert Fabritius Ansvar.

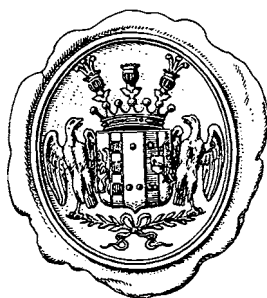
LEHNSBARON
HANS BERNER SCHILDEN HOLSTEN'S
S L Æ G T E B O G

LEHNSBARON
HANS BERNER SCHILDEN HOLSTEN'S
SLÆGTEBOG

CLAUSHOLMS
BYGNINGSHISTORIE
AF
HARALD LANGBERG

TREDIE DEL

II

KØBENHAVN MCMLVIII

INDHOLD

	Side
Forord	7
Clausholms ældre historie	9
Staldgårdsholmens bebyggelse	10
Clausholms ældste kendte ejere	15
Axel Lagesens Clausholm	18
Mogens Gøyes Clausholm	19
Mogens Gøyes efterkommere	22
Storkansler Conrad Reventlows Clausholm	33
Bygmester og bygherre	55
Skulptur og maleri	67
Kongens Clausholm	77
Dronning Anna Sophies Clausholm	93
To hundrede år	105
Slutning	121
Noter	125
Bilag 1—136	139
De enkelte rum	255
Register	325
Tavler	Tavle
Rekonstruktioner	1— 8
Opmålinger	9—15

FORORD

Jyllands kunsthistorie i nyere tid er kun sparsomt oplyst. Medens middelalderens jyske monumenter har været genstand for talrige undersøgelser, og der for disse mindesmærkers vedkommende foreligger en ikke ubetydelig litteratur, hvori såvel arkitektur som skulptur og malerkunst er behandlet, således at næppe et kalkmaleri, en døbefont eller en billedsten er ladet ude af betragtning, og medens vor dybestgaaende inventarundersøgelse netop omfatter Jyllands navnkundige gyldne altre, så har alt det, der siden middelalderen er frembragt i Jylland, kun været genstand for en yderst begrænset behandling i vor kunsthistorie, og navnlig har mindesmærkerne fra den ældre enevældes tid fået lov at henligge i det dunkle.

Dette er mærkeligt og betænkeligt. Mærkeligt fordi de samtidige monumenter i København og omegn er dyrket med stor flid, således at der forlængst er fremkommet en omfattende litteratur desangående. Betænkeligt, fordi det nu engang hører til en civiliseret nations forpligtelser at have rede på landets kulturmindesmærker. Og det er påfaldende, så lidt der vides om Jyllands, ikke mindst når man erindrer, hvad der i de senere år er fremkommet om Slesvig-Holstens.

Der forestår et stort arbejde, hvis der for alvor skal kastes lys over jysk kunsthistorie i det her omhandlede tidsrum, og der er mange veje at gå. Men sådan som hovedstadsområdets vigtigste mindesmærker forlængst har fået monografier: Charlottenborg, Vor Frelses kirke, Holmen, Frederiksberg slot, Fredensborg, etc., sådan kan det også være naturligt at tage hovedlandets større monumenter op et for et og så håbe, der fra disse kan kastes lys over omgivelserne.

Den her foreliggende undersøgelse af Clausholms bygningshistorie er tænkt som et sådant bidrag til Jyllands kunsthistorie, og selv om det er fundet rimeligt, at følge byggearbejderne på stedet fra de ældste tider, så vidt det nu har været mig muligt, og op til nutiden, er det dog den nuværende hovedbygningstilblivelseshistorie, der er undersøgelsens egentlige genstand: *Storkansler Conrad Reventlows og Frederik den Fjerdes Clausholm*. Det har måttet klarlægges, hvordan denne hovedbygning oprindeligt så ud, og hvorledes den ændredes af kongen. Det har endvidere været mig magtpåliggende at finde frem til alle de momenter, der måtte have spillet ind, da beslutninger blev taget af betydning for byggeriet, og jeg har gerne villet kunne påvise, hvilke folk der har været beskæftiget på stedet med opgavernes løsning.

For ikke at tynde fremstillingen med alt for mange detaljer, har jeg lagt en væsentlig del af bevisførelsen i noter og indført en del af oplysningerne om slotsinteriørerne i de særlige rumbeskrivelser, der danner en afdeling for sig i bogen. Som bilag er aftrykt et udvalg af de vigtigste dokumenter vedrørende bygningshistorien.

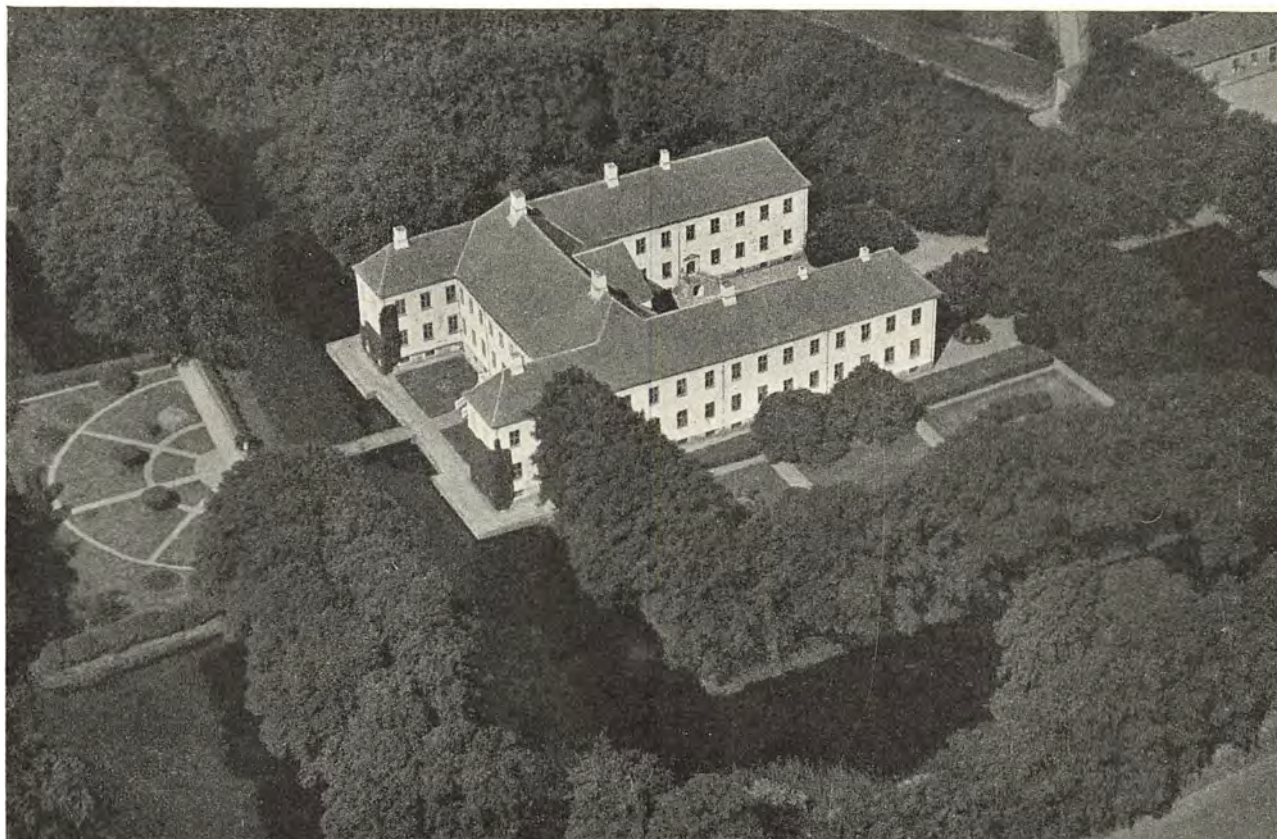
Det kan måske for en flygtig betragtning forekomme urimeligt at gøre så meget ud af et enkelt monument, men det må erindres, at vor viden om herregårdenes udseende og indretning omkring år 1700 er meget ringe, og at de eksisterende oversigtsværker vedrørende vore

herregårde har en beklagelig tilbøjelighed til alene at anskue bygningerne, som de nu fremtræder. Det her foreliggende arbejde er resultatet af en undersøgelse, der — sammen med en række tilsvarende, mindre undersøgelser, hvoraf forfatteren tidligere har publiceret enkelte som monografier — ligger til grund for affattelsen af skriftet »Danmarks Bygningskultur«, hvori der er givet de sammenfattende redegørelser og videre udsigter, som det følger ikke er fundet hensigtsmæssigt at gentage her. Arbejdets metode er begrundet i de anskuelser, der er givet udtryk for i »Danmarks Bygningskultur«.

Undersøgelserne har stået på i en årrække, og mange er jeg i den forløbne tid blevet tak skyldig for deres bistand. I udgravningsarbejdet deltog godsets skovarbejdere og arbejdsfolk fra Mygind og Aarslev. Landmåling og nivellementer er foretaget af landinspektørerne Ernst Rasmussen og Aage Olsson, Randers, entreprenør Frode Sørensen, Nørre Aarslev, samt Clausholms ejer fra 1955, civilingeniør Henrik Berner, medens arkitekterne Erik Hansen, Johannes Exner, Søren Sass, Steen Carstensen, Povl Wind Skadhauge, Mette Pihler, Jørgen Pers og Logan Nørgaard har medvirket ved det omfattende tegne- og opmålingsarbejde. En stor del af det fotografiske arbejde er udført af Nationalmuseets fotograf Niels Elswing og af fotograf Johan Christensen, Randers, medens konservatorerne Peter Linde og Knud Thorvildsen samt billedhuggeren William Larsen har konserveret de ved udgravningen gjorte fund. Fru Charlotte Jensen har bistået mig med arkivarbejdet og afskrevet størsteparten af de dokumenter, der aftrykkes som bilag. Fra Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger er lånt en serie opmålinger (jfr. tavle 10, 13 og 14) udført 1935 af et hold elever ved akademiet (P. Johansen, G. Krohn, S. Aa. Petersen, B. Waagepetersen og B. Alstrup).

Udgravningerne er foretaget for Nationalmuseet, delvis for museets regning, medens Statens almindelige Videnskabsfond har givet en bevilling til det omfattende tegnearbejde. Jeg må takke de mange, der hver på deres måde har hjulpet mig i mit arbejde, men en særlig tak skylder jeg Clausholms ejer gennem en lang årrække, lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten, der har betroet mig arbejdet og fra først til sidst fulgt undersøgelserne med aldrig svigtende interesse. Lehnsbaronen, der selv har optegnet så meget om Clausholm, og som har publiceret værdifulde meddelelser om stedet til gavn for fremtidig forskning, udgiver dette skrift som en del af den store slægtebog, hvori allerede *Clausholms have og møblerne på Clausholm* er blevet behandlet. Det er mit håb, at disse studier vil anspore andre til at iværksætte tilsvarende undersøgelser til forøgelse af vor viden om hovedlandets kunsthistorie. Det jyske universitet måtte her have en naturlig arbejdsmark.

H.L.

1. Luftbillede optaget fra sydøst.

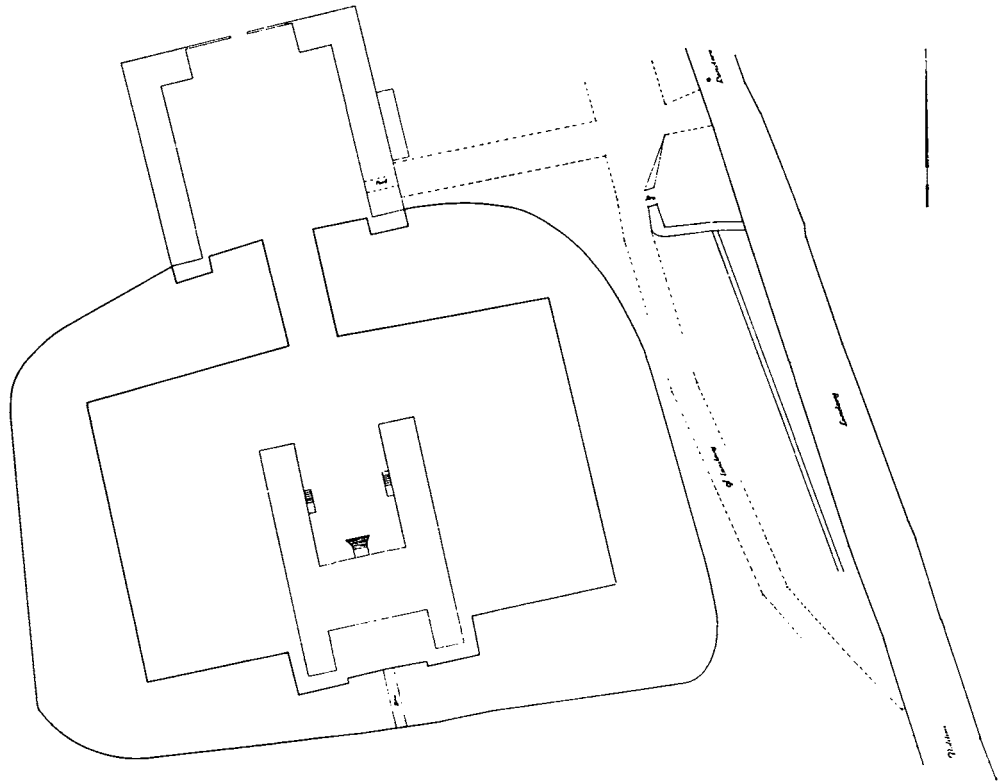
CLAUSHOLMS ÆLDRE HISTORIE

De midler, vi har til at danne os et begreb om Clausholm, som det var før den nuværende hovedbygning blev til, er af forskellig art. De *historiske efterretninger*, der tillader os at følge stedets ejerforhold langt ned i middelalderen, og som tillige giver os forskellige spredte oplysninger om begivenheder på stedet, meddeler os nok adskilligt om bygninger, men kun ved at sammenholde de skrevne vidnesbyrd med det *arkæologiske materiale*, som er bragt for dagen ved en række undersøgelser, foretaget i de senere år, er det muligt nogenlunde at få hold på, hvordan der i tidlig tid har været bygget på stedet. Disse arkæologiske undersøgelser har ikke haft karakter af en egentlig udgravning. Opgaven har måttet indskrænkes til en sondering af terrainet med det formål at få klarhed over anlæggets historie i grove træk.¹

Det har været formodet, at Clausholms brede grave er bevaret fra det middelalderlige anlæg, og at bygningerne ligger på de gamle pladser.² En plan, der for år tilbage blev fremdraget fra Brahetrolleborgs arkiv, og som er tegnet 1684, d. v. s. få år før den nye hovedbygning blev rejst, har været egnet til at støtte denne formodning, men som det i det følgende skal vises, adskiller denne plan sig på væsentlige punkter fra det middelalderlige anlæg (fig. 22).

At der i middelalderens slutning har ligget en firefløjet hovedbygning, hvor slottet rejser sig, står imidlertid fast, men øst for slottet, hvor der nu er have, lå ved middelalderens udgang en staldgårdsholm, adskilt fra hovedbygningen ved en grav, og denne mindre holm har været bebygget langt tilbage i tiden. Vidnesbyrdene om bebyggelsen på »staldgårdsholmen« er endog af en sådan art, at det er tilladeligt at fastslå, at holmen på et tidligere tidspunkt i middel-

alderen har spillet en mere betydelig rolle end den slet og ret at give plads for stalde og tilsvarende udlænger. Terrainforholdene gør det endvidere sandsynligt, at der er bygget på staldgårdsholmen, før der er bygget på det sted, hvor slottet står, og hvor der ikke er påtruffet bygningsspor så gamle som de, der er fundet på staldgårdsholmen. At denne holm en overgang har været det egentlige Clausholm synes nærliggende at antage.

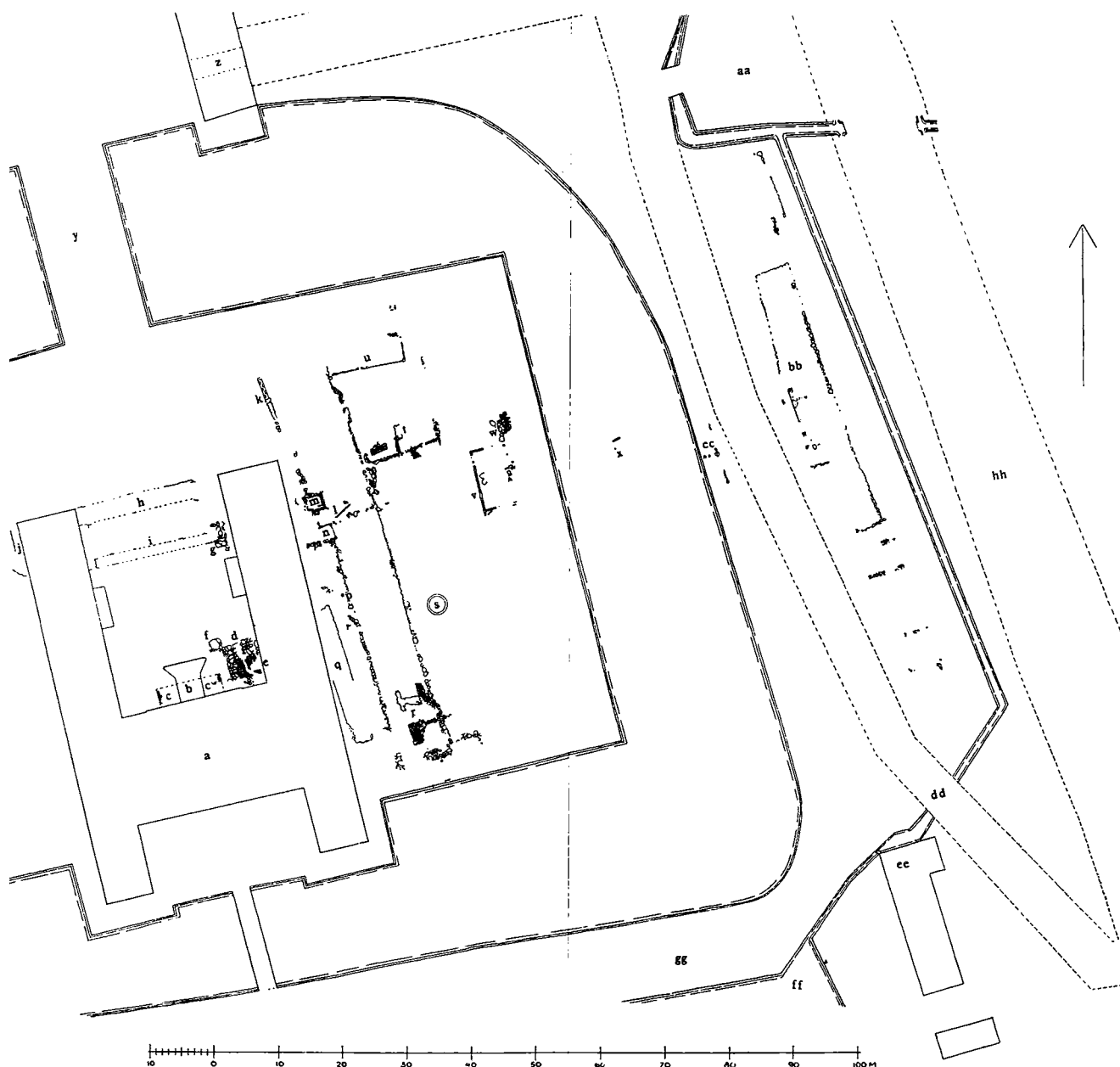

2. Clausholm, Voldum sogn, Galten herred. Oversigtsplan 1955 (1 : 2000).

STALDGÅRDSHOLMENS BEBYGGELSE

Blandt de ældste påviste bygningsrester på den holm, vi kalder staldgårdsholmen, er det nederste af en 85 cm bred frådstensmur på kampestenssokkel. Muren lader sig kun datere omtrentlig. Frådsten er rimeligvis det første — i alle tilfælde et af de første — byggeemner anvendt til murværk her i Danmark, og det let håndterlige materiale er brugt til adskillige kirker i Clausholms omegn. Sognekirken i Voldum har således efter alt at dømme oprindelig været opført af frådsten, og kirkerne i Galten og Ødum står endnu med gamle frådstensmure. Materialet har været brugt jævnsides med granit — Ødums frådstensmure hviler på granit-sokler — og er først blevet fortrængt af den brændte teglsten, der kommer til landet i Valdemar den Stores tid.³ Efter 1160'erne kan der næppe være bygget med frådsten i større omfang herhjemme, og i tiden efter året 1359, da Valdemar Atterdag erobrede Clausholm, har frådsten været utænkeligt som byggeemne. Dette er vigtigt for os — thi det vil sige, at frådstensmuren har været opført, før den første historiske begivenhed af betydning udspillede på Clausholm.

Den lille stump frådstensmur kan da tjene som udgangspunkt for de betragtninger, vi kan gøre os om Clausholm i tiden før Valdemar Atterdag. Det, at vi har kunnet konstatere

3. oversigtsplan over påviste ældre bygningsrester på Clausholm (1 : 1000).

a. hovedbygningen.	l. rester af pælebro over nu tilkastet mellemgrav.	w. højereliggende fundamentrester.
b. trappen foran hovedbygningen.	m. nordre portpille, sml. fig. 14.	x. pæl i voldgraven.
c. Storkanslerens trappe.	n. søndre portpille, sml. fig. 14.	y. dæmning til staldgården.
d. fundament af bygning (trappetårn?), sml. fig. 19.	p.stensætning langs mellemgraven.	z. staldgårdens østre fløj.
e. trappe ned, sml. fig. 20.	q. svært fundament.	aa. holmen, hvor smedien siges at have ligget.
f.stensæt brønd, sml. fig. 17.	r. gulve i køkkenbygninger indrettet over den opfyldte mellemgrav, sml. fig. 21.	bb. rester af bebyggelse øst for graven.
g. svært fundament.	s. muret springvandsbassin (?).	cc.stensætning langs graven.
h. rester af gammel nordfløjs nordmur.	t. dybtliggende underdel af frådstensmur, sml. fig. 4—5.	dd. brosted, hvor det gamle vejlegeme passerer afløbet fra møllen.
i. rester af gammel nordfløjs sydmur.	u. dybtliggende hus med støb, sml. fig. 7.	ee. møllen.
j. fundamentrester.	v. dybtliggende hus muret mellem stolper, sml. fig. 6.	ff. mølledammen.
k. rester af muret bro (?) ud mod gammel grav.		gg. mølledæmningen.
		hh. moderne landevejsdæmning over engen.

frådsten *in situ*, er allerede et vigtigt vidnesbyrd. Thi der findes på holmen meget store mængder frådsten, der tydeligt stammer fra bygninger, og vi kan, når den ovennævnte iagttagelse tages i betragtning, tillade os at se bort fra den mulighed, at alt dette byggemateriale skulle være tilført som fyld andetsteds fra. Vi har grund til at tro, frådstensbebyggelsen på holmen

har haft et ikke ringe omfang, selv om vi på indeværende tidspunkt er ude af stand til at påvise, hvor stort endsige af hvad art frådstensanlægget har været.

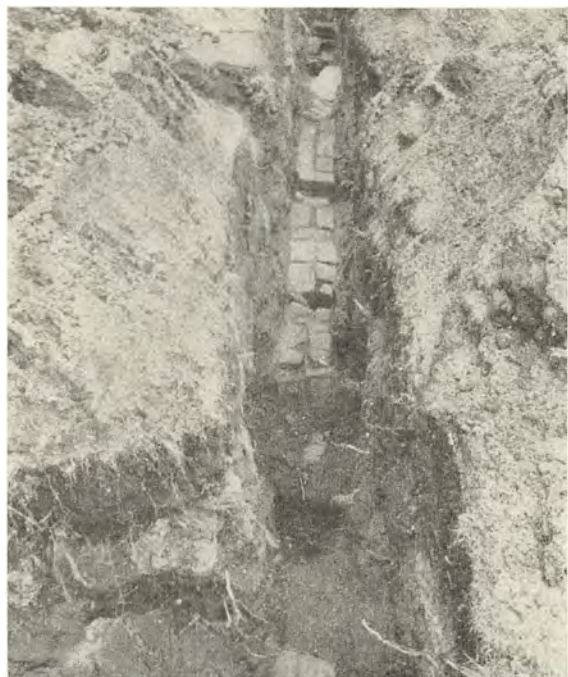
En holm med frådstensbygninger er imidlertid noget ganske specielt. Så vidt vi kan skønne, tillod private sig næppe større byggeforetagender af denne art, men for konge og kirke kan sligt være faldet naturligt. At kongen skulle have besiddet stedet, forlyder der dog intet om, men med kirken forholder det sig noget anderledes. Det hed sig i det 18. århundrede, at Clausholm skulle være bygget af en århusbiskop i begyndelsen af det 12. århundrede.⁴ Til denne overordentlig slet afhjemlede meddelelse tør vi ikke støtte os, men den er ingenlunde helt usandsynlig. De ældste murede forsvarsværker, vi har historisk efterretning om, er netop knyttet til kirkens folk, der forstod sig vel på krigens håndværk.⁵ Noget bestemt kan vi imidlertid ikke udtale om Clausholms grundlægger, sålidt som vi kan afgøre, om der har været bygget på holmen, før frådstenen bragtes i anvendelse.

Hvad dette ældgamle befæstede sted har heddet, ved vi iøvrigt slet ikke, men navnet Clausholm (eller Claxholm), der optræder i det 14. århundrede, skriver sig efter alt at dømme fra endnu ældre tid og kan for den sags skyld godt være det navn, stedet fik, da det bebyggedes første gang. Navnet er sammensat af det olddanske mansnavn Klak (oldnordisk: Klakkr) og det fællesgermanske ord holm (oldnordisk: holmr), hvis betydning ikke har undergået nogen forandring.⁷ Når der således har kunnet tales om en »Klaks holm« var det naturligvis værd at vide, hvem denne Klak måtte være. Er det grundlæggeren af Clausholm, der har fået sit navn fæstet til stedet, så har dette båret det trofast gennem århundreder, hvor alle efterretninger om dets oprindelige herre sank i glemsel. Vi ved intet at meddele om nogen Klak ved roden af Djursland i fordums tid.

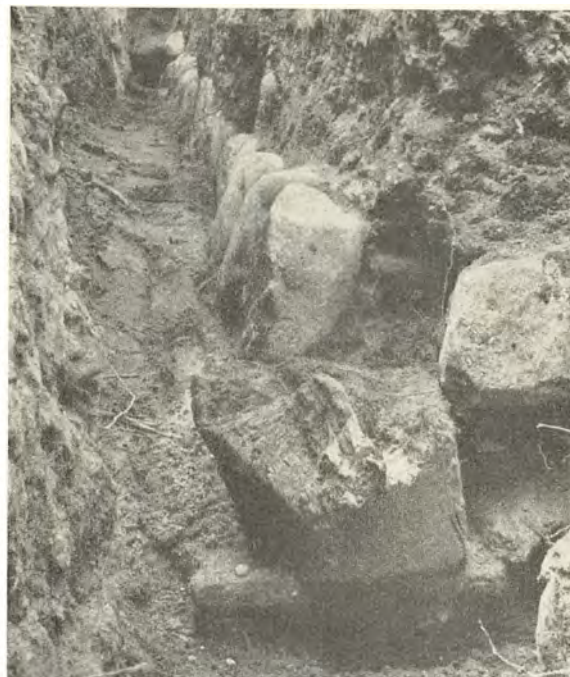
Samtidig med at frådstensbebyggelsen endnu eksisterede, har der på østsiden af holmen været bygget et hus, som kunne se ud til at have haft jordgravede vægstolper, hvorimellem der var opmuret ydervægge af mursten direkte på den naturlige grund. Imellem to af stolperne var der flade sten, der kun kan forklares som spor af et dørsted. Den nærmeste parallel er et i 1946 udgravet hus i Lund⁸, hvor der ligeledes fandtes jordgravede stolper med murværk imellem, men murværket, der ikke var af så reel beskaffenhed som det, der blev påtruffet på

4—5. frådstensmur (fig. 3, t) set fra nordvest og fra sydvest.

6. hus muret mellem stolper (fig. 3, v) set fra nord.

7. hus med stab (fig. 3, u) set fra øst.

Clausholm, var sat på planker, der lå som fodstykker, et mellem hvert stolpefag. Huset i Lund menes at stamme fra 13. århundrede. Om Clausholmhuset kan det blot siges, at det er fra efter ca. 1160, og at det formentlig er gået til grunde i det 14. årh. (fig. 6). Endelig kan et tredje gammelt bygværk på holmen nævnes. Også her drejer det sig om et hus, der har efterladt sig huller efter, hvad man kunne være tilbøjelig til at betragte som vægstolper, men imellem dem var der kampesten og ikke mursten. Det ejendommelige var imidlertid, at disse kampesten stod på højkant i enkelt række, således at der umuligt kunne have været flere »skifter« over dem. Husets sydøstre hjørne var særlig velbevaret. Her var der endnu et stort tømmerstykke i behold, men det var ikke det nederste af, hvad man ville kunne kalde en hjørnestolpe, thi det drejede sig om et rodstykke, der var sat på hovedet og umuligt kunne have nået væsentligt højere op end det niveau, overkanten af de nævnte kampesten angav (fig. 7).

Det må efter det foreliggende at dømme synes nærliggende at betragte tømmerstykket som en »stab«, oven på hvilket det egentlige hjørne af huset har hvilet. Kampestenrækkerne kan da betragtes som opstillet med det formål at lukke mellemrummet mellem jordoverfladen og husets hævede fodrem. Stabkonstruktionen, der kendes så godt fra Norge og Sverrig, er tidligere påtruffet ved Halkær (Himmerland) i en hustomt, der er dateret til 13.—14. århundrede.⁹ Huset på staldgårdsholmen synes at have eksisteret samtidig med frådstensbebyggelsen, men kan iøvrigt ikke nøjere dateres.

Skønt vi ingenlunde har undersøgt hele det areal, der i dag henligger som have øst for hovedbygningen, så er vi dog nu i stand til at danne os visse forestillinger om en bebyggelse i middelalderen på dette sted. Vi har for os en mindre holm med et eller flere frådstenshuse — og langs holmens stensatte kant står andre huse af lettere konstruktion. Disse huses vægge ud mod voldgraven kender vi imidlertid intet til. Om der har været en ringmur, som husene har ligget op til og benyttet som »bagmur«, eller om man har haft palisader, får stå hen.

At holmen er blevet angrebet militært, synes imidlertid givet. Såvel i stensætningen som inde på borgpladsen er der fundet armbrøstbolte, og fundomstændighederne godtgør, at frådstensbebyggelsen eksisterede, da angrebet fandt sted. At en brand har hærget, er ligeledes

8. arm af krucifix (1 : 1).
Nationalmuseet.

9. guldspånne (1 : 1).
Nationalmuseet.

sikkert. Herom vidner tydelige brandspor. Under de voldsomme begivenheder er adskilligt af værdi gået tabt, og enkeltfund gjort på stedet giver os en anelse om det, der i sin tid fandtes på holmen. Når vi således finder en bronzearm med rester af forgyldning (fig. 8), behøver vi ikke tvivle på, at et forgyldt krucifix af den type, vi kender fra Odderalteret, har eksisteret på Clausholm. Vi kan tale om »Clausholmkrucifixet« og med nogen sikkerhed sige, at det må være gjort i midten af det 12. århundrede.¹⁰

Af stor skønhed er en guldbroche (fig. 9), formet over et liljemotiv — ikke uden lighed med tidligmiddelalderlige norske »søljer«. Støbeformen til en tilsvarende, men større broche blev for år tilbage fundet i Lund. Den dateres til omkr. 1350, og fra samme tid stammer vel Clausholmspændet¹¹. Perler og rubiner har været indfattet i smykket, der må regnes mellem de bedste, vi har fra vor middelalder.

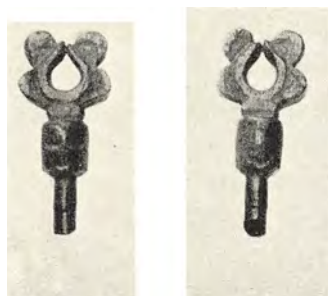
Sammen med en lille træeske, som lå tæt øst for frådstensmuren, fandtes en mærkelig, ganske lille fremstilling af en hjælm skåret i ben. Ved en tap har hjælmen været fastgjort til et eller andet, hvis ikke tappen blot er resten af en længere benspids; har det sidste været tilfældet, kan det være det øverste af en stylus, vi har fundet. Det interessante er imidlertid selve hjælmen, der har form som en grydehælm med hjælmtegn, dannet af to vesselhorn, smykket med påfuglefjer (fig. 10). Som type tilhører hjælmen det 13. årh., men den forekommer også hyppigt i det 14. årh., hvor den dog fortrænges af den større tøndehjælm. Vesselhornene var såre almindelige som hjælmtegn allerede fra det 13. århundrede, men de fremstilledes i reglen som almindelige tyrehorn, der gerne anbragtes på siderne af hjælmen med spidserne bøjet ind mod hinanden. I det 14. århundrede får spidserne tendens til at blive drejet i vejret, og i århundredets slutning er lyreformet almindelig. Hjelmtagnet på den lille hornhælm kan næppe være lavet før hen imod midten af det 14. århundrede, men det kan på den anden side heller ikke være meget yngre, idet hjælmen da nok havde været af en senere type. Vesselhornene var i tidlig tid meget hyppigt besatte med påfjer, men der synes at have været en tendens til at udelade dem i forbindelse med de elegante lyreformede horn, da disse blev almindelige. Dette peger imod en tidlig datering af »lyren«. Alt i alt synes hjælmen med dens hjælmtegn at være udformet omkring midten af det 14. århundrede, og der er ikke grund til at tro, vi skulle stå over for en væsentlig senere gengivelse deraf. Våbenkunsten var dengang så levende, at hjelmtegnernes formgivning utvivlsomt fulgte de skiftende moder.¹²

Går vi ud fra, at den lille hornhælm tidligst kan være skåret hen mod midten af det 14. århundrede, må de voldsomme begivenheder, vi ovenfor har omtalt, have fundet sted efter

dette tidspunkt, men vi er ikke arkæologisk vej istand til at sige hvornår. De historiske kilder lader os imidlertid ikke helt i stikken. At det gik varmt til i Nørrejylland i tiden efter grev Gerts endeligt 1340, og at Clausholm ikke lå stille hen i det 14. århundrede, er givet. Den yngre sjællandske årbog, der har en indgående redegørelse for de jyske adelsmænds modstand mod Valdemar Atterdag 1359, fortæller lige ud, at Clausholm sammen med flere andre borge blev erobret dette år, og at jyderne tog den tilbage, da kongen var draget bort til Sjælland.¹³ Armbrøstboltene, der er fundet på Clausholm, svarer til dem, der kendes fra andre pladser, hvor der på Valdemar Atterdags tid er kæmpet¹⁴, og et tveægget sværd, der for år tilbage blev fisket op af voldgraven, er fra samme tid.¹⁵ Det ligger lige for at formode, at kampen om Clausholm 1359 har ført til den ødelæggelse, der så tydeligt er vidnesbyrd om, men det kan ikke noksom fremhæves, at vi ingenlunde har brev på, at der ikke har fundet andre kampe sted. Ødelæggelsen af de huse, vi har fundet rester af, kan naturligvis være sket på et andet tidspunkt. Clausholms ejere i det 14. århundrede har vi lidt kendskab til, og de forekommer ikke at have været fredsommelige.

CLAUSHOLMS ÆLDSTE KENDTE EJERE

Erik Mændved vendte sig 1314 mod et par brødre, ridderne Uffe og Henrik Nielsen, som anklagedes for at være rømmet fra hæren under krigstoget i Sverrig 1309.¹⁶ Den ene af disse, *Uffe Nielsen*, skal have ejet Clausholm.¹⁷ Han var blandt de jyske adelsmænd, som 1328 sluttede sig til kongen, og han nævnes året efter i forliget mellem kongen og grev Johan den Tredie af Holsten.¹⁸ De danske, der havde sluttet sig til kongen, sikredes ret til at forblive i deres besiddelser og til at nyde de friheder og rettigheder, de tidligere havde haft. Også i forliget 1332 med grev Gert indbefattes han, og atter får han forsikring om sine besiddelsers ukrænkelighed.¹⁹ At det var en herre, hvis styrke der regnedes med i disse år, hvor riget var i opløsning, tør man nok slutte af den omstændighed, at han sammen med drosten Lars Jensen og hertug Knud Porse udpeges af pave Johannes XXII til at bistå ærkebispens i Lund og pønitiaren Jens Nyborg med at inddrive en skat til pavestolen.²⁰ Uffe Nielsens segl, som er bevaret i flere eksemplarer, gengiver det våben, han førte.²¹ I skjoldet springer en »panter«, den heraldiske betegnelse for et fabeldyr, der har skikkelse som »en løve med hornet dragehoved og ørnefødder på forbenene«. ²² Efter dette skjoldmærke har man i nyere tid kaldt den slægt, Uffe Nielsen tilhørte, for »Panter«, et navn der ikke brugtes af slægten selv. Som hjælmtegn viser seglet, at Uffe Nielsen benyttede to vesselhorn besat med påfjer, tre på hvert horn (fig. 11).

10. hjælm med horn (1 : 1).
Nationalmuseet.

11. Uffe Nielsens segl (1 : 1).
Rigsarkivet.

Om Uffes jordegods ved vi kun lidt. Han tog 1329 Føltved (Kær hrd.) og andet gods i Vendsyssel i pant, og Gåser ved Føltved fik han låsebrev på 1330. Tre ålegårde her lå sidenhen til Clausholm. På Stevns overtog han 1336 gods i Strøby.²³ Hvornår og hvordan han kan være kommet i besiddelse af Clausholm, forlyder der intet om, men han (eller hans søns svigerfader) skal alle sine dage have haft gods i Sønderhald herred, der grænser tæt op til Clausholm.²⁴ Uffe nævnes i Vendsyssel endnu 1347, året før den sorte død.²⁵ Fra ham skal sønnen Lave Uffesen have fået Clausholm.²⁶ Noget gods i Strøby på Stevns, som denne Lave siden pantsætter til Niels Brockhusen, er formentlig det, faderen havde overtaget 1336.²⁷ Det er vel kommet til Lave sammen med Clausholm. Det ovenfor omtalte gods i Sønderhald herred havde Lave alle sine dage ifølge et tingsvidne fra omkring 1400, der tillige meddeler, at også hans fader (eller svigerfader) havde det.²⁸ Om Lave Uffesen ejede Clausholm, da Valdemar Atterdag indtog borgen 1359, får stå hen, men Lave, der var med til at besegle den store landefred i Kalundborg året efter, tilkendegiver sig senere som en fjende af kongen. Lave var blandt de jyske herremænd, som 1368 sluttede forbund med Valdemars udenlandske fjender.²⁹ Han nævnes her som væbner. Hvor lidet der end vides om ham og hans fader, falder det naturligt at tænke sig dem som håndfaste medlemmer af den gruppe selvbevidste jyske herremænd, der fejdede mod holstenerne i Nørrejylland i 1340'erne, og som, da disse var drevet bort, vendte sig mod Valdemars bestræbelser på at gøre kongemagten stærkt gældende i Jylland.

Lave, der i 1388 omtales som død, efterlod Clausholm til sin datter Ide³⁰. Hun blev engang før 1. juli 1388 gift med Niels (eller Jens) Jensen af slægten »Brok af Estrup«³¹. Hans fader, drosten Jens Andersen Brok, der havde stået på kongens side i kampen 1368-78, ejede Essenstrup (nuv. »Gammel Estrup«) ikke langt fra Clausholm³². Ides morgengave, 400 mark lybsk, satte manden ind i en spekulation, der førte til erhvervelse af yderligere gods i herredet og andetsteds³³. 1396 erhvervede han Stånum hovedgård ved Randers, og han synes i det hele taget at have gjort sit til at samle store godsmængder omkring Clausholm, hvortil han skrev sig³⁴. Brok kom blodigt af dage, idet landsdommer i Nørrejylland, Jens Nielsen (Løvenbalk) til Avnsbjerg slog ham ihjel 1404, hvad der nødvendigvis måtte blive en alvorlig affære³⁵. Den dræbtes familie gik dog ind på at afholde sig fra at tage blodig hævn, men Jens Nielsen måtte til gengæld forpligte sig til på allehånde måder at tilkendegive, at han havde forbrudt sig. Han skulle stifte evige messer i Aarhus domkirke og i Aarhus sortebrødrekirke, hvor den dræbte begravedes, og bekoste ligbegængelsen, som der ikke skulle spares på. Endvidere skulle Jens Nielsen klæde 30 fattige, som skulle holde lys ved begravelsen, og han skulle sende pilgrimme ud, en til Rom, en til Jerusalem, en til Sct. Karine (vel den hellige Katharina af Sienas grav), en til Sct. Jacobs grav i Santiago i Spanien, en til landsbyen Wilsnack, hvor der 1383 skulle være sket et under (det hellige blods mirakel), som snart blev stærkt omtvistet, og en til Aachen, hvor Karl den Stores helgenskrin opbevaredes. Til hellige steder inden for Unionens grænser skulle ni pilgrimme sendes.

Så skulle han indbyde den dræbtes fader og sønner med 200 riddere og svende og sige dem, at hvis han havde været den mægtigste mand i landet, og de havde dræbt hans fader, ville han lade sig tilfredsstille med tilsvarende afbigt. Endelig skulle han lade sig indbyde af den forurettede familie og knælende give enken Ide og hendes børn hver et klenodie. Og han skulle give faderen og sønnerne et draget sværd eller en kniv og falde på knæ for dem og ydmygt bede dem for Guds skyld opgive deres vrede imod ham og tilstå ham fred. Forliget blev indgået i overværelse af dronning Margrethe i Helsingborg den 24. februar 1405, og Erik af Pommern lod samme dag udfærdige et brev, hvori det bevidnes, at de stridende i over-

værelse af dronning Margrethe, ærkebispem fra Lund, syv andre biskoper, 27 riddere og 7 væbnere havde sluttet fred og venskab.

Ide levede endnu 1408.³⁶ En søn Niels Brok blev kannik i Roskilde, medens en anden, Lave Jensen Brok, arvede Clausholm.³⁷ Han blev før 4. okt. 1425 gift med Pernille Mogensdatter (Munk) til Markie. Lave og Pernille gav kirken gårde i Mygind og Rigtrup, og der foreligger meddelelser om erhvervelser og pantsættelser af mindre ejendomme, men det er kun sparsomme efterretninger, der er om Clausholm i Lave Jensens tid.³⁸

Lave Jensen synes at være død omkring 1434, og hans enke sad da tilbage på Clausholm med to sønner, Mogens og Axel.³⁹

Mogens, der vel var den ældste, er død 1443, da moderen tilskøder, hvad hun arver af hans gods, til broderen Axel, som dengang endnu var mindreårig. I 1445 er hun blevet gift med Niels Pedersen (Gyldenstjerne), der stadfæstede godsoverdragelsen af 1443, og det bestemtes, at han som stedfader skulle have alt Axels gods i værge, indtil denne blev 18 år.⁴⁰

Niels Pedersen (Gyldenstjerne) ejede Ågård i Vendsyssel, da bønderne deroppe rejste sig mod stormændene 1441. Ågård blev brændt af, og det fortælles, at Niels kun kom fra gården »med stav i sin hånd«.⁴¹ Efter bøndernes nederlag på Sankt Jørgensbjerg ikke langt fra Ågård, er han dog atter indtrådt i sine rettigheder i Vendsyssel, hvor der også lå gods til Clausholm. Han og hans frue overlader 1447 en gård deroppe til deres tjener Henrik Sak for tjenester, han havde gjort »og maa os gøre«.⁴² Den lå i Stenum i Børglum (dengang Jersløv) herred og skulle gives tilbage efter Saks død. Brevet herom er besejlet af en præst og kapellan på Clausholm. Hans forekomst lader os ane tilstedeværelsen af et borgkapel på Clausholm, hvis beskaffenhed vi iøvrigt intet kan sige om.

I ægteskabet med Niels Pedersen (Gyldenstjerne) fødte Pernille Mogensdatter (Munk) en søn Maurids, og der opstod da det problem, om moderens godsoverdragelse 1443 til sønnen af det 1. ægteskab, Axel, skulle stå ved magt eller om den omstændighed, at hun havde fået endnu et barn kunne berettige til, at man erklærede overdragelsen ugyldig. Maurids fader, der havde Axels gods i værge, har åbenbart kviet sig ved at udlevere alt og ment, at noget skulle gå tilbage til moderen, hvilket i realiteten ville være ensbetydende med, at Axel kun fik en brøkdel deraf, og vel at mærke først når der skulle skiftes efter moderen, hvilket kunne vare længe. Axel har ikke været tilsinds at afstå fra sine velerhvervede rettigheder, og sagen måtte gå rettens gang⁴³. I november 1449 fik Axel dom for, at de gamle overdragelsesdokumenter skulle stå ved magt, og han har vel da fået det omtvistede gods udleveret (andet synes han at have fået allerede 1446)⁴⁴. Han siger senere, at moderen havde renter af godset i 11 år, og at stedfaderen havde det i fem.⁴⁵

De to halvbrødre møder vi 1457 side om side i en strid med bisp Ib af Børglum og hans svende. Fejden blev endt ved kongens mellemkomst og forlig sluttet i Randers 13. oktober. Dagen forinden havde bispem tilstået borgerne i Randers visse friheder i sit bispedømme, og de sparsomme efterretninger, vi har om affæren, synes at give os et billede af den unge ridder Axel Lagesen af Clausholm som en slags condottiere for de randersborgere.⁴⁶

Da Axel Lagesens mor og hendes anden mand var døde, kunne der endelig i 1467 træffes en ordning mellem de to halvbrødre om arvegodsset. At de hver for sig skulle arve deres fædre var klart. At Clausholm og Græse var Axels, medens Ågård var Maurids', kunne derfor ikke diskuteres, men det var et spørgsmål, om ikke Maurids af sit fædrene gods skulle yde Axel en slags erstatning for den indtægt, Maurids fader som værge havde haft af Axels gods. Axel fritog dog ved et særligt brev Maurids herfor. Det mødrene gods delte de på den måde, at Axel fik alt i Nørrejylland, medens Maurids fik ejendomme andetsteds.⁴⁷

Axel Lagesen var nu en overordentlig rig mand, og han udvidede stadig sine besiddelser. Med sin hustru Eline Lunge fik han Gunderslevholm⁴⁸. En del gods i Vendsyssel overlod han 1470 til halvbroderen, som til gengæld afstod ham alle sine besiddelser i Nørre herred på Djursland⁴⁹. Blandt de erhvervelser, han senere gjorde, kan Svensbro mølle nær ved Clausholm nævnes. Den var i sin tid blevet givet til det alter i Aarhus domkirke, hvor der til evig tid skulle læses en messe for Axels dræbte bedstefader⁵⁰. 1472 opnåede han birkeret for Clausholm gods⁵¹.

De sparsomme meddelelser om Axel Lagesen giver os indtryk af, at han har været en klog og handlekraftig mand, der, skønt han tidligt mistede sin fader og fik vanskelige forhold i sit hjem, forstod at sikre sine rettigheder og komme overens med sin halvbroder på en fornuftig måde. Hvad enten han går rettens vej eller griber til sværdet, hvad enten han forhandler eller handler, kommer han tilsyneladende godt fra det. Stadig rigere bliver han. Det kan ikke forbavse os, om Clausholm på hans tid er blevet mere anselig end tidligere.

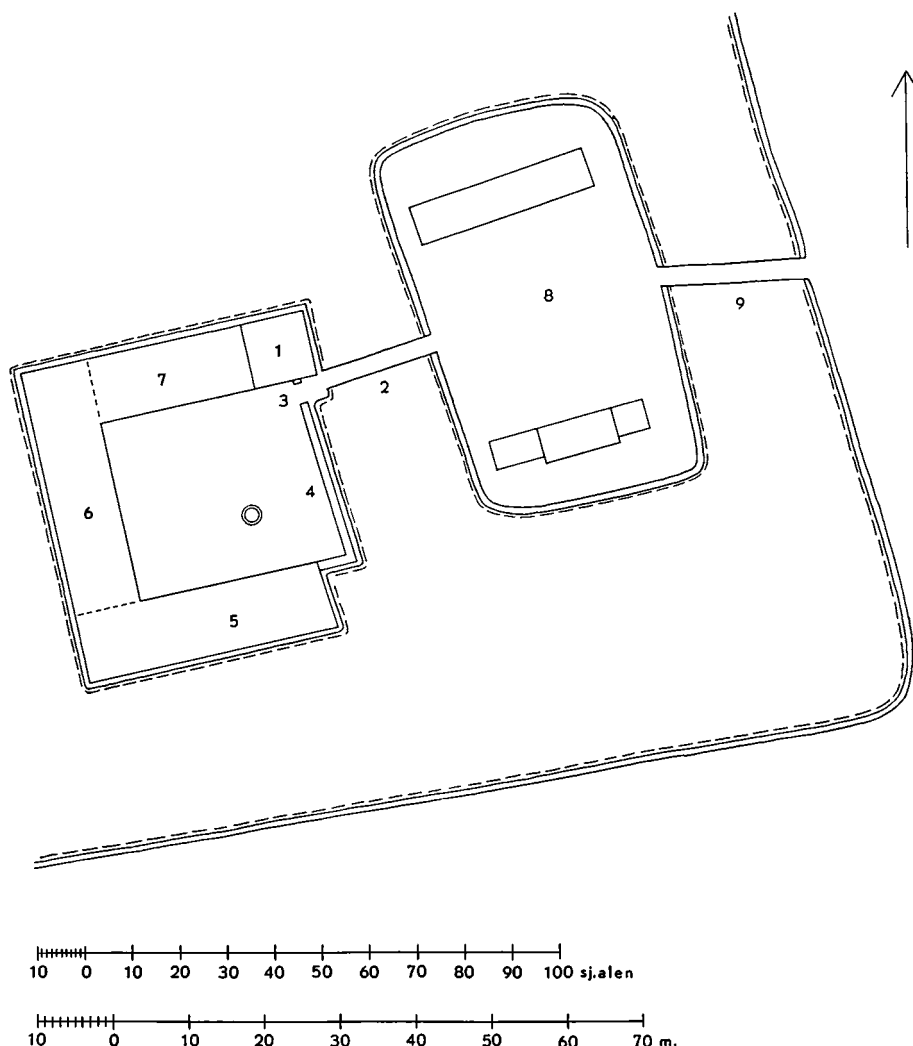
AXEL LAGESENS CLAUSHOLM

Det bevidnes i 1471, at Clausholm er brændt, og det meddeles nogle år senere, at Axel Lagesen lod gården »opmure af grund«⁵². Da det nu er sådan, at vi dels har tilforladelige efterretninger om, hvad der er bygget på Clausholm *efter* Axel Lagesens tid, og dels nogenlunde ved, hvordan gården siden så ud, er det muligt ved en art »subtraktion« med ret stor sikkerhed at tegne et rids af Clausholm, som han indrettede det (fig. 12).

Det mest iøjnefaldende i dette billede er, at vi nu ser en grundmuret borg liggende vest for den gamle holm, vi tidligere har beskæftiget os med — adskilt fra denne ved en grav. Det må straks indskydes, at vi ingen viden har om, hvad der tidligere måtte have været vest for staldgårdsholmen, og at vi således ingen ret har til at sige, at Axel Lagesen er den første, der byggede her, men vi kan fastslå, at han byggede et trefløjet, grundmuret anlæg, hvis sydføj lå, hvor det nuværende Clausholms hovedfløj rejser sig, medens vestfløjen indtog den nuværende vestfløjs plads, og nordfløjen, hvis fundamenter undersøgtes af C. M. Smidt 1910, strakte sig hen over det nu åbne areal mellem de eksisterende øst- og vestfløjes nordender. Disse grundmurede længer var middelalderen ud kendt som Axel Lagesens, og vi skal senere vende tilbage til dem.

Hvad der var ud til graven, som adskilte det trefløjede grundmurede anlæg fra den ofte omhandlede »staldgårdsholm«, ved vi ikke med sikkerhed. Det ligger nær for at antage, at der her har været en spærremur med portgennemkørsel, hvorfra en træbro førte over til holmen. Nordfløjen synes ud til graven at være afsluttet med et tårn, hvorfra adgangen til borgen kunne beherskes. Siden nævnes i alle tilfælde en — såvidt det kan skønnes tårnagtig — bygning på dette sted med fangehus fornedet og borgherrens stue foroven. At sætte tårn ved porten — eller omvendt lægge porten tæt ind ved tårnet — var almindeligt i tidligere borgbyggeri⁵³; en ordning, svarende til den, man gerne forestiller sig på Clausholm, ses i dag på Rydhave ved Skive. Porten ind til borgegården findes her i en — ganske vist nyere — spærremur mellem et middelalderligt (siden forhøjet) tårn og en almindelig grundmuret ligeledes middelalderlig længe⁵⁴.

På holmen må vi forestille os en grundmuret stald, placeret sammen med lettere bygninger, og endelig må vi tænke os en træbro ført over til avls- og ladegårdsbygningerne, hvordan nu end dette kan have været ordnet. Møllen har formentlig allerede ligget på — eller nær ved — sin nuværende plads⁵⁵.

12. Clausholm, som Axel Lagesen (død 1498) efterlod det. Rekonstruktionsskitse visende bebyggelsens hovedtræk, som de kan formodes at have været. Planen er udført på grundlag af skitsen fig. 16. (Mål 1 : 1000).

Det ældre tårn(1) har fangehul foruden og borgherrens kammer foroven (tårnet har måske engang stået alene helt vandomfyldt). Broen(2) fører frem til en af tårnet(1) dækket port(3) i en spærremur(4). I syd ligger en toetages bygning(5) med fruerstue. I vest findes køkken og bryggers(6), der med en længe(7) er forbundet med tårnet(1). På gårdspladsen er den — ganske vist udaterede — brønd indtegnet, som i alle tilfælde senere har været her (sml. fig. 17). Uden for broen(2) ligger en holm(8) med staldgård, og endnu en bro(9) fører videre til det faste land.

Axel Lagesens bygninger på Clausholm er alle forsvundne, og af det stenhuse, han vides at have ladet opføre på Gunderslevholm »nordligst på holmen«, står der heller ikke noget tilbage⁵⁶. Vi kan derfor kun have en såre mangelfuld opfattelse af ham som bygherre.

MOGENS GØYES CLAUSHOLM

Axel Lagesen overlevede sin eneste datter Pernille, der havde ægtet Albrecht Engelbrechtsen (Bydelsbak). Deres ægteskab var rigt på børn — syv sønner og en datter — men de seks drenge døde som ganske små, og den syvende, som Axel Lagesen tog i værge 1493; da Albrecht Engelbrechtsen var død, og som bedstefaderen hjalp økonomisk, skulle heller ikke blive gammel. Han — Bydelsbakslægtens sidste mand — faldt i Ditmarksen år 1500⁵⁷.

Søsteren Mette (Bydelsbak af Torbenfeld), der giftede sig med Mogens Gøye, arvede efterhånden både forældrene, bedsteforældrene og broderen, og fik derved alt mødrene og fædrene gods ubeskåret. Clausholm, Græse, Gunderslevholm, Torbenfeld og Løgismose lå således til hendes hånd, og Mogens Gøye, der på sin side arvede Krenkerup, Skjersø og Torsø, formåede ikke blot at styre disse vældige besiddelser og forøge dem ved køb af yderligere tre hoved-

13. Krenkerup med Mogens Gøyes portlænge t.v. Porten måler 267 cm i bredde.

gårde, Avnsbjerg, Blæsbjerg og Kjeldkjær, hvortil kom strøgods og købstadsejendomme overalt i landet, han tog tillige store forleninger af kronen og udøvede en betydelig politisk virksomhed, hvilken sidste dog ikke skal bogføres her. For os er det væsentligt nu at se Clausholm som et enkelt nummer i en kollektion af godser og andre besiddelser. Den gamle gård spiller nu ikke rollen som hovedsæde for sit herskab, men må sammen med andre betydelige ejendomme glide ind som et led i en glimrende kæde af herligheder⁵⁸.

Hvad der blev bygget på disse vidtstrakte jordegodser har ingen haft interesse i at skrive ned, for så vidt det drejede sig om tømrede huse, hvad enten det var simple klinede længer eller solidt bul- og bindingsværk. Men stenhuse var højt æstimerede, og deres opførelse betragtedes som noget så ekstraordinært, at man i Mogens Gøyes tid (1532) har fundet det værd at affatte en liste over, hvad han i så henseende havde bragt for dagen. Denne liste viser ham som en bygherre af betydeligt format⁵⁹.

På syv af sine gårde havde han bygget stenhuse, og hvor enkelt formuleret listen end er, så giver den os et ganske tilforladeligt indtryk af hans tanker som bygherre. Når der på gårde som Krenkerup og Gunderslevholm havde stået ret nye stenhuse, og hovedbygningen på Clausholm endog havde været trelænget, og når han disse steder alligevel byggede store stenhuse, så forstår man, at han stillede betydelige krav til sine herresæder. På Krenkerup havde faderen Eskild Gøye, der døde 1506, bygget et kort stenhuse, som formentlig har været tilsluttet en bindingsværksbebyggelse, og gården har i så tilfælde svaret til endnu eksisterende anlæg som Østrupgård ved Fåborg, hvor der dog nu er nyere bindingsværkslænger. Mogens Gøye kunne imidlertid ikke affinde sig med en så simpel bebyggelse på Krenkerups borgholm. Så vidt vi kan se, udbyggede allerede han hele holmen med det firefløjede, grundmurede

14. Rest af porten på Clausholm (fig. 3, n—m) set fra øst. Porten har målt 260 cm i bredde.

anlæg, hvoraf store dele indgår i vore dages Krenkerup. Han må således have bygget den imponerende indgangsfløj med de slanke hjørnetårne og det fremspringende portparti⁶⁰. På Clausholm stod allerede tre grundmurede fløje, men de har næppe været store. I alle tilfælde ved vi, at de ikke var store nok for Mogens Gøye; han tilføjede, skrives der 1532, »det høje stenhus, som staar udi det sydøstre hjørne paa gaarden«, og »det hus over den øverste port med hvælving og alt«⁶¹.

Da C. M. Smidt 1910 udgravede et svært fundament ud for det nuværende Clausholms østside, identificerede han — sikkert med rette — dette som en rest af Mogens Gøyes »høje stenhus«⁶². Ved undersøgelsen i 1950 lykkedes det at finde det underste af en portbygning, som utvivlsomt må være den, vi ved, Mogens Gøye har ladet bygge. Efter påvisningen af denne port, af den foranliggende grav og af fundamentet andetsteds i terrainet⁶³, er det nu muligt at danne sig en forestilling om, hvordan Clausholm i hovedtrækkene så ud efter Mogens Gøyes ombygning (fig. 16).

15. Kniv med træskaft og messingbeslag tabt under broen foran porten (21,4 cm lang). Bladet mærket med minuskel-e. Nationalmuseet.

Fra det høje nye stenhus skød en længe mod nord frem til porthuset, der formentlig har været indrettet som et lille tårn. Med østgavl op til det høje stenhus lå i syd en formentlig toetages bygning, hvor fru Mettes stue var. En lang — vel kun enetages — bygning med køkken (stegers) lå i vest, og en formentlig ligeledes enetages bygning lukkede anlægget mod nord. Den løb frem til en tårnagtig bygning, hvori der for neden var fangehul, medens der for oven var et rum, betegnet som Mogens Gøyes det gamle kammer. Til østfløjen førte en trappe op fra gårdspladsen. Når man gik ud af porten, kom man ad en træbro over den kun 8 m brede mellemgrav til staldgårdsholmen, hvor der fandtes flere bygninger, bl. a. en lang muret stald nordligst på holmen. Ud mod graven i øst lå en ny bindingsværksportlænge, hvorfra en lang bro førte over til den »nederste« staldgård, der strakte sig langs vejen, som løb ved voldgraven frem til møllen og videre op til ladegården, som sikkert lå oppe på bakken, hvor den endnu er placeret.

Til den nederste staldgård hørte en kort portlænge, som den nævnte vej førte igennem. Nord for portlængen lå — over for den lange bro — en anseelig stald, der talte 23 fag, og syd for porthuset lå »marstalden«, der var på 20 fag.

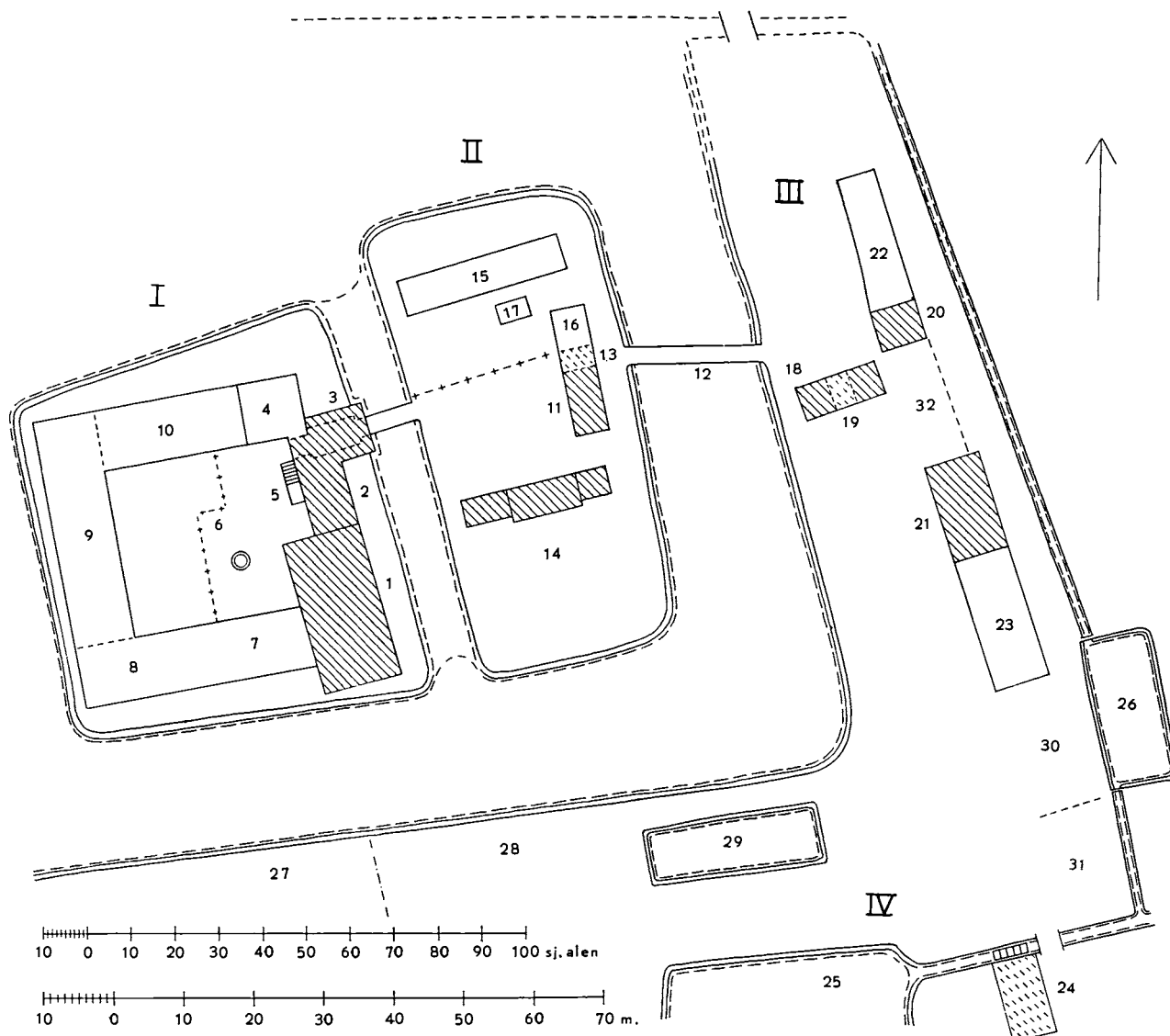
Ladegården omfattede kornlade, kohus, stald, følhus, dejhus (o: »pigehus«) med stue og ovn samt mælkehus.

Som det vil forstås har det været et ganske anseeligt anlæg, man fik for øje, hvis man fra ladegården red ned til hr. Mogens Gøye. Når møllen var passeret, havde man på højre hånd den lange marstald og på venstre hånd den brede grav, bag hvilken de to holmes bygninger rejste sig med det høje stenhus på borgholmen som det mest iøjnefaldende. For at komme videre måtte man ride gennem den nederste staldgårdsport og frem til den lange bro. Når man red ud på den, lå den nederste staldgårds nordre længe bag en, og staldgårdsholmens port foran en. Var man kommet gennem denne portlænge, så man frem til den egentlige borg. Man måtte så ride over staldgårdsholmen med dens bygninger og påny passere en bro for endelig at komme gennem den hvælvede port, der lå i den krans af bygninger, som indfattede borggården. Lige inden for porten kunne man aflevere hesten, som en karl førte tilbage til en af staldene, medens man ad trappen ved portindkørselen begav sig op til hr. Mogens' stue nord for porten.

Det hele anlæg med dets holme, grave, bygninger, broer, gårde og porte synes at have udgjort en slotskomposition af den type, der rumligt og bygningsmæssigt når sin højeste udvikling med Christian den Fjerdes Frederiksborg⁶⁵.

MOGENS GØYES EFTERKOMMERE

Da Mogens Gøye døde, blev han begravet i Voldum kirke, hvor hans ligsten endnu er at se⁶⁶. Han efterlod sig en stor børneflokk, og man måtte følgelig til at splitte de vældige rigdomme, der gennem generationer var samlet for til sidst at være knyttet til ham alene. Splittelsen gik så vidt, at Clausholm ikke lod sig holde sammen. Den gamle gård blev bogstavelig talt kløvet. To af børnene, Albrecht og Eline (gift med Mourids Olsen Krognos), skulle hver have et halvt Clausholm, og det ordnedes 1546 således, at man tog stykke for stykke og halverede⁶⁷. På borgholmen fik Eline faderens store nye stenhus og længen nordover til og med porthuset, medens Albrecht fik resten, det vil sige Axel Lagesens tre gamle fløje. På staldgårdsholmen fik Albrecht den nordlige del og Eline den sydlige. I den nedre staldgård og på ladegården gik man frem bygning for bygning, og flertallet af husene deltes således, at de to søskende fik hver sin ende.

16. Clausholm, som Mogens Gøyes arvinger modtog det 1546. Planen viser skitsemæssigt, hvorledes Clausholm må tænkes at have set ud 1546, og det er angivet, hvad der ved første deling tilfaldt dels Albrecht (ikke skraveret) og dels Eline, der var repræsenteret af sin mand Mourids Olsen Krognos (skraveret). Skiftebrevet (jfr. note 67) meddeler herom:

- I. *Mourids* (Eline) skal have *oppe på gården* det store nye hus(1) med den længe(2) langs ud igennem som porten(3) er udi, som står ud i sønder og nord ud til det gamle hr. Mogenses stue(4) ved porten(3), og skal han beholde trappen (5) fri, som står udi gården(6) ved porten op til samme hus(1—2), der er på mere end en etage (oven og neden). *Albrecht* skal have *oppe udi gården* de tre huse, som er den gamle fruerstue(7) og den længe(8) ud igennem til stegerset(9) og siden den længe som er stegerset og brøgerset(9) og siden den længe (10) østen fra brøgerset igennem med hr. Mogens Gøyes det gamle kammer(4) op til porten(3).
- II. *Mourids* (Eline) skal have 8 af de sønderste spænderum af det hus (11) *på holmen* over for den nederste bro(12) som porten(13) går ud igennem og al den sønderste part(14) af holmen fra det samme nordeste ottende spænderum, som ham er tilfalden, og ned udi syden til alle gravene.
Albrecht skal have den lange murede stald(15) inden for den nederste bro(12) og 5 spænderum(16) af det nye porthus(11—13—16), som er den nederste ende imod samme stalds(15) og dertil det lille hus(17), som står mellem porthuset(11—13—16) og stalden(15).
- III. *Mourids* (Eline) skal *ned for den yderste bro*(12) have det hus(18), som porten(19) går igennem, og står i øster og vester og 5 spænderum(20) af den synderste ende af den lange stald(20—22), som står lige tværs for broen(12) og op til samme porthus. Han skal endvidere have de 8(21) nordeste spænderum af marstalden, som står for forskrevne porthus(18—19).
Albrecht skal have 18 spænderum(22) af den lange stald, som står lige imod den nederste bro(12), og dertil tolv spænderum(23) af den store marstald, som er udi den sønderste ende.
- IV. *Sammen* skal de have de to nederste porte(13 og 19), den nederste bro(12), som går over den nederste grav og *møllen*(24), mølledammen(25) bliver dog Albrechts, medens Eline og Mourids får de to små damme, som ligger mellem skoven og mølledammen, samt en fiskedam(26), som ligger for enden af marstalden. Af Peter van Swichs have tilfalder vestre del(27) Mourids (Eline), medens Albrecht får østre del(28) og en fiskemark, som ligger øst derfor(29).

Fra det endelige skiftebrev fra 1554 (bilag 1) kan yderligere oplysninger hentes om de pågældende bygninger.

- I. *Oppe på gården* er det store nye stenhus(1) identisk med det hus, Mogens Gøye har bygget; hans kammer(4) ligger over fangehuset, hvilket tyder på en tårnagtig bygning. Der er en grund øst for denne ud til graven. Fruerstuen(7) og lengen(8) ud igennem synes at være på 2 etager (oven og neden) og har den østre ende ind til det nye stenhus(1). Selve gårdspladsen skal kunne deles med et bindingsværkshegn (— + — + — + —), hvorved Albrechts gårdsrum naturligt betegnes som »nordre» og »vestre».
- II. Staldgården på holmen kan deles i en nordre og søndre del efter en linie (— + — + — +) nord for porten(13), der nu alene er Elines.
- III. Den store marstalds søndre ende(23) er på 12 spænderum og måler $31 \times 12\frac{1}{2}$ sjæll. alen. Syd herfor er der en byggegrund til et 12 fags hus målende $30\frac{1}{8} \times 8\frac{1}{8}$ sjæll. alen(30) og syd herfor igen et stykke jord $28\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2}$ sjæll. alen(31). Den store marstalds nordre ende(21) målte $22 \times 12\frac{1}{2}$ alen. Nord derfor lå en $28\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2}$ alen stor byggegrund(32) nående frem til gavlen af stalden(20) over for broen(12).
- IV. *Peter van Swick's* have indtager arealet syd for søndre grav »nest westen oppe til mølledammen». *Lamnehaven* ligger ovenfor »Peters have», d.v.s. på skrånningen op til ladegården.

17. Stensat brønd (fig. 3, f).

18. Den ene af to spande fundet i brønden, fig. 17.

Takket være denne deling er der efterladt os gode meddelelser om, hvad der fandtes af bygninger på Clausholm efter Mogens Gøye, men mere godt kan der heller ikke siges derom. Delingen var i strid med anlæggets natur — og med arvingernes. Sådanne delinger forekom imidlertid hyppigt i tiden og gav anledning til idelig besvær, kiv og strid⁶⁸.

Clausholm skulle få smerten at føle. I skiftet af 1546 var det fastsat, at de to parter skulle være fælles om de to nederste porte og om broen over den nederste grav. Også møllen skulle de enes om, men det har åbenbart været vanskeligt. I 1554 kom sagen for påny, og man ser da, at der inde på borggården er rejst et bindingsværkshegn (en »lergård«), der adskiller pladsen i to dele⁶⁹. Samtidigt hører man, at der fra portens nordside er ført et bindingsværkshegn frem til voldgraven, hvilket formentlig er den smalle grav mellem borgholm og staldgårdsholm. Samme grav må imidlertid ved dette tidspunkt antages delvis at være kastet til, således at Albrecht havde fået forbindelse mellem sine dele af de to holme. Udgiften ved vedligeholdelsen af de nævnte to lergårde forpligtede parterne sig til at dele. Eline skulle så alene have staldgårdsholmens port og broen over til den ydre staldgård. Albrecht skulle selv bygge en helt ny bro over til sin del af borg- og staldgårdsholmene.

Grænserne var hermed trukket skarpere, og vi hører ikke om uoverensstemmelser, så længe begge de to søskende lever, men da Albrecht døde 1558, og Eline kom til at bo side om side med sin svigerinde Anne Rosenkrantz, udbrød en strid mellem de to damer, der generede hinanden med byggeforetagender, hvorfor striden har krav på vor særlige interesse.

Kongen måtte sende en hel kommission af gode mænd med rigets marsk, Otte Krumpen, i spidsen til Clausholm for at få striden bilagt⁷⁰. De indfandt sig på gården 1561 og forklarede i et åbent brev, hvordan det stod til med de stridende damer⁷¹. Anne Rosenkrantz viste dem et hus, som var sat inde på borggården, således at et af hendes vinduer ikke kunne lukkes op, og hun ikke kunne have noget udsyn derfra. Så viste hun et stenhuse, som Eline havde bygget ind på et af hendes huse, og en vindeltrappe, som ligeledes var bygget op ad Annes hus, »hende til skade og trængsel«, hvis hun ville forhøje og ombygge det pågældende hus. Endelig havde Eline anbragt en »hemmelighed« for tæt ved svigerinden.

Eline var repræsenteret ved sin mand, der for det første hævdede, at hans kone i sin tid var blevet forfordelt, og at hun burde have haft mere af holmene⁷² og de derpå stående bygninger. Endvidere hævdede han, at der uberettiget var fyldt op i gravene og bygget en gangbro til skade for Eline. Dertil kom, at allerede Albrecht havde bygget et stort nyt stenhus ind til Elines høje stenhus, således at dette sidste ikke længere kunne have frit tagdryp. Den rende, som lå mellem begge husene, var lagt ind på spærene af Elines hus. En skorsten var ligefrem indhugget i Elines hus. Ude i staldgården påviste Elines mand et halvtagshus, som fru Anne havde rejst, hvor den tidligere lergård havde stået, og dette halvtagshus var delvis rejst på Elines grund.

Blandt de forhold, som springer os i øjnene ved omtalen af damernes skærmydsler, kan der være grund til først at hæfte sig ved det stenhus, som allerede Albrecht havde bygget. Det er blevet til før 1558 og kan, efter hvad vi iøvrigt ved om lokaliteterne, vanskeligt være opført andre steder end lige vest for Mogens Gøyes store stenhus, hvor vi tidligere har truffet længen med fru Mettes stue. Denne længe gik helt op til hr. Mogens' stenhus, og må have været lavere end dette, thi vi hører nu, at det høje hus havde haft frit tagdryp. Nu er der i stedet kommet et højt hus, som hindrer dette frie tagdryp, og der er lagt en rende ind på spærene af det gamle hus. En skorsten er tilmed hugget ind i den eksisterende mur.

Alt dette tyder på, at det nye hus har haft en gavl, som rejste sig med skorsten op over den ældre bygnings gesims. For at aflede vandet fra det gamle tag er der så lagt en rende på dettes spær, en konstruktion, som ejeren af det gamle hus med rette kunne anke over.

Det hus, hvormed fru Eline havde sat et af fru Annes vinduer ud af spillet, kan vi ikke placere præcist, men når det har været at finde på hendes del af borgpladsen, er det næppe sandsynligt, at der kan have været meget mere derinde, og såvel det derefter omtalte nye sten-

19—20. Bunden af bygning med trappe (fig. 3, d—e) i slotsgårdens sydøsthjørne fotograferet fra sydfløjens 1. sal. Rimeligvis resten af en af de bygninger, der 1561 omtales som opført af Eline Gøye.

hus som vindeltrappen må vi snarere søge udenfor (eventuelt som portbygning på staldgårds-holmen), idet der, efter hvad vi kan skønne, ikke har været mulighed for på borgholmen at komme i kontakt med huse, som kunne tænkes forhøjet. Hemmelighedens placering er også ukendt. Det er nærliggende at tænke sig den ved sydenden af Mogens Gøyes stenhus.

Nu skal vi ikke ondsksfuldt forudsætte, at fru Eline og fru Anne har taget bygningskunsten i tjeneste som et middel til at drille hinanden med. Ondets rod er utvivlsomt at finde i selve delingen 1546. Den ene part havde fået borggårdens gamle længer, der havde udgjort hele hovedbygningen i Axel Lagesens tid, men som allerede Mogens Gøye havde fundet utilfredsstillende, da han byggede sit nye, høje hus. Den anden part havde fået dette nye hus. Hvem kan det undre, at den, der fik det nye hus, måtte bygge sig bryggers og køkken m. v. for at komplettere sin bolig? Og hvor naturligt er det ikke, at Axel Lagesens gamle sydfløj måtte falde for eller ombygges til en moderne, mere repræsentativ bolig for den anden part. Trængsel var uundgåelig. Forholdene gjorde det også naturligt, at den gamle mellemgrav efterhånden blev kastet til. Rester af bygninger, der er fundet, hvor den sydlige del af graven havde løbet, stammer da utvivlsomt også fra den tid, da Clausholm var tvedelt (fig. 21).

Det uheldige forhold skulle nu ikke være ved. Elines part gik 1563 i arv til sønnen Oluf Mouridsen Krognos, der døde 1573, samme år han havde ægtet Anne Hardenberg, kendt som Frederik den Andens fortrolige⁷³. Ægteskabet var barnløst, og Elines broder, Christoffer Gøye, synes at have overtaget hendes del. Han var i alle tilfælde medejer af Clausholm ved sin død 1584, hvorefter hans andel i gården ved arv tilfaldt Albrecht Gøyes linie. Albrecht Gøyes enke, den gamle Anne Rosenkrantz, der havde den anden del, har således før sin død 1589 oplevet Clausholms samling til fordel for sine efterkommere. Datteren Margrethe Gøye, der giftede sig med Peder Brahe til Krogholm, må have haft Clausholm udelt⁷⁴. Hun døde 11. april 1594 og blev begravet i Krogholm kirke. Hendes mand levede til 1610, og deres datter Mette Brahe (f. 1579), der 1604 giftede sig med Otte Marsvin til Dyrbæk, fik Clausholm⁷⁵.

Mette Brahe døde 15. april 1641, og manden levede til 1647. Deres datter, Helvig Marsvin (f. 1612), som nu fik Clausholm, giftede sig 1649, to år efter faderens død, med den tretten år yngre Hans Friis (af Haraldskjær) til Krogerup, Hevringholm, Tustrup og Essenbæk⁷⁶.

Som det vil ses, blev Clausholms ejerforhold i århundredet efter Mogens Gøyes død stærkt præget af kvinder. Gården gik gang på gang fra datter til datter, og de fornemme damer

21. Rester af køkkenbygning (fig. 3, r) bygget over den tilkastede mellemgrav.

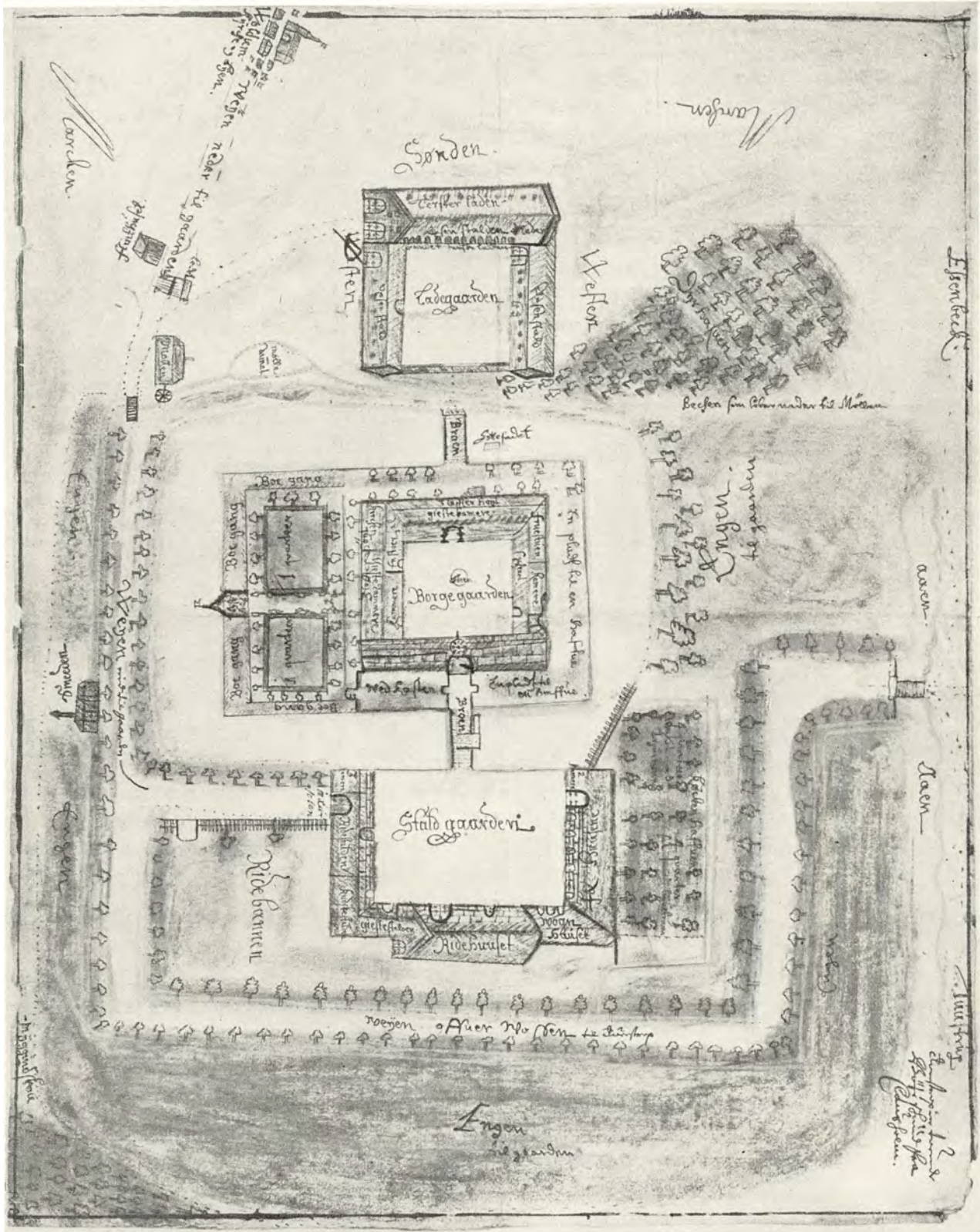
valgte sig godsrige ægtefæller, hvilket medførte, at Clausholm ustandselig indgik i nye gods-kombinationer og aldrig var det naturlige hovedsæde for nogen af de familier, der ejede det.

Oberst Hans Friis gjorde imidlertid Clausholm til sit hjem, men han mistede sin hustru 1678, og året efter døde deres eneste tilbagelevende barn, Christiane Barbara, der havde ægtet oberst Johan Rantzau til Bramminge. Endnu engang skulle den gamle historie gentages, omend oberst Friis gjorde, hvad der stod i hans magt for at hindre, at Clausholm blev trukket fra ham. Datteren havde testamenteret sin mødrearv, 32.000 rd., til sin mand, der under en bortrejse gav svigerfaderen papiret derpå i forvaring. Friis hævdede imidlertid, at han havde modtaget det som kvittering for, at sagen var ude af verden. Efter en lang og bitter strid fandt sagen sin afgørelse ved højesteret, der 24/10 1683 tildømte Rantzau hustruens mødrearv og forpligtede Friis til at give Clausholm med al dets gods i pant derfor⁷⁷.

Johan Rantzaus fuldmægtig Hans Knudsen gav året efter meddelelse om et syn, afholdt på hovedgården med staldgård og ladegård, hvorved en så stor brøstfældighed var konstateret, at der mindst måtte benyttes 4000 rd., hvis gården skulle repareres⁷⁸. Rantzau havde imidlertid den 10. december 1683 afhændet sin fordring på Friis til greve Conrad Reventlow, og til denne skulle Hans Knudsen se at få Clausholm udleveret. Friis vægrede sig, men den 14. november 1684 afgik et kongeligt missiv til stiftamtmanden i Aarhus, Ove Juul, om at tilholde Friis straks at udlevere Clausholm⁷⁹. Juul lod den 15. november indholdet af brevet gå videre til Friis, som modtog det den 18. november, og som derefter har indset, at der ingen vej var tilbage. Men skulle han ud, så skulle det ikke være tomhændet. Få dage efter hører vi om våbenskjolde og kaminer, som bringes bort. Det var nu ikke meningen, og Hans Knudsen protesterede. Men Friis holdt på, at det drejede sig om ting, han selv havde bragt til Clausholm, og »disse ting kommer ikke nogen ved«. Han ville have 14 dages udsættelse og forklarede, at han havde ligget i forhandling med Reventlow om at beholde gården⁸⁰. Reventlows fuldmægtig, Mads Christensen, ankom til stedet den 2. december 1684, og Hans Knudsen havde da etableret en formelig belejring af Clausholm⁸¹. Friis måtte give sig. Den 3. december blev noget af hans bagage bragt ud, og dagen efter skriver Hans Knudsen, at nu på denne dag den 4. december håber han at blive Friis kvit (»Gud er bedst bekendt, hvad man med ham haver ustanden, inden det er kommet så vidt.«)⁸². Hans Knudsen regner med at kunne overdrage Clausholm til Mads Christensen den kommende mandag, og den 8. december meddeler han, at overleveringen er sket⁸³.

Reventlow havde nu fået Clausholm i hænde, og han slap ikke siden gården fra sig, men endnu var mellemværendet mellem ham og Friis ikke helt klaret⁸⁴. Der skulle strides yderligere et par år derom. Friis havde imidlertid ingen mulighed for at indløse pantet, og med hans opgivelse af besiddelsen ophørte det forhold at bestå, som siden middelalderen havde karakteriseret ejerskifterne på Clausholm. Gården var ustandselig gået fra hånd til hånd inden for samme familie. Friis' datter, Christiane Barbara, nedstammede fra slægten, der førte den spraglede panter i sit skjold. Hun repræsenterede det tolvte og sidste led i en række af rigt fødte adelige, der med Uffe Nielsen som den første havde været knyttet til den gamle gård.

Det Clausholm, hendes tip-tipoldefar Mogens Gøye 1544 havde efterladt sig i så prægtig stand, var imidlertid i mange henseender forskelligt fra det, hendes fader måtte rømme 1684. I alle enkeltheder kan vi ikke følge, hvordan der er blevet arbejdet med Clausholms bygninger i de forløbne 140 år, men visse hovedlinier kan dog trækkes op. Et rids fra 1684 af Clausholm viser os anlægget, som det stort set må have præsenteret sig for de folk, der stredes om gården i dette år. Det er ingen opmåling, men anlægget må i hovedsagen have haft den form, skitsen viser; det må således betragtes som givet, at staldgården med ridehuset

22. Clausholm tegnet den 24. juli 1684, rimeligvis på foranledning af Hans Knudsen, der har udfærdiget en opgørelse over godssets tilstand, dateret 26. juli 1684, sml. bilag 4. (Fot. efter tegning i Brahetrolleborg arkiv).

- I. Midt i Borgegården er vist en cirkel, hvorover ordet *Steen* er skrevet (stensat brønd?). Østfløjen, et 3 lofter højt hus indeholder *kammer*, *En stoor Sal*, *Kirchen* (der var hvælvet) og *Giestekammer*. I sydfløjen, der ligeledes var et 3 lofter højt hus var der *giestekammer*, medens vestfløjen på 2 etager (?) gav plads for *Fruerstu*, *Kammer* og *Køchen*. Gennem nordfløjen gik en port (med ur over) ud til haven over graven. Mellem denne og fløjen var der i vest *En pladtz til en haffue*, og i øst *Vedkast*, hvorfra en låge førte ind til haven på holmen. Denne have havde 1 *quarteer* omgivet af træer på hver side af en midtergang, der førte ud til et *Lysthus* ved østre grav. Iøvrigt har haven *Boegang* langs gravene. Syd for søndre fløj fører *Broen* over graven, hvor *hyttesadet* ligger.
- II. *Staldgården* har i midten *Ridehuset* flankeret af *vognhuset* i vest og *giestestalden* i øst. Vestlængen rummer *Fæ Huusene* og bag gavlen ud til graven er der 2 *kamere*. Øst herfor ligger *Køkken haffuen* med 2 gange 4 *quarteer sat med Ligustrum*. Østlængen indeholder *kudskestalden*, *Ridestalden*, en port til *indkørselen* og 3 *kamere*. *Ridebanen* ligger øst for denne fløj.

har haft den angivne placering nord for hovedbygningen. Denne placering af staldgården medvirker i høj grad til at give os indtryk af, at der på et eller andet tidspunkt efter samlingen af det delte Clausholm har været fattet planer om at omforme den gamle gård til et regulært anlæg, hvor avlsgård, hovedbygning og staldgård kom til at ligge over en og samme akse⁸⁵. Efter sådanne planer har der været arbejdet, og der er ingen grund til at betvivle, at man var nået vidt i 1684. Hvornår og hvordan den uregulære bebyggelse øst for hovedbygningen er blevet afviklet, ved vi ikke, men det er vel sket successivt efter samlingen, der havde gjort det urimeligt at opretholde et dobbelt sæt udlænger. 1684 lå kun smedien tilbage som et minde om al den bebyggelse, der tidligere havde været i øst.

Den trefløjede ladegård kunne efter skitsen se ud til at ligge temmelig tæt ved voldgraven, men det beror dog på en fejltegning. Ladegården lå oppe på bakken.

Borgegården er vist som et firefløjet rektangulært, ja næsten kvadratisk kompleks. Der må dog have været tale om en skæv firkant, og skævheden har været betydelig, omend den ikke var iøjnefaldende for den, der færdedes på stedet. Hvad der i det foregående har været omtalt af tårne og af bygninger inde på borgegården er borte, men man vidste endnu at berette om de tidligere tårne i 1760'erne.⁸⁶ Planen forudsætter tilstedeværelsen af indvendige trapper. Portene er anbragt aksialt i syd og nord. Ethvert spor af den gamle østport er borte.

Staldgården har en plan, kendt fra talrige trefløjede ladegårde, hvor laden er anbragt i midtfløjen. Her indtager ridehuset ladens plads.

Det har været et slemt forbygget og brøstfældigt Clausholm, der er søgt bragt ind under en regulær helhedsplan, og i hvilket mål det er lykkedes, kan vi som sagt ikke sige, men de tilfældige levn, der ved udgravningerne er kommet os i hænde, og de spredte notitser, der forefindes vedrørende Clausholm fra den 140-årige periode, vi her har hæftet os ved, sætter os dog i stand til glimtvis at få nys om et og andet vedrørende den nu forsvundne borgegård. Den har været opført af store røde munkesten på kampestenssokkel og har haft blyindfattede vinduer med små rhombeformede ruder⁸⁷. I det indre har flere rum været dekoreret med kalkmalerier, og der har været pragtfulde kakkelovne, opmuret af glasserede kakler⁸⁸. Rester af grønne og gule kakler er fundet i fylden uden for den gamle østport. Troligt har vel Eline Gøyes ur, der nu findes i Aarhus (Den gamle By), stået på gården. Et skuffemøbel, som meget udførligt beskrives i Elines jordebog, og som indeholdt en velordnet samling af dokumenter, har i alle tilfælde haft sin plads her⁸⁹. »Clausholm-sengen«, der 1842 kom til Nationalmuseet, og som er udført af billedskæreren Peder Jensen Kolding omkring 1650, ville man gerne forestille sig opstillet på Clausholm, da Hans Friis rykkede ind i 1649, men der er ingen hjemmel herfor⁹⁰. Traditionen siger blot, at den er solgt fra Clausholm, men det fortælles tillige, at den skal have været der i dronning Anna Sophies tid, og det gør ikke dens oprindelige placering mindre problematisk.

At Mogens Gøyes Clausholm var beregnet til at kunne forsvares, er hævet over enhver tvivl, og at borgen har været i højeste beredskab under reformationen, da en frafalden munk fra Randers søgte tilflugt på Clausholm, og under Grevens Fejde, tør betragtes som givet⁹¹. Men Mogens Gøyes nærmeste efterfølgere synes ikke at have keret sig synderligt om det

III. Ladegården har ud til Marchen i syd Tersker laden og Øzen stalden neden under terske laden, også i såvel øst- som vestlængen er der øzenstald.

IV. Oppe fra Waldum Kirche og byen går Weyen neder til gården forbi finthuset gennem ledet og forbi Møllen. Der er en lille bro over møllebækken og herfra fører Weyen ind til gården forbi Smeeden, hvor den drejer af, medens veyen offuer vassen til Junstrop forbi Mygind Skou fører uden om staldgården ned til en bro over åen, hvor den deler sig i en vej til Essenbeck, en vej ligeud og en vej til Tuustrup. Det er noteret, at »Junstrop (Iverstrop?) er tvende bosseskuud fra Clausholm«. Vejen til åen fører gennem Engen til gården. Mellem engen og Dyrrhafuen, der ligger vest for ladegården, ånder vi Bechen som løber neder til Møllen gennem mølledæmet.

Tegningen er ikke udført i noget bestemt målestoksforhold. De forskellige lokaliteter er trukket sammen, og de virkelige afstande imellem dem er der set stort på. Syd vender opad, dog er hele partiet med broen over åen (t.h. på tegningen) vist med vest opad. Vejen til dette parti er helt misvisende.

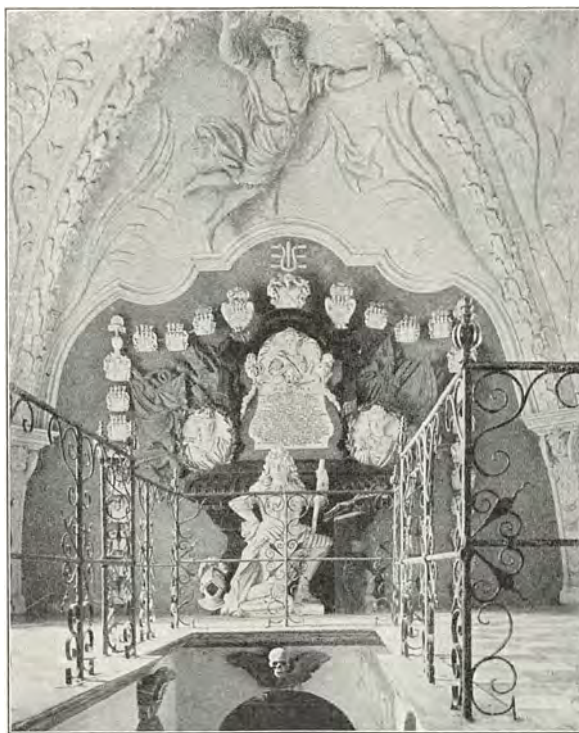
fortifikatoriske. Hans Friis, der var krigsmand — omend næppe synderlig fremragende — af profession, drog bort over hals og hoved, da svenskerne nærmede sig 1657, men hvad der iøvrigt skete med Clausholm ved samme lejlighed, er uvist. Friis siger, at den svenske konge »til ævindeligt ejendom« overlod godset til overkrigskammerpræsident Lauritz Flemming, som havde indtaget det med sine folk og forjaget Friises derfra⁹². På sin flugt måtte Friis efterlade sit medbragte løse i Middelfart, hvor det gik tabt. Ved freden fik han imidlertid sit gods igen og blev samtidig forlenet med Silkeborg amt. Næppe var han dog kommet tilbage til Jylland, før han fik at vide, at freden var brudt, og at svenskerne belejrede København. Da vejen til hovedstaden således var spærret, besluttede han at blive, hvor han var. Selv fortæller han fortsættelsen af historien: »Efter min Hiemkomst leed jeg, mere end nogen i Landet, stor Tribulatz og Forfølgning af Fienden, saa de og med sterke Tropper nogle gange præsenterede sig for min Gaard Clasholm, i Mening at bemægtige sig min Person og føre mig fangen til Fridericia, efter Kongens af Sverige special Ordre, som de gave for. Men som Gaarden af sin Situation er temmelig fast, og er omgivet med dybe og brede Graver, Husene og af Grund med 3 ½ Alen tykke Mure rundt om vel forpaliseret⁹³, saa ieg uden Stykker [d. v. s. kanoner] nok kunne værges mig, saa ieg mig for, det bedste ieg kunne, saa de og maatte vige af igien, og lade mig blive, som ieg var; Thi jeg havde een Snes Mand eller tre vel bevæbnet (som ieg havde været mig om) inde hos mig, foruden mine egne Folk, og vidste, hvorom det galt. Hvorfor de og paa det høieste undsagde mig, om de kunde have blevet mig mægtig, truede og at brænde baade Ladegaarden og alt mit Gods af, hvilket Gud dog, formedelst Rygtet af de Auxiliar-Troppers Anmarch formeente dem, i det de af Frygt, at passen til Fridericia skulde bleven dennem afskaaren, maatte efter Ordre over Hals og Hoved retirere sig did, enddog det endda varede nogle Maaneder efter deres Retraite, førend samme Tropper ankom. Paa Udmarchen lod Oberste Peiter, som med sit Regiment til Hest laae i Randers, og er ikkun en Miil fra Clasholm, mig atter ved en Trompeter affordre, og derhos sige, at, hvis jeg ikke indstillede mig strax, og parerede Kongens af Sveriges Ordre, som han havde paa at forsikre sig min Person, skulde det bekomme mig ilde.

Men som ieg viste, han hverken havde Stykker eller Fodfolk hos sig, ikke heller kunde faa dem saa snart, efter som Artigleriet og Fodfolket stod i Fridericia, som var 18 Mile herfra, og han med Rytteriet ikke skulde gjøre mig meget, skøttede ieg ei heller meget om hans Trusel, mens lod ham sige: Jeg agtede ikke, af en fri Mand, som ieg var, at gjøre mig selv til en Fange. Hvorpaa han strax rykte for Gaarden med hele sit Regiment, og satte sig paa Bakken uden for Møllen, lod og som han tout a bon ville have attaqveret mig. Men efter at han havde staaet der en fire eller fem Timer, og saa nok, at han med Trusel intet kunne udrette, og at jeg var paa min Garde, det beste jeg kunde, retirerede han sig mod Aftenen, og tog hans March lige ad Aars. Siden gjorde ieg dem al den Afbrek, jeg kunde, hvoraf det ikke var den ringeste, at deres Qvarterer blev dem saa usikre, at de ikke paa mange Mile Vejs her nær omkring torde lade sig see, eller hente de Contributioner, de havde sat Landet i; Som var Almuen en svar Hielp og Trøst, og gjorde dem saadan Tillid til dette ringe Sted, at de saaledes forfyldte mig alle Huse, Kieldere og Lofte med deres Gods og Korn, de salverede herind, at det tyngede mig Hvælvingen ned over Kirken, saa jeg siden ikke fik den repareret igen med nogle 100. Rxdlr. Jeg havde og, over den liden Værn, ieg gjorde, og Rygtet der af, saadant Tilløb allesteds fra af de debanderede Tropper og andre, at der som jeg havde haft Middelt og Penge dertil, ville ieg inden en kort Tid have oprettet nogle Regimenter til Hans Kongl. Maists. Tieneste, eftersom hver Mand den Gang var saa villig og ivrig til at tiene Høistbemeldte Hans Kongl. Maist. og Landet, at ieg fast ingen Ro havde for deres Overløb, Nat eller

Dag. Men som mig fattedes alt det, jeg skulde gjøre med, thi jeg havde hverken Brød, Penge, Gevær eller Munition, videre end det jeg skulde borge, og med stor Risico lade forskrive fra Hamborg og Lybek paa min egen Credit, maatte jeg derover med Fortræd see ieg ikke kunde gjøre det, ieg gjerne vilde.»⁹⁴

Hvordan det nu end forholder sig med alt det, Friis beretter, forekommer det troligt, at fjenden overhovedet ikke har gjort noget alvorligt forsøg på at tage gården.⁹⁵ Over for et angreb, støttet af artilleri, har Clausholm i alle tilfælde næppe været noget værd i 1658. Vinteren 1658—59 blev Friis oberst og opstillede et rytterregiment, som han førte i slaget ved Nyborg den 14. november 1659. Hans indsats ved denne lejlighed gav anledning til beskyldninger om personlig fejhed, og det er aldrig blevet oplyst, om det var klogskab eller fejhed — eller begge dele — der bestemte hans besynderlige optræden under slaget⁹⁶.

Er man imidlertid ikke af de tørre kendsgerninger i stand til at danne sig et billede af ham som en stor krigsmand, har han gjort, hvad der stod i hans magt for at hjælpe os dertil, dels ved sine skriverier, dels ved opsætningen af et pragtfuldt marmormonument i Hørning kirke⁹⁷. Her har Thomas Quellinus gengivet ham — i fuld harnisk og med kommandostav — knælende foran en bedepult, hvorpå der ligger et krucifix, der dog ikke synes at interessere ham synderlig. Han drejer sig med en imperators gestus mod beskueren, der absolut ikke skal tillade sig at lægge for meget i det knælende.

23. Thomas Quellinus: Monument for Hans Friis, Hørning kirke.

24. Conrad Reventlow.

Stik af Lorentz Cardes efter udkast af Gottfried Fuchs, trykt i ligprædiken 1714.

STORKANSLER CONRAD REVENTLOWS CLAUSHOLM

Det var en af den unge enevældes betroede mænd, der vristede Clausholm fra Hans Friis. Conrad Reventlow var gennem en række stillinger i hof og administration nået frem til som 38-årig at få sæde i konseillet 1682¹⁰¹. Han var en mand, der forstod, hvad der skulle til for at kaste glans over hoffet, og som formåede at skaffe midlerne til de storartede fester, han selv var mester i at iscenesætte. Den udenrigspolitiske situation udnyttede han brilliant til at bringe dansk handel fordel på de stridende og rivaliserende stormagters bekostning, og efter tidens skik sørgede han for at sikre sig en passende personlig andel i de fortjenester, han som statsmand bidrog til at skaffe dansk søhandel. Skønt det gik op og ned med hans mange private spekulationer, og han stundom var tynget af gæld, var der fasthed i den godssamler-virksomhed, han udfoldede, og som gjorde ham til en af tidens største ejendomsbesiddere. Ud over Clausholm blev Frisenvold, Løjstrup, Kalø og Kollerup i Randers Amt hans. I Holsten havde han vidtstrakte ejendomme, og Sandbjerg i Sundeved fik han 1685 erigeret til grevskabet Reventlow.

Overtagelsen af de nørrejske besiddelser stillede Reventlow overfor at måtte iværksætte byggearbejder. Dels måtte han reparere to under Frisenvold liggende kirker¹⁰², og dels måtte han tage sig af det slemme trakterede Clausholm, som vi fra nu af er godt underrettet om.

Thomas P. Karmark, som sattes til at passe Clausholm, meddelte i april 1685, at øxenstaldens loft, der tjente som kornloft, måtte fornyes, da det gamle (af bøg) var råddent og ikke kunne bære et menneske. Også i »borgegaarden« og »ridegaarden« var der uopsættelige arbejder¹⁰³. Man tog straks fat, og i juli var det kommet ret vidt. Ridehuset meddeles at være blevet flyttet og lagt øst for stalden, og staldgårdens plan ændredes derved til den nuværende med to vinkelbygninger¹⁰⁴.

I november samme år kom en bygmester til stedet. Han var vanskelig at tilfredsstille, men det lykkedes at få ham indlogeret på gården¹⁰⁵. Vi hører, at han måler hver dag, og at urtegårdsmanden går ham til hånde. Der tales om, at der skal bygges to værelser i ladegården, og der købes sten¹⁰⁶, men målearbejdet er åbenbart det væsentligste. Næste sommer, da Reventlows fuldmægtig Mads Christensen er på Clausholm, møder vi bygmesteren igen. Han er »et sært kreatur«, der intet vil vise eller sige uden i Reventlows nærværelse, skriver Mads Christensen¹⁰⁷. Reventlow synes imidlertid at være kommet til gården kort efter, og noget er blevet bygget i det pågældende år. Nordenden af ladegårdens østfløj bærer den dag i dag Conrad Reventlows initialer og årstallet 1686 i jernakre.

Vi ved, at der blev købt 20.000 mursten, og de er formentlig benyttet hertil¹⁰⁸.

Om de følgende to år på Clausholm (1687—88) forlyder der kun lidt, men så hører vi om betydelige jordarbejder. I 1689 arbejder gartneren mester Peter Tøtcke med 20 soldater på »bjerget«, hvilket må være bakken syd for slottet¹⁰⁹. Året efter tales der om mølledæmningen, som skal »skarperes«, og om en allé, der skal blive stående¹¹⁰. Gartneren giver i 1691 en redegørelse for de udførte arbejder. Han meddeler, at en ny slotsgrav er blevet færdig og en

allé anlagt derved. Man ønsker en gammel grav kastet til, og en have anlagt hen over den¹¹¹. Der kan ingen tvivl være om, at det, der her omtales, er den udvidelse af slotsholmen vestover, som øjensynlig gennemførtes, for at der på hovedbygningens vestside kunne blive en have, ganske svarende til den på østsiden, hvor staldgården i fordums tid havde ligget. Arbejdet må ses som et led i bestræbelserne for at opnå regularitet. Tøtcke har endvidere nedlagt vandrender (udborede træstammer), og han nævner en brønd, som er muret to alen højere¹¹². Endelig omtales en iskælder og forskellige arbejder, men vi hører hverken fra Tøtckes eller andres side noget om hovedbygningen, som Reventlow nu i seks år har rådet over. Helt kan han næppe have undladt at gøre noget ved den. Han var i alle tilfælde i stand til at modtage og opvarte kongen på Clausholm den 16. juli 1691¹¹³. Men har Reventlow gjort noget, så har det i alle tilfælde ikke været meget. Måske har netop det kongelige besøg opildnet ham til at få en værdig løsning på hovedbygningens problemer. Han havde haft forbindelse med den kongelige bygmester Ewert Janssen, der med held havde moderniseret det middelalderlige Gjorslev (1665—66), og som havde givet forslag til regulering og modernisering af Skanderborg slot¹¹⁴. Det er muligvis Ewert Janssen, vi hører omtalt så uærbødigt i 1684—85, da Clausholm opmåles, og der kan ingen tvivl være om, at han var velegnet til at løse opgaven, men han døde, og hans søn Jokum Ewertsen, der en tid 1688—90 havde været underkonduktør i fortifikationssetaten, og som senere havde hjulpet faderen på Clausholm, fortsatte alene¹¹⁵.

I oktober 1691 sendte Reventlow en vindueskarm og en kasse med 42 ruder («Grosse Glasscheiben») til Aarhus. Forvalteren Peder Jensen Heglund skulle sætte de 40 (nummererede) ruder i karmen med en slags kit eller lim, som ligeledes blev fremsendt. Derefter skulle karmen indmures i Reventlows sovekammer ud til graven, så han kunne se, hvordan sådan et vindue ville holde mod vind og vejr. Episoden er interessant, for her er åbenbart tale om en ny slags vinduer i stedet for de sædvanlige blyindfattede. Man skulle åbenbart forsøge sig med sprodsler og kit, og tallet 40 er yderligere oplysende, da det turde udelukke en karm med midterpost (20 ruder på hver side ville give 2×10 eller 4×5 ruder), og indicerer et hollandsk eller engelsk vindue med to stk. 5×4 rammer over hinanden. Hvordan forsøget gik, ved vi ikke¹¹⁶.

Den nævnte Jokum Ewertsen fik af en eller anden grund ikke meget med arbejdet på Clausholm at skaffe, skønt han gjorde sig håb derom. Sagen er kun svagt belyst ved en enkelt skrivelse af 15. februar 1692 fra ham, hvori han dels meddeler, at han har gjort en tegning af Clausholm, og dels omtaler arbejder, som tænkes udført på Clausholm og på Galten kirke. Endelig beder han i brevet Reventlow om at hjælpe moderen med at få nogle penge, faderen havde til gode hos kongen¹¹⁷.

Reventlow, der må være blevet bekendt med, at baron Frederik Krag med held gennemførte et byggeforetagende på sin ejendom Stensballegård ved Horsens, skrev imidlertid til baronen og bad ham stille sin bygmester til rådighed¹¹⁸. Krag svarede den 4. november 1692, at han har sendt murmesteren til Clausholm og befalet ham at udfærdige to tegninger, en af huset, som det er, og en som skulle vise, hvorledes det kunne moderniseres («celon sa fantasie, a la Moderne»). Endvidere skulle han beregne, hvormeget moderniseringen ville koste¹¹⁹. Krag, der varmt anbefaler sin bygmester, lover at denne, så snart han kommer tilbage, skal begive sig til Reventlow i København, og tolv dage efter kan denne københavnsrejse tiltrædes. Bygmesteren har tegninger og beregninger færdige, og han får et brev med fra Krag, hvori denne meddeler at have gennemgået projektet, som bygmesteren vil tilbyde at bringe til udførelse for 3400 rd., idet dog vinduer og jernankre skal betales separat¹²⁰. Efter beløbets størrelse at dømme, kan det kun dreje sig om mindre arbejder, og når vi hører vinduer og jernankre nævnt, behøver vi ikke være i tvivl om, at der tænkes på en regularisering og sam-

menbinding af det gamle hus, svarende til de moderniseringsarbejder, som dengang gennemførtes flere steder, for eksempel på Dragsholm og Ørslevkloster. At få ensartede vinduer med ens afstand imellem anbragt i akser uden mindste variation var næsten en livsbetingelse. Krag mener imidlertid, at prisen kan trykkes, og at bygmesteren kan påtage sig det hele arbejde — vinduer og jern inklusive — for 3000 rd.

Med dette brev er bygmesteren omkring den 1. december 1692 ankommet til København, hvor han siden skulle komme til at spille en betydelig rolle. Ombygningsprojektet hører vi imidlertid intet til mere. Reventlow blev bragt på andre tanker og besluttede sig for at lade bygmesteren opføre en ny, helt moderne hovedbygning. Tegningerne er hurtigt blevet gjort, thi allerede i marts 1693 indledes forhandlingerne om tømmerleverancer, og Reventlow kunne ikke få sit forehavende tidligt nok sat igang¹²¹. Atter benytter han Krag, hvis tømmerhandler i Horsens skal fremkomme med tilbud, og drøftelserne desangående fandt sted på Stensballegård, hvor bygmesteren opholdt sig, og hvortil forvalteren på Clausholm dirigeredes. Kontrakten med tømmerhandleren blev underskrevet i Horsens den 28. marts 1693, og i denne kontrakt, der er bevaret, læser vi bygmesterens navn: Ernst Brandenburg¹²². Nu fik Krag åbenbart hast med sit eget byggeri. Sidefløjene på Stensballegård opførtes 1693, men Krag undlader ikke allerede i april at forsikre om, at bygmesteren snart kan begive sig fra stedet, så han fuldstændig kan hellige sig sit arbejde på Clausholm¹²³.

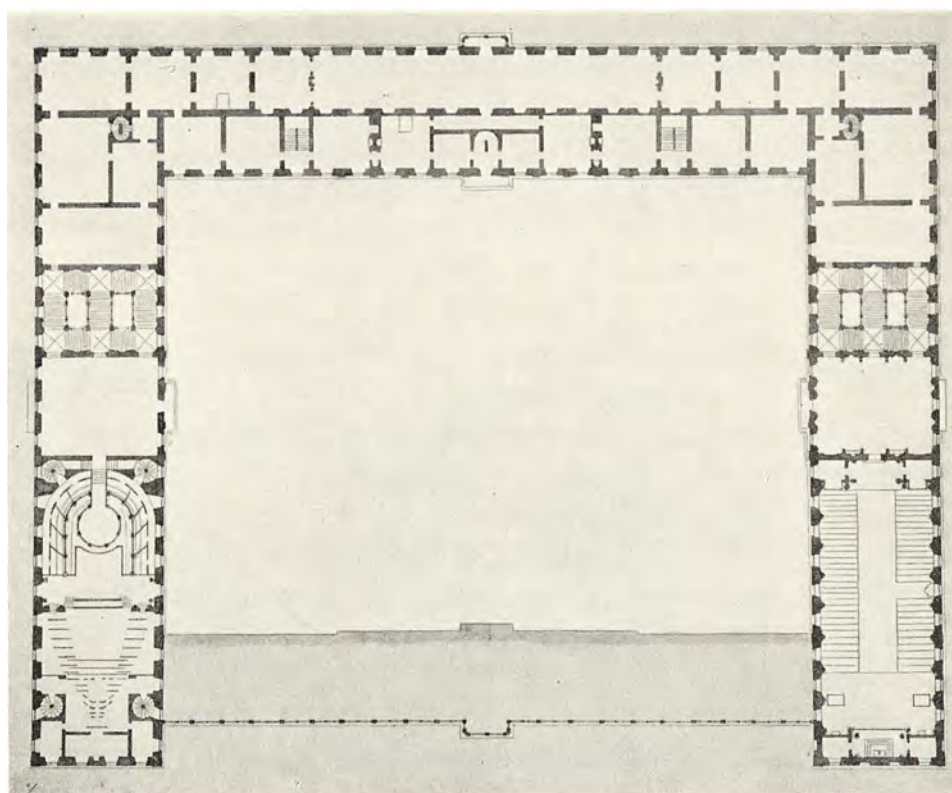
Efter kongelig ordre udkommanderes der 12 soldater til hjælp ved byggeriet på Clausholm. Allerede i januar skriver Reventlow til oberst Lambsdorff om soldater, og i maj får obersten tak for den indsats, der da er gjort¹²⁴. Året ud arbejder soldaterne — formentlig med nedrivningen af de gamle bygninger — og i marts det følgende år (1694) skriver Reventlow, at der endelig ikke må bortkommanderes nogle af de tyve mand, der nu arbejder på Clausholm, da han netop i dette år har mere brug for dem end nogensinde¹²⁵. Desværre har der været uoverensstemmelser imellem bygmesteren og underofficererne, der lader soldaterne komme senere om morgenen end den sædvanlige tid kl. 5. I juli beder Reventlow om, at styrken må blive forøget med seks mand. Det egentlige byggearbejde må da være godt igang¹²⁶.

De tegninger, der arbejdedes efter, og som må være blevet til omkring nytår 1693, er ikke bevarede, men vi har materiale nok til at kunne rekonstruere dem. Den nye hovedbygning skulle bestå af tre lige høje længer (kælder og to etager). Hovedfløjen skulle være næsten dobbelt så bred som sidefløjene, og huset skulle stå i røde mure uden megen arkitektonisk dekoration. De mest fremtrædende træk var hovedfløjens brede kviste med deres runde vinduer, der førte ind til åbninger i det hvælvede loft over salen i bygningens midte.

Planen, som vi senere skal vende tilbage til, minder noget om Stensballegårds plan, men baron Krag fik kun lave sidefløje, og hans hovedbygning var i det hele af mindre format.

Når Reventlow forlod karréformen og bestemte sig for et trefløjet anlæg, fulgte han ganske samme kurs som kongen, der i disse år interesserede sig så stærkt for opførelsen af et nyt residensslot i hovedstaden¹²⁷. Lambert van Haven havde udarbejdet planerne til et firefløjet slot, men disse blev skudt til side til fordel for et trefløjet, som tænkte rejst, hvor Sophie Amalienborg havde stået indtil branden 1689. Man var i sommeren 1693 så vidt med beslutningerne om det nye slot, at man så sig om efter en arkitekt, der kunne give det dets endelige form. Valget faldt som bekendt på Nicodemus Tessin den Yngre, der dengang arbejdede på Stockholms slot. Tessin indvilgede i at tage opgaven op, og det meddeltes ham, at man fra dansk side havde tænkt sig et trefløjet anlæg¹²⁸.

Grev Reventlow har været bekendt med alt dette, og han kunne føle sig i overensstemmelse med den rådende smag, når han på Clausholm byggede sig et trefløjet slot.

25—26. Nic. Tessin den yngres Amalienborgprojekt (1 : 2000).

I sommeren 1694 kom imidlertid Tessin til København med sine udkast til det kongelige slot. De overlegent tegnede planer og façader gjorde et dybt indtryk på alle, der så dem. Her fik man en europæisk skolet mesters elegante inventioner bredt ud for sig. Ingen småligheder, intet provinsielt, kun de store franske og italienske traditioner rådede i de glimrende udkast.

Reventlow må være blevet betænkelig. Han var allerede godt igang med sit hus, men hvor pauvert ville dette ikke blive i forhold til det slot, Tessin forestillede sig. Helt forkert ville hans Clausholm imidlertid ikke blive; imod hovedformen kunne der næppe udsættes noget alvorligt, og det hele lod sig måske klare, hvis man fik Tessin til at tegne vinduesindfatninger og portaler, eller — med andre ord — til at give det hele et anstrøg som kongeslottet, og så få Tessin til at lave haveplanen. Forsøget måtte gøres.

Medens forhandlingerne om Tessins arbejde for kongen foregik i højeste diplomatiske niveau og havde karakter af en statsakt, kunne Reventlow, hvor formående han end var, ikke sætte Stockholm i affekt for sin egen skyld, og omend han benytter den diplomatiske repræsentation til sit formål, må han nøjes med at lade sagen behandle i korridorer. Det giver

til gengæld dens akter en særegen værdi, efter som de indeholder uformelle efterretninger om et par kunstners vilkår ved det travle svenske hof. Tessin var overlæst, og da den danske gesandt Bolle Luxdorff havde fået til opgave at formidle forbindelsen mellem Reventlow og den svenske slotsarkitekt, havde han de største vanskeligheder¹²⁹. Det lykkedes ham endelig at træffe Tessin ved hoffet om aftenen den 29. oktober 1694, men netop som samtalen kom igang, trådte dronningen ud af sit gemak og afbrød derved det hele. Næste dag skrev Luxdorff til Tessin og fik et brev fra denne til Reventlow. Luxdorff fortæller, hvor travlt optaget Tessin er. Hans tid er kostbar. Det hænder, han lukker sig inde i sit værelse fjorten dage i træk, når han skal tegne for sin konge, Karl XI, og ikke en levende sjæl kan så få arkitekten at se. Men han bliver også godt betalt. Kongen holder sig ikke tilbage, når det gælder Tessin¹³⁰. Luxdorff har de største vanskeligheder med at opretholde forbindelsen med arkitekten, der stadig smutter fra ham, men Reventlow sender tegningen til Clausholm op til Stockholm, og det lykkes Luxdorff at få Tessins mening om vinduer, portaler etc. i december 1694. Efter som Tessin finder, at bygningen burde være simpel uden vinduesindramninger og den slags, har han sagt Luxdorff, at portalen ligeledes bør være simpel, thi at sætte en rig portal på en simpel bygning ville være at prostituere sig. Det er nødvendigt, at alt stemmer overens, og at det ene svarer til det andet. Imidlertid lovede Tessin at fuldstændiggøre såvel tegningerne til huset som havetegningen. Brevet herom er dateret 15. december 1694¹³¹. I slutningen af marts det følgende år vender Luxdorff tilbage til sagen. Tessin står nu over for at ville sende de lovede tegninger af *portalen og haven*. I begyndelsen af maj 1695 synes de at være afsendt¹³².

Reventlow havde imidlertid været klar over, at Tessin nok udfærdigede havetegninger, men at han stod i nøje samarbejde med en gartner, og at en dygtig gartners medvirkning var en forudsætning for haveplanernes realisation. I Stockholm arbejdede Tessin sammen med den kongelige gartner Johan Horleman¹³³ (adlet 1698 under navnet von Hårlemann), og Reventlow ønskede ikke blot Tessins hjælp, det var tillige meningen, at en ung gartner skulle sendes til Stockholm og stå i lære hos hofgartneren¹³⁴. Luxdorff skriver om denne, at han på sit område var lige så højt estimeret i Stockholm som Tessin, og at senatorer og fremmede gesandter indbød ham¹³⁵.

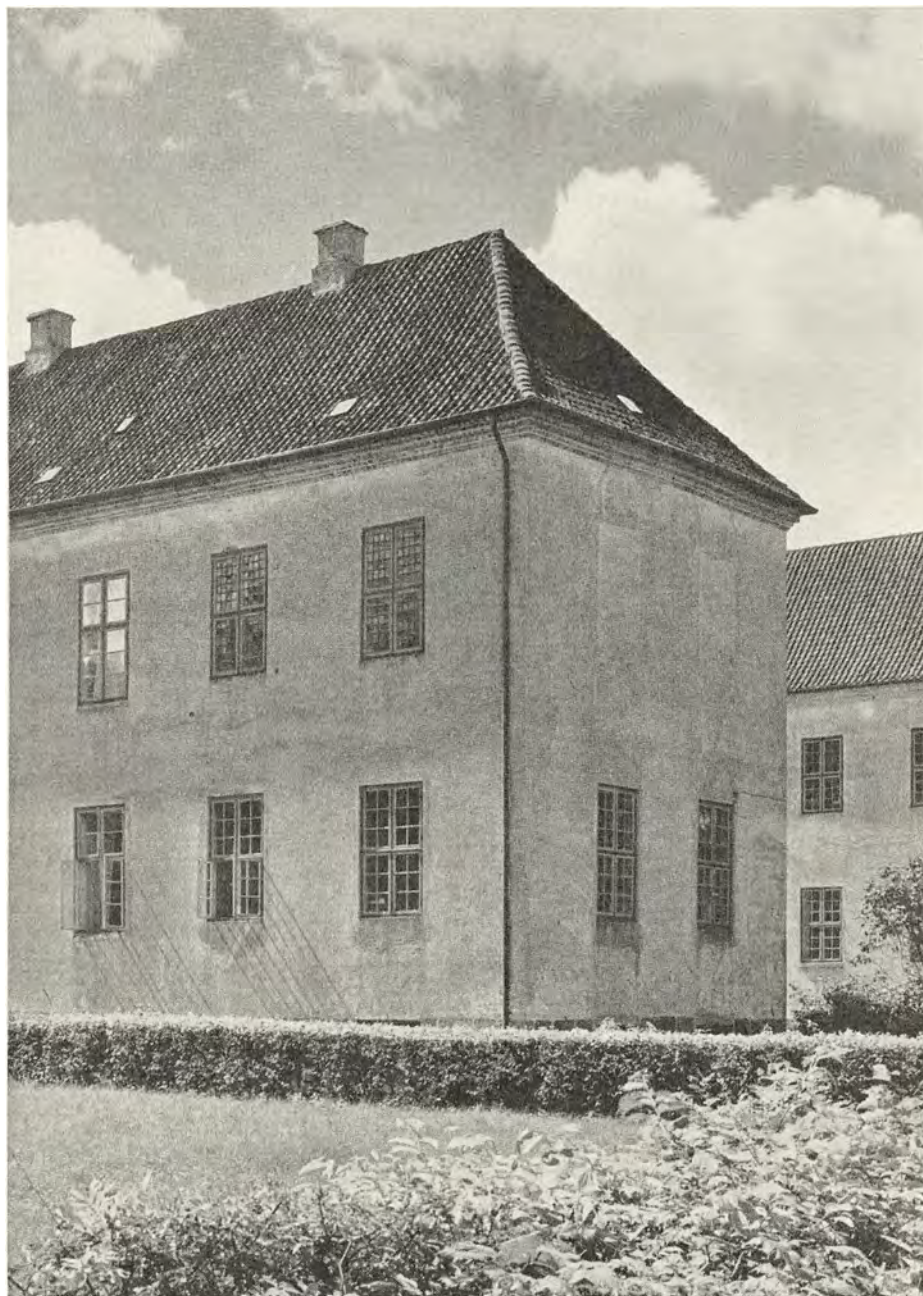
Horleman lovede at tage sig af Reventlows gartner, men denne måtte nødvendigvis opholde sig hos Horleman tre vintre. Den unge mand ville så, hvis han ikke ligefrem var dum, blive ligeså dygtig som den kongelige gartner selv! Horleman skriver om sagen til Reventlow den 16. februar, og gartneren ved navn Nikolai Johansen Brandt drog af sted. Fra Stockholm sender han rapporter til Reventlow med oplysninger om forholdene hos Horleman¹³⁶.

Nicolai Brandts ophold i Stockholm skulle imidlertid ikke blive så langvarigt som planlagt. Den 21. december 1695 skriver Reventlow til Horleman og beder ham sende Brandt tilbage, så han kan tiltræde stillingen efter en gartner (Juchum Jacobsen?), som er død. Horleman eksaminerer nu sin unge elev og meddeler den 22. januar 1696 Reventlow, at Brandt har besvaret de stillede spørgsmål godt, hvad enten de angik kunstig frembringelse af blomster og frugter uden for sæsonen, eller de drejede sig om haveanlæg og tegninger til haver. En anden gartner, der sagde, han kom fra Italien, og som Gyldenløve havde sat i lære hos Horleman, kunne slet ikke måle sig med Nicolai Brandt¹³⁷.

Medens det svenske intermezzo udspilledes, blev opførelsen af Clausholms hovedbygning videreført, og huset må have været under tag 1696. I en vis udstrækning har man givetvis brugt materialer fra den nedbrudte bygning. Bindingsværksvæggen mellem gangen og salen på 1. sal er således delvis lavet af genanvendt malet og profileret tømmer, og til tagværket over østfløjen var der ifølge en beskrivelse fra 1731 benyttet tømmer, som tidligere havde

haft anden anvendelse¹³⁸. Stensøjlen i vestfløjens nordligste kælderrum er formentlig også en relikv fra det gamle Clausholm¹³⁹. Sommeren 1697 males façaderne røde, Reventlow godkender farveprøve den 10. august, og der brolægges i slotsgården¹⁴⁰.

Meget manglede imidlertid endnu i det indre, hvor Reventlow må have ønsket rumindretninger af så høj kunstnerisk kvalitet som muligt.

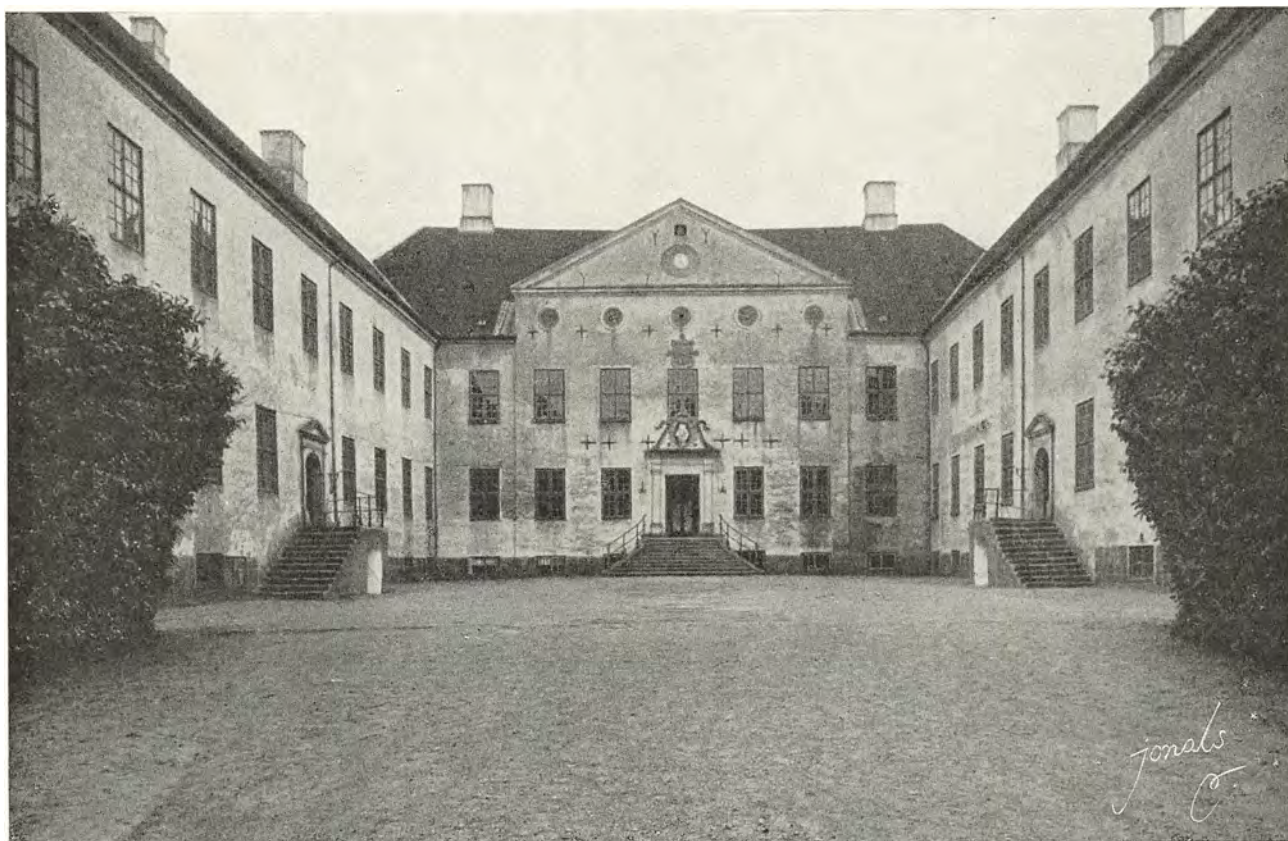

27. Østfløjens nordende. De to vinduer med blyindfattede ruder er de eneste resterende af oprindelig type, sml. fig. 48.

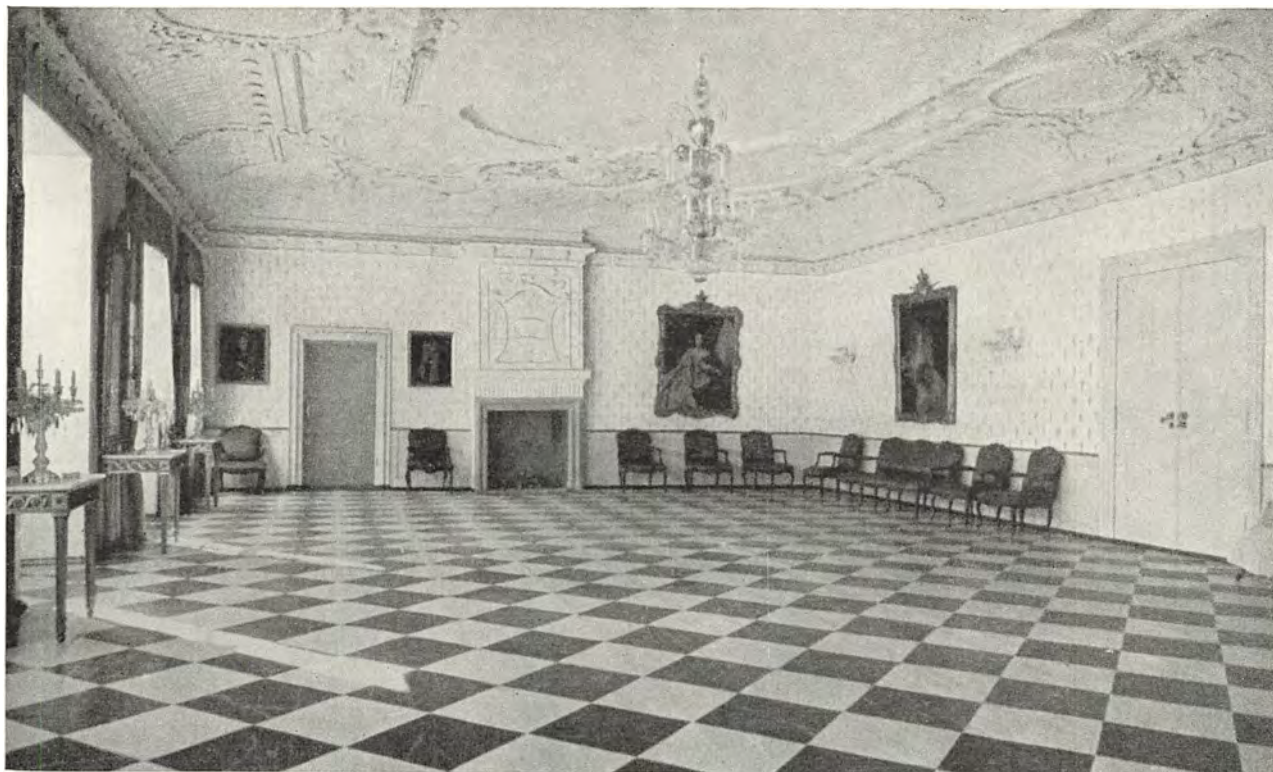
Til dette arbejde var knyttet en række kunstnere, blandt hvilke vi her skal nævne Carlo Tagliati og den flamske billedhugger Peter Coelemans. Tagliati, som sikkert har lavet spisesalens loft, var i det store og hele færdig med sit arbejde i begyndelsen af april 1697, da Reventlow ønsker, at Ernst Brandenburg skal besigtige det¹⁴¹. Tagliati havde da bedt om at få arbejdet med kapellet, men Reventlow havde svaret, at »såsom jeg engang har givet ordre og fuldmagt til mester Ernst, så får I at se, om I kan komme overens med ham derom, thi

28. Terrassehaven set fra hovedbygningens havedør (sml. tavle 1). Terrasserne stammer rimeligvis fra Conrad Reventlows første ejertid. På de nederste to skråninger var der trapper i akse, på plateauet derover et springvand, på tredje skråning en kaskade og på fjerde skråning en trappe op til avlsgården. Der synes at have være planlagt og muligvis påbegyndt yderligere fire kaskader (to på hver side akse?), men de blev næppe nogen sinde bragt i stand (sml. note 353 og teksten til tavle 1).

29. Slotsgården set fra nord. Går man gennem den store portal og følger akse tværs gennem hovedfløjen og havesalen står man i havedøren, hvorfra billedet ovenfor (fig. 28) er set.

30. Spisesalen (rum nr. 13) set fra øst.

31. Slotskirken set fra syd.

han er den som skal stå mig for samme arbejde¹⁴²«. Der forelå på dette tidspunkt (27. marts 1697) en tegning til alteret, men den havde Reventlow endnu ikke set. Han vidste heller ikke noget om nogle vægge, som Ernst Brandenburg havde talt med Tagliati om, og som denne skulle have ti rigsdaler for, men der er næppe tvivl om, at det er kapellets vægge, der sigtes til, thi disse vægge med deres stukpilastre måtte netop en stukkator engageres til at lave¹⁴³. At Ernst Brandenburg kom til at træffe den endelige beslutning, fremgår tydeligt af en besked

32. Conrad greve Reventlows ciffer i spisesalens loft (rum nr. 13).

fra den 20. april, hvori det hedder: »Med arbejdet på kapellet forbliver ved den anstalt, som mester Ernst derudi lader gøre«¹⁴⁴.

Der var imidlertid en billedhugger i nærheden, som »helt vel« forstod sig på gibsarbejde, og som kunne konkurrere med Tagliati. Det var så vidt vi kan skønne Peter Coelemans (Ceulemans, Culman), der 1688—89 havde virket som mester i Antwerpen og 1694 fik borgerskab i København. Denne billedhugger arbejdede i foråret 1697 på Frijsenborg, og han blev — da der på Clausholm havde været tilstrækkeligt vrøvl med Tagliati, som fik arbejde hos grev Friis, formentlig også på Frijsenborg — sat til at udføre grev Reventlows ciffer, som endnu læses i spisesalens loft¹⁴⁵. Om dette ciffer forhandlede Reventlow og billedhuggeren på stedet i foråret 1697, og herom såvel som om alteret i kapellet skulle der skrives kontrakt med

33. Hovedportalen efter maleri af F. Richardt fra 1845 på Glorup (sml. fig. 117).

billedhuggeren i september samme år¹⁴⁷. Denne ville også gerne have kontrakt om udførelsen af brystbilledet til portalen, men dertil ville Reventlow først købe det nødvendige marmor¹⁴⁸. Portalen har rimeligvis stået færdig to år efter, 1699, samme år Reventlow blev storkansler. Dens indskrift lyder:

IN MEMORIAM SEMPITER NAM
 ILLV CONRADVS COMES IN REVENTLOW DOMINVS
 CLAVSHOLM FRISENVOLD CALLOE LOISTRVP ET COLLERUP
 EQVESTORDINIS ELEPHANTINI POTENTISS:DAN:NORV:ETC:REGVM
 CHRIST:V: ET: FRIDER: IV
 SUMMUS CANSELLARIVS M:DC:XC:IX

Snart efter hører vi igen om portaler, formentlig sidefløjenes. Forvalteren på Clausholm, Peder Jensen Heglund, skriver den 21. januar 1700 til Reventlow, at der til de to portaler, stenhuggeren udfører, skal laves jernkramper til at binde stenene sammen med, samt bly.

34. Østre sidefløjs portal.

35. Detalje af østre sidefløjs portal.

Når portalerne er sat op, skal såvel de som den nyopførte mur, der står for enden af gården, oliemales, og våbenet over husets dør skal samtidig anstryges¹⁴⁹. I begyndelsen af februar er stenhuggerne og mureren igang med portalernes opsætning¹⁵⁰. Den 12. er den ene på plads, og den 15. marts er de begge opsatte¹⁵¹. I april 1701 tales der om kontrakt med maleren, der dels skal anstryge hovedbygningens ydermure, hvor farven er gået af eller mangler, og dels male den nye spærremur i samme farve som bygningen¹⁵². En jernport, som rimeligvis er identisk med de to halve jernstakitporte, der sattes midt i denne mur, omtales i maj. Smeden havde lavet to forskellige forslag til porten; de var forelagt Reventlow i oktober det foregående år¹⁵³. Vi kender ikke disse tegninger, men det er hævet over al tvivl, at der har været tale om en såkaldt »porte flamande« med fine smedejernsgitterlåger mellem stenpiller¹⁵⁴.

Samtidig med hovedbygningens færdiggørelse arbejdedes der på livet løs med haven. Umiddelbart efter, at Tessins tegninger i maj 1695 er kommet Reventlow i hænde, træder en ny mand ind i billedet. Den franske ingeniørofficer, Armand de Balagny, som længe havde gjort tjeneste i Holsten, hvor han 1684 udførte et projekt til Gottorp have, skriver 7.

36. Staldgården set fra slotsgården.

juli 1695 til Reventlow om en tegning, gjort dernede til haverne ved Reventlows slot, og næste år omtaler franskmændene den tegning, han året forud har udført til Reventlows slot i Jylland¹⁵⁵. Det drejer sig vel om en og samme tegning, der måske blot er en bearbejdelse af den tessinske haveplan. Reventlow synes at have bedt Balagny om at bistå ham på stedet, hvilket franskmændene giver tilsagn om den 30. december 1696, men mere hører vi ikke om den sag¹⁵⁶. Få måneder senere, i foråret 1697, forklarede Reventlow selv på Clausholm sin forvalter og sin gartner, hvad der skulle gøres¹⁵⁷.

Der gives i juni besked om, at brolæggerne skal indfatte to eksisterende damme oppe i haven med stensætninger, og gartneren skal se til, at de ikke bliver så stejlt opsatte, som de tidligere har været¹⁵⁸. Hvad der findes af tiloversblevne kampesten fra byggeriet, skal bringes op til dammene i juli¹⁵⁹. Gartneren havde fået besked om, hvordan det hele skulle laves, men har åbenbart været i vildrede dermed, for i august kommer Ernst Brandenburg til at instruere gartneren om Reventlows hensigt¹⁶⁰. I oktober får vi at vide, at der ikke skal sættes sten højere »end som vandet går, eller som jordsmonnet er neden til; det andet, som går højere op, skal være brink med græstørv«. »Men for alting at stenene ej bliver sat højere, end som mester Ernstes opsats, som han har sendt gartneren«¹⁶¹. I samme måned meddeles det, at Reventlow har besluttet at indfatte gravene omkring det store hus med sten, og godsets bønder sættes til at slæbe sten sammen¹⁶².

I februar 1700 går gartneren på Clausholm og venter at få besked om en havetegning, han har sendt Reventlow, og den 10. kommer der ordre om, at man blot skal følge den nævnte tegning¹⁶³. Gartneren er meget tvivlrådig, og den 1. marts springer bomben¹⁶⁴. Der har været arbejdet forkert i årevis, anlægget kan ikke uden stor bekostning blive regulært. De to damme, Reventlow selv havde beskæftiget sig så indgående med, lå ikke symmetrisk omkring den nye hovedbygningens akse, hvad Reventlow åbenbart har troet, de gjorde. Disse damme og de afsæt

i terrainet, som var lavet i Reventlows første ejertid, rettede sig rimeligvis efter den gamle voldgravs linier. Man havde nu valget imellem at lave damme og terrasser helt om eller at lempe sig igennem, så godt man kunne. Reventlows afgørelse faldt den 5. marts 1700, og den må være gået ud på, at man skulle opgive den strænge symmetri¹⁶⁵. Anlægget blev i alle tilfælde hverken denne gang eller siden gjort helt regulært. Efter alt at dømme har Tessin foreslået et system af trapper og kaskader anlagt ned ad bakken syd for hovedbygningen, respekterende dennes akse¹⁶⁶. Et sådant kaskade- og trappeanlæg måtte volde vanskeligheder, ikke blot på grund af den nævnte skævhed i anlægget, men også fordi der skulle en umådelig mængde vand til kaskaderne, hvis de skulle se ud af noget. I årevis arbejdedes der med dette vandproblem, der aldrig synes at være blevet løst tilfredsstillende (sml. tavle 1).

Voldgravens stensætning blev der forhandlet om 1701, og arbejdet hermed skrider frem i løbet af sommeren. Peter Coelemans, som på den tid opholdt sig på Aakær, påtog sig at udføre to blybilleder til haven. Det var åbenbart springvandsfigurer med bassiner; de kunne blive færdige til sommeren 1702¹⁶⁷.

Hovedbygningen og haven var vel nok det, der interesserede mest, men der var adskillige andre byggeopgaver, som trængte sig på, og som Clausholms ejer måtte løse.

Staldgårdens to vinkelbygninger blev omsat fra bindingsværk til grundmur¹⁶⁸. Ridehuset, som 1685 havde fundet sin plads øst for staldgården, var i meget dårlig stand, og beliggenheden skønnedes uheldig¹⁶⁹. Det blev revet ned 1701 og flyttet op til ladegården, hvor der på grund af det skrånende terrain måtte laves en kampestensunderbygning, som i den vestre ende var 2—2 ½ alen høj¹⁷⁰. Den østre ende stødte op til *laden*, vel søndre og ikke »vestre lade«, som omtales 1690 med en nordgavl, der dengang var brøstfældig¹⁷¹. Vi kan ikke nøje sige, hvordan ladegården tog sig ud efter ridehusets flytning, men man må gå ud fra, at den har præsen-

37. Indkørsel til staldgården fra øst.

teret sig værdigt, når den iagttoges fra hovedbygningen. I 1697, da der skal opføres et hønsehus, ser vi i alle tilfælde, at der lægges vægt på, at forholdet til hovedbygningen tages i betragtning¹⁷². Der skal findes en plads til hønsehuset, »således at det ikke kommer til at stå udi øjnene til at gøre en slem parade og fordærve udsigten fra det store hus«.

Møllen, der 1697 fik nyt hjul, meddeles i februar 1700 at være brøstfældig, og Reventlow får en måned derefter et istandsættelsesforslag tilsendt. Det efterfølgende forår er reparationen gennemført¹⁷³.

Storkanslerens Clausholm, som han selv kun kort skulle have glæde af, men som enken efter hans død 1708 sad inde med endnu en halv snes år, kan vi danne os udmærkede forestillinger om, da det er det slot, som endnu findes, omend ændret ikke så lidt.

Fra den røde staldgård er man kørt over en træbro frem til en lav rødmalet spærremur med smedjærnsport¹⁷⁴. Havde man passeret den, var man i selve slotsgården, der domineredes af sydfløjen med det fem fag brede, fremspringende høje midtparti, der bar en vældig frontespice. Indfattet i denne store, røde blok stod hovedportalen med sine pilastre og det forkrøppede bjælkeværk under den rankesmykkede niche, hvorfra bygherrens marmorbuste lyste den ankomne imøde. Højere oppe var hans våben anbragt sammen med såvel den første hustrus som den andens. De tre skjolde (Gabel, Reventlow, Hahn) var samlet under et draperet våbenklæde, alt udført i sandsten. I Frontespicen var der både ur og klokker, og det ligger nær at forestille sig den udsmykket på en eller anden — nu ukendt — måde¹⁷⁵. Hver af sidefløjene havde indgangspartier med mindre granittrapper og sandstensportaler. Iøvrigt var de tre fløjes rødmaledede façader regulært opdelt i vinduer, der var firedele med blyindfattede ruder i vinduesrammerne¹⁷⁶. På indersiden af spærremuren var der seks nicher til små springvand, som dog aldrig kom istand¹⁷⁷.

Fra slotsgården kunne man ad trapper under indgangsportalene komme ned til de hvælvede kældre, hvor køkkener m. v. fandtes, medens portalene ovenover førte ind til den højere stueetages gange, som løb langs gårdfaçaderne. Bredest var hovedfløjens gang, der i

38. Vestfløjens kælderhals. En sådan kældernedgang har der oprindeligt også været under hovedfløjens store portal, sml. fig. 107.

39. Hovedtøjen set fra nord.

hver ende havde en toløbstrappe op til førstesalen¹⁷⁸. Gik man fra hovedindgangen tværs over den brede gang, hvis vægge var marmorerede¹⁷⁹, kom man ind ad døren til spisesalen, etagens største og fornemste rum. Her var umalede egetræspaneler fra gulv til loft og kaminer i hver ende¹⁸⁰. Spisesalens kosteligste udsmykning var det endnu bevarede loft med dets rige stukdekoration, hvori bygherrens og storkanslerindens initialer sås. Fire vinduer og — i midten — en dør vendte ud til haven, der fortsatte på den anden side af en voldgrav og hævede sig i terrasser op til ladegården på bakken syd for slottet (fig. 28).

I flugt med spisesalen og ligeledes med vinduer ud til haven lå på hver side af salen to gemakker, der således sammen med spisesalen dannede en rumfølge på ialt fem rum, der optog hele sydfløjens side mod haven. Som havesalen havde også de fire andre sydvendte gemakker stuklofter, men kun vinduesvæggene var paneleret fra gulv til loft. De andre vægge havde brystpaneler (1½ alen høje). Over dørene, som var enfyldingsdøre, sad stukdekorationer med ovale malerier, og væggene var betrukket med forskellige vævede tapeter. (1718 nævnes blandt andet: carmosinrød tyk italiensk damask, hvortil hørte »fire Støcker at trecke over Vinduerne«, rød ostindisk damask med fire tilhørende gardiner, røde og gule damaskes bänder mellem hinanden, grønne morsbänder, sribede morsbänder, rødt og grønt fløjels trip, rødt mackey m. v.)¹⁸¹. I hvert rum fandtes en åben kamin med profileret stenindfatning, og der var foran den lagt ølandsfliser i plankegulvet. Panelerne har sikkert været marmorerede, nogle måske med forgyldte profiler.

Inde i huset synes der til denne fornemme rumsuite kun at have været adgang fra gangen — som allerede nævnt — og fra døre i hjørnegemakkerne. Gemakkerne nærmest salen havde hver i en vinduesniche et arrangement med en skakt, der gik ned til en åbning under husets sokkel ud til den søndre grav. Det må have været afløb fra »hemmeligheder«, og der kan følgelig ingen tvivl være om, at de pågældende rum har tjent som sovegemakker¹⁸². Vi vil senere vende tilbage til, hvorledes det har passet med tidens hele boligkulturelle indstilling at have to symmetriske appartementer, et for husets herre og et for fru. Er rummene nærmest salen da soveværelser for de pågældende, har hjørnegemakkerne vel været deres særlige private kabinetter.

Til hjørneværelserne førte som nævnt døre ind fra rum, som havde bekvem forbindelse

40—41. Afløb fra hemmeligheder i stueetagens rum 14 og 12, sml. tavle 2.

42. Underetagens fornemme rum (nr. 7, 12, 13, 14 og 15) set fra hjørnegemakket i sydøst (nr. 7, sml. tavle 2).

48. Hjørnegemakket nr. 7. Vestvæg.

med husets gange, og som vel har tjent som garderober for appartementerne. Disse værelser lå i forlængelse af de lange rækker rum bag sidefløjenes gange og var som alle disse rum enklere udstyret. Panelerne var lave (1 alen) og nåede i vinduesnicherne ikke op til karmene. Loftets bjælker stod fremme og var som loftsbrædderne umalede. En svær trægesims under loftet var ligeledes umalet¹⁸³; kaminerne var nogle steder med og andre steder uden stenrammer. Gipsdekorationer forekom ikke. På et punkt svarede alle de underordnede rum til den fornemme suite: træværkets profiler var overalt de samme. Panelerne havde glatte fyldinger med en simpel rammeprofil. Den samme forekom på dørene, der var enfyldingsdøre med glat fylding i forsiden. Dørindfatningerne var ligeledes de samme, hvad enten det drejede sig om egetræsindfatningerne i spisesalen eller de mest afsides døre i sidefløjene. Alle døre var af samme størrelse undtagen spisesalens fra gangen. Her var fløjddøre indsat i en døråbning, som var både højere og bredere end etagens øvrige.

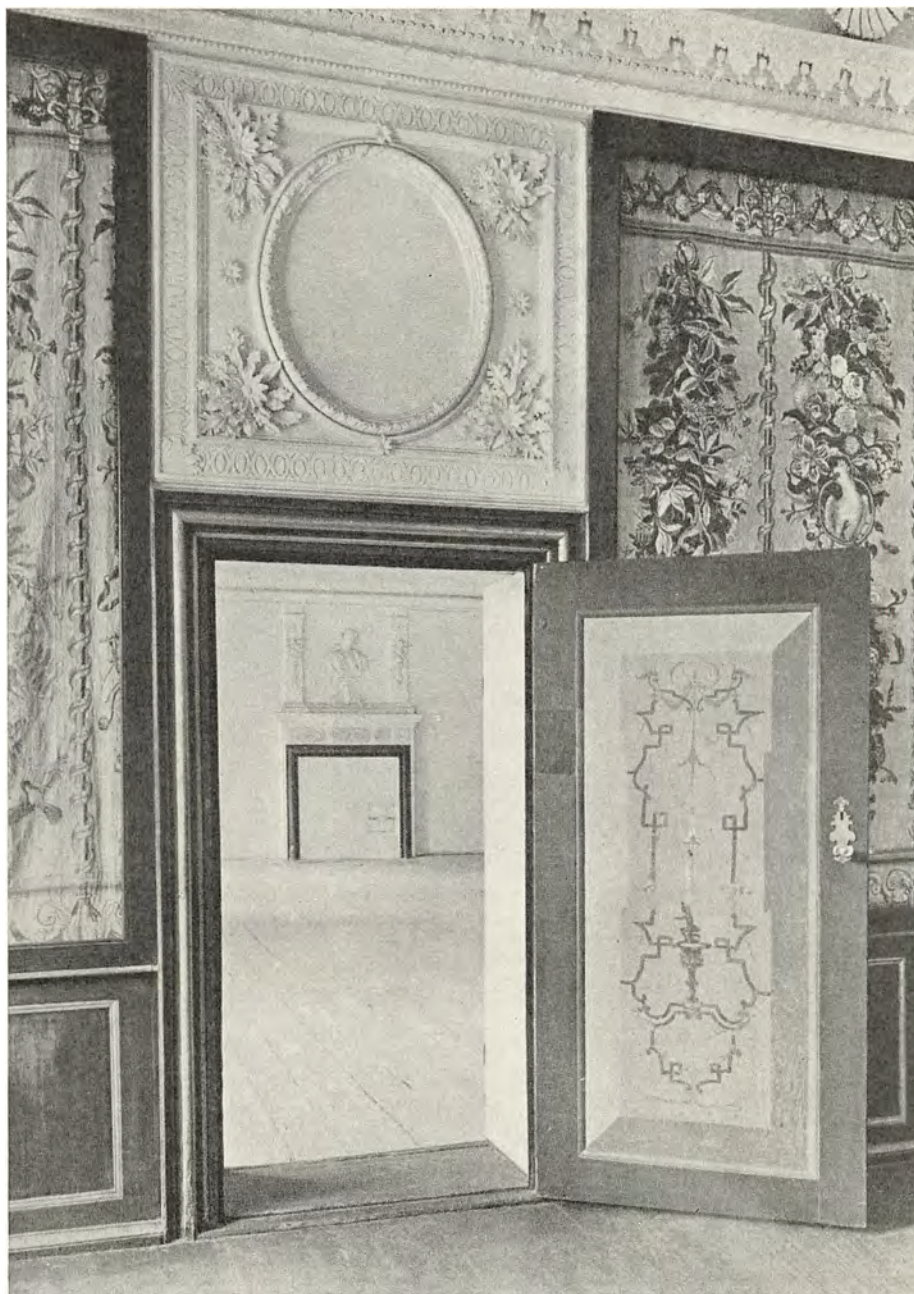

44. Hjørnegemakket nr. 7. Stukdekoration over kamin.

Fra stueetagens gang i sydfløjen førte som omtalt to trapper — en i hver ende — op til salsetagen, der var lidt højere, men hvor planen — på enkelte ikke uvæsentlige punkter nær — gentoges.

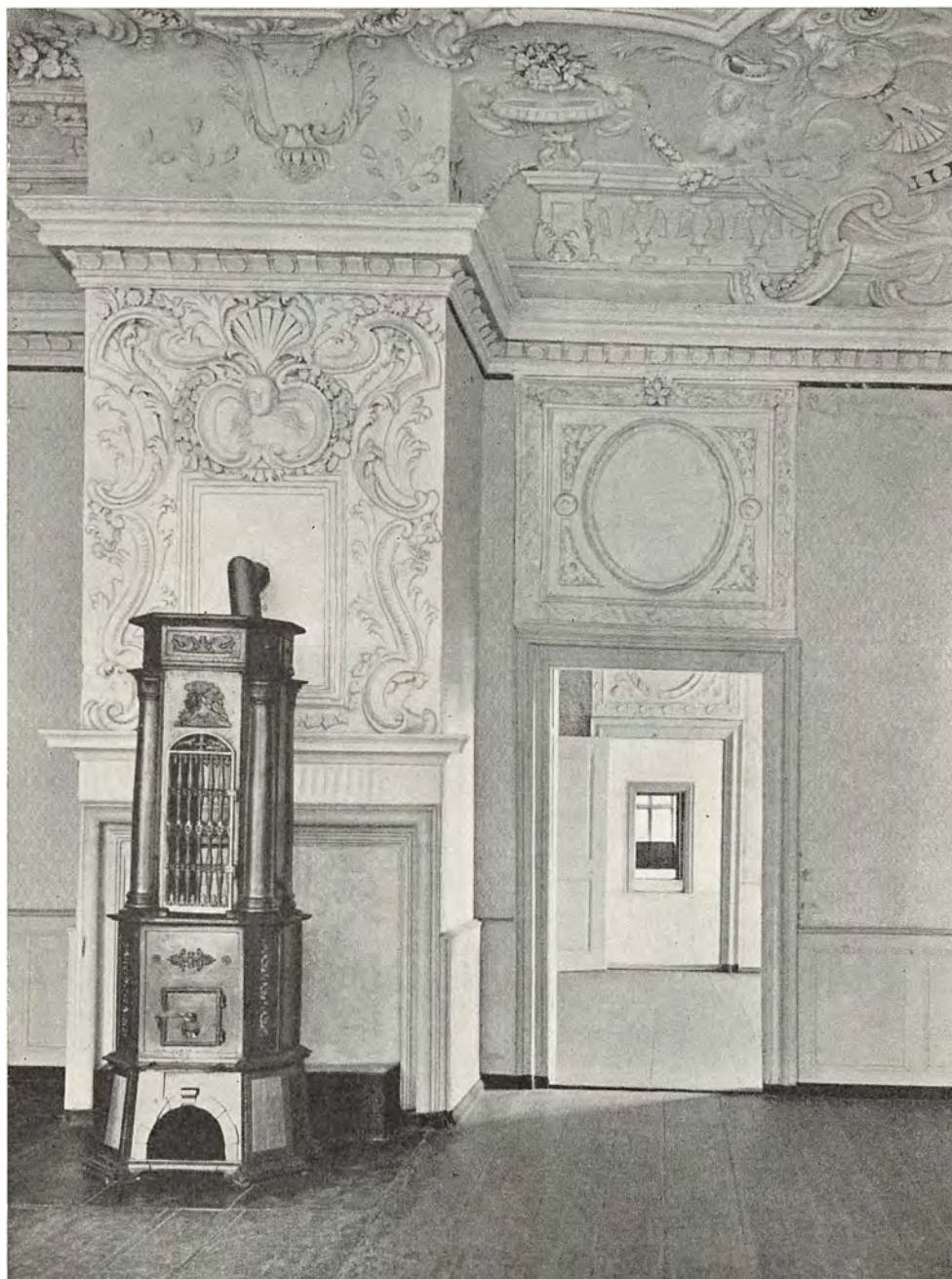
Selve den gang, man kom op i, var smallere, idet salen, der lå over spisestuen, var ca. 70 cm bredere end denne. Gangen var imidlertid længere og stod i direkte forbindelse med sidefløjenes gange (medens man nedenunder havde skilt smalle ender fra). Der var ingen døre mellem de tre gange. Muråbningerne imellem dem var marmorerede i lighed med hele hovedfløjens gang. Midt i denne sad fløjdøre, som førte ind til den store, allerede nævnte sal, »kongesalen«, der var bygningens største og rigest udsmykkede rum. Her fandtes portrætter af den kongelige familie, og i loftet var en malet plafond indsat¹⁸⁴. Dette loft, som var stukkeret, hvælvede sig op i tagrummet bag de to frontespicer og havde åbninger i stukken, således at lyset fra de runde vinduer under frontespicerne kunne falde ind i salen¹⁸⁵. Denne ordning af lysforholdene kendes fra andre, samtidige rum¹⁸⁶, men det har nok været et særsyn, når man på Clausholm »trak« lyset fra gårdens runde vinduer hen langs loftet over gangen nedenunder og ind til åbningerne i stukloftet, der sad mere end 6 m. fra de ydre vinduer. Af regularitets-hensyn har der sikkert også over salens kortsider været åbninger i loftet, selvom disse ikke har kunnet give noget lys (tavle 5). Hele denne ordning medførte imidlertid, at man kunne stå oppe på loftet og kigge gennem åbningerne ned i salen. Da der var god plads, kunne der stå mange, og dette skulle blive katastrofalt.

Under et kongebesøg 1706 strømmede egnens beboere sammen for at se Frederik den Fjerde, og medens han spiste i salen, trængtes folk på loftet for at få et glimt af monarken. I den trængsel, der har været for at komme til ved åbningerne i stukloftet, må alt for mange mennesker

45. Dør fra gemak nr. 36 ind til kongesalen nr. 37. Døren er fra dronning Anna Sophies tid (sml. s. 293).

være samlet deroppe, bræddeloftet gav efter, og folk tumlede ned under skrig og råben. Anderledes kan biskop Jens Bircherods dagbogsoptegnelse om ulykken ikke forstås: »D. 3. Jul. Strax efter at Kongen med sine høie Betiente havde sat sig til Taffel, tildrog *ibidem* en sær og ulykkelig Hændelse; thi saasom en stor Hob Mennesker (af dennem, der vare fra Egnen rundtomkring ankomne, for at beskue samme Festin) havde begivet sig op paa et Loft, hvor de kunde af et aabent Gitter-Værk, see ned i stuen, tyngede de saaledes Loftet, (som formedelst Snedkerens Uagtsomhed, var ved den ene Ende af Fiælene lagt paa for smal en Liste), saa det faldt ned med dem, og de alle tilhobe faldt ned oven paa hinanden, udi det næste Gemak ved Sahlen, hvor Herskabet sad. Tvende Randers Borgere, som var deriblandt, blev meget knuste og lemlæstede, saa at den ene døde faa Dage derefter, og den anden fik aldrig sin fuldkomne Førlighed igien. Alle de andre bleve paa Lemmerne ubeskadigede. Men ved

46. Pragtrummen på første sal (42, 38, 37, 36 og 32) set fra hjørnegemakket nr. 42.

denne svare Allarm, samt de mange nedstyrtede Menneskers Raaben og Skrigen, blev Kongen saa altereret, at han (da de ikkun havde ædet af een eller to Retter), strax stak sin Kniv ind, vilde ikke lade sig længer opholde paa Clausholm, men i en Iil skyndede sig derfra, og kom til Skanderborg Slot om Aftenen¹⁸⁷.

Den store sal flankeredes — som spisesalen nedenunder — af fire fornemt udstyrede rum ud mod haven, to på hver side. De dannede appartementer ganske svarende til underetagens men med lidt større lofthøjde. Fra hjørnerummene var der gennem garderober (eller forværelser) forbindelse med etagens store marmorerede gang, hvorfra der for øvrigt var trapper op til det famøse loft. Under disse trapper har der sikkert været mørke kamre med senge til tjenestefolk¹⁸⁸.

Også sidefløjene var indrettet næsten som etagen nedenunder, — døre, paneler, farver

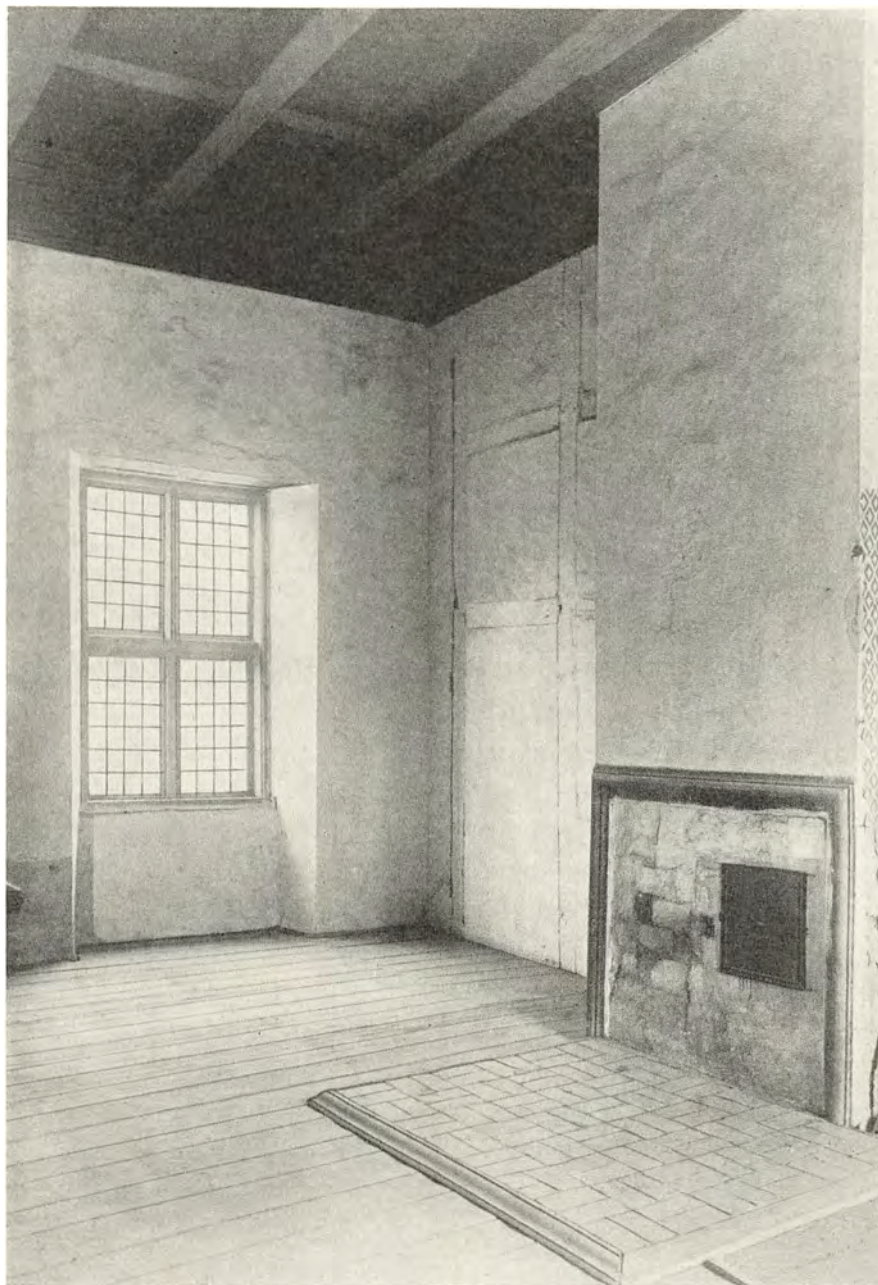

47. Gang i vestre sidefløjs øvre etage fra hovedbygningen til kirken.

og profiler er ganske tilsvarende, men i nordenden af vestfløjen lå kirkerummet, der ved sin størrelse har bevirket en uregelmæssighed i den ellers symmetriske plan. En tilsvarende placering havde slotskirken i Tessins Amalienborgprojekt, men hos Tessin svarede kirkerummet til et rum af samme størrelse, beregnet til hofteater¹⁸⁹.

Kirken havde hvide, pilastersmykkede vægge og hvælvet stukloft, som gik op i taget. Alteret, som i en stort udskåret ramme bar et billede af Kristus, der træder døden og satan under føde, stod ved nordenden, medens der op til indgangsvæggen var indrettet en lukket hvidmalet herskabsstol, over hvilken orgelpulpituret efter kirkens færdiggørelse fik sin plads, støttet af to rødmarmorerede søjler. I kirkens nordvesthjørne fandtes den blå og hvidmalede prædikestol med lydhimmel, og tæt ved stod den udskårne døbefont af træ¹⁹⁰.

Udefra kunne ingen se, hvor kirken var placeret, så meget mindre som der midt over den

48. Hjørnerummet nr. 26 i østfløjens øvre etage. Vindue med blyinfattede ruder.

hævede sig en skorsten nøjagtig som en tilsvarende på østfløjen. På dristig måde — lidt for dristig — var skorstensrør fra underetagen ført op gennem ydermurene og samlet over kirkehvælvet, således at piben kunne komme op på det rette sted. Intet skulle få lov at bryde den ydre regularitet.

BYGMESTER OG BYGHERRE

Ernst Brandenburg (Branbürger, Brandburger) er ikke nogen ukendt mand i dansk kunsthistorie, navnlig har hans virke i forbindelse med opførelsen af Frederiksberg slot givet anledning til mange spekulationer¹⁹¹. Man har ikke gerne villet tiltro ham noget egentligt kunstnerisk ansvar og har til trods for, at alt peger imod ham som mesteren for det første Frederiksberg slot, ment at måtte betragte ham som en håndværker, der alene bragte andres planer til udførelse¹⁹².

Nu må det for det første erindres, at kunstnerisk ansvar er vanskeligt at placere, når der har været flere medvirkende ved en opgaves løsning, og at bygninger i det 17. århundredes slutning gerne blev til ved et naturligt samarbejde mellem bygherrer, kunstnere og håndværkere — uden skarpe grænser mellem de enkeltes arbejdsfelter.

Endvidere kan der være grund til at fremhæve, at når den tids anlæg gerne gør et »helstøbt« indtryk, hvor alt underordnes faste akser og store linier, indebærer dette ikke, at en enkelt stærk mand har tvunget alle andre medvirkende ved byggeriet ind under sin vilje og således alene stået som den ansvarlige for *helheden*. Forholdet er snarere det, at den sammenhæng, der præger disse anlæg, i vid udstrækning beror på en såre enkel skematisk — og af alle accepteret — forestilling om værdien af symmetri og regularitet, således at den ene medarbejder relativt let kunne fortsætte, hvor den anden holdt op¹⁹³.

For Clausholms vedkommende er det, vi notorisk ved, refereret i det foregående, men der kan være grund til at hefte sig nøjere ved bygmesteren Ernst Brandenburgs forhold. Vi har mødt ham 1692 som den berejste diplomat Frederik Krag's bygmester, og vi har Krag's ord for, at Brandenburg var i stand til at gøre tegninger »selon sa fantasie a la moderne«. Vi tør vel af dette udlede, at Krag tidligere har set beviser på mesterens evner i så henseende, og det kan næppe være for dristigt at antage, at Brandenburg har tegnet Stensballegård, da Krag vel i modsat fald ville have meddelt Reventlow, hvem der havde været hans arkitekt. Hvordan Brandenburg er kommet til Krag, og hvorfra han har sine kundskaber, får stå hen. Vi tør ikke betragte ham som en lokal jysk bygmester, der har trådt sine barnesko i omegnen af Horsens, men må, blandt andet på grund af navnet, vende vore øjne sydpå. At han siden i København ses at være tilsluttet den tyske menighed (Sct. Petri), peger i samme retning. 1689 var han af stiftamtmand Winterfeldt og biskop Kingo antaget til at udføre alt murerarbejdet på kirker, klostre og residenser på Fyn, Langeland, Als og Ærø. Han siges da at have givet gode prøver på sin duelighed, og af kongen får han 1690 bestalling på arbejdet¹⁹⁴. Den hurtighed og energi, vi ser Brandenburg lægge for dagen i vinteren 1692—93, synes at have været karakteristisk for ham. Det var en mand, der påtog sig alle slags byggearbejder og gennemførte dem. En sådan mand blev der brug for i København. Her havde man mellem 1690 og 1692 mistet Ewert Janssen, og såvel Lambert van Haven († 1695) som Hans Steenwinkel († 1700) var gamle og svage. Den unge J. C. Ernst kunne man ikke betro alt, og helt galt må det have været, da denne skulle sendes til Stockholm vinteren 1696—97. I overvejelserne om afløsning inden for det kongelige byggeri må man have tænkt på Brandenburg. 1696 hører vi, at denne »bygmester fra Jylland« har været kaldet til København af Christian den Femte »angående nogen bygning«¹⁹⁵, og snart er han virksom for kongen, der den 9. juli 1698 giver ham bestalling på at være »vores entreprenør ved vores bygninger udi vort rige Danmark så og tillige at hannem må være tilladt partikulier arbejde enten overhoved eller stykvis at entreprenere og antage, og ved al samme arbejde, som det i en eller anden måde kunne forefalde, svendene og andre der til behøvende folk, som han dem bedst enten her eller fra andre steder kan bekomme, ubehindret at holde«¹⁹⁶. På Frederiksberg er han i dette år virksom ved indhegningen af det område, hvor den nye store have bliver skabt. Den første tegning hertil — udført omkring nytår 1697 — er muligvis blevet til under hans medvirken, idet den dog først og fremmest må antages at afspejle kronprinsens tanker. Tegningen — som hidtil har været overset — skal gengives her, fordi den viser, hvorledes terrasseanlægget, som vi nu kender det på Frederiksberg, har sin rod i dette første forslag, der viser terrasser svarende til de allerede udførte på Clausholm.¹⁹⁷

Tanken om en ottekantet pavillon på Frederiksberg bakke blev som bekendt opgivet.

49. Plan til Frederiksberg have, tilsendt Nic. Tessin omkring nytår 1697 (maal ca. 1:4000.)

Om Brandenburg har beskæftiget sig med dette forslag er uvist, men da det første Frederiksberg slot står for opførelse 1699, er han parat til at påtage sig hele arbejdet.

Der er ham, der har affattet den »aufsatz«, hvori alt vedrørende byggeriet er gjort op, det er ham, der laver modellen til slottet, og han fremstiller som prøve en dør, der derefter seriefremstilles — et forhold, man mærker sig, når man ved, at praktisk talt alle de oprindelige

Clausholm-døre er nøjagtig ens¹⁹⁸. At Brandenburg har kunnet tegne det første meget enkle slot på bakken er givet, og det er sandsynligt, at han virkelig har gjort det, hvilket imidlertid ikke udelukker, at kronprinsen og dennes hjælpere, folk som W. F. von Platen og H. H. Scheel, kan have givet indgående direktiver — ja, muligvis skitser —, hvorefter arbejdstegningerne er udført. Bygherrens indsats var ofte stor i de tider, men den endelige fastsættelse af dimensioner og proportioner, af profiler og dekorationer har nok sædvanligvis måttet ske på grundlag af en fagmands forslag. Da kronprinsen besteg tronen, forandredes kravene til det påbegyndte hus på Frederiksberg, og Brandenburg træder ganske naturligt noget i baggrunden¹⁹⁹, men ude omkring er hans virke umådeligt, han reparerer og ombygger talrige kongelige bygninger og ses også at have udnyttet sin ret til at bygge for private. Således bygger han for Ulrik Frederik Gyldenløve på dennes fine lille palæ (nu Håndværkerforeningen) i Bredgade og tilbyder ved samme tid at opføre et stenhus for ham i Larvik på grevskabet Laurvigen i Norge²⁰⁰. Vi ved også, at opførelsen af en bolig i hovedstaden for Christian Skeel (til Vallø) blev lagt i hænderne på Brandenburg²⁰¹. Han erhvervede sig år 1700 sit eget teglværk i Vedbæk og byggede sig samtidig en toetages grundmuret gård i Stormgade²⁰². Da Bergen var brændt 1702, og kongen den 21. april 1703 havde godkendt et projekt til genopbygningen, leder man efter en »døgtig ingeniør og udi Civilbøgningen erfaren mand, . . . som alting dirigere og efter Ordenen indrette kand«. Kommissionen for genopbygningen ønsker en saadan mand opsendt fra København, og det hedder: »Vi have vel gjort vores flid derom, men end til dato ingen kundet opspørge, kunde Mester Ernst Brandenburger mistes herfra er det vel det beqvemteste Subjectum vi vide, thi hand er bekient, og dersom en fremmed skulle antages, motte man frøgte at blifve bedrogen«²⁰³.

1704 udnævnes han til kgl. bygningsinspektør og fik fortsat betydelige arbejder. Han ombyggede således Prinsens gård på Frederiksberg og opførte køkkenbygningen øst for slottet²⁰⁴. Han arbejdede overalt i Danmark²⁰⁵, får endog opgaver i Holsten²⁰⁶ og kommer atter 1708 på tale i forbindelse med norske foretagender²⁰⁷. 1713 døde han og blev begravet i København i Sct. Petri kirke, hvor han havde stol allerede 1702²⁰⁸.

Da vi ikke kender nogen »moderne« tegning fra Brandenburgs hånd, og da vi ikke kan gå ud fra, at det han har bygget altid har været efter egne tegninger, er det vanskeligt for os at få et indtryk af ham som arkitekt. Den rolige hele form og navnlig de smukke valmtage på Clausholm og Stensballegård bærer vidnesbyrd om den hollandske indflydelse på hele det daværende Nordeuropa²⁰⁹. Atlanterne på Frederiksberg slots portbygning ser vi imidlertid gerne som noget stærkt italiensk præget, og det skorter i det hele ikke på italienske træk hos vor bygmester. Disse kunne for så vidt være kommet over Holland²¹⁰, men ligesåvel over Tyskland og herfra synes i alle tilfælde et arbejde som Galten kirketårn at være inspireret²¹¹. Tårnets — i Danmark ejendommelige — form med overgangen fra firkant til ottekant er hyppigt forekommende i Brandenburg, Hannover og Sydtyskland²¹², hvor også selve det løgformede spir er almindeligt på kirker, hvad det ikke var i det daværende Jylland, hvor det ganske vist senere — rimeligvis med Galten som mellemlid — optages²¹³. Om særlige franske træk skal vi senere tale, men det allerede fremdragne gør det rimeligt at tænke på Nordtyskland som det sted, hvor Brandenburg kan have fået sin viden om »det moderne«. Efter trediveårskrigen var Tyskland — ikke mindst det protestantiske Nordtyskland — blevet en frodig arbejdsmark for Hollændere, Italienerne og Franskmand. Navnlig havde de første et stort ord at sige²¹⁴. Der er grund til blandt disse udlændinge at fremhæve Charles Philippe Dieussart, der virkede i Mecklenburg og Brandenburg, og hvis teoretiske værk »Theatrum architecturae civilis« udkom i flere oplag (1679, 1682, 1693 og 1697). Det ville ikke overraske os, om vor

mester Ernst havde stået sine læreår igennem i det Brandenburg, hvor Dieussart virkede som kurfyrstelig bygmester 1683—91. Dieussart havde 1668 været i Danmark, men måtte vende tilbage til sine pligter i Nordtyskland. Vi ville gerne forestille os mester Ernst som en, der på samme måde søgte lykken i nord, og som udgangspunkt for hans færden kunne det være nærliggende at tænke på Hamburg, thi her synes et helt bygmesterdynasti Brandenburg at have virket i 17. århundrede. Murermestrene Caspar og Joachim Brandenburg nævnes 1648—49 og 1675, en murermester Hans Brandenburg forekommer 1699.²¹⁵ Men alt dette er kun gisninger.

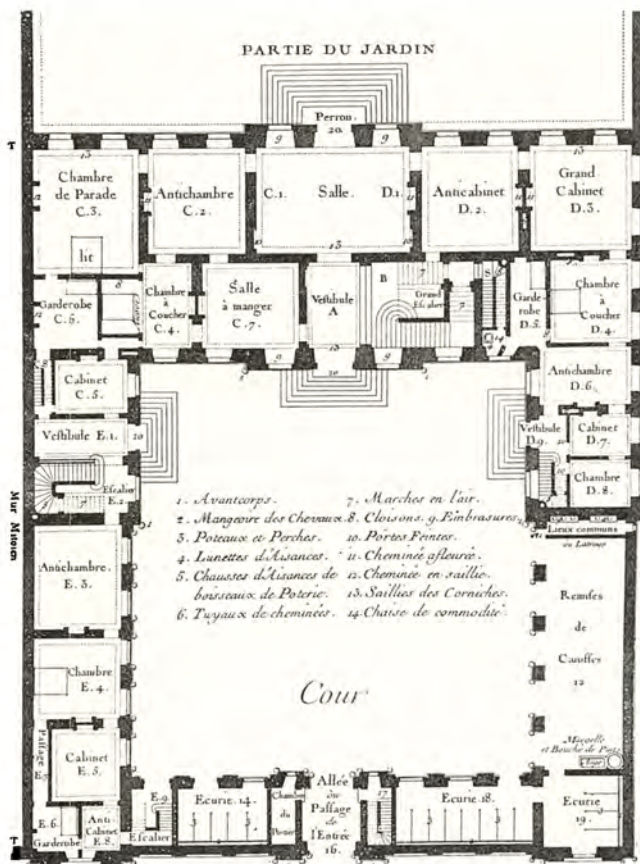
Danmark var imidlertid ganske tiltrækkende for nordtyskere. Det gør vi vel i at erindre, når vi vil overveje bygherrens situation. Hans fader, Ditlev Reventlow, var en mecklenburger, som gik i dansk tjeneste, og selv sluttede han sig ved det danske hof til mecklenburgeren, overjægermester V. Hahns kreds, hvortil adskillige andre nordtyskere hørte. 1681 giftede Conrad Reventlow sig med Hahns syttenårige datter, og det var med hende, den fejrede stats-

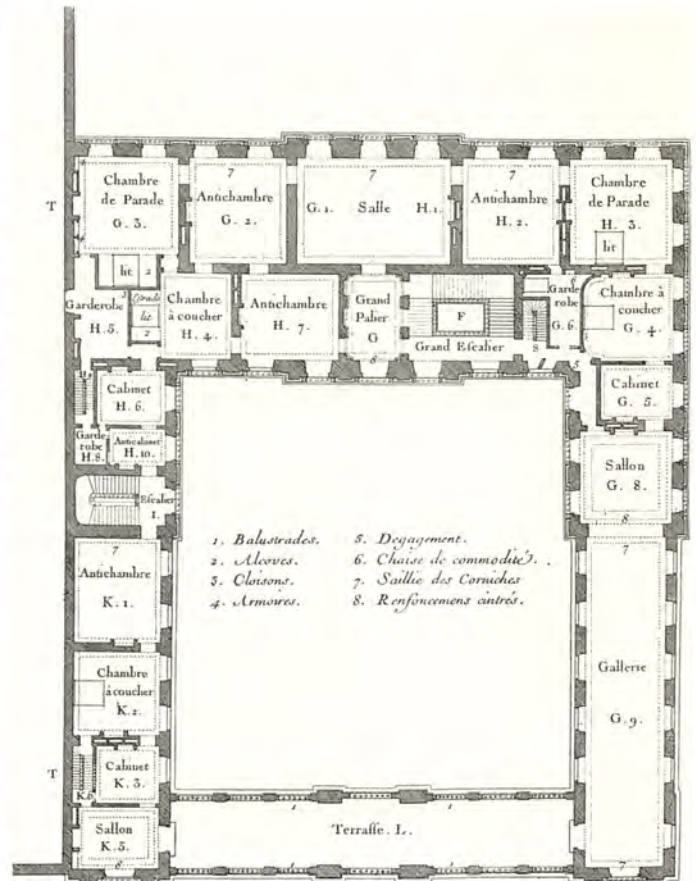
50. Rossewitz i Mecklenburg.

mand en halv snes år efter skulle indrette Clausholm som et passende landsæde. Når Krag i 1692 omtaler sit eget byggeforetagende på Stensballegård som beskedent, ligger det i luften, at man ventede noget anderledes betydeligt af Reventlow. Rent bortset fra, at der ikke inden for Danmarks grænser var mange moderne ejendomme af det format, som Reventlow måtte ønske sig — han kan have tænkt på Schackenberg — har det været naturligt, om han, når han overvejede sit byggeri, rettede tankerne mod Nordtyskland, og det tør betragtes som givet, at han har haft kendskab til slottet Rossewitz i Mecklenburg, der, skønt opført før 1669, dog stort set stadig kunne betragtes som moderne²¹⁶. Dette italieniserende slot — med hollandsk tagform — var bygget af generalmajor Joachim Heinrich Vieregg og hans hustru Anna Margretha von Hahn. Det skal bemærkes, at bygherren, der døde 1670, var dansk generalmajor (1666—69), og at sønner af huset gjorde tjeneste ved vort hof samtidig med Reventlow²¹⁷. Når hertil kommer, at Reventlow som nævnt var gift med en Hahn, og at hans farfar havde været gift med en Vieregg, skulle det være mærkeligt, om han ikke kendte Rossewitz, det regulære moderne slot, hvis imponerende hovedrum, festsalen, gør sig bemærket i facaden ved at have runde vinduer over de almindelige²¹⁸. Rossewitz var bygget med bistand af Dieussart, der omtaler huset og gengiver gesimsen i sin ovennævnte bog²¹⁹.

På et væsentligt punkt var tiden imidlertid løbet fra Rossewitz. Salen gik gennem hele huset i dets dybde (med ens vinduer til begge sider), og lå således i vejen for den smidige

PLAN DU REZ DE CHAUSSEE

PLAN DU PREMIER OU BEL ETAGE

51. Mønsterplaner af C. A. d'Aviler. 1691.

circulation, man måtte ønske i 1690'erne, ikke mindst efter at d'Avilers »Cour d'Architecture« var kommet 1691. De midt i huset liggende, gennemgående sale, som vi kender dem fra vort Charlottenborg²²⁰ og fra Nysø²²¹, og som fortsat anvendtes i lystbygninger (Sorgenfri²²², Frederiksberg slot²²³ m. v.), undgår for eksempel Tessin i sine slotsprojekter²²⁴, hvor der arbejdes med en indre og en ydre rumfølge, og over denne dobbelte rumfølge, der sikrer cirkulationen i huset, var franskmændene mestre i at distribuere en plan²²⁵. Skillerummene pålængs dominerer d'Avilers mønsterplaner (fig. 51), som man må have kendt i København, da tegningerne til det nye Clausholm blev til formentlig i vinteren 1692—93.

Skønt vi ved, at Reventlow i de senere år har overladt meget til Brandenburg (kapellet), tyder adskilligt på, at han ved byggeriets begyndelse beskæftigede sig indgående med Clausholm, og vi må regne med aktiv medvirken fra hans side, da planerne blev udformet²²⁶. På den anden side har vi Ernst Brandenburg, som kunne tegne moderne, og flere behøver der ikke at have været med. Ingen andre nævnes, før Tessin kommer ind i billedet.

Vil vi herefter prøve at trænge dybere ind i problemerne om, hvordan tankerne om det nye Clausholm fødtes og accepteredes af bygherren, må vi for det første huske, at der ikke var tale om byggeri på jomfruelig grund, men at der på stedet stod en hovedbygning, der indgik i et »aksialt anlæg« med voldsted etc., som Reventlow allerede havde udført et ikke ubetydeligt arbejde på, og at opgaven derfor måtte blive at remplacere den bygfældige hovedbygning med en ny, der respekterede det eksisterende anlægs disposition. Man synes endog — hvad der er forståeligt — at have regnet med at benytte eksisterende grundvolde, hvor det

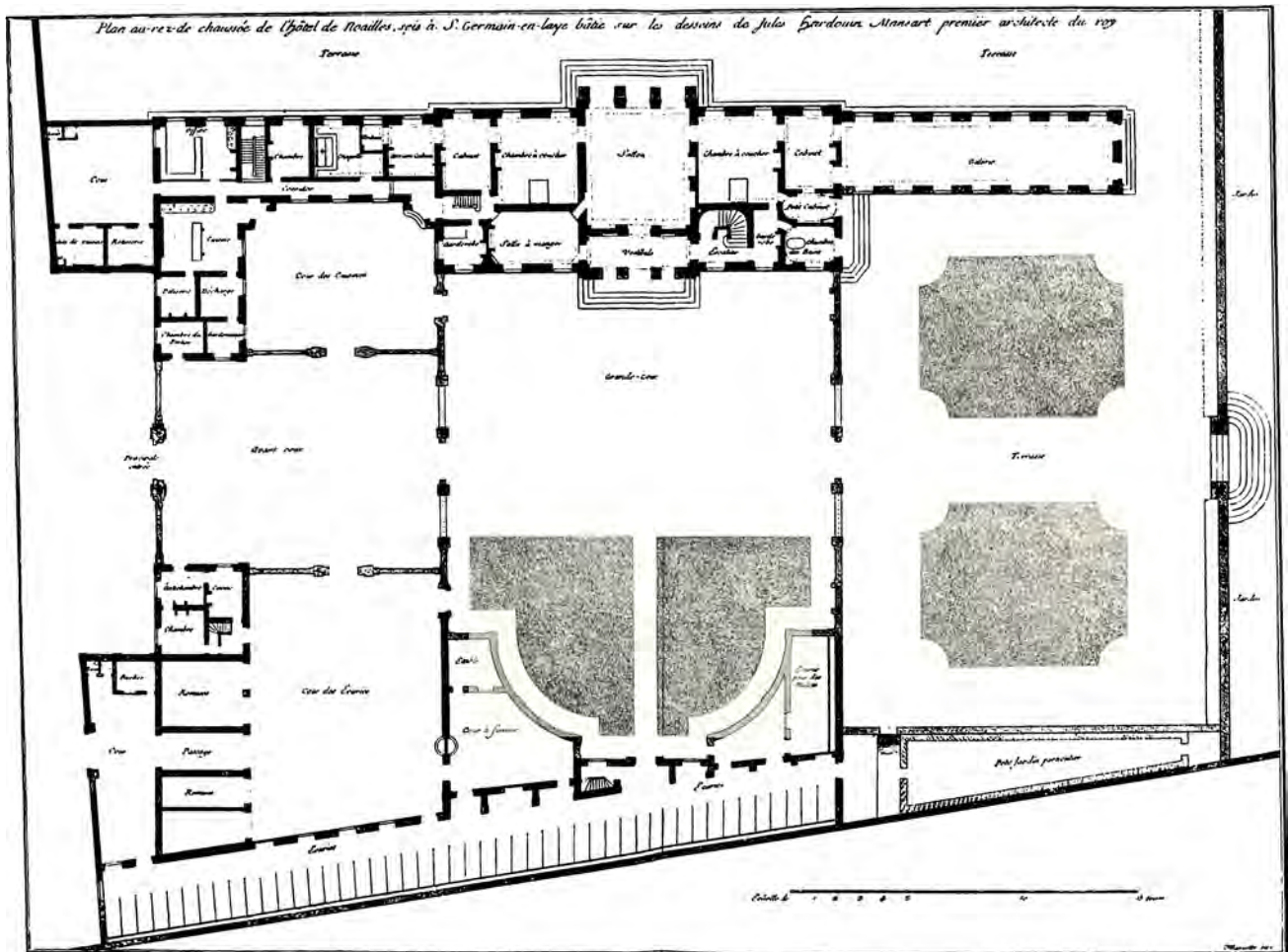
lod sig gøre. Vi har allerede omtalt, at det måtte falde naturligt at gøre den nye hovedbygning trefløjet. At den skulle blive symmetrisk og regulær, kan ikke undre, og heller ikke, at man valgte røde mure og valmtage. Det havde snarere krævet en forklaring, om man på disse punkter var afvejet fra den herskende byggeskik²²⁷.

De vanskelige spørgsmål rejser sig, når man vil søge en forklaring på, hvordan tankerne om Clausholms særlige »disposition« er opstået. Hvad har der været ønsket af rum, og hvorfor har man placeret dem netop sådan, som vi har set, det er sket?

Ønsket om en herskabelig bolig har åbenbart ført til tankerne om et corps de logis med fire appartementer, to i stueetagen og to i beletagen. Et appartement kan i denne forbindelse i princippet karakteriseres som en fornem persons enemærker inden for boligen²²⁸. Husets herre og husets frue måtte hver have et appartement. Det er såre vanskeligt at få indblik i fortidens dagligliv, men det ser ud til, at forestillingen om de to appartementer for ægtefællerne var temmelig fast, medens måden hvorpå man levede i rummene, skiftede fra sted til sted og fra land til land²²⁹. Også det at have yderligere et sæt appartementer hørte sig til, og atter tvinges vi til at opfatte forholdet derhen, at forestillingen om de ekstra appartementer var fastere end måden at benytte dem på. D'Aviler siger, at italienerne bruger underetagen i det daglige, og den fornemmere overetage (piano nobile) til festlige lejligheder, medens franskmændene er tilbøjelige til at lade damerne disponere over den fornemmere udstyrede etage (beletagen)²³⁰. I Sverrig skriver Tessin, at »uti stora hus måste nödvändigt vara dagliga *appartements* som om vintern bebos och andra som om sommaren brukas, vilka kallas »*appartements de parade*«. Det var på karolinsk tid normalt at have den almindelige bolig forneden og paradevåningen en trappe op²³¹. Fra Tyskland hører vi om slottet i Osnabrück (opført 1668—73), at gemakkerne i stuen var for det residerende biskoppelige par, medens beletagen stod indrettet til deres fyrstelige gæster²³².

I Danmark var det fra gammel tid almindeligt forekommende over stuen (der var indrettet til bolig) at have en stor sal, bl. a. beregnet til fest²³³. Men salen benyttedes også til gæster, og den udbyggedes stundom som fornem bolig, der i byerne gerne udlejedes til rangspersoner. Salsetagen og beletagen bliver et og det samme. Den store sal spiller en særlig fremtrædende rolle hos os. Riddersalen eller »dancesalen« er et festlokale, som ikke har kunnet undværes i en fornem bolig. Reventlow har måttet have en salsetage, og den har skullet bruges til festlige lejligheder, men det er — når Reventlows stilling tages i betragtning — sandsynligt, at beletagen tillige er blevet til med henblik på at kunne tjene som bolig for kongen og andre højfornemme gæster²³⁴. Skifte mellem sommer- og vinterbolig kender vi nok hos os²³⁵, men intet tyder på, at Clausholms underetage har været udstyret med særlig henblik på de kolde vintre. Også det at anbringe damerne tilvejs hører vi om herhjemme (hvor det anbefales fædre at give deres døtre værelser på kviste, medens de selv bør sove ved trappen)²³⁶, men om nogen særlig dameetage på Clausholm kan der ikke være tale.

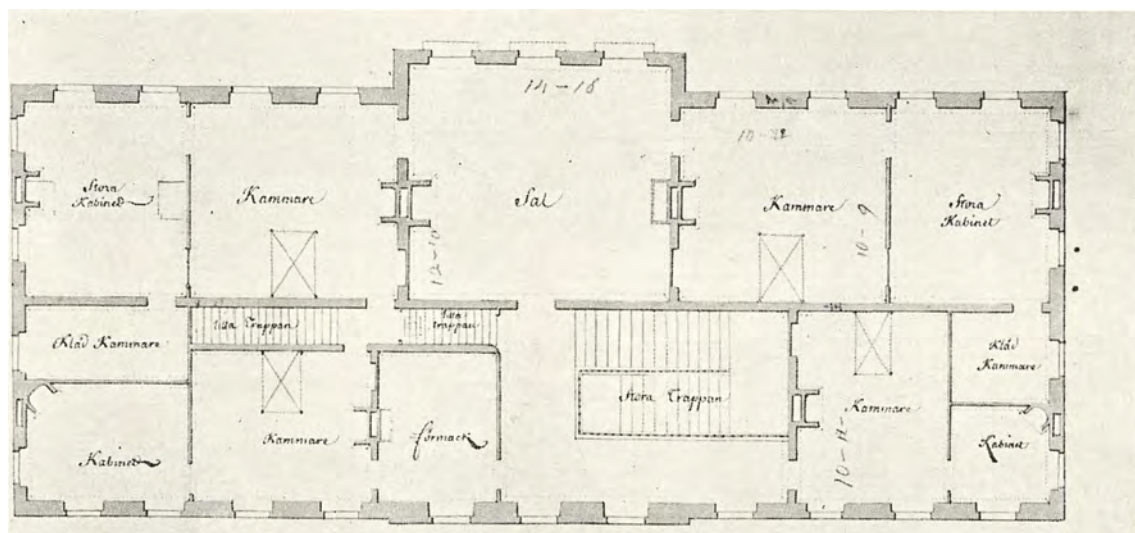
Da et rums højde gerne skulle stå i et rimeligt forhold til længden og bredden, måtte den store sal gå højere i vejret end beletagens øvrige rum²³⁷. Dette er utallige steder klaret på den måde, at der over beletagen indrettedes en mezzanin, som salen kunne løfte sig op i. Vi kender dette fra Charlottenborg. Men man kunne også alene lade bygningens midtparti, hvori salen fandtes, skyde i vejret²³⁸. I alle tilfælde blev det et problem, om salspartiet i façaderne skulle tilkendegives ved særlige vinduer. Hvor salen havde balkon og således i sig selv var etagedelt (Charlottenborg), var det rimeligt at have to rækker vinduer, men man kunne også lade salen fremtræde med højere vinduer (Vordingborg slot)²³⁹. Ønsket om flugtende vinduer førte imidlertid nemt til en løsning med to rækker vinduer, og jeg er fristet til at tro, at kvist og

52. J. H. Mansart: Hôtel de Noailles, 1879.

belvedere i adskillige tilfælde har haft funktion som overbygning over salsloft. Det ligger nær at antage, at bygninger som Stensballegård, Niels Juels palæ på Kongens Nytorv og Gyldenløves lille palæ i Bredgade (Håndværkerforeningen) har hørt til denne gruppe huse²⁴⁰. Clausholm er i alle tilfælde tænkt sådan, og man har villet bruge cirkelrunde vinduer foroven, som de fandtes i Rossewitz. Her var salen som så mange andre steder gennemgående og fremtrådte i begge façader med de ejendommelige vinduer. Også på Clausholm blev der to »sals-façader«, men salen fik mærkeligt nok ikke lov at gå gennem hele huset. Her må indflydelse fra fransk planlægning have spillet ind. D'Aviler lægger sin sal — der er mindre — i lige flugt med de tilgrænsende paraderum bag havefaçaden²⁴¹. Så vidt har man ikke villet gå på Clausholm, hvor salen fik større dybde end de tilstødende gemakker. Det kan ikke nægtes, at der i Clausholmplanen er træk, som kunne tyde på, at man til at begynde med har forestillet sig en gennemgående (kvadratisk) sal, og at man først på et sent tidspunkt — måske endog efter at fundamentterne var lagt — har besluttet sig for den mindre sal. Intet tyder imidlertid på, at et sådant skifte i tankegang skulle være sket på et væsentligt mere fremskredent tidspunkt. Der har således aldrig været en gennemgående sal. Hvordan det nu end er gået for sig, så har man i de planer, hvorefter huset opførtes, adskilt en bred gang ind til gården, hvormed man sikrede en smidig cirkulation i huset. Clausholms plan er netop interessant ved dette forhold til den franske disposition. Man har i hovedsagen rettet sig efter det franske ideal, men fastholdt kravet om en temmelig stor sal.

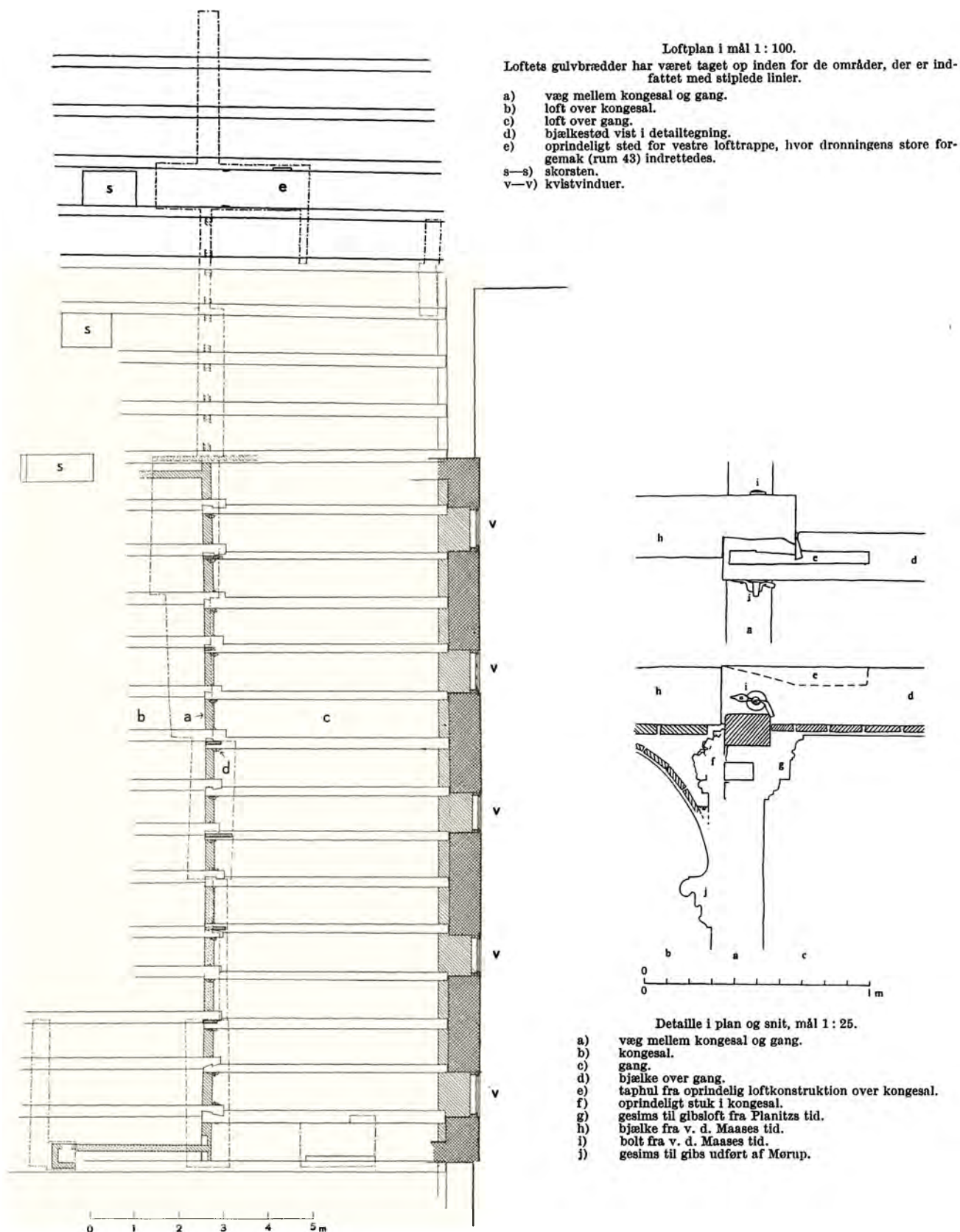
I ethvert fornemt appartement indtager *sengekammeret*, hvad enten det er egentligt

53. J. G. Destain: Bergshammar. Plan til første sal; underetagens plan er i hovedsagen den samme.

soveværelse eller blot paradegemak, en fremtrædende plads. Man kan mellem det og salen indskyde et forgemak (antichambre), som vi finder det på talrige franske planer (blandt andet d'Avilers mønsterplan) og på tegninger af Tessin²⁴², men sovekammeret kan også ligge umiddelbart op til salen, der da kommer til at tjene som forgemak. Dette har været tilfældet på Clausholm ganske som på J. H. Mansarts Hôtel de Noailles fra omkring 1679 (fig. 52) og på det yngre Bergshammar i Sverrig, tegnet af franskmanden J. G. Destain (fig. 53)²⁴³. Bergshammar har som Clausholm fem rum i paradesuiten, og hvert hjørnerum er på planen betegnet som »Stora Kabinet«, det vil sige dagligstue for den person, der rådede over det pågældende appartement. Den samme ordening har vel været ønsket på Clausholm, hvor i alle tilfælde et af disse hjørnerum (nr. 15) senere slet og ret betegnes *Cabinettet*, og når der bag hvert »stora Kabinet« på Bergshammar findes et mindre »Kläd Kammarer«, gør vi nok ret i at antage, at de tilsvarende rum på Clausholm har været bestemt til at skulle fungere som »garderobe«, der i så tilfælde har været større end Berghammars. Som bekendt kunne ordet garderobe dække over andet end et rum med tøj. Som påklædningsrum og opbevaringssted for det ene og andet er garderoben i familie med det lille kabinet og boudoiret, private steder, hvor man i tvangfri påklædning kunne tilbringe ikke så lidt af sin tid²⁴⁴. De i sådanne mindre rum anbragte senge var nemme at gå i og er benyttet af de fornemme personer. Almindeligt var det imidlertid, at sengen i garderoben anvistes til en tjener, som man ønskede at have ved hånden²⁴⁵. Ordet garderobe kunne også dække over begrebet »cabinet d'aisance« med dets »lunettes d'aisances« eller »privé«²⁴⁶. På Clausholm har vi imidlertid set, at der i gemakkerne nærmest salen har været, hvad vi kalder »hemmeligheder«. Sådanne anbragte franskmændene, så vidt jeg ved, ikke i vinduesnicher, men vi har hollandske tegninger, der viser den konstruktion, som nu er set på Clausholm²⁴⁷. At have den omhandlede indretning i et fornemt rum var dog ikke unaturligt for franskmænd. Fra natstolen underholdt Ludvig den Fjortende sine nærmeste. Den store feltherre Vendôme modtog ambassadører, og hertuginde af Bourgogne holdt »cercle« i samme position²⁴⁸.

D'Aviler giver underetagen en særlig betydning, idet han siger, at det er den, der bestemmer de øvrige etagers disposition²⁴⁹. Vi vil dog for Clausholms vedkommende tro, at beletagens særlige udformning i højere grad har været bestemmende for underetagen end omvendt. Thi salen under riddersalen er utvivlsomt en funktion af den sidstnævnte. Den har ikke

kunnet forhøjes og virker derfor uforholdsmæssig lav. I nogen grad er der imidlertid rådet bod på dette ved, at den underste sal er gjort smallere end den øverste. Derved har man tillige fået en bredere gang foruden end foroven. Dette sidste har utvivlsomt været en gevinst

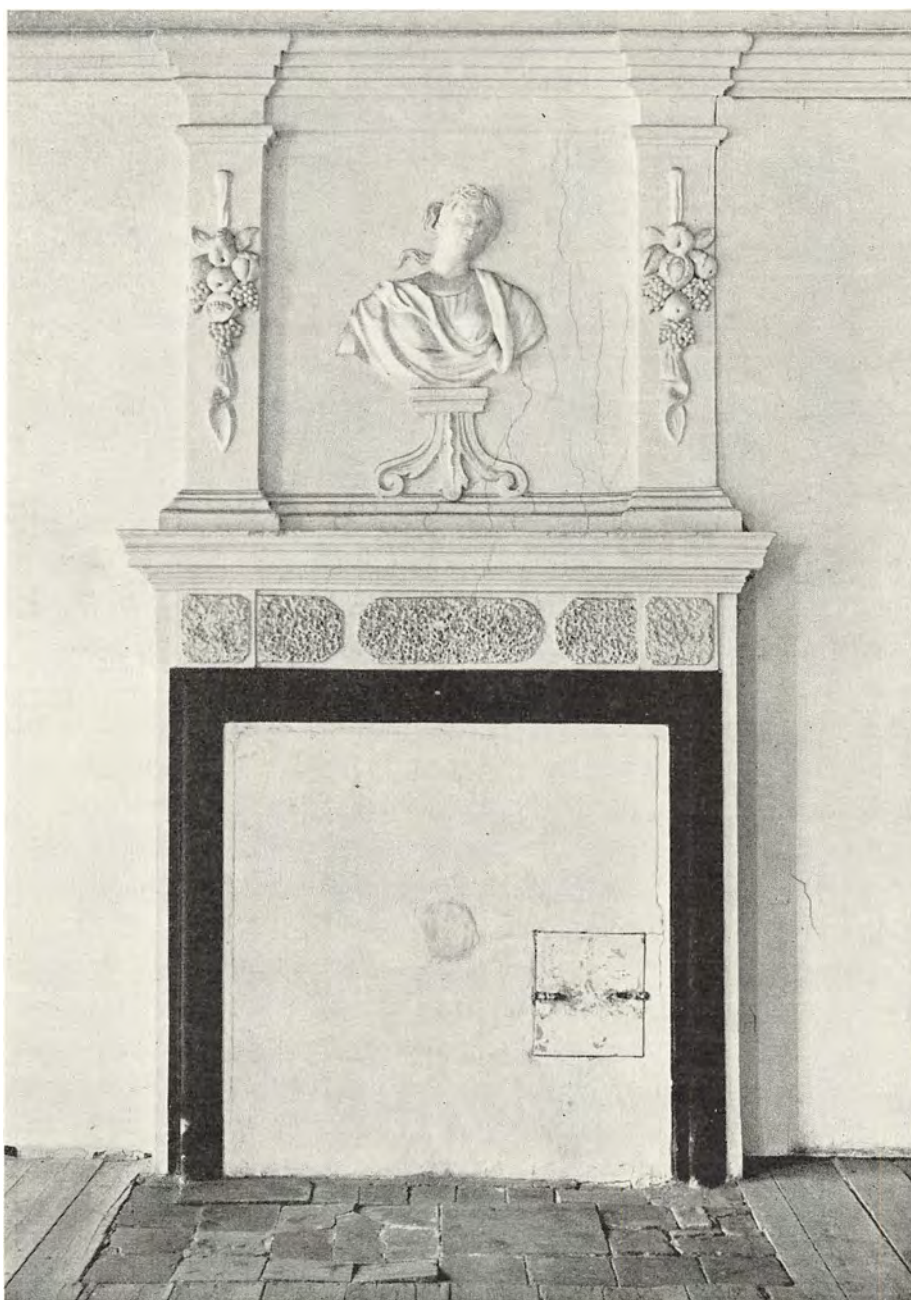
i bygherrens øjne, idet han formentlig har værdsat tyskerens lyst til at byde på en stor entre. Den holstenske »diele« gør sig tilsvarende bemærket i Andreas Pauli Liliencrones Wulfshagen i Holsten fra 1699²⁵⁰. Franskmændene stillede ikke betydelige krav i så henseende.

Den sal, man fra den brede gang kom ind i, skulle være spisesal. Det er i fuld overensstemmelse med dansk tradition (Frederiksborg) og fransk teori at have spisesal fornedet, og det var tilladeligt at lade spisesalen fungere som forgemak, men at salen i hovedaksen blev spisesal, var næppe helt korrekt²⁵¹. Det var imidlertid etagens største rum, takket være dets afhængighed af den overliggende riddersal. D'Aviler stillede det krav, at dørene i aksen skulle være ens²⁵². Dette er efterkommet på Clausholm, og dørene i skillerummet mellem gang og hasesal er derved blevet større end alle etagens øvrige — ens — døre, idet denne dør følger de større døre mod gård og have. Iøvrigt kan det ikke påstås, at de mere raffinerede franske krav er efterkommet på Clausholm. Vi savner forskellige lokaliteter, og der har været en bemærkelsesværdig mangel på mindre kabinetter og garderober. Det er iøjnefaldende, at trappedispositionen savner fransk smidighed på dette område²⁵³, men her gør et særligt forhold sig gældende. Når man i Frankrig ved siden af de monumentale hovedtrapper benyttede så mange små trapper, behændigt placeret i forbindelse med appartementerne, og på denne måde skaffede de fornødne forbindelser (degagements), fik man på Clausholm de tilsvarende forbindelser ved hjælp af det ret stive korridorsystem, der — synes det — er helt uden hjemmel i fransk planlægning, men derimod har en solid plads i italiensk bygningskultur²⁵⁴. Desværre kender vi kun Clausholmtrappernes placering og omtrentlige mål; de har været ret små, og vi tør vel gå ud fra, at der kun har været tale om ret enkle trapper af den noget kantede og stive type med brede håndlister og flade balustre, vi kender fra Brahetrolleborg²⁵⁵.

Det sammenhængende system af sidekorridorer har krav på særlig opmærksomhed. Vi møder sidekorridorer i adskillige trefløjede hovedbygninger fra omtrent samme tid, f. eks. Aakær ved Horsens og Bidstrup ved Randers, men endnu er der ikke foretaget tilstrækkelige undersøgelser på dette område, og det er muligt, systemet disse steder først er tilkommet ved en omredigering af planerne. Det forekommer siden hen i huse som Eigtveds Friederichsruhe i Holsten (1744—47)²⁵⁶ og Gjessinggård (1747). Hvorom alting er, så har sidekorridorsystemet været almindeligt brugt i Danmark i det 17. århundrede, og det har været helt naturligt, at man optog det i Clausholms *sidefløje*²⁵⁷. Det bemærkelsesværdige er, at disse fløjes sidekorridorer knyttedes til brede gange, beliggende bag *hovedfløjens* gårdfaçade og med trappe i hver ende. Dette synes at være noget specielt for Clausholm (Tavle 2 og 3). På papiret er Clausholmplanen nydelig, men det kan næppe bortforklares, at der er disponeret over temmelig meget areal, og over lovlig mange vinduer til gang-formål. Ønsket om at gennemføre dette korridorsystem har utvivlsomt vejet til, da man besluttede sig til ikke at lade riddersalen blive gennemgående.

Under overvejselsen af forhold som dem, der i det foregående er berørt, må vi tænke os, at planen til det nye Clausholm er blevet til. Dørene har været tegnet i flugt med hinanden, som det nu var selvfølgeligt, og kaminerne placeredes under hensyn til en passende skorstensføring²⁵⁸. Men meget mere har der ikke behøvet at foreligge tegnet i første omgang. Dog har man utvivlsomt haft temmelig præcise forestillinger om, hvordan den store sals loft skulle se ud. Dette lofts intime forbindelse med tagkonstruktionen medfører, at dets udformning må have været angivet i de tegninger, der forelå da indlægningen af øverste bjælkelag fandt sted (sml. fig. 54)²⁵⁹. Iøvrigt har der vel kun været omtrentlige forestillinger om rummenes faste udstyr. Stuklofter og malerarbejde skulle der til, men der var ingen grund til at bestemme sig nærmere desangående, før rummene havde taget form.

Blandt det, der rimeligvis først efterhånden er truffet endelig beslutning om, kan udformningen af dørene nævnes. Vi tør — i analogi med det allerede omtalte forhold på Frederiksberg slot — tro, at Ernst Brandenburg har ladet en enkelt dør med låsetøj etc. fremstille til godkendelse, før det store parti sattes i arbejde, og hvad vi fra bygningshistorien ved om smedjærnsporte og farveprøver, kan sikkert også siges om meget andet²⁶⁰. Tegninger, mønstre og prøver må have været forelagt bygherren til godkendelse i adskillige tilfælde²⁶¹, ligesom der må regnes med hans personlige indgreb på stedet, når forholdene gjorde det naturligt²⁶². På denne måde må vi forestille os Clausholm blive til, ikke som en inspireret kunstners helstøbte værk, men som resultatet af et årelangt samarbejde mellem bygherre, bygmester, stukkatører og andre medvirkende, blandt hvilke Tessin har været en af mange og Ernst Brandenburg formentlig den, der kommer det nærmest, man idag ville kalde husets arkitekt.

55. Vestre kamin i kongesalen (rum 37).

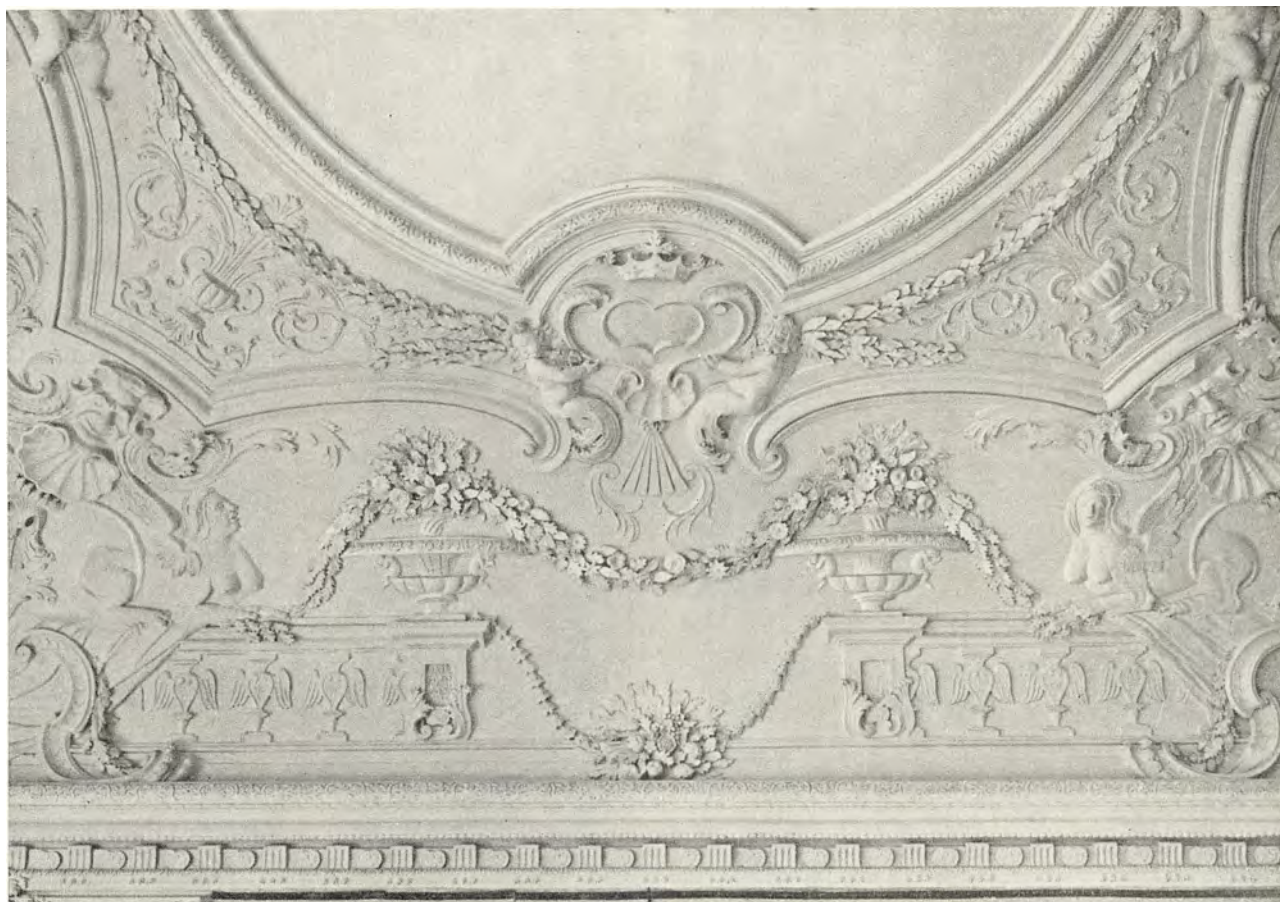
56—57. Salen i det Schönfeldtske palads i Stockholm.

SKULPTUR OG MALERI

Med særlig opmærksomhed må man hefte sig ved det, billedhuggerne og malerne præsterede i forbindelse med det nye Clausholms tilblivelse, fordi deres arbejder — skønt underordnet helheden — dog taler deres eget sprog og bringer os i kontakt med et videre kunstnerisk milieu, end det vi i det foregående har beskæftiget os med.

I den skulpturelle udsmykning indtager stuklofterne en fremtrædende plads, men desværre er det største loft, riddersalens, der betegnes som gårdens ældste (det vil sige fra før 1697), gået tabt²⁶³. En forestilling om dets opbygning får vi måske ved at betragte salen i det Schönfeldtske palads i Stockholm²⁶⁴ (fig. 56—57), men der har været store figurer i Clausholmloftet, og vi kan derfor fristes til at tænke på de mærkelige stukdekorationer i Hørning kirke, utvivlsomt udført i forbindelse med opstillingen af Quellinus monument for Hans Friis, et arbejde af nederlandsk karakter²⁶⁵. Over kaminerne i riddersalen sidder dekorationer, der formentlig har hørt til loftet²⁶⁶. De har rammepilastre med frugtsnore af hollandsk type, flankerende kvindebuster, hvis placering går tilbage på et berømt italiensk forbillede (palazzo Farnese)²⁶⁷. Busterne gør sig iøvrigt bemærket ved en ejendommelig hældende hovedstilling, som imidlertid var moderne i 1690'erne. Den går stereotypet igen i tegninger af Tessin og andre²⁶⁸.

Helt forskellig herfra er de øvrige kaminvægge med deres elegante løvværksdekorationer og billedrammer. Disse vægge, der er i samme maner som de pågældende rums lofter, må være lavet sammen med disse og skyldes rimeligvis andre hænder²⁶⁹.

58. Loft i øvre etages vestre hjørnegemak (rum 42), nordlige del.

59. Loft i øvre etages gemak (rum 38), østre side.

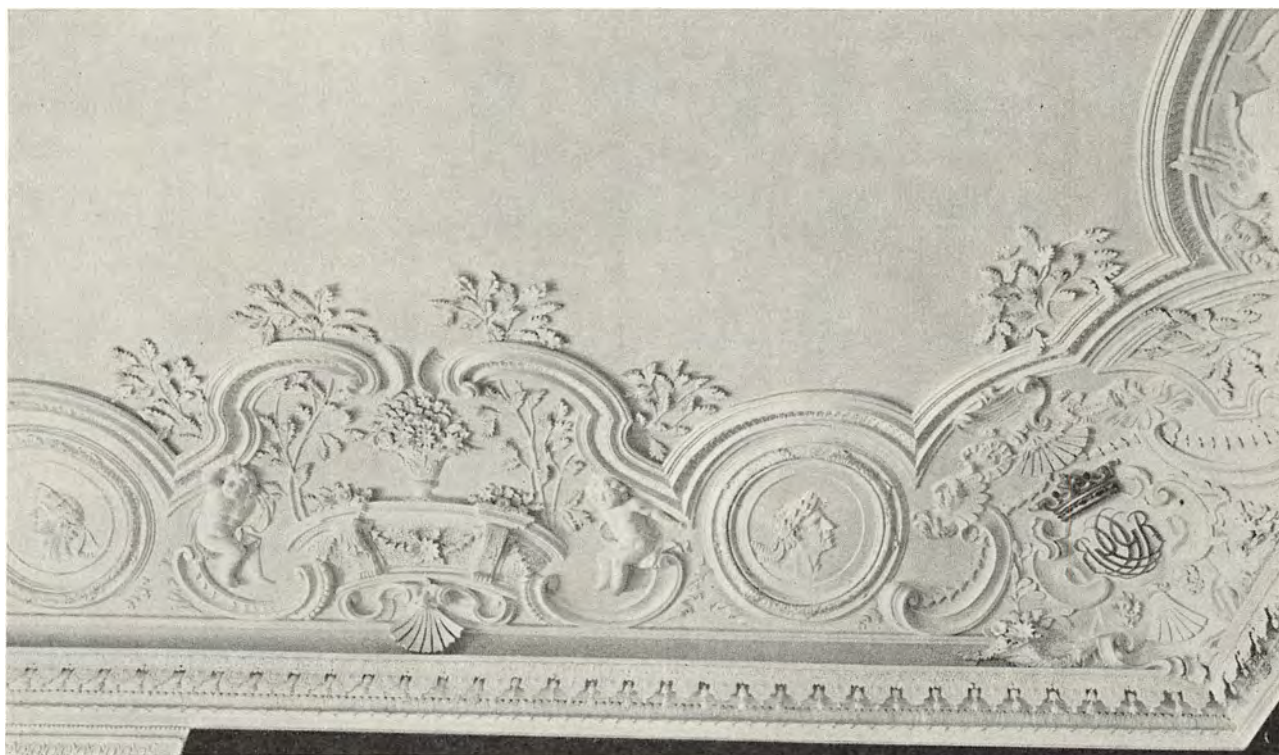
Prægtigst er spisesalens vældige loft med dets rigdom af motiver. Til dette, der fuldendtes 1697, synes Carlo Tagliatis navn at være knyttet, men det er rimeligt at forestille sig ham som en af en gruppe italienske stukkatorer, beskæftiget hos storkansleren²⁷⁰. Europa over flokkedes disse mestre og udførte virtuost deres kunst for en pragtglad overklasse, der nød denne formrigdom i det mest taknemmelige af alle materialer. De kaldes italienere, men de fleste var italiensktalende schweitzere fra Tessin. Clausholmlofterne er beslægtede med lofter (antagelig fra 1697) på Farve i Holsten²⁷¹, og de er på det nøjeste forbundet med arbejder på Frederiks-

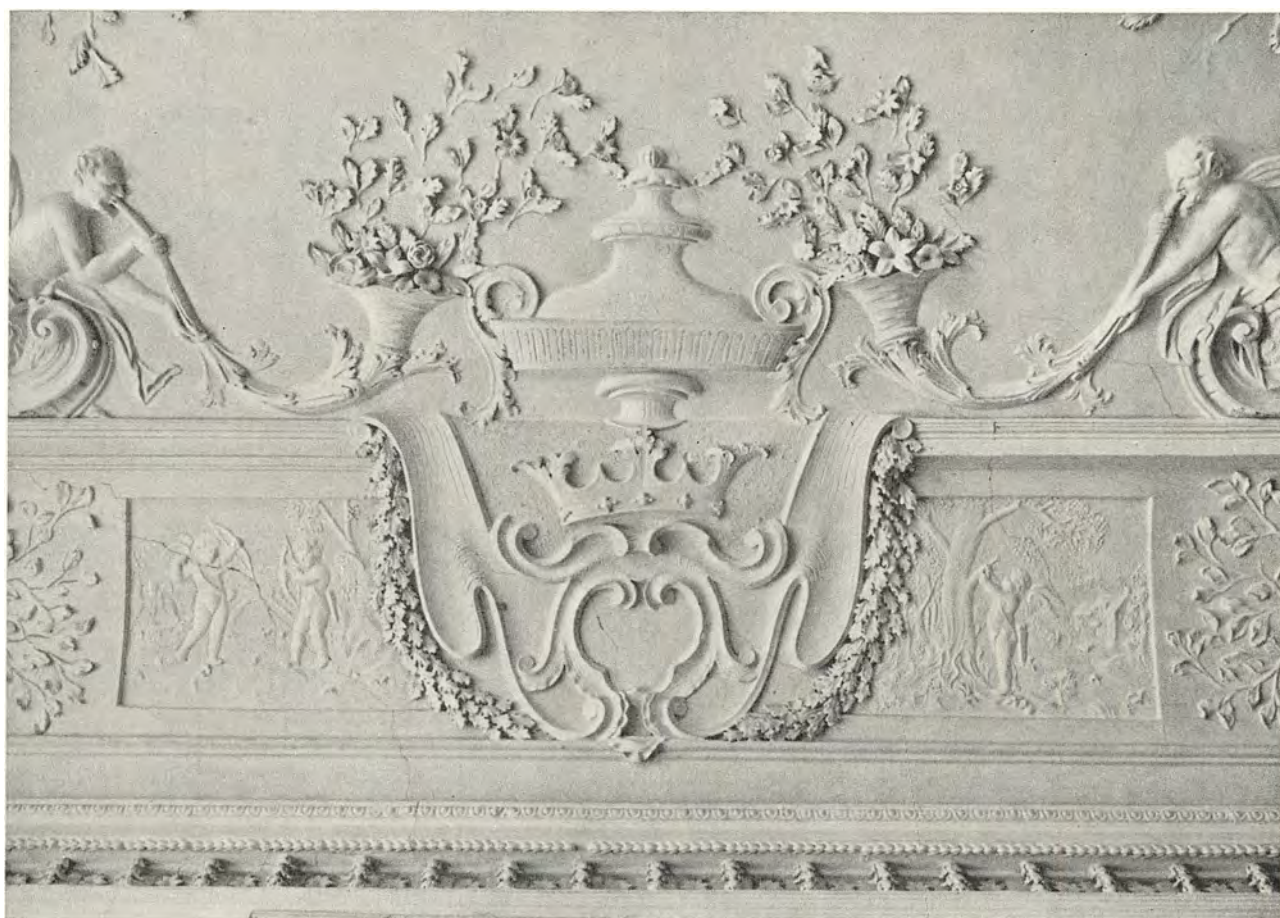
60. Loft i underetagens vestre hjørnegemak (rum 15) omkring skorstenen.

berg slot, udført 1701—09 af Francesco Quadri og brødrene Domenico og Pietro Carbonetti. Disse folk nævnes ikke på Clausholm, hvor Tagliati er den eneste italiener, der forekommer, og han kendes ikke andetsteds fra, men som det er set, har han virket flere steder i Jylland. Han har åbenbart kunnet mistænkes for at ville unddrage sig sine forpligtelser, og navnet Tagliati (intagliatore = billedskærer) er måske et, han kun lejlighedsvis har brugt. Domenico Carbonetti, der var født i Aranno 1664, arbejdede 1694 på Gottorp og er vel over Clausholm kommet til København. Lofterne på Clausholm og på Frederiksberg slot er i mangt og meget ensdannede, og begge steder er som forlæg for små indføjede relieffer benyttet stik i »Amorum Emblemata«, udgivet 1608 i Antwerpen af Otto Vaenius²⁷².

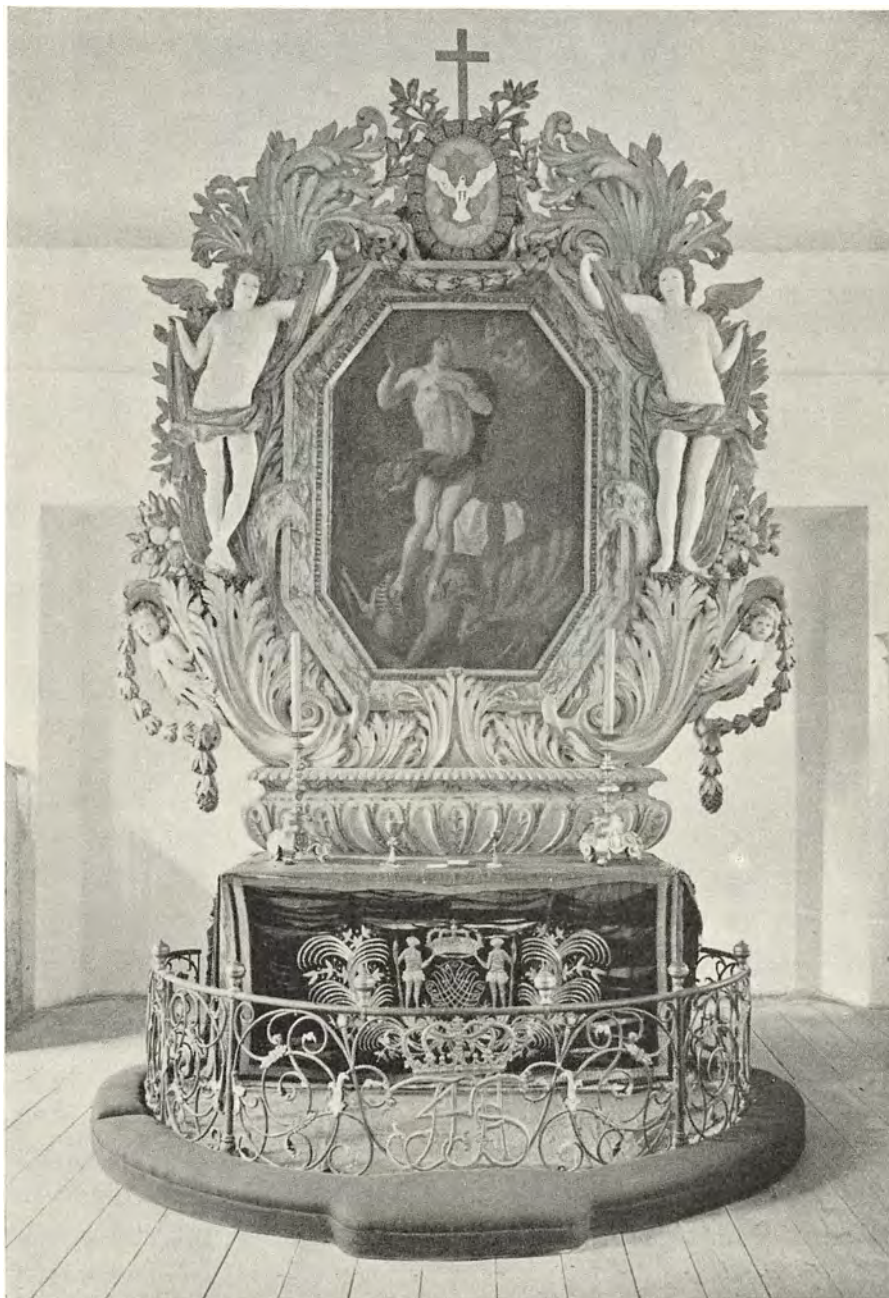
Storkanslerens ciffer i spisesalens loft er lavet af den samme billedhugger, som udførte alteret og muligvis også busten over portalen og blybillederne i haven. De sidste — desværre

61. Loft i øvre etages gemak (nr. 36), vestre side.

62. Loft i underetagens gemak (nr. 12), vestre side.

63. Alteret. (Antepediet ses her før restaureringen, sml. fig. 99).

forsvundne — arbejder var givetvis af Peter Coelemans²⁷³. Alteret med dets ottekantede ramme, indfattet i »storakanthus«, hører til en i Tyskland på den tid udbredt gruppe altre og epitafier med »laubwerck«, der imidlertid her ikke er af den »stikkende« tyske form, som vi f. eks. kender den fra Christian Nergers arbejder. Vi har på Clausholm en blødt svunget — ligesom fra voluter udgående — bladakanthus, der med sine tilsætninger af ranker og frugter er af fransk-flamsk art²⁷⁴. De flankerende engle og døbefontens Johannes er klassicerende figurplastik af en vis selvstændig kvalitet, der kan få os til at tænke på de antikiserende skulpturer, hvormed datidens fornemme haver blev udstyret²⁷⁵.

Coelemans vides som nævnt at have udført sådanne til Clausholms have; det var blybilleder, der tjente som springvandsfigurer, men der har også været malede træfigurer, fremstillende blandt andet »en karl, som graver« og »en kvinde, som luger«²⁷⁶.

64. Busten over portalen (efter afstøbning på Frederiksborg).

Medens disse billeder af bly og træ forlængst er bukket under for det nørrejyske vejrlig, har storkanslerens marmorbuste holdt stand og skuer den dag i dag roligt ud over slotsgården fra det høje stade over portalen. Selve placeringen har utvivlsomt været angivet af Tessin i hans portaltegning, men motivet var kendt herhjemme, hvor man havde Frederik den Tredies buste stående over Kastellets Sjællandsport²⁷⁷. Medens kongen er fremstillet som romersk imperator, står storkansleren i sin egen tids rustning med velordnet allongeparyk og folderig kappe slængt op over venstre skulder. Som en mindelse om det brus, der går gennem en Berninis stormandsbuste og får kappen til at smælde, løfter en sagte vind lidt i storkanslerens lette kniplingehalsklud, men indtrykket af bastant sikkerhed dominerer figuren. Busten er hverken signeret eller dateret, men den må være lavet kort efter at storkansleren 1697 meddeler, at han vil købe marmor dertil²⁷⁸. Udelukkes kan det dog selvfølgelig ikke, at der på dette tidspunkt har foreligget en buste, som tænktes udført i marmor til formålet. Kan vi ikke helt nøjagtigt sige, hvornår og for hvem storkansleren har stået model, så er det imidlertid tydeligt, at kunstneren har været en mand, som forstod at sætte en buste op, der kunne gøre parade, og tanken må uvægerlig falde på Thomas Quellinus, der i slutningen af århundredet var den billedhugger, danske stormænd helst overlod betydeligere arbejder²⁷⁹.

Storkansleren havde i 1686 været inddraget i forhandlingerne om Hans Schacks monument, hvis opstilling gav anledning til, at Quellinus kom til Danmark²⁸⁰, og fra hans værksted leveredes sidenhen storkanslerens sarkofag²⁸¹. Nærliggende er det da ind imellem at antage en forbindelse mellem de to, men Quellinus havde medhjælpere, og er det ham selv, der har modelleret busten, behøver han ingenlunde at have hugget den. Hans elever Breusegem og Cuekelaere sluttede 1697 kontrakt om marmorarbejder til Vor Frelsers kirkes alter, og det samme kan en af medarbejderne have gjort, da storkanslerens buste skulle hugges²⁸². Peter Coelemans antages netop at være kommet til Danmark på foranledning af Quellinus²⁸³, og da Coelemans beviseligt har været i storkanslerens tjeneste, kan det forekomme naturligt at tænke sig ham som bustens billedhugger.

De skulpturelle arbejder på storkanslerens Clausholm synes således at dele sig i en ren

65. Conrad Reventlow malet af Wichmann (Frederiksborg).

schweitzer-italiensk gruppe, omfattende flertallet af stuklofterne, og en nederlandsk gruppe, karakteriseret ved navnene Quellinus og Coelemans, og spændende over så forskelligartede ting som Kongesalens kamindekorationer, havefigurerne, portrætbusten og alteret. For det sidstes vedkommende har der foreligget en tegning, muligvis af Ernst Brandenburg, der kan have bestemt dets almindelige karakter, medens Tessins tegning til portalen næppe har været afgørende for bustens udformning²⁸⁴.

I gibsovalerne over dørene og i stuklofternes glatte spejl var det malernes opgave at give prøver på deres kunst, men i gemakkerne er ingen malerier fra storkanslerens tid nu på deres plads. Da ovalerne er tænkt til portrætter, er det værd at nævne, at storkansleren havde forbindelse med tidens mest fremstående portrættører. Han er malet af Jacob d'Agar (Brahetrolleborg) af Georg Saleman (miniature) og af Nicolai Wichmann²⁸⁵; fra den sidstes hånd foreligger et ovalt portræt, udført omkring 1703, nu på Frederiksborg (fig. 65). Det har tilhørt Anna Sophie, men er for stort til at kunne være identisk med det billede, der nævnes som anbragt i en af ovalerne i hendes sovekammer²⁸⁷. Alle portrætterne gengiver storkansleren som en velplejet og velnæret kavaler i samme martialske udrustning, som den, vi kender fra busten²⁸⁸. Drejende sig i en hastig bevægelse kaster han et tungt blik mod beskueren, som han iøvrigt byder en pansret skulder, der lægger en Rigauds afstand mellem den portrætterede og almindelige mennesker. Storkanslerindens portræt sad over for mandens i Anna Sophies soveværelse, men hvordan de mange ovaler oprindeligt har været benyttet, hvilke billeder, der er lavet til formålet, og hvilke malere, der er brugt, er altsammen uvist²⁸⁹. Det temmelig ringe alterbillede lader os ikke ane nogen høj gennemsnitskvalitet.

De to loftsmalerier, som nu findes på Clausholm, er vidt forskellige af karakter. Det største, der formentlig stammer fra kongesalen, er en vældig »maskine«, der i sig selv forestiller en sindrig loftskonstruktion med billeder, indsatte i svære brogede marmorrammer. Alle kanter er afskåret (eller bøjet bagover?), og der kan således kun fås et ufuldstændigt indtryk af maleriet, men hovedfeltet i midten fremtræder i sin helhed med Flora (?) og en anden blomsterstrøende gudinde, serveret i den konventionelle portion skyer med putti — med mindelser om

66. Plafond i rum nr. 31.

H. Krocks florafremstilling på Frederiksberg slot. De stærkt beskårne hjørnekartoucher har formentlig haft fremstillinger af de fire elementer, medens felterne derimellem (vel alle fire, nu ses kun to) har haft billeder med nymfer og satyrer, malet blå i blå.

Denne bombastiske dekoration har mig bekendt ingen sidestykker i Danmark, men bringer os til at tænke på Le Bruns overdådige lofter, f. eks. plafonden i Salle des Muses på Vaux-le-Vicomte, hvor de enkelte billeder ligeledes bygger sig op i en fantastisk konstruktion²⁹⁰.

Der findes imidlertid også en anden plafond på Clausholm. Man kan tænke sig, at denne oprindeligt har haft sin plads i den brede vestibule, men intet sikkert kan siges herom. Det på dette maleri afbildede hus er ved våbnet over indgangen karakteriseret som Reventlows, og den rygvendte mand, der træder ind i det, er vel storkansleren selv. En tjenende mohr ved hans side peger op mod Fortuna, der svæver over huset og af sit overflødhedshorn gyder kammerherrenøgle, kommandostav, penge, perler og elefantordensinsignier ned over den indtrædende. Damen i vinduet skal vel symbolisere den huslige lykke. Rubens har brugt motivet med overflødhedshornet et par gange i sin Maria af Medici-suite²⁹¹, men således at lade sig fremstille i rapport til himmelens ophøjede guder var ingeniørligt forbeholdt fyrstelige personer. En plafond i en trappehal på Hasselburg ved Neustadt i Holsten viser husets herre, generalløjtnant grev von Dernath, rygvendt under sejrsgudinden²⁹², og Reventlow selv nåede ganske langt, når han på det stik, der fremkom ved hans død, vises tronende mellem Mars og Minerva, medens Fama kranser ham. Slige motiver trivedes langt op i det 18. århundrede.

Det mærkeligste ved Clausholmbilledet er egentlig den detaillerede, man kan sige specificerede redegørelse for, hvad der tilfalder storkansleren. Billedet turde skyldes Benoit le

67. Plafond i rum nr. 20.

Coffre. Han besad netop denne sans for enkeltheder og forlenede ikke sine gudeskikkelser med patos²⁹⁴. Fortuna hælder portionen ud. Værsgod! Le Coffre havde også sin egen måde at male arkitektur på, og så meget er givet: arkitekturen i Clausholmbilledet er af samme tvivlsomme art som den, der forekommer i le Coffres billeder med musen og sanser på Frederiksberg²⁹⁵. Ingen af stederne er de mørke marmorsøjler blevet rigtig runde. Men Clausholmbilledets tætte atmosfære er også le Coffres. Vi kender denne dramatiske fordeling af lyset fra »Dagen og Natten« på Frederiksberg, føler kontakten mellem de dunkle figurer under portalen i deres modsætning til det lysende loftbillede inde i huset, og vi kan glæde os ved den lille flygtige scene med statister bag balustraden. Et enkelt brev fra Benoit le Coffre, dateret den 18. juni 1701, viser os, at franskmanden har arbejdet for Reventlow. Der har været sluttet aftale om nogle plafonder, og disse er udført. Herudover har le Coffre forgyldt nogle lister på et stort lofts gesims, ornamenteret andre lister og malet et lille lofts frise. Da brevet skrives, er han gået igang med panelerne i rummet med det store loft. Vi hører endvidere om et lille kabinet, hvor der er anvendt forgyldning på loftet. Her skal der også bruges guld til paneldekorationen. Endelig omtales grevindens soveværelse, hvor der midt i loftet er et maleri med Mars' og Venus' historie.

Det fremgår ikke af brevet, om de pågældende arbejder overhovedet vedrører Clausholm, og det er meget sandsynligt, at der er tale om en anden af storkanslerens boliger, men brevet er os et kært vidnesbyrd om, at franskmanden har arbejdet for Reventlow²⁹⁶.

I sit testamente²⁹⁷ af 7. maj 1707 — affattet året før han døde — bestemte storkansleren, at sønnen skulle have *grevskaftet Reventlow*, og hustruen *Clausholm*. Og så hed det videre: »Clausholm beder jeg min Gemahlin, hvis hun skulle ville sælge det, at hun ville tilbyde min søn for andre at købe dette gods, thi som ieg har bygget sådant huus under jeg ham det for andre«. Men storkanslerens håb skulle ikke blive opfyldt.

68. Clausholms kongelige sydfloje set fra vest

69. Frederik den Fjerde.
 Portræt fra 1693 malet af Hyacinthe Rigaud. Frederiksborg.

KONGENS CLAUSHOLM

Frederik den Fjerde bærede som sin fader gentagende gange storkansler Conrad Reventlow med besøg på Clausholm, og efter storkanslerens død bevistes der også enken Sophie Amalia Hahn den nåde at se Hans Majestæt i det store hus. Som bekendt fandt Frederik den Fjerde det ved et sådant besøg i juni 1712 passende at bortføre husets smukke datter Anna Sophie, for i Skanderborg at lade sig vie ved venstre hånd til hende³⁰¹. Den krænkede storkanslerinde, der meget forståeligt ikke ønskede at agere i rollen som venstre-hånds-svigermor, tog afstand fra sin datter, men Clausholm skulle dog ikke blive lukket for Anna Sophie. Storkanslerinden afstod seks år efter bortførelsen ejendommen til kongen, der lod hovedbygningen forvandle til et virkeligt slot.

Købekontrakten blev underskrevet den 26. april 1718, og det var heri bestemt, at kongen skulle overtage gården med alt inventar, dog skulle storkanslerinden tage de kongelige portrætter — deriblandt dronning Louises — i den store sal med sig³⁰². Den 5. maj fik hun halvdelen af købesummen udbetalt, og fire dage senere beordrede kongen tre betroede folk til på sine vegne at overtage Clausholm. Skødet skrives den 12. juni 1718³⁰³.

Kongens formål med handelen må have været dobbelt. Dels har han villet erhverve Anna Sophies fædrene hjem til privat brug, og dels har han ønsket at skabe garnison for en afdeling

ryttere på ejendommen. Da hovedbygningen trængte til reparation, og da der skulle skaffes kvarter for rytterne, har spørgsmålet om byggearbejder straks meldt sig, og allerede den 13. juli 1718 skriver overhofmarskal grev Callenberg kontrakt med forskellige håndværkere om arbejder på stedet³⁰⁴.

Hovedbygningens kældre blev repareret og køkkengulvet belagt med mursten. »De øverste og underste gemakker udhvidtet og udspekket så vel som gangen, kirken og udi den store sal«. Stukkaturarbejdet udførtes af billedhuggeren Fr. Ehbisch, der med en svend opholdt sig på Clausholm i 23 uger fra Juli til December. Den uheldige skorstenskonstruktion over kirken var faldet ned, og spærremuren for borggården var brøstfældig. Også en del vinduer måtte repareres. Alt dette blev straks sat i værk, og man kan ikke lade være med at tænke på kongens ubehagelige oplevelse i 1706, når man hører, at »borgegårds-loftet« nu blev omlagt.³⁰⁵

70. Kabinet i vestre sydføj (rum nr. 40).

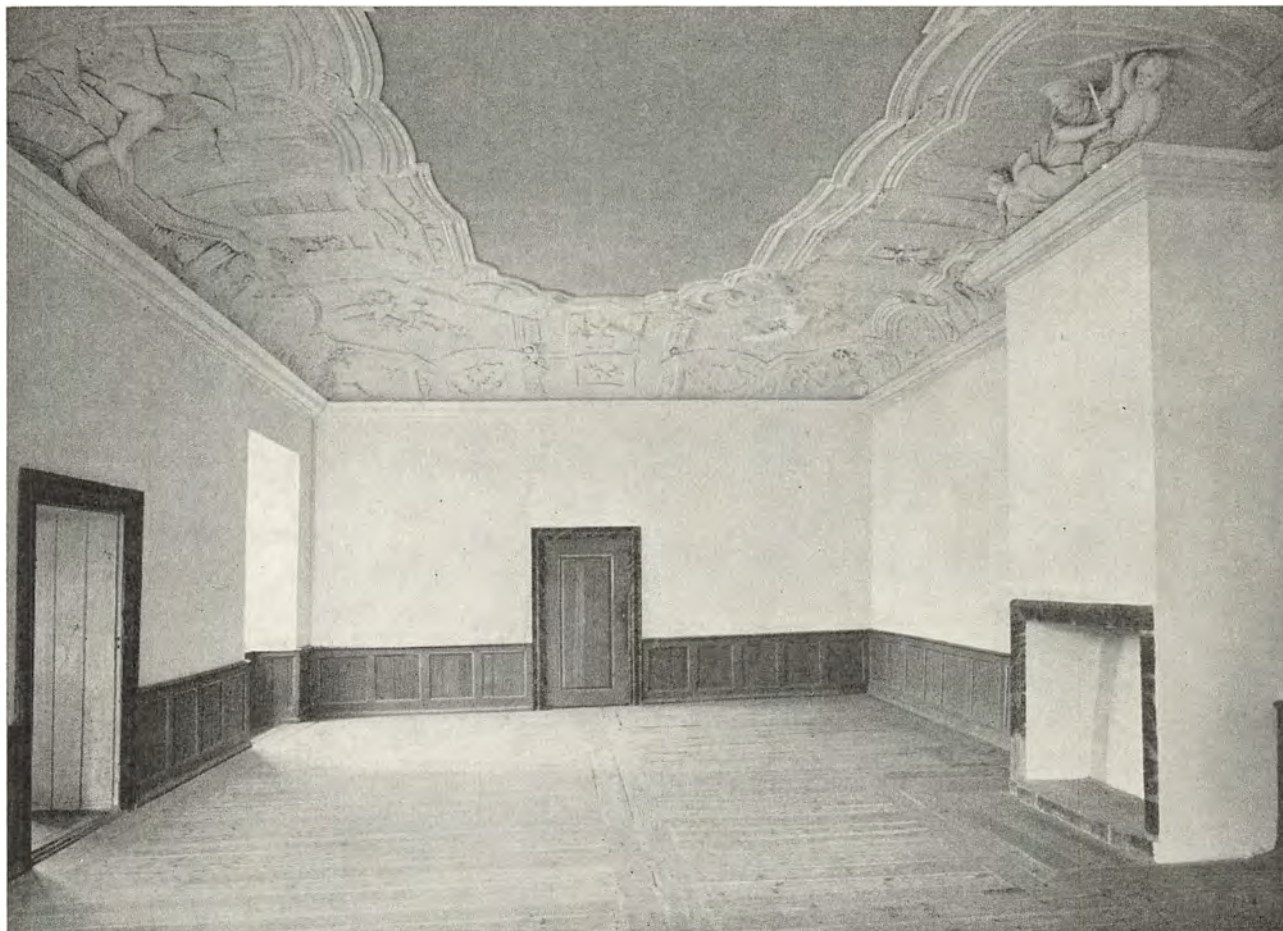
71. Kongetrappen i hovedfløjens brede gang.

Staldgården blev forsynet med en spærremur mellem de to vinkelbygninger, og disse må ved denne lejlighed delvis være blevet opdelt i to etager med rum til rytterne. Også på ladegården byggedes der til soldaterne, og i forbindelse hermed hører vi Johan Daniel Planitz's navn nævnt. Han har stået for disse arbejder, og skulle siden få større opgaver på stedet³⁰⁶.

Næste forår afsluttedes det militære byggeri, medens hovedbygningen nu stod parat til at modtage kongen. Den var ikke ændret på noget væsentligt punkt siden opførelsen, og det har derfor stort set været Reventlows Clausholm, kongen tog ind på, da han den 16. juni 1719 kom til stedet for at blive der fire-fem dage.³⁰⁷

Noget kongeligt slot var dette hus imidlertid ikke, dertil var de fine rum for få, trappeforholdene for primitive og pladsen i det hele for begrænset. Snart må den byggelystne konge have fattet planer om udvidelse, og da Anna Sophie 1721 var blevet Danmarks dronning, tog man fat. I årene 1722—26 gennemførtes da de forandringer, hvorved Clausholm stort set fik den skikkelse, slottet har idag. Der blev tilføjet to små sydfløje, og samtidig ændredes den gamle hovedfløj således, at det virkelig blev muligt at få tilvejebragt rummelige appartermenter for kongen og dronningen.

Forandringen af Clausholm kan sammenlignes med den ombygning, der i begyndelsen af århundredet havde fundet sted på Frederiksberg slot³⁰⁸. Også der var der skaffet mere plads, og de egentlige kongelige appartermenter var etableret på 1. sal (»beletagen«). På begge slotte

72. Dronningens nye forgemak, rum nr. 43, jfr. fig. 85—86.

fik man et antal mindre kamre og kabinetter i god forbindelse med de større rum, og der tilvebragtes løntrapper (escaliers derobés) op til disse, således at hovedtrapperne og de fornemme gemakker ikke belastedes med al for meget rend. Hovedtrapperne på Clausholm blev helt omlagt. De gamle må have været ret uanseelige og stejle, nu blev de bredere og værdigere. Hovedtrappernes ombygning var iøvrigt nødvendig, fordi den vestre måtte forskydes af hensyn til indretningen af en stor sal i dronningens appartement (fig. 72). Den østre trappe måtte da — på grund af ønskerne om symmetri — flyttes tilsvarende, og forhallen blev derved kortere, hvilket imidlertid ikke gjorde så meget; den gamle forhal havde været unødvendig stor. På Frederiksberg slot klarede man sig med en ganske beskedne vestibule.

Når dronningen skulle have en ny stor sal, må grunden være den, at »kongesalen« nu helt skulle høre til kongens appartement, der blev så vidtløftigt, som man kunne ønske. De ombyggede trapper kom med vestibulen fornedet og gangen foroven til at udgøre en passende »kongetrappe«, hvorfra audienssøgende kom ind i den store sal foroven. Denne blev således forgemak i kongens appartement, der strakte sig bag havefaçaden ud i den ene (den sydøstlige) af de nye sidefløje. Efter det store forgemak er vel kommet trongemak og paradesovekammer (eller omvendt), medens sidefløjen har rummet to kabinetter³⁰⁹. Gemakket i hovedfløjens nordøsthjørne har rimeligvis også hørt til kongens appartement. Den tidligere spisesal — under kongesalen — tjente som kavalergemak. Foran dette gemakshovedør opførtes 1730 en ny kunstfærdig trætrappe med to opgange³¹⁰.

Dronningens appartement har været knapt så omfattende, men dog betydeligt. Kirkefløjen fik en selvstændig trappe, der har kunnet tjene som »dronningetrappe«. Ad den er man kom-

78. Anna Sophie malet af B. Denner. Frederiksborg.

met op til fløjens lange gang, der førte frem til dronningens store forgemak, som der skabtes plads til ved den tidligere omtalte trappeforlægning. Fra dette forgemak var der adgang til audiensgemakket med tronen. Det var det forhenværende hjørnegemak, hvortil den sydvestre sidefløj nu sluttede sig med to kabinetter og løntrappe. Til dronningens appartement hørte endvidere hendes sovekammer, der var indrettet i rummet mellem hendes audiensgemak og kongesalen³¹¹ (Tavle 7).

Ved gennemførelsen af forandringen er det forhåndenværende — ikke ret gamle — hus repareret og det nye er tilpasset det ældre, således at det stundom kan være vanskeligt at se forskel på nyt og gammelt. Sidefløjene har fået døre og paneler svarende til husets øvrige, og lofterne i de kongelige appartements nye rum er stukkeret med en pragt, der ikke giver de gamle lofter noget efter. Men de nye lofter, der udførtes af Carlo Enrico Brenno, er formet i en enklere, mere plastisk behersket stil og skiller sig for så vidt ud fra de ældre³¹². Over dørene ind til sidefløjen skulle der imidlertid sættes stukkerede rammer, og disse udførte Brenno nøjagtigt som de forhåndenværende³¹³. Ingen kan se forskel. Brennors største arbejde var loftet i dronningens forgemak. Det smykkedes med allegorier, fremstillende de fire verdensdele, og med andre kraftigt modellerede figurer.

At underetagen betød mindre, fremgår blandt andet af det forhold, at der ikke ofredes egentlige stuklofter på de fire kabinetter forneden i sidefløjene. Her affandt man sig med at lade Brenno udføre glatte gibsede lofter.

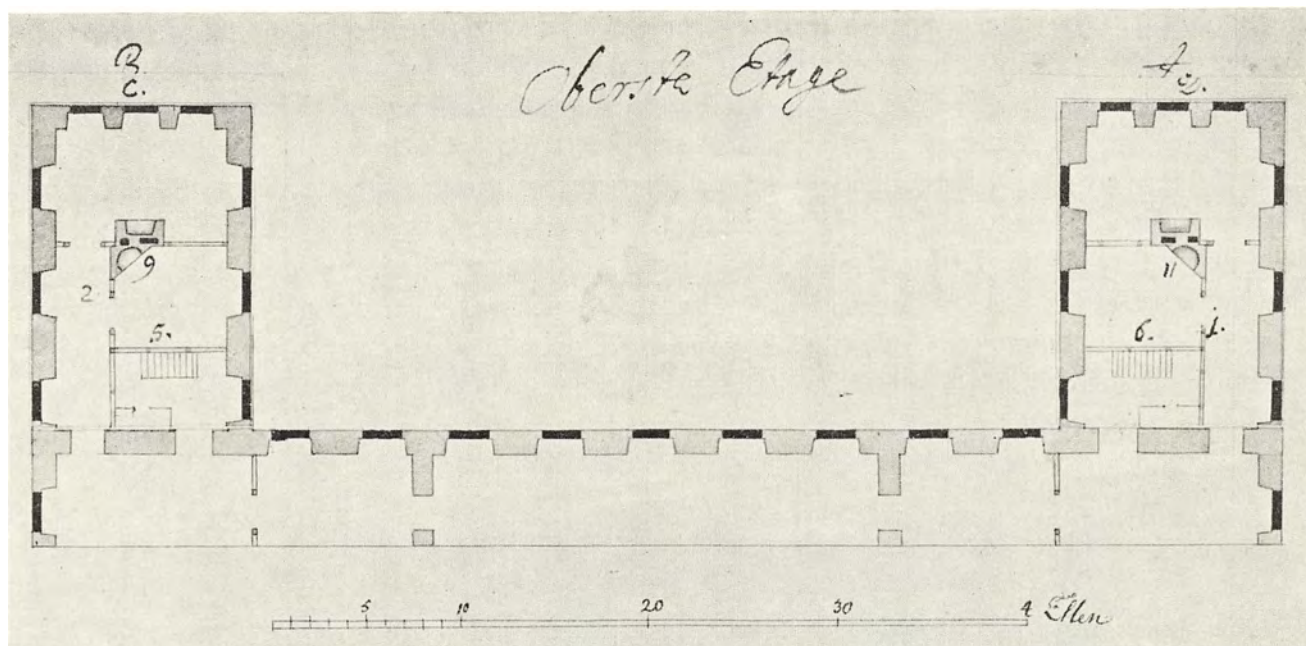
I det ydre undergik slottet en mærkbar forandring, ikke blot blev det anseligere ved sidefløjenes tilføjelse, men det skiftede helt karakter, idet kongen lod det pudse og hvidkalkke, og hvad mærkeligere var: omkring vinduerne blev der malet kunstfærdige indfatninger («archetraver»), svarende til dem, der — hugget i sten — smykkede Frederiksberg slot³¹⁴. Endnu skimtes rester af denne ejendommelige malede dekoration, der utvivlsomt har været udført så naturtro, at man — i hvert tilfælde på nogen afstand — har kunnet lade sig forlede til at tro, der var tale om virkelige indfatninger af sandsten. Naturligvis var sådanne dyrere, men man skal ikke tro, at alene økonomiske spekulationer har ført til, at man valgte malet façadedekoration. Frederik den Fjerde har som mange af sine samtidige været lykkelig for imitationer og alle slags trompe-l'œil³¹⁵. I sin ungdom havde han set Ludvig den Fjortendes Marly med Le Bruns malede façader. Det har sikkert moret Frederik den Fjerde at forsøge sig med sådan noget på Clausholm. Bygningens sokkel, som vitterlig var af granitkvadre, blev blåmalet »i kvadratstens lignelse«, og hjørnerne fik imiterede kvadre helt til gesimsen. Også skorstenene fik en sådan dekoration³¹⁶. De fleste gamle vinduer fik nye rammer, hvori man genindsatte de ældre, blyndfattede ruder, medens de nye fløje fik større — ligeledes blyndfattede glas i vinduerne³¹⁷.

Den ret betydelige bygningsforandring lader sig følge i enkeltheder³¹⁸.

Tegningerne, der forelå i marts 1722, skyldes utvivlsomt generalbygmester J. C. Ernst, som kongen vel har rådført sig med³¹⁹. I alle tilfælde forhandlede Ernst med Planitz³²⁰, der den 28. marts 1722 fremkom med to overslag, et på hvad en af de to ens sidefløje ville koste, og

74. Slotsgårdens sydvesthjørne med rester af malede indfatninger om førstesalens vinduer.

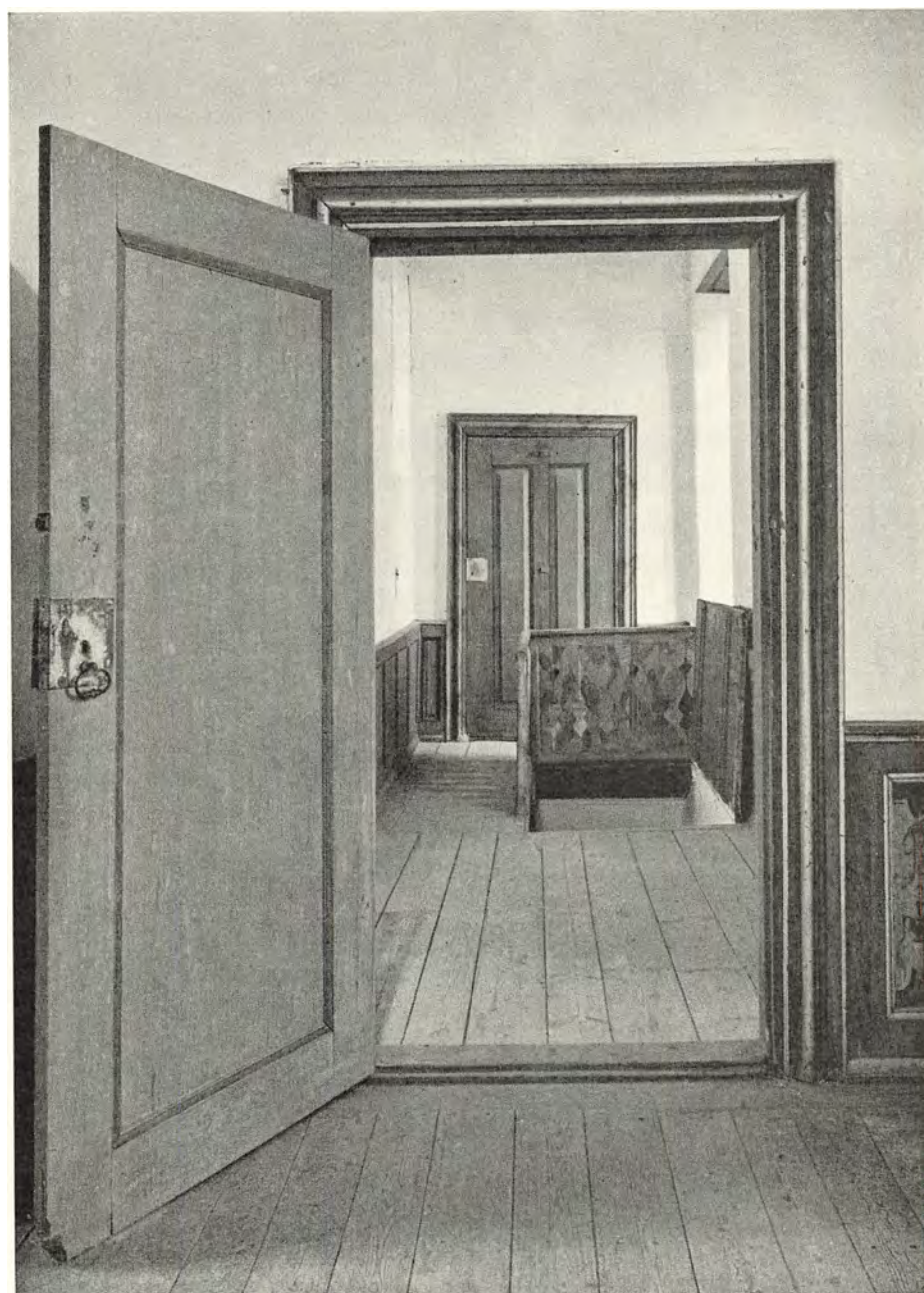

75. J. C. Ernsts tegning visende den i 1722 approberede plan til de nye sidefløje, jfr. biilag 102.
(Den bevarede tegning er her vist uden tekturer, sml. fig. 77). MÅL 1:250.

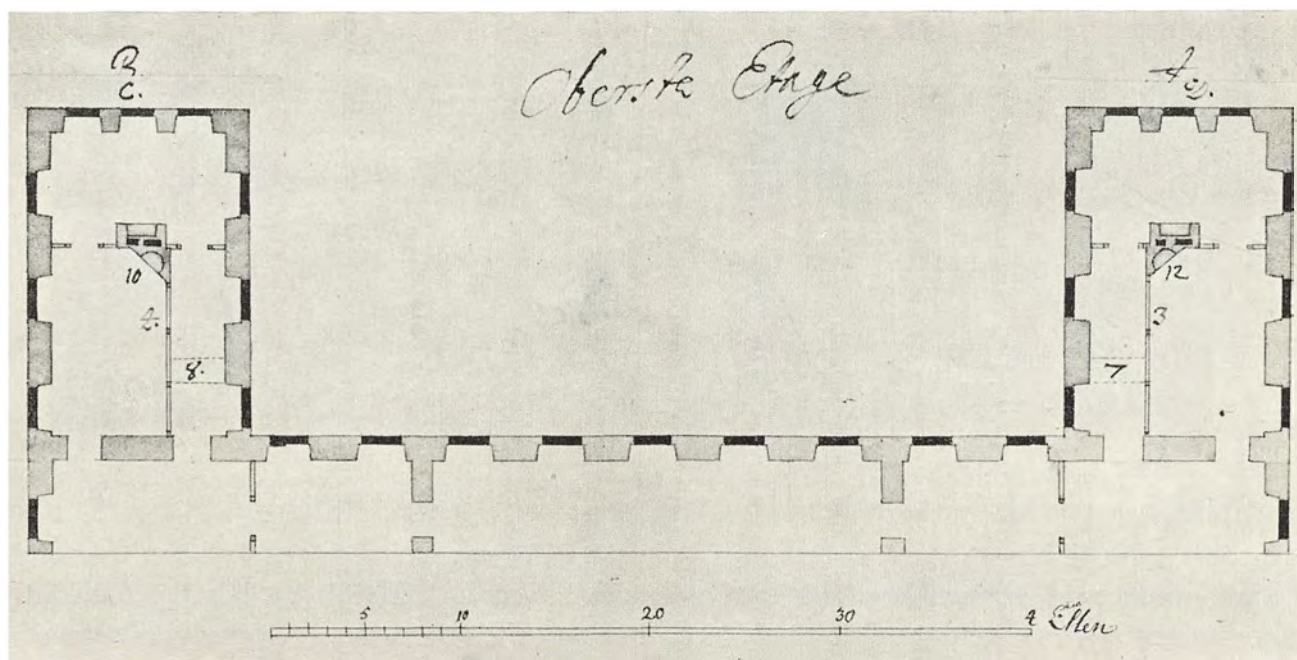
et på det gamle slots forandring og reparation³²¹. Planitz turde i disse overslag ikke opgive, hvad stuklofterne ville beløbe sig til — herom måtte en stukkator udtale sig — og der var heller ikke angivet endelig pris på de paneldekorationer (»med wildtøj eller Phantasie at schildere«), som var tiltænkt såvel de otte fornemste gemakker i det gamle hus som kabinetterne i de nye fløje. Alt dette kunne imidlertid vente, og rentekammeret besluttede, da overslagene forelå, straks at indkalde Planitz og forlange, at han skulle tage arbejdet i entreprise. Han undslog sig imidlertid, men tilbød at udføre arbejdet efter regning, og dette gik kongen ind på den 13. april 1722³²². Få dage senere er kongen på Clausholm, og Planitz får besked om på vejen derover at besigte Koldinghus, hvor vinduerne er malet sådan (af Claus Stallknecht) som kongen ønsker det gjort på Clausholm³²³. Snart er Planitz i arbejde her³²⁴. Ernst sender en rambuk, nogle tønder cement (til opmuring under vand) og det fornødne antal marmorindfatninger til kaminerne m. v. over til ham³²⁵, og han får soldater til hjælp³²⁶. Kongen, der nu er taget til Jægersborg, interesserer sig stærkt for den nye façadedekoration. Planitz sender ham en opstalt af slottet, og fra kongens betroede geheimekabinetssekretær Andreas Lüders kommer der i august en tegning til Clausholm, der viser, hvordan indfatningerne skal se ud³²⁷. Endvidere meddeles det, at vinduesrammerne skal males med »cinnober« og vindueskarmene med grå stenfarve, men bliver dette for dyrt, skal karmene have stenfarve, rammerne være brunrøde og beslagene hvide. Først næste år er man imidlertid så vidt, at der kan blive tale om at male façaden. Arbejdet hermed påbegyndes midt i april 1723³²⁸.

I maj 1724 er kongen på Clausholm, hvor byggearbejderne var nær deres afslutning, men kongen greb ind og foranledigede flere forandringer foretaget³²⁹. Han var utilfreds med sidefløjenes plan og med det nye, store forgemak, som ikke var regulært nok. På stedet får Planitz besked om at flytte kaminen i dette rum³³⁰. Sidefløjene drøftede han med Ernst, der måtte levere en ny tegning til disse fløjers opdeling, således at beletagens kabinetter kunne få flere vinduer til haven. Nogle garderober måtte dermed falde væk. På en tegning, der viser den i 1722 approberede plan af øverste etage (fig. 75), har Ernst da ladet påklæbe små ændrede

planer (fig. 77), og den 5. august sendt det hele med en udførlig redegørelse til Planitz. Fra dennes gemmer er akterne senere i forbindelse med en revisionssag kommet til rentekammerets ryttergodskontor, og vi er derfor i dette tilfælde så heldige at have en komplet byggesag med tegning bevaret³³¹. Murermeister Peder Erichsen måtte nu flytte de allerede opsatte skillerum i sidefløjenes øverste etager, ligesom også skorstene og kaminer måtte ommures³³². Underetagen skulle ikke ændres. Medens sidefløjenes to etager oprindeligt var tænkt med samme plan, blev de nu forskellige. Denne forskel blev yderligere fremhævet ved, at man som nævnt kun gav den øvre etage fine stuklofter. Under Frederik den Fjerdes ophold på Clausholm i maj er Planitz sikkert beordret til at fremkomme med overslag vedrørende sidefløjenes malede dekorationer. Hertil, såvel som til en del mindre arbejders udførelse fremsender han den 3. juli 1724 et forslag, som kongen tiltræder den 5. august, og vi får at vide, at kongen selv vil sende

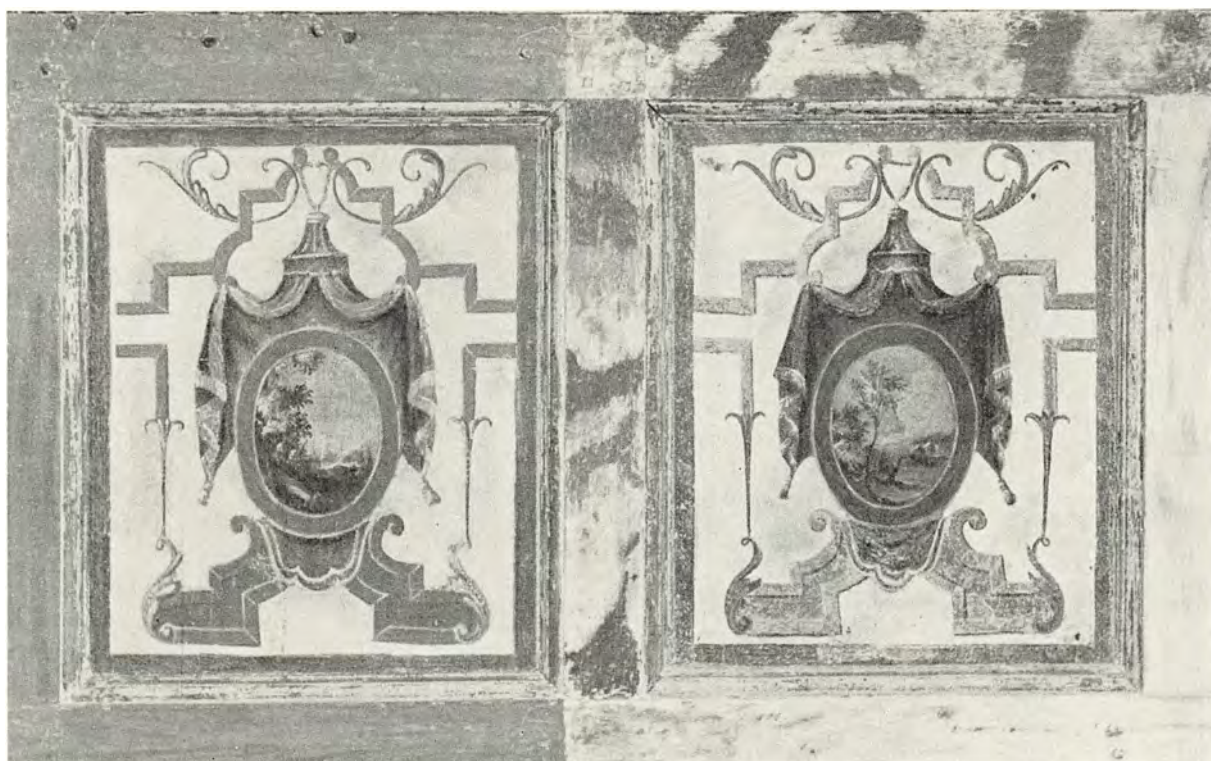
76. Gangen (rum nr. 41) med åben trappelem set fra sydvestre fløjs øvre endekabinet (rum nr. 39).

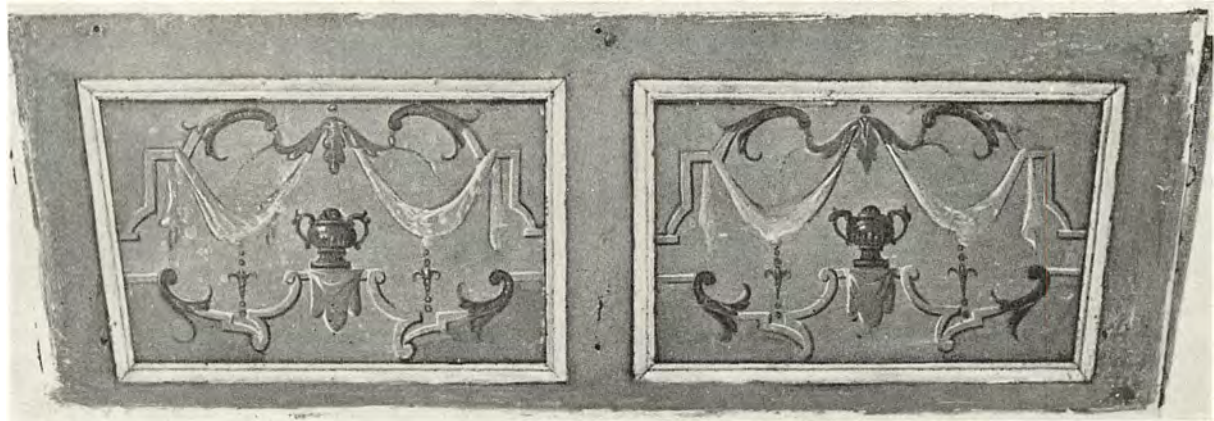
77. J. C. Ernsts tegning visende den opdeling af sidefløjene kongen ønskede 1724, jfr. bilag 102.
(Den bevarede tegning er her vist med tekturer). Mål: 1:250.

en stukkator, der skal tage sig af de fire øverste gemakker, medens de underste »i henseende til gibsningen skulle forfærdiges af quadraturarbejde«, hvilket Planitz skal lade udføre, ligesom han skulle sætte det kostbare malerarbejde igang³³³.

Dette arbejde, ja samtlige de fine båndværksdekorationer i såvel det gamle hus som i de nye fløje, udførtes af maleren Berendt Nohr³³⁴. Han var født i Wismar som svensk undersåt

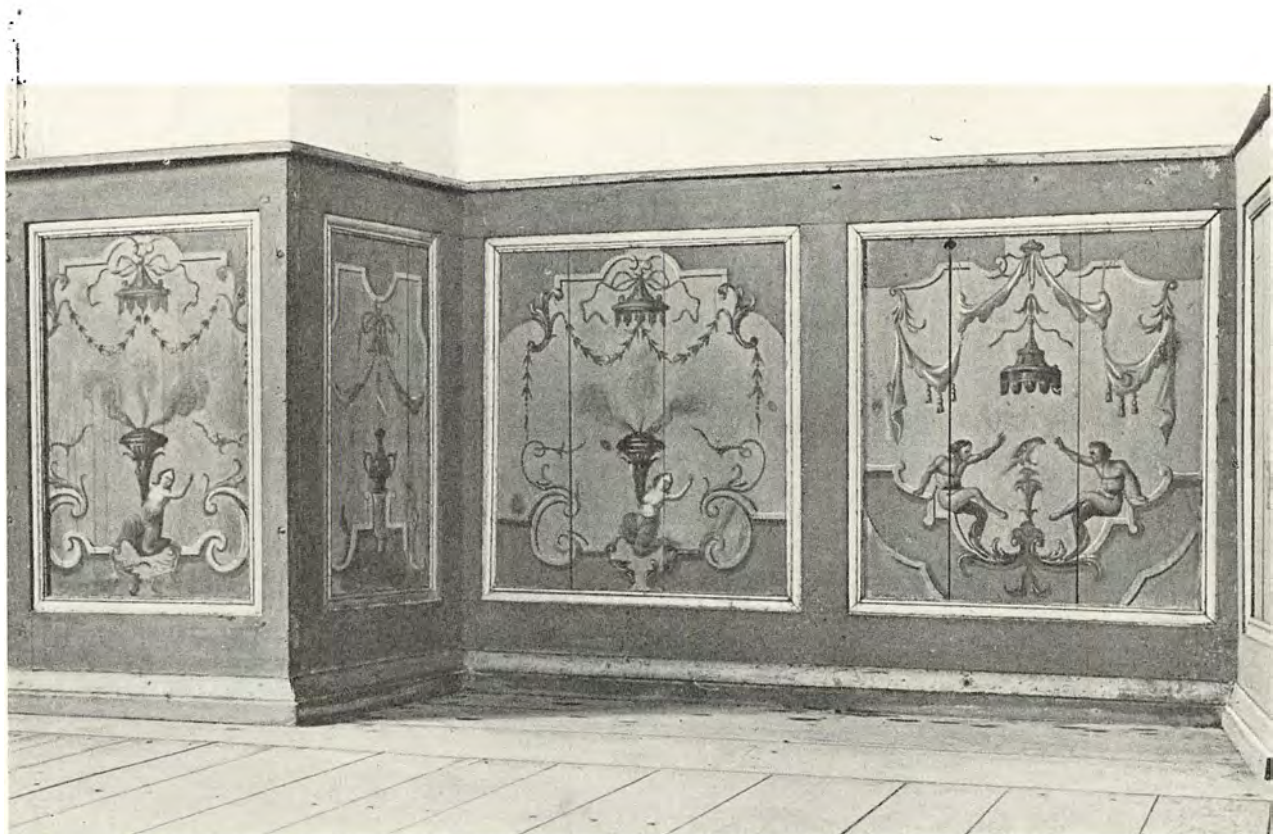

78. Paneldekorationer af Berendt Nohr i dronningens audiensgemak (rum nr. 42). På rammestykkerne ses ældre marmorering.

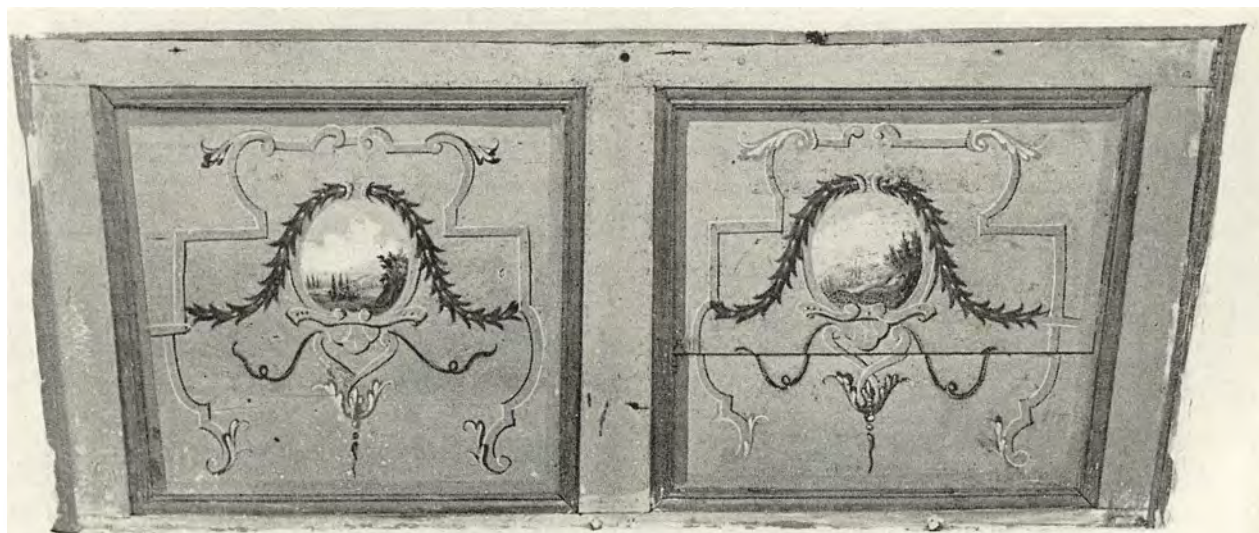

79. Vinduespanel med dekoration af B. Nohr i rum nr. 39.

og kom derfra til København, hvor han giftede sig. 1716 var han taget til Jylland, hvor han blev »hofmaler« på Frijsenborg. Hans arbejder på Clausholm tilhører den berainske dekora-tionsmaner³³⁵, som var fuldt udviklet i 1690'ernes Frankrig, og som længe dyrkedes i Danmark, hvor man kunne betjene sig af udmærkede forlæg i Paul Deckers »Fürstlicher Baumeister« (Augsburg 1711—16). Inden for det kongelige byggeri forekommer tilsvarende dekorationer på Rosenborg (kongens gemak), hvor de må være samtidige med loftet, det vil sige fra Frederik den Fjerdes tid³³⁶. På jyske herregårde ses båndværksmotiver adskillige steder (Gammel Estrup, Børglum, Engelsholm)³³⁷; Clausholms kongelige paneler har sikkert befordret genren. Båndværket og de større detaillier er malet over mønstre, som er punset over (prikker ses endnu), medens indsatte landskabsmedailloner og småfigurer er gjort på fri hånd, djært og

80. Brystpanel med dekoration af B. Nohr i rum nr. 39.

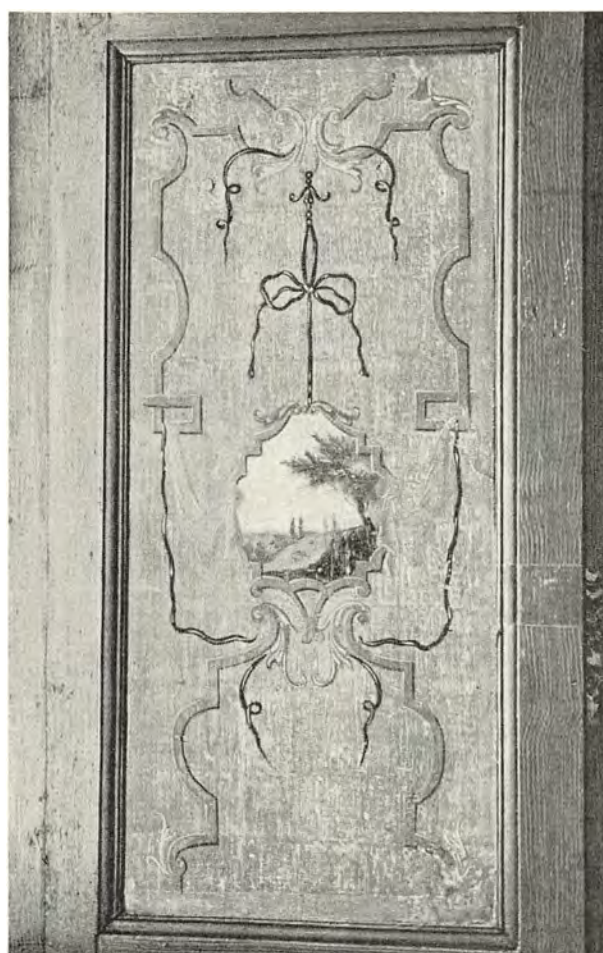
81. Vinduespanel med dekoration af B. Nohr i rum nr. 18.

fornøjeligt. Berendt Nohr henlevede resten af sine dage i »malerhuset« ved Frijsenborg. Han døde natten mellem den 23. og 24. juli 1739. Enken, som han intet efterlod, ægtede den 19. december 1740 maleren Hans Groesen³³⁸.

Carlo Enrico Brenno, der var født 1688 i Salorino (i Tessin), havde fra 1720 været i Frederik den Fjerdes tjeneste og blandt andet udført de vældige dekorationer i Fredensborg kuppelsal.

82. Båndværksdekoration af B. Nohr på dørfyldning i rum nr.15, jfr.fig.111.

83. Båndværksdekoration af B. Nohr på lysningspanel i rum nr. 10.

Det var således en prøvet kunstner, kongen valgte til arbejdet med de nye lofter på Clausholm, og han gav åbenbart sin bygmester på Fredensborg J. C. Krieger ordre om at foretage det videre fornødne, uden at gøre rentekammeret bekendt med sagen. Udgiften til stuklofterne skulle afholdes af kongens partikulærkasse³³⁹. Planitz havde efter kongens mundtlige ordre ladet sine murere give dronningens store forgemak og beletagens midterste gang glatte gibside lofter³⁴⁰, men loftet i forgemakket måtte hugges ned, da aftalerne med Brenno også kom til at omfatte et fint stukloft i dette rum³⁴¹. Planitz overlod nu tillige Brenno arbejdet med de mindre, glatte lofter i sidefløjene. Han var færdig med sit arbejde i maj 1725³⁴².

Forandringen af det indre må antage at være bragt til ende i 1726, da en del møbler kommer frem, og tapetmager Urban Fribert betrækker 20 værelser³⁴³. Samme år leveredes fra Hamborg blå læder, der 1728 opsættes i »kongens spisestue«³⁴⁴. Som sådan har man sikkert benyttet dronningens store forgemak (jfr. forholdene på Rosenborg)³⁴⁵, og det er da formodentlig her, de blå lædertapeter blev opsat³⁴⁶. Panelerne i dette rum maler Berendt Nohr blågrå med forgyldte lister³⁴⁷.

Også haven blev forandret. Væksterne kan vi desværre ikke udtale os om, men vi må forestille os, at de alléer, storkansleren havde plantet, nu var vokset til, og at anlæggets hovedlinier lå fast. Det vi hører om, er først og fremmest den skulpturelle udsmykning og kaskaderne. Allerede 1721 får Didrik Gercken betaling for postamenter³⁴⁸, og året efter leverer Sturmberg et springvand³⁴⁹, som den fra Frederiksberg og Fredensborg kendte fontainemester Grim opstiller³⁵⁰. I december 1722 fremkommer gartneren Nicolai Rüder med et overslag vedrørende en buegang langs sydsiden af køkkenhaven. Krieger får det forelagt og hans anvis-

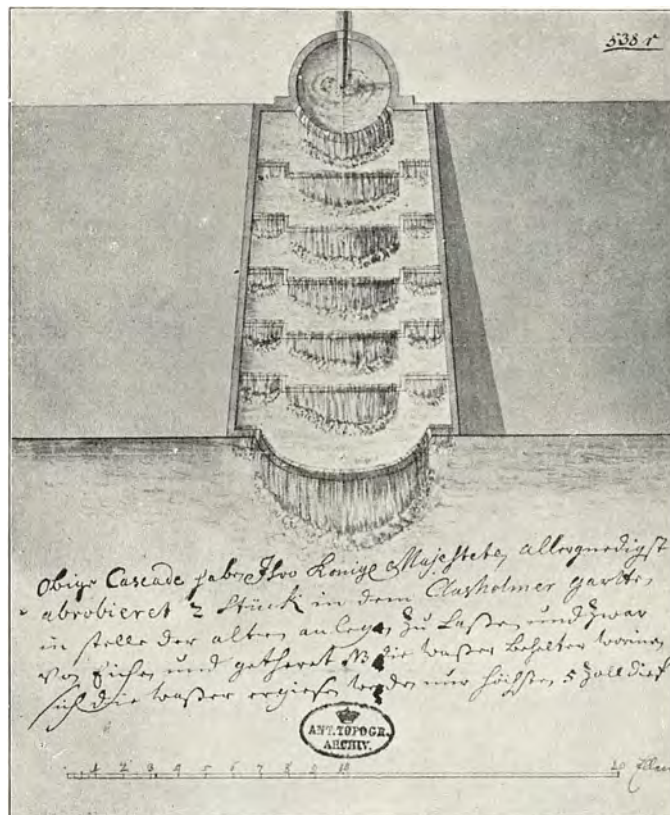

84. Stukloft af Carlo Enrico Brenno i rum nr. 34.

85—86. Detaller fra Brennos stukloft i dronningens forgemak, sml. fig. 72.

ninger forlanger kongen fulgt, men Planitz, der kommer til at forestå arbejdet, fraviger Kriegers »opsats«, der ikke var blevet til med tilstrækkelig hensyntagen til de stedlige forhold.³⁵¹ 1725 hører vi om en stor karpedam lige ved slottet³⁵². Krieger, der dette år giver en tegning til to nye kaskader (fig. 87), står for en større forandring og reparation af kaskadeanlægget i 1726³⁵³. Samme år indplankes haven, og der repareres og forandres på broer og trapper³⁵⁴.

87. Tegning fra 1725 af J. C. Krieger til kaskader i terrasseshaven. Påskriften lyder således: Obige Cascade haben Ihre konigl. Majesteten allergnädigst abrobieret 2 Stück in dem Clautholmer garten in gleicher Höhe an Layen, die Laufen und Gewässer von Eisen und getrieben. NB die Wasser behalter worinnen sich die Wasser ergiesen werden nur höchstens 5 Zoll dick. Det her gengivne eksemplar af tegningen ligger i Nationalmuseets billedsamling. Et andet eksemplar ligger sammen med Kriegers overslag af 31. dec. 1725 (E.A.) og nævnes af ham som »dem hierbeygehenden allerunthänigst inventirten Riss«. De to nye kaskader kom sammen med en tredje, rimeligvis ældre (jfr. fig. 28 og tavle 1) til at ligge i terrasseshavens hovedakse.

Atter 1729 må vandanlægget repareres, og man indlægger samme år rindende vand i hovedbygningens kælder, hvor køkkenet og bryggeret fandtes³⁵⁵.

Johan Daniel Planitz, der udførte et stort og ansvarsfuldt arbejde på Clausholm, var født 1687 i Sachsen som søn af en skolelærer Christian Planitz i Terpitz ved Leipzig³⁵⁶. I 1706, da Karl den Tolvte faldt ind i Sachsen, og Frederik den Fjerdes faster, enkekurfyrstinde Anna Sophia af Sachsen med sin tiårige søn flygtede til Holsten, hvor hun blev modtaget med store æresbevisninger, må den unge Planitz være kommet til det danske hof³⁵⁷. Han blev den 4. december 1711 fireogtyve år gammel mundskænk hos kongen³⁵⁸ og tjente som sådan til den 4. juli 1716, da han udnævntes til landkonduktør og kom til at bistå den fire år ældre infanterimajor, generalbygningsinspektør Charles Æ. von Lützow, med opførelsen af kaserner (»barakker«) og stalde i de jyske rytterdistrikter³⁵⁹. Planitz skal således have givet tegninger til rytterkasernen i Skanderborg, bindingsværkshuse, hvoraf rester endnu står tilbage. Også på Søbygård og — som nævnt — på Clausholm var Planitz virksom ved kasernebyggeriet, der i hovedsagen må have været bragt til afslutning, da Lützow 1723 blev generalvejrmester i det nordenfjeldske

Norge. Planitz blev i marts 1722 udset til at bygge halvdelen af de 60 rytterskoler, der tænkes opført i Jylland, det vil sige 20 i Dronningborg rytterdistrikt og 10 i Skanderborg distrikt. Han byggede straks fire i det førstnævnte distrikt, men så opstod der vanskeligheder med arbejdets fortsættelse³⁶⁰. Nok så krævende måtte ombygningen af Clausholm blive. Hvor godt udrustet han var til at løse en sådan opgave, ved vi ikke, men nogen uddannelse må han vel have haft. Imellem de ikke få »matematiske« bøger, han ses at have været i besiddelse af, nævnes en af »Leonh. Christian Sturm«. Forfatteren kan dårligt være andre end den bekendte matematiker, arkitekt og arkitekturteoretiker Leonhard Christoph Sturm, der må have været Planitz en god vejleder. De »matematiske instrumenter«, han besad, har vel været hans tegnerekvisitter³⁶¹. Hans tidligere tjeneste ved hoffet er utvivlsomt kommet ham tilgode på Clausholm, hvor han fik at gøre med kongen personlig, og han indtog absolut ikke nogen underordnet stilling. Han henvendte sig direkte til monarken og til rentekammeret, hvis høje herrer stundom tilskrev ham i særdeles venlige former. Generalbygmester J. C. Ernst meddeler ham kongens ønsker, men er åbenbart ikke ansvarlig for arbejdets udførelse³⁶². *Det var alene Planitz, og da regnskabet siden (i 1728) skal gøres op, bliver rentekammerets revisor betænkelig, da der ikke foreligger attester og syn, som beviser, at Planitz har fulgt kongens ordrer³⁶³. Men Planitz kan godtgøre, at det, han ikke direkte er blevet beordret til at lave, har været nødvendigt, og da kongen personligt har udtalt sin tilfredshed med arbejdet, er han ikke i tvivl om, at kongen vil bevilge, hvad der er nødvendigt til dækning af de mindre ekstraudgifter, der er tale om. Fuldmægtig Heinesen i kontoret for rytterdistrikterne farer imidlertid frem med forespørgsler, forlanger attester og beklager, at der ikke foreligger syn af uvildige mænd. Til sidst bliver det Planitz for meget. Kongens godkendelse turde være nok. »Og tvivler jeg ingenlunde på hans kongelige Majestæts allernådigste approbation over det alt sammen, siden De det meste deraf selv haver taget udi høje øjesyn, hvorpå jeg stoler mere, end som på al tings viden, eller synsforretning, som monsieur Heinsen her taler om, og turde jeg understå mig at sige: at jeg ville skaffe fra sine stæder edsvorne tingsvidner og synsforretning, på den aller uretfærdigste sag, som let kan ske, når man vil gøre synsmændene blinde med 3 á 4 potter brændevin, hvilket jeg ikkun her anfører, for at vise, hvor meget der er at lide på slige synsforretninger, og derfor skulle tænke, at en ærlig mand, som står i kongens ed og pligt, var mere at tro end disse folk«³⁶⁴.*

Rentekammeret forelagde i marts 1730 sagen for kongen med indstilling om at godkende ekstraudgifterne, og kongen tiltrådte den 19. april samme år dette forslag uden at forlange syn af nogen art³⁶⁵. Han havde allerede 1725 belønnet Planitz med et indbringende embede som toldskriver (toldkammerer) ved sundtolden i Helsingør, og her slog Planitz sig ned³⁶⁶. Han døde som en holden mand i denne by den 10. december 1732, og blev begravet fra den tyske Mariæ kirke, som han på sit dødsleje betænkte med 500 rd. Hans gamle fader i Sachsen arvede ham³⁶⁷.

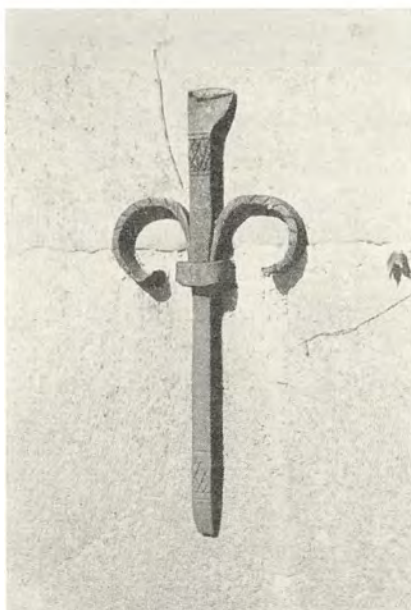
Til belysning af generalbygmester J. C. Ernst's stilling er den lille episode omkring forandringen af sidefløjenes plan interessant. Vi ser Ernst som den, der modtager en instruks fra kongen, udfører et summarisk tegnearbejde og giver sagen videre til bygmesteren på stedet. Ved at sammenholde Ernst's tegning (fig. 77) med den plan, der blev den endelige (tavle 7), ser vi endvidere, at Planitz har måttet foretage en ikke uvæsentlig forandring for at få plads til skorstenene, og at han på egen hånd har måttet finde frem til en rationel løsning af trappeproblemet, der ikke er klaret af Ernst. Under tekturerne på Ernst's tegning ser vi en plan (fig. 75), der ligeledes er af temmelig enkel beskaffenhed. Tilsvarende simple planer kan vi tro, Ernst efter kongens anvisninger har udført 1722 og så iøvrigt givet

Planitz råd og vejledning med hensyn til udførelsen. Episoden omkring skorstenen i dronningens nye forgemak kan bestyrke denne formodning. Kongens hele optræden gør det nærliggende at søge en væsentlig del af initiativet hos ham, da udførelsen af tegningerne fandt sted 1722. Ernst synes i denne sag at figurere som en art tegner og bygningskyndig sekretær for kongen.

Overlandbygmester Kriegers indsats er godt belyst i sagen om buegangen, der skulle skille køkkenhaven fra lysthaven. Det er naturligt, at han som særlig havekyndig får den stedlige gartners forslag til udtalelse, og han udarbejder på dette grundlag sin »opsats«, redegørelsen for hvordan buegangen efter hans mening bør udføres. Også kaskaderne tager han sig af, og for deres vedkommende giver han en tegning (fig. 87). Endelig ser vi ham i funktion, da Brenno skal lave stuklofter. Tegningen til det nye forgemaks loft udleveres Brenno, der må spørge, hvad det er for et rum, det drejer sig om, og følgelig dårligt kan tænkes at have udført tegningen. Den synes udgået fra Kriegers kontor. Det har ligget nær for, at kongen benyttede Krieger, der samarbejdede med Brenno på Fredensborg, men nogen større rolle synes Krieger ikke at have spillet på Clausholm. Det er kongen personlig, der som en overordentlig aktiv bygherre har dirigeret byggeriet. Hos hvem den tanke er født, at hovedbygningen praktisk lod sig udvide ved tilføjelse af to sidefløje i syd, får vi næppe nogen sinde at vide, sligt melder akterne sjældent noget om. Hvad der derefter er sket, ved vi imidlertid temmelig godt, og vi har haft lejlighed til gang på gang at se kongen gribe ind. Forvandlingen af Clausholm kan vi i ikke ringe grad betragte som Frederik den Fjerdes værk.

Medens ombygningen stod på, var kongen og Anna Sophie gentagne gange kommet til Clausholm, men længere ophold synes der ikke at have været tale om. Fredensborg blev kongeparrets foretrukne opholdssted uden for København, og på deres mange rejser tilbragte de sjældent ret lang tid hvert sted. Nogen fremtrædende plads i kongens liv kunne slottet selvfølgelig ikke gøre krav på, men da det stod færdigt, var det den mest moderne kongebolig i Nørrejylland og havde som nærmeste parallel det ligeledes ombyggede slot i Odense³⁶⁸.

Frederik den Fjerde fik ikke glæde af Clausholm ret længe, og med hans død i oktober 1730 var dets korte glanstid forbi. Allerede inden udgangen af året drog soldaterne bort, og slottet lå stille hen, indtil det året efter gik ind i rollen som levende begravelse for Anna Sophie.

88. Jernanker i vestre sydfløjs sokkel.

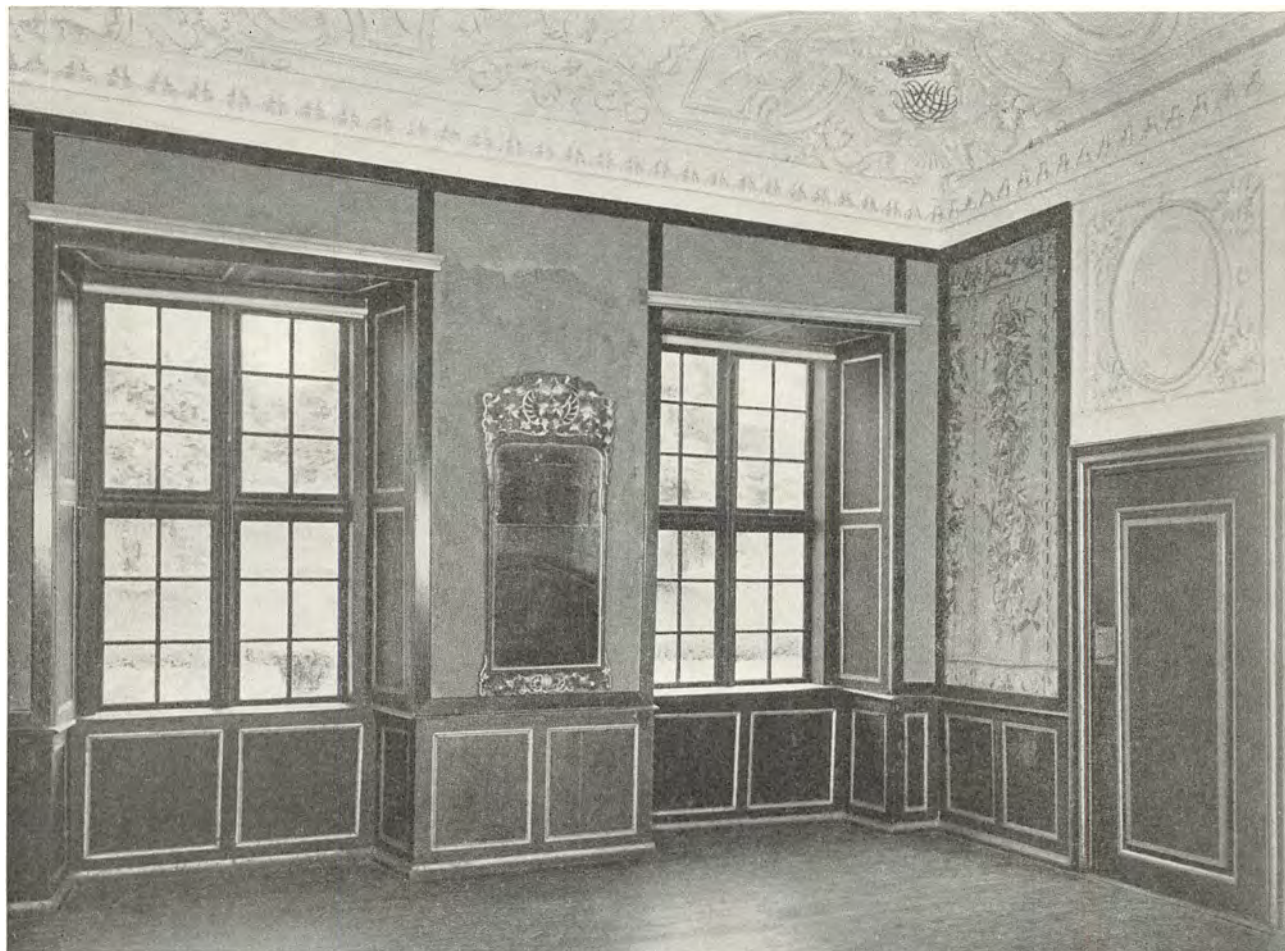
89. Dronning Anna Sophie. Maleri på Brahetrolleborg, formentlig af J. S. Wahl.

DRONNING ANNA SOPHIES CLAUSHOLM

Anna Sophie fik lov at beholde dronningetitlen, og Clausholm blev overladt hende på livstid med tilstrækkelige midler til at holde hof svarende til hendes rang. Men hun måtte ikke rejse fra Clausholm uden speciel tilladelse, og til dronningetitlen måtte hun ikke føje ordene »af Danmark«, endsige »af Danmark og Norge«. Ret beset var hun således nok dronning, men ikke

dronning af noget — ud over netop Clausholm. Det blev hendes rige, og her måtte hun henleve resten af sine dage³⁷⁰.

Den 19. december 1730 befalede Christian den Sjette, at godset med alt tilliggende skulle overleveres dronningen ved et syn, således at det på samme måde kunne tilbageleveres ved hendes død, og denne overleveringsforretning med tilhørende omhyggelig protokolering fandt sted i begyndelsen af 1731³²¹. Slottet var ikke i den bedste stand, men dronningen har snart kunnet flytte ind, og reparationerne måtte hun så iværksætte, efterhånden som det blev nødvendigt. I øvrigt lod hun kun foretage relativt få ændringer ved huset, der, som det må erindres, ikke var hendes ejendom, men kronens.

90. Grøn lasering og forgyldte profiler fra dronningens tid i rum nr. 36.

Det appartement, Frederik den Fjerde havde ladet indrette til hende, synes hun at have benyttet som egentlig bolig, men medens der vist nok ikke tidligere var adgang fra »kongetrappen« til dronningens store forgemak, ser det ud til, at der nu åbnes en sådan her, hvilket har været velmotiveret, idet det var naturligt at sætte hovedtrapperne i direkte forbindelse med dronningens egentlige bolig³⁷². Denne bestod som forhen af forgemakket, audiensgemakket og sovekammeret samt kabinetterne i den sydvestre fløj. Rummene i »kongens appartement« synes Anna Sophie ligeledes at have disponeret over personligt. Selve den gamle »kongesal« eller »riddersal« var imidlertid i så slet stand, at den næppe har kunnet bruges, hvad vi nedenfor skal komme tilbage til. Det mindre rum i hovedfløjens nordøstre hjørne (nr. 31) kom nu til at fungere som forgemak for de rum, kongen havde benyttet, og ved disse

foretog Anna Sophie flere forandringer, dog ikke bygningsmæssige. Selve forgemakket fik paneldekorationer (kineserier) og et stort plafondmaleri — formentlig riddersalens³⁷³. Gemakket (nr. 36) nærmest kongesalen blev grønt, og i det tilstødende gemak (nr. 32) blev båndværksdekorationerne overmalet med kineserier. Mærkeligt forholder det sig med den dekoration,

91. Rum nr. 33 som dronningen dekorerede det.

hun lod male i det kabinet (nr. 33) i sydøstre sidefløj, der stødte umiddelbart op til hovedfløjens gemakker. Paneler, døre og vinduesskodder er smykket med rigsvåbenet, kronede monogrammer, skriftsteder og deviser, alle i snævraste relation til forholdet mellem Frederik den Fjerde og Anna Sophie. Det tilsvarende rum i sydvestre sidefløj (nr. 40) gav hun ligeledes en ny dekoration. Her blev Berendt Nohrs dekoration skjult under kineserier af en finere art end de ovenfor omtalte. Billederne er tegnet med guld-lak og figurerne har fået ansigter udført i ophøjet arbejde³⁷⁴.

92. Panel med kineserier i rum nr. 32.

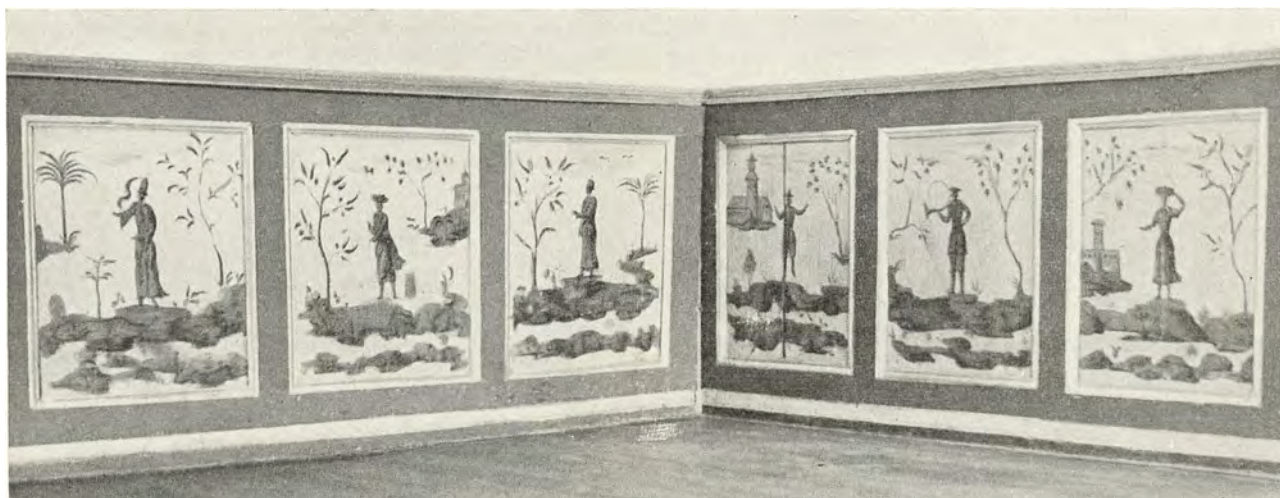
Medens beletagen således for hovedfløjens og de små sidefløjes vedkommende helt var reserveret dronningen, var der i kirkefløjen et par værelser for kammerfruen og kammerjomfruen, og i østfløjen ligeledes rum for funktionærer, samt et par store garderober. Disse

93. Dør i rum nr. 32.

94. Dør i rum nr. 40.

95. Panel med kineserier i rum nr. 32.

sidste fik enkle gibslofter³⁷⁵. Underetagen var næsten helt overladt hoffets funktionærer, dog var der neden under dronningens appartement en mere fremtrædende bolig, omfattende forgemak, audiensgemak, sovegemak og et par kabinetter. Man må tro, den har været beregnet til gæster, men udelukkes kan det ikke, at dronningen selv under visse forhold har benyttet den. Enkelte funktionærer — således for eksempel vaskepigerne — boede i kælderen, medens andre havde værelser i staldgården eller ude omkring på godset, hvilket sidste meget naturligt gjaldt skovbetjentene. Ialt omfattede hofstaten 66 personer, et ganske anseeligt antal. At

96. Panel med kineserier og derover blå gyldenlæder i rum nr. 40.

97. Frederik den Fjerdes og Anna Sophies initialer i loftet, rum nr. 32.

98. De kongelige initialer udført i smedejern på broen over til terrassehaven.

99. Antependium fra 1731 (efter restaurering foretaget 1951—53 af fru Elisabeth Schmedes på Rosenborg, sml. fig. 63).

slottet ikke mere blot skulle fungere ved kortere besøg, men nu måtte spille rollen som en slags fast »residens«, har givetvis betydet ikke så lidt. Dronningen har måttet råde over flere forskelligeartede gemakker, og hun har måttet have rummelige garderober. Det ser ud til, at disse problemer er løst ved nyindretningen af de rum, der tidligere havde været særlig knyttet til

100. Slotskirken restaureret i den skikkelse, dronningen gav den.

kongens person. Her hører vi i alle tilfælde om flest forandringer. I forbindelse med ændringen i slottets funktion står det sikkert også, at næsten alle kaminer blev lukket og kakkelovne opstillet i stedet.

Slotskapellet synes imidlertid at være det rum, den religiøst sindede dronning skænkede størst interesse. Hun flyttede den lille herskabsstol, der havde haft sin plads under orglet, og indrettede det bagved liggende rum som en kirkestol, der fik egen skorsten og således lod

sig opvarme. Fra dette rum, der havde vinduer ind til kirken, kunne hun gå gennem kamrene bag kirkefløjens havefacade frem til sine gemakker i hovedfløjen. Også prædikestolen blev flyttet, den fik ny udsmykning, og dronningen bekostede et helt nyt smukt knæfald med smedejernsgitter. Næsten alt inventaret marmoreredes, som det nu forefindes; stolene fik de endnu bevarede påskrifter, der fortæller, hvem der sad hvor, og alteret prydedes med kosteligt altersølv³⁷⁶.

Adskillige rum fik nye vinduer med større glas, og en del steder lod dronningen lave forsatsvinduer³⁷⁷. Flere skorstene måtte fornyes, men det vanskeligste byggeproblem, hun kom til

101. Nordvæggen i dronningens stol med vinduerne åbnet ind til kirken.

at stå over for, var kongesalens reparation. Flere gange tidligere har vi hørt om denne ulykkelige sal. Da hun overtog slottet 1731 siges det, at loftet er »med brædder forhøjet, ziret med en plafonds perspektiv, men gibsværket er særdeles revnet udi alle fire hjørner, og derover meget farlig og brøstfældig udser, helst at desuden her og der er sprukken i hver tavle, og er det ældste gibsværk på gården«. Forholdet var, at sydmuren, der var sunket, og som sikkert trykkedes af det særegent konstruerede tagværk, hældede udefter og trak gibsloftet fra hinanden. Dronningen lod det reparere, men til liden nytte. I 1738 styrtede den ene af de store skorstene ned og spolerede meget. Ydermuren hældede mere og mere ud og var utvivlsomt styrtet, hvis man ikke havde afstivet den med jernankre og støtter af træ. Kvisten over havefacaden blev »afbrækket, at ikke den store vægt udi sådan højde skulle forvolde, eller i mindste befordre den befrygtede fare«. Det var dronningens hensigt at lade hele muren nedtage for at genopføre

102. Kirken med vinduerne ind til dronningens stol.

103. Kartouche fra 1734 på prædikestolens himmel.

104. Dronningens sovegemak, rum nr. 38.

den fra grunden. Hun fik tilbud på arbejdet, som det ville koste 6000 rd.³⁷⁸ at gennemføre, men døde så.

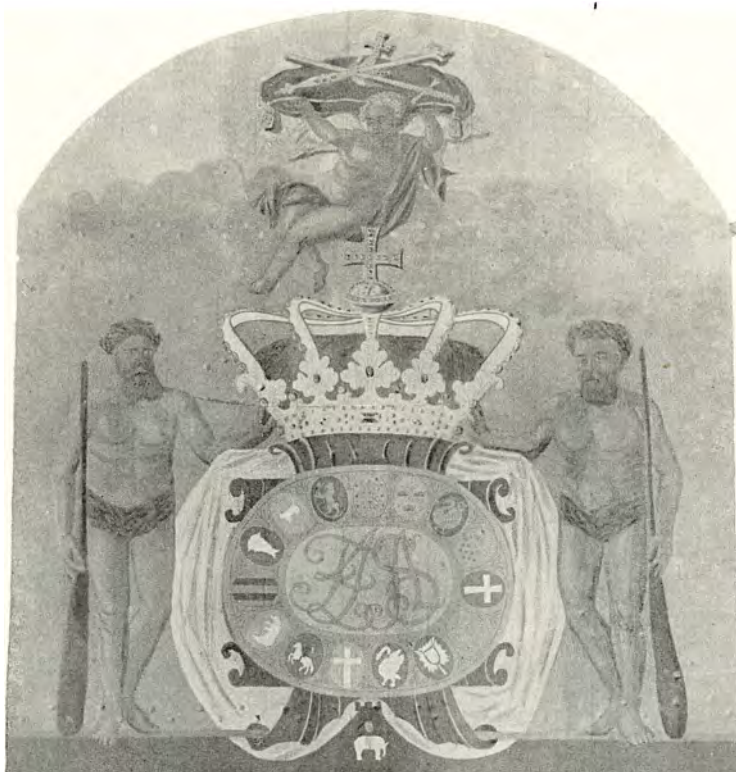
Den omhyggelige registrering af alt, da slottet 1743 skulle tilbageleveres og boet gøres op, muliggør det for os at få et ganske godt indtryk af, hvordan Clausholm var udstyret i dronningens sidste tid. Soveværelset i hendes egentlige appartement havde hun ladet forsyne med nye vinduer og forsatsvinduer med træspindser og store ruder af fransk glas. For disse vinduer var der hængt såvel grønne klædesgardiner som hvide kattunsgardiner med frynser, lidser og kvaster. Også for dørene hang der hvide damaskesgardiner. I gibsovalerne derover var storkanslerens og storkanslerindens portrætter indfældet. Loftet, der var det gamle fra storkanslerens tid, havde hun suppleret med kongelige cifre i de fire hjørner. Kaminen var blevet lukket med en jernplade, og der var foran opstillet en sachsisk stenkakkelovn med lakeret

blikskærm. På væggene, der var betrukne med hvidt kinesisk damask med tilhørende kappe, kantet med sorte skruesnore og kvaster, hang Frederik den Fjerdes portræt (malet af Wahl) og et spejl med sortlakeret ramme.

Dronningens seng var det betydeligste møbel. Det var en fransk seng med forgyldt karnis. Den havde gardiner af hvidt med guld brocheret stof, kantet med brede og smalle guldfrynser, underforet med karmosinrødt damask, hvormed himmelen og rygstykket ligeledes var betrukket indvendig. Gardiner og kapper var af samme damask som gemakkets vægge. Sengens dække var rødt damask med guldgalloner og frynser, underforet med taft. En bogstol eller skrivepult, betrukket med grønt damask, var beregnet til at bruge i sengen.

Møbleringen bestod iøvrigt af en kanapé og en lænestol med guldbrocheret stof, et bord, en taburet og et stort skrivechatol med to låger og spejl; ovenpå stod en opsats med japanske krukke. Endelig hørte til sovekammeret et indlagt natskrin med messingbækken, et sølvstikbækken og to sølvnatpotter³⁷⁹.

Panelernes dekorationer på sort bund hører med i dette billede. Det par felter, der nu findes afdækket af denne dekoration, de blinde gibsovaler og loftet med cifrene spejler sig i dag i tomhed, hvor dronningens pragt fyldte op. Når man forestiller sig sovegemakkets udstyr, får man tydeligt indtryk af parade, og kikker man i skabe og skuffer — hvad inventarerne tillader os — får vi mere af samme slags: kniplinger, vifter, brystduge, ure, signeter og smykker. Og til pragten har vel også turdet regnes det armbånd med kongens portræt, som lå i chatollet. Billedet af en levende kvindes syslende hænder aner vi dog, når vi finder sakse, båndstumper og knappenåle, men måske vil man hæfte sig mest ved et lille portræt af et af hendes tidligt afdøde børn, indfattet i et armbånd, tilvirket af hår — vel den lilles. I dette gemak udåndede Anna Sophie natten til den 7. januar 1743.

105. Portfløj i Staldgården.

Rum for rum kan vi gå slottet igennem, sådan som de mænd gik, der registrerede og forseglede — somme segl sidder endnu på dørene — men vi vil vende tilbage til vort egentlige emne, bygningshistorien. For dens vedkommende er der ikke væsentligt mere at berette fra dronningens tid hvad hovedbygningen angår, men uden for denne har der været mange opgaver, som måtte løses, og som blev løst. Det meget træværk i broer, havetrapper og stakitværker m. v. fra storkanslerens og kongens tid har været vanskeligt at holde, og fornyelser måtte foretages. Storkanslerens 53 alen lange hovedbro fra staldgård til slot var så rådden, at den helt måtte fornyes 1735. Man sørgede for at få den afbrudt på midten med vindebro, og på hjørnerne stilledes »fire store udhuggede billeder i en morians lignelse med lygter på hovederne og lamper i«. Disse lygtebærende negre ses på stikket af Clausholm fra 1767 (fig. 107) og er de eneste af dronningens kulørte friskulpturer, vi har gengivelser af. De, der opstilledes i haverne, kender vi kun fra inventarets beskrivelse³⁸⁰. Dronningen føjede nye haveanlæg til de gamle og foretog — ved gartnerne Johann Schuck, Peder Bertelsen, Christian Bruhn og Johan Frederik Hector — forandringer og fornyelser i den eksisterende beplantning. Den førstnævnte er muligvis identisk med den Johann Ludwig Schultz, der vides at være indkaldt fra Weimar 1736 til arbejde på Clausholm³⁸¹. Hun opgav og sløjfede de komplicerede kaskadeanlæg, der led af den beklagelige mangel, at det ikke rigtigt var muligt at få vand i dem. Slotsholmens vestre have, som der var adgang til fra den lille sidefløj, hvori hendes private kabinetter fandtes, forsynede hun med et par ottekantede pavilloner ved hjørnerne ud til voldgraven og med to menageribygninger, der synes at have stået op til slottets vestmur ud for hovedfløjen, hvis vestlige kældervinduer derved blændedes. Fra samme have anlagde hun 1733 en helt ny blå og hvidmalet spadserebro vestover, hvorved den kom i forbindelse med den store have, som dronningen interesserede sig særligt for, og som hun således nemt kunne komme ud i fra sine private gemakker³⁸².

På ladegården blev en nyopført stald nedrevet 1731, og den nuværende lade med den vældige gavl (fig. 106) opførtes. 1733 blev der bygget 16 fag hus til heste m. v., og 1737 måtte den søndre ende af den bygning, storkansleren havde rejst 1686 fornyes. Den nye gavl kom til at stå skråt for ladens. Begge er smykket med kronede cifre og årstal³⁸³.

106. Ladegården med gavle fra 1731 og 1737 fotograferet før branden 1919.

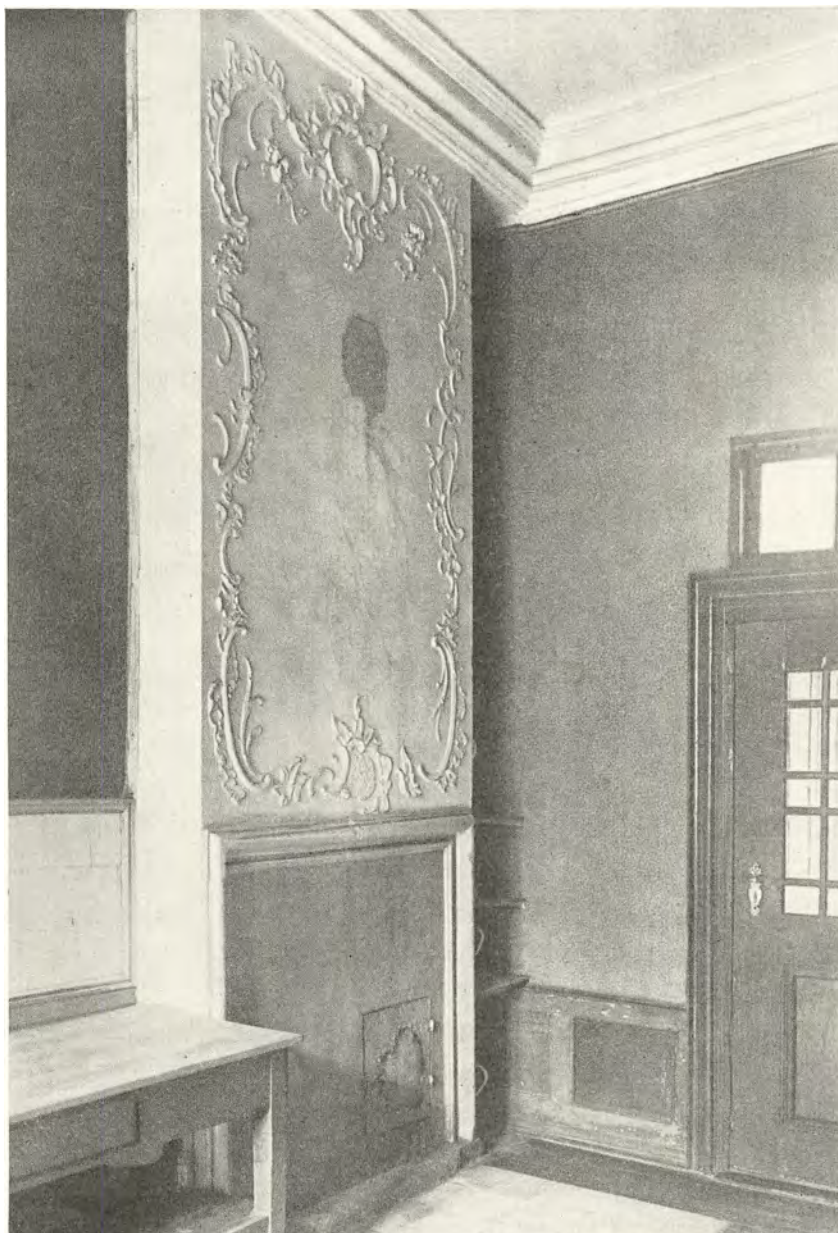
107. Clausholm med oprindelig spærmur og tosidet trappe, »hjørnekvadre» fra 1720'erne og bro med lygteholdere i »morians lignelse» fra 1735. Østfløjen (t. v.) er gengivet med et, vestfløjen med to fag vinduer for lidt. Sydfløjen mangler de vinduer, der har flankeret den brede midtrisalit. Stik i »Danske Atlas», 1767.

TO HUNDREDE ÅR

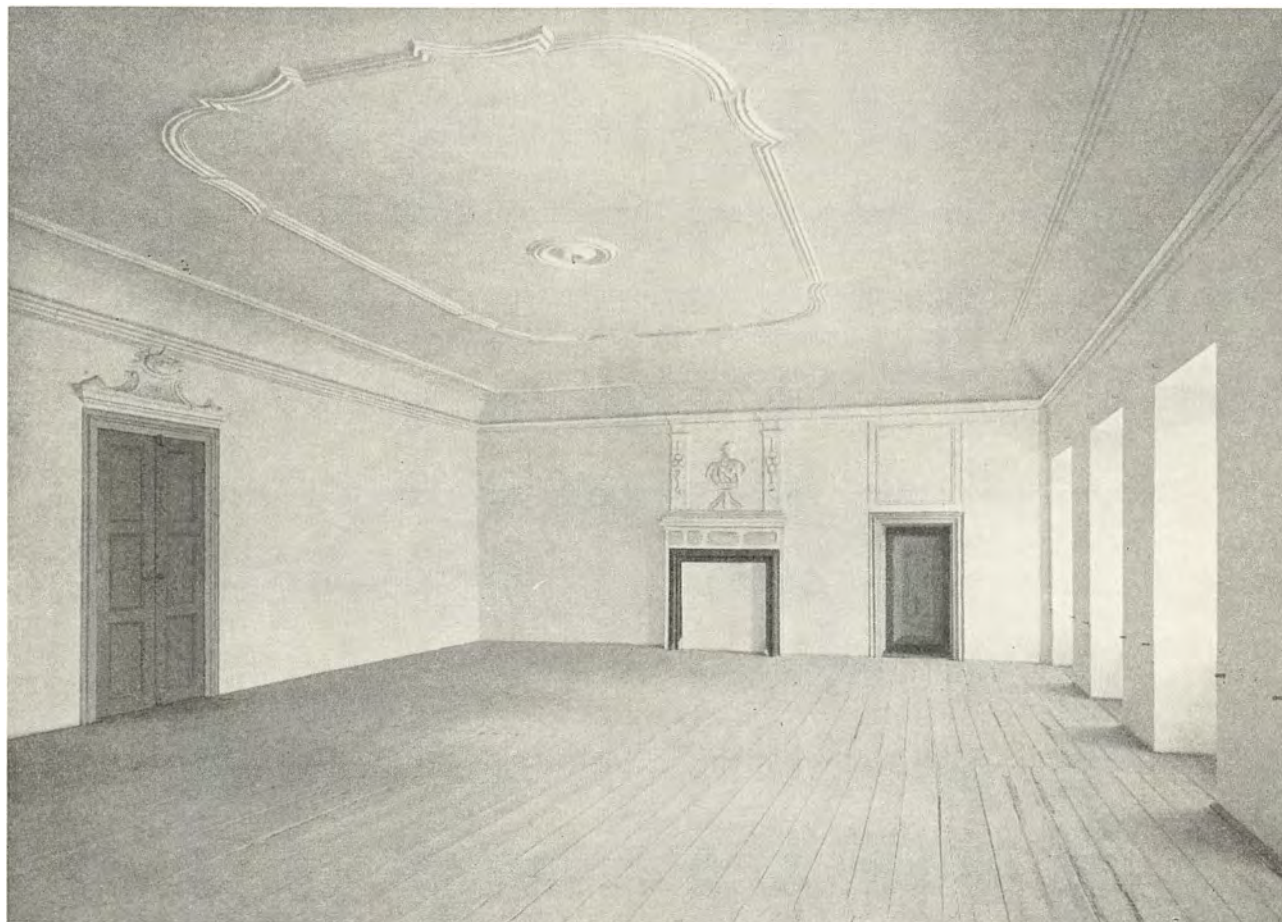
Clausholms tid som kongeligt slot var nu rundet ud. Christian den Sjette havde ingen ønsker om at beholde stedet, og det blev derfor udbudt til salg ved offentlig auktion³⁸⁴. Christian von der Maase, der ejede Raschenberg (nu Juelsberg) på Fyn, blev køber og flyttede til Clausholm, hvor det var bydende nødvendigt, at han gjorde noget ved hovedbygningen. Degnen i Voldum, Villads Qvist, fortæller, at de støtter, der var stillet op til sydmuren, sank, medens muren blev stående fast, og har von der Maase iagttaget dette, kan det ikke undre, at han opgav den kostbare fornyelse af sydmuren og besluttede blot at binde huset bedre sammen³⁸⁵. I alle tilfælde blev den gamle hældende mur bibeholdt — kvisten havde dronningen ladet fjerne — og man indskrænkede sig til at nedtage det store hvælvede stukloft for i stedet at lægge bjælker ind fra ydermuren til skillerummet mellem gangen og salen. Disse bjælker blev bundet forsvarligt til bjælkelaget over gangen, og det således etablerede gennemgående bjælkelag såvel som bjælkelaget mellem hovedfløjens to etager forankredes med jernankre i murene, der siden har holdt sig i ro. Disse jernankre, der endnu er at se, og som bestemt ikke pryder huset, er med andre ord sat i en god mening. Om von der Maase har gjort meget mere ved hovedbygningen, ved vi ikke, men det er muligvis ham, der har ladet kaminpladsen i et forværelse i underetagen (rum nr.6) smykke med elegant rocailleværk, det eneste stukkaturarbejde

af denne art på Clausholm. Arbejdet er rimeligvis udført samtidig med, at der er lagt marmorfliser foran kaminen, men da disse fliser synes at stamme fra riddersalen, må det antages at være sket på en tid, hvor denne sal ikke mere tænktes taget i brug som festsal³⁸⁶. Christian von der Maase havde vanskeligheder med godsets bønder³⁸⁷, og fire år efter hans død 1753 solgte enken 1757 ejendommen til den norskfødte officer, senere geheimeråd og stiftamtmand Mathias Wilhelm Huitfeldt, der skulle komme til at sidde som Clausholms ejer århundredet ud³⁸⁸. I hans tid (1768) fremkom de første samlede redegørelser for Clausholms historie, dels i Pontoppidans Danske Atlas (med stik)³⁸⁹ og dels i et håndskrift, forfattet af den nævnte degn Villads Qvist (bilag 117).

Huitfeldt kunne ikke forlige sig med riddersalen, som v. d. Maase efterlod den. Bjælkeloftet, der var blevet indlagt af konstruktive grunde, kunne der ikke være tale om at fjerne, og det oprindelige hvælvede loft var der ingen, der nu havde interesse i at genskabe, men de nye bjælker måtte skjules, og 1769 lod Huitfeldt loftet forskalle og gipse³⁹⁰. Væggene blev samtidig

108. Kamin i rum nr. 6.

109. Kongesalen (rum nr. 37) med loft fra 1769.

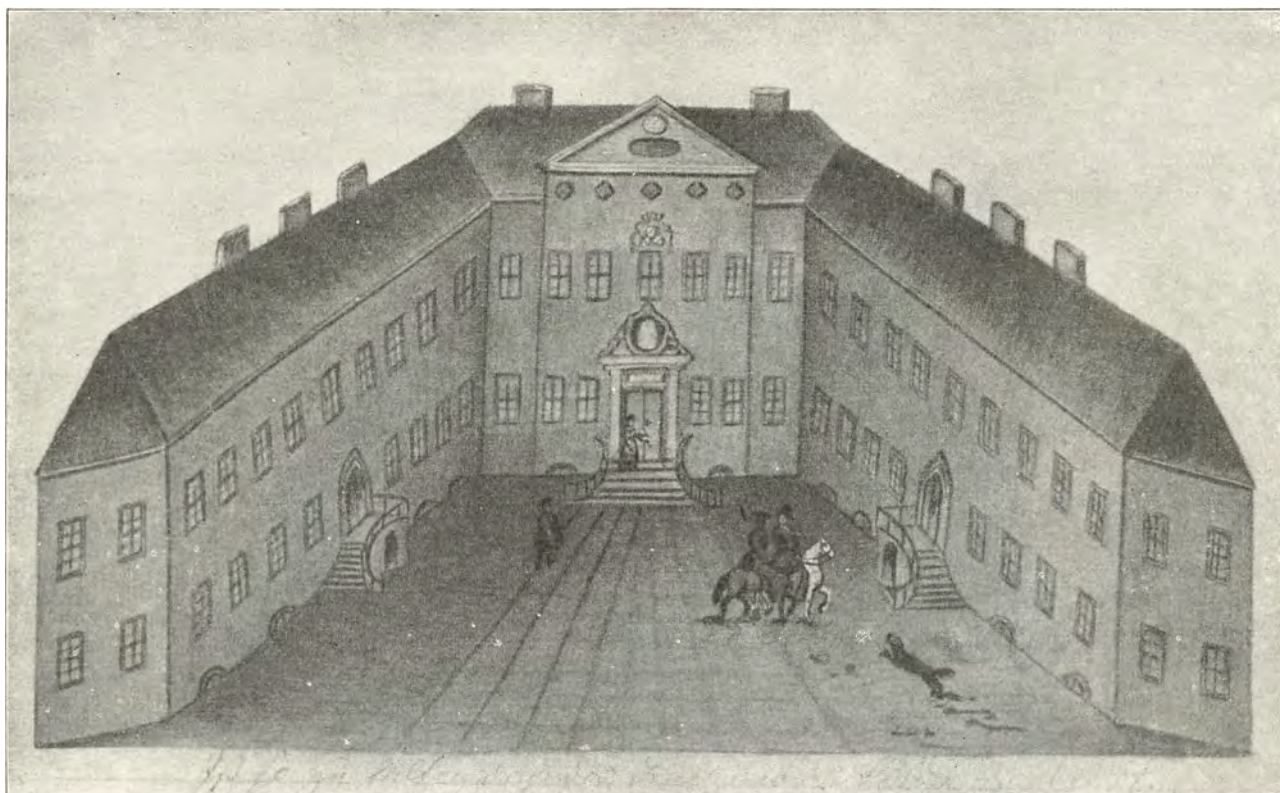
110. Geheimeråd Mathias Wilhelm Huitfeldt.
Maleri på Claussholm.

gibset, og der opstilledes en kakkelovn, hvorunder der blev lagt nye fliser. Arbejdet udførtes af Christian Mørup, der nu var Nørrejyllandens førende bygmester. Han synes også at have ombygget slotsgårdens hovedtrappe (fig. 112)³⁹¹. Mørups loft har vel ikke kunnet sammenlignes med det oprindelige, men det er et smukt udført arbejde, og efter omstændighederne må opgaven siges at være løst tilfredsstillende. Trappen er senere ombygget påny.

Iøvrigt var det ikke mange forandringer, Huitfeldt lod foretage ved det store hus. Hovedfløjens underetage blev familiens daglige bolig, og den fornemme sydlige rumfølge benyttedes på fgl. måde (fra vest til øst): spisestue, testue, sal, herrens soveværelse og billardstue. Gemakket nord for spisestuen var fruens soveværelse, og vestfløjens rum benyttedes af funktionærer. Endeværelset i nord var kød- og ostekammer. I etagen ovenover tjente dronningens store forgemak som billardsal, og de øvrige rum henstod som gæsteværelser m. v.³⁹². De livlige

111. Huitfeldts spisestue (rum nr. 15) med ovnniche og vægfelter fra hans tid. Døren fra kongens tid t. h. har været dækket med Panel og Tapet.

112. Clausholm omkr. 1800. Den oprindelige hovedtrappe ses at være udskiftet med en ny. Spærremuren for slotsgården er fjernet. Etagerens vinduer er gengivet i rigtigt antal, men kældervinduerne er misvisende. Billede på Haseldorf.

paneldekorationer fra Frederik den Fjerdes tid var nu *démodée*, og det kan vist betragtes som givet, at de, der befandt sig i rum, der til daglig benyttedes af herskabet selv, overmaledes i Huitfeldts tid. Stuklofterne i de gamle gemakker har man bibeholdt, ligeledes de fleste »ovaler«, men i det rum, der indrettedes som testue (nr. 14), erstattedes ovalerne med dørstykker, af hvilke det ene er dateret 1780³⁹³. Adskillige af de gamle enfyldingsdøre i hovedfløjen blev udskiftet med mere moderne tofyldingsdøre med indstukne låse, og i et par rum, således det, der blev spisestue (rum nr. 15), kom der indrammede vægfeltet. Ved denne lejlighed må den nedre etage i sydvestfløjen være blevet dømt til helt underordnet brug — opbevaring af service m. v. — Paneler fra gemakkerne her blev udtaget og benyttet til panelering af den nordligste stue (nr. 1) i østfløjens underetage. Denne stue, der moderniseredes med vægfeltet, har været overladt en Brockenhuus, formentlig hofmester Johan Ludvig Brockenhuus, hvorfor rummet senere benævnes »Brockenhuus' stue«³⁹⁴. I de rum, der moderniseredes inden for dette tidsrum, blev kaminerne udskiftet med kakkelovnsnicher, og en del endnu bevarede jernkakkelovne fra det 18. århundredes slutning er vel anskaffet hertil³⁹⁵. Om vinduer hører vi lidt i 1787, da glarmester Hans Elle i Randers får betaling for at have »forfærdiget to store nye vinduer af godt ordiner Glas og Indlagt i Blye a 1 rd. st«. Der blev imidlertid også samme år lavet flere fag sprodsedelte vinduer med 24 ruder af fineste engelske glas i hver, det vil sige normale småsprodsede vinduer, og endelig er det givet, at der i rum 7 før Huitfeldts død 1803 blev indsat mere moderne vinduer uden lodrette sprodsere i rammerne³⁹⁶.

I det ydre skete der i Huitfeldts tid en væsentlig forandring ved at spærremuren for borgegården fjernedes, og at broen fra staldgården erstattedes med en dæmning. Der har således fundet en *åbning af anlægget* sted i overensstemmelse med tidens almindelige synspunkter. Antagelig har allerede Huitfeldt ladet ydermurene kalke og opgivet havens strenge linier. Ved

udgangen af det 18. århundrede kan Clausholm derfor næppe have forekommet synderligt umoderne.

Huitfeldt, hvis eneste søn var død som spæd, afhændede år 1800 Clausholm til sin svigersøn, tidligere deputeret i rentekammeret, Hans Heinrich Friccius von Schilden, der sædvanligvis opholdt sig på sin ejendom Haseldorf i Holsten. Selv blev Huitfeldt boende på Claus-

113. Hans Heinrich Friccius von Schilden.
Portræt på Clausholm malet 1777 af C. A. Lorenzen.

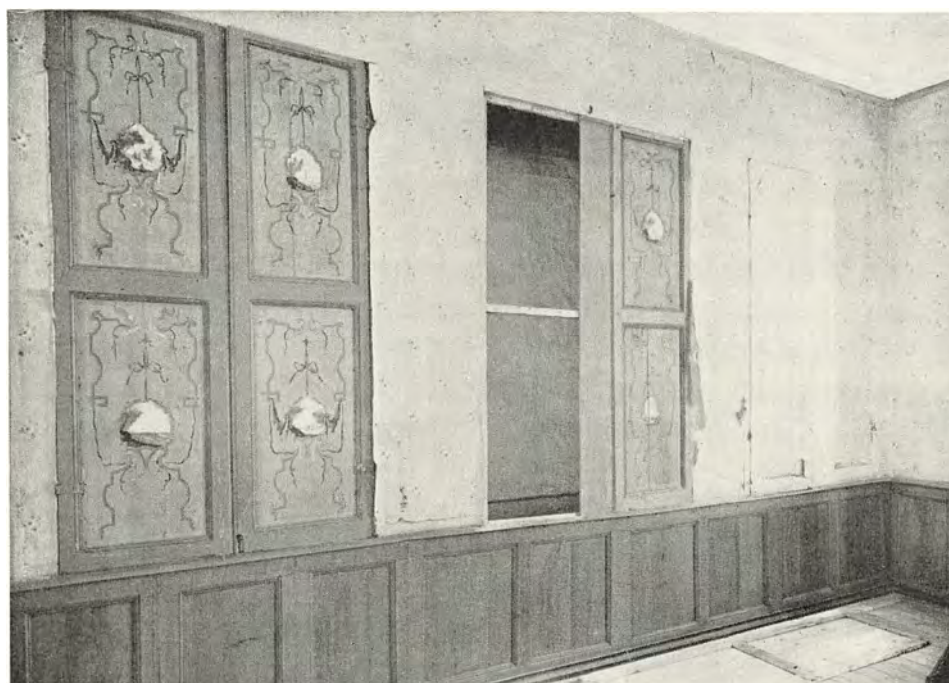
holm til sin død, der indtraf 1803. Først derefter kunne von Schilden for alvor tage sig af Clausholm, og allerede om efteråret forhandles der om istandsættelse af taget³⁹⁷.

Huset var stort, og von Schilden tænkte ikke på at tage det hele i brug. Han ville kun opholde sig der i kortere tidsrum, men ønskede at råde over en nogenlunde moderne bolig³⁹⁸. Hertil udvalgte han »Brockenhuus' stue« og de tilstødende tre gemakker i østfløjens nordende³⁹⁹. Der blev indsat vinduer med større ruder, og de gamle enfyldingsdøre blev erstattet med fine dobbelte døre, der udførtes efter en tegning, von Schilden sendte op fra Haseldorf. Den var i hamburgske mål, og er rimeligvis udført af en tysker⁴⁰⁰. Ganske tilsvarende døre findes i kavalerfløjen på Haseldorf. Enfyldingsdørene fandt anvendelse i to arbejdsværelser, ejeren samtidig indrettede sig ovre i staldgården på den anden side af graven⁴⁰¹. Fra Haseldorf sendte von Schilden omhyggeligt udarbejdede skrivelser til Clausholm med anvisning på,

114. Rum nr. 1 («Brockenhuus' stue») med ovn niche, der rimeligvis stammer fra Huitfeldts tid, og dere udført for von Schilden.

hvad der skulle foretages. Vi får herigennem detaljeret besked, ikke blot om f. eks. tapetseringen i hans bolig, men også om småændringer i det store hus og om forskellige rums anvendelse. Det fremgår af disse skrivelser, at der fra billardstuen, det vil sige hovedfløjens sydøstre hjørnegemak i stueetagen (rum nr. 7), blev etableret forbindelse med gangen. En til-

115. Sydvæg i rum nr. 10 med skabsindretninger m. v. fra v. Schildens tid fotograferet under fremdragning 1949.

svarende forbindelse var allerede i Huitfeldts tid (måske tidligere) lavet fra spisestuen, det sydvestre hjørnegemak⁴⁰².

I sydøstfløjen forefandtes endnu de malede paneler uberørte, og von Schilden, der syntes om disse paneler, lod dem ikke overmale, da han inddrog de små rum i boligen. Men endeværelset blev stærkt forandret ved tilmuring af flere vinduer og indretning af skabe i vinduesnicherne (fig. 115)⁴⁰³. En del nye jernovne blev anskaffet 1806³⁰⁴.

Hans Heinrich Friccius von Schilden døde barnløs 1816, og da hans enke Frederikke Juliane gik bort 1819, kom Clausholm og Haseldorf, der ved testamente af 4. august 1810

116. Godskontoret, rum nr. 21. Fotograferet 1952

var bestemt til at blive fideicommissgodser, i hænderne på Rosalie Friccius von Schilden og hendes ældre søster Emilie, døtre af Hans Heinrichs broder Chr. Fr. Friccius von Schilden⁴⁰⁵.

Rosalie, der fik Clausholm, ægtede samme år major Carl August Rudolph von Oppen til Gattersleben, en mand, som vist navnlig interesserede sig for racefår, og som ikke i de 40 år, han kom til at styre Clausholms anliggender, synes at have omfattet hovedbygningen med synderlig interesse⁴⁰⁶.

Af et inventar fra 1840 fremgår det, at familien von Oppen Schilden havde sin daglige beboelse i østfløjen — hvor også den tidligere ejer havde indrettet sig — og i hovedfløjens underetage med daglig vinterstue i den tidligere billardstue (rum nr. 7) og vintersovekammer i rummet derved, hvor Huitfeldt havde haft sovekammer. Testuen fra hans tid kaldtes nu kaffestue. Spisestuen tjente fortsat som spisestue, og i den sydvestre sidefløj var der spisekamre. Vestfløjens rum nærmest hovedfløjen var indrettet som »Comptoir« (fig. 116).

117. Clausholm sommeren 1845. Gengivelsen synes korrekt, men der foreligger ingen kendte skriftlige vidnesbyrd om, at vinduerne på hver side af midtrisalitten har været tilmuret på dette tidspunkt. Maleri af F. Richardt signeret F. R. 45 på Glorup. Replik signeret F. R. 1847 findes på Langesø, anden replik på Haseldorf.

118. Clausholm i «Prospecter af danske Herregårde», 1854 (bet. F. Richardt del.).

I »Prospecter af danske Herregaarde« blev Clausholm afbildet efter Richardts solfyldte maleri fra sommeren 1845. Bygningen viser sig her, som vi i hovedsagen kender den idag.

Emilie, der havde fået Haseldorf, døde barnløs 1859, og denne ejendom blev samme år overtaget af søsteren Rosalie von Oppen Schilden, der efter overenskomst overgav Clausholm til sin yngre søsters datter Sophie Magdalene baronesse Holsten, der seks år forinden havde ægtet Gustav Alexander Berner.

Fra 1859 og til 1885 boede familien Berner Schilden på Clausholm, hvor der foretoges forskellige ret betydningsfulde bygningsforandringer. Hovedtrappen fra gården blev ombyg-

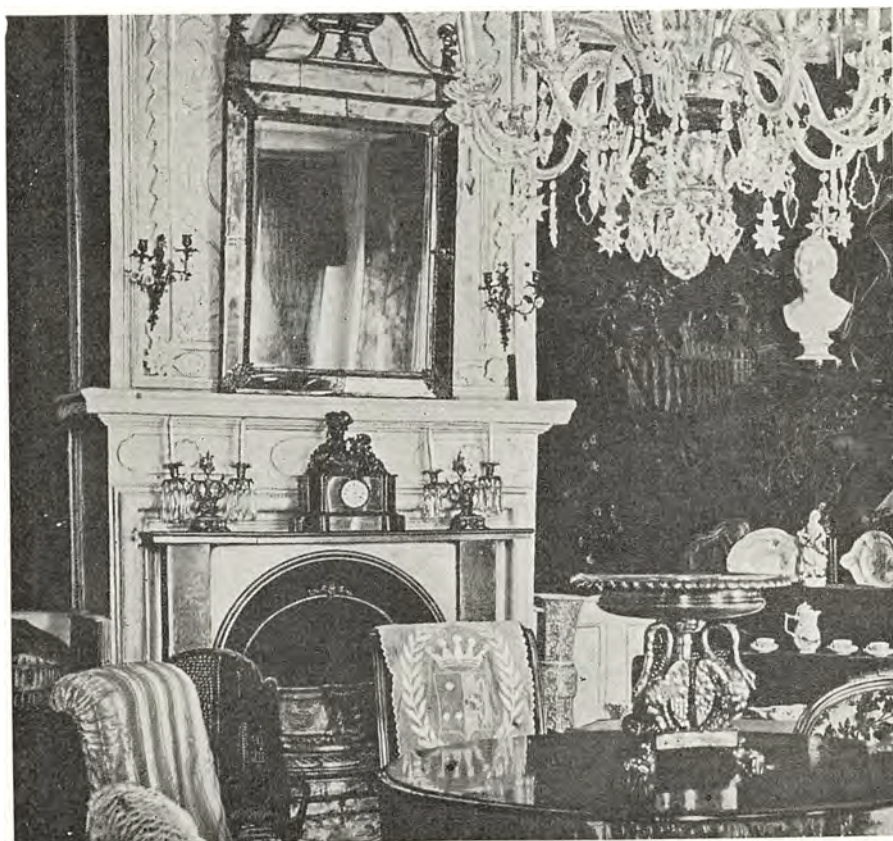
119. Havesiden omkring 1880 med en af de mange forskellige trappeanordninger, der gennem tiderne har afløst hinanden på dette sted.

get, og Tessins vistnok efterhånden noget forfaldne portal erstattedes af en ny med svære halvsøjler på hver side af indgangsdøren. Busten fik dog lov at stå uændret. Kirkefløjens trappe blev fornyet, i gangen inden for hoveddøren fjernedes den ene af Frederik den Fjerdens trapper, og mellem denne gang og gangen i østfløjen indrettedes et stort rum med cementgulv (»stengangen«). Østfløjens kælder drænedes og fik ligeledes cementgulv⁴⁰⁷.

Efter at have overtaget baroniet Holstenshuus og antaget navnet Berner Schilden Holsten flyttede Clausholms herskab imidlertid 1885 til Langesø, og sønnen baron Adam Christopher Berner Schilden Holsten, der ved sin moders død 1906 overtog Clausholm, boede det meste af sin tid på Holstenshuus og Langesø. Sine sidste år — fra 1923 til sin død 1927 — opholdt han sig dog på Clausholm, hvor der tid efter anden blev foretaget byggearbejder, der i de senere år hovedsagelig har haft karakter af restaureringsarbejder. Hovedtrappen fra gården ombyggedes påny og den tessinske portal rekonstrueredes 1918—19 af arkitekt Aage Langeland-Mathiesen (fig. 122—23). Stuklofterne, der efterhånden var kommet i en temmelig miserabel stand, blev dygtigt istandsat af stukkatør Charles Christensen. Disse arbejder fort-

120. Stueetagens sal (rum nr. 13) indrettet som dagligstue, fotograferet omkr. 1885.

121. «Gobelinstuen» (rum nr. 12) fotograferet omkr. 1885.

sattes af lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten. Kirkens loft, som måtte nedtages i tiden 1859—85, blev således genopsat 1930—31 under ledelse af kgl. bygningsinspektør Mogens Clemmensen, og alt i kirkerummet — bortset fra orgelet — istandsattes, så rummet atter kunne bruges efter dets bestemmelse.⁴⁰⁸

Endelig er, navnlig i de seneste år, en lang række panelfelter blevet afdækket og i et enkelt rum (nr. 17) suppleret med nymalinger, udført af lehnsbaronens ældste datter, baronesse S. M. Berner Schilden Holsten.

122. Den ombyggede portal med den oprindelige indskriftsten fotografert før 1918.
På trappen baron Adam Christopher Berner Schilden Holsten.

123. Den i 1918–19 temmelig frit rekonstruerede portal, der er bredere end den oprindelige (sml. den originale indskriftssten på fig. 122 og guirlandernes forhold til overliggeren på fig. 33). Trappen har fået en form nogenlunde svarende til den, der var i brug på en tidligere tid (sml. fig. 112 og 117) helt forskellig fra den oprindelige (sml. fig. 107).

124. Clausholm set fra øst omkr. 1810. Dørstykke tidligere på Tustrup, der dengang erhvervedes af baron Holger Rosenkrantz, som havde boet en tid på Clausholm. Vinduernes antal er forkert.

Indtil 1950 var der hverken badeværelse eller wc i hovedbygningen, og rindende vand fandtes kun i østfløjens kælder. Et mindre varmtvandsanlæg blev imidlertid installeret det nævnte år, og der indlagdes bade- og toiletrum i østfløjens stueetage og kælder såvel som i den lille sydøstfløjs stueetage.

Ved bygningens ydre er der i de mere end to århundreder, der er forløbet siden dronning Anna Sophies død, kun gjort lidt. Vi har omtalt såvel fjernelsen af spærremuren som arbejdet med hovedportalen og trappen i gården. Det er også nævnet, at murene har været kalkede, i alle tilfælde er der tydelige spor af, at havefaçaden en overgang har stået gulkalket; det er imidlertid ikke muligt præcist at sige, hvornår der har været kalket. Heller ikke de flade vinduesindfatninger, sydfaçaden har fået — i smag med Frederiksgaves, — er daterede. Havetrappen af træ er fornyet og ændret flere gange, uden at det skal kunne siges hvornår, og adskillige vinduer er i tidens løb blevet tilmuret, men det må fremhæves, at det gamle hus tydeligt lader sig erkende gennem alle disse småforandringer.

125. Mindestøtte for Birthe Moltke rejst i havens nordligste runddel.

126. Matrikelkort 1797 1 : 2500. Nord opad.

Hvor senere tiders overmaling i det indre ikke allerede er fjernet, er den så tynd, at man de fleste steder kan skimte de gamle dekorationer under den, og det er karakteristisk for, hvad der i det lange tidsrum er sket med Clausholm. Under overfladen finder man næsten overalt det gamle. Vel har slid og ælde sat sig dybe spor, og vel er der revner hist og her i murene, men som monument, som bygningskulturelt mindesmærke er Clausholm usædvanlig godt bevaret, og der er ikke mange steder i Danmark, man træffer noget tilsvarende.

Hvad her er sagt om hovedbygningen, kan naturligvis ikke gælde haven, hvis flygtige vækster og lette anlæg af trætrapper, fontainer, kaskader og lysthuse forlængst er forsvundet. Kun træer — nu store — og enkelte hække står tilbage fra den ældste tid. Terrasserne, dammene og gravene forefindes, men alle skarpe kanter er rundet af. Gladiatoren og de andre skulpturer af bly eller træ er borte, og havens få monumenter skriver sig alle fra nyere tid. I lunden nord for staldgården satte Huitfeldt en smuk mindestøtte for sin yngste datter, grevinde Birthe Moltke, der her styrtede med hesten og døde, kun 20 år gammel 1788. Hendes marmorsarkofag står i Voldum kirke ved siden af forældrenes, der er arbejder af Johannes Wiedewelt⁴⁰⁹.

For baron Gustav Alexander Berner Schilden Holsten rejste venner og beboere i Clausholms omegn 1890 et mindesmærke syd for slottet, og i 1918 satte godsets forpagtere og funktionærer baron Adam Christopher Berner Schilden Holsten et monument.

Dennes søn, lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten, der 3. december 1904 viedes til komtesse Louise Knuth, boede en tid i 1909—1911 på Clausholm, men det egentlige hjem var på Langesø. Ved lensafløsningen overtog baronen Langesø og fik ved ophævelsen af det Schildenske fideikommis i 1925 sammen med sine brødre Clausholm, som han fra 1. oktober 1928 var eneejer af. Lehnsbaronen og lehnsbaronessen opholdt sig næsten hvert år en månedstid på Clausholm og benyttede fortrinsvis den østlige del af underetagen, medens slottet iøvrigt er gjort tilgængeligt for offentligheden. 1955 har lehnsbaronen overdraget Clausholm til sin yngste søn, civilingeniør Henrik Berner, der således nu ejer den gamle grånende gård. Blandt Djurslands herresæder hører den så vist ikke til de smilende. En stor tids strenge regler behersker dens krop. Skinnet har naturen tugtet. Ret beset er det ydre ikke menneskers værk. Den forvaskede og forvitrede overflade domineres idag af en grålig lav, der har bidt sig fast, som var det på en klippeside. Ingen har villet det sådan. Nok har man ønsket helhed, men ikke at nogen skulle fornemme bygningen som »en eneste stor sten« — for at bruge et gammelt udtryk om den bymur, der omsluttede Byzans.

Besøgende vil måske nok idag føle sig knuget af Clausholms storladne, barske ydre, men det er ingen ringe forberedelse for den, der skal gennemvandre det indre, hvor somme sale genlyder af den hule tomhed, der er velgørende i et hus, der *har* været, og som ikke opvarter den besøgende med arrangementet: her er alt som før. Tiden har slæbt sig gennem dette hus.

Som privat museum indtager Clausholm en fremtrædende plads blandt vore fornemste, fredede kulturmindesmærker. Det står enhver frit for at besøge huset, men man vogte sig — her som andre steder — for at lægge det umiddelbare indtryk til grund for betragtninger om bygningen som arkitekturhistorisk monument. Det lønner sig at betænke, hvordan huset *har været*, hvis man vil se historisk på det.

127. Slottet set fra nordøst 1953.

SLUTNING

Ved vor gennemgang af Clausholms bygningshistorie har det vist sig muligt at få et tilforladeligt begreb om, hvordan der igennem tiderne har været bygget på stedet, og oplysningerne fra storkanslerens og Frederik den Fjerdes tid har været så righoldige, at det har kunnet lade sig gøre på grundlag af opmålinger at udføre tegninger, der i alt væsentligt giver nøjagtig besked om, hvordan Clausholms hovedbygning så ud, da den stod færdig omkring 1700 (tavle 2—5), og hvordan samme bygning fremtrådte som kongeligt slot, da dronning Anna Sophie fik den udleveret 1731 (tavle 6—8).

Disse to sæt tegninger kan for så vidt betragtes som en væsentlig del af undersøgelsens resultat. De giver i grafisk form besked om alt det i arkitektonisk henseende mest interessante og er endog for de fleste detaillers vedkommende præcise. Af teksten fremgår det, med hvilken sikkerhed tegningerne har kunnet udføres. Selvfølgelig har der været enkeltheder, hvis form det ikke har været muligt at angive nøjagtigt, f. eks. nicherne i spærremuren, kongesalens loftsdekoration og trappernes detaljer. Den ældste havetrappe er imidlertid det eneste helt usikre — alene tegnet på grundlag af vor viden om, at der her var en forbindelse med haven.

Når alle væsentlige byggearbejder — herunder bygningsforandringer — har kunnet dateres eksakt, og når det har været muligt at meddele, hvilke folk der i sin tid var beskæftiget med opgavernes løsning, må *bygningshistoriens* problemer i snævrere forstand siges at være løst. Vi var gerne gået videre, indtil det stod klart, hvad hver især med hånd og tanke havde bidraget til det fælles værk, men kilderne giver os ikke adgang til en sådan erkendelse, ja vi

kan overhovedet ikke afvise muligheden af, at andre, end de folk vi har opsporet — ved et venneråd, med en tegning eller på anden vis — kan have bistået bygherren på en måde, der har haft betydning for arbejdet. Vi må tage til takke med det strejfflys, som stundom — i enkelte glimt — kastes over vore hovedpersoner, når de beslutter og handler, og trøste os med, at f. eks. Frederik den Fjerdes indsats er bedre belyst her end i nogen anden byggesag. Det kan ikke nægtes, at vi kommer ham temmelig langt ind på livet.

Det idemæssige grundlag for de beslutninger, der er taget i forbindelse med byggeriet, har vi påpeget, og der er henvist til paralleller. Om direkte forbilleder i et og alt har der dog ikke kunnet tales, og det var vel heller ikke at vente, men når vi stod over for bemærkelsesværdige dispositioner truffet af de byggende, har vi søgt at trænge ind i den forestillingskreds, som bygherren og hans hjælpere har haft, for derved — om muligt — at få forklaret, hvorledes det kunne være naturligt, at det ene og det andet blev, som vi har set. Dette kulturhistoriske arbejde kan det nok være rimeligt at videreføre, men før en række undersøgelser herhjemme og i Nordtyskland er udført, og før vi råder over flere planer over datidige anlæg, er det næppe frugtbart at fortsætte ad denne vej. Om Clausholmbyggeriets betydning for samtiden og den nærmeste eftertid skal der af tilsvarende grunde heller ikke siges meget her. Vi har set byggepladsen som station på vejen for folk, der siden fandt en fremtid andetsteds, og da storkanslerens hovedbygning såvel for de moderne interiørers som for den næsten fuldkomne regularitets vedkommende var mønstergyldig, kan dens betydning næppe have været helt ringe. At et hus, der som dette var indrettet til at gøre parade, skulle rammes af tre store uheld er kun at beklage. Hvor upassende har ikke de ulykkelige nedstyrtende randersborgere forstyrret det kongelige taffel, som huset var skabt til at give en festlig ramme, hvor sørgeligt er det ikke, at netop en af *de* mure skulle give sig, som kongesalens pragtloft hvilede på, og hvor skammeligt må det ikke forekomme enhver, at et hus, der som dette kunne modtage en værdig frier med bravur og give en datter bort under iagttagelse af alle den fornemme verdens strengeste krav, blev så skændigt forrådt af en konge, der uden hensyn til akser, regularitet og portaler bortsnappede sin udkårne på en så opsigtvækkende måde, at huset siden altid har fået knyttet sit navn til netop den affære.

Men sådan bedrager verden nu engang kunsten — og sætter den i relief derved.

NOTER

NOTER

Forkortelser:

- Ass. Hof- og Civiletatens Assignations- og Afregningsprotokol, Rigsarkivet.
- C. R. P. Conrad Reventlows privatarkiv, Rigsarkivet.
- Dan. Byg. Harald Langberg: Danmarks Bygningskultur I-II (1955).
- D. R. B. Danmarks Riges Breve. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Frantz Blatt (1938 ff.).
- El. G. J. Fru Eline Gøyes Jordebog, udg. af A. Thiset (1892).
- Kanc. Brevb. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold i Uddrag, udg. ved C. F. Bricka m. fl. (1885 ff.).
- Pk. B. Partikulærkammerets bygningsregnskaber, Rigsarkivet.
- R. A. Rigsarkivet.
- Rep. Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, udg. ved Kr. Erslev m. fl. 1. række (1894—1912), 2. række (1928—39).
- Rtk. Rentekammerets arkiv, Rigsarkivet.
- Ryt. Ryttergodsernes kontor, Rentekammeret, Rigsarkivet.
- Slægteb. Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens slægtbog.
- Zahlk. Zahlkammerregnskaber (Civiletaten), Rigsarkivet.

Clausholms ældste historie.

1. Clausholms forhold i ældre tid har blandt andet været behandlet af H. Berner Schilden Holsten i »Danske Herregaarde ved 1920« (særudgave 1919, genoptrykt med enkelte ændringer 1945 i »Danske Slotte og Herregaarde« IV, s. 234 ff.) og af Vilh. Lorenzen i »Studier i Dansk Herregaardsarkitektur i 16. og 17. Aarhundrede« (1921).
2. Saaledes f. eks. i Trap: Danmark VI (1925), s. 527.

Staldgaardsholmens bebyggelse.

3. Dan. Byg. I, s. 41 og 63.
4. Bilag 117. Qvist fortæller, at århusbispen Elocus skal have bygget Clausholm 1133. Qvist har nok kendt Huitfeldts Bispekrønike, som meddeler om Aarhus Stift, at »Tredie Bisp var Iloch eller Elocus«, der ifølge Huitfeldt (og Hamsfort, jfr. Scriptorum R.D. VII, 211) faldt ved Fodevig (1134). Roskilde Krøniken (Scriptores Minores, I, 30, 7) siger imidlertid, at Elocus (Illugo) 1135 fulgte efter Ulkil. Forvirringen bliver ikke mindre ved, at Qvist antyder, at Elocus kan have bygget Clausholm, før han blev bisp.
5. Dan. Byg. I, s. 60 f.
7. Kr. Hald: »Vore Stednavne« (1950), s. 91; Danmarks gamle Personnavne (1936—40), s. 748; Regnar Knudsen giver i »Randers Købstads Historie« I (Randers 1952), s. 18, en noget afvigende forklaring.
8. Ragnar Blomqvist »Lunds Historia« (Lund 1951), s. 347—48.
9. Aage Roussell i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1939, s. 55 ff og 1947, s. 73 ff; jfr. Dan. Byg. I, s. 68, 89.
10. Armens kantede muskulatur, som allerede kendes fra Aabykrucifixet, er i Odder forlenet med en smidighed, der svarer til Clausholmarmens; sml. Poul Nørlund: Gyldne Altre (1926), s. 64, 126—27, 130 og 205.
11. Meddelanden från Lunds Universitets historiska Museum, Lund 1947, s. 209 ff. (Monica Rüdbeck); som

type kommer Clausholmspændet de gennembrudte spænder (fra 13.—14. årh.) nær, som Ragnar Blomqvist gengiver i Kulturen (Lund 1947), s. 137.

12. Poul B. Grandjean: Dansk Heraldik (1919), s. 167 (hjælme), s. 180 (vesselhorn) og s. 182 (paafjer).
13. Annales Danici (1920), s. 187.
14. Jfr. Armbrøstpille fra Visbyslaget 1361; Bengt Thorde- man m. fl.: Armour from the battle of Wisby I (Stockholm 1939), s. 124, fig. 134.
15. Sværdet svarer til Nationalmuseets D. 2798, sml. Ada Bruhn Hoffmeyer: Middelalderens tveæggede Sværd II (1954), s. 16, pl. XIII.

Clausholms ældste kendte ejere.

16. Ar. Huitfeldt: Den anden Part Chronologiæ (1601), s. 192 (fol. I, s. 375); Stamtavler over danske Adels- slægter III, s. 106 f.
17. El. G. J., s. 218.
18. D. R. B., 2. rk. X, nr. 172.
19. D. R. B., 2. rk. X, nr. 348.
20. D. R. B., 2. rk. X, nr. 145; jfr. L. J. Moltesen: De avignonske Pavers Forhold til Danmark (1896), s. 29.
21. H. Petersen: Danske adelige Sigiller (1897), nr. 189.
22. P. B. Grandjean: Dansk Heraldik (1919), s. 161.
23. El. G. J., s. 278, 279, 323.
24. El. G. J., s. 254; Ides »fader og oldefader« = Ides fader og bedstefader.
25. Danske Magasin, 3. rk. V, s. 87.
26. El. G. J., s. 218.
27. El. G. J., s. 324.
28. Jfr. note 24.
29. Stamtavler over danske Adelslægter III, s. 107, Huitfeldt fol. I, s. 542.
30. El. G. J., s. 218, 324; Rep. I, 3920 a.
31. El. G. J., s. 218; A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelslægter II, s. 111.
32. Trap: Danmark VI, (1925) s. 554; Jens Andersen havde ogsaa Græse, El. G. J., s. 284.

33. El. G. J., s. 245.
34. El. G. J., s. 285, 275 og 323.
35. A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelslægter VI, s. 107; K. Barner: Familien Rosenkrantz's Historie I (1874), s. 82 ff.; Dipl. 47 f.
36. El. G. J., s. 256.
37. El. G. J., s. 324 og 219; A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelslægter II (1891), s. 111.
38. El. G. J., s. 256 d (»Axels forældre«), se endv. reg.
39. A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelslægter II, s. 111.
40. El. G. J., s. 325.
41. 29. juni 1445 bestemmes det, at stedfaderen skal have Axels gods i værge (jfr. note 43), moderen havde tidligere haft det i 11 aar siden faderen døde (jfr. note 47); denne synes saaledes at være død omkr. 1334. A. Thiset: Stamtavler over Danske Adelslægter XI, s. 120.
42. Rep. I, nr. 7693.
43. El. G. J., s. 325.
44. El. G. J., s. 243.
45. Rep. II, nr. 2253.
46. Rep. II, nr. 764 og 765.
47. Rep. II, nr. 2253, 2254.
48. El. G. J., s. 284.
49. Rep. II, nr. 2723—24; El. G. J., s. 268—69.
50. El. G. J., s. 257.
51. El. G. J., s. 243.
- Axel Lagesens Clausholm.*
52. El. G. J., s. 242 og 248.
53. F. eks. Kalø og Malling, jfr. Dan. Byg. I, s. 66 og 70.
54. Danske Slotte og Herregaarde. Ny Samling III, s. 363; V. Lorenzen: Studier i dansk Herregaardsarkitektur (1921), s. 91 f., 248—49.
55. El. G. J., s. 222.
56. El. G. J., s. 448.
- Mogens Gøyes Clausholm.*
57. A. Thiset: Stamtavler over danske Adelslægter II, s. 264.
58. Dansk biografisk Leksikon.
59. El. G. J., s. 447—48.
60. Krenkerup undersøges i disse aar af Nationalmuseets herregaardsundersøgelser.
61. El. G. J., s. 448.
62. Opmaaling og indberetning i Nationalmuseets 2. afdeling.
63. Opmaaling og indberetning i Nationalmuseets 2. afdeling.
64. Sml. note 67 og *bilag 1*.
65. Om voldstedstypen se Vilh. Lorenzen: Studier i dansk Herregaardsarkitektur (1921), s. 59 ff., tilsvarende komplicerede leddelte voldsteder forekommer paa Rantzau og Torbenfeld.
- Mogens Gøyes efterkommere.*
66. Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe I, s. 65; Chr. Axel Jensen: Danske adelige Gravsten (1951), nr. 409.
67. Skifte 1546 i R. A., topografisk samling paa pergament, Clausholm nr. 3; afskrift i Danske Magasin VI, s. 346 ff. Delingen har oprindelig været mere kompliceret. Eskild Gøye, der arvede en fjerdepart af Clausholm, udkøbtes af Albrecht Gøye. Mellemværendet afsluttedes 1556 (*bilag 2*).
68. Foruden andre delinger i Mogens Gøyes bo kan der mindes om delingerne af Borreby og Vallø og om delingen af hertugdømmerne 1644 mellem Christian den Tredie og hans brødre.
69. *Bilag 1*.
70. Kanc. Brevbøger. 1560, 13. dec. Striden er behandlet af A. Heise i Hist. Tidsskr. 5. rk. VI, s. 585 f. Eline følte, hun led uret, og klager i et brev til søsteren over, at Anne fik alt, hvad hun begærede. Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II (1893), s. 20, 26—27.
71. *Bilag 3*.
72. Ved »volden« maa forstaas »voldstedet«, hvilket i det her foreliggende tilfælde vil sige holmene (jfr. Vilh. Lorenzen: Studier i dansk Herregaardsarkitektur (1921), s. 53); om »oppe« og »nede«, se samme s. 67.
73. Brev skrevet paa Clausholm af O.M.K. om møde med kongen er aftrykt i »breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II, s. 57, ff., jfr. Bricka: Frederik II's Ungdomskærlighed, s. 116 ff. Den 14. juni fulgte Oluf i Voldum kirke Eskild Gøyes enke Sidsel Bryske til graven, men samme dag maatte han gaa i seng af den sygdom, der blev hans død (Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe II (1893), s. 255, 264, 267 og 276).
74. Historisk Tidsskrift 5. rk. VI, s. 581—86, 589.
75. Thiset: Stamtavler over danske Adelslægter III, s. 234; IV, s. 148.
76. Samme II, s. 61; VI, s. 142—43.
77. Højesterets arkiv, R. A.
78. *Bilag 4*. Om overdragelsen til Reventlow, se R. A., Jyske registre 1685, 10. februar, nr. 15.
79. R. A., Jyske tegnelse, 14. oktober 1684, nr. 65.
80. R. A., topografisk samling paa papir (Clausholm), 4; afskrift af fire breve fra 1684; A: kgl. missive af 14. oktober; B: Ove Juul til Hans Friis 15. november; C: Hans Knudsen til Hans Friis 20. november om at lade tilbageflytte og genopsætte, hvad mur og nagelfast han har ladet bortføre; D: Hans Friis til Hans Knudsen 20. november.
81. Brev fra Hans Knudsen til Conrad Reventlow den 4. december 1684 (C. R. P.).
82. *Bilag 5*.
83. Brev fra Hans Knudsen til Conrad Reventlow den 8. december 1684. (C. R. P.).
84. Jyske registre 1685, 10. februar, nr. 15; Jyske tegnelse 1686, 23. februar nr. 18; 20. april, nr. 36 (om indførsel i gaard og gods); 21. december nr. 106; 1688, 5. maj nr. 31; Rtk. kgl. resolutioner 1685, 8. december nr. 4790.
85. Om disse tendenser se Dan. Byg. I, s. 223 f.
86. *Bilag 117*.
87. Rester fundet ved udgravningen 1950—52.
88. Flager af puds med forskelligartede striber og antydninger af mønstre fundet ved udgravningen 1950—52.
89. El. G. J., s. 438—39.
90. Nationalmuseets 2. afdeling, D. 8472.
91. Randers Købstads Historie I (1952), s. 135 f.
92. Lars Flemming (1621—1699) var överkrigskammar-president ved Carl X Gustavs hær (jfr. Carlbom: Carl X Gustav (Stockholm 1910) og Svenska Män och Kvinnor); Danske Magasin IV (1750), s. 148—50.

93. Med forpalisaderet skal vel forstås, at der var sat palisader, som de ses paa det samtidige billede af Lillø (Troels Lund: Dagligt Liv i Norden III, (1923—31) fig. 33).
94. Danske Magasin, s. 148—50. Om Friis' ejendomsforhold og om hans skattesager foreligger en del dokumenter (R. A., topografisk samling paa papir, Clausholm), se endvidere Rtk. kgl. resolutioner 6. maj 1673 og 12. august 1673. Oberst Peiter er identisk med Oberst Peter v. Kiesell, chefen for Wittenbergs rytterregiment (cfr. Carlbom: anf. arb.).
95. Der er hverken i det svenske krigsarkiv eller rigsarkiv oplysninger om Carl Gustavs forhold til Friis og Clausholm. At baade Lars Flemming, der skulle udskrive 2000 dragoner, og Peter v. Kiesell var i Jylland paa de omhandlede tidspunkter fremgaar imidlertid af Carlboms ovenf. anf. arb., s. 312 og 384.
96. Dansk Biografisk Leksikon; Danske Magasin, 4. rk. 6. bd., s. 289—308; I. C. W. & K. Hirsch: Danske og norske Officerer (R. A.).
97. V. Thorlacius-Ussing: Thomas Quellinus (1926), s. 46—48.
- Storkansler Reventlows Clausholm.*
101. Dansk Biografisk Leksikon.
102. *Bilag 6.* Jyske tegnelser 18. okt. 1684, nr. 66.
103. *Bilag 7.*
104. *Bilag 8.*
105. *Bilag 9.*
106. *Bilag 10 og 11.*
107. *Bilag 14.*
108. *Bilag 10, 11 og 13.*
109. *Bilag 15.* Anton Günther Ellbrecht (officer i Fredericia) havde 1687 faaet kgl. ordre om at stille soldater. Han spørger 25. marts 1687, hvor mange der skal bruges, og den 17. april 1688 om marchruten for de folk, der skal til Clausholm (breve fra E. til Reventlow i C. R. P.). I juni 1689 arbejder 20 soldater paa Clausholm, og der tales om yderligere 10 soldater.
110. *Bilag 16.*
111. *Bilag 17.*
112. Der har naturligvis foreligget et projekt. I brev fra 19. september 1691 til gartneren Peter Tøtche siger Reventlow, at alt skal laves efter *projektet* (C. R. P., B., kopibøger 1687—91). Reventlow er paa Clausholm 5. sept. 1689 (sender breve derfra); se endv. *bilag 18—20.*
113. Christian den Femtes dagbøger 1691, den 16. juli; Kgl. Kammerregnskaber fra Frederik den Tredies og Christian den Femtes Tid udg. ved E. Marquard 1918, s. 399: (18. 7. 1691) »— paa Clausholm, hvor kongen spisede til midag, grevne Reventloes folk drikkepenge. 20 rd.«
114. Weilbachs Kunstnerlexikon; Kunstmuseets Aarskrift 1943, s. 84 (Gudmund Boesen); Dan. Byg. I, s. 222—24; et helt sæt tegninger til Skanderborg forefindes i Det kongelige Biblioteks billedsamling.
115. *Bilag 22*; jfr. Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden (1928), s. 108; Den danske, den holstenske og den norske Fortifikationsetat (1893), s. 10.
116. *Bilag 21*; i Frankrig brugtes 5 × 8 delingen paa Marly, se P. Marcel: Charles le Brun (Paris u. a.), s. 136—37.
117. *Bilag 22.*
118. Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden (1928), s. 106 f, 109 f.
119. *Bilag 23 a.*
120. *Bilag 23 b.*
121. *Bilag 25—28.*
122. *Bilag 26*; kontrakten har tidligere ligget i topografisk samling paa papir (R. A.). Af breve fra Steffen Rasmussen Hoffgaard 6/4, 17/4, og 4/9 1694 samt 24/12 1695 fremgaar det, at tømmerleverancen er blevet udvidet (C. R. P.). I et brev af 23/10 1694 til Reventlows sekretær Johs. Müller (C.R.P.) vedr. levering af en del af tømmeret skriver Hoffgaard, at han »i aften schref med posten, baade til forvalteren og Mr. Ernst, og ombad de ickon dealerne ville lade annamme etc.« Sammenholdes disse ord med kontraktens er enhver tvivl om, at Brandenburg er identisk med den i sagen ofte nævnte »Mester Ernst«, udelukket. At der *ikke* kan være tale om den unge J. C. Ernst fremgaar tillige af, at »Mester Ernst« ses at opholde sig paa Clausholm paa tidspunkter, hvor J. C. Ernst er i Stockholm.
123. *Bilag 29.*
124. C. R. P., kopibog 1693, pag. 7, 4. februar 1693 til oberst Lambsdorff om den kgl. ordre; *bilag 24 og 30.*
125. *Bilag 31 og 32*; det drejer sig om 20 mand.
126. *Bilag 32 og 33*, om soldater se ogsaa *bilag 37, 45, 50, 51 og 52.*
127. Dan. Byg. I, s. 218—21.
128. Ragnar Josephson: Tessin i Danmark (1924).
129. *Bilag 34*; R. Josephson, anf. arb. s. 87—91, 204—06.
130. *Bilag 34.*
131. R. Josephson, anf. arb., s. 205, bil. 31.
132. samme, s. 206, bil. 35.
133. Sten Karling: Trädgårdskonstens historia i Sverige (Stockholm 1931), s. 300; Tidsskrift for Konstavetenskaben 1923; s. 53 (Stavenow).
134. *Bilag 34, 35 og 38.*
135. *Bilag 34.*
136. Breve fra Brandt i C. R. P.
137. *Bilag 38.* Om Juchum Jacobsøn, se Slægtb. III, 1. halvbd. s. 77.
138. *Bilag 115.*
139. Ridestenen i staldgaarden har samme form som basen under søjlen i vestfløjens kælder og stammer vel fra det ældre Clausholm. Hvor det granitkapitæl, der nu ligger nord for østfløjen, kommer fra, er uvist.
140. Maleren: *bilag 48, 49, 52, 53, 55, 56, 59*; brolæggeren: *bilag 49.*
141. *Bilag 43, 44, 47*; 22. marts 1697 er Tagliati paa Clausholm, og den 3. april nævnes en italiener (der daarligt kan være andre end ham), hvis arbejde man skal have besigtet. At dette arbejde er et gibsloft i en sal, fremgaar af en skrivelse af 22. maj (*bilag 47*). Dette arbejde har Reventlow besigtet og samtidig akkorderet med en billedhugger om cifret i spisesalens loft, der altsaa maa have været nogenlunde færdigt. Nu er der imidlertid to sale, men hvis den øverste skal være væsentlig ældre end den nederste (sml. *bilag 115* fra 1731), kan det daarligt være den øverste, Tagliati gibser 1697. Alt tyder paa, at det er den nedre sals loft, Tagliati har lavet færdig det nævnte aar.
142. *Bilag 41.*
143. Udelukkes kan det ikke, at der er tale om kongesalens vægge, thi disse var i 1731 gibsedede (*bilag 115*).

144. *Bilag 46.*
145. Weilbachs Kunstnerleksikon, Thieme & Beckers allgem. Künstlerlex.
146. *Bilag 44, 47 og 48.* Det kan ikke bevises, at den i 1697 forekommende billedhugger er identisk med Coelemans, der først 1701 nævnes ved navn i forbindelse med Clausholm. I 1697 (*bilag 57*) tales der imidlertid om et arbejde til 40 rd., som Reventlow synes at finde for dyrt, men skal han give saa meget, maa billedhuggeren selv skaffe den bremersten eller gotlandsk sten, som behøves. I 1701 hedder det (*bilag 89*) at *Coelemans* staar haardt paa, at han ikke kan gøre blybilleder for under 40 rd., og han forlanger 3 rd. for det nedenfor, som vandet skal falde ud i, d. v. s. bassinerne, hvortil der skulle benyttes bremersten ifølge hans tilbud (*bilag 90*). Det ender med, at han afstaar fra at tage særlig betaling for bassinerne (*bilag 92*). Det forekommer sandsynligt, at problemet om de 40 rd. + bremersten er det samme 1697 og 1701, samt at Reventlows modpart er en og samme mand. Naar hele alteret med dets to figurer skulle koste 50 rd., kan det nok have forbavset Reventlow, at der for et enkelt blybillede forlangtes 40 rd. Alteret var imidlertid af træ, medens fremstillingen af blybilleder krævede anderledes kostbare materialer. Coelemans redegør netop for de dermed forbundne udgifter (*bilag 90*).
147. *Bilag 57.*
148. *Bilag 57.*
149. *Bilag 62.*
150. *Bilag 63, 64 og 65.*
151. *Bilag 65 og 71.*
152. *Bilag 76 og 77.*
153. *Bilag 74 og 82*, sml. note 177.
154. Jfr. d'Aviler: *Cour d'Architecture* (Paris 1691), p. 117, pl. 43 B.
155. *Bilag 36 og 39*; om A. de Balagny, se Den danske, den holstenske og den norske Fortifikations-Etat 1684—1763, samt Ingenieurkorpset 1763—1893, s. 7; Weilbachs Kunstnerleksikon. I et brev, dateret den 17/8 1684 til Conrad Reventlow omtaler han en »plan du jardin de Schlesvich«, et projekt kongen har bedt ham udføre, og i en skrivelse af 31. april 1685 ligeledes til Conrad Reventlow fortæller han, at han for øjeblikket arbejder paa to planer af Glückstadt by, en som den er og en som den efter hans mening burde være (C. P. R.). I 1698, da Frederiksberg Have er under anlæg skal »Obr. Balagny til it Model« have 400 rd. af kronprinsen (Ekstr. af Kronpr. Frederiks Deputatpengeregnsk. 1698, Part.kam. R.A.).
156. *Bilag 39.*
157. *Bilag 53.*
158. *Bilag 49.*
159. *Bilag 52, 55.*
160. *Bilag 55.*
161. *Bilag 59, 60.*
162. *Bilag 58, 62.*
163. *Bilag 66.*
164. *Bilag 68.* Ser man paa en nyere haveplan (tavle 9), forstaas det, at hvis dammene og hele haven i syd blev reguleret efter hovedbygningens akse, ville en buegang i søndre haves vestende aldrig kunne passe ind i en saaledes reguleret have og samtidig flugte med gangen paa vestre gravs yderside. Denne gang, som forment-
- lig var en allé med 9-aars træer, lod sig ikke saadan ændre. Jeg gaar ud fra, at alléen er anlagt 1691 (*bilag 17*).
165. *Bilag 70.*
166. Se tavle 1 og note 353, jfr. Danske Herregaardshaver (1930 ff.), Clausholm ved Vilh. Lorenzen, genoptrykt i Slægtb. III, 1. halvbind.
167. *Bilag 81, 87, 89, 90, 91, 92.*
168. Villads Qvist siger, at Reventlow lod dette arbejde udføre, hvilket utvivlsomt er rigtigt (*bilag 117*).
169. *Bilag 75, 78.*
170. *Bilag 80, 82, 84, 88.*
171. *Bilag 88* og brev fra forvalter Ove Mathiessen (C. R. P.), 13. april 1690. 1718 laa ridehuset vest for laden, der var ladegaardens søndre længe (*bilag 93*).
172. *Bilag 54.*
173. *Bilag 69, 72, 79.*
174. Vindebro blev der ikke i Reventlows tid, skønt han havde forberedt det, jfr. syn 1731, *bilag 115*.
175. Den endnu bevarede klokke er fra 1677 og har tilhørt Vincent Hahn, jfr. Slægtb. III, 1. halvbd., s. 377.
176. Den røde farve kan iagttages under pudsen; fugerne var hvidmalede. Jeg har gjort denne iagttagelse under en reparation af pudsen omkring havetrappen.
177. Nævnes 1731, *bilag 115*. 30. Dec. 1724 skriver Rentekammeret om »Muuren for Borgegaarden«, at »samme Muures Steen Piller og Runddeler saavel som Jern-Porten« skal males. Med ordet »runddeler« er maaske henvist til kugler paa stenpiller, maaske til springvandsnicher med indbyggede basiner, saadan som jeg forsøgsvis har angivet det paa rekonstruktionstegningen (tavle 2). En tegning af en sådan mur med nicher (fra omegnen af Paris) ligger i Tessin-Hårleman-Samlingen (Nationalmuseum, Stockholm, nr. 267). Det ligger nær for at antage, at tanken om muren med springvandene paa Clausholm staar i forbindelse med Tessins haveplan.
178. Spor i bjælkeværket iagttaget ved optagning af gulvbrædder, se rumbeskrivelserne.
179. Marmoreringen findes under den nuværende hvide kalk. Man forberedte 1718 (*bilag 93*) gibsning af sidegangens vægge, hvorfor jeg antager, at hovedfløjens marmorstuk maa være ældre.
180. Se rumbeskrivelserne, rum nr. 13.
181. *Bilag 94*, jfr. note 302.
182. Kanalerne til hemmelighederne er med sikkerhed iagttaget juli 1955 ud for rum nr. 12 og 14, se fig. 40—41. Hemmeligheder i vinduesnicher forekommer andetsteds, jfr. Dan. Byg. I, s. 218, fig. 265.
183. I overslaget af 28. Marts 1722 (*bilag 97*) vedr. reparationen 1722—25 hedder det, at maleren skal male: »Alle lofter i disse værelser som ere umalet med Bielcker og Lister under Lofterne«.
184. Portrætterne nævnes 1718, plafonden 1731, se rum nr. 37 (*bilag 115*).
185. Den oprindelige loftskonstruktion har jeg iagttaget spor af ved optagelse af gulvbrædder paa loftet (sml. fig. 54).
186. I Meudon fik det nye lystslot 1695 en vestibule der ved runde vinduer under indgangsdørene blev »éclairé a l'Italiennes« som Mariette skriver (L'Architecture Fr.). Riddarhuset i Stockholm er indrettet med tilsvarende runde overvinduer (snit i Tessin-Hårleman-Samlingen, Stockholm), Schielandshuis i Rotterdam, bygget

- 1662—65 af Jacob Lois, har runde vinduer mellem rektangulære i kvisten (Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Amsterdam 1941, s. 30). Gottorp fik ved ombygning 1698—1703 runde mezzaninvinduer (Hirschfeld: Herrenh. und Schlösser in Schleswig Holstein, 1953, s. 109).
187. Biskop Jens Bircherods Dagbøger (udg. 1846) 3. juli 1706.
188. Jfr. beskrivelsen af gangen 1731 (*bilag 115*). Det var almindeligt med saadanne smaa mørke kamre til tyende.
189. Dan. byg. I, s. 220, 224.
190. I inventaret fra 1718 opregnes altersølvet m. m., jfr. note 302 og *bilag 94*.
- Bygmester og bygherre.*
191. Weilbachs Kunstnerleksikon.
192. Diskussionen refereret af Ragnar Josephson i Tessin i Danmark (1924) s. 95 ff. F. J. Meier gav Brandenburg hele æren for Frederiksberg slot, men flere forfattere, således bl. a. Josephson selv og Fr. Weilbach ledte efter en anden ansvarlig (Frederiksberg Slot og Have (1936)). Eiler Nystrøm har i Frederiksberg I (1942), s. 134 f., taget til genmæle herimod.
193. I Dan. Byg. I har jeg forsøgt at optegne den almindelige bygningskulturelle tilstand i slutningen af det 17. aarhundrede. Endvidere maa jeg henvise til »midler og maal« i Dan. Byg. II.
194. R. A., Cancelliprotokol No. 11 (1689—91), fol. 47, 12. jan. 1690; Fynske og Smaalandske registre 25. jan. 1690 med indlæg (Winterfeldt og biskop Kingo anbefaler 27. november 1689 en ansøgning fra Ernst Brandenburger, hvori denne søger om kongelig konfirmation og bestallingsbrev paa at udføre »hvis Muurarbejde her i Fyn, Langeland, Als og Ærrøe saavel ved Eders Mts Kircker baade i Kiøbstæderne og paa Landet som ved Eders Mts Klostere, og Bisperesidentzer her i Fyn kunne forfalde«. For en rd. aarlig pr. kirke vil han paatage sig, naar de er repareret, en gang om aaret »paa min egen bekostning at reise til Kirkerne for at see og i tide forekomme hvis brek og brøstfældighed enten paa Tag eller Vegge«. Brandenburger har — skriver Winterfeldt og Kingo — »udi sit handverk giort adskillige gode prøver«. Han faar sin bestalling 25. jan. 1690).
195. R. A. Hof- og Civiletatens Assignations og Afregningsprotokol 1696, s. 122, 9. juli 1696.
196. R. A. Bestallingsprot., jfr. E. Nystrøm: Frederiksberg I (1942), s. 120.
197. Om Frederiksbergprojektet, der ligger i Stockholm (Tessin-Hårleman nr. 458, Nationalmuseum), og som man har troet var gået tabt, se R. Josephson: Tessin i Danmark (1924) s. 98, 229, Weilbach m. fl.: Frederiksberg Slot og Have (1936) og E. Nystrøm: Frederiksberg II (1942), s. 122—23 navnlig noterne. Tegningen er ikke i H. H. Scheels maner og maa være udført af en anden. Scheel og Brandenburger var efter vore kilder at dømme de eneste tegnefærdige, der bistod kronprinsen i den første fase af anlægsarbejdet. Det er nærliggende at tænke sig Scheel tilkaldet *efter* at Tessin i jan. 1697 havde udbedt sig nøjagtige målinger, bl. a. et nivellement. Han forekommer i regnskaberne som chef for de omkring 300 soldater, der fra 12. april samme aar arbejder paa bakkens omdannelse.
- I forbindelse med overvejelserne vedr. haven kan der ogsaa tænkes på Balagny (sml. note 155) og paa W. F. von Platen, der 14. Nov. 1698 nævnes i Ekstr. af Kronprins Frederiks deputatspenge (Part.kam. R.A.) i forb. med et arbejde på Frederiksberg, Brandenburg udfører. Jeg vil andetsteds vende tilbage til dette spørgsmaal.
198. F. R. Friis: Samlinger til dansk Bygnings- og Kunst-historie (1872—78), s. 83, 90; F. J. Meier: Frederiksberg Slot (1896), s. 24 ff., s. 57 og 72.
199. sml. note 197, se ogsaa E. Nystrøm: Frederiksbergs Historie I (1942), s. 136.
200. Vilh. Lorenzen i Historiske Meddelelser om København, 2. rk. II (1925—26), s. 393 ff. E. Böttger: Larviks Historie I, s. 442 f.; Fritzøe Jernværks arkiv (Statsarkivet, Oslo), Overinspektørens Kopibog 4. marts 1699, til Gyldenløve: »Med Mester Hans Marten [Heintz] skall Jeg Conferere om det nye Huus udj Lauervigen, og fornemme huad hans endelige begier for Arbeidet værre kand. Men, Naadige Herre! Jeg tuifler at hand skall giøre det saa billig som Mester Ernst udj Kiøbenhafn, og hafuer Eders Høye Excell. self hørt hans ofuerslag udj Kiøbenhafn.« (af brev 13. maj 1694 fremgaar det, at det gælder »det nye Steenhus«). Stuehuset i Larvik er ogsaa omtalt i W. Swensens artikel »Fra barokk-residens til kjøpmannshus« i Norske Fortidsminders Bevarings Aarbog 1950. Riksantikvar, dr. Arne Nygård-Nilssen og magister Jan H. Lexow har venligst givet mig meddelelser om dette forhold.
201. Københavns Diplomatarium VII, s. 759. Huset har iflg. Magistratens kopibog 1701—07, 323 f og 340 f (stadsarkivet) ligget paa Slotsholmen (strand kv. 113), hvilket dr. phil. Jan Steenberg venligt har meddelt mig.
202. Københavns Diplomatarium VII, s. 622; gaarden i Stormgade laa paa matr. nr. 266/1689 (forlængst nedrevet. B. ejede tillige matr. nr. 290/1689 i Vester kvarter, se H. U. Ramsing: Københavnske Ejendomme IV, s. 137—38, 147).
203. Rigsarkivet, Oslo: Rentekammeret, real. ordn. avd. R. Kjøbsteder, Bergen 1B. Magister Jan Hendrich Lexow har venligst gjort mig opmærksom paa dette dokument.
204. E. Nystrøm, anf. arb., s. 149—51; Prinsens gaard paa Frederiksberg før ombygningen ses gengivet i en svejtsisk stambog, fot. i Nationalmuseet (sml. hermed Nystrøm, anf. arb., s. 95).
205. Om arbejder 1699—1711, se rentekammerets kongelige resolutioner 13658, 14088, 18237, 18242, 19065, 19695, 20056, 20362, 20458, 20789 (R.A.).
206. Rentekammerets kongelige resolutioner 19553 (8. juni 1708).
207. Rentekammerets kongelige resolutioner 19297 (16. marts 1708) (R.A.).
208. F. J. Meier: Frederiksberg Slot (1896).
209. R. Josephson: Barocken (Stockholm 1948), s. 360 ff.
210. Fr. Weilbach m. fl.: Frederiksberg Slot (1936), s. 22—24; vedrørende atlantmotivet kan henvises til Artus Quellinus' arbejde i Amsterdams raadhus og til loftet med atlanten i Trêvesalen fra 1697, Haag (Nederlandsche Monumenter van Geschiedenis en Kunst (1941), s. 55 og 37).
211. Om Galten kirketaarn, der i jernankre bærer Revent-

- lows initialer C G R og aastallet 1698 se *bilag 6, 22* (Jansens reparationsforslag), *42* (kontrakt med Ernst Brandenburg 1697) og *52*. En skrivelse af 7. august 1697 til Peder Jensen fra Reventlow indeholder oplysninger om, at mester Ernst brugte soldater til arbejdet, og at han betalte dem mere end Reventlow (C. R. P., kopibog). I Tyskland kan der henvises til S. Annakapelle i Gieselgasteig ved München. Moritskirken i Gittelde fik 1696—1702 et taarn, der fra firkant gik over i en ottekant, hvorfra spiret løftede sig (Bau und Kunstdenkm. des Herzogtums Braunschweig V, s. 291); en tilsvarende havde Johanniskirken sammesteds faaet 1660, udført af mester Christoph Zopf fra Goslar, senere i Gandersheim.
212. Sammenlign spir paa Sct. Annakapelle, Gieselgasteig ved München, Jagstfeld nord for Heilbronn ved Neckar, Bschrabs i Lechtal, Tirol.
213. Om de senere jyske spir vil Otto Norn give meddelelser.
214. R. Josephson: *Barocken* (Stockholm 1948), s. 465 ff.
215. Julius Favlwasser: *Die St. Michaeliskirche in Hamburg* (Hamburg 1901), s. 13, 136 og 139. Baron Ludwig Döry har venligst gjort mig opmærksom paa dette sted. Landeskonservator P. Hirschfeld har elskværdigt oplyst, at Ernst Brandenburg ikke (saalidt som Tagliati og Coelemans) forekommer i Slesvig-Holstenske kilder.
216. Rossewitz dateres sædvanligvis til 1657, hvilket aastal læses paa huset, men indskriften nævner byggherren som generalmajor, og det var han 1666—69.
217. Om slægten Viereg, se *Personalhistorisk Tidsskrift* 3. rk., 3. bd., s. 103 ff.; i C. R. P. findes breve fra Claus Henrik Viereck til C. R.
218. *Die Kunst und Gesch. Denkmäler Mecklenburg-Schwerin I*, s. 465—68. Planer i Edgar Jacobs: *Mecklenburgische Herrenhöfe* (Sternberg 1937).
219. C. P. Dieussart: *Theatrum Architectura civiles* (Güstrow 1679), tbl. LXV, s. 93, jfr. Koch i *Meckl. Jahrb. LVI*, s. 237 og *LVIII*, s. 89 ff.
220. Fr. Weilbach m. fl.: *Charlottenborg* (1933), s. 21—22. De oprindelige forhold paa Vordingborg slot er usikre (Vilh. Lorenzen: *Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden* (1928), s. 45. Forgemak og audiensgemak har muligvis oprindelig udgjort een sal. NB. Planerne i Thuras Danske Vitruvius gengiver ikke den oprindelige tilstand).
221. *Dan. Byg. I*, s. 242.
222. *Dan. Byg. I*, s. 273.
223. Fr. Weilbach m. fl.: *Frederiksberg Slot og Have* (1936), s. 16—36.
224. *Dan. Byg. I*, s. 220, jfr. R. Josephson: *Tessin i Danmark*.
225. Den franske planudvikling behandlet af Louis Hautecoeur i »l'Architecture classique en France« II (Paris 1948), se navnlig om Louis le Vau s. 105 og 113; d'Aviler: *Cour d'Architecture* (Paris 1691), I, s. 172.
226. *Bilag 41, 47, 54, 55 og 57*.
227. I *Dan. Byg. I*, s. 211—249, er disse forhold gennemgaaet.
228. Et appartement bør ifølge d'Aviler være sammensat »au moins d'une Anti-chambre, d'une Chambre, d'un Cabinet & d'une Garderobe (anf. arb. II, s. 375, jfr. I, s. 179).
229. I Erik Lundberg: *Herremannens bostad* (Stockholm 1935) gives talrige eksempler paa, hvor forskelligt boligerne benyttedes.
230. D'Aviler, anf. arb. I, s. 180.
231. Gösta Selling: *Svenska Herregaardshem* (Stockholm 1937), s. 343, note 12.
232. Slottet er opført 1668—73. (Bau-und Kunstdenkmäler der Prov. Hannover IV, 1 und 2, Stadt Osnabrück).
233. *Dan. Byg., I*, s. 95, 97, 121.
234. Salen foroven kaldes i Reventlows tid *kongesalen*, og her — ikke i *spisesalen* nedenunder — spiste kongen 1706 (jfr. side 51f.). Kongen besøgte Reventlow paa Clausholm 21. juli 1703, 21. april 1705 og 3. juli 1706 (biskop Jens Bircherods dagbøger, udg. 1846).
235. F. eks. paa Frederiksborg (jfr. Jan Steenberg: *Christian den Fjerdes Frederiksborg*, Hillerød 1950). Paa Clausholm hører vi først om særlige vinterrum 1840.
236. HL og Hans E. Langkilde: *Dansk Byggesæt omkring 1792 og 1942* (1942), s. 88.
237. Vedr. proportionslære, se C. Ph. Dieussart, anf. arb. s. 83 ff.
238. *Dan. Byg. I*, fig. 263 og 272.
239. Jfr. note 220.
240. Disse bygninger er nu saa stærkt ombyggede, at det ikke umiddelbart kan ses, hvordan de oprindelig har været indrettet. Juellings mærkelige blændinger (sml. Riddarhuset, Stockholm) tyder paa en særlig ordning med overvinduer.
241. D'Aviler, anf. arb. I, pl. 61 og 62.
242. Ragnar Josephson: *Tessin i Danmark* (1924), fig. 66; Gösta Selling: *Svenska Herregårdshem* (1937), s. 21—23, 32, fig. 27—28. Jeg beklager, at jeg i *Dan. Byg. I*, s. 242 har antaget dette for den oprindelige ordning paa Clausholm. Efter at jeg ved fornyede undersøgelser sommeren 1955 har fundet hemmelighederne paa Clausholm, maa jeg mene, at rummene nærmest salen har været sovegemakker.
243. Gösta Selling, anf. arb. fig. 14, s. 35—51.
244. E. Lundberg: *Herremannens Bostad* (Stockholm 1935).
245. D'Aviler, anf. arb. II, s. 603.
246. D'Aviler, anf. arb. I, pl. 61, II, s. 431, 788. Paa planche 62 viser d'Aviler en garderobe (G 6) med saavel seng som chaise de comodité.
247. *Dan. Byg. I*, fig. 218.
248. Louis Hautecoeur: *Historie de l'Architecture classique en France II* (1948), s. 202.
249. D'Aviler, anf. arb. I, s. 176.
250. Peter Hirschfeld: *Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig-Holstein* (1953), s. 105—06.
251. D'Aviler, anf. arb. I, s. 178, II, s. 814; paa Rosenborg fungerede dronningens forgemak som spisesal (V. Wanscher: *Rosenborgs Historie* (1930), s. 121). En tegn. i *Tessin-Hårleman-Samlingen* (nr. 2331) har dog som Clausholm vestibule og spisesal i akse.
252. D'Aviler, anf. arb. I, s. 177.
253. D'Aviler giver i anf. arb. I, s. 176—79 en god rede-gørelse for, hvorledes der overalt er sørget for trappeforbindelser.
254. Om korridorer i fransk planlægning, se Louis Hautecoeur: *Historie de l'Architecture classique en France* (Paris 1948), s. 119, fig. 108, fig. 136 (Villacerf) og s. 591. Det italienske system med korridorer over en arkade ind til gaarden fulgtes af Pelli ved ombygningen af Gottorp 1698 ff.

255. Dele af de oprindelige trapper (bl. a. balustre) indgaar utvivlsomt i de nuværende.
256. Friderichsruheanlæggets kærne har for beletagens vedkommende stor lighed med Clausholm, men korridor- og trappesystemet er de to steder vidt forskelligt. Friderichsruhe har en tvedelt port med et forreste portrum, hvorfra der fører trapper op til beletagens korridorer, og et mindre portrum med adgange til stueetagen. Hovedtrappen er saaledes »gaaet i opløsning«.
257. Dan. Byg. I, fig. 263. jfr. s. 158—59, noten s. 270.
258. Planer af tilsvarende indhold er bevaret, jfr. Dan. Byg. I, fig. 263, 265, 267—69.
259. Vi har samtidige snit af bygninger, hvor særlige etagedelinger og loftskonstruktioner er vist, jfr. Dan. Byg. I, fig. 274—75; ogsaa Clausholmkapellet gik op i tagværket. En konstruktion af denne type vises i Johann Wilhelm: *Architectura civilis I* (Nürnberg 1649), pl. 4, genoptrykt i J. Danckerts *Architectura civilis* (Amsterdam u. a.), pl. 12.
260. Reventlows personlige medvirken — udover den rent bevilgende — forudsættes i flere skrivelser, f. eks. *bilag 14, 47, 54, 55, 58, 68, 70*.
261. *Bilag 21, 64, 66, 74, 87*.
262. *Bilag 47, 53*. Ifølge sagens natur lader dette forhold sig vanskeligt eftervise.
- Skulptur og maleri.*
263. *Bilag 115*.
264. Tord. O:son Nordberg: Gregor von Schönfeldts palats och praktsal (Samfundet S:t. Eriks Årsbok, Stockholm 1952, s. 99 f.).
265. Bredo Grandjean har venligst gjort mig opmærksom paa, at dragtdetailler er nøje svarende til figurernes paa alteret i Vor Frelsers kirke; se endv. note 266.
266. Den øverste del med gesimsen kan dog være fra 1769, jfr. side 106. Udelukkes kan det ikke, at italienerne har udført loftet, og at Tagliatis ord om vægge, hvortil der henvises i Reventlows skrivelse af 27. marts 1697 (*bilag 41*), gælder denne sal (gibsedede vægge nævnes 1731), sml. side 41, note 143.
267. Gengivet i flere publikationer, bl. a. hos d'Aviler, anf. arb. pl. 56, s. 164.
268. R. Josephson: Tessin i Danmark (1924), fig. 30 og 31.
269. Til Kamindekorationer af den omhandlede art leveredes der talrige mønsterstik. Den franske hofarkitekt Bullets (udg. i Amsterdam) kommer Clausholmkaminerne nær, ligeledes forskellige stik af D. Marot, jfr. *Oeuvres du Sr. Marot* (Haag ca. 1702). Lofterne vil blive indgaaende behandlet af Bredo Grandjean i en bog om danske stuklofter.
270. *Bilag 41, 43, 44, 47*, jfr. noten nr. 141.
271. P. Hirschfeld: *Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig Holstein* (1953), s. 107, fig. 69.
272. Bredo Grandjean i *Kultur minder 1945—47*, s. 121 og i *Revue suisse d'art et d'archéologie*, vol. 15, 1954, nr. 2, s. 99—102. Bredo Grandjean har venligst meddelt mig, at Tagliati ikke har kunnet opspores i Tessin.
273. Sml. side 41, note 146.
274. Jfr. Roar Hauglid: *Akantus I* (Oslo 1950). Franske mønsterstik, bl. a. af le Pautre, indeholder de vigtigste af de elementer, der indgaar i alterrammens opbygning.
275. Jfr. Jacob Conings billede fra 1694 af Gyldenløves have bag Charlottenborg og de endnu eksisterende blybilleder i Lerchenborgs have.
276. Vilh. Lorenzen: Clausholm i Danske Herregaardshaver, jfr. *Slægtetog III*, 1, side 65 nr. 9.
277. Af Francois Dieussart. Ogsaa paa Frijsenborg opsattes en buste af ejendommens besidder.
278. *Bilag 57*, jfr. R. Josephson: Tessin i Danmark (1924), s. 89.
279. V. Thorlacius-Ussing: Thomas Quellinus (1926).
280. Samme, s. 22.
281. Samme, s. 35.
282. Samme, s. 117—20.
283. Samme, s. 114.
284. Samme, s. 117—20, jfr. Ragnar Josephson: Tessin i Danmark, s. 89, fig. 54—55.
285. E. F. S. Lund: *Danske malede Portrætter VIII*, s. 116, 120, 161, 195.
287. H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm, s. 35.
288. Lacombe de la Vrigny, der var i Danmark 1702, beskriver Reventlow som »un Seigneur tresbien fait et de bonne mine, grand de taille et assez puissant, avec un visage plein un peut coloré, des yeux vifs, portant un perruque blonde«. *Relation d'une voyage fait en Danemarck* (Rotterdam 1706), s. 77.
289. Den omstændighed, at ovalernes antal 1724—25 forøgedes med otte, og der endnu ikke 1731 var billeder netop i otte, som fandtes i hjørnegemakkerne faar mig til at antage, at de andre ovalers billeder var gamle, og at man har undladt at lave billeder til de i kongens tid udførte ovaler.
290. Jfr. rum 31. L. Hauteceour: *Histoire de l'Architecture classique en France II* (Paris 1948), s. 307.
291. Rudolf Oldenburg: Rubens (Kl. d. K.), 4. Ausg. s. 252 og 256.
292. P. Hirschfeld, anf. arb. s. 142, fig. 73.
294. C. Elling i Fr. Weilbach m. fl.: *Frederiksberg Slot og Have* (1936), samme i *Kunstmuseets Aarsskrift 1936*, s. 1—25.
295. Fr. Weilbach m. fl.: *Frederiksberg Slot og Have* (1936), s. 21 og 76.
296. *Bilag 85*.
297. Afskrift i Clausholm godsarkiv.
- Kongens Clausholm.*
301. Dronning Anna Sophie. Festskrift til Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holsten (1951).
302. Ekstrakt af købekontrakt med afskrift af inventar fra 1718 findes i Rtk., ekspeditionsprot. nr. 10, pag. 422—64. I § 2 hedder det, at de skildrer af det kongelige hus, der findes paa Clausholm udi den store sal, bliver Sophie Amalie Reventlow forbeholdne til forflytning. (Inventaret er meddelt i uddrag som *bilag 94*).
303. Kronens Skøder III, 1718, 12. juni; pakken om kongens køb af Clausholm i Rtk., Aarhus og Ribe Stifters Renteskriverkontor; Rtk. kgl. Resolutioner, 1. juli 1720. Af Rtk.s relations- og resolutionsprot. fremgaar det, at storkanslerinden ikke har villet underskrive det originale skøde »formedelst eendeel qvestioner og Disputer« vedrørende betalingen. Se endv. Rtk. kgl. res. 23763, 23802, 24217, 24247 og Ass. 1719, 2. jan.

304. Rtk., reviderede regnskaber, godsregnskaber, Claus-holms reparation 1718, sml. *bilag 110*.
305. Rtk., reviderede regnskaber, godsregnskaber, Claus-holms reparation 1718. *Bilag 95*. Ved kgl. Res. af 16 juni 1719 bevilgedes der Ehbisch 92 rdl., der udbetaltes 20 juni; Zahlk. 20. juni 1719.
306. Dansk-norsk Assignationskontor, originale kgl. re-skripter 1719 23. maj (i en fortegnelse over fornødne materialer nævner Planitz kalk til saavel slot som ladegaard). Rtk. relations- og resolutionsprot. 1721—26, nr. 32, 23. juni 1721 (kongen skal paa stedet have givet Planitz ordrer 1718). Zahlk. 24. maj 1719, 31. okt. 1719, 9. og 31. juli 1720, 10. juli 1721, 24. marts 1722, 9. jan. og 9. febr. 1725, 18. marts og 31. dec. 1726. Ass. 1719, 24. maj, 31. okt. 1720, 9. juli; 1722, 24. marts (der har været 37 bilag vedrørende »Barak-kernes og Staldenes indrettelse« 1718 og 1719. End-videre nævnes ny stald 1720 og ny smedie 1720). Rtk. Ryt. kgl. resolutioner 1723, 8. marts nr. 56 A, stk. 6. Staldgaardens jernankre er af samme type som de nye sydfløjes.
307. J. Møller: Bidrag til Kong Frederik IV. des Privat-historie i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrif-ter, Bd. 23, 1832.
308. Fr. Weilbach m. fl.: Frederiksberg Slot og Have (1936).
309. Garderobes har været tænkt indrettet i skabe (*bilag 96*, snedker og maler, *bilag 102* og tegn.).
310. *Bilag 115*.
311. Kirkefløjens trappe eksisterede ikke 1718 men 1731. Den nævnes ikke udtrykkeligt i overslaget fra 1722 (*bilag 97*), men jeg gaar ud fra, at der under de der omtalte trappeflytninger er regnet med en af de gamle hovedtrappers flytning til kirkefløjen. Maalene har passet.
312. Weilbachs Kunstnerleksikon, se endv. Bredo Grand-jeans under note 272 anførte arbejder. Tegningen til det store loft synes udleveret Brenno, der ikke selv havde set salen, da han afgav sit tilbud (jfr. *bilag 104* og *106*).
313. *Bilag 107*.
314. *Bilag 97*, malerarbejde; *bilag 101*, Rtk. Ryt. kgl. re-solutioner 1723, 8. marts nr. 56 A, stk. 3.
315. P. Marcel: Charles le Brun, s. 89; R. Josephson: Barocken (Stockholm 1948), s. 306—07; Fr. Weil-bach: Frederik IV.s Italiensrejser (1933), s. 78.
316. *Bilag 115*.
317. *Bilag 110* og *bilag 96*, *glarmester*. »Glassvindver«nes størrelse svarer til rammernes, hvilket peger imod *blyndfatning* og ikke imod *snedkermæssig* sprodsed-inding. Det fremgår da ogsaa af synsforretningen 1731 (*bilag 115*, rum 10 og 17), at hver vinduesramme havde 3 af de for blyndfattede vinduer karakteristiske jernstænger, hvortil blyet var bundet.
318. Byggesagen behandlede i Rentekammerets Rytter-godskontor (kgl. resolutioner 1722, 13. april (nr. 86), 27. april (nr. 101), 3. juli (nr. 171); 1723, 1. marts (nr. 28), jfr. ekstraktfortegnelsen over de kgl. re-solutioner. En del afgørelser blev imidlertid truffet uden om kammeret, men ved dettes revision af sagen blev alle disse forhold taget op og erklæringer ind-hentet fra Planitz, der ikke blot gav udførlige rede-gørelser for alt det passerede, men tillige fremsendte de originale ordrer, han endnu havde i behold, her-under en lang række skrivelser fra Rtk., Lüders, Ernst m. fl. Alt dette ligger nu som indlæg til *bilag 114*, hvor der tillige findes en udførlig ekstrakt af alle breve og ordrer vedrørende byggeriet. Her ligger ogsaa enkelte regninger i afskrift, men de originale regninger, der er overgaaet til Zahlkammeret, er borte. I Zahlkammerets og Assignationskontorets bøger kan udbetalingerne imidlertid kontrolleres (Zahlkammeropgørelser ligger endvidere i revisions-sagen). Tabet af de originale regnskabsbilag opvejes i nogen grad af revisions-sagens akter, der indeholder en udførlig gennemgang af forholdet mellem paa den ene side de bevarede kgl. resolutioner med tilhørende overslag og paa den anden side regningerne, saaledes at vi faktisk kan rekonstruere regningernes indhold, og blandt andet faa de fleste medvirkendes navne oplyst (*Bilag 112* og *113*).
319. Weilbachs Kunstnerleksikon.
320. *Bilag 98* og *100*.
321. *Bilag 96* og *97*.
322. *Bilag 98*; Rtk. Ryt., kgl. resolution af 13. april 1722, nr. 86.
323. Rtk. Ryt., kgl. resolution af 27. april 1722, *bilag 101*;
324. Zahlkammeret 1722, 29. april; 1723, 16. marts, 9. juli, 2. okt.; 1725, 9. febr.; Ass., 1722, 29. april, 1723, 16. marts, 9. juli, 4. okt. Ifølge revisionsanmærkningerne paa en designation, vedlagt *bilag 114*, er udbeta-lingen i 1722 (1700 rd.) gaaet til den gamle bygnings istandsættelse (Planitz' regning A), medens de i 1723 udbetalte penge (3500 rd.) er medgaaet til de nye sidefløje (B), og pengene for 1725 (300 rd.) samt yder-ligere et beløb paa 264 rd. 44 sk. (regning D) er med-gaaet til mindre arbejder.
325. *Bilag 98—100*; Rtk. Ryt. resolution 13. juli 1722 (nr. 171) med brev fra J. C. Ernst som indlæg.
326. Rtk. kgl. resolutioner 1723, 8. marts, nr. 56 A, stk. 7.
327. *Bilag 101*, *bilag 112*, 32. post og *bilag 113*, 15. post.
328. Rtk. Ryt., kgl. resolutioner 1723, 8. marts nr. 56 A, stk. 3. *Bilag 113*, 8. post, 6. punkt.
329. Kongen var den 4. maj paa Clausholm, hvor han gav Planitz 33 rd. »at fordele til de fattige«. Cabinets-kassen, Lüders regnskaber 1719—24, R. A.
330. Revisionsbemærkningen af 30. november 1728, post 20 (*bilag 112*); Planitz' forklaring af 22. jan. 1729, 14. post og 20. post (*bilag 113*).
331. *Bilag 102*, jfr. note 318.
332. *Bilag 112*, 22. post og 35, *bilag 113*, 35. post.
333. *Bilag 103*; bevillingen blev egentlig først givet 28. december 1724 (*bilag 105*). Fra overslaget vedr. repara-tionen af den eksisterende bygning (*bilag 97*) ved vi, at dekorationerne i de otte gemakker her kostede 233 rd. Prisen var 3 mark pr. tavl.
334. I revisionsaktet af 30. november 1728 (*bilag 112*), 2 ang. regningen lit. D, 8. post, nævnes som nr. 6 en regning fra Berendt Nohr (se endv. 15. post). At regningen bl. an. er for sidefløjenes baandværksdeko-rationer, fremgaar af Planitz' slutbemærkning vedr. malerarbejdet i de med baandværk dekorerede rum i disse fløje, (*bilag 113*, 6. post) idet han for dette arbejdes vedk. netop henviser til den ovennævnte regning. (Jfr. *Bilag 112*, 7. part, 7. punkt, 9. post, 1. punkt, *bilag 113*, 9. post, 1. punkt). Det skal endv. anføres, at regningen lit. D omhandler arbejder, der er bevilget penge til ved kgl. resolution af 28. dec. 1724 (*bilag 105*), hvor et beløb (445 rd., 5 mk., 12 sk.) til-

- lades godtgjort for tømrer-, murer- og malerarbejde, og af Rtk.s indstilling til denne resolution ses det, at malerarbejdet omfatter de omhandlede dekorationer. Planitz fik ved skrivelse af 30. december 1724 fra Rtk. indholdet af den kgl. resolution meddelt, og han henviser dertil i sin forklaring af 22. januar 1729. Ass. 9. februar 1725. Berendt Nohr nævnes 1725 i forbindelse med »Mahlerey über die fenstern«, P.K.B. 1725, nr. 597 (31. december).
335. Se P. Jessen: Meister des Ornamentstichs 2. Weigert: Jean le Berain.
336. Bering Liisberg: Rosenborg (1914), s. 120 og 127. Dekorationerne i »Rosen« er ikke fra Christian den Femtes tid, men fra slutningen af det 19. aarhundrede.
337. Om baandværksdekorationer, se endv. C. Elling i Erik Zahle m. fl.: Danmarks Malerkunst (1937), s. 73; C. U. Milan er med urette blevet tillagt dekorationsarbejdet paa Clausholm (se Randers Købstads Historie II (1952), s. 509).
338. L. F. la Cour: Slægten la Cour (1917), s. 22. Museumsinspektør, magister Hugo Matthiessen har venligst givet mig henvisning hertil.
339. Ass. 3. november 1724, se endv. note 333.
340. *bilag 112*, post 12 og 17, *bilag 113*, post 17.
341. *Bilag 104*: Tilbud af 14. oktober 1724 akcepteret af kongen 23. oktober. Ekstraarbejderne anført paa dokumentet af Planitz 14. maj 1725 (*bilag 107*). P.K.B. 1724, 27. oktober, nr. 297, 1725, 26. maj nr. 593, og 4. august, nr. 594. Om det ældre loft, se Planitz' forklaring af 22. januar 1729, *bilag 113*, post 17. Rester af det iagttaget ved det nyere lofts restaurering for faa aar siden.
342. *Bilag 107*.
343. En del stole og senge kommer allerede 1724—25 (Dronningborg Rytterdistr. regnskaber 1724, 21. juli, 1728, 16. april, se endvidere *bilag 108* og vedr. inventarforøgelse 1725, P.K.R. 1726, 1. marts). Om tapeter, se Rtk. relations- og resolutionsprotokol 1721—26, 11. august 1725, nr. 4; 1728, 7. juli. P.K.B. 1726, 21. april og 24. dec.
344. Betales 1729: P.K.B. 8. juni (med bilag). Gyldenlæderet leveres af »Lastrops frères«, købmænd i Hamburg.
345. V. Wancher: Rosenborgs Historie (1930), s. 121.
346. Planitz skriver 16. nov. 1725, at dronningens nye forgemak betrækkes med »det blaae Guld-læder«. (P.K. kgl. resolutioner Bygningsvæsenet ang. 1725 nr. 71). Et eksisterende parti er maaske blevet øget med de fra Hamborg forskrevne »87 Blatter Blav vnd Gold-Italienische Leder«, sml. rum nr. 43.
347. P.K.B. 1727, regnskabsbilag 737.
348. Zahlk. 1721, 31. jan.; Ass. 1721, 31. jan. *bilag 112*, post 36, *bilag 113*, post 36.
349. Zahlk. 1722, 17. dec.; Ass. 1722, 17. dec.
350. Rtk. Ryt., resolution af 13. juli 1722 (nr. 171), stk. 6. sml. *bilag 99*, stk. 6 og *bilag 100*.
351. Rtk. Ryt. kgl. resolution 1723, 1. marts (nr. 28), Kammerets originale skr. til Ruder ligger ved Kgl. res. 19. april 1730 (53 A/1730). 8. marts (nr. 56 A, stk. 2), *bilag 105*, pro. 5, *bilag 112*, 8. post, 4. punkt, *bilag 113*, 8. post., 4. punkt, *bilag 114*, Lit. H.
352. Rtk., relations og resolutionsprotokol 1725, 5. okt., nr. 7, jfr. Ryt. kgl. resolutioner. *Bilag 113*, 13. post.
353. Kriegers tegning og overslag af 31. dec., approberet s. d., ligger som nr. 71 i pakken »kgl. Resolutioner Bygningsvæsenet ang. 1725« (replik af tegningen i Nationalmuseets 2. afd.). P.K.B. 1726, nr. 589—91, nr. 590 med Kriegers kvittering som regnskabsbilag. Kaskadeanlægget er beskrevet i 1731 (Danske Herregaardshaver 1934, s. 212—13), saadan som det tog sig ud efter forandringen i 1720'erne. Det omfattede da tre kaskader indlagt i skraaningerne mellem haveanlæggets »etager« og staldgaarden, idet der ingen kaskade var mellem 1. etage og voldgraven. Denne har med andre ord ikke modtaget kaskadernes vand, men det er faldet ud i *kanalen* mellem de to mølledamme. Der var 1731 to broer over kanalen, og disse broer kan kun tænkes anbragt symmetrisk om kaskadernes fælles akse, som maa have været den samme som hele anlæggets akse. Spørgsmaalet om, hvordan kaskadeanlægget saa ud før forandringen kan løses omtrentligt, naar man gaar ud fra disse broer, thi 16. november 1725 skriver Planitz: »For Chascadernes schyld vil den liden broe ved fontainen forandres til 2de broer og gøres af nyt«. Endvidere siger han: »Alle trapper skal forandres og omlægges og behøves da 36 stk. nye trappe trind af Eeg à 3¼ al. lang 6 tomme tyck og 14 tomme brede, som siden bliver schaaren over og gjort til toe«, og endelig hedder det: »Den øverste trappe som gaar op til ladegaarden igiennem stakitporten vil og rent bort og forandres til en daabelt at den kan gaa op til begge sider«. Det synes af dette at fremgaa, at man tidligere har haft en bro og en del trapper i akse. Vi ser endvidere, at der gøres plads til kaskader mellem 1. og 2. etage og mellem 3. etage og staldgaarden. Da der 1725 laves to nye kaskader, maa disse tænkes anbragt her, men der var 1731 tre kaskader i akse, og den midterste maa følgende efter alt at dømme være fra før 1725, rimeligvis fra storkanslerens tid. De nye kaskader (fig. 87) erstatter ældre, der ikke har ligget i akse, som trapperne og broen optog. Det er måske disse sidste — sikkert aldrig fuldførte — kaskader, der hentydes til i Planitz overslag 1722 (*bilag 97*): »4r Rader Chaschader 5 stk. i Hver rad« (sml. tavle 1). Paa grundlag af disse overvejelser er kaskadeanlægget rekonstrueret paa vor tavle 1, men det ville være overordentlig værdifuldt, om man gennem udgravning søgte at faa nøjere rede paa, hvordan anlægget har været.
354. Planitz' overslag af 16. november 1725, approberet 31. december s. å., ligger i pakken »kgl. Resolutioner Bygningsvæsenet ang. 1725«; P.K.B. 1726, nr. 589 (*bilag 109*) med Planitz' kvittering som regnskabsbilag, 1727 nr. 737 med regnskabsbilag (*bilag 111*).
355. P.K.B. 1730, nr. 270—273 med regnskabsbilag.
356. V. Hostrup Schultz: Helsingørske Embeds- og Bestillingsmænd (1906), s. 134. Skifte efter Planitz i Helsingør skiftejurisdiktion, sluttede skifter 1711—55 (Landsarkivet, Sjælland) med breve fra faderen.
357. A. Höyer: König Friederich Vierten (1829), s. 115. Om Frederik den Fjerdes personlige forhold til A. S. af Sachsen, se Fr. Weilbach i Historisk Tidsskrift, 10. rk. 3, s. 256 f. Planitz' fader siger i et brev fra 1733, at sønnen har tjent de danske konger i 26 aar. Da han døde 1732, maa han være traadt i Frederik den Fjerdes tjeneste omkring 1706 (skiftet, s. 90).
358. Roedes fortegnelse over Hofetatens Embedsmænd, R. A.
359. Weilbachs Kunstnerleksikon.

360. Rtk. Ryt. kgl. resolutioner 1723, 8. marts, nr. 56 A, stk. 1; 1723, nr. 56 B; Zahlk. 29. april 1722 (nr. 513), 1723, nr. 432; Thøger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler (Aarhus 1921), s. 33—34, 39—43.
361. Skifte efter Planitz i Helsingør skiftejurisdiktion, sluttede skifter 1711—55 (L. A. Sjælland).
362. *Bilag 102*.
363. Jfr. note 318.
364. *Bilag 113*, 38. post.
365. *Bilag 114*; Zahlk. 1730, nr. 458—59 (25. maj), og nr. 539 (30. dec.).
366. Jfr. note 356; om stillingen i Helsingør, se Laurids Pedersen m. fl.: Helsingør i Sundtoldtiden II, s. 321.
367. Hjort Lorenzen, F. P. G. Salicath og Rosendahl: Repertorium over Legater og Milde Stiftelser II, (1894), s. 121; skifte i »Øresunds Toldkammers Skiftejurisdiktion, sluttede skifter 1711—55« (Landsarkivet, Sjælland) med udførlige meddelelser om Planitz.
368. Danske Slotte og Herregaarde II (1943), s. 397.

Anna Sophies Clausholm.

370. H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm (Randers 1911); Dronning Anna Sophie. Festskrift til Lehnbaron H. Berner Schilden Holsten (1951).
371. *Bilag 115*.
372. Om den nuværende dør er indsat ved ombygningen 1722—25 eller efter 1731, har jeg ikke kunnet afgøre med fuld sikkerhed. Den ser ikke ud til at være indsat senere, men den nævnes ikke i afleveringsforretningen 1731.
373. Sml. rum nr. 37 og 31. Der maa for det efterfølgende henvises til rumbeskrivelserne og til *bilag 115* med redegørelser for tilstanden før og efter dronningens tid.
374. Tove Clemmensen i Slægtebog, III, 1., s. 180 ff.
375. Her har vel den Charl »Gypser Svend ved Clausholm« virket, som er den eneste stukatør fra dronningens tid, jeg kender. Han udlægges 1736 som barnefader (Voldum kirkebog, Landsarkivet i Viborg).
376. Slægtebog III, 1., s. 172 ff.
377. Til et komplet vinduessted fra dronningens tid maa have hørt:
- A. Vindueskarm med fire rammer (»vinduesbuer«) til at lukke ud. Hver ramme var ved otte træsprodsder delt i 6 lige store ruder (fransk glas). Posten imellem undervinduerne var ikke i alle tilfælde ægte. Den var flere steder gjort i et med det ene vindues ramme og lod sig ved skudrigel foroven og forneden fastgøre til tværpost og karm (konstruktionen ses i kirken).
- B. Forsatsvinduer bestaaende af et fast overvindue og et opskydeligt undervindue, begge inddelt med sprodsder, svarende til de ydre.
- C. Indvendige skodder (»slagborde«); se f. eks. rum nr. 33.
378. Rtk. relations- og resolutionsprotokol 1743, 2. december nr. 295. Det hedder heri, at der skal være forfattet et overslag af københavnske mestre »anslagen til 6000 Rd.«. Quist (*bilag 117*) siger 8 à 10.000 rd.
379. H. Berner Schilden Holsten: Dronning Anna Sophie paa Clausholm (Randers 1911) s. 34—36.
380. Slægteb. III, 1., s. 65.
381. Bau und Kunstdenkmähler Thüringens, Ergänzungsheft 1928, s. 40. Johan Ludwig Schultz, »fürst. Bauverwalter und Garteninspektor« i Weimar indtil september 1736, da Anna Sophie kalder ham til Clausholm »zur Anlegung eines Gartens« (venligst meddelt af dr. phil. V. Thorlacius-Ussing).
382. Om haven se iøvrigt Slægtebog III, s. 42—70.
383. Synsforretning 1731 og 1743.

200 aar.

384. Rtk., relations og resolutionsprotokol, 2. december 1743, forslag om at stille Clausholm til auktion.
385. *Bilag 117*.
386. Sml. rum 37.
387. Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. rk. I, 1911—14, s. 246—299.
388. Dansk biografisk Leksikon.
389. Erik Pontoppidan: Den Danske Atlas IV (1768), s. 439. »Borgegaarden bestaar af et stort grundmuret Vaanhus, med to lange Fløie af to Etager, i Enden af det ene er et anseeligt Capel, med smukke Ornamenter, Orgelverk, Prædikestool, Altertavle, paa Alteret tvende store Sølv-Lysetager, givne af Dronning Anna Sophia, tillige med Kalk og Disk af Sølv forgyldt. Paa syndre Siden ud til Haven og Graverne ere tvende mindre Fløie af to Etager Grundmuur uden Taarne. Under hele Gaarden ere høie hvælvede Kieldere, med Springvand i nogle af dem. Saa ere ogsaa i den inderste Gaard og i Haverne skønne Vandspringe. Alt dette Vand ledes ved Render fra en Kilde i den øverste Have, kaldet Søde Bøgs Kilde, hvis Vand efter Prøve er befundet lige saa godt som det Roeskildske, det fryser ikke i stærkeste Frost, naar andet Vand i Botellier ved Siden er blevet ganske frosset, ja efter elleve Aars Forvaring i Botellier og ved hvert Aars Aabning er det befundet ikke allerminde Forraadning undergivet. Foruden bemelte Springvande, driver ogsaa denne Kilde en Korn-Mølle strax ved Haven liggende, som stedse kan male. Gemakerne ere alle gipsede og prægtigt betrokne. Saa længe Kong *Friderik IV* og Dronning *Anna Sophia* eiede Clausholm, passerede den for et Kongeligt Slot. Gaarden, tillige med tvende Lyst-Haver ved Siderne deraf, er runden om indsluttet af dybe, brede og fiskerige Graver, med Vindebroer over. Saaledes som Clausholm nu er, blev den 1699 saa godt som nye opbygget og i Stand sat af Store-Canceller Greve *Conrad Reventlow*, hvis *Buste* i Marmor staaer over Indgangen, med denne Inscription: *In memoriam sempiternam Ill. D. Comes in Reventlow, Dom. in Clausholm, Calloe, Løistrup, & Collerup, Eques Ord. Elephant. Potentiss. Dan. Norv. &c. Regum Christ. V. & Frider. IV. Summus Cancellarius M.DCXCIX*. Uden om Lysthaverne og Graverne ere to store Frugt-Haver med Fiske-Damme udi. Bag Dyrehaven ligger en saa kaldet Hellig Kilde, som aarlig St. Hans Nat af svage Folk paa Helbredens Vegne besøges. Foruden en stor Ladegaard, er her en anseelig Staldgaard. Strax ved Laden er et important Kalkbrænderie, af Justitsraad *von der Maase* 1746 af nye anlagt, og da fandtes Rudera af den gamle Fabrik, af hvis Kalk saavel som af Gaardens eget Teglverk Gros-Cancelleren havde bygt Clausholm.«
390. *Bilag 118*.
391. 12. juni 1769 sluttede Mørup kontrakt vedrørende

- Søby kirke, hvis »Chor Kirke« han skulle omsætte uden at røre hvælvene (regnskabsbilag 1770. nr. 85, Clausholm godsarkiv). 1786, nr. 10: Mørup arbejder paa den »udvendige trappe i Clausholm Borgegaard«.
392. Skifte efter Huitfeldt i Galten-Houlbjerg Herreders Skifteprotokol 1801—18, bl. 46b (*bilag 120*), Landsarkivet i Viborg.
393. Jfr. rum nr. 14. Det ene dørstykke er en kopi efter et havneprospekt af Joseph Vernet, stukket 1767 (fig. 145). Det andet maa vel antages ogsaa at være det. Se Florence Ingersoll-Smouse: Joseph Vernet (Paris 1926), nr. 400, 578 og 650.
394. *Bilag 121*.
395. I det udvidede særtryk af H. Berner Schilden Holstens afhandling om Clausholm i Danske Herregaarde ved 1920 er en del af disse gengivet. En samlet behandling foreligger i Arne Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur (Oslo 1944); se endv. Slægtb. III, 1. s. 495 ff.
396. Clausholms regnskab 1786—87, nr. 43; der tales om fem fag vinduer i rosen, men det maa være fire fag vinduer og en glasdør, sml. *bilag 132* (5. post).
397. Brev fra Schilden 3. januar og 9. marts 1804 i 2. Conceptenbuch, Clausholm godsarkiv.
398. Schilden taler om at ville bo to aar paa Clausholm, *bilag 126*.
399. *Bilag 132* (6. post).
400. *Bilag 121, 122, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 132* (6. post), 133.
401. *Bilag 123, 125, 131*.
402. *Bilag 132* (4. post).
403. *Bilag 132* (5. post), se endv. rum nr. 10.
404. *Bilag 134*.
405. Oplysningerne om familieforhold er jeg lehnbaron Hans Berner Schilden Holsten tak skyldig for.
406. Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 5. rk. I, s. 277—78.
407. De mindre bygningsforandringer i nyere tid har jeg modtaget meddelelser om af lehnbaron H. Berner Schilden Holsten.
408. Om orglet har musikhistorikeren, redaktør Niels Friis, på grundlag af undersøgelser foretaget i samarbejde med organist Palle Alsfelt og arkitekt Poul Wind Skadhauge venligt meddelt følgende:
- »Clausholm-Orglet er et Positiv, der har haft 7 klingende Stemmer paa eet Manual; den meget primitive »Anhangs«-Pedal-Anordning er en Tilføjelse af nyere Dato. Derudover synes Instrumentet ikke at have undergaaet Ændringer siden det opstilledes i Slotskapellet ved dettes Indretning.
- Medens Façaden givetvis hidrører fra dette Tidspunkt, kan selve Orgelværkets Alder ikke bestemmes nøjere; det maa dog antages at være noget ældre, maaske fra 1600-Tallets Slutning. Det har, hvad Bærebæslagene paa Orgelhusets Sider ogsaa beviser, været et Portativ, et transportabelt Positiv, der saaledes formentlig er købt brugt og anbragt fast her.
- Orglet, der spilles fra Siden, har rent mekanisk Traktur med Sløjfevindlade; Registertrækkene trækker direkte paa Sløjferne; det ene hører dog til Cymbelstjernen, det lille Klokkespil, af hvis Mekanik Rester endnu er til Stede. Toneomfanget er 4 Oktaver fra store C, idet dog Instrumentet, som vanligt endnu paa denne Tid, har »kort« Oktav, d. v. s. at Cis og Dis er udeladt i den store Oktav.
- Det klingende Materiale er for en overvejende Dels Vedkommende bevaret, men det meste opbevares (1957) udenfor Instrumentet. Af Metalpiberne er Størsteparten sammenfaldne som Følge af Metallens store Blyholdighed. Træpibernes Tilstand er væsentligt bedre, og omkring 4/5 af disse synes at være bevaret.
- I Façadens 3 »Taarne« staar, men ikke i oprindelig Placering, Dele af den Principal 4', paa hvilken Orglets Disposition er baseret. Mellemfelterne er nu besat med stumme Pibefterligninger. Bag Principal 4' staar, eller har staaet, Gedakt 8', derefter følger en Quintatön eller Rørføjte 4' og en Oktav 2'. Bag disse er Plads til to blandede Stemmer, maaske en Scharff 3 f og en Mixtur 5 f; bagerst har staaet en Rørstemme, sandsynligvis en Regal 4'«.
409. Meier: J. Wiedewelt (1877), s. 277.

BILAG

BILAG

Kursiv betegner i bilagene 1—3 opløste forkortelser (ved arkivar E. Marquard) og i de efterfølgende bilag anvendelsen af latinske bogstaver i de iøvrigt med gotisk skrift skrevne breve. Franske breve er dog ikke sat med kursiv.

BILAG 1

Skiftebrev mellem Albrecht Gøye og hans søster Eline Gøye, den 20. november 1554 (R. A., A. Gøyes privatarkiv, tidl. Topografisk Samling paa pergament, Clausholm nr. 4).

Wij efftherschreffne Albrett Gyöe thiill Krenckerup och Ellyne Gyöe thiill Claxholm györe alle witttherlliigtt och kiendis med *thette* wortt obne breff, att aar effther Gudtz byrdtt mdliiij then thiissdag otte dage nest effther *sancti* Morttens dag, som war then thiunnde dag wdi nouembris monett, ware wy forsammellett paa Claxholm oc gyortt oss ett wenlliigtt endeliigt och wigien kallindis skiiffte imellum wdj saa maade, som her effther föllger. Først atth *forschreffne* Albrett Gyöe oc hans arffuinge skulle haffue, nyude, bruge oc beholde for euerlliig eygendom thenne efftherschreffne lod oc deell wdi Claxholm, som er oppe paa gaarden, then gamelle vor saliige moders fru Mettis fruerstue oc then lengi wd igiennum bode offuen oc nedem, som strecker sig medtt then öster ende ind thiill *thett* store ny stienhus worris salliig fader her Mogens lod böge oc opssette, siiden stegerssiitt oc bröggerssiitt then lengj wd igiennum, oc saa then hus lengj østen fraa bröggerssiitt egiennum, med wor salliige faders *thett* gamle kamer offuer fanghusset oc grunden wd egiennum ind thiill graffuen for then østher ende aff *samme* hus, som *thett* nu med skiellerum forffunden er, ittem aff boryggaarden oppe paa gaarden alld then partt westen oc norden then lyergaard, som staar emellom myn kiere söster oc meg. Ittem wdj stallgaarden paa holmen skall Albrett oc hans arffuinge haffue alld then nordeste wdj grund oc husse, som strecker seg fraa then liergaarden, som nu er satt norden fraa portten oc wdj graffuen emellom *forschreffne* myn kiere söster oc meg, huilcken *forschreffne* liergaardt medt then anden liergaardt oppe paa gaarden *forschreffne* myn kiere söster oc ieg oc begis wore arffuinge skulle holde ferdiige, en huer ligge hallffue partten ther aff. Ittem skall oc Albrett oc hans arffuinge haffue attan spenderum aff then lange stalld paa then norder ende, som staar ligge imod then nederste broff oc ther thiill medt tollff spenderum aff ten store marstalld wdj then sønderst ende, som er nu wdj lengden en oc treduge sellandtz allne oc wdj bredden hallff trettinde sellindtz allne oc grunden, som *thett* ny tollff binding hus paa staar wiid then sönder ende aff *samme* marstalld, som Albrett siellffue lodt bygge oc opssette oc er nu wdj lengden en oc treduge siellandtz allne oc ett handbrett oc wdj bredden hallffue niende sellandtz allne oc ett hallfft kortter. Ittem skall och Albrett oc hans arffuinge haffue hallffue partten Petter vom Suickis hawe, som er then öster partten, som Petther vom Suickes *thett* gamle hus stod, nest westen oppe thiill mölledamen, Oc then fiskeparck, som ligger østen op thiill *samme* hawe, som mand pleyger att wande heste vdj, Oc lamb hawen offuen fore ind thiill ladgaardtz gierett wiid tagger, som ligger sønden fore Petthers hawe, oc ther thiill medt then ny fiskeparck wdj kieret norden Albrettis then ny abbiillgaardtt, som hand siellffue haffuer ladett graffuett oc giortt. Ittem skall oc Albrett oc hans arffuinge haffue ligge hallffue partten grunden wdj ladegaarden, then östhre partten. Thiisliigeste skall oc Albrett oc hans arffuinge haffue hallffue partten aff then ny mölle, som liigger wdi Wolldom marck, oc alld then mölle söö, som same mölle maaller aff norden fra the tho smaa dame, som ligger emod Radbierig. Ittem end skall Albrett oc hans arffuinge haffue ett stöcke wdböggett jordtt nest sönden fraa *thett* *forschreffne* ny tollff binding hus huos hans søsters fiskedam, som hun haffuer ladett fornydt oc graffuett større, som er vdj lengden hallffniende och thiuge sellindisske allne langtt oc wdj bredden hallfftrettinde sellindisske allne brett fraa then østherste hörnne stollpe emod wandkullen, huilcken jordtt strecker seg paa then østher siide wdj lengden nogett ind paa demningen paa then wester ende aff damen. Her emod skall *forschreffne* Ellinne Gyöe oc hinds arffuinge haffue, nyde oc beholde for euindeliig eygendom først oppe paa gaarden *thett* store ny styenhus, som forneffnde wor salliige fader seillffue lod bygge med then lengj langs wd igiemell, som hinds portten er wdj bode offuen oc nedem, som strecker seg wdj sønder oc nör ind thiill *thett* forneffnte wor salliige

faders *thett* gamell kamer rett offuen offuer fanghussett paa then norder siide portten wiidthagger. Ittem wdj stalldgaarden paa hollmen skall Ellinne Gyöe oc hindis arffuinge haffue alld then sønderste partten wdj grund oc husse, som strecker seg fraa then liergaardtt, som nu er satt norden fraa portten oc wdj graffuen emellom *forschreffne* myn kiere broder Albrett oc meg, huilcken *forschreffne* liergardtt medt then anden liergaardt oppe paa gaarden *forschreffne* myn kiere broder oc jeg och begges wore arffuinge skulle holde ferdiige en huer liigge hallwe partten ther aff. Oc skall Ellinne oc hindis arffuinge beholde then wderste broff neden for hindis partt, som gaar thiill then nederste Staalldgaardt, og ingen indgang eller wdgang meg helder mytt folck att haffue egiemmen same portt ind paa hindis gaardtt, men Albrett skall siellff lade bögge seg en broff ind thiill hans partt. Ittem wdj then nederste stallgaardt skall Ellinne oc hindis arffuinge haffue *thett* hus, som portten gaar egiemmen, som strecker seg vdj öster og westher; dog skall same portt were menlliige os bode thiill gode oc wore arffuinge med indffaren oc wdffaren, och thiill medt skall hun oc hindis arffuinge haffue fem spenderom wdj then sønderste ende aff then lange stalld, som staaer ligge thuertt fraa broffuen op thiil same nederste porthus. Ittem skall Ellinne oc hindis arffuinge oc haffue oc beholde then grund nest norden op thiill Albrettis marstalld, som hindis partt aff marstalden stod hon lod neder bryde, som er wdj lengden thow oc thywge sellyndske allne oc wdj bredden hallffthredttinde sellindske allne bred jordtt, oc ther thiill med ett stöcke ödde wböggett jordtt, som strecker seg fraa then forneffndte jordt hindis partt aff marstalden paa stod, som hon lod aff bryde, oc ind paa then hus gaffuill norden fraa, som hon haffuer thy fem spenderom vdj neden for broffuen, som er wdj lengden halffninde oc thyuge sellindske allne oc wdj bredden liige wiid marstallen hallffredttinde sellindske allne bred. Ittem skall Ellinne oc hindis arffuinge haffue hallwe partten Petter van Suickes haffue, som er then westherste part aff same haffue, som strecker seg fraa graffuen oc op thiill lamb haffuen, oc saa lamb haffuen offuen for ind thiill ladegaardtz gierde wiidttager oc neder emellom Kraakers egge oc abbiilgaardtz gierde oc ther thiill then liiden fiskeparck nest sønder ende aff marstalden, som hun siellffuer haffuer ladet fornytt oc giortt störe. Diissligeste skall oc Ellinne oc hindis arffuinge haffue ligge hallffue partten aff ladegaarden then westerste partten, oc ther thiill hallffue partten wdj then nyy mölle, som ligger y Wolldom marck, oc thy tho smaa sønderste damme, som ligger offuen oc sønden for mølle dammen. Ittem skall oc graffuen her omkring gaarden were offuer alldtt frij for oss ligge mögett thill fiiskerij. Ittem skall oc myn kiere söster Ellinne oc hindis arffuinge haffue saa mögen grund sønden for wandkullen, som Petther van Suick nu boer, som hon kand lade sette ett thollff binding hus paa saa brett oc saa langtt, som *thett* mitt hus er jeg haffuer staaendz wiid then søndre ende aff marstalden huos hindis fiskedam oc skall same hus settiis med gaffuellen wdj sønder och nær. Ittem skall en huer oss oc wore arffuinge nyude skouffuene her y bierckett effther *thett* skouff *breffuis* lydellse oss ther paa emellom giortt er aff thy sellffeyger, som oss same skouffue emellom rebbt oc skiifftt haffuer oc som wy nu siellff vdj hand oc haffuundes were haffuer, oc skall same eygger med *thett* første aff stienne emellom skouffuen oc aggerlandett oc anderstedz, som same skouffskiifftter slepper. Diissligeste skall oc en huer aff oss oc wore arffuinge nyude ligge hallffue partten wdi Claxhom(!) gaardtz agger oc enggj bode vdj aggerland oc enggj, men hus (!) saa skier oc findis kand wdj sandhett, att nogen aff oss eller wore arffuinge haffuer miere end hallffue partten entten vdj aggerland eller enggj, tha skall then, som miere haffuer, were forpliigtige thed att legge fraa seg oc thiill then som brast haffuer, saa att en huer aff oss oc wore arffuinge nyuder oc beholder ligge hallffue partten bode aff aggerland oc enggj offuer alldt Claxholmb bierck oc skall ingen aff oss heller wore arffuinge mogge röde helder indhegne nogen eng, jordtt, aggerland helder skouff, saa att wor fedröfft ther medt forkorttiis helder forkrenckis kand wdj nogen maade, men alld then fegang, som nu thenne dag frij er, skall were oc bliffue os oc wore arffuinge frij oc wfforkrenckiit for effther thenne dag vdi alle maade, dog skall Ellinne haffue diis magtt att indhegne seg oc synne arffuinge thiill gode wdj fedröffthen saa stor en pladz paa hindis eggett, som Albrettis then nyy abbiilgaardtt er wdj syn lengj oc brede. Tiill ydermiere windnesbyrdt att saa vdj alle maade fast oc wbrödeligiste holdis skall som *forschreffuit* staaer, haffuer wy forbenefnde Albrett oc Ellinne Gyöe ladett henge woris indzeglle oc singnetthe her neden for *thette* wortt obne breff oc wenligisten thiilbeder erlliig oc welbyrdiig mend Peder Oxe thiill Giissellffeld, wor kiere sösther søn, Holger Rossenkrandtz thiill Boller, wor kiere suogger, Eskelld Gyöe thiill Gundersslöffholm, wor kiere broder, oc Olluff Moritzssen thiill Bollerup, wor kiere søsther søn oc søn *thette* wortt bref med oss at beseglle tiill windisbyrdtt, som giffuett oc schreffuit er aar, dag oc sted, som *forschreffuit* staaer

(Albreckt Goye)*

Eline Göye *mett* egen hand.

Olluff Morissen *mett* ege hannd.

* heraf er det meste klippet bort.

Udskrift paa bagsiden:

Lest paa Woldum biercketing Löuerdagen thenndtt 20 Martj Anno 1602.

Lest paa Woldum biercketing thend X aprilis Anno 1602.

BILAG 2

Eskild Gøyes arvebrev paa fjerdeparten af Clausholm, den 18. november 1556 (R. A., A. Gøyes privatarkiv, tidl. Topografisk Samling paa Pergament Clausholm nr. 5).

Jeg Eskildt Gøye tiill Gundersløffholm, giør witterliigt for alle oc kiendes vdi thette myt obne breff, at erliig oc welburdig mandt Albricht Göye tiill Krenkerop oc høffuitzmandt paa Schanderborg, myn kiere broder, haffuer nw effter myn willige oc fulde nöyge betalit oc stilled meg tiilfredzs for alld myn arffuelodt oc anpart, som meg aff rett arff er tiillfalden vdi alldt Claxholm hoffuitgaardz bøgninge, som er liige thend fierde partten vdi alld forscreffne gaardzs bøgning, baade offwen paa gaarden oc nedent for gaarden, intthet vndertagen i noget hande maade. Thij lader jeg forscreffne myn kiere broder Albricht Gøye oc hans arffuinge aldels quit, frij, leddiige oc læss fore alld ydermere kræff heller tiiltale aff meg, myne arffuinge heller nogen anden paa myne weigne fore forscreffne fierde partten vdi alld forscreffne Claxholm hoffuitgaardz bøgning, baade offwen paa gaarden oc nedent for gaarden, oc tiilbinder oc forpligter jeg meg oc myne arffuinge at frij hiemle oc fuldkomeliigen tiillstaa forscreffne myn kiere broder Albricht Göye oc hans arffuinge forscreffne myn arffuelodt oc anpart vdi alld forscreffne Claxholm hoffuitgaardzs bøgning, effther som forscreffuit staaer, for huer mands tiiltale, som ther paa kandt tale met rette. Tiill ydermere witnessbyrdt haffuer jeg ladet hengge myt indcigell nedent fore thette myt obne breff oc wenliigen tiilbeder erliige oc welburdiige mendt Holggert Rosenkrantz tiill Boller oc høffuitzmanndt paa Bygholm, Hans Holck tiill Barredskoug oc Folmer Rosenkrantz tiill Steensballe, thette myt breff mig at becigle tiill witnessbyrdt, som giffuit oc schreffuit er vdi Østergaardt ottende Dagen nest effter Sanctj Mortens dag aar effter Gudzs byrdt twsinde femhundert halfftridiesindzs tywge paa thet siette.

Holger Rossenkrantz
tiil Boller met egen hand

Folmer Rosenkrantz
met egen handt.

Hans Holck
medt egen handt

Original paa pergament med 4 vedhængende vokssegl.

Paa Bagsiden: Eskildt Gøyes breff paa hans fierde partten vdi Claxholm gaards bøgninger.

BILAG 3

Overenskomst mellem Anne Rosenkrantz og Ellen Gøye, 11. jan. 1561 (R. A., A. Gøyes privatarkiv, enken, tidl. Topografisk samling paa Pergament, Clausholm, nr. 6).

Otte Krumpenn tiill Trudholm, riider, Danmarekis riggis marsk, Greyers Wlstanndt tiill Estrup, tiill taggenn vdi Peder Krussis stedt, Christopher Rossenkrantz tiill Lønderup, vdi Biørnn Anderssens stedt, Morthenn Svenndssen tiill Wossnis gaardt, Erick Rossenkrantz tiill Høringholm oc Christenn Huas tiill Saastrup, wy giør witherliigt for alle mett thette wortt opne breff, aar ephther Gudz biurdt mdlxj leffuer dagenn nest ephther hellige three konger dag ware wy ephther kon. matts. wor naadigste herris beffalinge for sameledt paa Clausholm om noggenn trette oc wenighedt, som begaff sig emellom erlig oc welbiurdige frwe Anne Rossenkrantz Albregt Gøyes ephther leffuerske paa thenn enne oc erlig welbiurdige Fetzenssus Jwell paa hans höstrugs wegne paa then andenn side om bygning, gaardstedt, wolde oc graffue paa forschreffne Clausholm, thesligiste om andenn jordzmonne, som the om trette, vdi skouff, marck oc andenn gaardssens retthe tiill ligelse. Tha først paa wyste oss forschreffne frwe Anne Rossenkrantz ett hus, som er satt indt paa borggegaardenn emellom hinde oc frwe Ellinne, mett huilchett hus hun mynnthe ett aff hindis winduer were forblindett, saa thett icke kunde opladis eller nogger wdtseennde kunde haffue ther aff. Ther nest wiste hun oss ett nyett stiennhuss, som frwe Elline Gøye haffuer ladett vpbigge, huilchett hus hun minnthe at werre indt haffthett oc indt murrett paa ett aff hindis huse oc noggett aff hindis mur aff brott; sameledis oc enn windell trap, som skall werre indt haffthet oc forbondett y frwe Annes hus hinde tiill skade oc trenngzill, om hun eller hindis ephther kome wille lade for høgge eller ydermere forbögge same hindis hus; wyste frwe Anne oss oc ett hemelighedt, huilchett hun oc mynnthe at werre indt murrett oc indt sat paa hindis hus nerdt merre endt thett burde mett retthe. Sameledis berette frwe Anne, thett hindis

skouff, marck oc eyndomme hinde for kortis oc for krenneckis paa nogger adskelligge steder, som hindis sallige aff gaanngen hosbonnde oc hun haffuer hafftt y thierris fry heffdt oc bruggelse, som er pa these epherschreffne aasteder, først paa Kraballe skouff emellom Offuirballe oc Lockram (!), ther nest paa ett sticke ænngge, kallis Bienn boere, thesligiste paa ett sticke enngge, kallis Wggill ænge, sameledis paa enn ager vdi Homblegaars marck, thesligiste paa en agger wedt kiercke styenn; sameledis paa de graffue bag lame haffuenn, som the thornne war huggett; thesligiste oc ett sticke enngge, som liger vdi mølle enggenn, løbber tiill mølle beckenn, oc paa noggenn andenn adskelige steder; sameledis at ther indt plöffuis vdi hindis skouff lenger oc ydermere endt thett burde mett rette etc.

Her emoedt berette Fetzensus Jwell oc gaff tiill kiennde paa hans høstrug erlig oc welbiurdige frwe Elline Göys wegnne oc mennthe først om then leylighedt, som sig begiffuer her paa garden mett wolde, graffue oc bygning, thett forskreffne hans høstruge icke werre skeedt skiell oc fylest oc mennthe hinde burde at haffue hindis loedt, diell oc annpartt vdi woldenn lige halffue diellenn, som thett sig burde vdi søskinde skiffthe, thesligiste at graffuenn skulle werre noggeett for fyltt oc byggt enn ganngge broff ther offuir, huilchett hanndt menthe hannom paa hans høstrugs wegnne war tiill skade oc for fanngge, ephther thy at graffuenn war salige Albregtt Göye oc frwe Elline wskifftt oc waff dieltt emellom, saa the skulle nyde oc brugge thennom offuir altt paa bege partther. Sameledis paa wiste handt oss oc noggen bygning, som salige Albregtt Göye oc hans høstruge frue Anne skulle haffue ladett byge hans huse oc grundt tiill skade oc trenngzell, saa thett storre nye huss erlig Albregtt Göye loedt opbige skall werre indt satt for nerdt hans thett store stienn huss, saa thett hans hus icke kandt haffue sytt frytt tag drob oc thenn rende, som liger emellom begge hussenne, liger indt paa hans sparer ther tiill mett enn skordt stienn skall werre indt huggett oc nogett indt haffthett vdi hans mur. Thesligiste for wiste handt oss et hus vdi stalltgaardenn mett ett haltt tag, som frwe Anne haffuir ther ladett setthe oc opbige, som tiill fornne stoedt en lerdtt gaardt oc ett gierde oc mennthe thett same hus skulle werre wiider indt satt paa hans oc hans høstrugs grundt oc eyndomme endt then lierdtt gaardt oc gierde tiill fornne standett haffuer, thennom tiill skade oc brøst etc. Om then trette, som begaff sig vdi skouff oc marck, æng oc andenn eyndomme, gaff Fetzensus paa hans høstrugs wegnne forswar, att thett war rett søskende skiffthe, som hannom paa hans høstrugs wegnne burde at haffue lige halff parthenn ther wdt aff. Ther som saa kunde beffindis, thett handt hagde merre endt hannom burde at haffue mett rette, tha wiille handt giernne legge thett fraa sig, medt mange fiere ordt oc wiider berettning, som thæ paa bode siider gaff tiill kiennde.

Tha eskett oc begieredt wy, om the hagde noggenn breffue oc beuissning, som the wille lade liude for oss, som wy ydermere kunde wiide att rette oss ephther. Tha framlagde the for oss twinde skiffthe breffue, boude jeenns liudenndis ordt fraa ordt eblantt andett, att salige Albregtt Göye tiill Krennckerup oc Elline Göye tiill Clausholm aar ephther Gudz biurdtt mdliij then tysdag otte dage ephther Sanctte Mortthens dag, som war then tiiffuinde dag Nouembris maanedt, haffue giortt them ett wennligtt, endeligtt oc wigienn kallenndis skiffthe emellom offuir werindis nogger thieris neste slegtt oc wanner etc. Tha druge wy først vdi skouff, marck oc ænngge paa alle the aasteder, som the om trette, oss paa wyste oc for nyett huis skiell som ther ware for wiltt oc moltt oc offuir slug mett reeb nogger agere oc jordzmonne, huare som noger aff parttherenn menthe att the ware forkorthe ij. Sydenn drug wy tiill gaardenn ygienn oc alworligenn begynnthe oc for tog thenn trette oc wenighedt, som sig ther begaff, bode om wolde, graffue oc bygninger, ope oc neder, oc grandt guiffeligenn offuirsaae oc offuirweydt aldt leylighedenn ther om, oc ephther thy kon. mats. wor naadigste herris beffalings breff liuder oc formelder, thett wy endeligenn wdenn aldt wiidere forhalinge eller skotzmolle enntthen tiill minde eller rette skulle skielle thennom adt om alle the sager, som the om trette oc the oss paa wissendis worder, tha toge wy tiil oss these epherschreffne erlige oc goude menndt Hans Stygge tiill Holbeckgaardt, Jens Jwell tiill Aelstedt, hōfuitz manndt paa Kaløø, Erick Lange tiill Engelstholm oc Tygge Kruse tiill Swennstrup oc forligtte, for jennthe oc for drug thennom mett begge parttherenns wilge oc samtticke, bode om wolde, graffue, bygninger, ope oc neder, werre sig paa gaardenn, wdenn gaardenn, lade gaardenn oc aldt andenn bygning, saa thett forskreffne frwe Anne Rossennkrandz paa hindis oc hindis børns wegnne skall haffue, nyde, bruge oc beholle alle the husse oc woldenn, saa wytt som hindis hus recker mett aldt andenn grundt oc bigninger, ligeruise som hun thett nu wdi handt heffdt oc werre haffuir, wfforkortthett oc wforkrenneckit vdi alle maade. Sameledis oc vdi lige maade skall Fetzensus Jwell paa hans høstrue frwe Ellines wegnne haffue, nyde, bruge oc beholle alle the huse oc woldenn, saa wytt som hans huse recker, mett aldt andenn grundt oc bigninger, ligeruiss som handt thett nu vdi handt heffdt oc werre haffuir, wfforkortthett oc wfforkrenneckett vdi alle maade. Ther som endt nu noggett war forglemptt aff nogenn aff parttherenn om skouff, agger eller ænngge, som oss icke erre paa wist, eller oc noger her ephther enntthen

y skouff, agger eller ænngæ huger, pløffuir eller slaaer hin andenn for nerdt, tha skall the paa huer syde troe fyrre wuilige dannemendt ther tiill, som kandt rebbe oc offuir slaae, saa huer nyder oc beholler thenn dielle, som manndt haffuer rett tiill. Att wy thett saa epther kon. mats. wor naadigste herris beffalinge haffuer forligte oc for dragett vdi alle maade som *forschreffne* stannder, haffuir wy thess tiill winisbiurdt oc the ander *forschreffne* goude mendt mett os tröcktt worris jndzegelle oc singnetther nedenn for thette wortt opne breff. Datum Clausholm aar oc dag som for schriffne stannder.

Udskrift: Gode mennss thett siiste contrachte breff paa Clagsholm givet imellom frue Ane Rosenkrandtz og frue Ellen Gøe.

BILAG 4

Fra Hans Knudsen, Johan Ranzaus fuldmægtig, paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 26. juli 1684 (R. A., Conrad Reventlows arkiv, A).

. . . . Bøgningen paa Clausholms Hoffuetgaard, med Staldgaard og Ladegaard, er efter dend derpaa ergangene Siun Dess Brøstfeldighed, Som derpaa Forhuerffuede Tings winde Videre udvisser, sat for 5913 rd. 3 m. 12 s.

Huilchet dog ej ringere kand Repareris end som med Penge
4000 Rd.

BILAG 5

Fra Hans Knudsen paa Frisenvold til Conrad Reventlow, den 4. december 1684 (R. A., Conrad Reventlows arkiv, A).

. . . . Som ieg nu mere endeligen haffuer bragt det saa Vit, efter fast en liden Udstanden belejring, at obresten Hanss Frisis *Pagage*, bleff av dem en ringe Ting bort fløt igaar, Saa at ieg rihelig hober idag at bliffue hanem Quit, Saa Gud er best bekiendt huad Mand Med hanem haffuer Udstanden, Inden det er kommen Saauit

BILAG 6

Ditlev Withöft paa Frisenvold til Conrad Reventlow i København, den 6. april 1685 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . . Her er 2de Kircher, hørende her til Friisenwold, den ene er Hadberg Kirche den Anden Galten Kirche som höilig behøffuer at hielpis, Hadberg Kirckes Gaufl Neden i Kirchen staaer paa Rauf og vil nedfalde, saa den er ej Sicher at kand staae nogen dage. Galten Kirches thorn Staaer og paa Fald, som er Refnit wd fra Kirchen, og er at befrychte der som det falder ned da thager den et Stycke af Kirchen med sig, som vil da komme til dobbelt bekostning, Huor paa ieg Winter *ordre* om samme Her schal *Repareris* eller ej, . . .

BILAG 7

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København den 20. april 1685 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Ellers behøfuis nødvendig at giøris og nu med første af ny Gulfuit eller Loftet ofr. Øxenstalden i Laden, Huor paa Kornit gualfuis, eftersom det forrige er af Bøg og for Raadnit at det icke kand bære et menishe . . . Borgegaarden og Ridegaarden vilde og forbedris . . .

BILAG 8

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 30. juli 1685 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . med, *Reparationen*, er det saauit kommen, Ridehusset er flødt, paa det forviste steed, østen for stalden, og haabis nest Gud med første; at faa det ferdig; Gaflerne paa de tvende Smaa Husse; som stod til enderne af Ridehusset er giort af nye, som der var ingen tilforne; de Andre husse i staldgaarden; er meesten *reparerit*, med schielning ofuer alt; en part af Øxenstald bossene ferdig giort, en Deel af Loftet der ofuer blifuer og lagt med første; saa og Broven; . . . Laden och de Andre Huse i Ladegaarden, paa tagene forferdiget; . . .

BILAG 9

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 30. november 1685 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Bygmesteren ankom hid til gaarden, for Sex Dage, Jeg hafuer maadt spisse hannem hand ville ey vere Hos deele Fouden for den lange vey der er imellem gaarden og vallem, mølleren vilde og kunde hannem ey indtage Eders Høy greff. naadis Hrs broder, er ey endnu hid kommen; . . .

BILAG 10

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 14. december 1685 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Bygmesteren maaller nu huer dag, og gaar urte Gaardz manden hannem til Haande alt det hand begierer; *Obe.førster Hynitzsch*, har alt fortegnelse paa tømmeret til de trende broer, ieg hafuer ellers til forne schrefwen at huis de tvende værelser som er om talt, der schulle bygges i Ladegaarden, schal vere af tømmerverch, vil tømmeret i tide og der til betinges; ved schobegaardz teyll brug som liger ichon en liden mill her fra kand faaes muursteen, saa mange som behøfuis tusindet for 7 Sletedhr. samme steen falder langt støre end de som er kommen til aars, og mand hafuer at førre dem hid 3 miil, . .

BILAG 11

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 27. december 1685 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . de 20000 mursteen schal blifue bestelt . . .

BILAG 12

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 11. januar 1686 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Bygmesteren er her endnu . . .

BILAG 13

Thomas P. Karmark paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 28. marts 1686 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Tømmer til den Bugang i Løsthafuen, hafuer ieg kiøbt og er udi beredskab, de mursteen fra schobegaard er en deel af hid kommen, og Resten kand faaes naar behøfues de steen fra aars, er og her i behold Kalch er slagen, og i beredskab, *Obe. førster Hynindz* var og her, berettet at hafue tømmeret, til broerne ferdig, at afhendte med første, . . . nu er den beste tid om bygning schal andfangis forleden Aar gich Den bort förend noget blef begyndt; Huor vit det er med Bygmesteren foremodes indlagte bref fra Hannem melder noget om; . . .

BILAG 14

Mads Christensen paa Clausholm til Conrad Reventlow, 11. juni 1686. (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv.)

. . . Alting siden Eiendommens *Commissionen* falder saa meget Vel i Lauge, Mangler nu intet uden Eders høye Greffl. Excell. löcheligh Nerverelse Anl. *Reperationen* och bygningen; Bygmesteren vil slætt indtet vise eller sige förind det skeer præcent Eders Høye Greffl. Excell. Hand er it sært *Creatuer* . . .

BILAG 15

Mads Christensen i Aarhus til Conrad Reventlow i København, den 20. juni 1689 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . kunde Mester Petter *Gartener* faa de 10 Soldatter til de 20 saa mener Hand med bemelte 30 Mand inden Winter at vorde clar med Bierget . . . han tager Agt med desl. aarlig och sildig . . .

BILAG 16

Fra C. E. H. Lab paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 8. maj 1690 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, brevregister 1690, nr. 101, brevet forsvundet).

Mølleedæmningen skal skarperes. — Aleen skal for det første blive staaende. — Mester Peder (overstreget). — Capitainer Stælling og Fusler. — Randers. — paa tydsk.

BILAG 17

Peter Tøtcke paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 18. august 1691 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... und ist der Neue schlotz graben ganss auss gearbeitet, wie auch die Neu gemachte allee dabei Von 34 fuss breit und 3 " bis 4 " fuss ver høyt daran einen graben gezogen von 24 fuss breit, mit selbige erde ist die allee Verhögt, und wirt uns in allen wenig oder gar kein erde fehlen, ess sei dan das sich der Neü garten über den alten schloss graben wirt setzen, ich het es nicht Ver meint dass man mit der erde so weit solte kommen sein, auch wirt der graben nach den Neuen Mühlen Teig, 1½ fuss tieffer gemacht da mit wir erde bekommen, itzo ist der anfang mit Pehl ramment gemacht, und wirt gleich mit soden nach gesetzet, ist ein langsam arbeit, doch lest uns gott dass gute wetter so soll in 14 Tagen viel dabei gethan werden, und so ich leüte übrig hab soll mit der eiss gruben auch angefangen werden ... M. Lewien wie auch der Kuchen gartener schreiben mir das sie fleissig auf sicht haben auf Ihro hoch Gr. Exell. garten, doch sehen sie gern, das ich baldt zu Hause kame ...

BILAG 18

Peter Tøtcke paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 27. august 1691 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... so baldt dass Neüe fertig und Zeit übrig ist, sol mit dass alte unb den Kl. garten auch mit soden gesetzet werden, der Zimmerman vermeint die rännen zu legen so fern keiner auff der reiss kan den zurück bleiben, ich will genug mit zu sehen sonst no.. zu legen 9 hundert und 60 ellen und itz gesandtten rännen bestehen in 12 hundert ellen von dem Mittelstem teig biss an den lagern ist ess 6 hundert 30 ellen und der garten ist 200 ellen ohne wass zum ablauff gehört ...

BILAG 19

Fra Conrad Reventlow til gartneren Peter Tøtcke paa Clausholm, den 1. september (a) og 19. september (b) 1691 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

(a)

Sondern lieber Mag. Peter Tøtcke.

Aus Eurem Schreiben vom 27. Aug. habe gern ersehen, das es mit der Arbeit auf *Clausholm* so wohl von statten gehet, und das der Zimmerman die rönnen Zu legen vermeinet, wobey aber sehr Gute Aufsicht Vonnöthen sein wird, so ich auch bestermassen *recommēdire* imsonderheit an denen Orten wo man durch die Grund Gehen muss und da ich fast glaube, das an einem und anderen Ort eine verhörung oder Dam vonnöthe, der buchsbaum ist schon zum halben theil auf genommen, und wil ich davon so viel nur immer zu missen mit einem Schiff welches morgen oder übermorgen nach *Calløe* Gehet fort senden lassen, weil auch noch etwas auf *Freundenlund* vonnöthen, ...

(b)

Das es mit den rönlegen so woll vonstatten gehet habe gern aus Eurem Schreiben von 14ten dieses ersehen, wünsche das alles andere gleichfals dem *projet* nachmöge fertig werden insonderheit wolle ihr mit der Eissgrube ie eher ie lieber den anfang

BILAG 20

Peter Tøtcke paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 26. oktober 1691 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Berichte aller unter thänigst dass wir noch mit dass ränlegend im werck sind, die gröste gefaht haben wir über standen, und kombt Von Tag zu Tage neger zum ende, die Tage sind kurtzs und der baur kombt

spet zu hoffe, also dass oft man 2 biss 3 rannen, gelegt werden, dass wasser folgt itzo stark nach, es muss wass in die rannen gewesen sein, dass ess zu rück ging, mir war angst und bang dabei, alss hoff ich itzo dass Vollen kammern wasser in die Teige zu bringen, und dass die büchen rannen, nicht höger gelegt würd auch ein übell arbeit sein, der brunn wirt itzo 2 ellen höger auff gemaurt, dass Marx zu füllen hat ich hab den man nicht ehr dazu können kriegen er ist krank gewesen, . . .

BILAG 21

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund paa Clausholm, den 27. oktober 1691. (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Es ist dieser tagen, ein FensterCarmen von hier nach *Aarhusen* gesandt und dabey in ein Kästche 42 Grosse Glassscheiben wovon 40 von oben an zu rechnen *numeriret*, und müsset ihr dieselbe so einsetzen lassen, mit einer gewissen Kudde (?) oder leim so ich euch mit erster Gelegenheit zuschicke wil. den FensterKarmen sollet ihr wann das Glæss darin Gesetzt in meiner Schlafkammer gegen den Graben zu einmauren lassen, den ich will sehe, wie sich diese Art Fenster gegen wind und wetter halten, Wornach ihr euch zu Achten . . .

BILAG 22

Jokum Ewertsen paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 15. februar 1692 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Weillen Es ihro Hoch Gräfl. *Excellentz* meinen Sl. Vatter *Evert Jantzen* anbefohlen dass ich einen abritz von *Claesholm* machen solte, als habe Ihre Gräfl. *Excellenzes* Befehll, gerne gehorsammen wohlen und es also gemacht, Wie bey dem Abritz zusehen die ich mit ehester post ihro Hoch Gräfl. *Excell.* schichen werde, Wass ich vor *Materiallen* oder wass sonst da zu gehört, benötigt werde ich ihro Hoch Gräfl. *Excell. Raport* Von tuhn, zu gleich mit dem abritz, als dan mit gehorsamster Schuldigkeit versehen werden soll, wan es ihro Hoch Gräfl. *Excell.* belieben ins frü Jahr, anfangen es verfertigen zu lassen, undt mihr den solches möchte Verstraut Werden, so will ich auch, wan ich nuhr deüchtige gesellen habn, zum Zimmer undt, discher Werck, gut Anstalt machenm undt sie unter weissen, so dass ihro Hoch Gräfl. *Excellenc* eines foliges *Contentement* darob haben werden, was die Kirche in Galten Anbelanget, so ist Anders nichts bey zu thun, als es müssen Zvey Pfiellers Ander Seite des Turms, vo es überhängt müssen aufgemauert werden undt wohl mit Anckers Versehen, wohlen Aber ihro Hoch Gräfl. *Excellentz* das der Türm soll gantz unter gebrochen sein, undt ein kleiner Türm mit zvey Pfieller wie der aufrihten lassen, gleich an den Kirchen Giebel, so könnte noch einige von die alte Steine überlich bleiben, so zu ihro Hoch Gräfl. *Excell.* baues anders werts können *Emplojert* werden, ich er warte hierauf eine gute *Resolution*, da mit ich ihro Hoch Gräfl. *Excell.* eine richtige *Specification* geben kan was zu alles beuwerck benötigt ist, Schlisslich bite ihro Hoch Gräfl. *Excell.* meine Mutter anitzo fremb und unbekandt dass sie wollen sich *Recommendirt* sein lassen und sie zu einiger gelder so mein sl. Vatter bey ihro Maytr zu gute haben, mögte geholfen werden; wolten ihro Hoch Gräfl. *Excell.* mihr verhelpfen, dass ich könnte eine freie Wagen nach *Copenhagen* von hier ab bekommen, so wolte ich mit ehesten da hin, und ihro Hoch Gräfl. *Excell.* mundtlich *Raport* geben auff alles was hie soll gemacht werden befehle ihro Hoch Gräfl. *Excell.*

Jochum Efuertzen

BILAG 23

Frederik Krag paa Stensballegaard til Conrad Reventlow i København, den 4. november (a) og 16. november (b) 1692 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

(a)

La lettre de vostre Excellence m'est venu l'ordinaire passé, ayant veü d'y celle sa volonté, j'ay dabord envoyé mon Maistre Masson à Clausholm, et luy ay commandé, de prendre le dessein dela Maison, telle qu'elle est appresent, et en faire apres ún autre celon sa fantasie, a la Moderne, en y observant comment la vieille Maison se pouvoit le mieu changer avec menage, et a combien cela pourroit venir en tout. Aussi tost qu'il serat de retour il se mettera en chemin pour trouver vostre Excellence a Copenhagüe, je doute nullement, qu'il ne contentera vostre Excellence, car le peu de batiment que j'ay fait faire cette année, á il fait avec tant de soiny et menage, que j'en suis satisfait. . .

(b)

Mon Maistre Masson á esté celon les ordres de vostre Excellence a Clausholm, et á fait un dessein de quel maniere il croit, de pouvoir changer la Maison a son avantage, jay examiné celon le dessein, tout avec luy, et celon la calculation qu'il á fait le tout viendra a 3400 escus, mais je crois pourtant, si son dessein aggréé a vostre Excellence, il pourrat bien rabattre les 400 escus, et estre apres responsable pour tous les autres ouvriers, les Fenestres, et tout les fers necessaire dans la Maison doit aussi estre a son conte. Je l'envoye avec cette lettre, et espere qu'il contentera vostre Excellence, et ferat ce qu'elle luy commande avec fidelité. . . .

BILAG 24

Conrad Reventlow til Oberst Lamsdorff, den 21. Januar (a) og 31. jan. (b) 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger, breve til forstembedsmænd).

(a)

Die wilfähigkeit womit derselbe mich zu der Arbeit auf meinen Gütern iederzeit *assistiret*, machet das ich noch ferner das vertrauen zu mhh. Obristen habe, er werde mir auch nun die hülfliche hand bieten da ich zu *Clasholm* dieses iahr nohtwendig zu bauen habe, und ersuche solchem nach mir *en confidence* zu berichten ob Mhhr Obrister mir 16 oder 20 Mann nebst einem Guten unter *officerer* zu obgemeldter Arbeit her leichen könne

(b)

Dennach ihre Königl Mayst. mir 12 Man zu der arbeit auf *Clausholm* allergnäd. erlaubet, wie aus der bejlage mit mehrerm zu ersehen, indem mir nicht wissend ob der Mauermeister, so meine Arbeit werfertigen soll, bereits zu Clausholm ankommen oder nicht

BILAG 25

Conrad Reventlow til Frederik Krag, den 21. marts 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Hochwohlgebohrner, hochgeehrter herr Baron,

Auss desselben Geehrtem vom 18 *hujus* ersehe ungerne das der Kaufman in *Horsens* sich noch nicht wil wegen des Zimmers handeln lassen, viel weniger den ihm in meiner *Memorial offerirten* Preiss *acceptiren*, Weil ich Aber in so weit diesem Man angefangen, so möchte Auch gerne vollends zum schluss kommen, Viertzig oder Fünftzig Reichsthl. weniger oder mehr wil ich endlich nicht ansehen, und schreibe deswegen mit heutiger post an meinen verwalter auf *Clasholm* das er sehen soll auf alle mögliche wege den *Contract* zu schliessen, wozu Mhh. *Baron* die Gutigkeit haben wird bestermassen zu contribuiren, allein das Gesetzt wird es könne des Zimmer vor Johannj 1694 nicht alles Geliefert werden, solches wird mich in meinem bau Alzuviel aufhalten, und solte ich billig alles mit ein ander von weiter haben, ich alle Zeit Gerne wieder zu diensten, und verbl. . . .

BILAG 26

Kopi af kontrakt om tømmer til Clausholm mellem Conrad Reventlows forvalter Peder Jensen Heglund, Clausholm, og Steffen Rasmusøn Hoffgaard, Horsens, den 28. marts 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Efter Hans Høy-greffl. *Excellences* Hr. *Geheime Raad* og ober *Jegermester Reventlous* min naadige Herris ordre, og paa Hans Vegne, Haver Jeg Underschrevfne *Peder Jensen* forvalter paa *Claus-holm*, og Jeg *Steffen Rasmusøn Hoffgaard* Raadstuschrifer i *Horsens* med huer andre Sluttet *Contract*, om een deel Tømmeratie til *Clausholmb* Biugning, paa efterschrevne maade, Nømlig

At Jeg *Steffen Rasmussøn*, her med lover og til forpligter mig til hans Høy-greffl. *Excellences* tieniste, at lefuere og forschaffe til *Claus-holms* Biugning.

Tredzindstiufue Furrebielcher, som schal verre fiorten alen lang, Tolf tome breede og Ellufue tomme tyche, med goede Kandter, lige tyche fra Ende til Anden.

Halffembtesindstifue Furre bielcher, tretten alen lange, tolf tome breede og Ellufue tome Tyche I ligemaader med goede Kandter, lige tyche fra ende til anden, Alle ofuenschrevne, at vere af op Rigtigt got Norsch *Malm* furre.

Half-femtesinds tifue Spand træer, som schal vere Atten alen lange, Otte tomme breede og Siuf tomme tyche i den nederste ende, af gode Ret-voxen fure Spirer hugne, og med goede fuldkomme topper, Saa de til Biugningen Kand vere dygtige og fuldkommen forsuarlig i alle maader.

Førge tifue og Femb furrebielcher, som schal vere Fiorten alen lange, otte tomme Breede og Siuf tomme tyche, som schal vere dygtige til Hanebielcher.

Atthen Span Riegel, som schal vere Sytten alen lange, thi tom Breede og otthe tom tyche af gued fyrre væd.

Tou Hundrede og Førgetifue Tylter furredeeler som schal vere Sex alne lange og Halfanden tomme tyche alt af god furre væd, Fir schaarne og uden Raad og Splindt, og til loft dygtige som det sig bør.

Tiuge Tylter Paneeldeeler, som schal vere Firre alen lange, En tom Tych, og med gode Kandter uden Raad og Splindter.

Tredzufue og Sex = Tylter *ordinaire* Vragdeller, som schal forbrugis til Stilladzir.

Alt dete forskrevne, lover Jeg som een Erlig Mand paa Ære troe og lofue til Hans Høy-Grefl. *Excell.* fornødenhed og biugning, saa tygtig og op Rigtigt udj Calløe-wiig at lade lefuere, Inden Sa.-Hansdag mand schrifuendis Vorder 1694. Deelerne i dene Verrende Sommer 1693. Saa de kand Vorde opstadt at tør is indtil det andet Aar de schal forbrugis, Sambt een stor deel af den Hugne last det Allermeste mig mueligt er, og dend sidste Rest inden Sat Hans dag 1694 som før er meldt. Og det saa frembt Wind og Vejr og anden u-lycheligh Hendelsser /: som gud dog Naadeligen afwende :/ det iche forhindrer. Dog saa frembt Saadant enten paa een eller anden maade Skeede, schall Steffen Rasmusøn alligevel vere Pligtig ved andre Skibe Romme, tømmerit at forshaffe, det allersnariste Hannem der efter mueligt var.

Der Imod belover Jeg Peder Jensøn paa Hans Høy-Grefl. *Excellences* min Naadige Herris Vegne, forschrevne Tømeratie imod des Rigtige og forsuarlige *leverance* som meldt er, til fordn. Steffen Rasmusøn eller Hans Arfwinger at betale Reede Penger og ingen anden Vahre, *It Tusinde Trei-Hundrede Tredufue* og *Tou* Rixdahler Een M. siger 1332 Rixdr. 1 M. i Gangbar myndt, huor af Hannem i hans Huus i *Horsens* Inden trei Ugers forløb efter *Dato* til Tømmeriz indkiøbelse schal vorde lefuerit og betalt, *Trei Hundrede Tredufue* og *Tou* Rexdr. En M. danshe. Naar Skibberomene fra Callø Slot Ankommer og Sin Innehafuende ladning for Grunden bragt Skal Schipperne deris Fragt af Forwalteren *Johan Wendell* paa Calløe strax uden ophold, vorde betalt, dog ej vider end 80 Rixdaller til huer Skipper i det høieste paa Huer Reisse, og enten Stefen Rasmusen Selv eller nogen hans Folck, Vere sig Peder Jensøn, Tomas Lassøn eller Clemend Hansøn samme penge til nogen af Skipperne *Asignerer*, schal de Vorde *Acceptede* og mod Skippennis paaschrevne *Qvitering* for pengene, komme Stefen Rasmusøn i hans Resterende *Summa* til afkortning; Og naar den sidste Rest af Tømerit er dygtigt efter bygmesterens eller huem hans Høy-Grefl. *Excell.* der til *ordinerer*. Deris got befindende lefuerit; Skal Resten af pengene strax til Stefen Rasmusen uden ophold af mig Vorde betalt, Og belover Jeg paa min Naadige Herris Vegne, at bimelte forwalter paa Calløe *Johan Wendell* Ved Siuf eller otte arbeids Karle schal lade hielpe at udsette dend største last af Skiberommene i Vandet, Og Naar det er for Grunden bragt, Da strax det alt paa landet med heste og det behør at lade treche at det ei bortdriver, Sambt uden ophold at gifue Skipperne en *Qvitering* paa huor mange Tylter deeler, eller huor mange stycher tømmer af alle Slags som worder leverit; Naar tømmerit eller Deelerne alt er paa Landet Bragt, Skal Jeg paa min Naadige Herris Vegne, samt Bygmesteren Ernst Brandenburg, eller huem anden hans Høy-Grefl. *Excellence* dertil *ordinerer* efter Stefen Rasmusøns Anfordring der ved vere tilstedet det at besee og maale, om det findes dygtigt eller ey, Huilchet vi her med paa begge sider paa Ere tro og lofue, belover Reedeligen at holde og efter komme, og holde huer andre der for i alle maader Skaadesløs, Som vi med voris egne hendes Under schrifuelsse og Hos trygte Zignether bekreftiger.

Dattum Horssens Den 28 Marty 1693

Stepfen Rasmusøn Hofgrd.

(Originalen beholder Steffen Rasmussen. 7. maj s. a. kvittering for 332 rd. 1 m., resten udbetales 2. marts 1694).

BILAG 27

Frederik Krag paa Stensballegaard til Conrad Reventlow, den 28. marts 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Ich habe daerauf Ihr hoch Gräfl. Excellentz Verwalter hie her bey mihr kommen lassen, und ihm davon nachricht geben [om tømmerleverancer], so das er für eine stunde abgereised dend Kauf zu sliessen, habe auch

dend Baumeister mit geschickt, dass *observired* werde, wass er am mötigsten bedyrftig, dass dass für eerst her bey geschaffed werde, und das mit dem *Rest* solche abrede genommen wirt, das der Baumeister des Kauffmans wegen, in ermangelung Zimmer nicht auffgehalten werde, daer ahn wirt auch nicht zu besorgen seyn, denn ob es schon nicht Vieleicht in dem *contract* wirt gesetzt werden, dass er alles zimmer dies Jahr herbey bringen soll, so haet er mihr doch gesagt im fall windt und Wetter oder Ander Unglyck nicht daer zwichen kömt, so soll willes Gott immerhalb *Micheli* die Volle *Leverantz* geschehen, Er ist wohl ein Sonderlicher mann mit zu handelm, alleine ein mann der auff seyn wort hält, und *prompt* in seiner dinge ist. . . .

BILAG 28

Conrad Reventlow til Frederik Krag, den 1. april (a) og 11. april (b) 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

(a)

Ich bin zwar vielfältig *obligiret*, vor die mühe so derselben genommen, umb *Steffen Rasmusen* zu dem *Contract* wegen des Zimmers zu *persuadieren* Allein ich bin dabey doch in keine Gering *confusion* gesetzt, den weil ermelter *Steffen Rasmusen* mir laut *Copeylicher* beylage, so ich als gestern vor acht tage erhalten ganz Abgeschalgen, das er diese *Liverance* nicht mehr uber sich nehmen wolte, so habe damahls stracks mit den *Mullern* auf *Christianshafn* geschlossen, und habe selbige über sich genommen auf Gleiche *conditiones* alle *Specificirte* Zimmer und bretter, noch vor dem winter mit ein ander führ 1200 Rthl zu lieffern

(b)

Weil aus desselben geehrten ersehe das *Steffen Rasmussen* straks noch schliessung des *Contracts* einige schiffe befrachtet und nach *Norvegen* geschiket, so habe zwar mit den *Mullern* auf *Christianshafn* wieder aufgeschlagen,

BILAG 29

Baron Frederik Krag paa Stensballegaard til grev Conrad Reventlow i København, den 21. april 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . . Ehr *May* ausgang, Vermeine ich schon mit meine kleine sachen fertig zu seyn, so dass der Bau Meister sich dan Von hie begeben kan, und seyn verck Völlig bey *Clausholm* Vort setzen. . . .

BILAG 30

Conrad Reventlow til oberst Lambsdorff, den 23. maj 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Ich wünsche von Herzen Gelegenheit zu haben, umb die wilfährigkeit zu erkennen, womit er mich in meiner Bauen zu *Clausholm*, indehm ich Gerne Gestehe, das ohne diese hülffe ich schwerlich damit würde fortkommen können, weswegen dan auch umb so viel mehr *obligiret* verbleibe, und bitte ferner die Gütigkeit zu haben, das vom ein mahl düchtige Manschaft dahin gesandt, solche nicht leicht umbgetauschet werd. möge. . . .

BILAG 31

Conrad Reventlow til oberst Lambsdorff, den 25. november 1693 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Ich sage fleisigen danck, das die Anzahl der Manschaft auf *Clausholm* diesem winter daselbst nicht vermindern will, . . .

BILAG 32

Conrad Reventlow til oberst Lambsdorff, den 27. marts 1694 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Ich sage nochmahls danck von die gütige Wilfährigkeit das er mir die Zwanzig Man zur Arbeit auf *Clausholm* diessem winter lassen wollen, bitte auch sie ohne Kongl. *ordre* nicht wieder weg zu nehmen, weil ich derselben dieses iahr mehr als jemahls benötigt bin, so ich alle Zeit gerne wieder verschulde, weil aber der Mauermeister und meine andere Leüte so ich daselbst habe sich beschweren, das der unterofficirer

die soldaten abhalte, umb nicht auf die gewohnl. Zeit, des morgens frühe umb fünf Uhr zur Arbeit zukommen, so bitte dienstl. desfalls sothane Ordre zustellen, damit die manschafft ihre arbeit gewönl:massen verichten insonderheit weil ich ihnen von diessesmahl aus ursachen das die arbeit nicht kan vorgemessen werden, jedweden täglich einen Lübschilling mehr als *ordinair*

BILAG 33

Conrad Reventlow til oberst Lambsdorff, den 17. juli 1694 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopi-bøger).

Das derselbe meinem begehren, wegen noch sechs Man zu meiner Arbeit Auf *Clausholm* so stracks *deferiren* wollen, davor sage gantz dienstl. danck

BILAG 34

Bolle Luxdorff i Stockholm til Conrad Reventlow, 31. oktober 1694 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

Monseigneur

Suivant les ordres de Votre Excellence par Monsr le Secretaire Jensen, j'ay cherché l'occasion de parler avec Monr Tessin, et apres avoir envo . . . plusieurs fois chez luy sans le trouver, comm'il est toujours occupé depuis le matin jusques a soir, je le rencontray avant hier à la Cour; Je luy parlay, dont de ce que Votre Excellence m'avait ordonne, mais la Reyne sortit de sa chambre et interrompit notre discours, puis qu'il me falloit m'approcher aupres d'elle pour l'entretenir. A ce matin je luy escrivois un petit billet, et le priois de me vouloir marqver ses sentiments touchant ce que je luy parlay avant hier à la Cour, pour pouvoir exactement informer Votre Excellende de tout, et il m'a fait la dessus la response que Votre Excellence aura pour agreable de voir par sa propre lettre cy-jointe. Il est extremement accablé cela est vray, et ses heures sont bien pretieuses, il s'enferme quelques fois quinze jours de svite dans son cabinet, quand il a quelque dessein à former pour le Roy, sans que l'ame vivante le puisse voir, mais il en est bien recompensé aussy, car le Roy luy donna luy meme il y a trois semaines un billet de banque de 6000 Escus en espece, quand le batiment etoit acheué par dehors, outre 2000 Escus qu'il luy donna pour le premier dessein et 2000 Escus pour l'ordonance de l'enterrement de la Reyne et il a bien raison car il luy a espargné pour le moins six fois cette somme.

J'ay aussy parle à Monsr Horleman le jardinier du Roy, c'est un homme qui est autant estimé dans son métier comme Monsr Tessin dans la sien, et les Senateurs et les Ministres Etrangers le mettent a leur table, et feu Monsr de Bethune qui etoit extremement curieux, en faisoit un cas tout a fait extraordinaire; Il m'a promis de vouloir prendre le compagnon jardinier que Votre Excellence a envie d'envouer icy, dans son service vers pasque, mais il faut qu'il reste icy trois hiuers, et qui s'entretienn . . luy meme de ses habit et sa nourriture sans aucun gage; J'ay fait tout ce que j'ay pu au monde pour le persvader à le prendre encore cet hiuer, pour gagner un de ces trois, mais je n'en ay pas pu uenir à bout; Quand ces trois hiuers seront passes, il promet de le rendre aussy habile comm'il est luy meme, pourveu qu'il ne soit pas stupide, et qu'il se veuille un peu peiner, et il pretend apres cela une discretion j'ay voulu accorder avec luy pour une certaine somme, mais il n'y avoit rien a faire. J'attens à cette heure ce qu'il plaira à Votre Excellence de m'ordonner là dessus. . . .

BILAG 35

Johan Hårleman, Stockholm til Conrad Reventlow, 16. februar 1695 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

Monseigneur.

J'ay veu la lettre que vostre Excellence à escrit à Monsieur de Luxdorf au Sujet d'un Jardinier qu'elle m'envoye pour rester aupres de moy, et qu'elle Souhaitte que j'instruise de tout ce qui à raport au Jardinage, des plans, des manieres et cultures, et generalement de ce que doit Scauoir un bon jardinier. Je remercie . . . L'offre pour cet effect a vostre Excellence tout ce que j'ay pu apprendre tant en france qu'en Italie, et les connoissance particulieres que je me Suis acquites

BILAG 36

Fra ingeniør officeren, A. de Balagny, Rendsborg, den 7. juli 1695 til Conrad Reventlov (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

... Je me Serois Aqité Il y a longtemps de mon debuoir Si Mons.r Le General Major Scholten ne mauoit pas Ordonné d Attendre Son Retour en Cette Ville pour Enuoyer Le Plant que J ay fait pour les Jardins du Chateau de Vostre Excellence Je me sert du chariot de Poste lequel part aujourdhuy de Cette Ville et Remettra Aux Ordres de Vostres Excellence Le dit Plant et Cette Lettre que Je me donne l'Honneur d Ecrire a Vostre Excellence. Je Souhaitte que le Project Vous Pouisse Satisfaire . . .

BILAG 37

Oberst Herman Friederich von Böynenburg, Fredericia, til Conrad Reventlow 25. oktober 1695 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

Eurer Hoch Gräffl. *Excellence* gnädiges Schreiben von 22. dieses habe mit unterthänigen *respect* erhalten, und melde zur gehorsamster Antwort, dass Eurer Hoch Gräffl. *Excellence* zu dienen ich mir ein rechtes *plaisir* mach, und bin so willig, als schuldig Eurer Hoch Gräffl. *Excellence* zu der Arbeit auf *Clausholm* nicht allein 8 Mann sondern auch mehr nach dero gnädigem Verlangen von meinem unterhabenden *Regiment* zu überlassen . . .

BILAG 38

Johan Hårleman, Stockholm til Conrad Reventlow, 22. januar 1696 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

J'ay bien Resu la lettre que Vostre Excellence m'a fait la grahce d'Ecrire le 21 me du pasé, par la quelle j'apprend qu'il plait à vostre Excellende de R'appeller le Jardinier qu'elle m'avez envoye il j à un an, pour luy mettre d'en la plasce de celui qui est mort de puis peu, pour cest efect je me Suis appliqué ce Jours d'examiner le dit Jardinier sur l'ouvrage et culture dé Jardins qu'ill à vu au pres de moy, sur le quel Resonnement il m'a donné des Responsses aséz bien fondé, tent à l'egard de pousser par Artifisce plusieurs fruits et fleurs hor de Saison, Comme ausj sur l'ordonnance et le deseyn d'un Jardin, Esperanet que vostre Excellence trouvera, qu'il n'a pas perdu nj mal Employé le Temps qu'il à passé isj, Comme estant point debauché, j'ay pris plaisir et Soins de luy montrer, il y a quelque Temps qu'il est arivez isj un Jardinier appartenant à Monseigneur Le Conte de Guldenlew, venant (Comme il dit d'Italie) du quel j'auserés assurer vostre Excellence, sen luj fair tort, qu'il n'a pas la forsee ni L'experiance auqunement que Nicolas peut avoir . . .

BILAG 39

Fra ingeniør officeren A. de Balagny, Rendsborg, til Conrad Reventlow, den 30. december 1696 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

... Je Serray tousjour Pres d Executer Ce quelle me ferra l'Honneur de Mordonner Comme l année Passée J eu l auantage de faire Un dessein pour Son Chasteau en Jütelandt Si Vostre Excellence desire Je mj transporteray Soit pour En Leuer la Carte ou la Seituation

BILAG 40

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 9. marts 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Jeg hafuer fornummen af Eders skrifuelse af den 5te *Martij* . . . at Meister *Ernst* er ankommen . . .

BILAG 41

Conrad Reventlow til Carlo Tagliati, den 27. marts 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Eders skrifuelse af den 22de *Martij* har Jeg vel erhholdet, hvor af seer at I begierer det arbeide ved Kirchen paa *Clausholm*; Men saasom Jeg eengang har gifuit Order og Fuldmagt till Mester *Ernst*, Saa faar I at see om I kand komme ofuer Ens med ham der om, Thi hand er dend som schall staa Mig for samme arbeide; Dend af-Ritzning til Alteret har Jeg icke faaet, Naar Jeg faar dend at see, will Jeg der ofuer *Resolvere*; Og hvad I skrifuer at bygmesteren schall hafue talt til Eder om Veggene at forfærdige, og at hand vilde gifue derforre ti Rixdr: da weed Jeg icke hvad det er for Vegge, hvor om forwenter bedre forklaring; . .

BILAG 42

Conrad Reventlow til Mads Christensen, den 27. marts 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopi-bøger).

Herhos sendis dend *contract* anlangende *Galtning* Kircketaarn tilbage igien unterschrefuet og forseglet, ihuor well Jeg finder det meget dyrt; Og siunes Mig at Meister *Ernst* icke hafde begieret saa meeget derfor dend tiid hand war her, Og vil det Taarn paa dend maade komme mig med behöfvende *Matrialier* langt høyere end Jeg nogen tiid hafde giort mit *Facit* paa; . . .

BILAG 43

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 3. april 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Hvad *Italienerens* arbeid angaar da faar well besigtelssen at skee ved Mester Ernst, saasom hand best forstaa sig derpaa; schulde han allerede være bortreyst, da maa I see till at finde nogen i stæderne der omkring, som har Kundskab Om saadant arbeide, og lade dem det besigte; Ellers tvifler Jeg ey paa, at Mester Ernst, som har seet arbeidet, Jo har sagt Eder hvad hand siuntes derom, og om det var oprigtigt giort eller ej . . .

BILAG 44

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 6. april 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Saasom ellers Mester Ernst er her ofuer kommet Og derfor ey kand besichtige det Gybs Arbeide saa kand I tage bild huggeren paa Frisenborg der til som hell vel schall forstaa sig paa saadant;

BILAG 45

Conrad Reventlow til Mads Christensen, den 17. april 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopi-bøger).

. . . P.S. Saasom M. Ernst beklager sig, at hannem efter *accordten* endnu ingen Kalck forschaffes ej heller *Soldater* som hannem er blefuen Lofued, Saa wille H. Oberförster see derhen at dend fornødne anstalt forderligst dertill giort worder, paa det hand sig icke ofuer ophold schall hafue at beswerge.

BILAG 46

Conrad Reventlow til Mads Christensen, den 20. april 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopi-bøger).

. . . Anlangende Kalck og *Materialiers* forschaffelsse til Meister Ernstis folck erindres endnu, paa det at arbeidet ej worder forsømmet; Med Arbeidet paa Capellet forblifuer wed dend anstalt som Meister Ernst der udi lader giøre; . . .

BILAG 47

Conrad Reventlow (underskrevet af hans sekretær W. Helt) til Peder Jensen Heglund, den 22. maj 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Italieneren kand I afbetale, Men hand schall først giøre sit arbeide i Salen gandsche huit som det bør at were, og saasom hans høygreffl. *Excell.* det befoel da hand der war tilstæde; Og giør hand det icke som det bør at were, Saa kand I well lade Eder Merche, at om endschiønt mand betaler ham af, Mand derfor wel kand finde ham hos Graf Friis huor hand schall arbeide i Sommer; Ellers er well ej meere besigtelse nødig, uden saa er at Bildthuggeren er tilstæde, da mand endelig kand høre hans Mening der om; . . .

BILAG 48

Conrad Reventlow i Rendsborg til Peder Jensen Heglund, den 29. maj 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Med Maleren forfarer I efter hans *Contract*, som eder er blefuen tilstilled, . . . Angaaende arbeidets døgtighed efter *Contracten* kand I alvorligen holde ham hans pligt og schyldighed forre, Og saasom Bildt-

huggeren snart kommer der, om hand icke allerede er kommen Saa kand I beede hannem hafue nogen opsiun dermed saasom hand forstaar sig derpaa; Stillagen angaaende, da kand bruges den sammen stillagie som tilforn har wæret saawit som den kand tilstræche; . . . P.S. Med Maleren kand ogsaa Gartneren hafue *inspection*, at Farfuen blifuer dygtig effter *Contracten*, huor af I kand gifue ham effterretning.

BILAG 49

Conrad Reventlow paa Frydenlund til Peder Jensen Heglund, den 12. juni 1697 (R. E. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Bildthuggeren kand I noch uden Fare lade faa nogle penge for ud, Men Maleren Will hafues goed indseende med, og intet meget forstræche ham uden efter *proportion* som hand farer fort med hans arbeide, At broleggeren har begyndt med borregaarden er well, og maa i see till at *accordere* med ham om de twende Damme oppe i Hafuen, at de kand blifue opsadte med steen, Og bør Gartneren see till at de icke blifuer saa steylt opførte som de war tilforn, paa det arbeidet kand blifue des bestendigere; . . .

BILAG 50

Conrad Reventlow til oberst Böytenburg, den 29. juni 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Dieses geschicht umb denselben Zu ersuchen, wo es möglich das er mihr 10 a 12 Mann Von seinem Regimente auf ein mohnat Zwey oder Drey nach *Clausholm* hin uberlassen wolte, die weil ich selbige hoch nöhtig habe, undt das Bauwesen daselbst wegen mangel von Laüte mihr fast *interrompiret* wirdt; . . .

BILAG 51

Fra oberst Herman Friederich von Böytenburg, Fredericia, til Conrad Reventlow 2. juli 1697 (R. A., Conrad Reventlows privatarkiv).

Eurer hochgräfflichen *Excellence* gnädiges Schreiben, darinnen einige Manshafft von meinem unterhabenden *Regiment* zum behuff des baues in *Clausholm* begehren, habe mit unterthänigem *respect* empfangen, und . . . sind darauff so fort 10 Mann von hier nach *Clausholm depeschiret* worden. So bald die in Bredstedt liegende 2. Compagnie zurück in die *Quartiere* kommen, wil ich noch 4 oder 6. Mann nachschicken.

BILAG 52

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 17. juli 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Lader Mig wiide om de *Soldater* fra *Friedricia* ere ankomne; Og om saa er, saa lader strax Meister Ernstes folck begynde med Kirchetaarnet; De Kampesteene som er till offuers i Gaarden, i Kellerne Og bag huusene, maa U-fortøfuet før is op till Dammene. paa det at steensetterne i Aar kand komme i fær dermed; Lader Mig wiide huor wiit maleren er kommen, og om hans arbeidt blifuer giort louligt og forsuarligt; . . .

BILAG 53

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 27. juli 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Anlangende de Damme, huor høyt de med Kampesteen schulle opsættis og huordan, huilchet I begierer at wide i Eders schrifuelse af den 22de July, da wed Gartneren bescheed derom; Og loed Jeg Eder saawel som hannem min mening nochsom wiide derom i foraaret, da Jeg war paa stæden; . . . Maleren maae I ogsaa drifue paa, eftersom hand ey eengang har dend 6te deel af hans arbeid færdigt, og Sommeren løber flux bort, kommer hand derfor till at tage fleer folch an, om hand will blifue færdig dermed . . .

BILAG 54

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 3. august 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Det huus som I begierer at bygge wed *Clausholms* Lade gaard til Høns, giess, swiin, smaakræ etc. tilladis Eder at lade opsette, om I kand finde En beleilig Pladtz dertill, saaledis at det icke kommer till at

staa udi Øynene til at giøre en schlem *parade* og forderfue udsigten fra det stoere huus, huor udi I maa well see Eder fore; . . .

BILAG 55

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 10. august 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Anlangende de Damme som shall opsettis med steen, da will Jeg ingenlunde at de længere dermed schall opholdis; Men *Marius Kay* shall føre de steen till som er i Kielderne, og rundt omkring wed Huusene, huormed der blifuer noch saa mange som behøfuis, paa dend maade som *Meste Ernst* med denne *Post* shall berette Gartneren min mening, . . . Dend prøfue af *Farfuen* som I har sendt mig er goed, og dersom det ofuer aldt saaledis worder anstryget Er Jeg noch dermed tilfrids; . . .

BILAG 56

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 28. august 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Maleren siunis mig det gaar heel langsom med, og burde Regn icke forhindre ham fra at stryge an, eftersom naar dend staar paa een siide af Huset, saa er det jo tørt paa dend anden side, og kunde well *Stillagerne* saaledis indrettis, at hand altid kunde arbeide, . . .

BILAG 57

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 25. september 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

Saasom Jeg i Foraaret, da jeg war paa *Clausholm* *accordere* med Bildthuggeren nemlig

1. For mit Ziffer udi Spiisestuen under Loftet 20 Rthlr.
2. For Alteret udi *Capellet*, Naar hand sielf schaffer træet og hvad dertil hører 50 -

Saa har I at sette en *Contract* med ham op der om schriftlig, paa det at hand kand wiide huor efter hand sig kand rette, Og giøre sig arbejde færdig, Lader Mig wiide om hand har begyndt noget derpaa; Anlangende Brystbilledet som schall sidde ofuer Døren, wilde hand og well hafue *Contract* men Jeg maae først see till at faae *Marmor Kiøbt*, Og schall Jeg endelig gifue ham de 40 Rthlr. som hand begierer, saa faar hand sielf schaffe dend *Bremer-* eller Gudlandsche steen som dertill kunde behøfuis; huilchet I ogsaa kand sige ham; . . .

BILAG 58

Conrad Reventlow til Mads Christensen, den 5. oktober 1697 (R. A. Conrad Reventlows arkiv, kopibøger 1697).

Saasom til Grafuene omkring det store Hus paa *Clausholm* giøris en hoben steen fornøden; Og jeg meener til kommende Foraar at begynde med at lade dem sette (bedes M. C. fordele arbejdet med stenkørsel mellem bønderne.) . . . Jeg wil hafue Grafuen beset paa begge sider saavel ind imod Huset som uden till, huor høyt det maa Steensetterne self best dømme om naar det ickun blifver schicheligt . . .

BILAG 59

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 9. oktober 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

. . . Og kand I ickun lade Mahleren nu holde oppe med anstrygningen i Winter saasom det intet meer will tienne . . . Og forsickrer Mig Meister Ernst at der er meer end steene noch wed stæden, till Dammene, saasom ey høyerer schall settis med steen end som wandet gaar, eller som Jordsmonnet er neden till; det andet som gaar høyerer op skal were brinck og med Græs tørf, huor om Meister Ernst schall gifue Gartneren wiidere udførlig efterretning; . . .

BILAG 60

Conrad Reventlow til Peder Jensen Heglund, den 19. oktober 1697 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, kopibøger).

... Steensetteren will Jeg heller gifue 3 Mark for allen *Quadrat* uden folck till hielp, end som de 2½ Mark med de 4 folck som hand begierer; Meister Ernst har gifued ham 3 Mark uden folck, det samme will Jeg og gifue ham, Men for alting at steenene ey blifuer sat høyer end som Mester Ernstes Opsatz, som hand har sendt Gartneren, huilchen I maa sige, at hand tager goed opsigt med samme steensetning ...

BILAG 61

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 9. januar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Indlagde er fra Stenhuggeren til Biugmæsteren Angaaende sit Arbejde ...

BILAG 62

Peder Jensen Heglund paa Frisenvold til Conrad Reventlow i København, den 21. januar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Till de 2de Portaller som Steenhuggeren giører, skall Jern Kramper vorde gjort at binde Steenene sammen, saa og Blye som behöfuis dertil forskaffis, og naar de ere opsadte, da de, saavelsom de andre graae Steene paa dend nye opbygte Muur for Gaarden, med Oliefarfve skall vorde anstrøegen, Waabbenet ofuer dörren for Huuset skall og vell med det samme anstrygis; dette u-stadig Weyerlig *Continuerer* endnu, saa at veyene ere meeget besverlig, at med Steenførselen til Grafuene om Borregaarden ey har kunde hafft nogen Fremgang ...

BILAG 63

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 29. januar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Stenhuggeren og Muurmanden lauger paa at opsette af *Portallerne* ofuer Dørene ...

BILAG 64

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 5. februar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Gartneren vendter Eders høy Greffl. *Excell's* Naadige *Resolution* om dend Afriss som hand seenist Indsendte paa Haugens Indrettelse, *Portallerne* ofuer Dørene opsettis; Der fyldis dagligen i Hullet, og saa kiendelig *avanceret* dette Aar ...

BILAG 65

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 12. februar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... *Portallen* ofuer dend ene Dør er opsat, dend anden er begynt paa, ...

BILAG 66

Peder Jensen Heglund paa Frisenvold til Conrad Reventlow i København, den 15. februar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Efter Eders høy Greffl. *Excell's* naadige Schrifuelse af 10. *Febr.* hafuer ieg Underdanigst dets Indhold berettet Gartneren om Haugens Indrettelse, det hand schall følge dend *afriss* som hand til Eders høy Greffl. *Excell's.* hafuer Indsendt.

BILAG 67

Mads Christensen i Bjernede til Conrad Reventlow i København, den 18. februar 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Clausholms Mølle bør at vere i stand, och vil der giøres en besigtelse derpaa til nermere Eders høye Greffl. *Excelis Aprobation,* ...

BILAG 68

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 1. marts 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Gartneren er meeget tuifraadig om Haugens Indrettelse at det schall icke vell udfalde, Hand Siger saa, efter dend *Afriss* som hand til Eders h. G. E. seeniste Indsendte, saa blev det icke alleene med dend vestre Dam, ud til Dyerhaugen, at forandre, og giøre lige stoer med Mølleedammen, mens saa schulde og Mølleedammen igien for andris saavelsom afsætterne, Steenene som begge Dammene vaare med opsatte, og giort saa stoer Bekostning paa, schulde need brydis, de mange stoere Steen som ere i sammen Dame i Grunden, schulde optagis; beretter og at om Haugen schulde giøris der efter at vere liege efter Gaarden, saa blev de ofuerste Quarteerer for smaa de ud paa dend vestre side, som icke vell kunde schicke sig, ellers dersom Eders h. G. Naad. meening vaar, at det schulde blifue der ved, det dend vester Dam ud till Dyerhaugen schulde fyldis udi, og giøris mindre af lige størrelse med Mølleedammen, saa kom dog Bouggangen icke liige for Gangen op fra dend anden Hauge, som hand siger at af dend till Eders h. G. E. ofuersendte *Afriss* udførlig, med meere, schulde vere at fornemme, ... Bilthuggeren bekommet 10 rdr.

BILAG 69

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 4. marts 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Møllen shall forsvarligen noch holdis i stand, Møllhiulet blev for 3 aars tid giort af nye, og nu forleden Woldborgdag da Snedcheren kom der, blev giort et nytt Werk om Møllsteenene, Rønden ogsaa blifuer giort till rette, saa hand ey hafuer aarsag at klage, ...

BILAG 70

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 11. marts 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Eders h. G. E. Naadige Schrifuelse af 5 *Marti* hafuer ieg foreviist Gartneren, om Haugens og Dammenes Indrettelse, huor effter hand sig allerunderdanigst ville rette, ...

BILAG 71

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 15. marts 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Eders h. G. E. beretter ieg allerunderdanigst at de 2de *Portaller* for Dørrerne ere nu opsatte, Malleren har vaaren her, mens hand syntis icke raadelig endnu de graae Steen med Oliefarfwe at anstryge, førend det blifuer noget tør bestandig veyerlig, saa vilde hand komme igien, ...

BILAG 72

Mads Christensen i Sorø til Conrad Reventlow, den 21. marts 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... indlagte Besigtelse paa Clausholms Mølls Brøst Fældighed vil Eders Høye Greffl. Excell. Naadigst behage at efftersee, och efter des Befindende giffue *ordre*, ...

BILAG 73

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 20. maj 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Paneellet udi Spiiss Gemacket holder sig nogenleedis endnu, uden 8 eller 9 stycker ere noget sprochen og skillet ad, ...

BILAG 74

Mads Christensen fra Clausholm til Conrad Reventlow, den 11. oktober 1700 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Med Biugningen her paa Clausholm beretter Peder Jensen at haffuor ladet ved en Muurmester beese, mens tuill hand det forstaar, dog haffer indschichet sinne tancher derom ... Herhos følger Smedens tvende affritzninger paa Porten, huelche af deellene Eders høye Greffl. Excell. behager ...

BILAG 75

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 10. januar 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Som af Eders h. G. E.s Naadige skrifuelse dat. 4 Jan. fornemmis at Biügmæsteren er ankommen til Kiøbenhavn, saa har hand vell berettet Eders h. G. E. tilstanden ved Biugningen, saa og om Riedehuusets Brøstfældighed som hand har efterseet, det ieg frygter for, naar det blifuer leedig, at det ey schulde kunde staae, ...

BILAG 76

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 14. april 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Ellers allerunderdanigst vilde fornemme Eders h. G. E.s naadige *Resolution* paa dend ofuersendte *Contract* om Steensætningen udi Grafuene, saavelsom og paa dend *Contract* med Mahleren, om Borregaardens Muur uden til at anstryge med Oliefarwe, huor den er afgaaen og fattis, Ittem dend nye Brandt-muur lige som Huuset og paa samme *Caleur* at anstryge; ...

BILAG 77

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 18. april 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Paa Eders h. G. E.s af 12 *Aprill* meldis Allerunderdanigst, at dend *Contract* som mig med denne Post er tilsendt, vaer af Mahleren underskreven, og hand er i værk med at lade ryfue farfver till Arbeydet, Gartneren hafuer ieg og sagt, at hand maa hafue flittig Indseende med, at hand bruger dygtig farfue at anstryge Muurene med, og at hand gior det till Gaufns tilsammen ... Steensætterne har ey endnu kunde faaet hid, meener dog at faae dem med det første ...

BILAG 78

Mads Christensen paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 5. maj 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Ridehuusit staaar reet paa Rauff och veed icke den timme det falder, I hvor mange Støtter der er under, och falder det, saa fordærffuis tomrit, och det lader sig ansee enten det shall eller icke saa, saa maa dog tømrit shilles ad, om da icke vahr beest ioe før des bedre at Neder tage och tømrit forvahre udi huusene indtil nermere *Resolution* ...

BILAG 79

Mads Christensen paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 9. maj 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Clausholms Mølle er nu hell vell af grunden *Reparerit*, och den der aff Snædicheren er indsatt, er icke vert sønderlige, om den icke maa komme til andre, enten i forpachtning eller til fæste som ved *Auction* beest skee kunde ...

BILAG 80

Mads Christensen paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 16. maj 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

... Ride Huusit Vorder nu første dage Neder tagen som det icke uden shade for tømmerit lenger kand staa, och *Materialierne* i tørre udi Korn Laden vell forvarrit ...

BILAG 81

R. A. Conrad Reventlows privatarkiv, koncepter 1687—1702—udat.

1701, 21. May. Madz Christensen. 1. sendet original Contract mit dem hollænder . . .

BILAG 82

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 16. maj 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

(Angaaende fremskaffelse af penge) . . . Saa og vil ofuerveyes huis som till Haandverksfolckene, Mahlerne, Smeyen for Porten af *Jern*, og Trallwerckerne for Dørrerne med viedere Udgifter til Steensættere og i Andre maader Behøfuis, . . . Riedehuset som er befahlet at schall needbrydis, skeer og nu med første, som det ey længer kand staae, . . .

BILAG 83

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 2. juni 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . En Steensætter hafuer ieg faaet, og er *accorderet* med hannem om dend Sønder Side hid ud til Lade-gaarden i Grafuene, men Steen at opsætte for det første, som hand kand endelig komme til for Vand, og begynder nu strax derpaa at sætte . . .

BILAG 84

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow, den 9. juni 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Med Steensættningen formoeder nu shall faae goed fremgang, som hand har faaet en Steensætter til sig, Reedsen paa Muuren er blefuen udspæcket, og Jernanckeret er Jndlagt, saa som Biugmæsteren det har *ordineret*, og Gartneren hafuer ladet forrette; Med Fyldningen i Hullet begyndis nu noget ved Bønderne efterhaanden igien, som oftend kand kommes, og har de *Frihsenvolds* tienner vaaren derved i Daug, Af Riedehuset er og begynt med at nedbryde, Wil formode, at E. h. G. E. self ofuer kommer inden det saavit blifuer der med, at det schall reyssis igien, at da E. h. G. E. kunde see pladsen huor det best kunde settis. . . .

BILAG 85

Le Coffre i København til Conrad Reventlow den 18. juni 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Monseigneur

Puisque vostre Excellence m'ordonne de luy mander les prix de l'ouvrages qu'elle m'a commandés je prendray la liberté de luy dire que pour les panneaux de la chambre du grand plafond j'avois demandé a Vostre Excellence elle mesme la somme de cent ecus elle a trouvé la chose trop forte et moy pour lui montrer l'envie que j'ay de la servir je veux bien prendre moins gardes a mes interets et les faire pour le dernier prix que je le puisse faire et ou jose assurer a Vostre Excellence qua peine je gagne les frais c'est pour quatre vingts ecus je prends la liberté de joindre icy le reste du memoire des ouvrages que me restent a faire et que j ay mis au plus modique prix quel m a esté possible.

Premierement pour les panneaux de la chambre du grand plafond qui sont commencés	80 R.
Plus pour les panneaux du petit cabinet qui doivent estre rehaussés d'or fin comme est le plafond	50 R.
je ne m'engage point a dorer des listes des panneaux car en ce cas je ne pouroy pas le faire pour ce prix la dorure montant plus haut que les cinquante ecus que je demande.	
Plus pour le plafond de la chambre ou madame doit coucher ou il y a au millieu un tableau d'histoire de Mars et de Venus	90 R.
Somme	220 R.

Je puis par avance assurer Vostre Excellence que les ouvrages dont il est question satisfèront votre Excellence aussi bien que tous ceux que j'ay eu l'honneur de faire pour elle jusqu'icy et que le prix que je luy demande est le plus juste que je puisse luy demander.

je prends en meme tems la liberté Monseigneur de supplier Vostre Excellence de songer au petit memoire de vieux que je la supplie de vouloir bien me faire payer savoir deu de reste pour les plafonds de marché fait
 Premièrement 70 R.
 Plus pour avoir doré les listes de la corniche du grand plafond et auvragé les autres listes d'ornemens ce qui n'estoit point compris dans le marché 30 R.
 Plus pour les ornements de la frise du petit plafond 10 R.
 Somme 110 R.

j'attens avec respect les ordres et les bontés de Vostre Excellence et suis avec le respect que je dois Monseigneur de Vostre Excellence

le tres humble et tres obeissant serviteur
 Coffre

BILAG 86

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 25. juli 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . De smaa Damme i Dyerhaugen, schall stræbe at faae rensed nu imellem Høe og Kornhøsten, Saa-velsom fleere Foreller at lade fange og sette i Dammene, og Gryndlinger de meest mueligt er, de smaa Damme med at besette . . . Steensætterne har nu dend ene Længde af Steen Muuren ferdig i Graufene, og begynder paa dend anden . . .

BILAG 87

Peder Jensen Heglund fra Aarhus til Conrad Reventlow, den 28. juli 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Efter Bilthugger Cuulmand hafuer ieg haft Bud ved *Aakier* mens hand undschylder sig ey at kand komme førend sidst i forestaaende Uge, saa schall ieg se til at komme til *accord* med hannem om de 2de Blye Billeder som afridsen paa mig er tilskiecket, . . .

BILAG 88

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 4. august 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Riedehuset at opsette ved Ladegaarden er nu saa vit med, at det kand blifue Reyst op nu om tou dags tid, formeedelst pladsen vaar saa høy op til Laden, og siden dybt need ad, har maatte lade sette en steen muur derunder af Kampsteen, som kommer paa to eller 2½ allen høy i vester Ende, . . . De Gryndlinge kand icke vel bekomme befroendis hid, som her er ingen ret veed at omgaaes dermed, saa har jeg en Persohn henschicket til Landjægeren, at hand derudi vilde Informere, som og om Gaarn og Rendskab som kand behøfuis dertil, saavel som til Foreller med at fange, lade bestille, . . .

BILAG 89

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 12. august 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Bilthuggeren Cuullmand har vaaren her, hand staar hart paa, icke at kand gjøre huer af Blye Billederne ringere end 40 Rdl. som viedere hans Opschrift om formelder, hand schrifuer om 2 schippund Jern, som hand dertil schulde kiøbe det er omtrent = 24 Rdl., 3t Gypst, kommer vel icke høyere end 3 Rdl. Jern og Kuull, er endelig icke meget dertil kand gaae, Jeg har bøden ham 60 Rdl. for begge Billeder, mens vill ey anderleedis end som 80 Rdl. som for er meldet, det neden fore, huor Vandet schall falde udi, begierer hand 3 Rdl. for huer til Arbeds Løn, hvor om, saa vell, om Billederne, nærmere vill forvente E. h. G. E. Naadige *Ordre*, . . .

BILAG 90

Peeter Coelemans til Conrad Reventlow, 1701? (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv.)

Memoriael

Voor Sijne Hooge Gravelijcke Excelletie den Heeren Heeren Grooten Cancellier Conrad Reventlau

Volgens het ordere van den Heeren Heeren Gross Cancelier soo heeft den Heeren verwalter Peeter Jensøn Met mij gesproken aengaende de twee belden de welke van loodt souden gemackt blijven, voorde welke den Heeren verwalter mij geboden heeft 60. Rexdaelder het welck te wijnieh is. want ist sacken den Heeren Gross Cancelier den onkost reekent soo is het onmeuglijck dat ick het voor soo een gering gelt can macken naer ick hebbe begert 80 Rexdalter

want ten eersten sal den Heeren Heeren Groos Cancelier rekenen

2 schippont blij ofte noch meer

2 ofte 3 tonnen gips

ijser ende Coolen

Sonder dat ick reckene het ongemackten eersten om de modelle te macken, ten anderen omden vorm te macken, endeten derden als wanneer dat de belden gegolen sijn om te over aerbeijden want ick deselve niet verdighen can macken voor Lanck op den toe comenden somer tegen S. Olaus dagg ofte michels dagg.

Sijnen onder danicheten Dienaer

Peeter Coelemans

(I margen:) aengaende Camer ende een bedt omopte liggen en wille ick niet om spreken vant ick het selfde albijt gehadt hebbe als oock te branden naer van nooden heijt.

(Paa bagsiden af brevet:) Van wegen de bassin die sullen L anck sijn 2 ellen minder een quartier, breedt 3 voeten. endeden steen sal 3 quartier dick sijn. breemer steen want dat was het alderbeste maer ick en can niet minder hebben als 3 rexdalder voor ieder tot aerbeijts loon.

BILAG 91

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København august 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

Efter E. g. G. E. s af 16 aug. schall ieg allerunderdanigst rette mig, med Bilthuggeren Cuullmand at Slutte Contract om de 2de Blye Billeder at giøre, saa snart ieg kand faae ham did fra *Aackiær*, huor hand er og Arbeyder; Med Steensætterne schall ogsaa stræbis, at de kand faae Muuren færdig snarest muligt er, . . .

BILAG 92

Peder Jensen Heglund paa Clausholm til Conrad Reventlow i København, den 29. august 1701 (R. A. Conrad Reventlows privatarkiv).

. . . Bilthuggeren Cuullmand hafuer ieg talt med og vilde Sluttet med om de 2de Blye Billeder og 2 *Bassiner*; hand vill nock paatage sig, og giøre det alt for de 80 Rdl. mens hand ingenlunde tør forpligte sig till, at skaffe dem færdige, til nestkommende Paasche, som E. h. G. E. naad. schrifuelse Ommelder, Siger ingenlunde at kand faae dem Clar at opsætte, førend St. Olufs Daug heller midt i Sommeren . . .

BILAG 93

Synsforretning fra 1718 (Tranekær godsarkiv, Tranekær).

INDQVICATIONSFORRETNING

over

CLAUSHOLMS HOVEDGAARD

med dens

Tilliggende Herligheder

. . .

AAR 1718.

1.

Borge-Gaarden

Som bestaar af 3de Længder Huus, Øster, Synder og Vester grundmuret og Brandmuur med Jernport for Nordre Ende eller Side er befunden af følgende Beskaffenhed.

1. Østerhuus.
Paa Nordre Ende er Muren revned 4 Steder, paa Øster Side 2de og Synder Ende 4 Rifter.
2. Sønderhuus.
Paa den sønder Side under de runde Vinduer er en Bugt saa det synes at det hælder ud mod Gravene sammesteds er nogle Stykker Steen falden af Listerne.
3. Vesterhuus.
Imod den Sønder Ende paa vestre Side er 12 smaa Revne eller Rifter udi Muren.
4. Brandmuren.
For Borgegaarden fattes Udspækning inden og uden, den øverste Stabel paa vestre Side hvor udi Jernporten hænger er noget udtrukket saa Porten ei kan ilukkes.
5. Inden i Borgegaarden.
Paa Østerhuus er 2de Revner i Muren udi Hjørnerne er Muren lidt rævnet saa det lader sig tilsyne ligesom det Sønderhuus har trukket sig noget til Sønder.
Paa de tvende Trapper ved Øster og Vesterhuus findes ingen Jernværk omskjøndt udi Stenene dertil er gjort Huller.
6. Til Tagets Reparation samt Skjelding under 14 Fag Steen item Udspækning af Murene behøves 200 Tagsteen og 3 Læster Kalk.

Gemackerne og Cammerne

1.

De underste Værelser

1. No 45 Vesterhuus ende Stuen 6 Karme Vinduer og 4 Vinduer i hver Karm fattes en Rude.
2. No 17. 2 Karme Vinduer mangler intet.
3. Fade Bordet uden No. 2 Karme Vinduer Ditto.
4. No 38. 1 Karm Vinduer uden Mangler,
5. No 52. tvende Karme Vinduer ligesaa
6. Udi Gangen til Gaarden paa dette Vesterhuus 6 Karme Vinduer, nogle Ruder sprukken.
7. No 14 og 40 er 2 Karme Vinduer en Rude sprukken
8. No 36. 4 Karme Vinduer, udi Gibset er nogle smaa Sprækker
9. No 39. to Karme Vinduer 2 Ruder sprukken
10. No 30. Spisesalen 4 Karme Vinduer der udi 13 Ruder sprukken og en Glasdør der udi 1 Rude sprukken og 1 Do Rude istykker,
11. No 23. Østen Spisesalen 2 Karme Vinduer 3 Ruder brækket,
12. No 24. Øster Hjørnegemak 4 Karme Vinduer
13. No 38. 2de Karme Vinduer,
14. No 58. Do 4 Ruder brækket.
15. No 15. 2de Karme Vinduer 8 Ruder sprukken, saa fattes og til Gesimser 3 Fyr-Brædder
16. No 5. en Karm Vinduer, 4 Ruder sprukken. Gesimsen over Døren brændt, behøves 3 Brædder.
17. No 13 og 16. 2de Karme Vinduer 2 Ruder istykker manqverer 1 Dør-Geriikt.
18. Comtessernes Cammer 2 Karme Vinduer 10 Ruder sprukken.
19. Nør og Øster Stue No 4. 6 Karme 33 Ruder brækket
20. Udi Gangen paa dette Østerhuus 6 Karme Vinduer der udi 36 Ruder brækket, Væggene og Stolperne er hugne til Gibsning men ej forfærdiget, udi Gulvet fattes en Fyr-Bræd.
21. Udi den store Gang for Spisesalen og ved Trapperne er 6 Karme Vinduer 37 Ruder brækket til Gulvet et St Brædt 3 Alen lang.

De øverste Gemakker.

1. Kirken udi den norder Ende paa Vesterhuus 10 Karme Vinduer deraf 6 Ruder istykker og 47 brækket, udi Herskabets Stol 8 Vinduer med Døren, til de andre Stole findes 2de Døre og 16 Hængsler.
2. Et Kammer No 50. 2de Karme Vinduer 10 Ruder brusten
3. No 33. en Karm Vinduer 10 Ruder brækket, til Klædning imellem Bjælkerne fattes 2 Fyr-Brædder.
4. No 54. der udi 2 Karme Vinduer, til Gesimser behøves 8 Fyr-Brædder.
5. Til Vester og Sønder Hjørne-Gemak 4 Karme Vinduer 6 Ruder brækket, til Døren No 44. behøves en Brædt.
6. No 42. 2 Karme Vinduer 2 Ruder istykker,
7. Konge Salen 5 Karme Vinduer 2 Ruder istykker, en Ramme forraadnet, Gibset er en deel Steder sprukken.
8. No 17. Østen Kongesalen er 2 Karme Vinduer der udi 5 Ruder brækket, fattes en Vindues Krog,
9. Øster Hjørne-Gemak 4 Karme Vinduer, 3 Ruder brækket,
10. No 1 Tvende Karme Vinduer 4 Ruder brækket, til Gesimser i det halve Gemak behøves 15 Fyr-Brædder à 6 Alen.
11. No 20. 2 Karme Vinduer 13 Ruder istykker og til Klædningen imellem Bjælkerne fattes 5 Brædder.
12. No 6. En Karm Vinduer fattes 2 Ruder, 6 brækket.
13. No 12. 2de Karme Vinduer, fattes 2de og 11 sprukken.
14. No 4. 2de Karme Vinduer 14 Ruder brækket, til Gesimserne fattes 15 Brædder,
15. Den Øster Ende Stue No 2 og 10 er 6 Karme Vinduer, fattes 4 Ruder og 30 brækket, fattes 2 Vindues Kroge, 9 Brædder til Klædning imellem Bjælkerne.
16. Udi Østerhuus.s Gang 5 Karme Vinduer 41 Ruder brækket, 2 Vindues- og 1 Stormkrog fattes.
17. I den store Gang for Kongesalen er 5 Karme Vinduer, fattes 1 Rude og 55 knækket.
18. Vesterhuus.s Gang 5 Karme Vinduer fattes 1 Rude 41 brækket.

3.

Paa Loftet

1. Det Sønderhuus.s nordre Side er 5 runde Vinduer fattes 4 Ruder og 20 brusten over disse Vinduer hænger 2de Klokker item samme Sted. et Jernuhrværk med tilhørende Lod, men Værket i sig selv er meget ureen og gaar ikke, paa den Sønder Side er ligesaa 5 runde Vinduer hvorudi er brækket 8 Ruder. —

4.

I Bryggers Kjøkken og Kjælder.

1. I Bryggerset 16 Vinduer deraf de 5½ Vindue reen borte og 4 Rammer ligesaa de andre forraadnet.
2. Udi Kjøkkenet og Kokkens Kammer 18 Vinduer deraf 4 hel og 2de halv borte samt 3de Rammer de andre ved Jorden forfuldned.
3. Dito Spisekammer 4 Vinduer deraf et og 4 Ruder er borte item en Ramme,
4. Udi Kjælderen ved den liden Bagerovn 2 Vinduer manqverer 10 Ruder en Ramme med Post forraadnet, item Muren under Vinduerne beskadiget, dertil behøves 20 Mursteen.
5. Kjælderen under den store Trappe 2de Vinduer manqverer 1 Rude
6. I Ruldekjælderen 4 Vinduer hvoraf de 2de med Rammer er borte,
7. Viinkjælderen 4 Vinduer 2de Ruder borte. 4 brækket,
8. Borgestue Kjøkkenet 2de Vinduer fattes 1 Rude
9. Borgestuen 8 Vinduer derudi 15 Ruder brækket
10. Gartnerens 2de Kjældere' 12 Vinduer fattes 4 Ruder og 8 brækket
12. Kalkkjælderen 4 Vinduer deraf et reen borte, og i de andre trende Ruder brækket.
13. Murmandens Kammer 4 Vinduer fattes 3 Ruder 6 brækket
14. Den gl. Borgestue Kjælder 4 Vinduer 6 Ruder brækket
15. I Kokkepogens Kammer 2 Vinduer 3 Ruder Do
16. Taffeldækkerens Kammer ligesaa Do
17. Mælkekjælderen 2 Vinduer 6 Ruder brækket
18. Snedkerens Kjælder 12 Vinduer 9 Ruder er brækket og borte 9 Ruder.
19. Udi Gangen for disse sidste 7 Kjældere' paa det Vesterhuus er 10 Vinduer deraf 18 Ruder reen ude og 12 brækket Karm og Ramme til disse' Vinduer er forraadnet og duer intet. —

Staldgaarden.

Bestaar af 2de Længder Huus Øster og Vester og ved hvers nordre Ende et Vognhuus med 2de Porte for, samt fra det vester Vognhuus 21 Alen Brandmur 3 Kvarter tyk og 5 Alen høi og istedetfor lige Brandmur fra det østre Vognhuus findes opsat et Gjerde som indlukker Gaarden, ellers befindes disses Beskaffenhed saaledes:

1. Vester Længde.

Gartneren Nicolaj Rüe boer i den sønder Ende, Sønden Porten derudi er 4 Karme Vinduer som fattes 2 Ruder 36 Dito brækket Norden Porten i hans Kjælder 2 Karme Vinduer fattes 11 Ruder og 34 ditto brækket

Dernest Stald bestaaende af 13 Fag hvorudi er 17 Spilrommer med Krøbber og Strøe-Krøbber forfærdiget men Bund og Hækker fattes samt en Strøkrøbbedør og 4 Hængsler over 18 Fag samt 18 Brædder Loft lagt fra den Sønder Ende af at regne baade over og under Loft over 24 Fag Hus af denne Længde er ingen Loft ej heller skal have vaaren hvorfor til dessen Forfærdigelse udfordres 76 Tylt 6 Alen lange Fyrbrædder 4000 Loft Søm og til Bund udi Spilrummene 70 Boel $3\frac{1}{4}$ Alen lang $\frac{1}{2}$ Alen bred udi 7 Karme findes hverken Vinduer eller Luger saavel ej heller udi tvende Qvister Vognhuset ved denne Længde er 6 Fag som med enkelt Loft er belagt findes udreven, af den ene Sort er en Fjæld i Stykker samt det ene Hængsel brækket.

2. Øster Længde.

Skov-Riideren Peter Sørensen bor i den sønder Ende Søndens Porten bestaar af 4 Fag med dobbelt Loft 3 Karm Vinduer fattes en Rude 19 ditto brækket.

I Stalden Norden Porten er 10 Karm Vinduer hvorudi fattes 37 Ruder og tvende Vinduer i den Norden Ende med Jernstængerne rent ude og borte,

I ditto Stald er 28 Spilromme paa den østre Side i Huset med røde og hvide malede runde Piller og Jernhekker for hver Stade til Foer og Strokrøbbers Reparation behøves 2 Tylt Brædder item til Bund i Spilrummene 28 Stk. Boel 4 Alen lange 3 Tom. tyk og $\frac{1}{2}$ Al bred paa Krøbberne fattes 2de Hængsler. Til Kudskerne findes et lidet Kammer afdelt med Brædder.

Loftet over dette Hus med Vognhus samt Port er 41. Fag som findes udi god Tilstand over Vognhuset er en Kvist med 2de Vinduer hvorudi fattes 14 Ruder den manglende Brandmur fra dette Vognhus i Vester 21 $\frac{1}{2}$ Al langt 3 Kvarter tyk og 5 Al. høj dertil behøves 8000 Mursten 200 Tagsten og 5 Læster Kalk paa denne Øster Længde manqverer 300 Mursten under Listerne paa øster Side samt 1 Læst Kalk.

Til Staldgaardens Reparation desuden behøves 300 Tagsten $1\frac{1}{2}$ Læst Kalk samt 150 lange Søm til Skraagavlenes Hjørne Stener

3.

Smeden.

Liggende straks østen for Staldgaarden paa Stenebroen, bestaaende af 4 Fag Hus Tømmerværk med enkelt Mur derimellem, samt med Tegl tækt der udi 5 Vinduer de 4 reen ude og 2de Ruder i det femte Vindue Skorsten og Esse befindes, til Reparationen behøves 100 Tagsten 44 Alen Foedleeder 2 Gavlstolper til Vindske og Gavlene fattes 2 Tylter Brædder.

Den Bro imellem Borggaarden og Staldgaarden findes udi temmelig god Tilstand ligesaa den liden Gangbro Søndens Borggaarden over Gravene dog er Tømmeret derudi meget svag. Den liden Bro Søndens Vandspringet er ganske øde og vil af ny opbygges.

4.

Ladegaarden.

1. Laden sønden i Gaarden indvendig af 29 Fag men udvendig Grundmur under Laden findes $6\frac{1}{2}$ Øxen eller Kostalde og 7 Foerhuse derpaa befindes til Brøstfældighed som følger:

	Rdl.	⌘	β
29 Hanebjælker hver 10 Al. lang a. 2 Rdl.	58
1 Ditto 5 Alen lang	4
1 Bjælke 13 Alen	3

Loftet over Øxnestalden er brøstfældig og ikke over alt tæt sammenlagt hvorfor det vil omlægges og naar det skal repareres behøves dertil 34 Tylt Brædder 6 Al. lang af $2\frac{2}{3}$ Rdl.	90	...	4
1000 Loft Søm af 100dred. a 2 $\frac{1}{2}$ 4 β	3	...	4	...8
Taget paa bemte Lade er brøstfældig og udi den store Storm beskadiget, nemlig Norder Side over alt og paa Sønder Side 10 Fag hvortil behøves 40 Tylt Lægter 9 Al lang a 1 Rdl.	40
300 Trav Tag a 2 $\frac{1}{2}$	100
Til Murværket 20 Mursten	1	...8
2 Tønder Kalk a 2 $\frac{1}{2}$	4
Udi Stalden fattes som er forraadnet 7 Stolper a 5 Alen a 3 $\frac{1}{2}$	3	...	3
Arbejdsløn Tømmermand og Snedker	40
Tækkemanden	26
Murmanden	1
	=	367rd.	3 $\frac{1}{2}$.. β

2. Et Hus Vesten Laden kaldes Ridehuset men brugt til Hølade 20 Fag, deraf udi den store Storm nedfalden 12 Fag Hus, hvis Tømmer Lægter og Mursten ved Steden findes alt meget brækket og ved Faldet beskadieget til sammes Opbyggelse behøves:

	Rdl.	$\frac{1}{2}$	β
38 Stolper a. $5\frac{3}{4}$ Al a 1 Rd. Stykket	38
72 Løsholter a $2\frac{1}{4}$ Al Stk. 1 $\frac{1}{2}$ er	12
64 Al Mur = Rem a 12 β	8
Fodstykke eller Leder kan faas af det gamle Tømmer 24 Spendtræer 16 Al a Stk 3rdl.	72
12 Hanebjælker 12 Al lang a 10 $\frac{1}{2}$	20
26 Egebjælke Baand 3 Al a 1 $\frac{1}{2}$	4	...	2
24 Tylt Lægter a 1 Rdl.	24
128 Travtag a 2 $\frac{1}{2}$	42	...	4
Mursten foruden de gl. som af samme Hus er nedfaldne behøves udi alt 2000 Sten a 100drede 1 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$	26	...	4
8 Lester Kalk a 4 Rdl.	32
Arbejdsløn			
Tømmermand og Snedker	60
Tækkemanden	10
Murmanden	30
	=	379rd.	4 $\frac{1}{2}$..

3. Vester Huus.

Øxnestald bestaar indvendig med Port 23 Fag og udvendig muret $\frac{1}{2}$ Sten uden Træværket og Gavlene Grundmuret men den Norder Gavl som i den store Storm er beskadieget er siden nedfaldent, til dette Huses Reparation erfordres:

To Bjælker 15 Al lang a Stk. $2\frac{2}{3}$ rd	5	...	2
33 Al Leede a 1 $\frac{1}{2}$	5	...	3
18 Stolper a 2 $\frac{1}{2}$	6
10 Løsholter a 1 $\frac{1}{2}$	1	...	4
4 Stiber a 12 β	3
18 Al Murreem a 12 β	2	...	1	...8
6 Spendtræer a 8 $\frac{1}{2}$	8
10 Hanebjælker a 3 $\frac{1}{2}$	5
4 Anker Bjælker a 1rd	4
17 Tylt Lægter a 1rd	17

Taget paa dette Huus er meget brøstfældigt og udi den store Storm beskadiiget dertil behøves 115 Travtag a 2 ½	38	...	2
Til Gavlens Opmuring med Hjælp af de gl. og nedfaldne Sten samt anden Reparation mangler 1600 Mursten a 100dred 8 ½	21	...	2
10 Lester Kalk a 4rd.	40		
Murmanden	34		
Tækkemanden	9	...	3	...8
Tømmermanden	8		
	<hr/>			
	206rd.	3½	..	
4. Hollænder-Huuset.				
Vester for Ladegaarden af 29 Fag Huus med Teil belagt og Væggene med Mursten er muret derpaa er følgende Brøstfældighed:				
51 Al. Leede a 1 ½	8	...	3
2 Vindskee a 1 ½	2
½ Tylt Brædder	1	...	2
100 Tagsten	1	...	4
300 Mursten a 8 ½	4		
1 Lest Kalk	4		
Udi dette Hus er 16 Vindver hvorudi fattes 37 Ruder a 3 β	1	15
Tømmermanden Arbejdsløn	4		
Murmanden ditto	4		
5. Øster Huus.				
Bestaaende af 24 Fag nemlig 12 Stald = 10 og Porte 2 Fag med Tegl belagt og Grund og Grundmur derpaa fattes:				
200 Tagsteen a 1 ² / ₃ rd.	3	...	2
100 Mursten	1	...	2
6 Tønder Kalk a 2 ½	2		
Udi dette Huus er 47 Vindver derudi fattes 56 Ruder a 3 β	1	...	4	...8
Murmandens Arbejdsløn	4		
ad. Nota.				
Ellers befindes tilsyne paa dette Hus at Grundmuren 40 Al. har udgivet sig imod Øster og saa vidt har en Bugt paa sig kan ej hjælpes uden at Muren paa begge Sider skulle nedbrydes og igen opbygges.				
	<hr/>			
	=	41	...	2 ...7
6. Et lidet Huus Øster Ladegaarden kaldes den gl. Borgestue bestaaende af 8 Fag Bindnings Biugning fattes 38 Alen Leeder a 1 ½				
2 Lægter a 8 β	6	...	2
50 Tagsten	5
200 Mursten	2	...	4
8 Tønder Kalk	2	...	4
Udi dette Hus er ikkun et Vindve siden de andre er eftermuret og fattes i det ene 3 Ruder	9
Tømmermanden	2	...	4
Murmanden	4		
7. Imellem Hollænderhuset og det Vester Hus paa Ladegaarden findes en Svinesti a 4 Fag Halvparten med Tegl og Halvparten med Tag tagt hvorpaa findes en Del Brøstfældighed kan repareres med				
	4		
8. Lysthuset i Mygindskov staaende paa 4 Jordgraven-Stolper er udi en Firkant er takt med Spaan findes ingen Vindver eller Lugger Trappen er borte og findes ikke item 6 smaa Stiber hver 2 ¹ / ₂ Alen lang til dessens Anskaffelse vil medgaa				
	10		
	<hr/>			
	33	...	2	...9

5.

Haugerne.

Lysthaugen om Borgegaarden saavel som Urtehaugen ved Staldgaarden ja Bomhaugen ved Lade-
gaarden findes alle udi god Stand vel vedlige holdt udi adskillige Kvarterer anlagt med Træer besat
hvilke alle ikke for dessen Mangfoldighed af alle Slags kan beskrives hver især Men Gærdet uden om
Haugerne er ganske brøstfældige saa det mesten overalt af ny vil opsættes da dertil behøves mere end
400 Læs Gærdsel saavel som Staver saa er og Muren som er af Kampesten om Lysthaugen for Gravene
en Deel Steder nedfalden hvilke igen vil oplægges af den ene Port for Plankværket imellem Borggaar-
den og Broen er et Egebrædt i Stykker og paa den anden og Øster Side fattes trende Egebrædder Vest
ved Graven.

BILAG 94.

Inventarium af 11. marts 1718 (R. A., Kopi i Rtk.s ekspeditionsprotokol nr. 10, 1718, s. 447. De samme
sager findes optegnet i et inventar af 1.—22. Juli 1718, Dronningborg Rytterdistrikts Kasseregnskaber
1718—20, antegnelsesbilag pro 1720, Nr. 8. En kommenteret afskrift findes i synsforretningen fra 1731
(jfr. *bilag 115*).

Inventarium

over

Meubler og Huusgeraadved *Clausholm*.

.....

Om Heng til de beste Senge

1. Sengested med Half Himmel, betrecket, og bruun Damask, omsadt med Gardiner, derudi 14 Breeder,
2 Damaskes Kapper med eet Taftes Hoved Styche, Item i *Ditto* Decken, og een liden List for neden af
Fødderne, med Taft betrechet. —
1. Sengested med 3 *Carnicher* og Half Himmel med Røde Gardiner af 8te. Breder Taft. Underfoeret
med Hvidt *Padula*, dertil 2 Kapper 1 Hovedstøche og 1 Deche af Hvidt *Padula* belagt med Røde Sno-
rer, 1 Liden List ved Fødderne, betræchet med *Padula*. —

.....

Stoele

12. Bruune Engelske Stoele
4. Leen Stoelle
8. Sorte Engelske *Ditto* med Maller i bunden
16. Stoele med u-bleget Lerret overtræket

.....

Tapetzerier

1. 27 Heele og 4re. Halve *bander Pamosin* Rødt tych *Italiensk* Damash og
4re. *Ditto* Støcker at Trecke over Vinduerne, med 3 breeder udj hver, 2½ *quarteer* lange; dertil en Kappe
af samme slags, med Røde Snorer belagt —
2. 25 Heele og 5 Halve *bander* Rødt Ostindisch Damash, dertil 4 stk. at treche over Vindverne med 3
breder udj hver 3. *Quarteer* lange
3. 14 Røde Damaskes *bander*, der imellem 16 Guule *Ditto* *bander*, og 2 Støcker over Vinduerne med 2½
bredde udj hver 3 *quarteer* lange —
4. 27 Heele og 2 Halve Grønne *Morsbander*, 2 Støcker at trecke over Vinduerne, med 3 breder 3 *quarteer*
lange
27. Støcker Striibede *Morsbander*, Mindre 1 allen som manglede bag et Speil —
5. 23 Blaa *Morsbander*, der imellem
20 *bander* Guule *Ditto* —
6. 29 Heele og 3 Halve *Bander* Rødt og Grønt Fløyels trip, og at trække over Vinduerne 4re. smalle
Støcker —
7. 20 *Bander* Rødt *Mackey*, der jmellem 25 Syet *Bander* og 2 smalle Støcker over Vinduerne —
8. 37 *Bander* og i Brede blaa og Rødt linnit Damash

9. 22. Heele og 6 Halve *Bander* trøgt *Tapetzerie*
 10. 22. Heele og 4re. Halve Hvidt Flonel og 4re. smale Strimler over Vinduerne, dertil en udhugen Kappe Rundt omkring —

Speiler, Borde og Qveridoner

1. Stort Speil med forgylt Ramme og Crone
 1 Rødt *Lackeered* Bord med forgylt Foed dertil
 1. *Ditto* Speyl Glass med Ramme og Crone —
 1. *Ditto* med Blaa Speyl Glass Ramme og Crone —
 1. *Ditto* med Bruun Ramme jndlagt med *Elphenbeen* og Crone dertil
 1 Bord og 2de. *Qveridoner* dertil; Indlagt med *Elphenbeen*
 1. *Ditto* med Sort *Lacquered* Ramme og een Udskaaren Crone —
 1 Sort *Lacquered* Bord og 2de *Gveridoner* dertil
 1. Mindre *Ditto* med Sort og Guld *Lacquered* Ramme
 1 Bord med Guld *Lacquered* Bord og 2de. *Gveridoner* dertil —
 2 Røde med Guld *Lacquerede Thee* Borde
 1 Rund *Lacquered Thee* Bord —
 2 Smaa *Ditto*

Træe-Boeskab

1. Løybench med Rød Fløyels *brodered* overtræck —
 1. *Ditto* med Trip betrucket
 1. Indlagt Skab med mange Skuffer og Laasser for —
 2. Stoere Furre Skabe i *Gemackerne* —
 1. Andet *Ditto* Skab
 1. Skab i Spisse Cammeret —
 [] Frandske Sengesteeder, deraf er 2de. Stoere
 [] Mindre *Ditto* De 2de. giort af Nye
 [] 3. Gamble *Ditto* og 1 Slagbenck —
 [] 6. Sengestæder til Folchene uden Himmel
 1. Stoer Rund Bord

Forskrefne saaledis Rigtig Befindes

Testerer

S A G Reventlouw

*Kiøbenhavn*d. 11te. *Marty* 1718*Ornamenter*

Til

Kirchen paa *Clausholms* Gaard —

- Eet Rødt Fløyels Alter Klæde med 9 Breeder
 Een Rød Fløyels Mæsse hage med Baldyret Krydtz og omkandt med Sølf *Galluner*
 Een Røed Fløyels Taft-Pung om Kantet med Sølf *Galluner*
 Een Mæsse Skiorte af fiint Lærret,
 6 Brune Taftes *Gardiner* i Gross *Cancellerjndens* Stoel —
 6 Røde Taftes *Gardiner* i Præstens og Deignens Stoele —

BILAG 95

Hof og Civiletatens Assignations og Afregningsprotokol 1719, 21. juni (R. A.).

Paa Bilthugger Friderich Ebisks indgifne Reigning paa hans og en Svends Subsistence Penge udi 23 Uger de har været paa Clausholm, at forferdige endeel Stuchatur arbeide, beløbende for hannem self 46 rd

og for Svenden 57 rd, 48 sk som gjør tilsammen 103 rd. 3 s. hvilket arbeide Land Conducteur Planitz udi sin paaskrefne *Attest* tilstaar rigtig at være forferdiget, var videre teignet saaledes:

Der bilthauer Ebitsch ist auf allergnäd. ordre den 12 July von hier ab Clausholm abgereiset und den 20 Decembris abgeweihenen Jahres wieder zu rück gekommen.

J. C. Ernst.

Auf allergnädigsten Befehl ist dieser Bilthauer nach Clausholm geschichet worden, den gesellen angehend so habe nicht gewust dass er selbigen mit genommen ehr Jchs aus *Monsr.* Planitz Schreiben von 31 Jan. nechst verflosen gesehen, als befinde rigtig genug das Ihme selbiger geholfen vermeine dazufolge beygefugten hr. Grafen von Callenbergs *Attest* 2 Rthl. wochenlich kostgeld ihme versprochen das ihme 92 rd. zukommen.

Copenhagen dend 18. May. 1719.

Ernst.

BILAG 96.

Afskrift af J. D. Planitz' overslag over udgifterne vedrørende to nye fløje paa Clausholm slot, 28. Marts 1722 (R. A. Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, kgl. Resolution af 19. april 1730, nr. 53a).

Allerunderdanigste Overslaug Over Tvende nye udbygninger ved *Claus Holms-Slott*.

Allerunderdanigste Overslaug Over Tvende nye udbygninger, som effter Hans *Kongl.* Maytts Allernaadigste *Resolution* skal opbyggis til dend Synder ved *Clausholms Slott*, og skal hver Huus være 17 all. lang, og 12 all. breed, som dend her vedfølgende grundridss, videre forklarer, men som begge disse udbygninger bliver lige danne i alle maader, regnis her *Materialierne* og arbejdsløn ichon til det Eene Huus først og siden alting sampt dend heele *Summa* dobbelt, hvis bekostning ungefehr kand bedrage sig som effterfølger først til grunden udi vandet at sette

Behøves en Rende Boche til Pælerne at indslaae udi Jorden, som icke findes udi Jylland mens maa med ald tilbehør her fra Kiøbenhafn sendes til <i>Clausholm</i> , Tømmer Mandens Arbeids Løn for dend heele grund med pæle og foedstycker at forsiune i Nøyeste	50
Muur Arbeide og behøves først til Grunden			
500 Huggen Kampsteen, stoere og smaae som de falder som kunde faaes ved Dronningborg gamle Slott foruden dem som endnu findes ved <i>Claus Holms Gaard</i> 2 Fader <i>Sement</i> til grunden under vandet á 12 rdl.....	24
Dernest var een stoer deel Jern anchere fornøden som kunde leggis jmellem de Huggen Kamp steen at de lenge omsider icke maatte udvige, eller reen udfalde, om samme maatte anskaffis, og kand ungefehr koste			
30 Lispund Jern til 40. ankere á Lis Pd. 4 M	20
for kull og arbejds Løn á Lis Pd. 4 M	20
120000 Stoere Muursteen til den Heele Muur uden omkring som meenes at kand faaes af ovenbemte Dronningborg gl. Slott			
10600 <i>Ditto</i> Muursteen til 4re Skorsteene udaf grunden af opmuure, som ligeledes kand faaes ved Dronningborg			
Muursteen til alle Skillerommerne kand og vel faaes af de allerede anførte			
800 List steen, som <i>a parte</i> vil bestilles ved Een Teilovn og koster Hundrede 7 M	9	...2
5500 Tagsteen á 8 M	73
6 Lispund Svine Haar til taget at skielde á 2 M.	2
110 Læster Kalck, til det Heele Huus á 4 Rdl.....	440
6 Ruller Tavle Blye til render som kand koste	78	...4	...8
100 Blye søm der til	1
½ Tylt Bredder til at legge under samme Blye Render4	...8

Til ovenmelte 4re *Caminer* eller Skorsteene behøves *Marmor* lister uden omkring udi begge *Cabinetter*, hvilche kunde tagis af dem som effter Hr *Justitz-Raad* og *General byg-nester Ernstes* beretning liger her i Kiøbenhafn udi behold, Endnu behøves til Skor-

steens Piiber uden over taget, huggen steenlister, som vil Huggis her i Khafn, og kand blive oversendt, med alt det andet, yder meere behøves til samme 4re *Caminer* 4re Jern Anchere af Stang tyck Jern, hvor til vil gaae:

6 Lispund Jern á Lispundet 4 M	4
for Kull og arbejdsløn á LisPd 2 M	2
<i>Stelagen</i> til dette Muur arbeide, af tømmer lægter og brædder kand tagis samme, som allerede til <i>Clausholms</i> Slotts Høyfornøden <i>reparation</i> , udi et andet overslag er anført uden alleeniste til <i>Stelagernis</i> forfløtning vil endnu behøvis,			
200 Speeger á 2 sk.	4
1500 Stoere Legte søm á 3 M 100de	7	...3
Muur mesterens Arbejdsløn, for dend Heele Muur uden omkring ud af Grunden op, og jndtil taget at opmuure, og samme Muur baade uden til som indvendig gandske Hvid at overdøncke og at bereede som det bør at være, Hvilchet kand beløbe sig til, 1350 <i>Cubic</i> all. a 1 M	225
for dend store skorsteen med 4re <i>Caminer</i> , udaf Grunden at opmuure, derfor i aller- nøyeste	50
for taget paa dette Huus at oplegge og at skielde som bliver i alt med Gavle og jnd- bygningen til det store Huus 14 fag/a 8 M	18	...4
for 4re lange og høye skillerommer at opmuure á 8 M	5	...2

Tømmer Arbejde;

40 Store Pommerske fyrebielcher á 12 all. lange og 9 á 10 tommer udi <i>qvadrat</i> á 2 rdl. 3 M	100
1 Tønde tiære til alle bielcker at bestryge Med	3	...2
36 Norske 18 allener til Sparrer á 8 M er	48
16 Norske 16 allener til Hane Bielcher á 1 rd.	16
1 Tylt sterche Sværlægter á 1 rdl.	1
32 Norske 16 allener til alle skillerommene á 1 rdl.	32
200 Spæger til Sværlægterne og andet á 2 s.	4	...1
20 Tylter gode Stærke steenlægter á 4 M	13	...2
1500 Lægte søm á 2 M 8 s. er	6	...1	...8

Til 4re Trapper behøves

8 Støcher 18 allener á 8 M	10	...4
12 Støcher 16 allener á 1 rdl.	12
5 Tylter 6 allen deller til at beklæde med baade under trapperne og ved Siderne á 2 rdl. 400 Loffte Søm dertil á 1 M 12 sk.	10
1	1
Tømmer Mandens arbeids Løn for 40re Bielcher Med behøvende Muur læder og stick Bielcher at hugge og at indlægge á 1 rdl.	40
For Hver Fag Sparreværk at Hugge og at opsette samt at Lægte á 8 M. er for 14 t Fag med gavlen	18	...4
Arbeyds Løn for 7 skillerommer á 8 M.	9	...2
Endnu for 4re Trapper at gjøre.	12

Til Bielcker og andet Tømmer op paa Muuren at ophidsse behøves

1 Stoer stycke tove til Een Reisse Bom paa 24 all. lang, som maa kiøbes her i Khafn og Kand koste	4
1 Lang tov paa 50 all. lang og 3 á 4re Finger Tyck som mig er u-bevist Hvad samme Kand koste,			

Snedker-arbeide;

22 Tylter 6 all. deller til 3de loffter á 2 rdl.	44
15 Tylter <i>Dito</i> til gulve i begge <i>Etagern</i> á 2 rdl.	30
Snædkerens arbeidsløn for disse 37 tylter á 2 M 8 s.	15	...2	...8

2700 Lofftesøm dertil á Hundrede 1 m 12 sk.	7 ...5 ...4
9 tylter 6 allen deller til 12 <i>Paneel Døre</i> og 24 <i>Dør Gerichter</i> i begge <i>Etager</i> á 2 rdl....	18
6 Tylter <i>Ditto</i> Deller til <i>Gadderobben</i> og nogle Smaa Skilleromme ved trapperne á 2 rdl.	12
500 Lofft Søm dertil á 1 m 12 sk.	1 ...2 ...12
Snedkernes arbeids Løn á 2 m 8 sk.	2 ...3
Endnu for 12 <i>Paneel Døre</i> og <i>Dør gerichter</i> til Hver <i>Dør</i> á 1 rdl.	12
14 Tylter 6 all. Deller til 170 al. <i>paneel</i> werch som skal være 1½ all. Høy i begge <i>Etager</i> , á 2 rdl.	28
500 <i>Paneel Søm</i> á 1 m5
Snedkerens arbeidsløn for Hver <i>Quadrat</i> allen <i>Paneel</i> = 12 sk. er for 255 all.	42 ...3
15 Tylter 6 all. Deller under begge Loffter til at gibses á Tylt 2 rdl.	30
1800 Loftesøm dertil á 1 m 12 sk.	5 ...1 ...8
Snedkerens arbeidsløn á 1 m 8 sk.	3 ...4 ...8
Snedkeren Arbeids Løn for 14 stoere vindves Karme med behørige 4re Rammer á 1 rdl.	14
<i>NB:</i>	
for 6 Half saa stoere <i>Ditto</i> Karmen á 3 m	3
Endnu Arbeidsløn for de 2de Eege <i>Døre</i> ud til Haugen	1 ...2

Kleinsmedens Arbeide

14 Store vindvers Karmes fulde Beslag, med 4re Rammer i Hver Karm á 2 rdl.	28
---	---------

NB:

6 Half saa store <i>dito</i> at beslaae á 1 rdl.	6
12 Par <i>Dør Hengssler</i> á 4 m	8
12 Hollandske Laasse á 1 rdl.	12
1 Gemeen Laass til <i>Guaderobben</i> á 3 M.3
1 Par Hengsseler dertil3
2 Store stercke fordegte Laasse til <i>Dørne</i> udtil Haugen	4
2 Par store Hengsseler til samme <i>Døre</i> á 4 m	1 ...2
4 Stercke Kroge at indmuure til samme <i>Døre</i>	2
2 <i>Dito</i> Kroge til laassene at indmuure	1

Glargmester Arbejde:

66 Nye Glassvindver til ovenbemte 19 vindvers Karmen at giøre. som skal være 1½ all. Høy og 20 tommer Breed á 3 m er.	33
--	---------

Mahler Arbejde:

18 Stoere Vindvers Karme, saa vel inden som uden til, med Ollie farve 3 gange at anstryge á 5 m	15
9 Halv saa stoere at anstryge á 2 m. 8 sk. er	3 ...4 ...8
12 <i>Døre</i> med deris <i>Dør gerichter</i> paa begge sidder at anstryge á 5 m.	10
<i>Gvarderobben</i> og nogle smaae Skilleromme af bræder at anstryge 3 gange	2
176 <i>Quadrat</i> al. <i>Paneel</i> verk, slet at anstryge 3 gange med Ollie farve i begge <i>Etager</i> á 6 sk.	11
4 Trapper at anstryge á 4 m. er	5
2. <i>Døre</i> udtil Haugen at anstryge á 4 m.	1 ...2
Hvormange Tavler udj <i>Panelerne</i> ellers bliver udj de 2de Nye <i>Cabinetter</i> i dend øverste <i>Etage</i> , som skal skiildres med <i>Phantasie</i> kand intet vides saa just, mens maa beregnis Hvad iligemaade alle Loffter Kunde koste til at <i>Gipse</i> , endten med Smuche <i>Figurer</i> eller slet maa <i>Taxeres</i> af en <i>Gibs</i> Arbeider.	

Summa 1732 ...1 ...8

Som ellers paa dend anden side ved NB paa Snedker og Kleinsmed Arbeide udaf een forseelse, er reignet Een vindves Karm formange eftersom den nu bliver giort til Een Dør ud til Haugen fra dragis heraf den Heele <i>Summa</i>	1	...	3
	Bliver saa igien . . 1730 ... 4 ... 8			
Som dend første udbygnings <i>Summa</i> er dend anden Udbygnings ligesaa meget	1730	...	4	... 8
	<i>Summa Summarum</i> 3461 ... 3 ... 8			

Forestaaende *Summa* af 3461 Rdl. 3 m. 8 sk. bliver at betale udj klingende Myndt *Testerer*

J. D. Planitz
Allerunderdanigst bereignet
af *J. D. Planitz*

Kiøbenhavn

dend 28 *Marty* 1722

Foregaaende er *Conform* med dend udj Rente Cammeret befindende gienpart

Tester

C. G. Claussen.

BILAG 97

Afskrift af J. D. Planitz overslag over udgifterne vedrørende reparation af Clausholm slot af 28. marts 1722 (R. A. Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, bilag til kgl. resolution af 19. april 1730, nr. 53 a).

Allerunderdanigste Overslag over Dend Høy fornøden *Reparation* ved *Clausholms Slott*.

Allerunderdanigste Overslag Over den Høy fornøden *Reparation*, som i aar 1722 ved *Clausholms Slot*, paa Hans Kongl. Mayts Allernaadigste *Resolution* skal foretages, Hvor til behøves efter schrefne *Materialier*, samt arbejdsløns bekostninger i allernøyeste Som Følger:

Muur Arbeide	Rdl.	M.	Sk.
Først behøves til <i>Stelager</i> og Kalk arbeide 30 Støcher Norsk 18 al. bielcher á 8 M	40
30 Stk. 8 allener á 1 M	5
10 tylter sterche steen Legter á 4 M	6	... 4
24 tylter 5 allen Dehler til de mange <i>Stelager</i> og Kalch á 9 M	36
300 Store Speeger á 2 Sk.	6	... 1	... 8
2500 Store Legt søm á 3 M	12	... 3
4 Jern Skoller á 3 M	2
4 Ledige tiere tønder til Kalch baljer á 1 M 4

Der nest behøves

6000 Nye tagsten til det Heele Slott at <i>Reparere</i> , efter som det Store Synder Huusses tag, saa got som gandske vil omlegges á 100de 8 M	80
3000 Store Heele Muursteen som kand faaes af det gl. <i>Dronningborg Slot</i> , hvilche schal bruges til Muuren uden omkring at indsette igien Hvor som fornøden giøre at udhugge, Iligemaade til Nogle schillerommers Opmuuring.			
500 List Steen til qwisterne og andre Lister at <i>Reparere</i> med, som vil brendis ved en teiglofn á kand 100 koste 8 M	6	... 4
6 Lispund Svinehaar til det Heele tag á 2 M	2
40 Læster u-Læsket Kalch á 6 rd.	240
Muurmesterens arbeids løn for det Heele Slott uden omkring med de 2de Muure for Borge gaarden og begge qviste paa Slottet, for alle disse mure at afschrabe, murene at udhugge og med god hvid velbrent Kalch runden omkring at overdynche og bereede som det bør at vere, samt det Synder Huusses tag at omlegge Hvor det giøres fornøden, der for <i>inallis</i>	200
Endnu for 4 Skilderommer at opmure á 8 M	5	... 2

Til begge Qvister behøves
Som blye techeren schal for arbeide

10000 Heele <i>Paneel</i> søm til spaanerne at opslaa á 100de 1 M	16 ...4 ...
6 tylter 6 al. dehler under same spaaner á 2 Rd.	12
Arbeids løn for samme breder at oplegge og at fast sømme á tyttet 12 sk.4 ...8
300 Legtsøm endnu der til á 2 M 8 sk.	2 ...2 ...8
6 Pund <i>Victril</i> til at kaage spaanerne udj á 6 sk.2 ...4
2 Td. tiere til alle qvister at leegge med Hvor efter spaanerne des lengere kand Holde, om det allernaad. maatte tillades á Td. 3 rdl. 2 m.	6 ...4 ...
Blye techerens arbeidsløn for Hver 100de Spaaner at Hugge, Kaage og at oplegge á 2 rdl. 2 m	16 ...2 ...

Tømmer arbeide

Til same qvister behøves ydermeere

2 Stk. 18 al. til sparre i stedenfor dem som er forraadnet á 8 m	2 ...4 ...
2 Stk. 16 al. til 2de mindre <i>Dito</i> á 1 rd.	2
1 Stk. 18 al. til en Stor Hahne Bielche.	1 ...2 ...
10 Speeger á 2 sk.1 ...4
Tømmermandens arbeids løn der for	2
50 Speeger til broernis <i>Reparation</i> á 2 sk.	24

Til schillerommenes oc trapperes for andring
indvendig udj Slotted, behøves

12 Stk. store 16 al. til 2de nye Skillerommer á 1 rd.	12
de 2de gl. skillerommer som schal nedtages bliver igjen opsat ved de nye trapper, der nest behøves til samme 2de nye trapper	
8 Stk. 18 al. á 8 M	10 ...4 ...
4 Tylter 6 al. dehler til at beklæde med á 2 rd.	8
300 Loft Sømb á 1 m 12 sk.5 ...4
Tømmermandens arbeidsløn for trapperne	8
Endnu for 4 Skillerommer at opsette á 8 m	3 ...2 ...
For de 2de gl. trapper som gaar op til lofted, samt 2de Skilderommer at nedtage og trapperne at bort fløtte paa et andet sted der for	5

Snedker arbeide

udi den underste *Etage* er 23 dørre som
schal giøris tette, Hvor til behøves:

1 Tytt 6 al. dehler á 12 M	2
7 tylter <i>Dito</i> dehler til Lister under Lofferne samt <i>Paneel</i> verch hvor det fattis oc en dør gerich á 2 rd.	14
300 Lofte søm der til á 1 m 12 sk.5 ...4
Snedkerens arbeids løn, for 23 døre at tette á 8 sk.	1 ...5 ...8
Endnu for de 7 tylter bræder at forarbeide til <i>Paneel</i> verch samt Lister under Lofferne á t. 3 m	3 ...3 ...
88 opfyldninger eller tavler udj <i>Paneel</i> verchet i samme <i>Etage</i> at tilsammen drive som er Sprochen, og vil endelig schee førend det kand mahles á 4 sk.	3 ...4 ...
Snedkerens arbeidsløn, for 7 nye vindvers Karmer at giøre med tilhørende Rammer á 1 rd.	7
Endnu arbeidsløn for 200 nye vindvers Rammer á 1 m	33 ...2 ...

udi dend øverste *Etage* er 20 døre, hver schal

tettes der for til arbeidsløn á 8 sk.	1 ...4 ...
9 tylter 6 al. dehler til Lister under Lofferne samt <i>Paneel</i> verch, Hvor som det fattis á 2 rdl.	18
Snedkerens arbeids løn, for disse 9 tylter dehler at for arbeide til Panelernes <i>Repara-</i> <i>tion</i> med vider á 3 m	4 ...3 ...

300 Loft søm der til á 1 m 12 sk.	1 ... 2 .. 12
39 opfyldninger eller tavler udj <i>Panel</i> verchet i denne <i>Etage</i> at tilsammendrive, Hvor de ere spruchen, som endelig vil schee, føren det kand mahles á 4 sk.	1 ... 3 .. 12
Snecherens arbejds løn for 6 nye vindvers Karmere, med behørige Rammer á 2 rd.	6
Endnu arbejds Løn for 170 vindvers Rammer á 1 m.	28 ... 2
Snedkerens arbejds løn for 40 Rammer udi kielder vindverne á 1 m	6 ... 4
100 Legte søm til same vindvers <i>Reparation</i> 2 ... 8
Endnu Snedkerens arbejds løn for 54 nye vindvers Rammer udj Staldgaarden at indsette á 1 m	9
Udj Hendes Matt Dronningens store nye forgemach vil endnu giøris 23 al. nyt <i>Paneel</i> verch á 1½ al. Høyt samt 2de nye døre oc 4 dør gerichter, hvor til behøves 2 tylter 6 al. dehler á 2 rd.	8
Snedkerens arbejds løn for hver <i>Quadrat</i> allen <i>Paneel</i> 12 sk. er saa for 23 al. høyt oc 1½ al. Høyt	4 ... 1 .. 14
Endnu for 2de dørre oc 4 dør gerichter	2
for 30 al. gl. <i>Paneel</i> verch at fløtte 4
300 Lofft søm der til á 28 sk. 5 ... 4
9 tylter 5 al. dehler til Lofft som schal gipses á 9 m	13 ... 3
700 Lofft søm der til á 28 s.	2 4
Snedkerens arbejds Løn for 9 tylter á 2 M	3
Hvad eller Gips arbeidet ved samme nye forgemach kunde koste, eller hvad der til behøves wides iche	

Mahler arbeide

132 vindvers Karmere udj begge <i>Etager</i> runden omkring 3 gange med ollie farve at anstryge á 3 m	170
12 Kielder vindvers Karmere uden omkring i haugen at anstrygge á 2 m 8 sk.	17 ... 3
18 <i>Dito</i> Kielder vindvers Karmere indvendig udj borge gaarden, med træe Lugger at Andstrygge á 3 M er	9
59 Døre med dør gerichter paa begge sider 3de Gange med ollie farve at anstrygge á 5 M	48 ... 2
466 opfyldninger eller tavler udj <i>Paneel</i> verchet udj de 8te fornemteste gemacher i begge <i>Etager</i> med wildtøyt eller <i>Phantasie</i> at schildere, og samme <i>Paneeler</i> med ollie farve 3 gange at anstrygge for Hver tavle, store og smaae 3 m.	233
Alt det andet <i>Paneel</i> verch i alle andre værelser udi begge <i>Etager</i> , for uden den store Sall beløber sig til	
930 <i>Quadrat</i> al. for samme at mahle á 6 sk.	58 12
Alle Lofter i disse værelser, som ere umalet med Bielcher og lister under lofterne beløber sig 2979 <i>Quadrat</i> al. for same at mahle á 6 sk.	186 ... 1 ... 2
de 2de nye trapper at anstryge 3 gange	4
Hvad ellers <i>Archetraverne</i> omkring vindverne samt Listerne oc Eckbender paa Muuren kand koste vides iche, mens maa med maleren i nøyste <i>accorderis</i> oc samme bekostning beregnes	

Klein Smed arbeide

174 Hengsler til vindvers Rammerne á 4 sk.	7 ... 1 ... 8
155 hørne baand eller Eckbender á 4 sk.	6 ... 2 .. 12
8 Par hengsler til Stoel dørene udj Kirchen á 2 m	2 ... 4
24 Stabler udj vindverne á 2 sk. 3
20 andverper á 3 sk. 3 .. 12
6 Sper Jern á 3 sk. 1 ... 2
11000 vindvers søm, til alle vindvers Karmere oc Rammer at beslaae igien á 100de 12 sk.	13 ... 4 ... 8
for uden hvad af vindvers beslag findes utienl. naar det bliver afbrudt af Rammerne som mand nu intet saa Just kand vide hvilchet da paa samvittighed kand føres til Regning.	

Glarvesterens Arbeide.

464 Glas vindver at udtage ud af Rammerne mens Slecherne gjører der om af nye oc same at indsette igien, med hvis Ruuder som der ved kunde gaae i Støcher à 8 sk. 38 ... 4 ...

Grov smid arbeide

Til det nye tral verch, om kring de 2de trapper
udj borge gaarden, behøves

40 Lisspund Jern à 4 m 26 ... 4 ...
3 Lisspund Klomp blye à 4 m 2
6 smaae træ Knapper à 4 sk. 1 ... 8
smiden for Kul oc arbeids løn for hver Lpd Jern 4 M, er for 40 Lpd at for arbeide... 26 ... 4 ...

Steen picher arbeide

Det giøris ogsaa høiligen fornøden, at efter schrefne Steenbroe bliver lagt med Kamp steen baade indvendig og uden for gaarden

23 favne at piche fra borgegaardens Muur ind til broen à 8 sk. 1 ... 5 ...
58 favne at piche fra same broe i Staldgaarden ind til den norder muur og Port à 8 sk. 4 ... 5 ...
80 favne fra same Norder Muur at piche langss med Havgen, til *Alleen* og vaassen à 8 sk. 6 ... 4 ...
12 favne endnu at piche i Staldgaarden langss med graven, som af Rytter Hestene er blefven *Ruinerit* ved vandstederne à 8 sk. 1

Clausholms vand springs Reparation

Der som deris Kongl. Mait allernaadigst behager, at de andre 4r Rader *Chaschader* 5 stk. i Hver rad scal settis da behøves der til som følger

8 tylter 6 al. dehler à 2 rdl. 16
4 Lisspund tavle blye à 5 m 3 ... 2 ...
5000 smaa søm à 100 8 sk. 4 ... 1 ...
800 Loft eller Legt søm à 2 m 8 sk. 3 ... 2 ...

Der nest vil og giøres en vand kiste for Renden udj Krud damen, Hvor som vandet løber udj Renderne for at forhindre, gress, scharn og anden u-Reenhed, at det intet løber ind udj Renderne med, og siden for stopper baade Renderne oc Piber, behøves der til

2 tylter 6 al. dehler à 2 rdl. 4
200 Legt søm à 2 m 8 sk. 5
1 par Hengsler med Kremper 2
1 god Sterch Henge Laas 1

Hvad ellers dend *Staty* eller bellet kand koste som vandet kand springe ud af med hvis forandring, som med Skruerne maatte være for nøden at foretage kunde intet vides, eller dessens bekostning beregne.

Till *Clausholms* fiskerie behøves

1 nye vaad, baade til at fische udj fælitz vanddene, som ogsaa at drage udj damene ved gaarden, naar fornøden giøres, same vaad kand koste 78
2 nye Ruusser à 1 rdl. 2

Summarum .. 1793 12

Forestaaende *Summa* af

1793 rd. 12 s. bliver at betale
udj Klingende Mynt *Testerer*

J. D. Planitz.

Kjøbenhavn

d. 28. *Martj* 1722.

Allerunderda. bereignet
af

J. D. Planitz.

BILAG 98

Uddrag af Rentekammeret indstilling af 9. april 1722 og af derpå følgende Kongelig resolution af 13. april 1722 (R. A., Rentekammeret, Ryttergodsernes Kontor, kgl. Resolutioner 1722, nr. 86).

Saa snart Vi erholdt de af Land-*Conducteur* *Planitz* Allerunderdanigst *insinuerede* tvende overslage, som hermed følger, det eene tegnet No 1, og forklarer at til dend Høyfornødne *reparation* ved *Clausholms* Slott erfordris Penge 1793 Rdl. 12 Sk., foruden dend erfordrende udviisning af Skoven som af Litr A allernaadigst kand erfaris, samt foruden at eendeel udi overslaget ej endnu til penge er vorden anslagen, hvorefter overslaget formelder at saadant ej forud kand vides, og ligeledes Saugskierer Lønnen, det andet No 2 indeholder at de tvende nye udbygninger ved benefnte Slott vil komme til at koste = 3461 Rdl. 48 Sk. foruden det behøvende Tømmer af Skoven og Saugskierer Lønnen, hvilket Litr B udviisser, og at erfordredes een Rondebuck til Pælene udi Jorden at indslaa, hvilken ej udi *Jylland* findes, mens med ald sin tilbehør her fra Kiøbenhafn til *Clausholm* vil oversendis; saa og at behøvedes først til Grundens leggelse 500 stoere og smaa Kampe-steene, ligesom de falder, hvilke *Planitz* formeener at kunde faaes ved Dronningborg gamle Slott, foruden de som endnu findes ved *Clausholms Gaard* omkring beliggende saa og et Hundrede og Tiufge Tuussende Stoere Muur-steene til dend Heele Muur uden omkring som hand formeener at ere fangelige af bemte *Dronningborg* Slott, end 10600 = dito Muur-Steene til fiire Skorsteene udaf Grunden at opmuure, hvilke ligeledes er at bekomme af *Dronningborg*, thi Muur-Steene til alle Skillerommene, kand faaes af de allerede foranførte, og at til ovenbemelte 4re *Caminer* behøvedes *Marmor* Lister uden omkring udi begge *Cabinetter*, hvilke *Planitz* formelder kunde tages af dem som effter Hr. *Justits* Raad *Ernstes* beretning ligger her udi Kiøbenhafn til overs, Endnu at behøvedes til Skorsteens Piiben uden over Tagen huggen Steen-Lister som vilde Hugges her udi Kiøbenhafn, og der efter oversendes, Dernest Et lang Tov paa 50 alen lang, 3 à 4 finger Tyk, og ham u-bevist hvad samme kand koste, og endelig hvor mange Tauler udi Panelerne ellers bliver udi de 2de Nye *Cabinetter* i dend øverste *Etage* som skal skilderis med *Phantasie*, kand intet *juste* vides, mens vil beregnes Iligemaade hvad alle Lofterne kand koste til at *Gibse*, enten udi smucke Figurer eller slet, saadant at *Taxeris* af een *Gibs* Arbeidere, foregaaende er hvis vi efter overslagene Allerunderd t har maattet *referere*, og efter at vi dennem saaledis hafde igiennem Gaaed, kaldede vi *Planitz* for os og forlangede, at hand disse Bygningerne vilde *entreprenere*, men hand mundtlig nogle gange *Refuserede* det, derfor vi forlangede hand vilde give os det Skriftlig, hvormed han og i Dag er indkommen, som af vedfølgende hans Skrivelse Litr C. Allernaadigst kand erfaris, hvorudinden hand foregiver adskillige hans formeene *Raisons*, men som hans endelig meening er dennem, at der som Eders Maytt allernaadigst vil betroet ham disse Bygninger paa Regning, erbyder hand sig med behørige *Attester* og beviisligheder Rigtig Regnskab at aflegge, og ellers baade med Kiøbmænd og Handverksfolk paa det allernøyeste at *accorderere*.

(Resolutionen:)

Vi ville allernaadigst, at i saavit dog med *Planitz* een *Contract* skulle sluttes, at denne *Reparation* og de 2de nye Bygninger sig icke høyere skulle beløbe (foruden de Poster som icke endnu til Penge er bleven anslagen) saaledes som i hans overslaage er anført, dog at hand os det beregner hvad paa *Materialierne* og Arbeidslønnen endnu til vores *Interesse* for nøyere staar at betinge, . . .

Rosenborg Slott den 13. April Ao 1722

Friderich R

BILAG 99.

J. D. *Planitz* til Frederik den Fjerde, den 15. april 1722 (R. A. Ryttergodsernes kontor, Rentekammeret, indlæg til kgl. Resolution af 27. april 1722, nr. 101).

Stormegtigste Monarch

Allernaadigste Arfve Konge og Herre!

Som deris Kongl. Maitis efter Alle Folcks beretning paa Frædag førstkommende, Allernaadigst skal have *Resolvert*, at rejse her fra Staden til Lolland, havde det Værit min Allerunderdanigst pligt og Skyldighed, at op Varte deris Kongl. Mait selv paa *Rosenborg* for at indhente Een og Anden *Resolution* paa nogle smaae poster, Angaaende *Clausholms* Bygnings Sager som dog kand Geraade til deris Maitis høje *intresse* Og undersotternis forschaanelse samt Bygningernis For fremmelse, Mens som den Allmechtige Gud haver paa Lagt mig Een temmelig haard sygdom siden i Løverdags og Endnu Vedholder bliver jeg for Aarsaget Allerunderdanigst at forestille Eders Kongl. Maitis efterfølgende *puncter* til en Naadig *Resolution*.

1. Viiser her hos følgende *Thomas Bierings* Brev, fra Randers at det er meest u-mueligt at føre Noget Tømmer eller Pælle fra Silkeborg paa fiorden til Randers, og efter som Bønderne Allige Vel schal Kiøre Een Lang Vej der med Var det lige saa got At Lade det Altsammen til Vogns kiøre liige fra Silkeborg til *Clausholm* den Nermeste Vej. Huor til vil være fornøden Een *Expresse Ordre* til de herrer Krigs Raader *Gyberg* og *Ulsøe* for at for fremme disse Kiørseler efter dj mageligste Skiftestæder; Ellers kand mand her i Kiøbenhafn, saa vel som i *Aarhus* faae noget Ege tømmer til Kiøbs men Vil vel falde noget Kostbar. Om da saa meget som kand faaes maatte Kiøbes.
2. Vil jeg Allerunderdanigst fore spørge mig, om Jeg, naar kommer til *Clausholm*, straxen schal begynde paa Slottets *Reparation* med at nedbryde og at opsette igien hvilket U-mueligt kand schee, saa fremt Eders Maitts Høye Ankomst der ved Gaarden snart skulle Være Venteligt.
3. *Archetraverne* omkring Vindverne er efter mine u-forgribelige Allerunderdanigst tancker best at lade af Mahleren, giøres saa som Olie Farve holder lengere paa Een Gammel Muur huorsom ingen *Salpeter* meer udflyder som ellers scheer ved Nye Muure, hvilket Arbejde Betallis efter *Quadrat Allen*.
4. Huad *Coulleur* Vindve Karmene uden til skal anstrygis med enten Rød eller Graat.
5. Hr *Justitz Raad* og *General Bygmester Ernst*, eller hvem Hans Kongl Maitt der til Allernaadigste maatte *ordinere*, kunde saa sende mig her fra Kiøbenhafn, Alle de Bygnings-*Matriallier* som udi Overslagene er *Mentionerit*, som ingen steds findes end som her.
6. *Monsieur Grim Fontaim* Mester maatte i Liige maade Allernaadigst beordres at schaffe *Clausholms* Vandspring med dend Nye *Statu* og *Chascader* i Goed Stand igien, efter som ingen er der over som kand Giøre det til Gauvns.
7. Skoelle Huusene Vil uden til ufejlbahrlig op byggis med nye Muur og Tagsteen efter som *Dronningborgs* Gamle Steen neppe bliver tilstrækkelig til *Clausholms* Nye Udbygninger, dog kand til Skoelehuusenis Skillermur Bruges Nogle Goede halve Steen Af det Gamle *Dronningborg* Slott.
8. *Officererne* udi *Clausholms Baraqver* om samme er der endnu, vil vel Allernaadigst beordres til at flytte der fra saa fremt Eders Kongl. Maitts høje Ankomst snart er i Vendte, saa at samme for de Kongl. Hovstadt Kand *Renoveris*.

Og som jeg ellers nu maa Være udi Jylland i Aar snart indtil Fastelaun igien, maae jeg Allerunderdanigst bede at Eders Kongl. Majtt vil Være mig saa Naadig, at lade mig Af Hr Cammer-rath Lautrup Af betalle, 1te *Qvartal* Af min *Gage* Af dette Aar, samt de faae Kostpenge som jeg haver til Goede fra Nest afwigte Aars 14de *Julj* indtil indeværende Aar 16de *Februarj* som er tilsammen 31. Uger, hvilcken tiid jeg udi Jylland med Adskillige Bygninger, *Baraqvern*is besigtelse og Regenschabernis Af leggelse, Haver haft at bestille, og hans Kongl. Maitt ud af Høy Kongl. Naade mig udi de forige Aaringer hver Uge 2r Allernaadigst haver tillagt: For uden atmelde om huod Bekostning, Jeg haver Wærit underkast, ved over bemte Regenschabers afleggelse saa at ieg endnu sidder udi stor Gield, Og iche Ved at komme der Af, uden Eders Kongl Maitt Allernaadigst for hielper mig der til paa dend Allerunderdanigste *Proponerede* Maade, Jeg meener Allernaadigste Konge At for Hielpe den stackels *Student* til et Præste-Kald, som Eders Kongl. Maitt ickun fra Randers Koster et Naadigt *viat*, Nu Allernaadigste Konge, Jeg forlader mig paa deris Høye Kongl. Ord. Naadige. Løfte, og befaling, At hand Schulle komme her over, tvifler der for intet paa, At paa Eders Maitts Velsigner, baade Hannem og mig, og hielper hannem til Brød, og mig ud af min Nød, paa hvilket *obige* Altsammen Jeg Vil udbede mig Een Naadig *Resolution*, og Lever udi Allerdybest underdanighed

Eders Kongl. Maitts
min Allernaadigste Arfve Konge Og Herres
Allerunderdanigste tienner

J. D. Planitz.

Kiøbenhafn dend
15de *April* Ao 1722.

BILAG 100

Kopi af skrivelse fra rentekammeret til J. C. Ernst den 27. maj 1722 (R. A. Rtk., Ryttergodsernes kontor, kgl. resolution af 19. april 1730, indlæg).

Copie

Af Cammer Collegij Skrivelse til Hr. *Justitz Raad* og *Gen. BiugMester Ernst* af dato dend 27 de. *Juny A.o.* 1722.

Land Conducteur Planitz som er overdraget *Clausholms Reparation* og 2de. udbygninger sammestæds, beretter udi til os indkommen Skrivelse af 18 *hujus* at hannem dertil behøves eftersk. bygnings *Materialier*, som der i Landet icke kand faaes, neml.

1 Rende Bok med ald tilbehør

2 fader *Cement*

Marmor og Steen Lister til *Caminer*

80 stoere Pommerske bielker og 10 tomme i fiirkandt og 12 al. lang

1 Reise bom 24 allen lang og

1 *Statue* til Vandspringet

Og beraaber hand sig paa Hr. *Justitz Raad*, icke alleene, at samme *Materielier* af hannem best kunde anskaffes og til overførsel herfra didhen bliver besørget, men endog at hannem af Hr. *Justitz Raad* er skeed løfte, det hand den fornødene Randebuk med ald tilbehør, saavel som de 2de. fade *Cement* for hannem ville lade her indkiøbe, Som det nu er H.K.Mts. allernaadigste villie at den *Reparation* snarest muel. skal sees *perfectionerit* og til ende bragt, og bemte. Hr. *Land Conducteur* i forbemte. hans Skrivelse giver tilkiende, at hand samme *Materialier* u-omgiengel. har fornøden, i særdelighed Rende Bucken, *Cementet* og *Statuen* til Vandspringet, som hand inden faae ugger nødvendig skal bruge, saa har Vi Hr. *Justitz Raad* og *General Biugmester* tienstl. herom skullet *Communicere* med anmodning hand ville behage, paa beste maade at sørge derfor, det disse for *Specificerede Materialier* kunde blive ermt. *Land Conducteur* jo før jo heller tilstillede, saa i *Reparationen* og Bygningens foretagelse ingen ophold tilføyes skulle, Hr. *Land Conducteur Planitz* formeener ellers, i henseende til Rende Bucken, *Cementet* og *Statuens Transportering*, at det vel var best, at den skeede med Leilighed til *Closters Ladegaard* i *Randers Fiord*, i fald for tiden at vinde, de andre Sager icke saa straxen skulle være at bekomme, men saadant overlade Vi udi Hr. *Justitz Raads* best eragte, og gode forsorg, forsickrende, at hvad hand efter *Producerede Qviteringer* i saa fald monne udgive, ei tvilende paa, hand jo derudinden søger ald *Menage* til H.K.Mts. *Interesse*, samme hannem rigtigen igien skal vorde gotgiort. Ellers er af *Planitz* i sine overslage de 2de. fade *Cement* beregnet til 24 Rdr, og hver Pommersk bielke til 2½ rd. og Reise Bommen som skal være et træ af 24 all. lang til 4 rd. hvilken *Summa* efter Kongl. allernaadte. *Resolution* icke maa overgaaes og hvad sig *Marmoren* samt de andre Steene til *Caminerne* angl., da behøves samme saaledis, 1 *Marmor* til Lister til 8 *Caminer* i 4 *Cabinetter* og 2 hugne Steen lister til sammen Skorsteens piber uden over taget, hvilket Vi ei har villet underlade Hr. *Justitz Raad* tillige tjenstvilligst at *notificere* med forblivende.

Pro vera Copia

Testor

C. G. Clausen.

BILAG 101

Andreas Lüders, Jægerborg, til J. D. Planitz, den 22. august 1722 (R. A. Rtk., Ryt., indlæg i kgl. resolution af 19. april 1730).

Monsieur

Auf dessen geehrtes an Mir abgelassenes Schreiben Vom 6. *Augusti* habe dieses berichten sollen, dass Ihr Maytt. nach dessen mitgesandten *Accuraten* Verzeichnis Von der Höhe des Schlosses *Clausholm* nun die *Archetraven* einrichten lassen wie hiebey folget, und wollen nun dass danach die *Archetraven* in der Untersten und Obersten nach der unter Zeichnung in jeder *Etage* sollen verfertiget werden, was nun dass Mahler Lohn anbetrifft vor jeden Fenster Karm mit 4 Rahmen so lassen es Ihr Maytt. bey der *Veraccordirten* 5 mk. dänisches seyn Verbleiben haben, willen aber Ihr Maytt. vernehmen dass wann die Rahmen mit *Cinnober* angestrichen werden solten, und die Fenster Karm mit grauer Stein Farbe dass selbige nicht vor die 5 mk. dänisch können gemachen werde, so *accordiren* sie dass die Fenster Karmen dann mit einer grauen Stein-

farbe, und die Fenster Rahmen mit braun Roht und dass Beschlag Weiss mögen angestrichen werden, doch wie Vorher erwehnet dass es Ihr Maytt. bey den geschlossenen *Contract* wegen der 5 mk d. Vor jeden Fenster Karmen mit 4 Rahmen bewenden liessen, im übrigen aber bin und Verbleibe nechst empfehlung der Göttlichen Beschirmung

Monsieur
dessen ergebenster
Diener
Andreas Lüders

Jaegersburg d. 22. August
1722.

BILAG 102

J. C. Ernst, København, til J. D. Planitz, den 5. august 1724 (R. A. Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, kgl. Resolution af 19. april 1730, nr. 53 a, bilag nr. 16 b.).

Copenh. d. 5 Aug: 1724

WohlEdler hochgeehrter H: *Land Conducteur*.

Da Ihre Königlichen *Maiestät* (meinem allergnädigsten Erbkönig und Herren) gefallen, die abtheilung der obersten *Etage* des *Clausholmer* Schlosses, in denen beeden Neuen angebauten flügeln zu verändern; auch darüber einen riss nebst *designation* allergehorsamst zu verfassen allergnädigst mir befohlen, selbiges dem H: *Land Conducteur* zu übersenden, dass er die einrichtung so wie der allergnädigste *approbirte* abriß nebst der *Designation* anweisen fordersamst zu vollführen und verändern: als wird allerhöchst gedachter allergnädigster Königl. *Maj*: befehl deroselben hiemit *genotificieret*, anbey der Riss und die *Designation* so wie es zu verändern *geapprobiret*, *gecommuniciret*: nicht zweiflende, dH. wird sich angelegen seyn lassen dero *Maj*: allergnädigsten befehl allerunterthänigst nachzuleben und das ie eher ie lieber, solte hierin in etwas an die handt gehen Können geliebe nur zur befehlen; der in erwartung baldiger antwort verharre

Des höchstgeehrtesten H: *Land Conducteur*
dienst ergebenster diener
I. C. Ernst.

(samme, bilag 16 a, hertil hører tegningen foran fig. 75 (uden tekturer) og fig. 77 (med tekturer).

Auf *Clausholm*, in denen beeden Neu angebauten kleinen ausstehenden flügeln, werden die scheidewänder voran negst dem Hauptgebäude, also verrücktet, wie beygefügeter riss anweisset, doch nur in der obersten *Etage*, die unterste bleibt wie sie ist, als.

1. In A wird die scheidewand 1. verrücktet wie in D. 3 angedeutet, dass das gemach so nun nach dem andern flugel B. die aussicht hat, die freye *veue* nach dem Garten bekömt, hingegen, der gang nach dem flugel wieder sich wendet.
2. Ebenfals wird im flugel B, die lange wand N-2. verrücktet wie N-4. Lit: C. zusehen.
3. Die beeden qwær scheidewände 5 und 6 bleiben weggenommen, in diesser Öbersten *Etage*.
4. Die treppen bleiben wie sie seyn, wegen des ganges aber, wer den lucken gleich mit dem flor übergemacht wie im C.D.N-7 et 8 zu sehen, ob selbige aber (wen man die treppe auf und absteigen wil) in der längde oder in der qwære aufzumachen, ist von der treppen *commoditæt* zu *indiciren*, die darf aber nicht grösser seyn, als sonder anstoss zu besteigen. Die Lucken gehenge werden plat ins holtz eingelassen gemacht, dass der fuss sonder anstoss *passiret*.

NB: Da die treppe von der Haupt mauer etwas stehet, wen sonder anstoss bey diesser verändering, nicht zu *passiren*, muss die oberste *rampes* oder treppen lauff, so viel näher an die hauptmaur angerücktet werden als nötig, dass unterste bleibt ungerühret.

5. Die beeden *Camine* diesser *Etagen*, werden verrücktet als aus 9. B in 10 C.; und aus 11. A in 12. D. oder vielmehr umbgekehrt; in der untersten *Etage* wird nichts gerühret als bloss das gewölbe, worauf diese beede schornstein ruhen, aber in der obersten *Etage* werden die beeden schorsteine biss am boden abgenommen und verändert, auf dem boden im dache wird nichts gerühret als der neue schorstein in die vorige röhren gezogen wird, dass also dass dach und die *form* aus dem dache ungerühret bleibe.

BILAG 103

Andreas Lüders, Frederiksberg, til J. D. Planitz, Clausholm, den 5. august 1724 (R. A. Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, indlæg i kgl. resolution af 19. april 1730).

Monsieur

Auf dessen eingesandten Überschlag Vom 3. July was in diesen Jahr noch auff *Clausholm* zu Verfertigen wehre, haben Ihr Maytt der König mir Allergnädigst befohlen zu Antworten, dass was die Gips Arbeit anbetreffe, so solten die 4 Untersten Gemächer in denen 2 Neuen Ausgebäuden nur Von *quadratur* Arbeit Verfertiget, und sind Ihr Maytt Von der Allergnädigsten Meinung dass H. Land *Conducteur* nach dem *Contract* Verbunden wehre selbige Verfertigen zu lassen, was aber die 4 übersten Gemächer anbetreffe daZu wolten Ihr Maytt einen *Gibser* Von hier mit dahin senden, Welcher denn Gibs und Stahldrat nebst Nagels mit bringen solte, dass übrige aber müste dorten angeschaffet, was nun die Mahler Arbeit und was sonsten mehr in erwehnten Überschalg angeführet solches möchte nur angefangen und Vollenführet werden, der ich übrigen bin und Verbleibe

Monsieur

ergebenster diener
Andreas Lüders.

Friderichsberg den 5. August 1724.

BILAG 104

Contrakt mellem C. E. Brenno og J. C. Krieger om stukarbejde i 4 kabinetter paa Clausholm, dat. København, den 14. oktober 1724. (Partikulærkammeret, Kongelige Resolutioner, Bygningsvæsnet vedk. 1724, R. A.).

Nach Allergnedigsten Willen

Ist folgender *Contract* errichtet.

Jch *Carol Brenno* unternehme mich die 4r *Cabinetten* zu *Claus Holm*, nach hierbey folgende Zeichningen No. 1. 2. so dichtig und Wolh zu verfertigen, dass ich darzu *Repondiren* soll, lege selbstens Gibs, Kalch, Stahltratt und Nagels darzu, und verfertige diesse 4r *Cabinetten* Vor 280 Rthlr. Samth Rohr nebst *Stelagie* wirdt mir frey Gegeben nebst freien *Transport* vor mir und Meine Leütthe und *Materiallien* hin und her, Wan dan nach Allergnedigsten Willen mir und zum einkauf der *Materiallien* 180 Rthlr. gereicht wirdt und 100 Rthlr. wan solche Arbeit Verantwortlich abgeliefert so bin *Parat* solche Arbeit Gleich ins werck zu stellen. No. 5 Ein *Desein* auf einen Sahl über nehme mich Obiger Massen ins Werck zu setzen für die Summa 190 Rthlr. wan mir zum Anfang 90 Rthlr. gereicht werden. Welches zu festhaltung underzeichnet.

Copenhagen den 14te *October* 1724.

Carl. Henrich Brenn[o]

Obiges bin mitt *Mons.*
Brenno einig geworden
biss Allergnedigste
Abrobation J C Krieger.

No. 52.

Vorherstehende Bedingung der *Stuccatur* Arbeit zu Clausholm als 4 *Cabinets* für 280 rd, und einen Sahl für 190 rd Klinge. Myntze zu verfertigen wozu der Gibsmacher den Kalck, Gibs, Stahldrath, und Nageln selbst anschaffet, haben Wir in allen *Puncten* hiemit allergnädigst *approbieren* wollen, dass selbige Gelder *accordirter* Massen auss *Unserer Particulier Cassa* gegen Unsers Bau *Inspecteur* Kriegers Anweisung dazu aussbezahlet werden mögen. Uhrkundtlich unter Unserm Königl. *Hand Zeichen*, Geben zu *Friedensburg*, d. 23 *Octobris* A o 1724.

Friderich R

BILAG 105

Kongelig Resolution af 28. december 1724 (R. A. Rytterdistrikternes kgl. Resolutioner, nr. 167).

Stormægtige Konge

Allernaadigste Herre!

Hosfølgende allerunderdanigste overslaug, forfattet af Land *Conducteur Planitz*, i henseende til adskillige Indretninger, som skal foretages ved *Clausholm*, efter Eders Maits. allernaadigste Befaling, og det saavel ved de tvende seennest opbygte Udbygninger, som og ellers ved Slots Gravene og Fiskedammene sammesteds, har Eders Kongel. Mait. allernaadigst behaget at lade os tilstille, at Vi deraf allerunderdanigst skulle *referere*. Derfor Vi og nu des angaaende allerunderdanigst forestille.

1. I de tvende Overslage, hvorefter Eders Mait. *in Anno* 1722 allernaadigst bevilgede, at ved *Clausholm* ei alleene maatte foretages een *Generall Reparation*, men at endog maatte bygges disse 2de. bemte. udbygninger, findes indtet anført af det, som under dette seennest forfattede Overslag sees, at være begreben.

Vel er efter de første Overslage bleven giort Maller Arbeide i de udi de tvende udbygninger sig befindende Gemaker, baade udi de Øverste og udi de nederste *Etager*; Men som fornemmes af dette sidste Overslag, saa skal Eders Maits. allernaadigste Villie være, at *Panelet* i samme Gemacker skal Skildres paa Tavlerne med *Phantasier*, Derimod har efter de første overslage, Malingen udj disse udbygninger alleene bestaaed udi een *ordinaire* slet anstrygning, Og derimellem er forskiel, Ellers er

2. Dette sidste Overslaug efter anførelsen befunden i udreigningen ved Efterreigning rigtig nok; Og for mindre anført og beregnet end beløbet kunde have bleven, dersom *pag. 6* hvor *in Margine* derom er *Noteret*, icke var *Abuserit* i Skrivningen, Saa Vi, samme Overslag betreffende, icke videre Vide at anføre, end for det 3de. Allerunderdanigst at udbede Os Eders Maits. allernaadigste Villie og *Resolution* hvorledes derefter skal forholdes, og til den Ende allerunderdanigst at fornemme og at indstille

pro 1mo. Om gibs og Maller Arbeidet, tillige med det desformedelst behøvende Tømmer og Muur Arbeide efter anførselen *Pag. 1* og *2* skal skee, og de derfor beregnede 445 RDr. 5 M 12 s., hvorunder dog hverken Gibs-Arbeiderens Løn eller Gibsens Bekostning er begreben, maa gotgiøres, og hvad der behøves af Skoven til Gibs og Kalcks brending, og Farvens Kogning, som opføres til 160 Læs Bønderlæs Brende; saadant maa udviises i Amalien Gaards Skove af Vindfælder og forfurnede Træer. Og endelig hvorledes at der bliver at forholde, i henseende till Gibs- Arbeiderens Løn og Gibsens anskaffelse om Eders Mait. icke allerede har ladet med Gibs Arbeideren derom *Accordere*, og tillige herfra Staden ladet komme Tolf tønders Gibs, efterdi Vi paa Eders Maits. forventede Allernaadigste *Approbatation* have for nogen Tid siden i Anledning af Bygning *Inspecteur Kriegers Requisition* som beraabte sig paa Eders Maits. allernaadigste Befaling, ei alleene maattet foranstaldte de til Gibs Arbeideren oc Folkes samt forbemte. 12 tønders Gibses Befordring erforderlige Vognes anskaffelse, men endog desuden maattet tilskrive saavel Krigs Raad *Ulsøe*, at hand skulle skaffe Gibs-Arbeideren baade de til Arbeidet behøvende Rør, straa og de til *Stelage* fornødene Bræder; som og Land *Conducteur Planitz*, det han med Gibs-Arbeideren skulle have Indseende, at hand forrettede Arbeidet efter de af Eders Mait. *Approberede* Rids, med Videre.

pro 2do. Om, i Henseende til Sprøiten derved Slottet, hvortil fattes een nye Slange og en Pibe, maa forholdes efter forslaged *Pag. 3*, at nemlig *Fontain Mester Grim* skulle sendes Sprøiten herover for at *Reparere* dend til Gavns, og med samme at lade forferdige eendeel Læder-Vand-Spande, hvoraf derved Stæden ingen skal være,

pro 3tio. Om Eders Mait. Allernaadigst behager, at det maae beroe med dend for Borge-Gaarden værende Muurs Bedekning med Tag-Steen, hvorom meldes *Pag. 3*, indtil et andet Aar, at Eders Maits. Høye-Nær-værelse der sammesteds sig finder, siden det efter forklaringen icke vel skal kunne gaa an, uden at skamfere Muuren og *Portallet*, at Tagstenene derpaa bliver lagt; Desligeste om Eders Mait. i dend henseende Allernaadigst Vil tillade, at Muuren imidlertid og Vindteren over bliver tildekket med bræder, hvortil da kand erforders, foruden trei tyldter bræder, som formeenes at kand erholdes paa *Dronningborg*, 300 lofte Søm der koster: 1 Rdr.

pro 4ti. Om samme Muures Steen-Piller og Runddel, saavel som Jern-Porten og Tral Værket omkring, Trapperne skal anstryges, og de derfor opførte Sexten Rdr. maa gotgiøres.

pro 5to. Om til Prydelse for Buegangen skal forferdiges i begge Ender 2de. *Portaller*, og de 25 Rd. 2 s. hvilke efter anførselen dertil erforders saavel som til *Materialier* som for Snedker og Maller Arbeidet, maa gotgiøres.

pro 6ti. Siden Land *Conducteur Planitz* icke kand gjøre noget *accurat* overslag over dend bekostning, som i aldt vil paagaae. for at faae i Standsadt Fiske-Dammene og rensed Graverne omkring Slottet; saa erbyder hand sig, at vil derfor aflegge Reining paa Samvittighed, og anfører imidlertid aleene. 1. bekostningen til de Bokke eller *Stellager*, som behøves, for at komme op ad Volden med Moderen, bereignende samme, naar de dertil erfordrende 12 tyldter breder kand faaes ved Dronningborg, til: 8 Rdr.
2. Hvad som ved Dammene, baade dend store nye Carpe-Dam, saa og de andre Fiske-Damme af Tømmer-arbeide erfordres, og dertil kand paagaae, og det bestaar efter anførsellen udi Penge 36: 4: 8:

men udi Tømmer af følgende *Sorter*, nemlig

16 Stk. Eege træer til poster à 6 allen i lengden og 1 allen i Firkanth,
16 Stk. Bøge Trær till Render à 15 allen i lengden og een Allen i Fiirkandth
4 Tylter Eege-Planker à 9 Allen i lengden 3 tomme tyk oc 3 Qteer breede.
20 Eege Pælle à Stk. 7 allen i Lengden og ½ Allen i Fiirkandth.

Om nu disse erfordrende fôrgetiuge og fiire Rdr. fiire Mk. oc Aatte Skil. dertil maa gotgiøres og for *Specificerede* tømmer af Silkeborg Amts Skove, hvor det maatte være mindst skadelig, udviises, desligeste at dend øvrige bekostning maa Bereignes og giøres af *Planitz* paa Samvittighed, det indstilles Allerunderdanigst,

pro 7mo. Skal og behøves at udi Haugen ved Enden af *Alleen*, udtill Diure-Haugen, hvor dend nye Dam er anlagt, bliver sadt i gierdet, een smuk Stakket Port; thi indstilles allerunderdanigst, om dens Indretning maa ske for de anførte 8 Rdr. og de dertil behøvende Hengsler og Laas *a parte* gotgiøres, siden de Aate Rdr. alleenne bestaar udi Arbeidsløn til Saugskierer-Tømmer-Mænd og Maler, samt af Silkeborg Amts Skove tillige udviises til de 2 Stk. Eege Trær af 6 al. lengde, og 10 tommer i Fiirkandth, og dend eene tyldt tykke fyre fiel, som endog dertil erfordres.

pro 8vo. Er Broerne sammesteds brøstfeldig, saavel dend store Slots broe, som de 2de Andere, Baade dend ved Mygind Skov, saa og dend paa Veien imellem Voldum og *Clausholm*, og til Deris Højnødvendige *Reparation* erfordres af Skoven udviist til 30 Eege Planker à 7 al lang 3 Qvarteer breed og 3 tommer tyk, og derforuden, udi Penge til Spiger og Tømmer Arbeidsløn: 20 Rdr. 40 s. Om derfor til Plankerne maa skee udviisning af Silkeborg Amts Skove, og Pengene gotgiøres, det indstilles ligeledes allerunderdanigst.

pro 9m. Melder Land *Conducteur Planitz*, at til Gaardens høinødvendige *Reparation* u:omgiengelig erfordres at der bliver brendt een Ovn fuld Kalck, som til at lade brende koster: 4 RDr. og derforuden udkræves at Vorde udviist i *Clausholms* Skove 120 Bønder-Læs Brænde.

Om derfor Eders Mait. allernaadigst Vill at denne udviisning maa ske, og de fiire Rdr. for Kalkens brending gotgiøres, det indstilles tillige allerunderdanigst, Ellers forespørger sig ermeldte *Planitz*

pro 10m. Hvordan Eders Mait. allernaadigst maatte behage at anordne det med Vand-Springet der i Haugen. Paa aldt allerunderdanigst forvendtende Eders Kongl. Maits. allernaadigste *Resolution*. Forbliver Vi til vor Død

Eders Kongl. Maits.

Allerunderdanigste troe-pligtskyldigste tienere

C. Gùldencrone

Bartholin

C. Møinichen

| *C. G. Clausen*

Rente Cammeret

dend 18. *Decembr.* 1724

Betreffende eendeel Poster, som Land

Conducteur Planitz har eraget fornøden

at giøres ved *Clausholm*.

(*Resolutionen* :)

- (1) Hvad Gibs Arbeidet angaar, saa haver Vi det med Gibsern *Brenno accorderet* og skaffer hand sig selv Gibs, Staaltraad og deslige, men Rør og de erfordrede Bræder til *Stellager* skal hannem fri leveres, mens hvad Tømmer Muur og Maaller Arbeidet anlanger, saa Bevilliger Vi at de 445 R 5 M 12s maa gotgiøres, og at de 160 Bønder Læs Brænde af Vindfælder og forfurnede Trær maa i *Amalie* Gaards Skove udviises, dog hvor det Skoven til mindste skade Være kand.

- (2) Vi ville Allernaadigst at denne Spøite enten over *Randers* eller *Aarhuus* herhid skal *transporteres*, og at da her den feilende Nye Slange og een Pibe bliver forferdiged og Spøiten her *Repareres* og at ogsaa eendeel Læder Spande dertil maa giøres.
- (3) Vi *accorderer* Allernaadigst at Muuren denne Vinter over maa med Bræder tildekkes, og at de erforderende tre tyldter Bræder fra Dronningborg maa tages, og til de fornødene Søm 1 Rd maa gotgiøres.
- (4) Vi Bevilliger Allernaadigst at denne Muures Steen Piller og Runddeeler saavel som Jern Porten og TralVercket omkring Trapperne maa anstryges, og at de 16 Rd. dertil maa gotgiøres.
- (5) Vi Vide icke andet end af Vi denne Post allerede eengang haver *accorderet*, og om dend icke Var *accorderet*, saa Bevilliger Vi Allernaadigst at de 25 Rd 2 M til disse 2de. *Portaller* maa gotgiøres.
- (6) Vi Bevilliger Allernaadigst at de erforderde 44 Rd. 4 M 8 s maa gotgiøres, og at det *Specificerede* Tømmer af Silkeborg Amts Skove hvor det maate Være mindst skadelig maa udviises, og hvad den Øvrige Bekostning betrefter, efterdi Arbeidet allerede skal Være skeed, saa hafde *Planitz* Regningen derover at indsende hvad samme har kosted, og kunde samme Regning siden af Cammeret *examineres*, om saa meget kunde der til medgaae, og siden Vores Allernaadigste *approbation* derover indhendes.
- (7) Vi Bevilliger Allernaadigst at til denne Stakket Port de 8 Rd maa gotgiøres, og at de dertil behøvende Hengsler og Laas *aparte* maa gotgiøres, og at af Silkeborg Amts Skove maa udviises 2 Stk Eege Træe af 6 allen lengde og 10 tom i Fiirkandt, og det een tyldt tykke Fyre Fiel ogsaa anskaffes.
- (8) Vi Bevilliger Allernaadigst at til Broernes *Reparation* de 30 Eege Planker à 7 allen lang 3 Quarteer Breed og 3 tommer tyk i Silkeborgs Skov maa udviises af gamle topsorede Eege, og at alt dend forlangte udviisning skeer hvor det Skoven mindst skadelig Være kand, og *accorderer* Vi ogsaa at de 20 Rd 40 s. til Spiger og Tømmer Arbeids Løn maa gotgiøres,
- (9) Vi Bevilliger Allernaadigst at til dend ene Ofns Kalk Brending de 4 Rd maa gotgiøres, og at de 120 Bønder Læs Brænde maa udviises.
- (10) Hvad Vand Springet angaae, saa erinderer Vi Os at der eengang een Overslag Over er indgivet, mens dend Var saa høyt opført at dend til een temmelig *Summa* Opløb, hvor fore Cammeret med *Gen.* Biugmesteren havde at overlegge, hvorledes denne Vand Spring for dend Mindste Bekostning kunde i standsetes.

Friderichsberg den 28de. December 1724.

Friderich R

BILAG 106

Andreas Lüders, Frederiksberg, til J. D. Planitz, Clausholm, den 6. januar 1725 (R. A., Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, indlæg i kgl. resolution af 19. april 1730).

Mein H. Landt *Conducteur*

Auf dessen an mir abgelassene schreiben berichte nun, dass endlich mit dem Schluss vom Vorigen Jahr die überschläge was auff *Clausholm* solte *repariret* werden eingekommen, und alle Posten so woll was die Gelder als die Holtz aus weissung anbetrifft Allernädigst *approbieret* worden, und soll ich nicht unter lassen, dem Renteschreiber *Claussen* ferner Zu erinnern dass die *Expedition* ehestens soll ausgefertiget werden, sonsten soll der H. *Brenno* sich erkundiget haben, was es Vor ein Gemach wehre worin er dass ihm mit gegebene und Von Ihr Maytt Allernädigst *approbirte* grosse *Dessein* Gibsen solte, so ist es dass grosse Neue Vorge-mach Von Ihr Maytt der Königin, und ob schon solches bereits schlecht gegibset sich befindet, so wollen Ihr Maytt der König doch Allernädigst dass H. *Brenno* dass grosse *approbirte* *Dessein* daselbst Gibsen solle, wegen die Untersten 4 *Cabinetten* soll er sich auch haben Vorgefraget, selbiges sollen aber nur gantz schlecht gemacht werden, und wird selbiges woll von jemand sonsten dorten bey der Hand Vor wenigern preiss können Verfertiget als wenn es Von *Brenno* geschihet, weillen Ihr Maytt doch Von der Meinung sind wie Vorhin bereitz gemeldet dass selbiges mit unter dem ersten *Contract* gehört so wegen erbauung der *Cabinetten* geschlossen worden, übrigens wünche Zu dem bereits Neu angetreten Jahr Neue Gesundheit und alles rechtkriestliche Wohlergehen, und die erfüllung alles dessen was denen selben Zu diesem Neu Jahr bereits angewünchet worden, in dessen aber Verbleibe

Meines H. Landt *Conducteurs*

ergebenster diener

Andreas Lüders.

Friderichsberg d. 6. January 1725.

BILAG 107

Attest fra J. D. Planitz angaaende udførelsen af stukaturarbejde paa Clausholm af Brenno, dat. Clausholm, den 14. maj 1725 (R. A., Partikulærkammeret, Kongelige Resolutioner Bygningsvæsnet vedkommende 1724, indlagt i foranstaaende bilag 104).

Der Königl. *Stucatur* Arbeidter, *Monsieur Brenno*, hat auf Jr Königl. Maytt Allernädigsten *Ordre*, dieses Früh-Jahr alhier auf *Clausholm*, nach folgende Gips Arbeit annoch Verfertiget, als neml: 4. *Cabinetten* in der Untersten *Etage*, 4. Treppenplätze, 2. Gänge in der Obersten *Etage*, welche insgesamt schlecht gegipset, und mit einer *propren* Leiste oder Gesimse Versehen worden: Noch hat Er über 8. Thüren in beyden *Etagen*, alwo man hinein gehet, zu den Neuen Ausgebäudern, *Ovalen* und *quadraten*, mit Laubwerck Von Gips machen lassen, damit es mit denen andern thüren, in Jeden Gemache, möchte *egal* seyn. Welches hiermit auf Begehren *Atestire. Clausholm*, d. 14. May 1725.

J. D. Planitz.

BILAG 108

Kongelig resolution, dateret 17. maj 1725 (R. A., Rentekammerets Relations og Resolutionsprotokol 1721—26, nr. 27).

Efter hosføyede Krigs Raad Ulsøes til os indløbne skrivelse Litr. A. skal af de 4re *Compagniers* Rytter Sengestæder paa *Clausholm* og *Bielderup* Ladegaarde, Være 40 Stk. som ey behøves til Rytterne paa *Compagniernes* itzige Stercke af 61 Mand, men derimod høyligen fornøden at bruges ved *Clausholm* naar Eders Maitts *Swite* der Aarligen Ankommer, hvorved Borgerskabet i *Aarhus* og *Randers*, saa meget mindre af *Meubler* ved slige *Occasioner* hafde at anschaffe. Men som disse Sengesteder ere udsøgte af de Verste og meest forfaldne, da de beste maatte blive ved *Compagnierne*, og nu dagligen ere i brug til Haandverks folck og Soldater, som Arbeyde ved *Clausholm* ... [saa kan de ikke bruges uden reparation].

BILAG 109

Partikulærkammerets bygningsregnskaber 1726, 4. maj (R.A.).

No. 589

Entreprenirte Baukosten.

Wegen Einplanckung des Gartens hieselbt, Lieferung 450 stk eiserne Böchungs zu den *Casquaden*, *item* zwey Brücke und Treppen nebst Panneel in Ihr. *Mayten* der *Königinnen* Vorgemach zu verfertigen und selbiges so wohl als einigen Bildern im Garten anstrichen zu lassen etc. Sind dem Land-*Conducteur* *Planitz*, vermöge Contracts vom 31ten Decembris 1725 Allernädigst zugestanden 654 Rthlr, vor auf dem gegen Quitung, *per avance*, bezahlt. 300 rd.

(Bilag: Planitz' kvittering København 14. april 1726).

BILAG 110

Kgl. resolution af 18. september 1726, nr. 16 (R. A., Rentekammerets relations og resolutionsprotokol 1721—26).

[Planitz melder, at enken efter glarmesteren i Randers, der 1718 sluttede kontrakt med den tidligere overhofmarchal Grev Callenberg om for 30 rigsdaler aarlig at vedligeholde gaardens vinduer] icke lenger vil vedblive samme *Contract*, men paastaar aarlig 40 Rd. formedelst tvende nye Fløye siden dend tiid paa Slottet ere tilbygte og Vinduerne er af store Ruder, hvorover større *Reparationer* der til udfordres. Land *Conducteuren* tilstaar derfor at paa een 3 Aars Tiid er ved Slottet meget bleven bygt og *Repareret*, og mange Ruder i Værelserne kommer i *Støcker* ...

BILAG 111

Partikulærkammerets bygningsregnskaber 1727, bilag 737, Justitsraad Seerups attest, 8. februar (R.A.).

... et Nyt Planckeværck Rundt omkring Haugen baade paa dend øster og Vester sidde ... tillige med tvende Stackeed Portte og *Portaler* paa sine Stæder, ... de nye Render var Lagt Nemblig fra dend saa Kaldede Kruud Dam og indtil Haugen hvor Wandwercket skall være ... Mahlerarbeide, Nemblig een Stoer Sahl paa Slottet, ... *Dronningens* Nye for *Gemack*, hvorudi *Panellet* gandske Nyt var anstrøgen

og Alle Lister forgyldt . . . 2de smaae Broer ved *Fontainen* som var Nyelig giort . . . een stoer Nye Dobbelt Trappe som gaar op til Ladegaarden igiennem Stackeet wercket, foruden alle de andre Trapper langs op i Haugen . . . 5 Blye Billeder med deris *Postementer*, og 1 *Neptunis* Billede som skall ligge i fontainen, Item tvende Stackeet Poertte i Haugen med Oliefarfve anstrøgen, med Videre . . . 8. *February* 1727.

BILAG 112

Fuldmægtig Heinesens revisjonsbemærkninger af 30. november 1728 (R. A., Rentekammeret, Ryttergodsernes kontor, indlæg til kgl. resolution af 19. april 1730).

Ved tvende Regninger, *daterede* den 30 *Decembris* A° 1726, udi Hans Kongl. Maytts Rente-Cammer indleverede af Velædle Sr *Johann Daniel Planitz*, Cammereer ved *Øresunds* Told-Cammer, Bygningen ved *Clausholm* betreffende, falder følgende Poster at udsette, til Erindring og meddeelende Erklæring:

1. angaaende Regningen *Lit. B:*

1 te Post:

Efter Overslaget, som den 28de Marty 1722 er forfattet over de ved bemelte *Clausholm* opsadte 2de nye Ud-Bygninger, skulle samme Ud-Bygningers I-Standsættelse komme til at koste = 3461 Rdr 56 s., u-beregnet et og andet Arbeide, som forud ikke kunde anslaaes til noget vist Beløb; Men, naar ret regnes, beløber det til Penge beregnede sig kun til — 3437rd 56 s.

thi der er først beregnet formeget:

<i>pag. 6.</i> for 510 <i>Quadrat</i> Alen at paneele, à Alen 12 s. 85 Rdr, dog det kun tildrager sig 63 Rdr 72 s., som er meere	21rd	24 s.
<i>pag. 7.</i> for at anstryge 8 Trapper, à 4 M, 10rd 64 s., dog det kun burde være 5 Rdr 32 s., der er meere	5 -	32 s.
<i>pag. 8</i> er Overslagets <i>Summa</i> anført med 3461 Rdr 56 s., dog der kun er 3461 Rdr 48 s. forskiellen	—	8 s.
gjør	26rd	64 s.

Derimod er for det Andet beregnet forlidt:

<i>pag. 4.</i> for 11000 Tag-Steene, à 100de 8. M — 146rd, istæden det burde været 146rd 64 s., afgaar	—	64 s.
<i>pag. 7</i> er <i>Latus</i> anført med 3461rd 80 s. i stæden for 3463rd 80 s., forlidt	2rd.	— - 2 - 64 s.
Bliver da igjen de i <i>General Summen</i> forskiellende	24 Rdr.	
Og som Regningerne, tilsammen under 25. <i>Nummeros</i> , udviiser; saa er, naar endda tillegges <i>Summen</i> paa Regningen No 8 - 10 s., som i <i>Latus</i> er regnet forlidt, kun udgivet i alt til disse toe Ud-Bygningers Forferdigelse.	2719rd	5 s.
saa der synes, imod Anførsellen udi Overslaget, at være <i>menagerit</i>	718rd	51 s.

Men

2.

uanset denne *Menage*, saa er, formedelst den *differente* Indhold, hvilken Overslaget og Regningerne, ved des *Confrontering* med hin anden, er befunden af, end videre at erindre:

1 mo At efter Overslaget skulle erfordres, som til Penge er anslagen:

1. *Materialier:*

4 Fade <i>Cement</i> for	48rd	— s.
72 Lpd. Jern til 88 Ankere, à Lpd. 4 M	48rd	— s.
1600 List-Steene, at bestilles ved een Tegl-Ovn, à 100de 7 M.	18 -	64 -
12 Lpd. Svine-Haar, à Lpd. 2 M	4 -	— -
220 Læster Kalk, à Læst 4Rdr	880 -	— -
12 Ruller Tavle-Blye for	37 -	48 -
200 Blye-Søm, for		32 -
800 Spiger, for	16 -	64 -
6000 Lægt-Søm, for	27 -	48 -
10800 Loft-Søm, for	31 -	48 -

1000 <i>Paneel Søm</i> , for	1 -	64 -		
11000 <i>Tag-Steene</i> , for 8 M 100de	146 -	64 -		
80 <i>Pommerske Bielker</i> , à 15 M			200 -	— -
2 <i>Stk. Trær</i> , à 24 Alen lang, til <i>Reise-Bommer</i>			8 -	— -
88 <i>Stk. Norsk 18 Alen Tømmer</i> , à 8 M.	117 -	32 -		
120 <i>Stk. dito 16 Alener</i> , à 6 M.	120 -	— -		
2 <i>Tylter Svær-Lægter</i> , à 1 Rdr.	2 -	— -		
40 <i>Tylter Steen-Lægter</i> , à 4 M	26 -	64 -		
170 <i>Tylter Dehler</i> , 6 Alner, à 12 M, iberegnet 1. <i>Tylt Bræder</i> for 9 M .	345 -	48 -		
2 <i>Tønder Tiære</i> : à 3 Rdr 2 M	6 -	64 -		
Tilsammen:	931 -	64 -	1155 -	— -

2. Haandværkers Arbeids-Løn:

1. <i>Grov-Smedden</i> , at smedde 72 Lpd. <i>Jern til Anker</i> , à Lpd. for <i>Kull og Arbeidet</i> 4 M, de 12 Lpd. undtagen, som kun er anført à Lpd. 2 M.			44rd	— -
2. <i>Muur-Mesteren</i>			598 -	— -
3. <i>Tømmer-Manden</i>				
1. for at forsyne <i>Grunden</i> med <i>Pæle og Foedstykker</i>	100 -			
2. for sit øvrige <i>Arbeide</i>	160 -		260 -	— -
4. <i>Snedkeren</i> :			166 -	72 -
5. <i>Klein-Smedden</i> :			124 -	64 -
6. <i>Glar-Mesteren</i> :			66 -	— -
7. <i>Maleren</i> :			91 -	48 -
			Er <i>Arbeds-Løn</i>	1350rd 88 s.
og tilsammen for <i>Materialier</i> og <i>Arbeds-Løn</i>			3437rd	56 s.

Derimod er efter *Regningerne* udgivet og betalt saaledis:

1. for *Materialier*.

for 4 <i>Fade Cement</i>	—	—		
24 Lpd. 10½ pd. <i>Jern</i> , efter No. 6, 8 og 3	16 -	90 s.		
1600 <i>List-Steene</i>	—	—		
<i>Koe- og Kalv-Haar</i> , efter No. 3	1 -	8 -		
220 <i>Læster Kalk</i>	—	—		
2 <i>Skpd. 2 Lpd. 11 Pd. Blye</i> , efter No. 8:	29 -	88 -		
200 <i>Blye-Søm</i>	—	—		
880 <i>Spiger</i> , efter No 17 & 18.	18 -	32 -		
15700 <i>Lægt-Søm</i> efter No. 6, 8 et 3:	65 -	16 -		
12200 <i>Loft-Søm</i> , efter No. 8 og 13	31 -	64 -		
7800 <i>Paneel-Søm</i> , efter No 3, 6 og 8:	8 -	68 -		
1750 <i>Tag-Steene</i> , efter No 8 et 13:	29 -	16 -		
80 <i>Pommerske Bielker</i>	—	—		
2 <i>Trær</i> til <i>Reise-Bomme</i>	—	—		
67 <i>Stk. 18 Alen Tømmer</i> , efter No 6, 8 et 11:	76 -	80 -		
44 <i>Stk. 16 Alen dito</i> , efter No. 7 et 8:	42 -	64 -		
16 <i>Tylter Svær-Lægter</i> , efter No. 8:	16 -	— -		
43 <i>Tylt Steen-Lægter</i> , efter No. 2, 6, 7 et 11:	33 -	— -		
233 <i>Tylt 9 Stk. Dehler</i> , <i>Breder</i> eller <i>tørre Fiel</i> , efter No. 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11 og 12:	400 -	54 -		
1 <i>Tønde Gull. Tiære</i> , efter No. 3:	4 -	64 -		
er:	774 -	68 -		

Og, foruden disse, endnu for Efterskrevne, nemlig:

for 25 Stk. 12 Alen Trær, efter No. 11:	12 -	48 -		
12 Stk. 10 Alen Trær, efter No 8 et 11:	2 -	64 -		
4 Stk. 7 Alen Trær, efter No. 8:	—	64 -		
47½ Tylt Bord, efter No 8, 10 et 11:	74 -	32 -		
2950 Muur-Steene, efter No. 8:	29 -	48 -		
11300 Vindve-Søm, efter No. 6, 8, og 9:	11 -	54 -		
400 andre Søm, à 100de 2 M, efter No. 8:	1 -	32 -		
1500 smaa Søm, efter No. 8:	1 -	24 -		
2½ Pd. grøn Sæbe:	—	30 -		
4 tomme Tiære-Tønder:	—	64 -		
4 Stk. Ey(?) -Staal:	—	24 -		
Rør til Gibsning:	2 -	47 -		
4 Skp. Spansk Salt:	1 -	48 -		
1 Toug-Linne	2 -	48 -		
4 Ringer Jern-Traa, efter No 3 og 8.	3 -	16 -		
nok for: 164 Læs Træ til Kalk-Brænderiet, efter No. 5:	41 -	— -	185 -	67 s.
			gjør:	960rd 39 s.

2. til Haandværkerne

1. efter No. 13, der bestaar i Nagel Smedens Regning, som forhen er beregnet, og derfor her bliver u-beregnet.

2. efter No. 14, som er Muur-Mesterens Regning:	820rd	— -		
3. efter No. 15, som er Tømmer-Mandens:	286 -	— -		
4. No. 16, som er Snedkerens:	213 -	36 -		
5. No. 17, som er Klein-Smeddens, naar fra regnes for 80 Spiger 1 Rdr 64 s.	125 -	— -		
6. No. 18, som er Grov-Smeddens, naar fra regnes for 800 Spiger 16 Rdr 64 s.	37 -	32 -		
7. No. 19, som er Glar-Mesterens:	107 -	32 -		
8. No. 20, som er Malerens	60 -	— -		
9. efter No. 21, som er Blye-Tækkerens	1 -	64 -		
10. No. 22, som er Kalk-Brænderens:	30 -	— -		
11. No. 23, 24, 25, som ere Saug-Skiærerens:	77 -	90 -		
	1758 -	62 -		
	tilsammen:	2719 -	5 -	
saa deraf ses, at, naar de, som melt, <i>menagerede</i>	718 -	51 -		

her tillegges, gjør det *netto* Overslagets ret regnede *Summa* 3437rd 56 s.

2do: De saaledis *menagerede* 718 Rdr 51 s. kommer da i Overslagets beregnede *Summa* til afgang.

3.

Med *Menagen* i saa Maade, kand det være saavit vel; Alleene da Samme fornemmelig viiser sig deraf, at, ligesom sees i forestaaende 2den Post, ey er vorden indkiøbt:

1. de 4 Fade *Cement*. 2. de 1600 List-Steene. 3. de 220 Læster Kalk. 4. de 200 Blye-Søm. 5. de 80 Pommer-ske Bielker. og 6. de 2 Trær til Reisse-Bomme, som ellers altsammen skulle have kostet efter Overslaget 1155 Rdr.

Saa vil her nødvendig forklares, paa hvad Maade eller hvorfra alle disse *Sorter*, hver især, ere bleven erholdelige. Og, naar det er skeed, da, efterdi for det

4.

befindis, at ved disse til 1155 Rdr i Overslaget vel beregnede— men dog uindkiøbte *Materialier*, de, som melt, *menagerede* 718 Rdr 51 s. alligevel ikke kand ansees som een virkelig *Menage* udi Overslagets *Summa*; men tvert imod, at Overslagets *Summa*, formedelst for-*specificerede* u-indkiøbte *Materialier*, virkelig er overstegen med 436 Rdr. 45 s., u-agtet at, imod Anførselen udi Overslaget:

I er indkiøbt for ringere

Jernet med:	31 Rdr	6 s.		
Svine-Haarene med	2 -	88 -		
Blyet med	7 -	56 -		
Atten Alen Tømmeret med:	40 -	48 -		
Sexten Alen Tømmeret med:	77 -	32 -		
Tiæren med:	2 -	— -		
2. ved een <i>Quantitet</i> Tag-Steenes Erholdelse fra <i>Dronningborg</i> Slot, paa Tag-Steenene er blevet menagerit:	117 -	48 -		
og 3. at Maleren efter sin Regning har faaed mindre end efter Overslaget	31 -	48 -		
<i>item</i> 4. Grov-Smedden:	6 -	64 -		
	gjør:	317rd	6 s.	

saa beroer ikke alleene de sig saaledis meere end Overslagets *Summa* tildragende 436 Rdr 45 s., men end og efterfølgende Posters høyer Beløb, der er betalt saavel med disse 436rd 45 s., som med de *menagerede* 317 Rdr 6 s., paa Hans Kongl. Maytts allernaadigste *Approbat*ion:

1. er anskaffet meere, end Overslaget om formelder det her for an <i>pag.</i> 4 beregnede med	185	67		
2. er, uden for Penge-Beregningen i Overslaget, betalt				
1. for Blye-Tækker Arbeide, efter Regningen No. 21:	1rd	64 s.		
2. for Kalks Brænding ved 7 Gange i Ovnene, efter Regn. No. 22: ...	30 -	— -		
3. for Tømmers Saug-Skiæring, efter 3de Regninger No. 23, 24 et 25: .	77 -	90 -	109 -	58 -
3. er betalt meere end efter Overslaget				
1. Muur-Mesteren:	222 -	— -		
2. Tømmer-Mændene:	26 -	— -		
3. Snedkerne:	46 -	60 -		
4. Klein-Smeden:	— -	32 -		
5. Glar-Mesteren:	41 -	32 -	336 -	28 -
4. for Speeger	1 Rdr	64 s.		
for Lægt-Søm	37 -	64 -		
for Lofte-Søm	— -	16 s.		
for <i>Paneel-Søm</i>	7 -	4 -		
for Sver-Lægter	14 -	— -		
for Steen-Lægter	6 -	32 -		
og for Dehler, Fiæle og Bræder	55 -	6 -	121 Rdr	90 s.

5.

Efterregnes Muur-Mester *Gottfried Schusters* Regning No. 14. af 828 Rdrs Beløb, som dog kun er betalt, efter Qviteringen med 820 Rdr, saa befindes derved denne Forskiel:

1. er anført, at han ved begge Ud-Bygninger har muuret 2548 <i>Cubic</i> Alen, som hand regner à Alen 16 s, til 464rd, 64 s; Og det beløber sig kun til 424 Rdr 64 s., saa der for meget er regnet:	40rd	— -		
2. er anført, ved samme Bygninger at være lagt 200 Alen Kielder-Gulv med Muur-Steen i Kalk, regnende derfor, à Alen 8 s., 18 Rdr 32 s, end skiønt, ret regnet, Beløbet derpaa ey kand blive meere end 16 Rdr 64 s, ligesaa formeget:	1 -	64 -		
	gjør:	41rd	64 s.	

Derimod

3. er for 100 Alen Muur at afpuse med Kalk, à Alen 6 s, kun regnet 62 Rdr 32 s, i hvorvel det, ret regnet, beløber sig til meere	— -	16 s.		
4. er <i>Summen</i> paa Regningen anført med 828 Rdr, dog den kunde være 830 Rdr, forskiellen derfor, som den er forlidt	2 Rdr	— -		
hvilke fradrages:	÷ 2	16		
Og bliver da igjen:	39rd	48 s.		

Siden nu Regningen lyder paa	828 Rdr.	
i stæden den kun burde, efter forestaaende Beregning, have været	788rd	48 s.
Og Muur-Mesteren, efter Qviteringens Indhold, er bleven betalt den med:	820rd.	
som findes at have været formeget	31rd	48 s.

saa bliver samme 31 Rdr 48 s. her at tilsvare af Sr. *Planitz*, imod *Regres* til Muur-Mesteren.

6.

Imellem Overslaget og tvende af Haandværkernes Regninger, saasom Malerens og Klein-Smeddens, synes ellers een nogenledis u-rimelig Forskiel, i det at Overslaget, som for det Første kun taler om Arbeidet ved den Ene Ud-Bygning, siger:

1. angaaende Smedden:

At hans skal forferdige:

14 store Vindvers Karmers fulde Beslag, med 4 Rammer i hver Karm.

5. halv saa store *Dito*

12 Par Dørre-Hengsler, og

12 Hollandske Låase. *etc.*

2. angaaende Maleren:

At hans skal forferdige og male:

18 store Vindves Karmer

9 halv saa store *Dito*.

12 Dørre med deris Gerichter.

176 *Quadrat* Alen Paneel-Værk.

4 Trapper *etc.*

Og Regningerne, som lyder paa Arbeidet, ved begge Bygninger forrettet, derimod melder, saasom:

1. Smeddens:

At hand har forferdiget i begge Ud Bygninger

28 store Vindvers Karmers fulde Beslag med 4 Slag-Buer i hver Karm.

12 Kielder Karme.

24 Par Dør-Hengsler

24 Hollandske Laase, *etc.*

og 2. Malerens

at Hand har malet i begge Udbygninger:

18 store Vindves-Karmer med deris Rammer.

9 halv saa store *dito*.

12 Dørre med deris Gerichter.

180 *quadrat* Alen Paneel-Værk

6 nye Trapper. *etc.*

Hvad sig nu angaar Smeddens Regning, da skulle den eragtes rettest efter den Indretnings Maade, som Overslaget er af, i det Samme ey førend til Slutning *refererer* sig til tvende Udbygninger med omtrent disse Ord:

Som den første Ud Bygning *Summa* er: 1730 - 72 s.

saa er den anden Ud-Bygning ligesaa meget: 1730 - 72 s.

Smarum: 3461rd 46 s.

Men, som Maleren vel havde ladet betale sig for meere end Regningen udviiser, om Hand meere havde forrettet; Og Smedden vel ey er bleven betalt meere, end efter det Arbeide, af ham er bleven forrettet.

Saa imodsiges i saavit ikke Regningernes *forquiterede Summe*, men begieres alleene Efterretning, hvoraf saadan forskiel imellem disse tvende Regninger maatte viise sig, og om Maleren ey skulle have strøget saa mange Vindves Karmer og Dørre an, som Smedden har giort Beslag til, *item* da efter Overslaget skulle males i dend Eene Ud-Bygning 176 *quadrat* Alen Paneel-Værk, hvorfore da, efter Regningen, kun er bleven malet i begge Ud-Bygninger 180 *Quadrat* Alen i saa Maade.

7.

Saa er og i Overslaget *ventileret* om Eet og Andet, som skulle være fornøden til disse Ud-Bygningers I-Standssettelse; Men hvad det skulle koste, er ikke bleven udført og beregnet. Saadant forlanger ey heller at vide her, men alleeneste, ved hvem det er tilveyebragt og paa hvad maade erhholdet.

1. skulle behøves fra Kiobenhavn een Rambuk.
 2. til Grunden at legge erforders 1000 hugne Kampe-Steene, store og smaae;
 3. til Muurens Opreisning uden omkring 240000 store Muur-Steene
 4. til 8 Skor-Steenes Opsettelse fra Grunden af 21200 *dito* Steene, foruden til alle Skillerommene.
 5. *Marmor*-Lister, til at sette uden omkring 8 *Caminer* i *Cabinetterne*, *item* hugne Steen-Lister til Skor-Steens Piber uden over Taget
 6. tvende Touge, hver 50 Alen lange, 3 à 4 Finger tyk, til at hidse Bielker og andet Tømmer op ad Muuren med.
 7. *Phantasie*-Skilder-Arbeidet paa Paneelerne i *Cabinetterne* paa den øverste *Etage*.
- og
8. Lofternes Gibsning med Figurer, eller slet.

2. angaaende Regningen *Lit. D.*

8de. Post.

Efter Overslaget, som den 3. July 1724 er forfattet, har denne Regning taget sin Begyndelse; Og bestaaer de gjorde Udgivter egentlig udi anvente Omkostninger, for at faae forandret udi sidstbemelte tvende nye opbygde Ud-Bygninger ved *Clausholms* Slot een og anden gjorde Indretning.

Regningen lyder ialt paa	592 Rdr 29 s.
som den og beraaber sig paa 8te andre for lige <i>Summa quiterede</i> Regninger: No. 1 paa Lægter og Dehler fra <i>Dellef Biering</i> i <i>Randers</i> . No. 2 paa Søm fra Nagel-Smeden <i>Jens Petersen</i> . i <i>Aarhus</i> . No. 3 fra Tømmer-Manden <i>Rasmus Jensen</i> . No. 4. fra Snedkeren <i>Mads Jørgensen</i> . No. 5 fra Klein-Smedden <i>Lars Christensen</i> . No. 6. fra Maleren <i>Berndt Nohr</i> . No. 7 fra Kalk-Brænderen <i>Anders Rigrup</i> , og No. 8 fra Saug-Skiærerne.	

Og Overslagets <i>Summa</i> , (naar fraregnes 2rd. for de Gibs-Arbeideren behøvende 100 Bundter Rør, som efter hoylofl. Cammer-Collegii Anstalt ventes at være leveret ved Bønderne, <i>item</i> de 40 Rdr, som Slangen til Slots-Sprøyten skulle have kostet) er:	532 rd 44 s.
--	--------------

Forskiellen saa, som Overslaget er ringere:	59 Rdr 81 s.
---	--------------

Hvilken Forskiel bestaar derudi:

1. *punct.* Den *quiterede* Regning No. 1 kommer med Overslaget udi *Summen* over eens, og udi *Materia-lierne* i saavit, at, istæden efter Overslaget findes anført at skulle indkiøbes 8 Tylter Svær-Lægter, 2 Tylter, 5 Alen Dehler, og 2 Tylter Bræder, er, efter Regningen, indkiøbt: 8 Tylter sterke Steen-Lægter og 4 Tylter Dehler. Hvorvit nu denne sig saaledis befindende Forskiel, imellem de saa kaldende *Sorter*, meere har været fornøden til Arbeidets Nytte, vilde *Sr Planitz* herpaa nermere forklare til Efterretning.
2. *punct.* Efter Regningen No. 2. er først leveret, imod Overslaget, 200 Lægt-Søm formeget, à 100de, 3 M. gjør — 1. Rdr, og dernest sees, at 500 Loft-Søm, ved 24 Skls. Betaling for hvert Hundrede er anskaffet for 8 Skill. ringere, end efter Overslaget, der gjør 40 s., forskieller saa 56 Skill., som Regningen, overgaaer Overslaget. Angaaende det høyere Tall, imod Overslaget, paa Lægt-Sømmene udfodres Erklæring.
3. *punct.* Regningen No. 3. fra Tømmer-Manden bestaar af 7 Poster. Imod den 2. 3. 4. og 5te Post erindres ikke noget efter Overslaget; Men, i Henseende til de Øvrige, neml. den 1te., som for færdigede Bukke og *Stellager* til Gibs-Mesterens Arbeide udi Værelserne anfører — 4 Rdr, dog i Overslaget derfor aleene er anslaget 1 Rdr, forespørges her, hvad heller derunder er begreben tillige de Bukke og *Stellager*, som efter Overslaget skulle fornødiges ved Arbeidet med Gravernes og Fiske-Dammenes Rendsning, eller ikke, saasom deris Forferdigelse, der, efter Overslaget, skulle koste 3 Rdr, ikke findis forklaret i Regningen, eller og, ifald deslige til Gravens erforderlige Bukke efter overslaget ey skulle være bleven forferdigede, hvoraf da, tvert imod Overslaget, Aarsagen er, at disse til Gibs-Arbeidet alleene behøvede Bukke og *Stellager* kunde komme til at

koste de, som melt, opførte 4 Rdr; Saa i hukommes endog, om af de til disse Bukke og *Stellager* leverede Bræder, og andre Træ-*Sorter*, noget er efterbleven, og til hvem siden leveret.

Den 6te. Post befatter i sig: 4 Rdr, for Arbeidet med Bræderne, med hvilke Borgegaardens Mur er bleven tækket indtil imod Sommeren. Vel er Tækningen i saa Maade bleven tilladt efter Overslaget, Men der findis ikke i Overslaget, at til Tømmer-Manden skulle giøres derfor den saaledis beregnede og betalte Omkostning; thi udkræves Erklæring desbelangende, saa og Efterretning, til hvem saa mange, som gode, af disse Bræder, da de i Sommeren er taget igien fra Muuren, kand være bleven leveret. Ved den 7de. Post er opført — 12 Rdr, og det for 3 forferdigede nye Sluser paa Vaasen udj Aleen omkring Stald-Gaarden. Hvad sig angaar denne Udgivt, saa fornemmes endelig den Forklaring derom i Regningen, at samme Slusers Forferdigelse have været nødige, ihenseende til den lagde nye Steen-Broe, paa det Vandet kunde faa Afløb; Men da Overslaget ey taler derom: Hans Kongl. Maytt. ikke heller har tilladt ey des Forferdigelse, ey des Betalning, saa beroer Gotgiørelsen for saavit paa allernaadigste *Approbat*ion, og imidlertid behøves og Erklæring, om Steen-Broen er den Samme, der i Aaret 1722 er bleven lagt af 97 Favne, efter Steen-Pikker-Regningen No. 19 ved Hoved Regningen *Lit. A.*

4. *punct.* Snedkerens Regning No. 4. opfører: 5 Rdr for toe udskaarne *Postementer* til Enderne paa Bue-Gangen; *item* 1 Rdr 64 s. for forferdigede tvende runde Buer med Opstandere dertil Og Overslaget taler kun om een Bekostning til Snedkeren af — 2 Rdr, og det for tvende *Portalers* Forferdigelse, til ermelte Bue-Gangs Prydelse ved Enderne; der forskieller altsaa 4 Rdr 64 s, som Regningen er høyere end efter Overslaget; hvorom erfordres nærmere Forklaring,
5. *punct.* Med Klein-Smeddens Regning No. 5 har det vel sin Rigtighed, fornemmelig saavit angaar Sømmene; Og i Henseende til de 2 Par Hengsler med 4 Stabler, *item* den fordekke Laas, forferdiget til Stakket-Porten ud til Dyre-Haugen, hvorfor er opført at være betalt — 4 Rdr. kunde det ogsaa være got nok, formedelst at derom sees meldet i Overslaget; Men da i Overslaget ey er udført, hvad des Bekostning maatte beløbe sig: Hans Kongl. Maytt. des Aarsag ey heller har *approberit* den her befindende Betalning derfor; saa beroer det nu med disse saaledis betalte 4 Rdr paa allerndte. *Approbat*ion.
6. *punct.* Efter malerens Regning No. 6 maa herved erindres, at ved den 4de og 5 Post anføres, det der er bleven malet, saasom: Gesimster under Taget — 110, og Hiørnene 104 *Quadrat* Alen, tilsammen 214 Alen; Og i Overslaget meldes om 218 Alen. Regnes nu, efter Overslaget, for hver Alen 6 Skill.; gjør det een Forskiel af 24 s, som Regningen skulle være ringere end efter Overslaget; Men saa sees derimod igien af Regningen, at i hvorvel for gesimsternes Maling, ey er opført meere à Alen end 6 Skill., skrives dog for de 104 Alen malede *quadrat* Steen, à 8 s der overgaar Overslaget med 2 Rdr 16 s.; Hvorved, naar de 24 s fradrages, Overslaget er oversteegen med 1 Rdr 88 s; til Hvilket Aarsagen vil forklares.
7. *punct.* Udi Regningen fra Saug-Skiærerne No. 8. er *quiterit* betalte 33 Rdr 65 s. for skaarne 18 Bøge-Trær til Rænder og 18 Eege-Trær til Poster til Fiske-Dammene, den første *Sort* af 355 Alen, à Alen 3 Skill., og den anden *Sort* af 1084 Alen, à Alen 2 Skill. bestaaende. Som nu i Overslaget vel er *mentionerit* om Saug-Skiærer-Løn, men ey beregnet noget derfor; saa hviler disse gotgiorde 33 Rdr 65 s., som een Udgivt, uden for Beregning i Overslaget, under allernaadigste *Approbat*ion.
8. *punct.* Udi Overslaget staaer *mentionerit*, at Muur-Mesteren skulle kunde fortiene for at tilmuure 4 Dørre udi Gemakkerne, i Anledning af den nye Indretning 1 Rdr; Men samme 1 Rdr findes ikke udgiwt, i henseende at derfor fra Muur-Mesteren ingen *quiterit* Regning er fremlagt.

Og saaledis er nu:

Ved den 7de. <i>punct.</i> , som befatter i sig:	33:rd	65 s.
6:	1:	88 .
5:	4.	—
4:	4.	64 .
3: 7§:	12	—
6§:	4.	—
og 2:	—	56 .
	gjør:	60: 81

hvorfra efter 8de <i>punct</i> afdrages:	÷ 1.	—
forklaret, hvori det bestaar, at Regningerne overgaar Overslaget med:	59rd	81 s.
ligesom i Begyndelsen af denne 8de Post er anført.		

9.

Ellers forespørges, i Anledning af Overslagets Indhold:

1. om ved det Maler-Arbeide med skildrende *Phantasier* efter Regningen No 6, *citerit* i forestaaende 8de Post, er bleven forrettet hvis erindres om udi nestforegaaende 7de Post 7 §.
2. Om Slangen til Slots-Spøiten, tillige med *Metal*-Piben saa og manglende Leder-Vand-Spande dertil, medens Sr *Planitz* endnu har opholdt sig der i Egnen, er bleven forferdiget, leveret, og kommen der til Stæden, samt hvem der med Samme monne have Opsigt.
3. Om Muuren for Borge-Gaarden, efter at den Vinteren over har været tækket med Brædder, er bleven siden anderledis forsynet til Fornødenhed, under Sr *Planitzes Direction*.
4. Af hvem de til Fiske-Dammene saavel som Gravenes Rensnings Arbeide erforderlige Hiul-Bører, saavel som Træ-Skovler, Spader og deslige er bleven bekostet, og hvor de efter deris Forferdigelse samt Arbeidets Overstand siden er afbleven eller leveret.
5. Om Sr *Planitz* er bekient, hvorvit Vand-Springets I-Standsettelse udi Haugen er *avancerit*.

3. angaaende Regningen *Lit. E.*

10de Post.

Som Sr *Planitz* forklarer i Begyndelsen paa samme Regning, der er bilagt ned 19 andre quiterede Regninger, efter hvilke Summen er opført til 862 Rdr 13 s, men, ret regnet, bør være:

962 Rdr 13 s.

Saa bestaar det Meeste deraf udi saadanne Poster, som vel i hans forhen indleverede *approberede* Overslage er mentionerit om; men ikke bleven beregnet til Penge, og Resten i noget, som endelig ikke har været befalet, dog u-omgiengelig skal have været fornøden.

11.

Ved den 1te Post findes at være under No 1 een Regning fra Hr. *Justitz Raad Peder Fogh* for leverede Muur-Steene 21400 udi Tallet, som er betalt, à 1000de $7\frac{1}{2}$ Rdr, med

160rd 48 s.

Sr *Planitz* beraaber sig paa, at have Tilladelse dertil ved Rente Cammerets *Ordre* sub *dato* 4de *Mai* 1723; der er rigtig saaledis: Og *funderer* samme *Ordre* sig paa Hans *Maytts* allernaadigste *Resolution* af den 3die tilforn; hvilken høystbemelte all. *Resolution* er i denne Fald af den Indhold, at derefter kunde været indkiøbt 40000 saadanne Steenes Indkiøb for lige Priis, som anført er. Til Brug ved Ud-Bygningerne skal disse Steenes Indkiøb være skeed ellers. Og efter Anførsellen i Overslagene synes det og saaledis rimelig nok; thi efter Overslaget om det gamle Slots *Reparation* vilde behøves

3000.

261200.

foruden dem, som vilde bruges til Skillerommer

tilsammen: 264200.

og, naar dertil ey meere forhen er faaed, end: 1. efter een *Designation*, af Hr. *KrigsRaad Ulsøe ratificerit*:

Af Dronningborg Slots nedbrudte Bygning heele Muur-Steen:	64150.
og halve <i>Dito</i> : 152040, som, naar 3 Stk. regnes til Een heel, fuldkommen kand ansees som for heele:	50680
	<hr/>
	114830.

2. efter Regningen No. 8 ved Hoved Regningen *Lit. B.* over de 2 nye

Ud-Bygninger, hos <i>Ditlef Biering</i> indkiøbt:	2950.
---	-------

som giør: 117780

befindes da, at der <i>rester</i> endnu, efter Overslagene:	146420.
Hvorimod efter ovenanførte Regning No. 1 kun til sidst er anskaffet de ommelte.....	21400.

12.

Dernest følger Regningen No. 2 paa indkiøbte 13½ pd. fin Jern-Traa à pd. 1 s — 2 Rdr 24 S., 6 Bunter Rør for 12 s., og 600 halve Paneel-Søm for 5 Rdr, tilsammen 7 Rdr 36 s. Sr. *Planitz* siger, at det er bleven brugt til Gibs-Arbeidet, og at hand har anskaffet det efter Kongl: allerndte. mundtlige *ordre*.

Trolig er det saaledis, thi udi Overslaget baade over det gl. Slots *Reparation* pag. 6 saa og i det Første over Ud-Bygningerne pag. 8 er meldet om Lofternes Gibsning: Og af et Brev fra sal. Hr. Geheime-Cabinet *Secrétaire Luders*, i sær af 14. *Juny* 1724, fornemmes, det der har været gibset Lofter førend at *Brenno* sidst i Aaret 1724 eller først i Aaret 1725 er bleven af Hans Kongl. Maytt. skikket did, ligesom det endelig og videre sees af efterfølgende Regning No. 7, af 2de Muur-Mestere indgivet og *quiterit* den 15. *April* 1724 for 52 Rdr 36 s; Men herom tales nu ey videre førend ved efterstaaende 17de Post.

13.

Efter Regningen No. 3. er anskaffet eendeel nye Touge, saasom til Rambukken og til Malerens *Stellager*; hvilke alle er beregnet og betalt med 23 Rdr 12 s.

Saavit af Overslaget til Ud-Bygningerne *dat.* 28. *Marti* 1722, *Lit B*, (til hvilket Sr. *Planitz* sig i saa *Maade refererer*) fornemmes; Da staaar derudi *mentionerit*, ligesom i forestaaende 7de Postes 6. §. meldet er, om 2 Touge, 100 Alen lang, og 3 à 4 Fingre tyk, Men uden Beregning hvad Samme kunde komme til at koste; thi beroer de i denne Fald udførte og betalte 23 Rdr 12 s. paa Hans Maytts all. *Approbation*.

Dog erindres, at Sr. *Planitz* imidlertid vilde forklare, om ikke disse 100 Alen lange Touge er erholdet ved den Toug-Linie, som paa *pag.* 4 tales om, for 2 Rdr 48 s. at være indkiøbt.

14.

Regningen No. 4. melder om: 2 Stkr. Kaaber-Plader, som er leveret af Vægt — 13½ pd. for:	5 Rdr	6 s.
At der er tilrettegiort een Malm-Skive til Rambukken: for	2:	63 s.
og at der er leveret 31 Stkr: Eege-Planker, i alt 239 Alen, de 129 Alen for 16 s, og de 110 Alen for 24 s Alen, gjør:	56.	69.

Vel siger Sr *Planitz*, at det *dependerer* af Overslaget over de 2de. nye Ud-Bygninger; men først sees deraf ikke, at om Kaaber-Plader noget er meldet derudi, ey heller findis af Regningen, hvortil Samme kand være forbrugt. Om Rambukken staaar vel talt udi Overslaget; Men Mallem-Skivens Tilrettegiørelse som endelig een Post, der ikke kunde vides forud, er ey erindret derved. Heller ikke er opført i Overslaget om Fleere Planker af Eeg, end udi Opsatzen, ved Overslaget fuldt, findis forklaret, saa mand derfor skulle formeene, at, naar det i Opsatzen *Specificerede* var erholdet ved Udviisning af Skoven, som ikke andet formodes, erfordredes ikke, at noget, som her fornemmes, skulle indkiøbes deraf; Hvorfore om denne Poste nermere bliver at forklare af Sr. *Planitz*, inden Samme indstilles til Hans Kongl. Maytts allernaadigste *Approbation*, helst da det er Noget uden for Overslaget begreben; Og vil i sær om Pladerne og Plankerne gives tilkiende, til hvad Ende des Anskaffelse har været fornøden.

15.

Udi Regningen No. 5 sees anført det siden Ao. 1722 forrettet Maler-Arbejde; Hvorom Sr. *Planitz* formelder, at det Meeste deraf er fuldført, efter derom fra sal. Hr. Geheime-Cabinet *Secret. Lyders* faaen *Ordre*. Nogle af ermelte Hr. *Luders* Breve haver Sr. *Planitz* ved sin Regning fremlagt; Men iblant Alle af dem finder ieg kun et Eeneste, som tillader ham at lade fuldføre Maler-Arbejde, med Andet meere. Og dette tilladte Maler-Arbeide ansees for at være det Samme, som efter Overslaget af 3de. *Juli* 1724 skulle besørges, og hvorom er opført udi Regningen *Lit. D*, *vide* her foranstaende 8de. Postes 6 *punct.* Des Aarsag maa for dette Arbeide være anden Tilladelse. Og som Arbeidet efter denne Regning No. 5 ikke, saavit eragtes kand, indbefatter noget af det, som er forrettet efter Malerens Regning: No. 6 ved Overslaget eller Regningen *Lit. D*, No. 20 ved Regningen *Lit. B*, ey heller No. 15 ved Regningen *Lit. A*, der angaar det gamle Slots Bygnings *Reparation*; saa vil herover skee nermere Forklaring af Sr. *Planitz*, inden Udgivten, efter Regningen beløbende sig til 440 rd. 28 s. forestilles Hans Mtt. til allernaadigste *Approbation*.

16.

No. 6 er een Regning fra Muur-Mesteren *Gottfried Schuster* paa 10 Rdr fortiente Arbeids-Løn ved de tvende store Steen-Trapper i Borge-Gaarden, hvor der skal være Opgang til Slottet. Efter Regningens Indhold ere disse toe Trapper, formedelst deris befundene Brøstfeldighed bleven opbrækkede fra øverste

Répose og til det nederste Trin, derefter nye omlagt med Muur paa den forreste Side, og oven paa *Reposerne* Steenene og Fliiserne klammeret tilsammen, med videre. Sr. *Planitz* melder, at samme arbeide haver været høylig fornøden, nægter derhos ikke, at det saaledis er skeed uden *Ordre*, hvilket sig og saa befinder, efterdi intet derom i noget Overslag sees *mentionerit*; thi beroer de i saa Maade betalte 10 Rdr paa Hans Kongl. Maytt. allernaadigste *Approbation*.

17.

No. 7. er Regningen fra 2de. Muur-Mestere, som haver gibset Loftet udi Hendes Maytt. Dronningens For-Gemak med een *Carniss* omkring, *item* uden for i Gangen saa og et tvers Skillerom over Trappen, desuden endog fiire Gange, samt tvende Trap-Kammerser i de 2 nye Ud-Bygninger, alt imod Betaling af 52 Rdr 36 s. Hvorom *refererer* ieg mig til Formeldingen udi forestaaende 12te. Post; Og som dette Arbeide skulle skee efter de der paa-beraabte Overslages Indhold, hvor dog Samme ikke til Penge er beregnet; Saa beroer alleene Udgiften paa Hans Kongl. Maytts. allernaadigste *Approbation*.

18.

No. 8. angaar forferdiget Klein-Smedde-Arbeide, hvor fore er betalt 28 Rdr 58 s. Saavit betreffer deraf 1 Rdr 88 s., saa er de anvendte deels til Beslaget paa Stakket-Porten udi Stald-Gaarden samt paa Laagen i Slots-Porten, og Resten paa 4 à 5 Dørres Forsyning med Hengsler, og nye Tapper, udi Gemakkerne.

Hvilket Arbeide udi ingen af Overslagene findis *specificerit*. Og de øvrige 26 Rdr 66 s. sees at være udgivet til Vindvernes Beslag i Slottets *reparerede* gamle Bygning; Hvilket sidstbemeldte Arbeide *acorde* med Formeldingen i Overslaget over samme gamle Bygnings *Reparation*, hvor der staa *mentionerit*, at, før end Afbrydelsen skeer, kunde ey vidis, hvad af Beslaget paa Vindverne, og deris Rammer, maatte blive nyttig eller tienlig. Herved er da for det første videre intet at erindre, end alleene, at Udgiften, de 28 Rdr 58 s. beroer paa Hans Kongl. Maytts. allernaadigste *Approbation*.

19.

Under No. 9 er fremlagt een Steen-Pikker-Regning, paa 8 Rdr 40 s., og det: 1. fordi at udi Stald-Gaarden langs med Graven ved begge Sider af Broen er bleven opsadt 3de. Rader med hugne Kampe-Steen; og dernest: 2. at der sammesteds er pikket imellem, saavelsom oven for optagen Steen-Broen, og igjen nedlagt. Sr. *Planitz* melder udi Regningen, at hand, til dette Arbeide, haver ingen *Ordre*, men dog, at Saadant af Hans Maytt. skal være allernaadigst *approberit*. Og, ved Overslagenes Eftersyn, befindes ey heller, at noget om denne *Reparation* derudi er *insererit*; thi beroer Arbeidet, saavelsom Pengenes Udgift dertil, paa Hans Kongl. Maytts skriftlige *Resolution*.

20.

No. 11. bestaar udi een Regning fra een Muur-Mester, som for 6 Rdr har nedbrudt *Caminen* udi Hendes Maytt. Dronningens nye For-Gemak, og igjen opsadt Samme ved Forfløtning midt udi Gemakket;

Sr. *Planitz* beretter udi sin Regning, at Arbeidet i saa Maade er skeed efter Hans Kongl. Maytts. allernaadigste mundtlige *Ordre*. Og af Overslagene fornemmes ikke, at slig Arbeide derudi er begreben; thi bliver derom at indhente Hans Maytts. allernaadigste *Approbation*, hvorpaa det egentlig beroer.

21.

No. 10. er og een Regning fra Steen-Pikkeren, i forige 19 Post om formeldet, paa 45 Rdr, hvorfor hand har lagt een Steen-Broe paa 540 Favne, sig strekkende fra Smedie-Huset, rundt omkring i Alleen bag Stald-Gaarden, og det indtil samme Allée slipper ved Broen uden for. Hvad sig angaar denne Broe, da beraaber Sr. *Planitz* sig paa derfor havende de høye Herrer *Deputerede* fra *Financerne* deris *Ordre*, som og saaledis er ret; thi under 9de. *Marty* 1723 er fra Cammeret *communicerit* ham Hans Kongl. Maytts. allerndte. *Resolution* af 8 *ejusdem*, som tillader, det denne Steen-Broe maatte forferdiges, og bemte. 45 Rdr derfor gotgiøres.

22.

No. 12 er Muur-Mester Peder Erichsens Regning for betalte 12 Rdr, i Henseende at hand har nedbrudt udi de 2de. nye Ud-Bygninger toe *Caminer* og Skorsteene lige op til Loftet, og igjen opmuret dem anderledis; desligeste og at hand, ved samme Forandring, har opmuret af nye nogle Skillerommer. Herfore siger Sr. *Planitz* at have *General-Byg-Mesteren* Hr. *Justitz-Raad Ernstes* Tilmeldelse, som og befinder

sig saaledis; thi udi eet Brev af 5te. *Aug.* 1724, som ermelte Hr. *Justitz*-Raad har skrevet til ham, *communiceris*, at Hans Kongl. Maytt. har befalet slig Forandring med meere, efter derved følgende Afrids og *Designation*; Men, i Henseende til Bekostningen, er ikke giort nogen *Mention*; thi beroer for det Første Udgivten, de 12 Rdr, paa Høystbemte H. Mts. all. *Approbation*.

23.

No. 13. er een Regning paa 3 Rdr fra den Skipper, som fra *Kiøbenhavn* har ført did-over tvende Fader *Cement*, item 8 Lister af *Marmor* til *Caminerne*, og eet udhuggen Træ-Billede til Vand-Konsten.

I Henseende til denne Udgivt beraaber vel Sr. *Planitz* sig paa afgl. Rente-Skriver *Clausens* til ham derom afladte Brev; Men et Saadant er dog af mig ey forefunden, uden alleene i saavit; at *General*-Byg-Mesteren har tegnet, paa et halvt Ark Papiir, den 20. *Augusti* 1722, at Skipperen, der har *quiterit* Regningen, ey kunde tage i sit Fartøy enten Tømmer eller Rambuk, men kun Fader: *toe*, med *Cement*, imod Fragt 1 Rdr. Og *Clausen* den samme Dag neden under, at Sr. *Planitz* vilde betale Skipperen berørte *for-accorderede* 1. Rdr, som da af H. Mts. *Cassa* skulle vorde siden *refunderet* ham.

Om nu Udgivten, de fulde 3 Rdr, end rigtig er giort, saa, u-agtet dette Skrevne baade af *General*-Byg-Mesteren og af da vaaren Rente-Skriver, vil dog des Gotgiørelse beroe paa Hans Kongl. Mayts. allernaadigste *Approbation*.

24.

No. 14 er een Regning fra een anden Skipper ved Navn Hans Jensen, som for 3 Rdr har ført fra *Randers* og her til *Kiøbenhavn* den ved *Clausholm* brugte og fra *Bremmerholm* forhen didsente Rambuk. Angaaende denne Udgivt beraaber sig Sr. *Planitz* paa *Ordre* fra de høye *Herrer Deputerede* for *Financerne*. thi erindres, at ved Skrivelse af 10de. *Augusti* 1723 har velbemte. høye *Herrer* tilladt, det berørte Rambuk ved første Skibs-Leilighed maatte sendes derfra hid-over, da den, imod det derfor givne *Beviises Entradering*, skulle blive leveret igien paa sit rette Stød; Men, om Fragten for dens Hid-Overførelse er derved intet meldet; Derfor *dependerer* de til den Ende udgivne 3 Rdrs Gotgiørelse af meer-velbemte høye *Herrers* videre Forsorg og Anstalt, helst som derom ikke findes nogen *à parte* Kongl. all. *Resolution* saavit *Hid-Over-Transporteringen* og den i Fragts Bekostning angaar.

25.

No. 15 er een Nagel-Smids. No. 16 een Klein- eller Grov-Smids No. 17 een Bødkers- og No. 18 een Hiulmands-Regning *quiterit* saasom:

No. 15. for:	18.—
16. for:	51.88.
17. for:	2.48.
og 18. for:	18.30.

90r. 70 s.

Efter den 1te. er leverit Søm, 2de. beslagen Hiul-Bører, giort Spader, Bolter, Hakker, med videre. 3die giort Stripper, Baller og Vand-Kar, med meere. og 4de giort Hiul-Bører, Træ-Skuffer, Spade-Skafter *etc.*; altsammen fornemmelig til Brug, Nytte og Befordring for Soldaternes Arbeide saavel ved Bygningerne i sig selv som ved Gravernes Rendsning. Men, i hvor vel disse Sagers Forferdigelse saaledis kand have været fornøden, ligesom og derom findes meldet udi Overslaget af 3 *Juli* 1724 *pag.* 4., dog uden Beregning til Penge, der ogsaa ikke heller kunde skee, efterdi det nye forferdigede baade saa lige ikke kunde siges vis Tall paa, som og at det ellers, som letforestillelig, kunde forvulde Omkostning med *Reparation*, i Henseende til dets idelige Brug og Slidelse; saa vil dog de derfor betalte 90 Rdr 70 Skill. Gotgiørelse beroe paa Hans Kongl. Maytts. all. *Approbation*.

26.

No. 19 er een Steen Pikker-Regning, paa 11 Rdr. Efter dens Indhold er derfor forferdiget een Steen Broe ved *Clausholms* Mølle, lige fra Mølle-Broen og op til Leedet, siden veyen derpaa var saa slem og dyb, at noget Meniske snart ikke kunde kiøre derover, ellers bestaaende af 132 Favne. Sr. *Planitz* tilstaar, at hand dertil ingen *Ordre* har havt, nægter derhos dog ikke heller, at jo dens I-Standsettelse har været saa høy fornøden, som nogen Ting ved *Clausholm*; thi vil og denne Udgivt, de 11 Rdr, beroe paa Hans Kongl. Maytts allernaadigste *Approbation*.

Og saavit er da herved Regningen *Lit. E* igiennemgaaed. Nu følger videre, hvad som ellers *generale-*

ment, alle disse Regninger, *Lit. A* over det gamle Slots I-Standsettelse med ibegreben, kand være at erindre. Og i den Henseende tales først om den af Skovene efter de 3de. Overslage, hørende til Regningerne *Lit. A. B* og *D*, bevilgede Udviisning.

27.

Hvad som til *Clausholms* Bygningers I-Standsettelse efter de derover forfattede Overslage, være sig i Henseende til det gamle Slots *Reparation* eller til de dertil sadte 2de Ud-Bygningers Opbyggelse, har været bevilget, at maatte udviises og tages af Skovene, sligt findis til Haabe *specificerit* udi hosføyede tveende rigtige *Copier*. Om nu det i saa Maade derudi *Specificerede* af Skovene er bleven fangelig, maa Sr. *Planitz* være ventelig lige saa vel bekient, som Skov-Betienterne, ved hvilke Trærne er bleven udviist og stemplet.

Ikke mindre, om og alt det, som saaledis efter Udviisning er fældet og faaed, er bleven saugskaarret og til rette giort ved de Saug-Mænd, fra hvilke for betalte Saug-Skiærer-Løn findes *quiteringer*, saasom: ved Regningen *Lit. A.* under No. 22 *Lit. B.* under No. 23, 24 et 25. (Hvorom er meldet til Slutning i forestaaende 4de Post) og *Lit. D.* under No. 8. (hvorom er meldet i forestaaende 8de Postes 7 *punct*); thi vilde Sr. *Planitz* meddele derover sin udførlige Erklæring, erindrende sig derhos de i 14de. Post om *quæstionerede* indkøbte Eege-Planker, saaog Indholden af Saug-Skiærer-Regningen No. 22 ved *Lit. A.*, som melder, at alt det af dem saugskaarne Tømmer, har været af *Dronningborgs* og *Søbygaards* gamle *Materialier*.

28.

I Henseende da til disse fra *Dronningborg* og *Soebygaard* bekomne gamle *Materialier*; saa befindis Samme, saavit Tømmeret angaar, at bestaae, fra hver Stæd i sær, af Eeg og Fyr, udi saadanne *Sorter*, som af vedføyede *Copie* nermere sees. Efter hvis Antall og beskrivende *Sorter* nu behøves Forklaring: 1. hvad deraf ved Skiærerne efter No. 22 ved *Lit. A* maatte være bleven sauet. og 2. siden udi ingen af Overslagene, hverken det, som *Lit. A.* er *funderit* paa, eller det, som Regningen *Lit. B* er *formerit* efter, ey heller efter det, som Regningen *Lit. D* er vedkommende, findes *mentionerit*, at af disse gamle Tømmer-*Materialier* noget behøvedes, uden alleene i Overslaget til Regningen *Lit. D.* at deraf kunde tages; 1. til *Stellage* for Gibs-Arbejderne: 4 Tylter Bræder. 2. til Borge-Gaardens Muurs Bedekning: 3 Tylter Bræder. og 3. til Fiske-Dammenes og Gravenes Rendsnings Arbeide — 12 Tylter Bræder, tilsammen 19 Tylter Bræder; Hvortil da de øvrige Bræder eller Fiæl, samt andet Tømmer, maatte være bleven *employerit*, eller om Resten er leveret tilbage til Gartneren, eller og, formedelst dets Brug, *menagerit* i at indkøbe af deslige *Sorter*, imod Overslagene. Vel findis derom een *Attest af dato* 30de. *Dec.* 1726, udgivet af een Snedker og een Tømmer-Mand, som ere bleven brugt ved Arbeidet; hvilke ved deris Vitterlighed tilstaaer, hvortil deslige *Materialier* alle ere medgaaen; Men hvorvit Samme kand eller maa være antagelig indstilles under Høylof. Cammer-*Collegij* høye Eragtende.

29.

Samme *Copie* viser og, hvad end ydermeere af gamle *Materialier* er faaed fra *Dronningborg*, nemlig: af Muur-Steene; Hvide og graa Fliiser; Tag-Steene; hugne Kampe-Steene; *item* gammelt Jern. Foruden nu at om Muur-Steenene allerede er talt udi foregaaende 11te. Post; Saa melder og forberørte *Attest*, som tillige er underskreven af een Smed og een Muur-Mester, baade om Muur-Steenene, om de andre Steene, samt om Jernet, ikke aleene hvorledis dets Beskaffenhed har været, nemlig til deels slet, men end og hvortil Samme er bleven forbrugt; thi *refererer* ieg mig ligeledis herudinden til Slutningen af forestaaende 28de. Post, hvorvit saadan *Attest* i denne Fald maa være at ansee, og erindrer ikkon: 1. i Henseende til Tag-Steenene, som efter paaberaabende *Copie* skal have bestaaed udi: 10072
at, efter Overslaget *Lit. A* er forlangt til Indkiøb deraf: 6000
og, efter Overslaget *Lit. B*: 11000
giør 17000
som er meere: 6928
og at dertil, efter Regningernes Udviisende, kun er bleven indkøbt i alt for 29rd. 16 s. nemlig: 1750
2. i Henseende til de hugne Kampe-Steene, som efter bemte. *Copie* skal have været: 2063
at, efter Overslaget *Lit. B* kun skulle behøves til Grunden, at sette de toe Ud-Bygninger paa: 1000
forskjeller da, som meere skulle være medgaaed: 1063

Endelig sees, hvad af Hugne Kampe-Steene er bleven anvist Gartner *Rudiger*, efter hans Qvitering af 20de *Marty* 1727, som een Beholding af *Dronningborg* Slots nedbrudte Bygning; Og derefter befindes, at Tallet paa dem er, store og smaa — 2800. Men herved kand være et Spørs-Maal, til Besvaring: om og iblant samme 2800 skulle være begreben een Eeneste af de 2063, som Sr. *Planitz* er bleven leveret; thi udfordres herover nærmere Erklæring.

3. i Henseende til Fliisernes Brug, sees ey meldet noget udi Overslagene.

og 4. i Henseende til Jernet, som efter *Copien* har bestaaed udi..... 49 Lpd. 14 pd
saa er til Arbeidet baade ved den gamle Bygning *Reparation* saa og ved de 2 nye Udbygninger forlanget efter Overslagene, nemlig *Lit. A*: 40 Lpd.
og *Lit. B*: 72 Lpd.

er 112 Lpd.

og dertil er anskaffet alleene efter Regningerne, (ubegreben 9 Stænger Kræftings Jern, hvorom er forlanget Forklaring ved Regningen *Lit. A*)

1de: 40.—

og 2: 24.10½ pd

gør..... 64.10½ pd

fattes saa:..... 47 Lpd. 5½ pd
hvortil eragtes, at ovenberørte 49 Lpd. 14 pd er medgaaed, efter Haandværkernes *Attest*.

30.

Behøves Sr. *Planitzes* Erklæring, om og alle de *Materialier*, som findes opskreven paa den af Gartner *Rudiger* forquiterede *Specification*, ere Saadanne, som ere overbleven alleene fra Arbeidet, efter Overslagene siden *Marty* Maaned 1722, *Clausholms* Bygninger angaaende, forfattet, eller og om derunder er begreben nogle, som fra *Dronningborgs* Slots Bygning ey nogen sinde er vorden anvist til Brug ved den af Sr. *Planitz* forehavde Bygning ved *Clausholm*, saasom derom kand fattes Tanke, i Anledning af den befundene Beholdning af Hugne Kampe-Steene.

31.

Saa vilde og forklares om *Statuen* til Vand-Springet, ved een Skipper did overført her fra Kiøbenhavn, efter Formeldingen i 23de. Post; Hvem Samme, i Fald den ikke skulle findis sadt paa sit Stæd, Hvortil den er giort, da haver under Ansvar, siden den ikke staaer opført paa *Inventario*, af Gartneren *Rudiger* quiteret for.

32.

Ved forestaaende 6te. post er anført om Maler-Arbeidet efter Regningen *Lit. B*. Da erindres om Samme endnu herved, at, som Sr. *Planitz* er bleven *communiceret* af Sal. Hr. Geh. *Cabinet Secretaire Luders* ved et Brev under *Dato* 22de. *Augusty* 1722, at Hans Kongl. Maytt. allernaadigst vilde, det, efter den Optegning, som paa *Clausholms* Slots Høyde var all. indsent af Sr. *Planitz*, skulle, som det tilbage fulgte Rids udviisende, *Archetraverne* indrettes baade underst og øverst, i hver *Etage*, og Vindverne ellers, imod Betaling 5 m for hver Karm med 4 Rammer, saaledis anstryges, at Karmene fik graa Steen-Farve, Rammerne brun-rød og Beslaget hvidt; saa var det fornøden, at her tillige forklaredis, om *Archetravernes* Indretning, tillige med det andet, af Maleren er bleven derefter besørget, thi Malerens Regninger taler vel om Rammerne, og om Beslaget, men ikke at Karmene er malet med graa-Steen Farve, ey heller, hvorledis *Archetravernes* Indretning skeed er, og om de ere malet med Bremmer-Steens Farve, efter allerndte. *Resolution*, af *dato* 27. *April* 1722.

33.

Erindrer Sr. *Planitz* sig vel, at ham ved Hans Kongl. Maytts. allernaadigste *Resolution* af 9de *April* 1723 allernaadigst er bevilget, af Mygind Skov at maatte nyde Kroppene af 11 Bøge Vindfælder, til at kunde lade brænde derved een Ovn fuld Kalk; saaog at Bevilgningen i saa Maade skeede med de Vilkor, at samme Kroppe eller Kulve skulle af u-villige Mænd *taxeris* ikke alleene til Læs men end og til Penges værd, og Pengene derefter af ham betales. Thi ventes des formedelst herved fremlagt Qviteringen, som for Betalningen er erhholdet.

34.

Videre har og Hans Kongl. Maytt. allernaadigst *resolvert* under *dato* 11. te *May* 1724, at af een 300 hugne Kampe-Steene skulle legges i Slots- eller Borge-Gaarden een Steen-Broe lige fra Jern-Porten og til

den store Trappe, 2 Favne breed, og ligesaa paa tvers igien, samt at til Broleggerne for deris legning maatte betales 10 Rdr. Som nu af Broleggerne eller Steen-Pikkernes Regninger ikke kand fornemmes, at denne saaledis befaledes Steen-Bro er bleven lagt; saa vilde Sr. *Planitz* sig derover erklære til Efterretning.

35.

Om ved det Arbeide, som Muur-Mesteren for de 12 Rdr har forrettet, efter forestaaende 22de. Post, er bleven giort og forandret alt det, som af *General-Bygmesteren* er bleven *communiceret* Sr. *Planitz* under 5te *Augusty* 1724, at have været Hans Kongl. Maytts Villie, til at skulle foretages i de 2 nye Ud-Bygninger, i Følge af derover tilsente Afrids og Opsatz, vil tillige og forklares.

36.

Til hvem de 4 *Postementer*, som ved Steen-Hugger *Gerckens* efter Regning af 16. *May* 1720 er bleven forferdiget af *Bremmer-Steen*, til at sette Hauge-Billeder paa udi *Clausholms* Hauge, og af Sr. *Planitz* her i Staden er imodtaget, for ved Skibs-Ledighed at sende til *Randers*, efter Kongl. allernaadigste Befaling, er vorden leveret, Dens Bevis derfor vil her fremlegges, siden samme *Postementer* ikke findes opført paa *Gartner Rüdigers Inventario*.

37.

Haver Sr. *Planitz*, efter hans Qvitering af 21de. *Augusty* 1726 annammet af Hr. Krigs Raad og *Regiment-Skriver Ulsø* = 1523 Alen 2 Qvart. 3 Tom borede Rænde-Trær, samt = Sex og Tredive Jern-Bøsninger, og halvanden Skippund Blye; Hvorfore behøves Rigtighed, med Beviis, hvad samme *Materialier* er bleven brugt — og hvem leveret til, førend hans af Rytter-Districts *Contoires* Tegne-Bog *Lit. A*, hvor hand *pag.* 157 og 158 derfor staaar *debiterit*, kand vorde derfor udslettet, eller afskreven.

38.

Forestaaende er da hvis, som er falden at erindre ved forberørte 3de. Regninger og Overslage, *Clausholm* Slots Bygnings Arbeide siden A o. 1722 betreffende, i det samme med de for betalingen fremlagde Qviteringer er vorden *confererede*, og efter Hans Kongl. Maytts. allernaadigste *Resolutioner*, samt de høye herrer *Deputerede* for *Financerne* deris *ordres*, *item* sal. Hr. *Geheime-Cabinet Secret. Lyders Notificationer* ere bleven *examinerede*. Og, naar derpaa af Sr. *Planitz* meddeeles de derved forlangede Efterretninger og Oplysninger, vil det da siden beroe paa Vedkommende høye Herrer udi *Cammer-Collegio* deris Gotfindende, hvorvit den derefter befindende Rigtighed kand *passere*, i Henseende, at ey er fremlagt u-partiske Mænds Syns-Forretning, til Beviis: At Arbejdet ved disse Bygninger i alle Maade rigtig efter Overslagene og de imidlertid ergangne Kongl. *Resolutioner*, og *Ordres*, er vorden fuldført og forsvarlig forferdiget, samt *Materialierne* efter Regningerne alle medgaaen, *item*, hvad deraf er bleven indkiøbt, saadant efter nøyeste Priis betalt, og ligeledis Haandværkerne ey meere fornøyet, end hvad de efter Billighed have fortient.

Endelig anføres her endnu for det

39.

At udi forberørte *Contoires* Tegne-Bog, paa de allerede citerede *Paginis*, findes Sr. *Planitz* endnu *debiterit* saaledis:

1. Efter tagne Syns Forretning over *Soebyegaards Baracquer* og Stalde in A o. 1721, bliver hos hannem udi Behold følgende *Materialier*:

24 nye Stolper. 10 nye Løsholter. 20 *Dito* Stiver. 14 gamle Stald-Bom. 8 nye Vindves Karmar af Eeg. 4 nye Für-Dørre med Rammer til. og 4 Stk. gamle Jernskinner, som har været paa Krybber.

2. Efter udgivne Qvitering den 29de. *Marty* 1719, vedlagt Beviiset No. 718 ved *Civil-Etatens Zahl-Cammer-Regnskab pro Anno* 1720, har *debitor* annammet af Skipper *Gerbrant Huijts*, som er kommen fra *Helgenland*, 28 Bielker og 4000 Bræder; Men udi hans aflagde Regenskab for samme Aar er ikkon til Indtegt: 28. Bielker og 3940 Bræder.

Til hvilke manglende 60 Bræder, saavelsom til de *specificerede Sorter* ved *Soebygaard*, hand altsaa er og bliver ansvarlig, indtil derfor af ham forskaffes fornøyet Rigtighed.

Rente-Cammeret den 30te. *Novembr.* 1728,

udferdiget ved

J Heinesen. Fuldmægtig.

BILAG 113

Planitz' svar paa fuldmægtig Heinesens revisionsbemærkninger, 22. januar 1729 med Heinesens notater til hver post (R. A. Rentek., Ryttergodsernes kontor, indlæg til kgl. resolution af 19. april 1730).

Forklaring.

Paa de, af dend Kongl. vel forornede Fuldmægtig udi *Contoiret* for Rytter *Districterne Monsieur Heinsen*, under afvigte 30te. *Novemb.* 1728 mig til sendte, udi 39. Poster bestaaende anteignelse, over Tvende Reigninger, angaaende de *Clausholms* Biugninger, som er *dateret* 30te. *Decembris* 1726. Paa hvilke ieg udi efter følgende, paa hver Post i sær, underdanigst svarer saa ledes:

1. Angaaende Reigningerne *Lit. B.*

1te Post.

De misreigninger som findes udi mit allerunderdanigst forfattede Overslag, af 28de Marty. 1722 kand inte *Considereres*, efter som baade dend retreignede, som og dend virkelige bekostnings *Summa* kommer over Eins, naar de *Menagerede* 718 Rdr 51 s tillegges. Og dess for uden kand et Overslag, icke saa *Just* en virckelig *Contract* være, saa at der altiid enten gaaer noget over eller under.

ad 1m:

Er kun *annoterit* til Erindring, og for rigtig *Liquidation* Skyld.

2den Post.

Findes intet videre at erindre, end at denne *Difference* icke haver været at *evidere*.

ad 2dum:

Refereres til Antegnelsen, eftersom derved viises *Differencen* udi Regtingen imod Overslaget, baade i Minderhed og i Storhed.

3die Post.

De 4re Fade *Cement*, er mig bleven leveret af Hr. *General-Biugmester Ernst*, saa vel som de 80. Pommerske Bieleker og 1 Reise Bom. De 1600 List stene, og de 220. Lester Kalck, er icke *in natura* for Penge indkiøbt, mens Kalcken er bleven brendt ved *Clausholm*, som Reigningerne No. 5. og 22. videre bekræfter, lige ledes haver Muurmesteren tagen af de *Ordinaire* Dronningborgs gamle Muurstene og hugget dennem til rette til Liststene. De 200. Blye Søm, er ligeledes indkiøbt, og findes udi Reigningen No 8. under det Navn af Heele Paneel Søm.

ad 3tium:

Med denne Forklaring finder Antegnelsen sig fornøyet, helst som deraf fornemmes *Menagens* Beskaffenhed.

4de. Post.

De ved denne Post anførte meere og mindre bekostede *Materialier* og Arbeids Løn, formodes Hans Kongl. Mayt. allernaadigst Approberer, thi, hvad som fornødenheden haver udkrævet er bleven bekostet og betalt, som Reigningerne udviser.

ad 4tum:

Denne Post indlades under *Cammer-Collegii Decision*, helst som den befatter i sig Udgivter, giort meere end efter Overslaget, og saa ledis tillige uden for Kongl. allernaadigste *Approbatation*.

5te. Post.

Dend for seelse i Muurmesteren *Gottfried Schusters* Reigning, findes i saa vit rigtig nock, som ieg da faaer at svare til, saa fremt Hans Kongl. Mayt. icke allernaadigst vilde lade *Passere* samme Regning for fuld.

ad 5tum:

Handler om 31 Rdr 48 s. som til Ansvars Anregning overlades *Decisionen*.

6te. Post.

De 2de her anførte Mahlerens og Klein Smedens Regninger, er begge rigtig i sig selv; Mens at Mahleren icke haver faaet betaling for flere Vindves Karmer at anstryge, end som Smeden haver giort beslag til, kommer der af: At ieg i det første havde en anden Mahler som vilde gjøre hans *Prøve* paa de 10. Karmer, mens saa befandt ieg, at hand icke gjorde hans arbeid for svarlig, hvor for ieg hannem, uden noget der for at betale, *Casserede*; Siden loed ieg dend rette Mahler som havde alt andet arbeide gjøre disse bemelte 10.

Vindves Karmen ferdig, hvor for hand ey heller nød nogen betaling, siden de allerede var 2de Gange Grundet med Ollie Farve. Hvad videre de 176. quadrat Allen Paneelverck betreffen, som efter Overslagets formeldning udi dend eene Udbygning skulle Mahles slet, og Reigningen viiser, at der ickun i dem begge er Mahlet 180 Allen. Der med haver det dend beskaffenhed. At Hans Kongl. Majt. først allernaadigst havde i sinde at nogle af værelserne ligeledes skulle slet anstryges, som dog siden blev forandret, og blev ickun Gangen uden for Værelserne slet Mahlet, som bemelte Mahlerens Reigning No. 20. udtrykeligen melder Om. Hvad ellers Paneelvercket i Værelserne selv haver kostet at Mahle, der om findes forklaring udi en anden Reigning No. 6. *Sub Lit. D.*

ad 6tum:

Antegnelsen og Erklæringen indlades under *Decision*; Og henregnes i øvrigt denne Postes videre *Dependence* af efterfølgende 38te. Post.

7de. Post.

Herom skal findes forklaring paa sine stæder i efterfølgende.

2. Angaaende Regningen *Lit. D.*

8de. Post.

Dette Overslag af 3die *July* 1724. kand her icke saa nøye følges, mend der maa meest sees efter den der paa fuldte Kongl. *Resolution*, som blev mig med deelt fra Rente Cammeret d. 30. *December* 1724. Og meldes her alleneste, at de fornødne Rør til Gibs arbeidet, som *orderen* var, icke af Bønderne kunde anskaffes, saa som des lige icke voxer paa deris Grund og Eiendomme, Mens ieg havde allerede lunge til forn indkiøbt dem udi *Randers*, saa at de kunde være fuldkommen tøre, førend de blev brugt hvileke og findes anført udi *Thomas Berings* Reigning fra *Randers* under No. 3 *Lit. B.*

Hvad ellers dens forskiel udi de her ved anførte andere 8te. *Puncter* belanger, derpaa svaris som følger *ad 8vum*. Med Røerne forholder det sig efter Erklæringen, ligesom og saadant nermere sees af forestaaende 2den Post i Antegnelsen pag. 4.

1. *punct.* Udi de her anførte svær Lægter og sterke Steen Legter samt dehler og Bræder, er slet ingen forskiel, saa som det eene Betyder saa meget som det andet, og i saa maader Reigningen aldeelis icke er i mod Overslaget.

Antegnelsen er da fornøyet.

2. *punct.* Dend Liden forskiel, som Reigningen Overgaaer Overslaget, er af ingen verdie, saa som fornødenhed haver udkrævet det.

faar vel saa og *passere*, dog at de 56 Skill. beror paa *Approbation*.

3. *punct.* Tømmermanden haver faaet 4. RDr. til Arbeidsløn, for *Stellagerne* til Gibsmesteren at giøre og at forfløtte omkring i alle Værelser, saa vel som og for Buckerne at giøre til Gravernes Rensning, hvilket sidste i Reigningen at indføre, er bleven glemt.

Antegnelsen er hermed fornøyet.

Der nest forklarer og, at de fleeste af disse *Stellage* Breder og Legter, er tiid efter anden bleven Brugt til runde Buer og Knær (?) udi Gemackerne som blev gibssæt, og siden beklædt med Bræder, da i særdeelighed til dend stoere Sahl, som kaldes Dronningens Nye Forgemack, gick alleeneste over 12. Tylder Breder, baade til Buer og Beklædning fra Loftet ned paa Muuren, saa vit Gibsningen skulle være: For uden hvad Gibsmesteren brugte til Rettholter, Lister Gibs Bencker og deslige.

Kand være trolig, som dog indstilles.

Tæckningen over Borgegaards Muuren, er udi Overslaget ickun saaledes anført, at dend skulle Overlegges med Løse Bræder, indtil Sommeren kom, mens siden fandt ieg for got, at der blev giort ret et skickeligt dobbelt Tag derpaa, saa at alle Bræder maatte hævles, og siden paaslaes Paa de til forn der under opsatte smaa sparer. Hvilket i saa maader forvoldte Tømmermanden støre arbeide, og saa dend bekostning af 4. Rdr. Dette bemelte Tag er siden bleven anstrøyen med Ollie Farve under de 2de. Steen Piller og Jern Portens *etc.* bekostede 16. Rdr. som Mahlerens Reigning No. 6 melder om, hvilket alt sammen Hans Kongl. Majt. selv haver seet, og allernaadigst *approberet*, samme Tæckning er og paa Muuren endnu bliver og vel der paa liggende, saa lunge Brederne kand holde.

forholder det sig efter Erklæringen, kand des Beskaffenhed være vel, som dog indstilles til *Decision*.

De 12. Rdr. som de tvende nye Sluser haver Kosted at forferdige formodes under danigst, at Hans Kongl. Mayt. allernaadigst gotgiør dem, saa som de høyligen og uforbigængeligen maatte giøres, dend tiid dend store Steen Broe uden omkring Staldgaarden i *alleen* blev lagt; Og er denne Steen Broe icke dend samme som i Aaret 1722 inden i Staldgaarden efter Steen Pickernes Reigning *Lit. A. No. 19.* er bleven lagt.

Vil vel beroe paa Hans Kongl. Mayts. allernaadigste *Approbation*.

4. *punct.* At Buegangens Prydelse i Kiøcken Haugen paa Snedicker arbeide, haver kosted meere, end som Overslaget melder om, er Aarsagen denne: At i det første tanckerne var, at der ickun skulle giøres 2de. smale Buer omkring begge Ender af ermelte Buegang, mens siden ved nøyere betragtning befandtes, at icke alleeneste disse 2de Buer burde at være meget bredere, som siden smuckt blev udskaaren som Billed Hugger arbeide, mens der fandtes og fornøden, at der blev giort 2de. mindre *dito* omkring de 2de. Døre, som paa Siden af samme Buegang gaaer udi *alleerne*, hvilket da haver forvoldet, diss større bekostning.

Den høyer Bekostning, end Overslaget tilholder, vil vel og beroe paa allernaadigste *Approbation*.

5. *punct.* At udi Overslaget dend for dæckte Laas, samt de 2de. Par Hengsler og 4re. Stabler til Stakit Porten, icke er omslagen til Penge, er skeet af en forseelse, som mig *à parte* kommer tilgode, hvilket og de Høye Herrer for *Financerne* udi deris mig tilsendte Naadige skrivelse af 30te. *Decembris* 1724. Udi dend 7de. *punct.* mig haver lovet at got giøre.

Kand saaledis findes sig ved endelig Afregning, helst Løftet til Gotgiørelsen er giort; Imidlertid er dog Omkostningen uden for Overslagets *Summa*.

6. *punct.* At ved denne *punct* Reigningen er meere 1. Rdr. 88 s. end som Overslaget, er kommen der af, at de 104 Allen Mahlede *quadrat* Steen maatte baade med en Lys og mørk *Colleur* fra hinanden *Se-pareres* og Skatteris, saa at det kunde have et siun, Lige som det var rette *quader* Steene hvilket arbeijde Mahlerne icke ville giøre for samme Priis, som dend slet anstrøgene Liste.

Eragtes at være muelig; Men de 1. Rdr 88 s. er meere end efter Overslaget.

7. *punct.* Det her anmeldte Saugskiærløn er uden for Overslaget bekosted, og der for vendtes, det allernaadigst bliver *approberet*.

Beroer paa *Approbation*.

8. *punct.* For de her anførte 4re. Døre at til Muure, er intet bleven betalt.

Kand da ansees som een *Menage* i det ellers meere Bekostede, imod Overslaget.

9de. Post.

Paa efterskrevne 5. forespørgelser svaris saaledes:

1. *punct.* Det her efter Reigningen No. 6 *citerede* Mahler Arbeide, er det samme, som nest foregaaende 7de. Post 7. § melder om.

Kand da være vel.

2. *punct.* Clausholms Slotts Spøjtte, tillige med een nye Slange og *Metal* Pibe, som i *Kiøbenhavn* blev giort, og siden kommen til *Clausholm*, haver ieg ved min Bortreise der fra i god stand leveret til Gartneren *Nicolaj Ruer* under hans Bevaring, mens Leder-Vand-Spander er icke bleven anskaffet, omskiøndt ieg samme tiider adskillige gange haver skreven der om til *Kiøbenhafn*.

Er saa til videre Efterretning.

3. *punct.* Om denne Borgegaard Muurens Bedækning, findes udførlig forklaring ved foregaaende 8de. Post 3die. *punct.*

forholder sig saaledis.

4de. *punct.* Alle de til Fisker Dammenes, og Gravernes rensning *etc.* fornødne *Materialier*, af Hivl Border, Træskovler, Spader og disslike, haver ieg selv anskaffet, og hvad som der af ej er bleven opslidt, er leveret til *Clausholms* Gartner, som kand findes udj hans der over forfattede *Inventarium*.

har sig og saa; Og findes her efter ved 25de. Post nermere forklaret herom.

5. *punct.* Om *Clausholms* Vandspring meldes dette, at før end ieg reiste der fra, var alle rønder lagt, baade til *Chascaderne* som til *Fontainen*, og skulle siden Hr. Ober-Land Biugmester *Kriiger* Lade Besørge *resten*, mens om det er skeed, er mig uvitterligt: Der blev en stoer deel Saugskaarne Eege Tømmer, til ermelte *Chascadernes* i stand settelse i Haugen beliggendes, som Gartneren ligeledes haver annammet, som vendteligt vel meest er opraadnet, saa fremt det icke allerede er forbrugt.

Er og saaledis til videre Efterretning; og for Resten af nesten lige beskaffenhed med den 16de antegnelse Post udi Regningen over Slottets gamle *Reparation*.

3. Angaaende Reigningen *Lit. E*.

10de. Post.

Det befinder sig saaledes, som *Monsr. Heinsen* her melder, at dend ret reignede *Summa* bør være 962 RDr. 13 s. og haver forseelsen været i optællingen. Ellers er alt dette arbeide af fornødenhed bekostet, uden for alle Overslaage, og der for vendtes Hans Kongl. Majts. Allernaadigste *approbation* der paa.

ad 10m. finder sig da ved *Liquidation*.

11te. Post.

Behøves ingen videre Forklaring.

ad 11m. Siden for denne Udgivt er Kongl. allernaadigste *Resolution*, vides der ved intet videre at erindre.

12te. Post.

Her om skeer forklaring i efterstaaende 17de. Post.

ad 12m. *Refereris* til antegnelsen og efterfølgende 17de Post.

13de. Post.

De efter Reigningen *No. 3*. anskaffede Touge haver u omgængeligen været fornøden, til Mahlerens 2de. *Stellager* at ophidse uden paa Muuren omkring Slottet, dend tiid *Ornamenterne* omkring Vindverne blev Mahlet: I lige maade blev de andre 2de. i Reigningen bemelte Touge giort til Rambucken, efter som de, som kom med fra *Kiøbenhavn*, ved Idelig Brug var opslidt. Dog forstaaes icke her under dend Tovline, som i Reigningen *No 3 Lit. B.* findes anført, thi dend er meest for brugt til Fisker vaaden, som og endeel der af til Soldaternes Arbeide, for at opsette Demningerne ved dend Nye Stoere Fiskerdams indrettelse lige efter en Snore.

ad 13tum. Touges anskaffelse havde været nødige, det sees af Overslaget over de toe nye Udbygninger, hvor derom er forklaret, dog uden Penges Beregning derfor, saasom des Bekostning ey kunde vides forud. Og siden *Planitz* forklarer nu, hvortil de egentlig ere blevne brugte; saa sees ikke andet, end den derpaa ved Indkiøbet gjorde Bekostning vil beroe paa Hans Kongl. Maytts. Allernaadigste *Approbation*, helst som den indkiøbte Tov-Linie er bleven i sær brugt til Fisker-Vaaden og ved Arbeidet af Soldaterne med Demningens Opsettelse; hvilket saaledis indstilles under *Decision*.

14de. Post.

De her ommelte 2de. støcker Kaaberplader haver været fornøden som følger:

Hans Kongl. Majt. befalede mig allernaadigst at Skorsteenen udi Hendes Majt. Dronningens Nye Forgemack skulle forflyttes, saa at dend ret midt i Gemacket kunde komme til at staae; Dend tiid det nu skulle i verck settes, befandt sig under Golvet som blev opbrudt, at ermelte Skorsteen ret kom paa en Bielcke til at staae, hvor for ieg var nød til at belegge samme Bielcke med Kaaberplader, som icke saa hastig kand blive Gloendes, om end skjønt de Oven paa lagte Muursteen, hvor ilden skal ligge, kunde blive Heed, for at forekomme ildsvaade.

Malmskiven som kom med Rambucken fra *Kiøbenhavn*, blev ved daglig brug til hen imod 400. Pæle at nedslaa, gandske opslidt, hvor for dend maatte gøres til rette igien i *Aarhuus*, som Reigningen *No. 4re.* melder om.

Hvad ellers de 31. Stk. tørre Eege Plancker angaaer, som Reigningen *No. 4re.* indeholder, samme er forbrugt baade til vindves Rammer og til de 4re. Eege Døre, som gaaer ud i Haugen, hvilke endeligen maatte være tør, og icke kunde faaes af Skoven udviist. Hvor om dend af mig indgivene *Specification* over Eege og Bøgetømmerets udvisning af 28de. *Martij* 1722. *mentionerer*, hvor af *Originalen* maa findes paa Rente-Cammeret.

ad 14m. Paa de i Antegnelsen, hvortil ieg mig *refererer*, *quæstionerede* og omspurde Poster, er svaret her. Og efter Svarets Indhold, synes nok, at Omkostningens Gotgiørelse vil beroe paa Hans Kongl. Maytts. allernaadigste *Approbation*, som *Decisionen* videre overlades. Ogsaa det, i Henseende til de indkiøbte Planker, ellers ret nok, at Udviisnings Tømmer til det omtalende Brug ey kunde tages, naar det ikke var at erholde tør; thi derom *mentionerer* den af *Planitz* sig til-*refererende Specification*.

15de. Post.

Dette udi Reigningen *No. 5.* anførte Mahler Arbeide, er Gandske uden for alle overslage *à parte* bekosted, hvor af de største Poster saaledis dj. 3. 5. og 6. i Mahlerens Reigning er skeed, baade paa Hans Kongl. Majts. Allernaadigste Mundtlig *Ordre*, som og efter et brev fra Sahl. Hr. *Lyders* hvilcket mig er kommen fra Haanden, og kand det ej alleeneste der med Beviises, at mig samme tiid fra bemelte Sahl. Hr. *Lyders* tillige blev skicket en Afridsning, hvor ledes *Ornementerne* omkring Vindverne skulle giøris, som ieg endnu kand fore viise; Mens des for uden findes og deslige *Ornementer* med andet Mahlerarbeide udi mit allerunderdanigst indsendte Overslag af 3. *July* 1724. anført, som uden paa Muuren paa de 2de. Nye Udbygninger skulle Mahles, som og allernaadigst er bleven *approberet*.

Det andet arbeide i Mahlerens Reigning *No. 5.* haver i lige maade været højiligen fornøden som Reigningen tydeligen nock selv forklarer, og hen fører i særdelighed dj. 1te. 2. 4. 7. 8. og 9de. Post i meer bemelte Mahlerens Reigning *No. 5* under *Clausholms* Slottes *Reparation* som skeede *Anno* 1722 og 1723 hvor af dog intet er anført i nogen Overslag.

ad 15m. Antegnelsen og Erklæringen indlades under høyloflig Cammer-Collegi *Decision*, helst som ieg imod Erklæringen ey noget videre kand have at indvende, end hvad det, som meldes ved efterfølgende 38 Post, medfører.

16de. Post.

Her ved er intet videre at erindre, uden alleneste at vendte allernaadigst *approbation*.

ad 16m. Til Antegnelsen *refereris*; Og vil vel Udgiwt til Gotgiørelse beroe paa Kongl. allernaadigste *Approbation*.

17de. Post.

Dette her udi Reigningen *No. 7* klarlig *Specificerede* Gibs arbeide, er bleven giort, førend Gibsmesteren *Brenno* kom til *Clausholm*, som dog siden efter Hans Kongl. Majts. videre allernaadigste *ordre* er bleven omgiort paa en anden maade.

ad 17m. Ligesom *ad 16m.*

18de. Post.

Denne anførte Klein-Smeds *Reparation* og Bekostning, er ligeledes bleven giort, hvor paa vendtes allernaadigst *approbation*.

ad 18m. Iligemaade; helst som derved synes at være afgiort hvis i Anledning af Overslaget efter den 19de. Antegnelse-Post udi Reigningen over det gamle Slots *Reparation*, har været at erindre.

19de. Post.

Ligesaa.

ad 19. Jeg *refererer* mig til Antegnelsen; hvorefter synes, at Udgivten vil beroe paa Kongl. allerndte. *Approbation*.

20de. Post.

Om denne *Camins* Forandring findes videre udførlig Forklaring, udj foreskrevne 14de. Post.

ad 20. Har *Communication* med forestaaende 14 Post; og saavit Antegnelsen, hvortil her *refereres* angaar, saa gielder dette om 6 Rdr, hvis Udgiwt vil beroe paa allernaadigste *Approbation*.

21de. Post.

Her ved findes intet videre at erindre.

ad 21m. For denne Post, som angaar Brolegger Arbeide, findes Tilladelse ved Kongl. allernaadigste *Resolution* af 28 *Marty* 1723, ligesom Antegnelsen forklarer.

22. Post.

Ved denne Post ej heller.

ad 22m. *Refereris* til Antegnelsen; hvorefter formeenes, at vil være Hans Maytts. skriftlige *Approbation* for denne Post, endskiønt *General-Bygmesteren* har *ordinerit* Arbeidet efter Kongl. paa-beraabte *Ordre*, dog uden nogen Formelding om Penges Gotgiørelse, eller hvormeget derfor.

23. Post.

Skipperen *Lars Pedersens*, Reigning *No. 13.* viiser tydelig nock, at denne udgift paa 3 Rdr. for fragt er bleven betalt.

24de. Post.

Reigningen *No. 14* er af samme Beskaffenhed.

ad 23m. et 24m. Refereris til Antegnelsen. Og beror, efter Eragtende, Posterne paa allernaadigste *Approbation*.

25. Post.

Efter som *Monsieur Heinsen* beskaffenhed i særdelished over de i dend 25de. Post anførde 90. RDr. 70 s. bekostning selv saa vel begriber, saa behøves der over ingen videre Forklaring, mens vendtes allernaadigst *approbation*.

ad 24m. Er den Udgivts Post, som er erindret just ved 9de. Postes 4 *Punct* herforan. Antegnelsen indstilles nu med Erklæringen. Og vil vel Udgivts Gotgiørelse beroe paa Kongl. allernaadigste *Approbation*.

26. Post.

Her paa Ligeledes.

ad 26m. Er af Beskaffenhed med 23 og 24de. Post, saa vit dog kun, at arbeidet er giort eller bekostet uden foregaaende *Ordre* eller all. *Approbation*.

27. Post.

Alt det Eege Tømmer, som siden 1722 indtil 1726 udi mine Allerunderdanigst indgivne Overslauge haver været anført, er udj min Egen Nerværelse, udj *Clausholms Sæbyegaards* og *Silcheborgs Skove* bleven udviist, som ieg siden selv haver ladet skiære, baade i Lengde, tyckelse og brede, ligesom hver *Sort* behøvedes, hvilket siden til Biugningens fornødenhed paa sine Stæder er forbrugt, som Saugskiaærenes Reigninger en hver i sær tydeligen forklarer.

Om de *qvæstionerede* indkiøbte Eege Plancker, er skeet forklaring udi foregaaende 14de. Post. Ellers vilde *Monsieur Heinsen* behage, at læse Indholden af Saugskiaer Reigningen *No. 22. Lit. A.* ret nøye igiennem, hvor hand ej alleeneste finder, at der er blevet Sauget gammel Eege Tømmer som er kommen fra *Dronningborg* og *Sæbyegaard*, mens der findes og andre Eege Kiøller, som er Sauget til Plancker, Stiiver *etc.* hvilket da er det, som er udviist i Skovene, efter der om over samme *Reparation* indgivene *Specifications* formelding paa Eege tømmerets udviisning.

ad 27m. Antegnelsen med Erklæringen indstilles til *Decision*, helst som ieg mod Erindringen i Erklæringen hverken angde. de indkiøbte Planker eller i Henseende til det saugskaarede gamle Tømmer fra *Dronningborg* og *Soebyaard* kand have Andet at holde mig til, end det, der bliver meldet om ved efterstaaende 38 Post.

28de. Post.

Udi forbemelte *Specification* paa Eege Tømmerets udvisning er klarligen anført, at der skulle tages gamle Eege tømmer fra *Dronningborg* og *Sæbygaard*, for at lade det Sauge til Vindves Rammer, saa vidt det kunde være tilstreckelig: Hvad eller hvor meget der af virckelig er bleven Sauget, forklarer Reigningen *No. 22. Lit. A. resten* af Fuur og Eege Tømmer er en stoer deel bleven brugt til Pæle ved 4re Demninger at slaæ tvers over Slotts graven, *item* til de 3de. Sluser paa vaasen med videre, som dend der over indgivene Forklaring over alle gamle *Materialier*, ^{dat.} *Clausholm* d. 30. *Decembris* af 4re. Mænd underskreven videre bekræfter, til hvilcken ieg mig vil have refereret.

ad 28m. Antegnelsen og Erklæringen med dens Forklaring indstilles under høylofflig Cammer-Collegj *Decision*.

29. Post.

Er af samme Beskaffenhed som foregaaende 28de. Post, uden alleneste om Tagsteenene som er meer gaaen til, end Overslaugene indeholder, meldes dette: At af disse gamle forraadnede Tagsteen, naar de kom til *Clausholm*, og blev tagen af vognene, var meest 3die. Parten i stæcker, i det mindste var de endten sprucken, eller Hagerne var borte. Ja der blev end ydermeere fleere *Casseret* af Muurmesteren, dend tiid de skulle passes paa Taget.

Hvad de 2063. Huggene Kampesteen angaaer, som fra *Dronningborg* Slott til *Clausholm* er leveret, da er samme alleene forbrugt til de 2de. Nye Udbygningers Grundvolde, som og til dend i Slotts- eller Borgegaarden lagte SteenBroe, efter dend 34 Postes formelding: *item* til de 3de Trapper, i Staldgaarden langs med graven, paa begge sider af Broen at opsette efter dend 19de. Postes formelding, saa at dette

antal af ermelte Kampesteen icke vedkommer de 2800. som Gartneren kort for min Bortreise fra *Clausholm* blev leveret. Om det øvrige, ved denne Post, nemlig Fliserne og Jernet er intet videre at erindre, end at det er forbrugt.

ad 29m. Ligesom ved forestaaende 28de. Post.

30te. Post.

Af dend Beholdning, som Gartneren ved *Clausholm* imod *Attest* er leveret, befindes allehaande *Materialier* og Redskab, baade af det som er kommen fra Dronningborg som og af det som er anskaffet paa *Clausholm* og sammesteds skeede udvisnings Tømmer, hvilket bemelte *Inventarium* paa de fleeste stæder selv forklarer.

ad 30m. Ligesom Ovenstaaende.

31. Post.

At dend *Statü* til Vandspringet icke staaer i oven bemelte *Inventarium*, kom der af, at ieg meente dend skulle straxen efter min Bortreise blive lagt paa sit stæd i *Fontainen*, efter Hr. Ober Land Biugmester *Krügers* derom sluttede *Contract*, at lade sette vandspringet istand. Ellers blev ermelte *Statü* ved min Bortreise paa Slottet under Gartnerens Bevahring, i god stand beliggende.

ad 31m. Bliver da til videre *Observation* og Rigtighed, om *Decisionen* maatte eragte nødvendig, saavel Gartneren som Ober Land, BygMesteren at lade giøre nogen Erindring derom.

32. Post.

Det her ommelte Mahler arbeide, er i alle maader efter hans Kongl. Majts. allernaadigste Befaling forrettet, nemlig *Archetraverne* med en Graae Steenfarve, *item* vindveskarmene med samme *Colleur*, Rammerne brunrødt, og beslaget hvidt, hvilket højst bemelte Hans Kongl. Majt. selv haver seet, og allernaadigst *approberet*.

ad 32m. Faar vel staa i saavit for sit Værd, som denne Post ikke kand henregnes at *dependere* af efterfølgende 38de. Post.

33. Post.

De af Mygind Skov til Kalckbrenderiet bekommene Bøge vindfelde, er af Hr. Ober Førster *Rütter* og nogle Mænd rigtig bleven *Taxeret*, hvilcken *originale* Forretning bemelte Hr. Ober Første haver tagen til sig, og havde ieg tenckt, at dend for lenge siden var indsendt til Cammeret saa at dens beløb kunde mig til Indtægt anføris. af samme forretning følger her en *Copie No. 1* som altid skal komme over eens med *Originalen*.

ad 33m. Denne paaberaabte *Copie* af *Taxationen* findes ikke, herved at være fuldt; Ey heller har ieg fornummet til *Originalen* fra Ober Førsteren. Den vil derfor vel, endnu forskaffes og indhentes, at Trærnes *taxerede* Værdi kand komme Hans Maytts. *Cassa* til gode, og blive kortet *Monsr. Planitz*, i Anledning af den Kongl. *Resolution*, paaberaabt udi Antegnelsen.

34. Post.

De 10. RDr. for denne Steen Broe at legge haver Hr. Krigs Raad *Ulsøe*, imod Steenpickeens *qvittering* betalt, efter de høye Herrer for *Financerne* deris *Ordre*, og der for vendteligt vel haver aflagt behørig Reigning.

35. Post.

Her til kand ieg intet andet svare end Ja, og Hans Kongl. Majt. selv allernaadigst med mig kand *Attestere*.

ad 35m. Af Beskaffenhed med 32 Post.

36. Post.

De her ommelte 4re. *Postementer*, staaer opsat i Haugen, og blye billeder paa dem, som er indstøbt med blye, saa ingen kand stielle deem bort, hvor for det var uforuden, at indføre dem udi Gartnerens *Inventarium*.

ad 36m. Kand være got nok; Men skader dog vel ikke, at de i *Inventario* anføres saavel hos Gartneren som her ved Cammerit.

37. Post.

De 1726 af Hr. Krigs Raad *Ulsøe* annammede 1523 Allen boerede Render Træer, sampt 36 Jern Bøsninger, ligger allerreede i Jorden, som under dend 9de. Post 5te. *punct* forklaret er, og haver ieg diss

foruden anskaffet der til de andre behøvende Jern Bøsninger med videre, og over det alt sammen aflagt behørig Regnskab til Hr. *Justitz Raad Lauterup* alt for 2 Aar siden, Mens de 1½ Skpd. blye er bleven under oft bemelte Gartnerens bevaring, efter *Inventariums* formelding, Dog haver ieg der af, til for benevnte blye billedernis indstøbning i deris *Postementer* for brugt 6 à 7 Lpd. hvorfor Hr. Ober Land Biugmester *Kriiger* af mig skal blive fornøjet, om hand det forlanger.

ad 37m. Om een *Copie, vidimerit*, denne Post angaaende, erholdtes af Regningen fra Hr. *Justitz Raad Lauterup*, kunde ventelig det hermed finde sin Rigtighed, og derefter Afskrivning i Tegne Bogen skee. Ellers vil vel *Planitz* blive ansvarlig til de forbrugte 6 à 7 Lpd. Blye, som hand herudi melder om.

38. Post.

Forestaaende er da hvis som ieg til besvaring paa alle disse Poster haver agtet at være fornøden, og skulle der endnu paa et eller andet Behøves tydeligere forklaring, skal ieg efter skyldighed straxsen ind finde mig der med. Og tvivler ieg ingelunde, paa Hans Kongl. Majts. allernaadigste *approbation* over det alt sammen, siden De det meeste der af selv haver tagen udi høje Øyesiuu, hvor paa ieg stoeler meere end som paa ald Tings vidne, eller siuns forretning, som *Monsieur Heinsen* her tahler om, og Turde ieg understaae mig at sige: At ieg vilde skaffe fra sine stæder Eedsorene Tingsvidne og siuns forretning, paa, dend aller uretferdigste Sag, som let kand skee, naar mand vil giøre siunsmændene blinde, med 3 à 4 Potter brendeviin, hvilket ieg ickun der for heranfører, for at viise, hvor meget der er at lide paa slige Siuns forretninger, og der for skulle tencke, at een Ærlig Mand, som stoer i Kongens Eed og Pligt, var meer at troe, end dislige Folck. Dog i fald det hans Kongl. Majt. allernaadigst maatte behage, at lade tage Siun paa alt skeede arbeide, sampt at lade *Examinere* Haandvercksfolckene, hvor mange Penge en hver haver faaet, saa skal alting findes rigtig, efter Reigningernes indhold.

ad 38m. I hvorvel ikke paatvivles, at jo *Monsieur Planitz* har med ald Nidkierhed, uden egen *Interesse*, forestaaed denne ham, under Fuldførelse, *Direction* og *Inspection*, opdragne Bygning og *Reparation* saaledis som een ærlig Mand, og den, der Kongen med Eed og Pligt allerundt. er forbunden, anstaaer og tilkommer; der og ikke heller synderligt kand være at modsige hans Formelding, i Henseende til udvælgende Syns-Mænds Forretning, af een eller anden Haandverks Mand; Saa indstilles dog Antegnelsen med sin Indhold herom under høyloflig *Cammer-Collegii Decision*; Og dernest erindres tillige *Planitzes* Paaberaabelse i mange Poster, om at Hans Mayt. det meeste selv allernaadigst har seet og *approberit*; At hand, i Henseende til de fra Dronningborg og andre Stæder bekomne gamle *Materialier*, det samme, og hvortil, er bleven forbrugt, har fremlagt vedkommende Haandværkers *Attester*; Og tredie, at Bygningen og *Reparationsarbeidet*, siden Samme altsammen var forfærdiget, nu fuldkommen er over 3 Aar gammel, og at Bygningen liden eller slet ingen *Reparation* er vorden siden foretaget eller bekostet.

39. Post.

Det kommer mig meget underligt for, at ieg efter *Monsr. Heinsens* formelding, for efterskrevne Sager, udj Rytter *Districts Contoires* Tegne Bog, endnu skal staae *in Debet*, som mig, efter mine tancker, aldels icke kand paa byrdes at svare til, Thi for det

1. *Refererer* ieg mig til Hr. Krigs Raad *Gybergs* Reigning af 4de. Juny 1722 som *Monsieur Heinsen* er bleven leveret, i blandt dem *Sub. Lit. A.* over *Clausholms* stoere *Reparation* hvor udi bemelte Hr. *Gyberg* selv tilstaaer, at hand disse Eege Stolper af mig haver annammet, og nu efter *Cammerets Ordre* endeel der af udleverer igien, følger saa af fornødenhed, at efter som hand af mig haver annammet Eege Stolperne, saa haver hand og faaet ald det andet med, som var over bleven fra *Baraquernes* Biugning, saa som ieg ingen ting med mig haver tagen der fra, og blev *Baraquerne* med deris til behør leveret til *Officerene*, og de over blevene *Materialier* lidet eller stort til Hr. Krigs Raad *Gyberg* eller hans Fuldmægtig, til hvilcken *Monsr. Heinsen* vilde behage, at *adressere* sig, saa fremt der om behøves nermere opliusing. Ellers sendes her med en *Copie* af samme Reigning, som er betaignet med *No. 2.*

2. Hvad disse 60 stk. Breder angaaer, som i mine forige allerunderdanigst aflagte Reigninger for lidet er anført, der om haver de høje Herrer *Deputerede* for *Financerne* allereede tilforn engang udj *Augusti* Maaned 1725 mig tilskreven, hvorpaa ieg mit underdanigst svar, og udførlig Forklaring under 9de. *Augusti* samme Aar haver indsendt, hvor af her indlagt følger en *Copie No. 3* til hvilcken ieg mig vil have *Refe-*

reret. Formoder saa, at *Monsr. Heinsen* ved for bemelte *Documenters* nøjere eftersiun skal befinde, at ieg bør at *absolveres* fra disse *Pretensioner*, og at udslettes ud af for bemelte *Teigne Bog*.

Dette saaledes forklaret af

J. D. Planitz.

Helsingøer.

d. 22. *Janvari* 1729.

ad 39m. I §. *Copien* af denne her paaberaabte *Regning* følger herhos under No. 1 og findes *Originalen* ved Hoved *Regningen* fremlagt. Da nu deraf sees, at *Krigs-Raad Gyberg* derudi melder, at de 20 *Eege-Stolper*, til *Planitz* er bleven udleveret d. 4 *Junj* 1722, ere af de *Materialier*, hand af *Planitz* har imodtaget, efter *Cammer Collegj Ordre* sub Dato 24 *Martj* samme Aar 1722; Og den *Debet* som *Sr. Planitz* efter *Antegnelsens* *Formelding* udi *Tegne-Bogen* er anført for, bestaar udj samme — og lige *Antall Materialier*, som at *Gyberg* efter høybemelte *Ordre* har annammet, og hand, i bemte *Tegnebog pag.* 169 findes afskreven for, siden de af ham i sit 1724 Aars *Regber* findes forklaret med *Indtegt pag.* 7, saa er dog og *Planitz* ligeledis igien udstrægen af *Tegnebogen* for denne *Post*.

2 §. *Copie* af *Planitzes* paaberaabte forhen til *Cammer-Collegium* indgivne *Memorial* og *Svarskrivelse* af 9. *Aug.* 1725 følger herhos under *No.* 2.

Originalen veed ieg intet af.

Og som derved omstændelig forklares, i *Henseende* til disse 60 *Stk. Bræder*; saa overlades den derom saaledis forklarede *Beskaffenhed* til høyløflig *Cammer-Collegj Decision*, hvorvit *Samme* maae finde *Stæd.*

Rente-Cammeret den 13 *February* 1730.

J Heinesen. Fuldmægtig.

BILAG 114

Kongelig resolution af 19. april 1730 (R. A. Ryttergodsernes kontor, Rtk. Nr. 53 A, 1730).

Stoermægtigste Konge, Allernaadigste Herre!

Herved *insinueris* Eders Kongl. Maytt i allerdybeste *Underdanighed* fiire, med *Bevisligheder* og *Qviteringer* belagde, *Regninger*, som Eders Maytts forrige *Land-Conducteur* i *Jylland*, nu *Told-Cammereer* ved *Øresund*, *Johann Daniel Planitz*, haver indleveret her udi *Rente-Cammeret* over den *Bygning* og *Reparation*, ham af Eders Kongl. Maytt, i sær efter meddeelede *Resolutioner de datis* 13. *April* 1722 og 24. *Dec.* 1724, udi *Aaringerne* fra 1722 til 1726 har været allernaadigst opdraget at *dirigere* og i *Stand* at sette ved *Clausholms* *Slott*, fornemmelig med at *reparere* den gamle *Bygning*, og dernest at indrette af nye tvende *Ud-Bygninger* der sammesteds, alt efter de derover af ham forfattede — og af Eders Maytt allernaadigst approberede *Overslage*. *Samme* *Regninger* har været her foretaget til *Revision*, og ere bleven *confronterede* baade med bemte *Overslage* saa og med *Qvitteringerne*, som, imod *Betalningen*, ere given af *Leverandeurer* for *Materialierne* og af *Haandværker* for *Arbeds-Løn*nen: Ved hvilken *Revision* og *Confrontation* de da med bemte *Overslage*, saavelsom hoystbemte allernaadigste *Resolutioner*, ere befunden saavit *conform*, at ved dem intet videre betydeligt, til Eders Maytts høye *Interesses Observance*, har været at erindre, end hvad som Eders Maytt allernaadigst behagelig maatte fornemme af hos følgende *Voris* derover forfattede — og ved bemte *Regninger* heftede allerundte *Deductiones, Lit. A.B.C. et D.*

1. At der nemlig til deels er kiøbt fleere *Materialier* af visse *Sorter*, og til deels mindre, end *Overslagene* formelder om; hvoraf ogsaa een deel er betalt for ringere — og Nogle for høyere *Priis*, end de i *Overslagene* ere anslagen til; *item* har sig det og med *Haandværkernes* *Arbeds Løn*.

At nogle *Materialier*, som i *Overslagene* til *Penge* findes beregnet, ey ere vorden anskaffede ved *Indkiøb*, efter *Anførsellen* i *Overslagene*, men á *parte fournerede*, uden *Betalning*, af Eders Maytts *Material-Forraad*, anden *Stæds* fra.

At adskillige *Indretninger* i og ved deslige *Bygninger* er bleven giorde, om hvilke i *Overslagene* aldeles ikke findes *mentionerit*; men dog siden, til i *Værk* at stille, for got befunden; Alleene uden Eders Maytts allernaadigste *Resolution*, hvad og hvormeget derfor maatte gotgiøres, eller dertil anskaffes. Og endelig: At intet *Beviis* om *Arbeidets Forsvarlighed*, eller de anskaffede *Materialiers* *Godhed* og virkelig *Forbrugelse* er fremlagt, uden hvad sig angaaer *Regningen Lit. D*, hvorpaa *Etatz-Raad* og *Amtmand Seerup* haver *attesterit* *Rigtigheden* ikke aleene med *Arbeidet*, at det er giort *forsvarligt*, men end og med de anførte og betalte *Materialier*, baade at de ere indkiøbt saa og til *Indretningerne* medgaaen.

Dernest:

2. At *Planitz*, som saadanne *Erindrings-Poster*, med andre fleere har været remitterit til *Erklæring*, har,

baade i Henseende til det gamle Slots *Reparation* saa og de tvende nye Ud-Bygningers Opbyggelse, samt de øvrige Indretninger og Forandringer, svaret derpaa saaledes: At hand paa sin Samvittighed allerunderdanigst forsikrer, ikke alleene at alle af ham i Regningerne anførte *Materialier*, saa vel de, der ere indkiøbt, som de, der ere bekommet fra det nedbrudte *Dronningborg* Slott, er vorden anvendt til bygningernes Nytte og Brug, og hvilke deraf ikke er forbrugt dertil, at Saadanne ere bleven leverede til Gartneren ved Stæden *Nicolaus Ruder*, under *Inventatio*: Men end og at *Leverandeurer* og Haandværker har rigtig nydt den anførte — og for-qvitterede Betalning og Arbejds-Løn efter nøyeste Betingning, i Anledning af *Materialiernes* Sorter og Arbejdets Beskaffenhed; *item* at Brøstfeldigheden ved Slottets gamle Bygning, da med *Reparationen* blev begynt, befantes langt meere og af anden Beskaffenhed end som tilforn og, førend Overslaget blev forfattet, kunde sees, eller var tænkt paa, samt og at Arbejdet er bleven virkelig forsvarlig giort; ja! at Eders Kongl. Maytt selv har seet det nesten alt, og allernaadigst *approberit* det; des Aarsag Hand og allerunderdanigst haaber, Eders Maytt dermed end videre allernaadigst er fornøyet, og tillige for de Poster, som efter hosfojede *Lit. D* er foretaget af ham, uden dertil fra Eders Maytt at have havt skriftlig allernaadigste *Resolution* eller *Ordre*, (hvilke Poster i bemte *Lit. D* findes *specificerit*, især pag. 3, 4 et 5;) allernaadigst bevilger ham den Gotgiørelse, hand derfor ved Regningen har anført, og efter derved fremlagde Qviteringer betalt.

Bygningens og *Reparationens* Overstand er nu allereede 3 Aar siden, efter hvilken Tids Forløb nok ingen tilforladelig Efterretning derom skal være at bekomme; Tilmed beraaber *Planitz* sig, ligesom her foran allerunderdanigst er meldet, paa Eders Kongl. Maytt, Selv ved høye Nærværelse der paa Stæden at have seet det Meeste af Arbejdet, og Samme allernaadigst for got befunden; Mand har endelig og hidtil ikke fornummet, at disse Bygningers *Reparation* og Vedligeholdelse har kostet Eders Maytts *Cassa*, siden den Tid at Bygningerne var fuldfærdiget videre, end hvad der i Anledning af de oprettede *Contracter*, til den der havende Muur- saavel og Glar-Mester, samt Smed, aarlig efter *Reglementet* betales. Ellers har *Planitz* endog, angaaende de fra *Dronningenborg* Slott hertil bekommet gamle *Materialier*, hvorover under Krigs-Raad *Ulsøes* Haand følger *Specification sub Lit. E*, indleveret hosfojedede Forklaring *Lit. F*, udgiven af 4 ved Arbejdet vaarne Haandværks-Mestere, som viiser og bevidner, hvor alle de udi bemte *Lit. E* *specificerede* *Materialier* ere afbleven og kommen til Nytte; Fremdeles følger endnu under *Lit. g*. Slots Gartner *Ruders* Qvitering for de ved Bygningen overblevne og til ham leverede nye saavel som gamle *Materialier*.

Derfore og efter sliq Beskaffenhed Vi allerunderdanigst skulle indstille, om Eders Kongl. Maytt. maatte behage, disse af *Planitz* forfattede — og herved under *Lit. A B C* og *D* følgende Regninger allernaadigst at *approbere*, og at lade ham de derefter tilgode havende Penge anvise og betale, da ham, ligesom Voris allerunderdanigste *Deductiones* det meere *special* udviiser, endnu kunne tilkomme, saasom:

Efter <i>Lit. A</i> , som angaaer Slottets gamle Bygnings <i>Reparation</i>	182rd 8 s.
Efter <i>Lit. C</i> , som angaaer adskillige ved Ed. Mts, allernaadigste <i>Resolution</i> af 28. Decbr. 1724 befalede Forandringer og Indretninger udi de nye opsadte 2de Ud-Bygninger	27 - 81 -
Efter <i>Lit. D</i> , som angaaer de ved samme Bygninger, uden for Overslagene begrebne —, men dog forefaldene nødvendige Udgifter	917 13 s.
imod at ham derudi: efter <i>Lit. B</i> , som angaaer de 2de nye Ud-Bygningers Opbyggelse, efter første Overslag, og hvorpaa af ham, i stæden for 2687rd 53 s. som hand efter Regningen dertil har udgivet, er bleven oppebaaret 3500 Rdr, vorder kortet de i saa Maade for meget oppebaaren	÷ 812 43 s.
Hvor da igien bliver	104 - 66 -
tilsammen, som <i>Planitz</i> for <i>Clausholms</i> Slotts gamle Bygnings <i>Reparation</i> , og derved af nye opsadte 2de Ud-Bygninger, samt andre samme steds gjorde Indretninger fra A o. 1722 til 1726, endnu skulle kunde hos Eders Kongl. Mayts <i>Cassa</i> , i henseende til de efter hans Regninger derpaa gjorde Udgifter, ham tilgode	314 - 59 -
Hvorover Eders Kongl. Maytts allernaadigste <i>Resolution</i> allerunderdanigst udbedes.	

Foruden disse fiire Regninger er endnu Een, hervedføyed under *Lit. H, Planitz* endog vedkommende. Samme angaaer den udi *Clausholms* Slotts Kiøkken-Hauge, forandrede Bue-Gang, hvis Indretning efter Eders Kongl. Maytts allernaadigste *Resolution de dato 1 te Marty 1723* skulle skee, Følge af den Opsats, som af Ober-Land-Byg-Mester *Krieger* til den Ende var bleven giort; Saa skulle og Gartneren ved Stæden *Nicolaj Ruder* lade Arbeidet besørge, og det imod at i Penge blev gotgiort derfor 66 Rdr 42 s., samt dertil udviist af Skoven 56 Eege Stolper og 56 Kraagede Træer. Dens Indrettelse er da ogsaa skeed, hvilket udviiser ikke aleene Regningen med vedlagte Qviteringer, men end og den af *Etatz-Raad* Seerup derom meddeelede *Attest*, saa derpaa i saavit intet kand være at sige; Alleene som under Regningens *Revision* tvende Poster er bleven *remarquerit*, for hvilke samme Regning ikke kand foretagis til *Expedition* og Anviisning inden Eders Kongl. Maytt nermeere derover allernaadigst haver *resolverit*; saa skulle Vi allerunderdanigst understaae Os, Eders Kongl. Maytt derover at forestille, og det vedfølgende:

1. Er Udgivten efter Regningen og vedlagde Qviteringer anført til 74 Rdr 54 s., som er 8 Rdr 12 s. meere, end af Eders Maytt til Gotgiørelse derfor er bleven bevilget; Dernest
2. melder Overslaget, af *Krieger* forfattet, at samme Bue-Gang efter den af Slots Gartner *Ruder* bekient gjorde *Distance*, skal bestaae udi 27 Fag, hver af 5 Alens Viide; derimod sees af Regningen, at Bue-Gangen er bleven indrettet kun paa 26 Fag, som er 1 Fag mindre end efter Overslaget.

Hvad sig da anbelanger de 8 Rdr 12 s., som Regningen beløber sig hoyere, end allernaadigst bevilget er, saa bestaaer samme udi Betalingen for det dertil forbrugte Træes Saug-skiæring, som i Overslaget ey findes meldet om, eller der til Penge er bleven beregnet.

Og betreffende Gangens mindre Indretning paa et Fag, saa har *Planitz* ved hosfølgende Skrivelse *Lit. I* erklæret sig om Aarsagen dertil, hvor hand beretter: At udaf samme Bue-Gange gaaer toe Dørre i tvende *Aléer* udi Kiøkken-Haugen; Og som den Tid, at Gangen ved den nye Indretning blev enddeelt udi 27 Fag, befantis, at midt i hver Dør vilde komme een Stolpe til at staae, som ingenlunde kunde *passere*, har hand da maattet forandre Inddeelingen, og derefter indrette Gangen paa 26 Fag, beraabende sig ellers paa, at Eders Kongl. Maytt det saaledis allernaadigst i alle Maader haver *approberit*.

Maatte nu Eders Kongl. Maytt have funden denne Indretning saaledis for got; saa beroer det da alleene paa Eders Maytts allernaadigste *Resolution*, som Vi Os herved allerunderdanigst udbede, at de 8 Rdr 12 s. anvendt Saug-Skiær-Løn, ligesaavelsom de øvrige 66 Rdr 42 s. for det øvrige Arbeide efter Eders Maytt forhen *citerede* allernaadigste *Resolution*, maae gotgiøres *Planitz*, der sig denne Bue-Gangs indretning har paataget, formedelst Gartner *Ruders* da i befundene Svaghed. Vi forbliver til Vor Død

Eders Kongl. Maytts

Allerunderdanigste troe-pligt-skyldigste
Tienere

C. Gyldencrone

Bartholin

C. Berregaard

/J. J. Heinesen.

Fuldmægtig.

Rente Cammeret den 20de *Marty 1730*
anlangende nogle Regninger fra Told Cammereer *Planitz*,
Clausholm Slotts Bygninger vedkommende.

(*Resolutionen*)

Efter den her forklarede beskaffenhed og siiden de *Deputerede* for *Financerne* allerunderdanigst forsickrer, at disse Reigninger med dertil hørende Beviisligheder ere bleven *reviderede*, *examinerede* og igiennemgaaede, faar det da derved at have sit Forblivende og bevilge Vj allernaadigst at de her anførte = 314 rdr 59 s., som Told Cammererer *Planitz* endnu for *Clausholms* Slotts gamle Bygninger fra 1722 til 1726 *incl.* skal have til gode, hannem maa anviises og gotgiøres, imod at hand paa alle videre *Prætentioner* for disse Bygninger, som Vi hafde Ventet for lengst at have været afgjorte, fuldkommeligen *renuncerer*.

Vi bevilger allernaadigst at de 8 rdr 12 s. anvendte Saug Skiærer Løn, liigesaaavelsom de øfrige 66 Rdr 42 s. for det øfrige Arbeide, *Planitz* maa gotgiøres og dermed alle viidre *Prætentioner* at ophøre.

Fredensborg Slot d. 19 *April 1730.*

Friderich R.

BILAG 115

Synsforretning 1731 og 1743 (Clausholm Godsarkiv, opbevares paa Langesø).

FORRETNING

over CLAUSHOLM GAARD, GODS OG VEDHØERENDE PERTINENTIER, som Høy Sallie Dronning ANNA SOPHIA paa Lifstiid har vered overdraged af Hans Kongelig Maitts:, som tog sin Begyndelse fra 1. Januarii 1731:— . . . Hvorleedes samme nu igien tilbage leveris Ao 1743:— . . .

1. SLOTTETS eller Hovedgaardens CLAUSHOLMS grundmuurede Bygninger bestaaende af 3de: Lengder alle af 2de: Etager nemlig

DEND MELLEEMSTE TILL SYNNER OG MED 2DE FLYGLER FRA SAMME:

dend eene till øster, og dend anden til vester Side med Enderne ind mod Staldgaarden. — ITEM fra bemelte mellemste Bygning og synner ud mod Ladegaarden, ligeledes 2de: nye tilbygte mindre Flygler till øster og vester Side:— Og blef saa begyndt paa

1 DEND ØSTER LENGDE nederste Etage: Ud moed Staldgaarden fra norde Ende, og rundt om forfuldt alle Gemacker og Kammere, smaa og stoere, efter hinanden, ligesom de herefter hver for sig med *Nummer* findes betegned og *distingvered*, og efter hver Steds Lejlighed betragted, hvis som i samme forrefandtes:—

Aflevering Ao: 1731:—

Gemakkers No:

1. — Som kaldis Rosen og er it Spiisse Gemack, beklæd med blaae forgylt Lerred, som *aparte* er anført udj Gartners Mester *Nicolai Ruders Inventarii* Register over Slots *Meublerne* tilligemed de andre Gemackers, og ikkun alleenist anføreris her til Erjndring:— Hvorudi befindes:—

Døre, till, og udi dette Gemack 2de med Rammer blaae maled, Laas, Nogler, og 4 Hengsler, men dend eene Dør i Tavlen jndsvunden:— Vindvers Karme 6 Stk. blaae mahled, med 4re: Vindver udi hver, fuld Beslag, Hengsler, Kraage og 5 Jernstenger bagpaa hver Vindve:— Slagboerne alle røde mahled:—

Paneel blaae mahled, a 1 Allen i Høyden fra Gulvet paa alle 4 Sider af Muuren i Gemacket saa og blaa Lister, og *ditto* Paneel langs op i Vindverne.

Lofted med een Træ *Carnis* blaa mahled, er jndsvunden, og behøver at drives:— Gulvet af Fuirfiell, meesten over alt løs og behøver at underlegges een Bielcke, hvorudi samme kunde tilhefttes:—

Een aaben *Camin* med blaae hollands Steen-Ramme.—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

1. Kaldett dend Lille Roese:— Dette Gemack:— er aldeelis uforandret, befindes og saa med samme Betrækning:—

Døre, Hengsler, Laasse, Vindver, Beslag og videre, mens denne Brøst, er derved at observere.—

1: Saa er Dørene nu begge meged jndsvunden, Loftt og Gulf ligesaa, og under Gulved behøves som før een Bielcke:—

2 Vindverne fattes 3 Anverper og Kraage:—

3 Een Dør, som er østerst, befindes noged ned-siuncket:—

Afløsering Ao: 1731:—

2: Døre 2de: som er indsvunden med hollands Laasse og Nøgler, og Døre Rammerne blaae mahled:—

Vindvers Karmen 2de: med 4 Vindver udj hver og fuld Beslag i 2de: Rammer blaae mahled, udi hvilke Slagboerne ere noged indsvunden.—

Paneell, blaae mahled a 1 Allen i Høyden fra Gulvet paa alle 4 Sider af Muuren ligesom i forrige Gemack og blaae Lisser og *ditto* Paneell langs op i Vindverne, som alt her og der er noged adskilt i Listerne:

Gulved af Fiell, Bredderne derudi meesten løsse, og Bielcken derunder raaden:— Caminen med blaae Steen Ramme, hvoraf det øverste Stk. er mit itu, samt trende Fliiser for ved Caminen:— Skielderier 2de: Stk: et over hver Dør, med gammel dags sorte Rammer, og een ditto over een Dør, som gaaer ind i Gemacked No 3:—

3. Døre 2de: med fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de: derudi 8te: Vindver med fuld Beslag:— Paneell, blaae mahled beklæd paa Muurene neden omkring, ligesom i forrige Gemack:— Loftted, som er blaae mahled med *ditto* Carniis er indsvunden:—

4. Døre, 2de: blaae mahled, med *ditto* Ramme og fuld Beslag:— Vindvers Karme een med 4 Vindver og fuld Beslag:— Paneel blaae mahled 1 Allen i Høyden fra Gulvet:— Lofttet blaae mahled med ditto Carniis, som er begge Deel jndsvunden. — Gulvet af Fur Fiell, er noget gammel og indsvunden:—

Een aaben Camin uden Ramme med 3de: Fliiser forved:—

Veggene behøver Udspeckning og Kalcken nedfalden:—

5:— Døre 2de: med fuld Beslag, samt Laas og Nøggel jtem een Ramme blaae mahled og røde Lister:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver i 2de: Rammer blaae mahled:— Paneell for neden, af Veggene beklæd med røde Lister:— Gulvet af Furfiell, lidet indsvunden tillige med Loftted:— Caminen med blaae Steen Ramme og belagt med 3de: Fliisser for ved:—

6: Døre 2de: blaae mahled med *ditto* Ramme:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver og fuld Beslag i 2de: Rammer, feiler een Vindves Krog.—

Paneel blaae mahled a 1 All: i Høyden fra Gulvet paa alle 4 Sider, og hvide Lister:— Lofttet blaae mahled med Træ Carnis, lidet jndsvunden:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

2. Dette Gemack som har vered Ober Hofmesters Værelsse, befindes af Jnddeeling som før, og ligesaa med 2 Døre, Laasse og Nøgler, Vindve Karme 2de: og fuld Beslag:—

Paneeled er formedelst Forandring af Betrekningen mahled med guule Lister, ligesom Dør Listerne:—

Gulved i Høy Sall. Dronningens Tiid bekosted af nyt, mahled, og i god Stand:—

Caminen er tillugt med Muur, og 1 Jerndør, saasom i det Stæd er brugt Kackeloun, 2 af de derfor liggende 3de: Fliisser er i Stkr.

Skielderierne befindes:— Paa Vindverne en Rude i Stkr: Loftted findes at verre noged jndsvunden:—

3 Dette Gemack har vered Ober Hoffmesters Kammer, befindes som før og uforandret i alle maader.—

Ellers er imellem disse Kammere siden forrige Overlevering opført en Skorsteen fra Grunden igiennem, paa det at i Værelsserne oven og neden kunde Kackelovne opsættes, i samme Skorsteen er jt Jern Skyde spield:—

4 Dette Gemack har vered for Cammer Junckeren, befindes med Døre, Vindver og Beslag, ligesom tilforn:— Desligeste Paneeled:—

Gulvet nu noget meere slidt:— De 3de: Fliisser findes icke paa dette Stæd, thi ved det at Kiøcken Skorsteenen som gaaer her igiennem, blef af nye opbyggt, tog dend meere Rum end forrige, og Fliiserne ere andet Stæd henlagde som siden forklares fol: 23:—

5: Dette Gemack endnu som tilforn, saavit Døre, Vindver og Gulf angaar, alleeniste de nederste Stk: af Vindve buerne ere een Deel forfurnede, saa ere ogsaa 2 Rudder breckede.— Lofttet er underklæd og gibset in Ao: 1735. — Ved Caminen som er eftermuured med Steen og derfor een liden Jern Dør, er befunden, at Rammen er af Træ:— De 3 Fliisser forrefindes

6: Som nu kaldis *Dahmernes* for Gemack, befindes med Døre, Vindver og Gulf ligesom tilforn, ligesaa og Paneeled, men Vindvebuerne ere en Deell forneeden raadnede, og 4 Ruder ere breckede:— Loftted er underlagte og in Ao: 1735, gibssset — Fliiserne

Afløsering Ao: 1731:—

Gulvet af Fur fiell:— Caminen aaben med blaa Steen Ramme, som er mit i Stk., og 3 Fliisser for ved, hvoraf dend eene er mit i toe:—

7. Døre 3de; med fuld Beslag, er jndsvunden, og slutter intet tæt i Rammerne, der er blaa mahled paa dend eene Side, og paa den anden Side i adskillige Figurer og imagines:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver, og fuld Beslag i 2de: Rammer, blaa mahled, men Slagboerne røde:—

Paneel af adskillige Farver med Billeder, paa alle Sider i Gemacket, for neden ved Gulvet beklæd, som her og der er svunden, og i Liningen adskilt:—

Loftted udgiort med Gibs og ziired med smaa Billeder og anden *Staffering*; men Carniissen her og der, særdeelis ved dend øster Side, er endeel refnet og kiendelig brøstfædig:— Gulvett brun mahled, er indsvunden, og Mahlingen gammell.— Caminen aaben med blaa Steen Ramme og 3 Fliisser forved omlagt.—

Skielderier 2de: i oval, over de 2de: Døre, med Gibs Rammer i dreven Arbeide, som er noget refnet.— Ditto over tvende andre Døre, giort i Gibs oval, till Skielderier der udi at indssette:—

DEND NYE TILBYGTE FLYGGELL PAA ØSTER SIIDE NEEDERSTE ETAGE:—

8. Gangen ind till Kammerne, er belagt med Fiellegulv:— Døre 2de: ind til 2de: smaa *Cabinetter*, blaa mahled, ere jndsvunden og i Liningen adskilt, men fuld Beslag og Dørre Rammer:—

Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver, og fuld Beslag og Karmene blaa mahled:— Paneell blaa mahled a 5½ Qvarteer i Høyden fra Gulved paa begge Sidder i Gangen beklæd paa Muuren, med Listerne black røde mahled.— Loftet slet gibset med Carniis, som ved dend vester Side er meget revnet:—

9: Vindvers Karme een, med 4 Vindver og fuld Beslag, udi en Ramme:— Paneell af adskillige *Imaginis* og *Couleurer* beklæd paa alle 3de: Sider neden omkring Muuren fra Gulvet:— Lofttet underlagt med slet Gibs og een Carniis omkring af samme Slags, som paa 2de: Stæder er lidet sprucken:—

Gulvett af Furfiell:— Een aaben Camiin med Marmorsteenramme, hvoraf dend øverste Deel er gaaed midt i toe, omlagt forved 10 smaa Støcker blaa Fliisser:—

10. Vindvers Karme fem blaa mahled, derudj 20 Vindver og fuld Beslag, samt Slagboerne røde mahled og ikkun 3de: Jernstenger bag paa hver:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

for Skorsteenen findes alle trende breckede, og udi Skorsteenen er en Jernskyde spield:—

7. Har vered for Cammer Frøckenen

Dørene findes endnu i alt ligesom tilforn er anført. — Vindverne ere saa mange som før, men forandrede giort af stoere Ruder, og Buerne paa Kanterne forgylte, Buerne slutter ikke meged vel, 1 Anverp er borte, 10 Stkr: Ruder ere breckede kand dog sidde:—

Paneeled, er endnu /: siunlig:/ jndsvunden og løs som tilforn:—

Lofted undergibset, og i Stand som før:—

Men Guldvett saa meget slettere, som det nu er ældere:—

Caminen med Mur tillugt, og derfor 1 liden Jerndør, Fliisserne befindes som antegned:— Og ligesaa de 2de: Skielderier:—

Jtem over de andre Døre, de tvende ledige Skielderie Stæder:—

8. Gangen, befindes med samme Gulv, Døre, Vindve Karme, Paneel og Gibs under Loftted, som før, men Vindvebuerne ere forneden eendeel forraadnede, 4 Ruder i Støcker og 1 breckede:—

Paneeled eendeel jndsvunden:—

9. Eet Kammer for Hof *Dahmerne*, befindes som tilforn i alle Maader, og end saa meged bedre, at Gulved er omlagt og mahled, der dog noged igien er afslidt:— 2de Vindve Ruder i Stk: og 2de. breckede:—

10. Er et Hjørne Kammer, derudi findes ingen Forskiell, eller Forandring, alleene Caminen er tilmuured, og med een Jerndør for.—

Aflevering Ao: 1731:—

Paneel mahled af adskillige *Colleurer*, ligesom i forrige Gemack er omtalt, og af bemelte *Coleur* paa Muurene udj Vindverne beklæd:— Lofttet med slett Gibs, og en Træ Carniis, som er sprucken:— Gulvett af Fiell.—

Een aaben Camiin med een Marmor Steen Ramme, og 10 Stk Fliisser for ved omlagt:—

11. Gangen paa dend øster Siide i forbemelte Flygell.—

Vindvers Karme een, med 4 Vindver udi een Ramme og fuld Beslag:—

Een blaae mahled Trappe med 2de: Opgange, til de øverste Værelsser, og 4 Side Stk:, ligeledes blaae mahled.—

Udi samme Gang en anden Trappe med 2de: Side Stk., som er Gangen need till Grunden under Huuset, og er afdeelt for sig selv, og for Enden af Trappen 2de: Træ *Pillarer* blaae mahled:—

Een Grundmuur ej aaben, udi en stor tyk Qvadrat, som Skorsteenen foroven er bygt paa i de ommelte Værelsser:— Døre 2de: blaae mahled med ditto Rammer, 2de: Laasse og Nøgler, hvoraf Udgangen er till Haugen, fuld Beslag:—

Vindvers Karme 6 Stk: blaae mahled, med røde Slagboer, og tvende Vindver udj hver, fuld Beslag samt 3de: Jernstenger bagpaa hver Vindve:—

Lofttet af Fur med underlagte Furbielcker:— Gulvet udi samme Kielder er noget siuncken, men ikke nær saa meget som ved dend anden og vester nye Flygell er anteignet, vide hereftter Pag. 20.

Uden for de her forhen *nummererede* og anførte Gemacker i det øster Flygell er en lang Gang, hvorudi befindes:—

Vindvers Karme 6 Stk: med 24 Vindver blaae mahled og fuld Beslag, jtem Slagboerne rød mahlet, og bagpaa hver Vindve fem Jernstenger, feiler een Vindvers Kraag:—

Loftted er indsvunden—

Gulvett af Furfiell, er gammell, og i det eene Fag lige for Døren er Bielcken raaden:—

Midt uden for Gangen fra Gaarden af, er Opgangen indtill dette Huus med:—

Een Steen trappe af huggen Kampesteene, og Fliisser oven paa, med Jernstenger till Siideverc-

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Det mitterste Vindve paa Enden er bedeckt med Bredder, og med det, som Cammeret er betrectet med, overtrukken, dog findes Karmen og Vindverne endnu som før, og kiendes udvendig, de andre ere, deels de nederste Vind[v]ebuer noged forraadnede, og derfor slutter ikke, 7 Ruder i Stk:, og en Anverp borte, Gulved er mahled som forrige, og Paneled er 2de: Steder noged jndsvunden:—

11. Gangen, paa dend vestre Side i bemelte Flygell, hvortill fra dend anden Gang No: 8 er giort en nye Indgang og Dør for med Laas, Hengsler og Skufriegell:— Findes udi øfrigt, ligesom her, foran er beskreven, og ydermeere er giort en nye Lugge over Nedgangs Trappen, hvilcken allerede noged er brecked:—

Neden for Trappen findes de 2de: registerede Pillarer:— samt Skorsteens Grundvullen i god Stand:—

Døre 2de: blaae mahlede, der igiennem, Udgangen till Haugerne, af hvilcke dend vesterste er noged af Solens Varme jndsvunden:— Vindve Karmene ere de samme som før i nogenleedis Stand, men 2de: af Vindverne, ere af Storm og Sliid bleved brøstfeldige baade paa Blye og Glas:—

Loftted er endnu som tilforn:— Gulvett er 1736 belagt med nye Bredder:—

Samme Flyggels Underdeel bestaar af 11 smaa Fag eftter Bielckerne at telge, og af dennem ere de 6 Fag till Gaulen fradeelte ved jt Skille rum af Muur og Tømmer, derfor en Dør med Laas og Hengsler, hvorudinden een af Dammernis Cammerpiger har haftt sit Tøy:—

Uden for de først registerede 5 Gemacker, er en lang Gang og 6 Vindve Karme med 24 Vindver, Slagbuerne ere forneden meest hensmultrede, og fornemmelig i Hiørnerne, hvilcked og saa Vindve Karmene sammesteds, 5 Anverper, og en Kraag er bortte, paa Blye og Glas er og nogen Mangel, det er alt det samme, som Ao: 1731, er overlevered, og nu saa meget ældre.—

Lofttet er som før:—

Gulvet er repareret, og i bedre Stand end tilforn:—

Jndgangen paa samme Stæd, hvor ogsaa befindes dend registerede Trappe, af saadan Beskafenhed, som er anskreven, men denne Trappe,

Afl levering Ao: 1731:—

ket, med en Opgang for Enden, og fiire guulle mahled Træ Knapper; under samme Trappe er Nedgangen til Brøgerset og Kiøckenet med tilhørende Kieldere:— Een dobbelt Dør over samme Trappe blaae mahled, med Laas, Nøggell, og Hengsler, og en ditto Skaade forneden til Sammenheftning, samt een blaae Steenramme eller Portall, som paa nogle Steeder er smultered og Steenen afalden:—

2. DEND SYNNER LENGDE NEDERSTE ETAGE— begynt fra østre Ende.—

12. Døre een, mahled af adskillige *Coleurer* og *Imagines* som er indsvunden, og slutter ej tætt i Rammen, men fuld Beslag, Laas, Nøggell og videre:— Vindvers Karme 2de: blaae mahled, med 8te: Vindver, tilligemed Paneel Sidestkr., op med Muuren i Vindverne fattes een Vindve Haspe og 2de: Kraage, er og een-Deel Ruder i Støcker:— Paneel af Løveverk og Billeder udmahled, med grønne Lister, som er beklæd neden om Muuren i Gemacked; samme Paneelverk er meged sammen-svunden, og derover aaben og meged brøstfeldig:—

Lofttet underlagt med Gibs, forhøyet i Billeder og Figurer:— Gulvett af Furiell, anstrøgen brun og blaa i smaa Qvadratfigurer, mens er noget svunden, gammel og slidt:— Caminen, som er aaben, af Beskaffenhed som Lofttet med Gibs forhøyet i Billeder og Figurer med 3 Fliisser forved, og en gullands Steenramme, men Gibsvercket er paa Carniissen over Caminen revnet og forfalden:— Skielderier 2de: over Dørene, i oval, og Gibset paa Carniissen ved samme, revnet og forfalden:

13. Dend stoere Saell, som kaldes Cavallier Gemacket:—

Døre een, udtil Gaarden paa dend yderste og nor-der Side, blaae mahled, med røde Lister og fuld Beslag, men Karmen er siuncken, saa at Døren ej kand vel opluckles:— Vindvers Karme 4re: med 16 Vindver af fransk Glas, hvoraf mange Ruder er brecked:— Slagboerne røde mahled:— Paneell af Eeg, overalt paa alle 4 Siider af veggene fra Gulvet, betrocken, som bestaaer af 3de: Bretter i Høyden ej mahled; men deraf er 41 Stk: indsvunden og opsprucken saa og nogle af Listerne Fur, og trende Støcker borte:— Loftted underlagt med Gibs (som over Haugdøeren er revnet) og forhøyet i adskillig Figurer:—

Gulvett af Fiell.— Een aaben Camin som forrige med Gibs belagt een gullands Steen Ramme, hvoraf dend øverste Deel bestaar af 2 Støcker,

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Muur og Hvelningen, vill snart behøve Udspeckning:—

NB: er under Forretningens Beskrifning vedgiort:—

Denne Dør er nyelig repareret og i Stand, med Portalet, saaleedes som er anført.

SYNNER LENGDE NEDERSTE ETAGE fra øster Ende:—

12: Som var Ober Hoffmesterjndens Kammer, derfor ud til det følgende Gemak dobbelt Dør, og hollands Laasse for begge, lige saa dobbelt Vindver, og de nederste till at opskyde, men Vindvebuerne og de yderste ere noged furnede forneden, i øfrigt er Paneell Mahlingen, Gibs, Gulf, Skielderier ligesom tilforn, saavelsom Skorsteenen med sin Ramme, som nu er marmoreret, og Gibset repareret:—

13: For denne Sahl, som nu kaldis dend Stoere Roese:—

1. Jndgangs Døren vell dend samme som tilforn, men Fyldingen er gaaed løs, saavelsom blev ved adskilt, een Liste brecked, og Døren er brøstfeldig:—

2. Vindve Karmene, Vindver og Buerne, ere endnu saa gode som før.—

3. Paneeled findes som før, og i samme Stand:—

4. Gibsningen ligesaa, og skjønt det over Haug Dørren er repareret, saa findes det derimod andre Stæder her og der revnede, og brøstfeldig.

5: Gulved er det samme som før:—

6: Begge Caminerne ligesaa, og for dend aabne, er et Bret af Furielle, ellers i alt uden Forandring:—

Aflevering Ao: 1731:—

Jtem 3 Fliiser for ved Caminen:— Een ditto Camin i samme Sahl, af Beskaffenhed som nestforige, undtagen Rammen heell:—

FORUDEN:—

Een dobbelt Glasdør med Trærammer, og derover 2de: Vindver, hvorudj 2 Ruder er i Støcker, for samme tvende halve Døre er een Laas med 2de: Jerntrycker, een Stabel till een Hengelaas, een lang Jern Skydestang bag paa dend eene Dør for oven og forneden een Skaade med Stabbell.— Uden for bemelte 2de: Glas døre udtill Haugen 2de: enkelte Træe halve Døre af Fur, som er indsvunden, forfalden og Listerne derpaa løsse, saa at der behøves 2de af Eeg, dertill er een Laas og 2de: Trykker, een lang Jern Skuddestang for oven, og for nedene een Skaade paa dend eene.—

Een Trappe af Eeg nye forfærdiget afvigte Sommer udenfor bemelte Hauge-Døre, med 2de: Opgange, en fra hver Ende, med Trapper dertill, og 4re: ditto halve runde Trapper, saa og Æge Reckeværk for dend eene Side, for begge Opgangene; er beklæd paa synder Siide med Æge Breeder, hvilken Broe befandtes ej endnu at være mahled, er i god Stand, men dog lidet indsvunden:—

14. Døre een, mahled af adskillige Coleurer, som er indsvunden, og fylder intet i Rammen, der er grøn mahled ind till *Cabinettet*:— Døren har fuld Beslag:— Vindvers Karme 2 Stk: blaae mahled, med 4re. Vindver, hvorudi 18 Ruder er revnet men har ellers fuld Beslag:— Paneel Verk, mahled i adskillige Couleurer og Billeder a 6 Qter: i Høyden fra Gulvett paa alle Sidder af Muurene; Jtem ligesaa op i Vindverne dito Paneell beklæd:— Loftet forhøyet med Gibs i adskillige *Figurer*:— Gulvett af Fiell, som er mahled i brune og hvide Tauler, og er indsvunden:— Een aaben Camin forhøyet med Gibs i adskillige *Figurer*: som paa det eene Hiørne er i Støcker, med blaae Steenramme og 3 Fliiser forved:— Skielderier tvende i oval, over de tvende Døre med Gibsrammer jndheftted udi Muren, men Gibset revnet og Skilderierne gammell.—

15. Døre 4re:, till de andre Gemacker, som er indsvunden, og slutter ej tæt i Rammerne, mahled med adskillige Coleurer, og grønne Lister:—

Vindvers Karmen 2de: med 8te: Vindver og fuld Beslag, blaae maled, og Slagboerne røde:— Paneel, som forrige, mahled *imagines* a 6 Qter: i Høyden fra Gulvett paa alle Sider af Muurene i Gemacket, saavelsom og Paneel verk langs op i Vindverne, men er indsvunden og løs i Tavlerne

Tilbagelevering Ao: 1743:—

TILL SYNNER.

Een dobbelt Glasdør med Laas og Skufriegler, oven og nedene, 1 Liste løs, 5 Ruder i Stk:, over Dørren er 2de: Vindver giordt udi sidste Aar af 12 store Ruder, i god Stand:—

Udenfor 2de: enkelte Træe halve Døre etc: disse ere giorte af nye Eeg, og uvendig med Fur beklæd, derfor er een hollands Laas, Skufriegler, baade for oven, nedene og mitten, men paa Laassen er en Trækker brut i Støcker:—

Trappen er dend samme som var tilforn, men er siden baade repareret og mahled, de runde Trin ligesaa, alleene de ikke ere mahlede, men nu ere begge Deele jndsvunden af Regn og Vind slitt og brøstfeldig:—

14: 1: Der er ligesom for No: 12, dobbelt Dør, med fuld Beslag begge:—

2: Vindve Karmene gode, og Vindverne samt Buerne der alt er giort af nye, Træstenger og stoere Ruder af fransk Glas, ligesaa alleniste 4 Stk: Ruder ere overbreckede Indvendig Vindver af samme Sort, og de nederste at opskyde, men Rammerne endnu ej mahlede:—

3: Paneeled er det samme som før, og af samme Beskaffenhed, men nogle Tavler ere i sammen Ligningen adskilte og indsvundene:—

4: Loftted, og desligeste Gulvett, er endnu som før uforandret:—

5: Caminen er tilmuured, og derpaa er en liden Iern dør, Gibsset er repareret, Fliiserne befindes:—

6: Skielderierne befindes ogsaae, Gibset er jligemaade der repareret:—

15: Det vesterste i dend sønder Lengde, som er kaldett Audientz Gemacket:—

Dørene ligesom før registerede:—

Vindve Karmene ogsaae, men der er giort nye Buer, Træstenger, stoere Ruder og fransk Glas:— Jndvendig Vindver ligesaa, men Rammerne ere endnu icke mahlede:— Paneeled er det samme, og ligesom før:—

Gibnsningen under Loftted ligesaa, men er re-

Afløsering Ao: 1731:—

paa mange Steder tilligemed Listerne:— Loftet med forhøyet Gibs i adskillige *Figurer*, og en *ditto* Carnis, som paa dend vester Side, er her og der revnet, saavel som og dend mellemste Tavle:— Gulvet af Fiell brun mahled:—

Een aaben Camin med Gibs, som paa det eene Hiørne er et Støcke borte; Een blaae Steenramme, og 3 Fliiser omlagt udenfor:— Skielderier tvende, over forbemelte Dørre i Gibs Ovaler:— 2de: Gibs Ovaler, hvorudi er ingen Skielderier, er revnet og brøstfeldig:—

DEND ANDEN NYE TILBYGTE FLYGELL I VESTER SIIDE NEDERSTE ETAGE:—

16. Gangen, derudi befindes:— Vindvers Karme 2de: blaae mahled, med 8te: Vindver Beslag:— Paneel blaae malled med røde Lister, er paa begge Sider af Muuren, og lidet for Enderne, for nedden fra Gulvet beklæd:—

Loftted slett gibset med ditto Carnis, som er brecket:— Gulvet af Furfuell:—

17. Vindvers Karme een, blaae mahled med 4 Vindver, og fuld Beslag:—

Paneel mahled i *Figurer* og *Billeder*, fra Gulvet needen om Muren, saa og langs op i Vindverne:— Loftted underlagt med slet Gibs, og en dito Carnis.

Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, med blaae Marmor Steenramme, hvoraf dend øverste Deel, er i 2 Stk: og 10 Fliiser forved omlagt:—

18. Døre een, blaae mahlet paa dend eene Side, og paa dend anden med *Figurer* af adskillige *Couleurer*; Dør rammen er endog blaae mahled:—

Vindvers Karme 5 Stk:, med 20 Vindver, og røde mahled Slagboer samt 3de: Jernstenger bag-paa hver:— Paneel af adskillige *Coleurer*, i Høydend 6 Qteer:— og over alt forneden paa Muuren og langs op i Vindverne beklæd:—

Loftted belagt med slet Gibs og en ditto Carnis som over Caminen er sprucken:— Gulvett af Fielle:— Caminen aaben, med een sprucken Marmor-Steen ramme, og Fliiser udenfor omlagt 10 Stk:—

19. Gangen med:— Vindvers Karme een, blaae mahled, med 4re: Vindver og fuld Beslag; mangler een halv Tavle, som er borte og nedfalden:—

Lofttet med slet Gibs og en dito Carnis:— Gulvett af Fiell:—

Gangen op til Værelserne i dend nederste Etage, er bestaaende af 2de: Trapper blaae mahled, med

Tilbagelevering Ao: 1743:—

pareret og ziiret med Kongl: *Chiffres* og Krone over, i Hiørnene:— Gulved som før:—

Caminen er repareret og Fliiserne befindes

Skielderierne de samme som før over de 2de: Døre, og over de andre 2de: Døre ere Gibs Ovalerne endnu tomme:—

16: Gangen fra forrige Gemack i vester Siide:—

Vindverne og Karmene, saavel som Buerne, ere det samme som før, 4 Ruder ere breckede, Paneel i Vindve Rammer, ved Siderne er giort af nye, og er umahled:— Det øfrige Paneel er det samme som før:— og ligesaa er Gibsningen under Lofttet:— Gulvett er brun mahled:—

Fra nest forrige Gemack en Dør udi samme Ramme som dend anden er registreret:

17: Eet lidet Gemack, Døren fra Gangen, Vindve Karmen med nye Buer, Træstenger, stoere Ruder fransk Glas indvendig, dito Vindver, de nederste at opskyde, 3 Ruder breckede:— Paneel er det samme som før:—

Gibsningen, Caminen, ligesaa og Fliiserne findes:— Gulvet brun mahled:—

18: Ende Gemacket:—

Døren, dend samme som før, og i samme Tillstand, saavel som Rammen:—

Vindve Karmene, Buerne og Vindverne, de samme som før, mangler 2 Anverper og 2 Kraage, nogle Ruder breckede, indvendig Vindver Rammen grøn mahlede, Ruderne store af fransk Glas, deraf 7 Stk: allerede sprungen:—

Paneel som før:— Gibsett under Loftted er det samme som før, synes nu noget meere som før:— Gulvett brun malled:— Caminen og Fliiserne er ligesom før er anført, og ydermeere er giort 1 Jern Skyde spiell til Caminen:—

19: Gangen i dend østre Side, findes ligesom før uforandret, alleeniste der er giort en Luge over Nedgangen till Kielder Rummene, saa og end en Dør for Jndgangen udi samme Ramme med Hengsler og en Kraag paa:—

Gangen fra Kielderne, og till Verelser i nederste Etage, bestaaende af 2de: Trapper, og Reckeverk,

Afløsering Ao: 1731:—

dito udskaaren Recke side støcker, og Omgang derimellem:—

Forneden till samme Gang, er Needgangen til Grunden i Huuset, hvor Skorsteenen er andsat, som bestaar af een tyk *Quadrat*:—

Døre 2de ud til Haugen fra dette Flygell, blaae mahled med ditto Ramme, af fuld Beslag med Laasse og Nøgler:— Vindvers Karme 6 Stk: blaae mahled, med 12 Vindver, røde Slagboer, og 3de Jernstenger bag paa hver:—

Gulvet belagt med Muursteene er brøstfeldig j henseende Grunden, er, 4, 5, a 5½ Tomme siuncken, og derover er Gulvett derefter indfalden:—

Trapper een, med 2de. udskaaren Sidestøcker blaae mahled, og 2de: ditto Træe pillarer:—

20. Vindvers Karme 2de. blaae mahled, med 8te Vindver og fuld Beslag:—

Paneell forneden om Muuren 6 Qteer: i Høyden, blaae mahled, er noget indsvunden.— Loftted blaae maled med Træ Carnis, som er løs og brøstfeldig:—

Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, med blaae Steen ramme og uden for belagt med 3 Fliiser:— Muuren i vester Side ud till Haugen over Vindvers Karmene, revnet paa 2de Stæder gandske igiennem, og kiendelig baade uden og inden, hvileket tilstedeverende Haandværksfolck og andre beretter at vere begyndt for ohngefæhr 30 Aar siden, og har sin Aarsag at Fundamentet derunder maa være siuncken:—

UDI BEMELTE SYNNER FLYGELL:—

Uden for Gemackerne er een lang Gang, som findes saaleedis indretted fra vester Ende, med tvende smaa Kammere (uden Vindver) till Senge-stæder, med 2de: blaae mahled Døre, Hengsler, 2 Laasse og Nøgler:—

Vindvers Karme 6 Stk: blaae maled med 24ve Vindver og fuld Beslag:—

Lofttet overalt slett gibsett med ditto Carnis: Gulvett af Fiell langs igiennem Gangen: Muurene indvendig i Gangen rød og hviid marmoreret:—

Trapper 2de: italienske med 3de Opgange till de øverste Gemacker eller *Etagen*, og under hver Trappe et lidet Kammer, uden Vindver, med en Dør udi alt blaae mahled samt behørig Hengsler, Stabler, 2 Kramper og een Haspe:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

blaae mahled er det samme som før, og i u forandret Tillstand:—

Udi dend bem te: Skorsteens *Fundamenta* som fra Grunden er *in Quadrat*, og har gevælbte Huller paa Siderne, er indrettet 2de: Skabe med Rumme udi, samt Døre, Laasse og Beslag:—

Disse registrerede 2de: Døre, som er till Udgang paa begge Sider, befindes, og dend till vester er giort af nye, endnu ikke bleven mahlet:— Vindve Karmene ere det samme som før; Buerne og Vindverne i god Stand, og er bekostet 6 Jernstenger udi hver Karm, som er tilsammen 36 Stk:—

Loftted er med slett Gibs arbejde under de 6 sønderste Fag, Gulved er belagt over alt med Fiæle, Skillerummed, som af deeler de berørte 6 Fag, der ere indrettede till Dreje kammer, er af Tømmer og Steen, og derpaa en Dør med blaae Mahling, Laas og Hengsler:

Trappen med sit Rekkeverk og Pillarer, befindes som før er beskrevet:—

20. For gemacked:—

1: Døre 2de: med Laasse og Beslag i god Stand.

2: Paneelet befindes som anført

3: Lofttet ligesaa, Carnissen er repareret:—

4: Gulved er ligesom tilforn:—

5: Caminen ligesaae, alleeniste det øverste Stk. af Steen Rammen er brecked, der findes jt Jern Skyde spield, og for ved Foeden 4 Fliiser, deraf een i Stkr:—

Muuren er repareret over Vindved, Vindvis Karmene ligesaa, og er der giort nye Træ Vindvebuer, med store Ruder fransk Glas, ligesaa indvendig, ditto Vindver, og de nederste till at opskyde, jtem Laager med Skufriegler, Hengsler og Beslag, alt nydt og bekostet 1741:—

Tvende smaa Kammere rigtig befindes.—

6 Vindve Karme ligesaa, men mangler paa dem alle 6 Anverper og 1 Kraag, og nogle faae Vindve Ruder ere breckede, Vindvebuerne ere noged furnede forneden:— Loftted er i Høy Sall: Dronningen Tiid med Gibs *recovered*:—

Gulved er det samme som tilforn, og Muurene endnu i samme Tilstand:—

Trapperne aldeelis uforandret, ligesom og de derunder smaae Kamre, med dessen Døre og Beslag:—

Aflevering Ao: 1731:—

Tvende andre smaae Kammere, udi øster Ende af Gangen, med 2de: Døre blaae mahled, Laasse og Hengsler, men ingen Vindver.

Trapper een, i samme Ende, med udskaarne Sidestøcker, need till Kiøckenet, blaae mahled:—

Mit udi Gangen, ere tvende dobbelte halve Døre, ud til Gaarden, blaae mahled med Laas og Nøggel, samt en Jernskaadestang foroven, og en Skaade forneden, jtem 2de. Hengsler paa hver Dør, men dend eene Dør noget brecket forneden, og een Liste affalden:—

Udenfor samme Døre, een Steen ramme paa Muuren eller *Portall* af blaae gullands Steen, og derover Sl. Gros Cantzler Reventlaues *Effigius* i Gibs, med latinske Skrifft udhuggen, som meesten er spolleret saa og een Krone foroven paa Muuren heftted; *Portalen* i sig selv er overaltd megen brøstfeldig, nogle Steder Støcker affalden, og nogle Steder af Regn og Slud hensmultered, og ikke et stk: deraf udi Stand uden Mangell:—

Trapper een, som er Opgangen til bemelte Døre med huggen Kampesteene til Trin for hver Ende, samt en Rad Fliisser ovenpaa; og een stor dito, som alle ere i Støcker; ved dend eene Side af Trappen et Jern Traldværk, med 14 guule mahlede Trækopper, og under Trappen een Brandtmuur, som er bygt af Muursteene, Kalck og Gruus, er brøstfeldig, saa at Kalcken gandske affalder af Reign og Sluud, og Muuren smulteres; Nedgangen till Kielderne, er under samme Muur, som bestaar af en Trappe, der er huggen Kampesteene:—

DEND VESTER LENGDE NEDERSTE

ETAGE:— begyndt fra SYNNER ENDE:—

21. Dørre 2de:, der er ligesom forrige, og fylder intet i Rammerne, blaae mahled, med Laasse, Nøgler, Hengsler og røde Lister:— Vindvers Karmen 2de: blaae mallet, med 8 Vindver, og Slagboerne røde mallet.— Paneel blaae mahled med røde Lister, ofver alt forneden af Veggene beklæd, a 1 Allen i Høyden:—

Lofttet med en Træ Carniis blaae malled:— Gulvett af Fiell:—

Caminen aaben, med blaae Steen ramme Tegelseen for ved dend:—

Muuren for dend Synner Ende af samme Kammer er revned, og paa de andre Sider, som er Tavlevegge, behøves Udspeckning og Skieldning:—

22. Døre een, blaae mahled, med røde Lister, samt Laas, Nøggel og Hengsler.—

Vindvers Karme een, med 4 Vinver og fuld Be-

Tilbagelevering Ao: 1743:—

De tvende smaae Kamre i øster Ende, befindes men af Brug, er Dørene noged forringede:—

Trappen, som gaar ned till Kielderen, Gangen till Kiøckenet i forrige Tilstand:—

Mit for Gangen ere de beskrefne Døre i god Stand med detz Laas og Beslag, saaleedis som anført:—

Dette *Portall* haver Høy Sallig Dronningen ladet reparere, saa det findes i bedre Stand end tilforn:—

Denne dobbelte Trappe, hvorpaa er Opgang fra begge Sidder med detz Jernverk og Knopper er endnu som før, og oven paa med 4re heelle Fliisser forbedred, som tillforn laae i det Kammer No: 4:— Muuren derunder, hvor igiennem er Nedgangen till Kielderen, behøver at udspeckes og kalckes /: hvilcked nu og allereede inden Forretningens Udfærdigelse er skeed :/ —

VESTER LENGDE NEDERSTE ETAGE

fra synner Ende:—

21. Anden Kammer Jomfruens Kammer, Dørene befindes endnu i alt, ligesom for er anskrefved:—

Vindve Karmene ligesaa, desligeste Vindverne, men Buerne ere forneden noged gamle, 1 Anverp er borte:— Paneeled noged jndsvunden:—

Lofttet ligesaa, og 1 Stk: Fylding over Carniisen, ved Skorsteenen fattes jt Søm:— Caminen er dend, som fra Grunden, udi Sølvkammered af nye er opbyggt:—

Muuren og Tavleveggene ere noged reparerede, og overkalckede:—

Gulvett det samme som før:—

22. Dahmernes Gemackspige, og Kammerfruens Piges Kammer:—

Døren er ligesom er anført:— Vindve Karm og

Afløvelse Ao: 1731:—

slag:— Paneel blaa mahled med røde Lister forneden af Muuren beklæd:— Lofttet blaa mahlet, og derunder en Træ Carniis:— Gulvett af Fiell:—

Caminen aaben uden Ramme, med Mursteene for ved:— Veggene ligesom udi forige Kammer, behøver Udspeckning og Kalckning:—

23. Døre een, blaa mahled, med Lister af lige Couleur item fuld Beslag, samt Laas og Nøggel:— Vindvers Karme een, blaa mahled, med 4 Vindver:—

Lofttet blaa mahlet med en Træ Carniis:— Gulvett af Fiell:—

Veggene behøver Udspeckning og Kalckning:—

24. Døre 3de: blaa mahled, og røde Lister, fuld Beslag og ditto Rammer:—

Vindvers Karme 2de:, med 8 Vindver af fuld Beslag for hvilke Vindver som er Fadbordet, ere 8te. lange Jernstenger, og 4 ditto paa tvers og 2 ditto mindre, samt 18 Jernringe at holde Stengerne fast med:— Paneell blaa mahled a 1 Allen i Høyden fra Gulvett, paa Muurene beklæd:—

Lofttet blaa mahled med en Træ Carniis som nogle Stæder er løs:—

Gulved af Fiell:— Caminen aaben, med blaa Steen ramme er belagt udenfor med Muursteene:—

25. Døre een blaa mahled, med Laas og Nøggel samt hvide Lister:—

Vindvers Karme 6 Stk: blaa mahled med 24 Vindver af fuld Beslag, men dend eene Karm till Gaarsiden, er udi det nederste Stk. noget forfugtigt:—

Paneell blaa mahled med hvide Lister, paa alle 4 Sidder af Veggene:—

Lofttet blaa mahled med en dito Træ Carniis, som er løs og nogle Stæder brecked:— Gulved af Fiell.— Muuren, for dend synner Ende i dette Kammer over Døren till nest forrige Gemack er igiennem revnet:—

Udenfor bemelte Gemacker i det vester Flyggell, er en lang Gang, derudj:— Vindvers Karme 6 blaa mahled, med 24 Vindver og fuld Beslag:—

Gulvett af Fiell langs igiennem:—

Trapper een, blaa mahled, med 2de: Omgange, beklæd med Underfiæle, og udskaaren Side Stk: er blaa mahled.—

Under samme Trappe, et lidet Kammer til en Sæng, med en Dør blaa mahlet, Hængsler, Kram-

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Vindver ligesaa:— Paneeled noget indsvunden:— Lofttet som tilforn, desligest Carniisen:—

Gulvet jligemaade:— Caminen er dend samme som i forrige Gemack er anført, af nye at være opbyggt og er ligesom tilforn:— Veggene er reparerede og overstrøgne med Kalckning:—

23: Skredder Kammered:—

Døren er ligesom tilforn:— Vindves Karmen er nu saa meged meere furned forneden, som dend er ældre, og fattes 2 Anverper med Maaner og Kraage:—

5 Stk: Vindve Ruder breckede:— Lofttet og Gulved er ligesom tilforn, og er nedent om Paneell, ligesaadan som udi næstforrige Gemacker er anført:—

Veggene behøver at udspeckis og kalckis:—

24: 1. Dørene befindes uforandrede.

2: Vindve Karmene, og derudi anskrefne Jernstenger ligesaa:—

Loftt, Paneell, Gulv og Camin, er alt i forrige Stand, thi som dette Verelse har vered brugt til jt Meubel kammer, er det alleene vedligeholdt og hverken forbedret eller forringet:—

25: Meubel kammer paa Enden:—

Døren med Laas og videre, er det samme som tilforn, og af lige Beskaffenhed:— Vindve Karme 6, de samme som før, og er derudi hver Vindve Karm bekosted 4 Jernstenger op igiennem, og en till Mitten, jtem 2de: Tværstenger som er 7, og i dem alle 42 Stenger, med sinne Ringe:—

Paneel, Loftt, og Gulf, er det samme i alle Maader, og ligesaa kiendelig, er dend over Døren anførte Muurrist:—

GANGEN.

Vindve Karm og Vindver, alt det samme som før, men fattes 2 Anverper og Kraage, nogle Vindve Ruder breckede:— Gulvet saa meged meere slit, som det nu er eldere:— Trapper till Opgang, till de øverste Gemacker, denne samt Under klædnningen, og det derunder afdeelte Rum, jtem een Vindve Karm er i samme Stand som tilforn, alleeniste, Vindve Karmen er noged ældre.—

Afløsering Ao: 1731:—

pe, og en Stabbell.— Vindvers Karme een, blaae mallet, med 4 Vindver af fuld Beslag.

Midt udi Gangen, ind til Gaarden i denne Etage:—

Tvende dobbelte halve Dørre, som forneden er lidet slit, blaae mahled, med Laas, Nøgler og Hengsler, og een blaae Steen portall uden for Dørren, hvileken paa Foden ved dend norder Side er noged hensmulteret, men i øvrigt udi god Stand:—

Trapper een, af Kampesteene, med 2de: Fliiser ovenpaa, og en stor huggen Steen:— Traldværk af Iern for dend eenne Side af Trappen, hvorpaa Opgangen er, med 4 gulle mahlede Træeknapper:—

Derunder en Grundmuur, hvor gangen er igiennem til Kielderne i denne Etage og huggen Kampesteene till Trappe trin, men Muuren under denne Trappe, er ligesom ved forrige anført er:—

LIGESOM GEMACKERNE UDI ALLE 3de: Længder i dend norderste [nederste] Etage her forhen paa berørte Maade er forklared, saa bliver nu ligeledes, for dend øverste Etage, her anført som følger, nemlig:— paa

I DEND ØSTER LENGDE ØVERSTE ETAGE begyndt paa norder Ende

26. Vindvers Karme 6 blaae mahled, med 24 Vindver af fuld Beslag, røde Slagboer:— Paneel blaae mallet med røde Lister, over alt nedenom Muuren.—

Lofsted blaae mallet, og en Træ Carniis, er indsvunden, og vill omdrives:—

Gulvett af Fiell.— Een aaben Camin med blaae Steen ramme og Fliiser udenfor, hvoraf en er i Stk:— Muuren paa dend norder Ende, og vester Siide, er sprucken.—

27. Døre 3de:, blaae mahled, røde Lister, og 3de: Dør rammer:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver, og fuld Beslag:— Paneel blaae mahled, med røde Lister, ligesom i forige Gemack.— Lofsted blaae mahled med en Træ Carniis, er indsvunden og vill drives:— Gulvett af Fuirfiell:— Caminen aaben, med blaa Ramme af Steen, og omlagt uden for med Fliisser trende:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Mit for Gangen ud till Slottsgaarden:—

Dørene endnu ligesom før:— *Porthalet* kiendes *repareret*, men forneden till nordre Side, er jt Støcke af Foeden, endnu noged smulteret som før er meldet.— Trappen need till Gaarden med sin Ofverdeel, Triin, og Jernverk, uforandret, og som tillforn:—

Men *Fundamentet* under Trappen synes meget skrøbelig, derigiennem er Steentrappen need till Kielderværelserne, saaledes som forhen er anskrevet:—

NB. *Fundamentet* under Trappen allerede vedgiort, udvendig specked, og kaleked:—

PAA DEND ØSTRE LENGDE ØVERSTE ETAGE fra norder Ende:—

26: Gemacked paa Enden, som har vered Damernis Kammerpigens Værelse:—

Vindvers Karmene ere de samme som tilforn, een Vindvepost er bleven løs, 1 Vindverude i Stk: og nogle er breckede:— Paneel befindes i samme Tilstand som tilforn.— Lofsted er forbedret, 3 Fag lagt af nye, og det øfrige omlagt og sammen-dreved:— Gulvett er det samme som tilforn, og nu saameget eldre, ellers uden Mangell:—

Caminen er tilmuured og derfor er en liden Jerndør, ellers som før, og derfor er lagt udi een Ramme Muursteen, under Kackelounstedet:—

Muurens Beskaffenhed, skjønt det er noged ud-specked og kaleked, er ellers ligesom tilforn:—

27. Cammerbetienternes Spiissestue:—

Dette er afdeelt udi 2de: Gemacker og Værelser saasom till Cammer *Secetaire Justitz Raad Hoffmanns* Fuldmægtig, 3 Fag er afskilt med Tømmer og Steenskillerom, derfor en Dør med Hengsler, Laas og videre:— Samme haver sine forrige registrerede 3de: Døre, een fra Endegemacked, en anden fra Gangen, og dend tredie till det neste Værelse til Sønder:—

Paneel er udi begge som før:— Desligeste Loftt, Gulv og Vindver alt i god Stand Caminen tillugt, og med een Jerndør, samt Skufriegell forsiunet:—

Afløvelse Ao: 1731:—

28. Døre 2de med Karme blaae mahled og fuld Beslag.— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver ligesom forige:— Paneel, ligesom i forige Gemack med røde Lister:— Loftet blaae mallet med en Træ Carnis er indsvunden:—

Gulvett af Fiell:—

29. Døre, 2de: med Rammer blaae mahled:— Vindvers Karme een, blaae mahled, med 4 Vindver:— Panell blaae mallet med ditto Lister, forneden om Muuren beklæd:— Lofttet blaae mallet, med en Træ Carnis, af Beskaffenhed med forrige:—

Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, uden Ramme, og Muursteen for ved:—

Væggene behøver Udspeckning:—

30. Døre 2de: med Rammer blaae mahled, og fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver og fuld Beslag:— Paneell blaae mahled a 1 All. i Høyden, fra Gulvet over alt paa Muurene beklæd: Lofttet blaae mahled med Træ Carnis, er indsvunden, og Carnissen paa den synner Side noget løs:— Gulvett af Fiell: Caminen aaben uden Ramme, og med 3 Fliiser uden for:—

GANGEN uden for bemeldte Gemacker:—

Vindvers Karme 7 Stk: blaae mahled, med 28 Vindver, og fem Jernstenger bag paa Slagboerne:— Lofttet blaae mahled:— Gulvett af Fiell:—

31. Døre 2de: med Rammer, blaae mahled, og fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de: blaae mahled, med 8te: Vindver af fuld Beslag:— Paneel over alt forneden af Væggene blaae mahled med hvide Lister:— Lofttet blaae mahled, med een Træ Carnis af Beskaffenhed som i forrige Gemack:— Gulvett af Fielle:—

Caminen aaben med blaa Steen ramme, hvoraf

Tilbagelevering Ao: 1743:—

28: Cammer *Secrétaire Justitzraad Hoffmans* Kammer:—

Døre 2de: som før, og af lige Beskaffenhed:— Vindverne de samme som før:—

Panelled, Loftt og Gulf ligesaa, alleeniste Lofttet er omlagt, og med nogle nye Fielle forbedret:—

29: Som nu er det jnderste *Gardrup*:—

Døre ickuns een, thi dend eene, som var ud till Gangen, er eftermuuret:—

Vindve Karme een, som nye, med Buer og Træstenger, fransk Glas, og store Ruder, dobbelte Luger, og detzuden Luger indvendig med fuld Beslag:—

Loftted gibsett, ophæved som een Hvelning, og Carnissen af Gibs:—

Paneled og Dørene med nye Malning, lys Farve, og grønne Lister:—

Gulvet brun anstrøgen i god Stand:— Caminen er det Rør ved dend nye bygte Kiøckenskorsteen, som formedelst samme behøvende meere Rum, har nu 2 Rør mindre, og her ikke er aaben:—

30: Det uderste *Gardrup*:—

Dørene 2de: med guulle Lister ligesom Paneled:—

Vindverne med nye Buer, Træstænger, og store Ruder af fransk Glas, dobbelt Vindver samme *Facon*, og indvendig Luger med Hengsler, Skufriegler, og Behør, af samme Maling, som Paneel og Døre:—

Loftted er gibset, uden *Figurer*, med en slett Carnis:—

Gulved er det samme som tilforn:— Med Caminen har det samme Beskaffenhed, som ved nest forige er melt, saasom det er den nye Kiøckenskorsteen, der igiennem opløber:— Af Fliiserne findes ickun een, som er i Stk:, de andre ere andet Stæd henfløtte:—

GANGEN udenfor bemelte Gemacker:—

Vindve Karmene endnu som før:— Desligeste Loftt og Gulf, fattes 1 Anverp og 1 Krog og 1 Vindveue brøstfeldig, 1 Rude i Stk: og nogle breckede, de andre Vindveuer, forneden noget gl: og af Fugtighed beskadiget:—

31: Som nu kaldes For gemack:—

Dørene 2de: ere de samme som før, dend første for Indgangen, er udvendig med forrige Mahling, men indvendig lysseblaae grønne Rammer og *Figurer*, Listerne forgylte, ligesom og heelle Paneelværcket baade neden omkring, og i Vindverne er med grønne *images* og alle Lister forgylte:—

Vindverne af nye Buer med Træstenger, store

Afløsering Ao: 1731:—

dend øverste Deell bestaar af 2de: Stk., og 3½ Fliiser forved:—

32. Døre 2de: med fuld Beslag, blaae mahled paa dend eene Side:— Vindvers Karmen 2de: med 8te: Vindver af fuld Beslag, og Slagboerne røde mahlet:—

Paneell, mahled i adskillig *figurer*, nedenom Muurene, saa og langs op med Siderne af Vindverne:— Loftted med forhøyet Gibs, udgiort i Løveverk er her og der sprucken:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben med Gibs af Løveverk, og en ditto ovale Ramme till et Skilderie,

Een Ramme om Skorsteenen af blaae Steen, med 3 Fliiser forved, hvoraf dend eene er i Støcker:— Rammer i Gibs Oval over Dørene 4 Stk: til at sette Skilderier udi:—

DEND NYE TILBYGTE FLYGEL I ØSTER
SIIDE ØVERSTE ETAGE

33 Døre een blaae mahled paa dend eene Side, og grønne Lister med Karm, og paa dend anden Siide i adskillig *Figurer* med fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver og fuld Beslag:— Paneel værcket af Beskaffenhed, som i forrige Gemak. Loftted forhøyet med Gibs af Billeder og *Figurer* og ditto slett Carniis, Gibset her og der sprucken:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, med Marmor Steen ramme og 10 Fliiser forved:—

34. Døre 2de: malet i adskillige *Figurer* med blaae, Ramme og fuld Beslag:— Vindvers Karme 5 blaae mahled med 20 Vindver:— Paneel værcket ligesom forrige:— Lofttet underlagt med forhøyet Gibs i Løveverk og Billedarbeide, er her og der noget sprucken:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben med Marmor Steen ramme, og 10 Fliiser forved:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Ruder af fransk Glas, deraf en er bleven udstødt, og 4 brekkede, Luger for samme Vindver af nye og mahled som Paneled, forsiuned med Hengsler og Skufriegler, under Lofttet en heel Platfond, og Carniis af Træ blaae mallet:— Gulved er det samme som tilforn:— Caminen ligesaa, Foeden med Jernføder inkandted:—

32: 1: For Indgangen er dobbelt Dør, og altsaa er i dette Gemak dermed 4 Døre:—

2: Vindves Karmene nye, desligeste Slagbuerne med Træstenger og store Ruder, fransk Glas, 2 Ruder i Stk: og 1 Brecket:—

3: Paneled lys mahled, og med blaa *Possiturer*, Listerne forgylte, deslige Mahling findes ogsaa paa Dørene og i Vindve Stæderne:— Dobbelt Vindver og till at opskyde fornedden, ligesom i næst forige Gemack:—

4: Gibset under Lofttet, og over Dørene repareret, og ydermeere ziired med Høy Sl: Kongens, Dronningens, og de Kongl: Børns *Chiffres* med Krone over 6 Steder, baade udi Hiørnerne, over Skorsteenen, og lige over for:—

5: Gulved er det samme som tilforn:—

6: Caminen ligesaa, og Foeden med Jernplader omkring beklæd:—

DEND NYE TILBYGTE FLYGELL:—

ØVERSTE ETAGE:— ØSTERE SIIDE:—

33: Døren som før, alleeniste Mahlingen forandret efter Gemackerne baade ude og inden, og findes endnu en Dør udi samme Ramme med Laas og Beslag som de andre:— Vindve Karmene ere de forrige, men Buerne ere nye med Træstenger, store Ruder af franske Glas indvendig ditto Vindver, som fra neden er at opskyde:— Paneelverked saavel nedenom, som i Vindvestæderne, jtem Dørene er meged ziirlig mahled, alt med Kongel: *Chiffres* og Krone over, og derover visse *Symbola* alle Listerne og Kanterne forgyldte:—

Lofttet under gibset som før, og er repareret:— Gulvett brun mahled:—

Caminen tillugt, men befindes, med Ramme og Fliiser, som er anført:—

34:— Ende Gemacket:—

Dørene befindes som før:— Vindves Karme 5, men udi de 2de: Stæder paa Gaulen haver Høy Sal: Dronningen ladet bygge Skabe, som har samme Høyde, og ere malede eftter Paneled og Tapetet, men Vindverne sider dog uden till som før, Karmene og Buerne er fornedden noget beskadigede af Regn:—

Aflevering Ao: 1731:—

GANGEN i vester Side af denne Flyggell. Døre een, blaae mahled, med ditto Ramme, Laas, Nøggell, og 2de: Hengsler: Vindvers Karme 2de: blaae mahled, med 8te: Vindver af fuld Beslag, og Slagboerne røde malet:— Paneel blaae mahlet med grønne Lister, nedenom Veggene beklæd:— Lofttet er slet gibsett med en ditto Carniis, som er noged sprucken:— Gulvett af Fiell med en Lugge udj, samt 2de: Hengsler, og en Ring, hvor igiennem er Nedgangen till dend nederste Etage:— Væggene paa alle Sider, behøver Udspeckning og Kalckning:—

DEND SYNNER LENGDE:— ØVERSTE

ETAGE begyndt fra ØSTER ENDE:—

36. Døre 2de: malled i adskillig *Coleurer* og Billeder:— Vindvers Karme 2de: med 8te: Vindver af fuld Beslag, blaae mahled, Slagboerne røde:— Paneell maled som forige neden om Muurene saa og langs op paa Muuren i Vindverne:— Lofttet forhøyet med Gibs i Billeder og *figurer*, er udi det eene Hjørne revned over Carniisen saa og i det nordre Hjørne Carnissen revned:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben med Gibs forhøyet paa dend fordeste Side, hvoraf nogle Stk: Cortiner er sprucken, jtem baade Steen ramme og Fliiser omlagt:—

RIDDER SAHLEN

37: Dørre 2de: halve ud till Gangen, blaae mahled med guule Lister:— Endnu Døre 2de: i samme Sahll, som tilhører de andre Gemacker, blaae mahled med fuld Beslag:— Vindvers Karme 5 blaae mahled, med 20 Vindver udi fuld Beslag:—

Loftet gibset er med Bredder forhøyet, ziiret med en Blafons Perspentiv, men Gibsverked er særdeelis revnet udi alle 4 Hjørner, og derover meged farlig og brøstfeldig udseer, helst at det, detsuden her og der er sprucken i hver Taule, og er det elste Gibsverk her paa Gaarden:— Gulvett af

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Paneeled i øfrigt uforandret:— Lofttet undergibset og befindes i god Stand undtagen till det Gemack findes 3de: nye Vindve Karme og Buer og tillige Indervindver og Buer endnu uden Glas af Høy Sallig Dronningen dertil destinerede:— Over Skorsteenen er jt Hjørne noget afstødt:— Gulved brun anstrøgen:— Caminen tillugt, men ellers med Ramme og Fliiser som anført:—

35: Gangen i vester Side af denne Flyggell:—

Døren som før, og endnu 2de: nye halve Døre i samme Ramme, som endnu ej er mahlede:— Vindve Karmene ere de samme som tilforn, og for neden ere Buerne noget beskadiget af Regnen:— Paneeled som før, men Mahlingen saavidt forandret, at nu er Listerne guule:—

Gibssset er endnu noget sprucken, som før er observeret:— Gulvett uforandret:— For Nedgangs Lugen er en Skufriegell, og der omkring, er noged Træværk, ligesaadan, som det har været u forandret:—

SYNNERSTE LENGDE ØVERSTE ETAGE:—

36: Eet Sove kammer:—

Dørre 2de: som før, og endnu 1 Dør, udtill den store Sall i samme Ramme:—

Vindves Karme som tilforn, men nu nye Buer Træstenger, store Ruder, fransk Glas, jndvendig Vindver ligesaa, og de nederste at opskyde:—

Paneeled saavel nedenom, som i Vindvestæderne malled med grøn Sølvfarve, og Listerne forgylt:— Gibssed under Lofttet i god Stand, og i Hiørnene ziired med Kongl: Navn og Krone:— Gulved brun mahled:—

Caminen tilmuured, og derfor en liden Jerndør og Skufriegell, forrige Ramme, og derfor liggende Fliisser befindes:—

RIDDERSAHLEN:—

37. Dørre ud til Gangen 2de: halve, og detzuden nu 2de: udvendig i samme Ramme ligesaa med Laas, Hengsler, Skufrieger, og Behør:—

De andre 2de: Døre som tilforn, Vindve Karme, Buer og Vindver, det samme som før, og saae meget ældre, nu saa meget slettere, men der staar paa Sahlen 5 nye Karme, med Buer, Luger og indvendig Skydevindver, dertill destinerede:—

Lofttetz Undergibsnig haver Høy Sallig Dronningen vell ladet reparere som er kiendelig, men det er siden meget brecket og beskadiget, særdeelis ved det at de gamle Skorsteensrør in Ao: 1738 nedfält, og meget spolerede, hvorom udi efterfølgende videre forklares, og formedelst at dend

Afløsering Ao: 1731:—

Fiell, som, fornemmelig ved dend synner Side udi Vindverstæderne, er svunden og adskilt, og fattes Lister, som udi de andre Verrelsser:— Een aaben Camin, er gibset i adskillige Figurer med Steenramme, og 12 hvide Fliisser forved:— Een forlaaren Camin i dend anden Ende af samme Sahl:— Muurene forinden, fra det øverste till det nederste: slet gibsett:—

38: Døre een, maled i adskillige Figurer og Billeder:— Vindvers Karme 2de: med 8te: Vindver af fuld Beslag, samt Paneell Sidestøcker op i Vindverne:— Paneell mahled i adskillige Colleurer og Billeder, forinden om Veggene beklæd:—

Lofsted er med forhøyet Gibs i Billeder arbejde og ditto Carniis, som er sprucken:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, er foran gibsett, med blaae Steenramme, samt Fliiser forved omlagt:— Rammer 2de: i Gibs Oval, till at hefte Skildrier udi, er sprucken:—

Udenfor bemelte Gemack, er: Gangen af røde og hviide *marmorerede* Vegge:—

Vindvers Karme 6 Stk: blaae maled, med 24 Vindver af fuld Beslag, og røde Slagboer:— Loftet med slet Gibs og ditto Carniis, er meget sprucken, og et Stk: af Carniissen nedfalden:— Gulvett af Fiell:— Gallerier af Fiele 2de: Stk: blaae mahled og udskaaren, for Opgangen fra dend nederste Etage:— Døre een op til Lofttet, blaae mahled, med Laas, Nøggel og Hengsler, og inden for, eet gl: Fielle gulv:— Døre een, foruden forige, under Trappen, er gl: med 2de: Hengsler:— Trapper 2de: op till Lofttet, med Sidestøcker af Fiell:—

DEND VESTER LENGDE ØVERSTE ETAGE
begyndt fra synner Ende udi den nye tilbygte Flyggell:—

39: Døre 2de: maled i adskillig Figurer og Billeder med blaae *marmorerede* Rammer:— Vindvers Karme 5 blaae maled, med 20 Vindver af fuld

Tilbagelevering Ao: 1743:—

søndre Side af denne Lengde joe meere og meere udholder, at dend befrygtelig udfalt, og ikke det ved Støtter af Træe, og mange Jern ankere var forekommed, saa at Høy Sal: Dronningen fornødentlig reserverede Muuren at ville lade nedtage, og dend af nye opsette, hvilke Anstalter og Forsætt, dend altid visse, men paa denne Tiid uformodentlige Død, aldeelis forhindrede, og ligesom denne Forrehavende stoere Reparation, er ogsaa det øfrige, som derefter kunde paafuldt, ubefordret:—

Gulved er det samme som før:— Caminerne deslige, og i samme Tilstand, som ogsaa Muuren:— 38: Høyst Sall: Dronningens Sovecammer:—

Døren med Beslag som før, og detzuden en anden Dør i samme Ramme:—

Vindve Karmene findes gode, Buerne ere nye med Træstenger, store Ruder, fransk Glas, jndvendig Vindver af samme Sort, de yderste ere blaaemaled med forgylte Lister, men de inderste ickuns Grundfarve:— Paneled er med blaae Rammer, Tavlene med sort Grund, og Figurer af adskillige Coleurer:—

Gibset under Lofttet er repareret, og ziired med Kongl: Chifres udi de 4 Hjørner:— Gulvet brun mallet:—

Caminen tillugt, men Foeden jndkandted med Jernplader, og en Jerndør, med Skufrigler for Caminen, Ramme og Fliisser forved, findes som før, men en af dem er i Stk: Ovalerne uforandret:—

Uden for bemte: Gemack Gangen:— Vindves Karmene de samme som før, og Vindverne ligesaae, fattes 3 Anverper og 1 Kraag, nogle Ruder her og der ere breckede, Buerne forinden noged furnede:— Gulvet er dett samme som før, og ligeledes Reckvercket om Trapperne:—

Lofts Døren, og dend Trappe, samt Dørren under Trappen befindes uforandrett:—

DEND VESTER LENGDE
ØVERSTE ETAGE:—
fra synner Ende:— Den nye tilbygte Flyggell:—
39: Dørene saaleedes som er anskreven, alleene noged indsvunden, og fylder ej tæt udi Rammerne: Vindvebuerne ere af nye, med Træstænger, store

Afløsering Ao: 1731:—

Beslag, samt Slagboerne røde mahled, og 3de: Jernstenger bagpaa hver Vindve:— Paneell i Figurer af adskillig Farver, nedenom Veggene, saavelsom og langs op i Vindverne:— Loftted med forhøyet Gibs udi Billedarbeide, og ditto Carniis, som er noget sprucken Gulvet af Fiell:—

Caminen aaben med Marmor ramme og Fliiser forved:—

40. Døre 2de: udi en Ramme, blaa mahled paa dend eene Siide, og paa dend anden af andre *Coleurer*, med Laas, Nøggell og 2de: Hengsler:— Vindvers Karme 2de: med 8 Vindver:— Paneell over alt for neden af Veggene og op i Vindverne, som forrige mahled med Billeder og Løve verck:—

Loftet med forhøyet Gibs i adskillige *figurer* og en ditto slett Carniis, deraf et lidet Stk.:— af dend eene Liste nedfalden.— Gulvet af Fiell:— Caminen aaben, med Ramme af Marmor steen og Fliisser omlagt:—

41. Gangen udenfor bemt: Gemacker:— Døre een, maled som forrige, med Laas, Nøgel og Hengsler samt Dørrammene:— Vindvers Karme 2de: blaa mahled med 8 Vindver af fuld Beslag:— Paneell blaa mallet med grønne Lister a 1½ Allen i Høyden fra Gulvett paa alle Sider af Veggene beklæd:— Lofttet af slett Gibs med en ditto Carniis som er sprucken:— Gulvet af Fiell med en Lugge, dertill 2de: Hengsler med en Ring oven paa, der igiennem er Nedgangen till Verelsserne i samme Flyggels nederste *Etage*:—

DERNEST I DET VESTER FLYGELS GEMACKER:

42: Døre een, mahled af adskillige *Coleurer* og grønne Lister:— Vindvers Karme 2de: blaa mahled med 8 Vindver og fuld Beslag Paneell-mahled i adskillig *Figurer*, er forneden om Muuren beklæd, saa og langs op paa Muurene i Vindverne:— Lofttet ophøyet med Gibs i adskillig *Figurer*, som er gammel og sprucken:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben med Gibs i Løveverk,

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Ruder af fransk Glas, og indvendig dito Vindver, som forneden er till at opskyde:— Paneell er som tilforn, hvad Maling angaar, men Listerne, er overalt forgylt, saavelsom ogsaa Vindvebuerne jndvendig, og de yderste paa Listerne:— Gibsninngen som for Carnisen og dend slette Forhøyelsse udi Mitten noget sprucken.— Gulved er mallet brun:—

Caminen med Ramme, og for ved liggende Fliiser befindes, men er tilmuuret med Steen, derpaa en Ierndør og Ramme:—

40: Dørene er som før noget jndsvunden, og slutter ikke tæt udi Rammerne:— Vindve Karmene som før, Buerne af nye med Træstenger, store Ruder af fransk Glas, deraf 1 i Stk. og 2 breckede, indvendig ditto Vindver, deraf 6 Ruder breckede, disse Buer forgylte, og Listerne paa de yderste:—

Paneeled er mahled med Joppansche Arbejde, og alle Listerne forgylte, Dørene for samme Gemack, er til dend Side af Maling og Forgyldning paa Listerne ligesom Paneeled:— Gibset er som før, og i god Stand, alleeniste Carniisen over Døren fra nestforige Gemack er brøstfeldig og noget af dend øverste Kanteliste nedfalden:—

Gulved brun mallet og med een Stierne:—

Caminen til muured, og derpaa en liden Jerndør med Ramme, findes i øvrigt med Rammene og Fliisser som før:—

41. Gangen uden for bemelte Gemacker:—

Døren er som før, og detzuden er bekostet 2 halve døre udi samme Ramme med Hengsler og Beslag:— Vindve Karmene og Buerne ere det samme som før, nogle faae Ruder breckede:—

Paneled er det samme som før, er noget indsvunden, og er ommahled med røde Lister:— Gibset under Loftet er det samme, og saaledis som før:—

Gulvett ligesaa uforandret, Lugen derpaa er med een Skufriegell forbedret, eet Træeverck om samme Luge, med rød og hvid flammed Mahling:—

Dernest det vester Fløyels Gemacker:—

42: Høy Sal: Dronningens *audientz* Gemack:—

Døren som tilforn, men detzuden giort indvendig en anden Dør i samme Ramme med Laas, Hengsler og Skufriegell:— Dørene slutter icke tæt udi Rammen:— Vindve Karmene ere de samme som før, Buerne af nye, og med Træstenger, stoere Rudder, fransk Glas, deraf 3 Stk: noget brecked; jndvendig andre Vindver samme sort Glas, og de

Afløsering Ao: 1731:—

een blaae gullands Steen ramme, og Fliisser forved:— Gibs Ovaler 4re: over Dørene, at hefte Skilderier udi:—

43: Døre een, med fuld Beslag, blaae mahled, paa dend eene Side, og paa dend anden Siide udi Gemacket, adskillig Figurer og forgylte Lister:— Ditto ud till Gangen i det vester Flygell blaae maled, med Laas, Nøggell, og fuld Beslag:— Ditto i samme Ramme med forgylte Lister og Rammen blaae maled:— Vindvers Karme 3de: blaae maled med 12 Vindver af fuld Beslag Paneell maled som forrige, med forgylte Lister a 1½ Allen i Høyden fra Gulvett:— Lofttet forhøyet med Gibs i Billeder udgiorte: Gulvett af Fiell:— Caminen med een slett Gibs Carniis Steen ramme, og trende Fliisser forved om lagt:—

44: Døre een blaae mahled, med ditto Ramme og fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de: blaae mahled med 8te: Vindver og røde Slagboer:— Loftted blaae mahled med en Træ Carniis, Bielckerne derunder ere gamle:— Gulvett af Fiell:—

45: Døre 2de: med Rammer blaae mahled, og till behørig Laasse og Nøgler, samt hvide Lister:— Vindvers Karme een, blaae mahled, med 4 Vindver og fuld Beslag:— Paneell blaae mallet med hviide Lister, deraf 2 Lister borte, forneden om Veggene beklæd:— Lofttet blaae mallet, med en Træ Carniis er indsvunden, og ville omdrives, og dend eene af Bielckerne er brecked:— Gulvett af Fiell:— Caminen aaben, uden Ramme, blaae mahled, med Muursteene forved:—

46: Døre een, med Ramme blaae maled, guulle Lister og Beslag:— Vindvers Karme een, blaae mahled, med 4re: Vindver af fuld Beslag:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

nederste till at opskyde, deraf en Rude brecked:— Paneeled er det samme som før, og ligesaadan, alleeniste nu er Listerne forgylde, her og der noged indsvunden:—

Gibset under Lofttet er ogsaa ligesom tilforn, alleniste bleven noged mørkere af Varmen:— Gulvet, brun mahled, er ellers det samme som før.

Caminen ligesom i de andre Gemacker, hvor Kackelovne ere bleven opsatte, tilmuured, og derpaa een Jerndør. Ramme og Fliisser de samme, Foeden indklæd med Jernplader:— Ovalerne over Dorene saaleedis som er anført:—

43: Før gemacked:—

Døren er dend samme som før som forhen er anteignet ved No: 42, men her er endnu en Dør i samme Ramme, der ogsaa forhen er registeret:—

De 2de: Døre udi en Ramme ud till Gangen, ere de samme som tilforn:—

Vindverne ere i alt de samme som før:— Paneell ligesaa:— Desligeste Gibsningen under Loftted:— Samt Gulved:—

Caminen er endnu som tilforn, alleeniste derudi er, som andre Steder, lagt nye Foed, som er indkandtet med Jernplader, men nogle Steenne ere løsse:—

Til dette Gemack forrefindes 3de: nye Vindve Karme med Buer, og ligesaa Rammer og Buer til Jndervindver samt Luger, men alt uden Glas, berettes, af Høy Sl: Dronningen at vere dertill destinerede:—

44: Cammer Fruens Kammer:—

Døre dend samme, og ligesom før:— Vindves Karmene ligesaa, samt Buer og Vindver:— Loft, Bielcker og Gulf ligesaa, derigiennem opløber dend forhen ommelte af nye opbygte Skorsteen fra Sølv kammeret:—

45: Cammer Jomfruens Kammer:

Dørene ere som før med ald Behør og uforandred:— Vindve Karmen, Buer og Vindver ligesaa:— Paneeled jligemaade:— Item Loft og Gulv, derigiennem løber det ommelte Rør fra Sølv kammeret, saa der er nu paa disse øverste Gemacker ingen Camin, men alleeniste Rør till Kackelofne, Endnu er fra dette Gemack indrettet, med en Dør for en Gang som med Fielle er afdeelt forbie Trappen, hen till det lidet Gemack, som nu kaldis Kirkestoellen:—

KIRKESTOELEN

Dette lidet Gemack er forandret og indrettet till Kirkestoell, som befindes med 2 Døre, een fra de nestforrige Gemacker fra Gangen, som er af-

Afløsering Ao: 1731:—

Paneel blaae malled med guule Lister, er nede-
om Veggene beklæd:— Loftet blaae mallet med
Træ Carniis, som er løs, og 2 Stk: deraf nedfal-
den:— Gulvet af Fiell:— Veggene behøver Ud-
speckning og Kalckning:—

KIRKEN paa Slottet, er nest ved forrige Ge-
mack bemelte No: 46 i samme Lengde og *Etage*:—

Hvorudi befindes:—

Det høye Herskabs Stoell, som er hviid maled
med forgylte Lister:—

Dertil:—

2de: halve Døre med Jern Trækker, og derudi 2de
Vindver, med 6 Jern Stenger bag paa Vindver i
samme Stoell 6 Stk: med 3de: Stk: Jern Stenger
bagpaa samt Kraage, og Jern Knapper, jtem
Rammer af Træ:— Bencker een hvid mallet:—
Skammel een, er gl: og beklæd med grøn Rask:
Muuren paa Side Stk: beklæd for nede med
Fielle hvidmallet:—

Gulvett af Fiell:—

Alterbordet af Fuirbredder lugt paa begge Sider
og Ender, og for ved Alterbordet, en halv ovale
Communion Benk, rød og sort malled, er gam-
mell:—

Alter tavlen, med forgyldt, udskaaren Træ
ramme, og Lerred Skilderie mit udi, hvor Chri-
stus nedtræder Fanden, er paa een Deel Stæ-
der sprucken:— Prædickestoellen af Træ, med
forgylt Lister, udskaaren Billeder, blaae og hvide
mahlet med een Opgang og Trappetrin, beklæd
med Fielle bag paa; jtem 2de Sidestkr: som ere:

Tilbagelevering Ao: 1743:—

deelt forbie Trappen og till dette Gemak, een anden
derfra ind udi Kircken:—

Vindves Karmen er dend samme som før, men
Buerne ere nye med Træstenger, store Ruder, og
fransk Glas, dobbelte Vindver, og de jnderste
som de andre, alleene Buerne og Listerne forgylte,
Jtem Luger derfor indvendig med sinne Beslag:—
Paneled er nu Perlefarve, og Listerne forgylte:—
Under Lofttet er gibset, og med slet Carniis:—
Gulvett mallet udi Tavler:—

Væggene ere ikke at see, formedelst de ere
tapetzerede, Fra samme lidet Gemack er opbyggt
et Skorsteensrør, og ved Siderne af samme, 2
Skabe jndrettede som med Rammer og Afdeelin-
ger, ligesom ogsaa Dørene med Laas og Hengsler
ere forsiunede:—

KIRKEN:—

Denne kaldet det Høye Herskabs Stoell er hen-
flødt og staaer, Østen for Alteret, destineret for
Hoff Dahmerne, Mahlingen er nu som en *Marmo-
rering*, Listerne nye forgylte:— Dørene og Vind-
verne med Beslag og Stenger som tilforn, 2de:
Ruder i Stkr: Een Før benck mahled som Stoelen,
dend gl: med Rask beklædede Skamle, gandske
ubrugelig:—

Alterbordet er det samme som før, men med Mah-
ling som det øfrige staffered omkring dend ovale
Communion Benck, er af Høysal: Dronningen
bekosted en anden af meere Rum, og derfor et
smuckt Jern gitter Blomsterverk, som udi Mitten
presenterer de Høy Kongl: *Chifferes* og Krone
over, ved dend vestre Side, er Jnd- og Udgang,
Jerndør at till og oplucke, Paa samme Jern-
springell, som er sort mallet, Blomsterne udvendig
forgylte, og inden till med guul overstrøged, er 8
Mæssing Knapper, Benken udenfor Jernvercked
er med Klæde *violet Couleur* beklæd, som er meged
falmed:—

Alter Taulen er dend samme og ligesom tilforn:—

Prædickestoelen er omfløt fra det nordvest Hiør-
ne, og staaer nu mit i Kircken, dend er med lige-
saadan Opgang som før, mens udi øfrigt meget
forbedret, Mahlingen er marmoreret blaa og hvid,
Listerne og Ziratterne forgylte, oven omkring
beklæd med violet Fløyell, hvorpaa er 2 Radder

Afløsering Ao: 1731:—

udskaaren, malled og forgylt, og 2de: Træpillarer forneden:— Himmelen over Prædickestoellen med forgyldte Lister, og er af samme Arbeide som Prædickestoellen, derpaa Sl. Gros Cantzler og Grotz Cantzlerjndens Nafne:— Præstens Stoell med een Dør, dertill 2de: Hengsler, samt aaben drejed Træværck for oven, og en Bænck udi Stoelen gul mahled:— Degnens Stoell af samme Beskaffenhed:—

Daaben af Træ, staar paa et Billede med een udskaaren Bog i Haanden, og et Lam ligger for Foeden i Træe udgravet; Samme Billede er hvidmahled med en forgyldt Kronne, og ditto Skierf over Livvet:— Cronen over Daaben af Træ, hvid mahled med forgylte Lister, og henger udj een lang Jernstang, derpaa 3de: Træknapper, som ere forgylte:—

Kirckestoelle 14 Stk: brunne guule mahled, med 2de: Bencker i een af de øverste paa hver Side, og i hver af de øfrige ikkun een tillige med en smal Liste till Forstycke, paa hver Dør ere 2de: Hengsler:—

Gulvett af Fiell:—

Vindvers Karme 10 Stk: blaae mahled med 40 Vindver af fuld Beslag, og for de 2de: Vindver bag Alteret ere 2de: Fielle Skoder med behørig Beslag, afdeelt i ½ve Laager:— Loftet ofver Kircken bestaar af en rund oval Gibs; Pillarerne er revned paa mange Steder i dend vester Side:—

Orgelvercket bestaar af eet Pulpitur, tvers over Kircken, marmorered og blaae Lister, med Sallig Herr Gros Cantzler og Gros Cantzlerindens Reventlaues Naun og Vaaben midt paa af forgylte Bogstaver og anden Staffering i udskaaren Arbeide, med tvende Pillarer neden under, røde og hvide marmoreret; og er bemelte Orgelverk indrettet med ald sin Behør, Belge-Blæsser, Pibber, og aatte Stemmer:—

UDENFOR anførte GEMACKER OG KIRKEN i dend vester Lengde, øverste ETAGE:—

Een lang Gang med Fielle gulv:— Vindvers

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Guld Gallon, men Fløjelett er paa et Stæd i Stk: slitt:—

Himmelen er af Arbeide som før, og ydermeere ved Omfløtning giort større, og ovenpaa fleere Ziiratter, foran mit paa *præsenteris* Høy Sal: Dronningens *Chiffres* og Kongel: *Crone* over:—

Præstens Stoell befindes ligesom før, allene Malingen er som det øfrige udi Kircken, og Listerne uvendig forgylte:—

Degnestoelen er af mangell for rum bleved udfløt, da Damernis Stoel som oven er meldt er bleved op i kircken hensat:—

Daaben er det samme som før er registeret, u for andred i alle Maader, saavel som og det derover hengende Decke, og begge er med nyere Mahling forbedrett:

Stoelenes Tall, er forøged med 2, saa at der nu er 16, 8te: paa hver Side, og ere udi øfrigt som før, alleene Mahlingen' er *Marmorering* og Listerne guulle, udi de 2de: øverste Stolle, ere stoppede Benckehiønder af *violet Colleur* groft Klæde:—

Gulved er reparered og mallet udi Tavleverck, mørk og hviid:—

Vindve Karme ere saa mange som tilforn, Malingen dersom over alt forbedred, Vindvebuerne nye med Træstænger og fransk Glas, Dobbelt vindver af en Sort, og detz uden Luger forinden, med Hengsler og fuld Beslag:—

Loftet er det samme som før, vell er Gibsset repareret, og hvittet, men ved det sorte Betreckning er det nogle Stæder igien bleved lided beskadiget, Pulpituet, hvorpaa Orgelvercket staar, er endnu det samme, men Verked er forbedred, med 2de: smaa Klockestemmer, og i øfrigt vedligeholt:—

Under dette Orgell Pulpitu, hvor dend saakaldede høye Herskabsstoell stod tilforn, finder mand, at fra det lidet Gemack nest Sønden for er 3de: Vindve Karme med 6 Vindver udi af fransk Glas indrettede, hvoraf haves Udsigt til Kircken, og derunder, imellem 2 Døre, dend eene Indgang fra dend lange Gang og dend anden fra berørte Gemack, eet smuck Paneell ziired med det danske Kongl: Vaaben og *Chiffres*:—

Gangen findes som før uforandret:—

Aflevering Ao: 1731:—

Karme 6 Stk: blaae mahled med 24 Vindver af fuld Beslag, samt røde Slagboer:— Loftet blaae mallet, men af Bielckerne derunder een Deel gammell:—

KILDERNE MED BRØGGERS OG

Kiøcken, som ere under dend nederste Etage, langs igiennem alle 3 Flygler, bestaaende udi følgende

1— UDI DEND ØSTER LENGDE fra nor-der Ende

1— BRØGGERSET:—

Døre een, med Laas, Nøggel, og 2de: Hengsler? Vindvers Karme 8 med 16 Vindver, og 3 Jernstenger bag paa hver Vindve:— Fielle Luger 6 Stk:, brune mahled for Vindverne indtil Gaarden med 2 Hengsler paa hver, een Kraag, 2 Stabler og 1 Jern Hvirvell; foruden 8 Vindvers Karme brune mahled, mesten gl: tillige med Blyed og Slagboerne:— Een stor bred Skorsteen, med en gl: Bagerofn i dend eene Siide, som er ubrugelig og vil af nye opgiøres, og Skorsteenen i sig selv, er ved Grunden paa dend synner Side noged smultered af Fugtighed, saa og noget revnett derfra og til Hvellingen paa 2 Steder, som kand udhuggis og repareris:—

Een muured Grue for Enden af Skorsteenen till en Brøgger Kiedell, som derudi er indsadt og er antegned paa Gartnern Mester Nicolay Ruders Inventaj Register:—

Jndretning till een Kiølle udi samme Skorsteen, som icke er i Stand, samme befindis ickun at vere en Afdeeling, og ingen anden Indretning:—

Een lang Rendesteen, belagt i Siiderne og Bunden med Muursteene, og en Jern Rist for Enden need i Muuren:—

Trærender 4 Stk: for Enden af Rendesteenen, som ere nedsatte i Gravene, hvor Vandet har sit Løb igiennem, der alt kommer fra dend Søde Bøg udi Lysthaugen:—

Een Post af Træe med en Kaaber Hanne:—

Een Vandrende som løber till bemelte Post og kommer fra dend Søde Bøg ovenfor Mølledammen, igiennem Lysthaugen, og over Grafvene ved Slottet, hvor Renderne ligger paa Pæle needsat i Grunden:—

Loftt i Brøggersett eller Kiøckenet, tillige med andre Kielldere, udi alle 3de. Lengder befindes ingen, men gevølbte Grundmuur af Muursteene med tilhørende Pillarer; men Hvelningerne

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Vindvers Karmene, Vindver, Loftt og Bielcker det samme som tilforn, men fattes 4re: Vindves Kroge:—

KIELDEREN MED BRØGGERS

og Kiøcken, som er under dend nederste Etage:—

1. BRØGGERSET

Døre een, med Nøgle, Laas og Hengsler, befindes:— Vindve Karmene 8te: med 16 Vindver, og indvendig 6 Luger, alt nyelig repareret og i god Stand:— Skorsteenen findes, men dend gammell ubrugelig Ofn er afbrudt, i det Stød et lidet Brøgger Kammer med Fiælle, Dør, Laas og Hengsler afdeelt:—

Kiedel og Grue befindes ligesaadan som tilforn:—

Afdeeling till Kølle er forandret, og i det Stød er et Verelsse jndretted till Bagerss, er derudi ogsaa en nye Vindve Karm i goed Stand:—

Rendesteenen som beforder Vandet fra Kiøckenet igiennem Gangen, og det saakaldede Brøggerse, der i høy Sal: Dronningens Tiid er brugt till Vaskerhuus, og need till Gravene befindes, men de Steene, hvormed samme er lagt af Vandløbed, hensmultered, ligesom og Jernristerne af rust:—

Ligesom Vandet endnu har sit sædvanlige Løb og spinger baade i Kiøcken og Vaskerhuus, saa kiendes ogsaa deraf Renderne at være i Stand:—

Posten med Kaaberhahne findes, men Posttræed noged gammell:—

Alle Gevølbterne findes som før, dog her og der Tiid og anden i Høy Sallig Dronningens Tiid reparerede:—

Afløsering Ao: 1731:—

overalt i alle Kiellder værelsserne, befindes eendeel sprucken og refnede særdeelis over Vindve Karmene:—

KIØCKENET

2—Døre een, med Laas, Nøggell og 2de: Hengsler. Een dobbelt Skorsteen, med jt Jldsted paa hver Siide, og 2de: store tykke Jern Pillarer, forved det eene Jldstæd; For neden ansees denne Skorsteen at vil af nye ombyggis, formedelst de mange Sprecker og Revner derudi befindes:—

Gulvett af Muur og Kampesteene sammenblandet:—

Vindvers Karme 8te: brune mahled, med 16 Vindver, og røde Slagboer; samt aatte Lugger for Vindverne i dend vester Side indtill Gaarden af fuld Beslag, men alle meesten gl: som forrige:—

Een lang muured Ildbenck, men ingen Jern Rister till dend, uden hvis som er anskaffed siiden hindes Maiths: Encke Dronningen er kommen till Gaarden, med elleve Huller foroven og 13 stoere forneden, alt af Grundmuur:—

Een Træpost med Kaaber Hane, og underliggende Rende fra dend anden Vandpost i Brøgger-set:—

3: Eet Kammer udi bemelte Kiøcken, med Dør, Laas, Nøggell, og 2de: Hengsler:—

Men Dørren i Stk: og moxen ubrugelig tilligemed Laassen, een Ramme gammel med 2 Vindver brune mahled, udtill Haugen, udi hvileke Vindver Blyed er brøstfeldig og Glasset i Støcker:—

4: Kiøcken Skriveriet, derfor, een gammell Dør med Laas og Nøggell:—

Vindvers Karme 2de: med 4 Vindver, og 12 Jernstenger indenfor samme, som ere heftet fast udi Rammerne

KIELDEREN

5: Een Dør som forrige, og en ditto af samme Beskaffenhed:—

Een aaben Skorsteen, med een liden Bagerofn ubrugelig:—

Vindvers Karme een, med tvende Vindver som forrige, og tvende Træluge brune mahled:— Endnu een Dør i denne Kielder med Laas, Nøggell og Hengsler, alt gammel og særlig Laassen:—

Bemeldte KIELDERE:—

Forskrefne Kielder No. 5, behøver fornemmelig Udspeckning og Kalckning, særdelis i Vindvestædet:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

KIØCKENET—

2— Døren findes som før:— Skorsteenen er 1732 for Fare Skyld, nedtaget, og en anden af 4 Rør af nye opbyggt, som befindes bedre *faconeret* end forrige, og i Stand, alleeniste Ildstædet er noget opstødt, og vill repareres:—

Gulvett kiendes her og der med nye Steen repareret, og nu er bedre end forhen er anført:—

Vindve Karmene findes forbedrede, og udi de 4 till øster, ud till Haugen er 6 Jernstenger udi hver Karm, og Vindverne i god Stand, de 6 Vindver ud till Slotted, ligesaa alleene 5 Ruder er i Stk:, dend 8de: Karm, er brugt at indkaste Vædett igiennem, og derfor er der ingen Vindver men Lugger derfor, ligesom for de andre 3 Karme paa samme Siide, ved Siiden af Skorsteenen er et Rum med Bredder afdeelt till Brende Kammer, hvor Vedden nedkastis:— Ildbencken findes og med 7 goede Jernrister forsiunede:—

Træposten kiendes i god Stand, med samt Hahne og Skrue:—

3: Cammeret, derfor er bekostet en hollandsk Dør, og Vindve Karmen samt Vindverne i god Stand, befindes ogsaa derudi 6 Jernstenger, udi dette Kammer finder mand en muured Pille under Hvelningen, hvorover Skorsteenen imellem de Gemacker No: 2 og 3, er opført:—

4: Kiøckenskriveriet, derfor Dør og Laas som tilforn, men baade Vindve Karme, Vindver, Stenger, og alt forbedret, og ydermeere er till hver Karm jt Sprinkerverk af Staaltraad i Fyr Ramme, at indsette, naar Vindverne opluckles:— Gulvett er afvigte Aar lagt med nye Bredder:—

KIELDERE:—

5. Denne aaben Kielder der er som en Gang fra Kiøckenet till Værelsserne foroven og till de andre omkring verende Kieldere, befindes i alt som er skreven, og dend eene Dør er til Kiøckenskriveriet, saa som dend Dør derfra till Kiøckenet er eftermuured, i Henseende at Varmen derigiennem var hinderlig:— Af Vindvet er 1 Rude i Stk:, fra samme Kielderum er med Fuur Breder afdeelt et Rum fra Kiøckenskrifveren som brugtes till Lysse kammer, der for er Dør med aaben Laas og Hengsler:—

Afløsering Ao: 1731:—

6: Een Dør som forrige med fuld Beslag:— Vindvers Karme 2de:, med 4 Vindver, dend eenne Karm paaheftted 6 Jernstenger indvendig foruden de smaa Vindvestenger, som ere heftted bag paa Vindverne, Blyed paa samme Vindver brøstfeldig, og nogle Ruder i Støcker:— Gulvett bestaar af Muursteene:—

7—Een aaben Skorsteen:— Vindvers Karme een, med 2 Vindver, og 5 Jernstenger indenfor samme, men paa Blyet brøstfeldig og gandske i Stkr:—

2— DEND SYNNER LENGDE:—

fra Øster ende

8:— Een Dør med Beslag, Laas, Nøgell og 2de: Hengsler:— Vindvers Karme een med 2de: Vindver, og 6 Jernstenger jndenfor:— Een ditto Karm med 2de: gamle Fur Lugger men ingen Vindver derudi:—

For Jndgangen fra Steentrappen her forhen anført een Karm med 2de: Vindver:— Muuren i bemelte No: 8, er særdeelis revnet i begge Ender, behøver Speckning og Udkalkning:—

9: Een Dør af Beskaffenhed som forrige:— Vindvers Karme 3de; men ikkun 2de: Vindver i dend eene, sex Træ lugger med Beslag alle gamle: Sex Jernstenger indenfor Vindverne:— Muuren er revned fra dend anden Kielder og gaar igiennem i denne:—

10. Een Dør med Laas, Nøgell og 2 Hengsler:— Vindvers Karme 3de: med 6 Vindver, og 18 Jernstenger inden for, de 2de: af Vindvestederne eftermuured i synner Side:— Muurrevnen fra forrige Kielder gaar lige igiennem denne, og igiennem dend vester Gaull ende, behøver Speckning og Kalkning:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

6: Dette Værelse brugt till Kammer for Vaskerpigerne, findes endnu som før:— Vindverne ere forbedrede og i god Stand:—

7:— Udi dette Kammer er 1743 lagt Fiellegulv, Vindverne ere forbedrede, brugis nu af Kammerbordets Taffeldecker Koene, hvis Mand Johan Brun er Arbeids karll i Viin kielderren, som selv har ladet nye Dør derfor giøre og dend gl: store Dør lagt i Forvahring:—

Vindve Karmen med dets Jernstenger findes i god Stand:—

DEND SYNNER LENGDE:—

8: Gang dertill fra Slotsgaarden, need ad een Steentrappe, ved Jndgangen 2 halve Døre med Hengsler og Beslag, udi dette aabne Kiælderrum er ikkuns en Vindve Karm med 2de: Vindver, hvoraf er 4 Ruder i Stk.: med Luger for udvendig, som er det samme, der forhen er beskrevet, udi Overleveringen 1731, og nu saameget ældere, det andet Vindvestæd er eftermuured:—

9:— Som bruges till Rulle kammer:—

Dørren er dend samme som tilforn, Vindve Karme 2de:, udi den eene 2 Vindver brøstfeldige, og udi den andens, er ikkuns 2 Træ Lugger, Jernstengerne ere forfløtte till de forhen registerede Kieldere:—

Rifted udi Muuren er endnu ligesom før, fra denne Kielder er afdeelt en Kul Kieldere, Skillerrummene af Tømmer og muurede Vægge, og derfor en gammel Dør med aaben Laas:—

AF GARTNER KIELDEREN:—

10— Derfor er en Dør med Laas og Hengsler som tilforn:— Vindve Karme 4 med 22 Jernstenger, Vindverne brøstfl: baade paa Blye og Glas, og paa dend vestre Ende, hvor *Mesnageret*, udenfor er bygt og indrettet, ere Vindverne udi 2de: Karme deraf fordervede, et eftermuured og de 3 forfaldne, fra denne Kielder har verred Gang ud til Kalckkielderren, under dend vestre Fløy, men Døren er tillugt og ej bruges; der er ellers fra denne Garten kielder afdeelt, een anden liden Kielder, som till Høy Sall. Dronningens Øllkielder, Skillerrummed af Furbreder, og derfor en Dør med Laas og Beslag, atter en anden Dør som ved Indgangen adskiller disse Kieldere, ligeledes med Laas og Beslag,

Afløsering Ao: 1731:—

11: Een Dør som forrige Vindvers Karme 2de: med 4 Vindver, og 4 Luger af fuld Beslag:—

3. DEND VESTER LENGDE fra synner Ende:—

12: Een Dør med Laas, Nøggell, og Hengsler:— Vindvers Karme 2de: med 4 Vindver, og 11 Jernstenger, Slagboerne er gammell:— Fra dend synner Kielder, een Dør med Laas og Hengsler, men alt forrusted, forraadned og ubrugelig:— Muuren paa dend vester Gaull ende, fornemmelig i Vindvestæderne, er gandske indfalden og hensmultered, behøver nye Reparation, overalt behøver ellers denne Kielder gandske Udspeckning og Kalckning:—

13: Een Dør som forrige:— Tvende Vindver med Beslag:—

14: Een Dør med Laas, Nøggell og Hengsler er gl. Vindvers Karme 2de: med 4 Vindver:— Een aaben Skorsteen, behøver Udspeckning

15: Een Dør, med Laas, Nøggell og 2 Hengsler, alt gammel:— Vindvers Karme een, med 2de: Vindver.—

16: Af Beskaffenhed som forrige:—

17. Ligeleedes:—

18. Een Dør med Laas og Nøggell, er gammell:— Vindvers Karme 6 Stk: med 12 Vindver, og 8 Luger for de 4 Karme udtill Gaarden:— Een aaben Skorsteen:—

Muuren er i nogle Vindversteder af Fugtighed nogett hensmulterett:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

udi Gartnerkielderer er 2 Radder brede Hylder gandske omkring af Furtømmer og Bredder till Haugefrugters og Kiøckenurters Forvahring:—

11: Som er Viinkielderen, Døren med Laas og Beslag som tilforn:— 2de: Vindve Karme, og der i 4 Vindver i god Stand, samt udvendig med 8 Jernstenger i Karmen forsyenet, denne Kielder er ellers adskilt udi 2 Rum med it Stackit af Fur Træe, og detz uden er dend yderste Kielder, endnu et andet lidet Rum afdeelt, med ligesaadan Stackitverøk som det andet, og paa det første en Dør og en liden Laas:—

12: Fra synner Ende som brugtes til Kalckkieldere men samme er igien afdeelt udi 2 Skielle- rumme af Furtømmer og muured Vegge, Vindve Karme 2de: med 4 Vindver, Jernstengerne findes ikke, men ere forfløtte, som Forretningen andet udviisser,

Dør till Jndgang een, dend samme som tilforn, men Laasen er aftaged, og sat for een af de inderste Døre, dersom endnu kaldis Kalckkielder, for det 2det Rum som er jndrettet til at henge Vilt Deputat udi, een nye Dør med Laas og anden Beslag:—

13: Er ligesaa deelt udi 2de: Verelser for Laqveierne alt med Fiellegulf belagt, Vindver og Døre for begge i god Stand, dend synnerste med aaben Laas, og dend anden med hollandsk Laas, Skille- rummed er af Furbredder:—

14: Som kaldes Sølv kammered, er ogsaa ved Skillerum afdeelt, men ickuns en Jndgang, imellem disse Kieldere haver Høy Sal: Dronningen bekosted en nye Skorsteen igiennem heelle Huuset op igiennem Verelserne, Skilderummed er af Tømmer og Steen, og derpaa en gl: Dør med Hengsler, Klinger og Haandfang, 11 Jernstenger, som dertil fra andet Sted er fløtt, Vindvebuerne forneden noget furned:—

15: Sveitzerkarlenes Kammer endnu som før uden Forandring:—

16: Har vered till Kockerdrengene, ligesaa:—

17: Kuldkammer ligesaa, alleene der er sat 9 Jernstenger i Vindverne, og derfor en nye Dør, Vindverne noget brøstfl: paa Glas og Blye:—

18: Som her kaldes det gamle Kiøcken, og nu i Høy Sal: Dronningens Tiid brugt til Vedkielder, det er paa Gaulen af denne Fløy, Døren er samme som tilforn, udi de 5 Vindvestæder haver Høy Sallige Dronningen bekosted Jernstenger 45 Stk: med 90 Ringe, dend 6te: Vindves Karm med 2

Afl levering Ao: 1731:—

Udenfor bemelte Kieldere i dend vester Lengde, een lang Gang med 5 Vindvers Karme, og 10 Vindver af fuld Beslag, samt 10 Lugger for samme udtil Gaarden, som meesten alle ere gamle:—

LOFTET MED TAGGENE, SKORSTEENE og Rør i forbemelte 3de: Flygler, er forefunden paa følgende Maade:—

1. DEND ØSTER LENGDE

fra norder Ende:—

1.— 30 Par Fur Spendtræer, som er 30 Fag med Fuur Handbielcker 30 Stk:— Under disse 30 Fag, er dend norder Gaull hug indberegnet, Spendtræerne er 36 Stk: af Eeg og 24 Stk: af Fur alle gl: og tilforn vered brugt i anden Bygning, som de derudi befindende gamle Huller og Hager udviiser; Legterne af lige Beskaffenhed:—

2: Er belagt med gamle Tagsteene, som ej kand udeholde Regn og Slud, derpaa mange Steder af Loftted er kiendelig, og er berettet at have lagt i mange Aar, ia siden Gaarden af Sallig Gros Cantzler er bygt:—

3.— For synner Ende een Dør med 2de: Hengsler, Stabbell og Haspe:—

4: Udi forbemelte Flygell gaar igiennem Tagett 2de: Skorsteene, hvortil under Loftted gaar Røerer, fra de andre Skorsteene i Gemackerne, nemlig:— till dend første Skorsteen fra norder Ende eftter Beretning 5 Rør dend anden ligesaa 5 Rør, hvileke 10 Rør, befindes gandske smalle og meged farlige:—

Lofttet, endskiønt det er gammell, saa er det dog i brugelig Stand:— Runden om all denne Flyggell er Skonkerne borte alle Steder:—

5: Dend nye tilbygte Flygell i samme Lengdes synner Ende, derudi er dobbelt Loftt, det nederste er her forhen andteignet, nemlig gibsett:— Spendtræer af Fur 12 Par, som er 12 Fag Haandbielcker 12 Stk: Een Skorsteen igiennem Tagget, med forneden tilbygte 4 Rør

6: Dette Flyggell er som forrige, belagt med gl: Tagsteene, der ej kand udeholde Regn:—

7. Paa Tagget ere 2de: Fur Lugger brune mahled med 2 Hengsler, Kraag og Stabler:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

Lugger for, derigiennem at nedkaste Brendet:— Muurene endnu som tilforn, og i sær Vindvestæderne noged hensmultrede:—

Gangen uden for till Gaardsiden fra Kalck Kielderen, og hen till denne ende Kieldere, er endnu ligesom tilforn, Vindve Karmene ere de samme som før:—

LOFTET MED TAGENE, SKORSTEENE og Rør i forbemelte 3de: Lengder:—

1— Tømmervercked endnu det samme, og ligesom tilforn:—

2: Tagged er repareret, men ellers det samme som før vedligeholdt:—

3: Denne Dør befindes, men oven over er nogle Fiælle af Gaulen borte:—

4: Det norderste Skorsteensrør, er fra Brøggers og Vaskerhuus, dernest fra de 2de: norderste Gemacker, nederste Etage, og ligesaa de 2de: oven over, saa at denne Skorsteen er af 5 Rør, dernest bygt en nye Skorsteen imellem de andre Gemacker, som forneder er registeret: Det 3de: er dend nye Kiøckenskorsteen, som haver 2de Rør allernederst, og i de nederste Gemacker 2de: Rør, og udi de øverste Gemacker kand derved samme vere Kackelovne:—

Loftet er endnu ligesom tilforn vedligeholdt: Skunckerne ere endnu som før med Forsæt borte, som de icke skal have været nøttige:—

5: Dend nye tilbygte Flygell i samme Lengdis søndre Ende:— Loftted uskad som før Spendtræer og Hahnebaand ligesaa:— Skorsteenen uforandret:—

6: Taget er repareret og vel vedligeholdt:—

7: Luggerne befindes, men da over disse smaa Udbyggere er tægt med Spaan, — saa befindes samme nu af Ælde at vere blefvet brøstfeldig:—

Afløsering Ao: 1731:—

2. SYNNER FLYGGEL fra øster Ende:—

1: Spendtræer 38 Par, eller 37 Fag, Haandbielcker 64, foruden tilhørende Tagstoell alt af Fur-tømmer langs igiennem, som holder Tømmeret desto fastere tilsammen:—

2:— Skorsteene tvende som gaaer igiennem Taget med tilbygte Rør, som alle mesten ere oven Loftet, og ligger paa skraae:— nemlig dend eenne 8 Rør og dend anden 8 ditto.—

Samme Rør ere som forrige meged smalle og ubeleiligt at faae rensset:—

3:— Dette Huus er belagt med Tagsteene, som ere gamle og ej kand udeholde Vandløb:—

4: Endnu 2de: grundmuurede Qviste, en paa hver Side i samme Flyggell og mit fra Huuset er tækket med Spaan som alle meesten ere gl: samt derudi for Enderne 4 gl: Blye render till Vandløb fra Tagget, jtem 4 andre Blye dito fra Hiørnene af Taget neml. 2de: paa hver Side men deraf er de 2de: nogett gamle og vill af nye giøris:—

5: Spaanetaggett over disse Qviste er saa forfaldene, at Fiellene derunder er forraadnede af Vandfald, særdelis haver de bemelte 4re: Render giort stor Skade, baade paa Tømmer og Tag oven og neden:—

6: Fiire Lugger med fornøden Hengsler, brune mahled, af Fuur og ere gamle:

7: Udi dend eenne Qvist udtill Gaarden, et lidet Loftt af 6 Stk: løesse Eegefielle, derpaa eet Jern Uhrverck, som er meget gamle, og alle Tiider meesten urigtig, med tilhørende Lod og Perpendichel, og derfra en Hammer, som slaar paa een af Klokkerne forneden og uden paa Muuren een Viiser:—

Behøver altsammen Reparation:—

8: Tvende Malm Klokker een stoer og en liden at ringe till Prædicke med, men ingen Reeb eller Kiede dertill; samme henger under bemelte Uhrverck i 2 Huller udi Muuren indtil Slottsgaarden:—

9: Fielle Decket, som er overgibset, i Ridder sahlen der forhen, er andteignet, nemlig over Loftted i denne Flyggell, er bebunden ned Fuur-tømmer:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

2. SYNNER LENGDE:— fra øster Ende:—

1: Tømmervercksted er det samme, og ligesom tillforn:—

2: Skorsteenen ere formedelst, de forrige Rør vare saa svage og snevre, at ikke Fejerne kunde gaae derigiennem, fra det øverste til Loftet nedtagene, og igien af nye opførte, men i Stæden for 8 Rør, har nu hver ikkun 6 Rør, de andre som ubehøvende aflagde:—

3: Denne Lengde er i Høy Sal. Dronningens Tiid med nye Steen paa begge Sidder betæckt:—

4: Dend muurede Qvist paa nordre Side, befindis og er med nye Spaanetag forsiuned, den anden till syndere Siide er afbrudt som hereftter meldes, Blyeranderne ved dend Qvist som staar er reparerede, een Decktaule over Qvisten udtill Slottsgaarden, er af Stormen opblæst:—

Formedelst at dend søndre Side, af det mitterste store Huus, nu meere end tillforn Aar efter andet tiltog at udhelde, saa det var befrygtelig, at det skulle aldeelis nedfalde, blev dend derover udbygte Qvist afbrecked, at icke dend store Vægt udi saadan Høyde skulde forvolde, eller i mindste befordre dend befrøgtende Fare, og dernest blev Huuset over Loftterne, med 24 store Jernanckere udvendig og fleere indvendig, heftted og bebunden, videre herom følgende Pag: [Nr. 5 mangler]

6: Luggerne befindes, men Spaanetaged derover er, som ved de andre forhen er andført, af Ælde noget brøstfeldig:—

7: Dette Æege Loftt befindis, Uhred er repareret og holdes i Stand, Klockviiseren er renoveret og Tallene er forgylte:—

8: Klokkerne befindes ligesom før, med derudi smaa Hampestreng:—

9: Fielledecket er det samme som før, og saa meget ringere, som det nu er ældere, thi det har vered ventelig dend bemelte synner Siide ville nedtages, da anden Slags indvendig Reparation aldeelis var forgiævis:—

Afløsering Ao: 1731:—

10: Fem runde Vindver, i hver Side af forbemelte Qviste, ere alle gamle, og Blyed i Stkr: behøver Reparation:—

3: VESTER LENGDE:— fra norder Ende:—

1. Spendtræer af Fuur 29 Par, er 28 Fag

Haandbielcker 29 Stk: ere alle gamle som tillforn, har været brugt udi anden Bygning:—

2: Kircke Hvelingen i norder Ende, belagt med gammel Furtømmer, tillige med Lofttet i denne Lengde:—

3: Tagsteenene tilligemed Lægterne, er af Beskaffenhed som nest forrige:—

4: Skorsteene 2de: igiennem Tagged, er udi dend eene nest ved Kircken 2 Rør, som er over Lofttet, og samlis fra hver Side udi Brant muuren op med Tagett, indtill Toppen i Huusett, hvor de ere indleedet i Skorsteenen, ere ellers meget smalle og farlige:—

5: Paa Tagget 2de: Lugger brune mahled, med Hengsler, Kraage og Stabler, neml: 2 af hver Sort:—

6: Eet Fuurskillerum for Enden af Loftted afdeelt med en Dør, 2 Hengsler, og en Haspe alt sammen gammell:—

Dend nye tilbygte Flyggell i samme Lengde synner Ende:—

7: Dobbelt Fielle Loftt, ligesom udi forrige:— Spendtræer af Fur 12 Par er 12 Fag

Haandbielcker af Fur 12 Stk:

En Skorsteen oven Tagged, med indvendig fra Gemakkerne 4 Rør Er belagt med gamle Tagsteene af forrige Dronningborg nedbrudte Bygning:— Tagged over Flyglene baade dend øster og vester, behøver her og der Skielning og Forbedring særdeelis Rygningen, som vill omleggis, og alle Skunckerne ved helle Fadene ere afbrukkede, vill af nye igien vedgiøres,

Over dend mitterste Lengde stoere Huus er Taged, særdeelis paa dend norder Side till Gaarden gammell og moessegroed: Gartner Mester Nicolai Ruder beretter, at det regner derigiennem, og Muurmesterne forregifver, at som mange af Stee-

Tilbagelevering Ao: 1743:—

10. Fem runde Vindver till nordre Side forefindes og ere i noget bedre Stand, end tilforn, men de andre 5 findes nu ikke, siden dend Qvist som melt er afbrudt:—

VESTER LENGDE fra nordre Ende:—

1— Tømmervercked er det samme og ligesaadan som før er registeret:—

2: Kirckehvelningen ligesaa:—

3. Dette Tag er vedligeholdt, saa det ikke er ringere end tilforn:—

4. Det norderste Skorsteenrør som formedelst Fare Skyld vare ubrugelig, og detzuden befrøgtelig, gjorde Bygningen Skade, med at udspende Huuset, ere nedbrutte till Loftted; Dernest er udi Høi Sal: Dronningens Tiid bygt een liden Skorsteen over Bielckerne, hvorved kand være Kackeloun till Varme udi det nest Kircken befindende lidet Gemack, som kaldis Kirckestoelen, hvorom før er meldet, 3de: er dend, som kaldis Sølvkammer Skorsteenen, har 2de: Rør forneden, og ligesaa 2de: fra de nederste Gemacker, saa det er 4 Rør tilsammen, udi de øverste Gemacker bruges Kackelofne, ved samme Rør:—

5: Luggerne findes, men Spaanetaged derover, er som forhen, ved de andre ditto ere anførte:—

6: Befindes ligesom før er anskreved:—

Dend nye tilbygte Flyggell i samme Lengdes synner Ende:—

7: Tømmerverk og Loftt, er ligesom før er beskreven:—

Desligest Skorsteensrøred:— Taged er vedligeholdt:—

Skunckerne siges med Forsæt at vere afbrekkede, som icke ere befundne bygningnøttig:—

Øfrigt er denne Post saaleedes som forhen ommeldes:—

Aflevering Ao: 1731:—

nene ere breckelige, vil det omlegges, ja Legterne derunder her og der forbedres, hvilcke og saaleedes befindes:—

SLOTTSGAARDENS INDRETNING

af Steenpikning, Brandtmuur, og udvendig Staf-fering paa Slotted, saavit ikke her forhen er and-tegnet:—

1— Slottets 3de: Etager med tilbyggt 2de: nye Flygler, er udvendig afvigte Sommer repareret med Oliefarve blaae mahled, hvor har vered fornøden om alle Vindverne, saa og over alt paa Hiør-ne muurene, og er ventelig, att meere af dend gamle Mahling vill nedfalde af paafaldende Uvejrlig og Regn:—

2— Muurene forneden langs om Slotted, paa alle Sider og Ender er mørkeblaae Vand, eller Limfarve anstrøgen af huggen Steenne i Qvadrat-steenens Lignelsse i Høyden langs igiennem unge-fehr 2 Allen, og paa mange Steder samme Farve affalden:—

3: Skorsteenene nemlig 8te:, som ere oven Taget, er afvigte Sommer paa Kanterne af Muursteenene sort anstrøgen med Limfarve, ligesom de forhen har vered i Qvadrat steenes Lignelsse, og er særde-lis fornøden, at 3de: af samme Skorsteene, som ere sprucken, vorder repareret, neml. 2de dend vester Flygell af Rørene ved Kirken, og en ditto i dend synner Flyggell strax ved Trappen hvor Opgangen er til Lofttet:—

4: Muurene overalt paa Slotted, som bestaar af Teglsteenne, ere udvendig hvidt kalcked og repa-reret, men Muurene her og der revned paa nogle Steder i alle 3de: Flygler udvendig fra Carniisen, dend øverste under Tagged, ned over Vindvers Karmene baade inden og uden:—

5: Slottsgaarden, paa Kryds belagt med smaae og store huggen Kampesteene af Dronningborg nedbrudte Bygning, Resten af Pikningen udi Gaarden bestaar af smaae Marcke Kampesteene:—

6: Norden i Slottsgaarden fra øster og till vester Flygler, er en høy Brandtmuur af Teglsteeene, som indlucker Gaardens norder Side, med 2de Steen Cloder ovenpaa, og blaae Steen Pillarer, og paa synner Side af Muuren ind i Slotsgaarden, ere 6 Huller, som i forrige Tiider har vered jndretted till jt Vand spring, der ej er kommen i stand, samme

Tilbagelevering Ao: 1743:—

SLOTTSGAARDENS INDRETNING: et:—

1— Heelle Slottsbygningen er 1739 overalt kal-ked og hvitted saa og Vindvestæderne samt Hiør-nerne med blaae Farve ziired, saa det befindes, saavelsom alle Skorsteensrørene oven Tagged i god Stand:—

2: Post, er som melt tillige vedgiort, og findes som forrige:—

3: Om Skorsteenen er her oven meldet, det er nu 9 ialt som gaaer igiennem Tagged, hvoraf de 6 af nye, som ved hvert Stæd, er anført, udi Høyst Sal: Dronningens Tiid ere bekostede:—

Ydermeere forrefindes nu at antegne, at over alle Vindverne er paafæsted, Blikplader rød ma-lede, saavelsom og paa Mitposterne, till at udholde Regnvand fra Slagbuerne og videre, desligeste ere udi alle Huckerne Rør af Blik fra Tagged till Jorden, Muurene derved at conserveris, men skiønt samme af nye for kort siden ere bekostede, har dog Soell og Vind allerede derpaa tilføyed nogen Mangell:—

4— Hvad denne Post jndbefatter, er saaleedis og forhen forklared:—

5— Slotsgaardens Steenbroer og Pikningen, som er anført befindes, men alle de hugne Steene, be-høver meest at omleggis:—

6: Brantmuuren befindes i alt som før og vedlige-holdt:—

Afløsering Ao: 1731:—

Brandt muur er belagt ovenpaa med Furbredder, blaae mahled:—

7:— Midt udi Muuren mellem de 2de: Steen Pillarer henger 2de: store halve Jern Stackitporte, som gaaer sammen mit paa med 2 Laasse paa dend eene og en Skaade for nedent paa dend anden; paa Muuren er Kalcken affalden og behøver Reparation:—

8. Paa begge Sidder udenfor Brandt muuren ud till Slotsgravene og indtil Lysthaugen er eet Æege Plankeverk med ditto Breder, samt 2de: halve Porte af Eeg for hver, med fornøden Hengsler, Stabler, Laasse og Nøgler, jtem Kraage, men er alt gammell:—

[I Synsforretningen følger derefter beskrivelser af *haverne* (aftrykt i H. Berner Schilden Holstens Slægtebog III, side 64 ff), af *ridestaldgaarden* og af *ladegaarden*. Endelig meddeles et *inventar* over *møbler m. v.* udformet paa grundlag af det »register, som under forrige bircke Betienters hænder af Dato 21 og 22 *Jullij* 1718, som Gartneren sammesteds *Nicolai Ruder* under opsigt har vered betroed«. Af dette Inventar skal meddeles:]

Inventarii Registerets Indhold [1718]

Ornamenter till Kirken paa Slottet

Clausholm:—

206: Eett alter Klæde af 8te: Heele og 2de: halve Breder rød fløjell med 9 radder Sølgaluner:—

207:— Een Ditto Messe Hagell med Borderet †, og Ditto galuner omkanted:—

208— Een Ditto pung med Ditto omkantning.—

209— Een fin Lerretz messeskiorte—

210— 6 røde tafttes Gardiner i Præstens og degens stoelle:—

211— 6 brunne tafttes Gardiner till Herskabets Stoell:—

Endnu

Een gl: alterdug, med gl: Kniplinger omkanted, som ej er anført i omrørte Commissionsforretning:—

[1731: fra nr. 208 og hertil] befindes altsammen rigtig:—

Tilbagelevering Ao: 1743:—

7— Jern Stackit Portene ligesaa:—

8: Det gamle Plankeverk med dets Porte er borttaget og it andet nyt af Høy Sallig Dronningen bekosted, som er bedre udfløtt, hvorved Slotspladsen er bleved større som in Qvadrat, og begge Lysthaugerne derved meere egala, Samme Eegeplancker smuck mahled, og derpaa adskillige Orantze Trær opførte:—

Tilbagelevering Ao: 1743.

Ornamenter till Kirken paa Slottet:—

206— Alter Klædet af høy Sal: Dronningen gived til Sogne Kirken i Voldum, Messe Hagelen ligesaa, og i det stæd, haver hindes Maitts: Enke Dronningen forsiuned dette Slots Capell med nyt af violet fløjell med Guld Galuner og Broderet hagen med Crucifix, og Klædet med Høisal: Kongens og hindes Maitts: Nafn og aastall 1731, samt 2de: Palmgreene, dertill et overtræk af violet trille:—

208— Klingbeutelen findes, og med jt langt skafftt forbedrett:—

209— Messeskiorten gived till Woldum, og i det sted her en nye af hollandsk Lerrett:—

210— de 4 røde Gardiner findes i skrifttestoellen, de øfrige 2de: er overleveret:

211— de 6 brune Gardiner henger i Dahmernes Stoell:— dend gammell alterdug er gived till Woldum Kirke, og i det sted her en nye af lerret som skiorten, med fine Kniplinger om: ydermeere haver høist Sallig Dronningen prydet og begaved denne Slots Kirke:—

1. Sølv Kalk og disk forgylt, med hindes maits: Ciffre og Kronte over:—

2. Een alterbog indbunden i sort fløjell, og belagen med Sølv forgylt, detzuden paa begge sider, plader, hvorpaa er det kongl: Vaaben og Aarstall 1734, paa hørne stk:, det kongl. Ciffres:—

Aflevering Ao: 1731:—

Alle foranførte Nummer stemmer med offttbemt: Commissionsforretning; men hvis som ydermeere er befunden, og ej udi samme forretning, anføres herpaa følgende Maade, med Continuerende Nummer Nemlig:—

HAUGE MATERIALIER:

.....

Randers d. 24. Septembr. 1731

J. Gerstorff
(L:S:)

D. Trappaud
(L:S:)

M. Ulsøe
(L:S:)

D. Trappaud
(L:S:)

M. Ulsøe
(L:S:)

Tilbagelevering Ao: 1743:—

3: Paa alteret 2 Sølv Lyssstager Vegtig 566 Lod, med højstsallig Kongens og Dronningens Ciffres og Kronte over:—

4: udi skrifttestoelen en blaae Laqveret Blik Lyeseplade.—

5: ved Prædickestoelen een Ditto:—

6—over gangen 2de: Peintz Metall Lysekrone:—

7: 10 smaa blik Lyseplader som ere brugte under aftensang:—

8: Een marmoreret Collecttavle:—

9: Een Blok med jern Beslag, laas og taske Laas, hvorudj tavlepengene samlis og nedligges:—

10 Een stang med it Lysehorn:—

11: toe lange furbencke paa orgelverckett

Søbyegaard 4. Septemb. 1743

BILAG 116.

Amtmand Fr. v. Gram til Rentekammeret, 27. september 1735 (Frederiksborg og Kronborg Amter, Kopibog for Erklæringer og Breve til Kollegierne 1731—37, pag. 389, LAI).

... Den 4die Post er 6 Tapetzerier, hvilcke ere henbragte til Clausholm i Jylland efter den Kongl: Tapetmager Sr Urban Fribertz forklaring.

BILAG 117.

Degnen Villads Qvists optegnelser, dat. 10. sept. 1768 (Clausholms Arkiv).

Deres Excellence

Høy-Velbaarne Herre

Historierne viser hvorledes Een Slæg gaar og Een anden kommer, som Salomon lærer Eccles. 1. Cap. og io længere hen i eftertiden io mindre veed man med vished at sige om det, som i de langt forbiegangne tiider er passeret; og som Clausholm vel kand agtes for een af de ældste og største Herre Gaarde og Herre Sæder i Jylland, saa har ieg i dette lidet Skrift samlet hvad ieg har kundet komme over at læse eller høre om de forrige Herskaber og Eyere til Clausholm, dog tvifler ieg icke paa at der io findes langt vissere efterretninger hos nogen af de gamle adelige Herskaber, som tilforn har eyet Clausholm, deres Arvinger og paarørende Venner, end hvad ieg veed at fortelle: Ja, muelig er Deres Excellence Selv mere bevist om Clausholm og dens Eyere fra gammel tiid, end disse korte beretninger, som ieg til deels med uvished har sammenskrevet, da ieg har taget den meste deel af de adelige Begravelser og Inscriptioner paa Liigsteenene, som findes i Woldum Kirke (som ieg tilforn underdanigst har indleveret Til Deres Excellence, og vil derfor ey her indføre dem igien) hvorefter ieg har gjort mig de rimeligste Slutninger, dog kand ieg vel muelig udi et eller andet have taget feyl, som da kunde rettes naar mand fik noget vissere at vide. Flere end disse her efterfølgende Herskaber til Clausholm veed ieg nu icke at kand anføre; Men vil have mig og denne min korte og ufuldstændige beretning underdanigst recommenderet til Deres Excellence med underdanigst taknemlighed for hidindtil oppebaarne mangfoldige Naades beviisninger, og ønsker at Guds uendelige Barmhertighed og Naade vil bevare Deres Excellence med Naadie Frue og gandske Høye Adelige Familie i mange Aar i ald Velgaaende til min og mange fleres hielp og glæde, som ieg og fremdeles vil udbede mig Deres Excellences Naade og Godhed, og forbliver med dybeste Soumission Woldum Skole som Degnebolig

d. 10. September 1768.

Deres Excellences
Høy-Velbaarne Herres
underdanigste tiener
Villads Qvist.

Kort Optægnelse

Om Clausholms Hoved Gaards Ælde og Bygning, saavel som om de Herskaber, som har været Eyere af Clausholm for saa vidt som ieg hidindtil har kundet komme over at læse eller høre noget om.

Clausholm skal være først bygget Ao 1133 af Biskop Elocus i Aarhus, og da være kaldet Clarisholm efter hans Moder Clara saaledes har ieg og fundet det skrevet i en deel gamle Landkort, men enten det er efter det første Navn, som Clausholm i de første og gamle tider har haft, eller det er af uvidenhed af dem der har tryckt og udgivet Landkortene at de har icke vist det rette Navn kand man icke vide, heldst saasom Landkort ere først trykte i Tydskland og Holland. Ieg finder det og paa nogle stæder, som i Woldum Kirke skrevet Claxholm, og paa Kalk og Disk, som Otte Marsvin og Frue Mette Brahe gav til Woldum Kirke 1638 staaer Klagsholm, hvilket det første Navn har været er uvist at sige. Af foran anførte seer mand Clausholms Ælde, hvor gammel samme Herre Gaard er, da den er 35 Aar ældre end Kiøbenhafns Slot, som Biskop Absolon Hvid lod bygge Ao 1168 og blev kaldet Axelhuus, hvilket hand lod bygge til beskiermelse imod Sæ-Røvere; da Hr. Absolons Broder Esbern Snare eller den Hastige bygde Callundborg 1171. Fra Biskop Absolons tiid af tilhørde Kiøbenhafn Biskopperne i Sedland indtil Aar 1443, da Kong Christopher den 3die til skiftede sig Kiøbenhafn Slot og Stad af Biskoppen, og gav ham andet Gods der for i Sedland; Før den tiid hafde det Kongelige Sæde og Residentz Staden været til Roeskilde i mange Aar, og i de første og hedniske tiider var Hovedstaden til Leyre, nu Ledreborg kaldet.

Fra denne første tiid af da Clausholm var bleven bygt har ieg ey kundet finde noget om Clausholm, førend det man seer paa den Tafle, som er indmuret i Woldum Kirke, hvor paa Inscriptionen med forgyldte Bogstaver er saaledes optægnet.

F:4tus A:S

Anno 1235 blev Clausholm belagt af Kong Waldemar den 2den, og efter lang Beleyring blev det indtaget, og ynkelig spoleret med omliggende Gods, hvilket gjerne tager saadan ende med dem, som sætter sig op mod Øfrigheden, som er ordineret af Gud.

Denne Inscription stod malet paa Muuren paa samme sted hvor Tafelen nu er indsat, men var ved tidens længde og ælde bleven saa bedervet at man neppe kunde læse hvad der stod derpaa, og blev derfor en Egeplanke paa samme sted indmuret og der paa malet, som oven er anført da Kong Friderich den 4de eyede Clausholm tillige med Woldum Kirke.

Hvem der eyede og beboede Clausholm i samme Beleyringstiid har ieg ingensteds kundet finde noget om, ey heller har nogen af dem ieg har haft leylighed at tale med der har haft Kundskab i Historierne vist at give nogen Kundskab derom. Her kunde da spørges om Clausholm fra første tiid den var bygt og indtil denne Beleyringens tiid har staaet paa den stæd, hvor Slottet eller Borge Gaarden nu er bygt? ieg tvivler meget der om, og meener at den har staaet hvor ladegaarden nu er, og det af efterfølgende aarsager: Thi 1) Er det icke vel troeligt at Biskop Elocus kunde have enten Eune eller Leylighed til at gjøre saa store Bekostninger, som der til udfordredes, med dend Morads og vand at opfylde, graver om gaarden at gjøre med sine Broer, grunden til bygningen at faa lagt, som nødvendig med mange Pæle i grunden at faa nedrammet maatte stadfæstes, foruden Bygningen i sig selv, her til udfordredes store bekostninger og lang tiid, hvilket icke vel kand synes troeligt at Biskopen kunde have, heldst paa den tiid, da der af de Rommerske Paver var tilforn udgivet Befalning at de Geistlige icke maatte gifte sig, og de som vare gifte at skille sig af med deres Hustruer hvilken Pavernes Edict og Befalning ogsaa blev efterkommet her i Danmarck nogle aar tilforn nemlig Anno 1120 efter det bekiendte vers

M. C. bisq Decem Danorum Clerus abegit
Uxores ductas, non sine clade gravi.

2. Sluttes ieg det og der af, at der paa den Vestre side af Ladegaarden, hvor de 2de grundmurede længder staaer, er tilforn funden adskillige gamle antiqviteter, af gamle Kruse, Glas og andet saadant, som ellers aldrig er seet i vore tiider; der skal og være fundet noget Guld, og deriblandt ligesom et lidet Guldarmbaand, som enten kunde have været til et Barn, eller kunde have været sat om noget Slags arbejde, hvilket synes troligt at have været nedgravet og nedsat der i Beleyringens tiid; Der skal og paa samme stæd være funden Pæle som vare nedrammede under grunden paa Bygningen, som ved tidens længde vare blevne til Steen, hvor af Bønderne slog hved steene til at stryge og hvesse deres Høelæer med; saa man skulle af oven anførte slutte at Clausholm af første begyndelse har været bygt hvor Ladegaarden nu er. Men det er troligt at Elocus, som enten da var Biskop eller kort der efter blev Biskop har opbyggt en Lystgaard for sin Bispinde, at

hand kunde have hende der paa, saasom hand efter Pavernes Befalning icke maatte have hende hos sig; Men Clausholm, som maaske kun haver været liden da den første blev bygt, er af Efterkommerne bleven udviden og bleven større, og saa vidt bleven fast til at imodstaa en Beleyring efter de tiiders omstændighed, da de paa den tiid icke vidste at sige enten af Krud, Stycker eller Bøsser at skyde med. Thi Krud blev først opfundet Ao 1355 af en Franciscaner Munch i Freiburg navnlig Bartoldus Schwartz, som aabenbarede det for Venetianerne, hvilke først benyttede sig der af Ao 1380 i en Kriig imod Genueserne; og er vel mulig Krud, Bøsser og Stycker icke blevne bekjendt i disse Nordiske lande førend efter den tiid.

Hvem der først eyede og beboede Clausholm efter samme Beleyringens tiid, eller hvad Herskab der siden haver bygget Clausholm paa det sted, hvor Slottet eller Borgegaarden nu er bygt har ieg ey kundet finde noget om, det skal ogsaa vel blive vanskeligt at finde noget der om for adskillige aarsagers skyld, og forhindringer som er i veyen; thi for det 1. Er det af gamle tryckte Historier icke venteligt at finde noget der om, saa som Bogtrykkerie i de tiider icke var i brug, men Bogtrykker Kunsten blev først opfundet længe der efter nemlig Ao 1440. Johan Guttenberg af Stratzburg skal have været den første, som har begyndt der med, og har excoleret denne Kunst i Meyntz; Johan Mentel af Stratzburg og hans svoger Johan Faust, og Petrus Schæffer har og arbejdet der paa; Bogstaverne blev i de første tiider udskaarne i træ, men Schæffer opfand siden en maade at støbe dem paa. Der næst 2. kommer og den Forhindring i Veyen i at finde Continuation af de gamle Adelige Herskaber til mange Stæder, nemlig den saa kaldede Sorte Pest, som borttog utallige Mennesker, da der skrives at folk i mange byer og stæder nesten gandske uddøde, da der tiid efter anden er kommen nye Familier til Stæderne, hvor de gamle vare uddød, hvilke vel icke altiid haver bekymret sig om de forrige Herskabers Stamme Navne. Denne Sorte Pest af nogle kaldet Tiger Pesten var her i disse Nordiske Lande og udi Danmark Ao 1350, da den udi de 2de forrige Aar hafde sterk grasseret udi Italien og i Tydskland, og meentes at være kommen fra Indien. Denne Pest indfaldt i Kong Waldemar den 3die Atterdag kaldet, han Regierings 10de Aar. Kong Waldemar selv overlevede denne Pestens tiid, thi man finder om ham, at hans Ao 1354 gjorde en Andaktsreyse til Paven, hvor hand af Pave Innocentis d. 6te blev beskienket med en Wiet eller Helliget Rose, hand hafde tilforn giort en Pilegrims Reise til Jerusalem til den Hellige Grav, hvor han antog den hellige Ridder Orden, og forpligtede sig at stride for den Christelige Religion. Ao 1363 gjorde han sin Datters Dronning Margrethæ Bryllup, som da var 11 Aar gammel med Kong Haagen af Norge, Kong Waldemar var paa det sidste i stor Ueenighed med Adelen i Riget, Kongen reyste der for til Pave Gregorium den XI, som da var i Avignon og klagede over sine uroelige Undersaatter men Stænderne lode declarere deres Uskyldighed. De beskyldte derimod Kong Waldemar for adskillige Laster, og klagede over hans Haardhed, Paven gav ham derfor en skarp Erindring, og truede ham med Excommunication, hvis hand icke beviste sig anderledes. Men Kongen svarede der paa i et brev til Paven: Livet have vi af Gud; Riget af Undersaatterne; Rigdommen af Vore Forældre, og Religionen af dine Formænd, hvilken vi sender dig her med tilbage igien hvis du icke er os bevaagen; Lev vel! Da Paven læste dette brev, sagde han Valde amarum est, det er meget bittert; og lod det saa blive der ved. Kong Waldemar døde 1375 i October Maaned. Endelig for det 3. findes ogsaa denne forhindring i at komme efter mange af de gamle Adels Stamme Navne, at det icke i almindelighed var brugeligt at Adelen lod sig kalde efter deres Stamme og Vaaben førend hen ved Kong Friderich den 1ste hans Regierings tiid, da de tilforn den fleste deel ickun kaldte sig med sine Forældres Navn, Iensen, Mogensen, Pedersen til den eller den Gaard.

Den første Eyere og Herskab, som ieg har kundet komme over at finde til Clausholm har været Her Albert Bydelsbak, hvad aar hand først er kommen til at eye Clausholm, eller om flere af samme Stamme for ham har eyet Clausholm veed ieg icke, ieg slutter at han ohngefær 1450 og maaske før er bleven Herskab der til. De Bydelbackers Stamme har været en meget ældgammel, Riig og Høy-Adelig Stamme i Danmark, som nu er uddød; Ao 1369 levede Hr. Otto Bydelback Rigens Raad og Leehnsmand over Iungshovet, 1407 skrives om Waldemar Bydelsbak, som eyede Gavnø, hvilket hand soldte til Dronning Margrete, som gjorde det til et Adelig Iomfru Closter, 1408 nævnes Her Waldemar Albertsen Bydelsbak til Torbenfeldt, (om hand og tillige har eyet Clausholm, som Efterkommeren af Stammen skrives der icke om) Siden skrives om Her Engelbert Bydelsback, hand eyede Torbenfeldt tillige med meere Gods, hand var gift med Frue Mette Present, de hafde 2 børn 1 Søn og 1 Datter, Datteren Margrethe Bydelsback blev gift med Jørgen Brøske, Sønnen Her Albert Bydelsback var Leehnsmand paa Flynderberg Slot, nu Cronborg kaldet, var gift med Frue Panille Axels Datter Brock, med hende hafde hand 7 Sønner, som alle døde uden børn, hvorfor hand regnes for den sidste af Stammen paa Mands Linien, Her Albert Bydelback har været Ridder, hand tillige med sin Fader blev slagne i det Dytmarske Feldtslag 1500 d. 17. Febr: udi Kong Hanses Regierings tiid, da der blev slagen over 4000 Danske Mænd, foruden de fornemmeste af den Danske Adel — 360 Adels-

mænd og 2de Printzer af Oldenborg, Her Albert Bydelsback hafde med sin Frue Panille Axels Datter Brock 1 Datter Mette Bydelback, som kom i ægteskab med Mogens Giøe, hvor om ieg har læst saaledes; Mogens Giøe arvede med sin første Frue Mette Her Albert Bydelsbacks Datter en stor deel af sin Riigdom, og iblandt andet Gods Clausholm og Torbenfeldt. (NB Torbenfeldt skal være efter sigende den Herregaard i Selland, som nu kaldes Holstenborg, af Gros Canceler Holst, den er tilforn kaldet Fyrendahl efter dends da Eyere Henrich Fyren, og i de ældre eller første tiider skal være kaldet Torbenfette eller Torbenfeldt, af en Adelsmand Torben, som der enten skal være fangen, eller og fældet og dræbt.

Her Mogens Giøe er saa vidt ieg kand slutte bleven Eyere og Herskab til Clausholm 1500 da hand arvede den med hans første Frue Mette Her Albert Bydelbacks Datter. Hand var Rigens Hofmester og Raad, var een af de Rigeste, Lærdeste og Anseeligste Mænd af Adelen i sin tiid og Ridder; 1514 blev Hand Troelovet i Bryssel i Kong Christian den 2dens sted til Hans Dronning Isabella eller Elizabeth, Kong Philippi af Castilien hans Datter, og Keiser Caroli 5ti Søster, hun var da i sin 15 Aar, og Døde 1525 d. 19. Janv. Til Gent. 1520 Blev Mogens Giøe Rigens Drost. Da Kong Friderich den 1ste var kommen til Kiøbenhafn 1523 bekiendte Kongen sig til den Lutherske Religion, og Communicerede Kongen tillige med Her Mogens Giøe Rigens Drost under begge Species Brød og Viin i Kiøbenhafns Slods Kirke, og bleve de betiente af Her Moens Giøes Præst, og var samme Mogens Giøe den første af den Høye Adel her i Danmark som bekiendte sig til den Lutherske Religion, Hand befordrede meget Religionens Reformation her i Riget og var med 1539 d. 14. Juny at underskrive den nye Kirke Ordinantz. Her Mogens Giøe har været i 2de Ægteskaber, Hans første Frue var Frue Mette Her Albert Bydelbacks Datter, den 2den Frue Margrethe Claus Sturis Datter, der skrives at hand hafde 8te Børn, men om det var af første Ægteskab allene, eller det var af begge Ægteskaber veed ieg icke, thi at han ogsaa hafde børn af sidste Ægteskab kand mand vide af det at Helvig Giøe som var i Ægteskab med Otte Gyldenstern var med den sidste Frue kand sees af Vaabnerne paa Liigsteenene som er over dem. Af første Ægteskab var Axel Giøe som døde ugift paa Clausholm 1537. St. Egidii dag; og Eskel Giøe som døde paa Skanderborg 1560. Hand var i Ægteskab med Cidsel Bryske, og ligger begravet i Woldum Kirke. Mogens Giøe har og haft en Søn Albert Giøe, som arvede og Eyede Torbenfeldt og Krenkerup, hand døde Ao 1558, hand var i ægteskab med Anne Rosenkrantz, som døde paa Torbenfeldt 1589, og blev begravet i Ringsted Kirke. Af Her Mogens Giøes Døttre har ieg fundet skrevet om Ide Giøe, som var i ægteskab med Scheel paa Estrup; Helvig Giøe, som var i Ægteskab med Otte Gyldenstern; Berthe Giøe, som var i ægteskab med Herløf Trolle, hvem de andre Moens Giøes Børn vare veed ieg icke; Mogens Giøe døde 1544, og ligger begravet i Woldum Kirke, hans Moder har været en Rosenkrantz kand sees af Vaabnerne. Uden paa Woldum Kirkemuur staaer vel Dorthe Giøe 1606, og paa det øverste Kirke Vindue i Choret staaer Margrethe Giøe 1610, hun var i ægteskab med Peder Brahe, men disse 2de troer ieg snarere har været enten Eskel Giøes, eller Albert Giøes Døttre, som synes bedre at kunde komme overeens med tiden, efter som Mogens Giøe var død saa lang tiid tilforn.

Efter Her Mogens Giøes død 1544 slutter ieg at hans Søn Eskel Giøe er bleven Eyere og Herskab til Clausholm, Hand lader sig skrive til Gunderslofholm, hvilken gaard han mulig haver eyet og boet paa tilforn mens Faderen levede, Hans Frue var Cidzel Bryske, om de hafde børn sammen, eller hvor mange veed ieg icke, Hand døde paa Skanderborg 2den Nyt Aars dag Ao 1560. Eskel Giøe og Hans Frue ligger begge begravet i Woldum Kirke.

Hvo der fra deen tiid af har været Eyere og Herskab til Clausholm kand ieg icke give efterretning om, men slutter at endeel af Her Mogens Giøes Børn og Børnebørn, som Samfrender har eyet Clausholm indtil nogle er bortdød, og nogle har udløst og udkiøbt de andre der fra tiid efter anden. Nogle gamle Mænd som levede da ieg først kom til Woldum sagde at deres Forældre hafde fortalt dem at der hafde været 2de Herskaber paa Clausholm, hvilke hafde ladet bekoste og opsætte den Steenmuur, som gaar midt igiennem Amaliengaards Skov, og deelt den saaledes at det eene Herskab skulle beholde Overskoven, og det andet Herskab Underskoven, men hvem de Herskaber hafde været kunde de icke give nogen efterretning om; Ieg gjør mig og den slutning at flere Arvinger tillige paa en tid har eyet Clausholm af det der staaer paa den Østre Gaul af Woldum Kirke, hvor der staaer, Peder Brahe, Otte Marsvin, Dorte Giøe, hvilke 3 ieg slutter har som Samfrender været Eyere til Clausholm, og taget deel i Kirkens bygning og opbyggelse.

Efter at Otte Marsvin en tiid lang (i mine tanker) hafde været Med-Arving og haft Part i Clausholm, er hand til sidst bleven Eyere og Herskab til Clausholm alleene. Paa hvad tiid Otte Marsvin egentlig er kommen til at eye Clausholm kand ieg icke vide, men slutter at det har været ungefær 1600 eller nogle Aar der efter, ieg meener at hand har været een Medarving, som dels paa sine egne, deels ogsaa paa sin Frues Mette Brahes vegne er kommen til at eye Clausholm, hun var Peder Brahes til Kragholm og Margrethe Giøes

Datter, og saa vidt mand kand slutte baade af Otte Marsvins Vaabener, som findes i Woldum Kirke, som og af hans Navn, har hans Moder været Otte Gyldenstierns og Helvig Giøes Datter; Thi at hans Moder har været en Gyldenstern sees af Vaabenet, og af Navnet skulle man tænke at hand er opkaldt efter Otte Gyldenstern hans Morfader, og at Otte Marsvins Datter Helvig Marsvin, som kom i ægteskab med Hans Friis er opkaldt efter Helvig Giøe, som var Otte Gyldensterns Frue, og Mogens Giøes Datter, ieg gjør mig denne slutning, dog med uvished; Ieg meener at Otte Marsviin, som for er mældt i de første aar har været en Medarving til Clausholm, men hans Fæderne og Stamme Gaard har været Dybeck, som hand ellers har eyet, og boet paa indtil 1610, da hand siden efter enten formedelst de andre Arvinger ere uddød eller og har udbetalt dem, saa han er bleven Eyere og Herskab til Clausholm allene, hvor hand boede en lang tiid; Han hafde een Søn Jørgen Marsvin Ottesen født paa Dybeck 1609, og døde i Pariis i Frankrig 1629 paa hans Udenlands reyse, hans liig blev der fra indført, og indsat i Taarnet i Woldum Kirke; Otte Marsvin hafde og 1 Datter Helvig Marsviin født paa sin fædrene gaard Clausholm 1612, saa mand kand her af slutte at Otte Marsvin 1610 eller 11 ve, er flyttet fra Dybeck, og er kommen til at boe bestandig paa Clausholm; hvad aar hand og hans Frue ere døde kand ieg icke egentlig vide, men slutter at han er død 1648 eller noget før der af at Obriste Hans Friis, som kom i Ægteskab med hans Datter skriver i hans Epitaphio, som findes i Hørning Kirke, at hand A o 1649 in Majo hafde Bryllup med Velbaarne Jomfrue Helvig Marsvin, og gjorde selv sit Bryllup med hende i Kiøbenhafn, hvor af mand kand slutte at hendes Forældre alt den tiid vare døde. Otte Marsvin og Hans Frue Mette Brahe staar endsat i Begravelsen i Taarnet i Woldum Kirke.

Obriste Hans Friis har arvet Clausholm med hans første Frue, Helvig Marsvin 1649. Paa hans Epitaphio i Hørning Kirke Capel, læses saaledes om ham, som hand selv til mestedeelen skal have optegnet. Hans Friis han var Høy og Velbaarne Her Christen Friis til Kragerup etc. Ridder, Kong Christiani 4ti, og Danmarks Riges Store Cancellar og Raad og Frue Barbara Wittrops til Engestofte deres 3die Søn, født i Kiøbenhafn 1625, d. 5 Janury, continuerede sine Studia tillige med sine Adelige Exercitia paa det Kongelige Academie til Soer til Aar 1639. Peregrinerede og besaae de største og beste Stæder i Europa til Aar 1642; Tiente i den Glorværdigste Kong Christiani 4ti Hof til Aar 1645, reed imidlertid ved Hoffanen selv 8de i det gamle Svendske Indfald under Fældt Marscalck Torstensen her i Riget A o 1643. Blev saa Cornet og siden Capitain under Obriste Her Henrich Ranzov, til freden blev sluttet. Efter Krigen blev Hans Friis for hans Videnskab og erfaringhed i adskillige fremmede Sprog brugt ved adskillige Udenlands Ambassader som først med Rigens Hofmester Uldfeldt og Her Gregers Krabbe til Engeland, siden med den Tydske Cancellar Reventlou, siden som Kammer Herre med Høybaarne Grev Waldemar til Kong Uladislav den 4de af Polen, og der fra til den Muskovitiske Czar Michael Fæderovitz. Saa igien med Rigens Hofmester Uldfeldt først til de Herren Stater i Holland og saa til Kong Ludvig den 14de af Frankerig etc. Siden reyste han ud for at ville gaaet til det Keyserlige Hof i Wien, men blev saa vidt forhindret for de mange stridende Partier i Tydskland, og forblev i Francfurt an Main, hvor hand med stor ære og Høflighed blev antagen af alle Generalerne, og serdeles af General Feldt Marschalch Holst Affel selv, og var ved den Keyserlige Hoved Armee som Oberst i 2 Aar. A o 1648 fik Hans Friis Brev fra Danmarck at Gud hafde kaldet Kong Christian den 4de, saa han cito maatte reyse hiem, hvorfor hand tog afskeed fra alle Generalerne, og fra den Keiserlige Arme. Strax efter Hans hiemkomst blev hand forlovet med Velbaarne Jomfru Helvig Marsvin til Clausholm, hvor paa hand ogsaa in Majo 1649 i begge Deres Kongl. Mayestetets Høye Overværelse Selv gjorde sit Bryllup med Hende i Kiøbenhafn. Deres meget ønskelige Ægteskab af 28 Aar og 9 Maaneder velsignede Gud med 2de Døttre, Velbren Jomfru Mette Margrethe Friis, og Christiana Barbara Friis, den 1ste døde strax samme Aar og dag som hun var født, den 2den Christiana Barbara Friis født paa Clausholm 1652 d. 2den November. Kom i Ægteskab med Obriste Johan Ranzov, og døde i Hamborg 1679 d. 26. Augusti. A o 1650 blev Hans Friis for sin lange og Troe Tieneste allernaadigst forlenet med Silkeborg Slot. A o 1657 Da den Ulyckelige Krig imellem Danmark og Sverrig paakom, og Fienden sig Landet bemægtigede, da var han i første anløb den gandske Egn her omkring til stor hielp, i det en hver salverede sin formue ind til Ham paa Clausholm, hvor han med sin Egen, og sit Huuses største Fare saa lykkelig maintinerede det imod adskillige Fiendens haarde trudseler og anløb, at en hver fik sit uskadt igien, men Selv maatte Han forlade Huus og Hiem og aldt det [han] hafde i Fiendens Vold, og kummerlig salvere sig til Kiøbenhafn, hvor paa Kongen af Sverrig strax forærede Ober Krigs Præsidenten Lauritz Flemming alt Hans Gods, hvilket hand heller forlod end ved nogen ting lade sig skrecke fra Dend Troeskab og tjeneste, Hand var Kongen og sit Fæderne Land skyltig, hvorfor Hand og, da Fienden var gaaen over Isen ved Wordingborg til Sedland, og hastede for Kiøbenhafn, gik Hans Friis ey allene selv frievillig med alle sine folk til Volds, som en anden gemeen Soldat, Men endog, da alting saae verst ud, undsatte Hans Kongl. Mayt med en heel merkelig og

anseelig Summa Penge Contant; Efter denne korte Fred var sluttet vovede Hans Friis sig over til Jylland, saasom Hand nok mærkede at Fienden tænkte meere paa Krig end paa Fred, og hvervede hand hemmelig (saasom Fienden endda hafte Landet inde) Et af de bedste og sterkeste Regimenter til Hest paa sin egen Pung, som Hs. Mayt. hafde, tiente og Krigen over der med uden ald Besoldning af Kongen, enten paa Sig selv eller Regimentet, og gjorde dog store Tienester der med; Thi baade rykte hand Vensyssel af Fiendens Haand igien, og posterede sig selv med sit Regiment der udi; saa salvegvardede hand og der med baade Thye, Mors og Salling, før de andre Obrister saasom Dyre, Brochenhuus og Kruse til de og fik deres adspredde, og til Fienden overgivne Regimenter af Landfolket, Sogne Rytterne og Ros tienesten samlet igien, og sat i dend stand at de samtlig kunde opponere sig Fienden, som ved hans Retraite over til Fyen, og skede med hans største afbræk, i det de ophævede alle hans Salvegvarder hand efterlod sig, at holde Landet under Contribution med, og der til holdt ham saa indspærret i Fridericia, indtil de Allieredes Succurs (hvormed de trainede noget længe) ankom, da Fienden icke torde være et Partie meere her ind udi Landet, hvor med gandske Jylland meget blev soulageret, og Hs. Kongl. Mayts Vaaben baade hos Fienden og de Allierede bragt i den Consideration igien, at i den sted hand kort tilforn icke hafde her i det heele Land en Soldat i Marken, kunde hand med sin Arme baade holde de Allierede ved deres ankomst Balancen og reparere Qvartererne med dem, saa og Selv (nest Gud) været største aarsag til at det navnkundige Feldtslag ved Nyborg i Fyen, saa lykkelig blev vundet, at Fienden 2den dagen efter Batailen maatte overlevere resten af sin gandske Arme til Hs. Kongl. Majestet, saa der eschaperede kun 2 Personer nemlig Førsten af Sultzbach, og Feldt Marschalch Stenbuch der fra, som natten tilforn salverede sig over til Selland med en baad; Til hvilken herlig Victorie (hvor af ald Danmarks Velfærd hængte) Obriste Hans Friis med sit Regiment icke var en liden Hielp, i det hand der med lykkelig brød Fiendens Høyre Fløy, erobrede i Batailen 9 Faner, 4 Standarter, og 1 Par Poucher, hvor paa da Freden fulgte, han og strax aftackede for at gjøre en anden Plads, og ingen at være i Veyen, og var hand for sin troe Tieneste i stor Naade hos glørværdigste Kong Friderich den 3die, saa længe han levede; Men dog over tidernes Ustadighed, og Lyckens Capricer, som staaar paa svage fødder og som alting snart glemmes, og er sine omskiftelser undergiven, hand og nu giordes gammel, og var af sine mange Udenlands Reyser, og andre store travailer i 3 Kongers tiid meget abbateret; Hand ogsaa der til intet kunde simulere, saa unddrog hand sig denne verdens ambaras, og efter Kong Friderich den 3dies død retirerede sig paa sit Landgods der at ende resten af sine dage i stilhed etc. Ao 1678 d. 4 February Døde Obriste Hans Friises første Frue, paa sin Fædrene Gaard Clausholm. Ao 1679 d. 26 Augusti døde Obriste Hans Friises og Frue Helvig Marsvins til Clausholm Deres Eneste Datter Christiane Barbara Friis i Hamborg, født paa sin Mødrene Gaard Clausholm 1652 d. 2 November. Hun var Velbaarne Obriste Johan Ranzovs Frue.

Ao 1680 Reyste Obriste Hans Friis for sin Svagheds skyld ud til Suur Brøndene og de varme Bade ved Achan og Spaa, og som Hand fandt sig meget godt der af, continuerede hand saaledes 3 Aar efter hin anden, da han ved det sidste aar paa hjemreysen kom efter Guds Forsyn i Ægteskab med Velbne Jomfru Dorthea Brochdorf af Rixdorph, som Gud igien kaldede paa Heuringholm d, 1693 uden Børn at efterlade sig. Siden den tiid blev hand kiæd af verden beskickedede sit huus, og ved sin Fundatz forsynede alting Kirkerne og de fattige angaaende, og ved sit Testamente afstoed (paa en vis aarlig afgift nær) ald sin Formue Gaarde og Gods til sine Broders Sønner Velbaarne Christen Friis og Velbne Gregers Friis begge Majorer til Hest; at hand siden frie fra ald verdens uroe kunde des bedre i Haabet vare med glæde paa sin Frelsers Iesu Christi Tilkomst, og Salig hensov paa sin Gaard Tuustrup d 24 Decembr. 1697 i sin Alders 73 Aar ringere end 22 dage. Hans Symbolum var

Nec auro, nec ferro de tramite recto.

Dette er kortelig indholdet af det eene Epitaphio, som findes i Hørnings Kirke Capel, hvor efter man dog icke til visse kand vide hvad Aar Obriste Hans Friis flyttede fra Clausholm. Paa et andet Epitaphio i samme Begravelses Capel er at læse: Den Store Gud over Himmel og Iord allene til allerydmygstæ ære og Tack begyndte Velbne Obriste Hans Friis Ao 1686 d. 4 May at bygge, renovere og staffere denne Hans Sogne Kirke med sit Capel, Skolen, Hospitalet, og Organistens Huus der ved, tillige med alle andre Hans Kirker etc: Saasom hand her kalder Hørning Kirke hans Sogne Kirke er det her af at merke at hand alt den tiid var flyttet fra Clausholm og da boede paa Tuustrup, saa det er her af at slutte at hand imellem 80 og 1685 er flyttet fra Clausholm; Dette er saa vidt samlet efter det, som er taget af de Epitaphiis, som findes i Hørning Kirke.

Men ellers er den almindelige Relation om aarsagen til Obriste Hans Friises bortflyttelse fra Clausholm saaledes. Da Obriste Friises første Frue Helvig Marsvin var død 1678, afstoed og soldte Johan Ranzov, som var i Ægteskab med Friises Datter, sin Arve Ræt, og sine Prætentioner paa Clausholm til Gros Cancellier Reventlou for en vis Summa Penge, her over formeente H. Friis sig at være fornermet, og meente at naar Clausholm skulle indløses faldt det ham nærmest til at indfrie den; hvor efter det skal være kommen til Proces, og være udtagen Commissarier, og Sagen har staaet en tiid lang under Commission, men som Gros Cancellier Reventlou var i stor Grace hos Kong Christian den 5te kom den Kongl. Befalning at Obriste Hans Friis inden en kort tiid skulle overlade Clausholm til Gros Cancellieren, men hvad Aar Obriste Friis saa flyttede der fra kand ieg icke egentlig vide, men slutter, som tilforn er anført at det har været 1680 eller kort derefter. Gros Cancellier Conrad Reventlou er kommen til at Eye Clausholm 1680 eller faae Aar der efter. Hand loed den gamle Bygning nedbryde efter grunden, og den nye opbygge, som endnu staaer, hvilken blev færdig og fuldendt 1699. Den forrige Bygning var med Taarne og Udbygninger (siges der) snart ligesom Bruusgaard, men hvad tiid den forrige var bygget, eller af hvilket Herskab, kand ieg icke give efterretning om, hvem der hafde været tilstæde, og seet den forrige Bygning, kand det vel icke feyle at der io hafde været Aarstal, og enten Navn eller Vaaben, hvor efter mand noget nær kunde slutte hvem der hafde bygget den. Indkiørselen til Slottet eller Borge Gaarden var da ved den Øster Side, midt imellem Møllen, og der som indkiørselen nu er til Staldgaarden, ohngefær som Blye Statuen staaer i Gladiateur Haven. Samme Gros Cancellier lod Haven imellem Slottet og Ladegaarden ophøye med sine afsætninger, da haven tilforn ey var høyere end efter bunden i Kilde veldet den Søde Bøg kaldet, Denne Kilde er saaledes kaldet fordi der stoed en stor Bøg, som skyggede over samme Kilde, bladene der paa siges at have været Søde. Hand lod og Bekaaste et Vandspring midt i det Lyst Qvarteer oven for den grønne Broe, hvor til Vandet var leedt under iorden ved Vandrender fra Skade Kilde af oven for Woldum, disse Render blev tiid efter anden opraadnet, og af Bønderne opgravne hver paa sin ager. Hand lod og Staldgaarden bygge med grundmur, da den tilforn ickun var med bindingsverk, derforuden skal hand og have giort mange andre store Bekostninger ved Clausholm. Efter Gros Cancellier Reventlous Død Eyede og Beboede den meste tiid hans Enke Frue Sophia Amalia Hanov Clausholm, indtil hun Aar 1717 afstoed og soldte Clausholms Gaard og Gods til Kong Friderich den 4de. Imidlertid Gros Cancellierinden var Enke kiøbte hun Ødum Sogns Konge Korn-tiende 1710, og lagde til Woldum Hospital, hvilket hafde staaet øde og tillukt fra den tiid Obriste Hans Friis flyttede fra Clausholm til Tuustrup, da han tog de fattige Lemmer og forflyttede dem til Hørning, hvor hand forskaffede dem huusværelse og ophold, indtil Hørning Hospital blev opbyggt, og bragt i stand. Men hvad Herskab der ellers hafde bygget og funderet Woldum Hospital, om det (som troligt er) har været Hans Friis, eller om det er bykt udi Otte Marsvins tiid, da Kirken i Woldum blev bygget A o 1606, eller dette Hospital har staaet der før den tiid, veed ingen at give efterretning om.

Kong Friderich den 4de kiøbte Clausholm af Gros Cancellierinde Reventlou A o 1717, Kongen lod Staldgaarden indrette til 1 Compagnie Ryttere, og Ladegaarden til et andet Compagnie tillige med deres Heste. Laden som var ved Ladegaarden var indrettet paa den maade, at Staldstudene stode under laden og loen hvor de tærsker; Denne skønne lade blev sat ild paa, og opbrendt af en ond og skielmsk Rytter, som icke vidste anden aarsag at give der til, end den at hand var kiæd af at ligge i qvarteer ved Clausholm, og ville heller ligge i et Kiøbstæd, hand blev brændemærket og kagstrøgen, Næse og Øren skaarne af ham, og saa ført til Frideritz til Fæstnings arbejde sin livs tiid. A o 1722 og 23 lod Kong Friderich den 4de opbygge de 2de Fløye eller udbygninger, som ere ved begge ender af den Syndre store Længde i borgegaarden, formedelst den samme side af den længde begyndte noget at give sig ud og synke, hvortil aarsagen siges og meenes at være, at dend samme Side af længden er sat noget uden for den gamle grund, som den forrige gaard og bygning stod paa, og endskiønt der vel blev nedrammet Pæle i grunden, saa er det vel troligt at den grund dog icke kunde være saa fast og bestandig at bygge paa, som den gamle grund, der hafde staaet bygning paa tilforn i mange aar. I samme Kong Friderich den 4des tiid 1721 da hand eyede Clausholm, bleve Woldum, Hallendrup og Ødum Skoler tillige med de andre Kongelige Skoler opbyggt, og Skole Fundatzen for disse Skoler udgivet A o 1721 d 28. Marty. Paa een indmuret Sten over Skole dørren staaer deen Inscription. Hanc Scholam hujusq. adinstar Ducentas Qvadragesima in Circulis ad perpetuo alendas duodecim Cohortes Eqvestres a me instructis fundavi M. D. C. CXXI.

Halvtredsindstive aar Gud har du mig opholdet, / At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ont har voldet, / Thi yder ieg min Tak, og breder ud dit Nafn, / Og bygger Skoler op de Fattige til Gavn. / Gud lad i dette verk din Naades Fylde kiende, / Lad denne min Fundatz bestaa til verdens ende / Lad altid paa min Stoel Een findes af min Ætet, / Som meener dig min Gud, og disse Skoler ræt. /

Kong Friderich den 4de døde d. 11 Octobr. 1730, Efter den Høy-Salig Konges Død bekom Hans Enke Dronning Anna Sophia Clausholm i forleening sin Livs tiid. Hun kom til Clausholm først in Januario 1731. Dronningen lod Kirken eller Slods Capellet føre i bedre stand med Stole i Kirken, nye Vinduer og Malning, saa lod hun og beklæde Alteret med 2de store Sølf Lvestager, og nye forgyldt Kalk og Disk, Saa gav hun og nye Alterklæde, Alterdug og Messehagel til Capellet (da det som var der tilforn blev given til Woldum Kirke) lod og Gemackerne pryde med Malning og Tapetzerie og anden Reparation paa gaarden, og paa Slottet. Paa Ladegaarden lod Dronning Anna Sophia Laden indrette igien til Kornlade, da den tilforn i Kong Friderich den 4des tiid var indrettet til Stald for Rytter Hestene. Saa lod hun og saa got som af nye opbygge Forpagterens Værelser paa Ladegaarden, som vare gandske forfaldne. Og som det mitterste huus paa Slottet den Syndre side der af (uagtet de 2de fløye eller udbygninger som i Kong Friderich den 4des tiid vare bygt ved enderne der af) endnu syntes at give sig ud og synke, til hvilket at troe de des meere blev bestyrket, ved det de saae at Gipset, og de store Gypsbilleder paa den saa kaldede store Ridder Sahl tiid efter anden nedfaldt; hvorfor Dronningen hafde besluttet at lade den længde huus fra Grunden af reparere, Der var og af BygMester, Tømmer og Muurmester beseet og giort overslag hvad bekostninger dertil udfordredes, som efter sigende skulle beløbe sig til 8 a 10 Tusinde Rixdr, der blev imidlertid sat lange og store stiver og støtter, som skulle holde imod at muuren ey skulle falde ud, men som Dronning Anna Sophia om vinteren samme aar døde, som Reparationen skulle været begyndt foraaet der efter, saa blev der intet af, imidlertid saae man siden efter at støtterne vare siunket fra muuren, men muuren var bleven staaendes fast, og ey givet sig meere ud end tilforn, saa ieg icke veed om Bygnings Mesterne saae meere paa den høye nødvendighed, eller paa deres egen forventede fordeel og fortieneste. Dronning Anna Sophia døde paa Clausholm Ao 1743 d. 7. January: Hendes Alder var 49 Aar 8 Maaneder og 21 dage. Efter den Høy-Salig Dronnings død kom Clausholm til Kongen.

Kong Christian den 6te kom til at eye Clausholm Ao 1743. Hand besørgede strax den Høy-Salig Dronnings Liigfærd, som blev ført fra Clausholms Slods Capel for at Hensættes i Roeskilde Domkirke d 5te Marty 1743. Og var imidlertid 2de Commissarier af Kongen beskicket nemlig Hr Kammer Herre Ritz af Barritz Schou, og Justitz Raad Kaalund paa Estruplund baade for at besørge den Høyst Salig Dronnings Liigbegiengelse, saa og for at eftersee det Inventarium, som var ved Clausholm førend Dronning Anna Sophia kom der til, og separere det fra det andet, som hørte den Høy-Salig Dronnings Høye Arvinger til, da det, som hørte Kongen til, blev soldt ved Auction, og det som hørte Dronningens Arvinger til blev ved deres Fuldmægtiger Deelt imellem dem, og bortført fra Clausholm. Kong Christian den 6te solte Clausholm aaret efter Nemlig Ao 1744 ved Auction i Kiøbenhafn, da Clausholms Gaard og Gods blev tilslagen Justitz-Raad Christian v. d. Maase.

Hand kom til at Eye og beboe Clausholm 1744, da hand flyttede her over fra Raschenberg Gaard i Fyen hvilken hand soldte; Strax efter at hand var kommen til Clausholm lod hand nedtage de stiver og støtter, som var sat til den Syndre Side af den middelste Længde i Borge Gaarden, og lod legge store Bielker ind fra Den Syndre til den Nordre Side, og lod forsyne dem med sterke Iern Ankere for at hindre at muuren icke skulle give sig meere ud end allerede skeet var, og den Gaul som var ved den Syndre side, ligesom der endnu er ved den Nordre lod hand nedtage. Justitz Raad v. d. Maase lod og føre Kalkofnen i stand med Kalkbrenderiet, hvilket icke hafde været brugt siden Gros Cancellor Reventlous tiid da hand byggede Clausholm. Hand lod og oprette Teglbrenderie i Amalien-Gaards Skov, hvilket dog icke skal have været brugt i Gros Cancellers tiid, og endskjøndt der var tegn til at det hafde været brugt tilforn, saa vidste dog ingen naar det hafde været. Hand lod og opbygge den Nye Gaard i Amaliengaards Skov. Justitz Raad Christian v. d. Maase døde paa Clausholm d. 11 May 1753, og blev nedsat i taarnet i Woldum Kirke, og blev siden efter der fra bortflyt, og ført over til Sedland.

Efter hans Død eyede og beboede Hans Enke Frue Magdalona Susanna v: Numsen Clausholms Gaard og Gods. Hun lod bygge den Skole i Skadder Bye, og tillagde Skoleholderen sammested nogen aarlig løn. Hun soldte Clausholms Gaard og Gods til Høy Velbaarne Hr Geheime Raad og Stift Amtmand Hvitfeldt 1757, og reiste saa Frue v: der Maase fra Clausholm ved Michaelis tiider, og døde i Kiøbenhafn i April Maaned Aaret der efter.

Ao 1757 kiøbte Høy-Velbaarne Hr Geheime Raad og Stif Befalningsmand over Wiborg Stift Hans Excellence Mathias Wilhelm Hvitfeldt Clausholm nuværende Høygunstige og Naadige Herskab til samme Gaard og Gods, Gud lade ham og hans Stamme og Afkom i mange Aar under Guds Naadige beskiermelse Eye og

besidde Clausholm med megen Lycke og Velsignelse, og efter mange Aar og dage krone Dem omsider med ævig Glæde og Salighed i Himmelen, det ønskes af

Deres Excellences
Høy Velbaarne Herres
underdanigste tiener
Willads Qvist

BILAG 118

Christian Mørup, regning paa gibsarbejde paa riddersalens loft, den 20. november 1769 (Clausholms arkiv, pakke 19).

No 76.

Underdanige Regning

Paa hvad Gibs Arbejde som ved mig og Folck er forfærdiget ved Ridder-Sahlen paa Clausholm samt og hvad Materialier, af mig er leveret efter accordt med Hr. Birchedommer og Forvalter Friis paa Høye Herskabs Vegne. saaledes —

1. Gibs-Dæchet j bmt Sahl efter accordt af 14de July a. c. jndholder j Qvadrat Maal 440 Alen à 12 sk.....	55 rdr.	—	—
2. Side-Muurene overalt j samme Sahl ligeledes efter accordt af 12 October Sidst jndholder j Qvad. Maal 451 47/64 Alen à 6 sk.....	28 rdr.	1 M	6 sk.
3. Leveret			
4 Tønder Fransk Gibs à 4 rdr. er	16 rdr.	—	—
1½ Tønde Cursch dito à 2 rdr. 4 m	4	—	—
7 Ringe Staaltraad à 5 m	5	5	—
19 Paqver 2/pd Søm à 30 sk.	5	5	10
4 Traver Røhr à 4 m	2	4	34 rdr. 2 m 10 sk.
4. Betalt for Caminen at tilmure og Kackelovnen at opsætte tilligemed Fliisser at lægge under samme.....		4 m	
for Kalk Lædske ved Søbye Kirche	1 rdr.	1 m	1 rdr. 5 m
	Tilsammen	119 rdr.	3 m. —

Ødum d. 20de Novbr 1769.

I. C. Mørup.

Ovenstaaende Et Hundre og Nitten Rixdaler og Tree March er mig af Hr. Birchedommer og Forvalter Friis betalt, hvorimod jeg forbinder mig til at lade Sahlen hvidte og forsvarlig i Stand føre efter Contracten j alle Maader upaaklagelig, og altsaa for Betalingen herved underdanigst qvitterer.

Clausholm dend 20de Novembr 1769.

I. C. Mørup.

BILAG 119.

Brandtaxation af Clausholm hoved- og staldgaard, den 30. juni 1800 (Clausholm godsarkiv).

Rasmus Müller

til Mygindgaard

Landvæsens Kommissær med Kammer Raads Rang, og Kongelig Majestæts Birkedommer til Stamhusene Rossenholm og Estrup, saa og Clausholms og Wosnæsgaards Birker, samt Skriver udi bemelte Clausholms Birk. —

Gjør Vitterlig at Aar 1800. Løverdagen den 21de Juni, Blev Clausholms Birketings Ret sadt og administreret af fornævnte Rettens betient, i overværelse af efterskrevne Stokkemænd, Otte Hesse, Anders Aarup og Mads Christensen fra Clausholm, samt Thomas Nielsen fra Voldum. —

Hvorda mødte de herfra Retten i Dag 8te Dage sidst, udmeldte 2de Syns og Taxations Mænd, Tømmermand og Snedker Jens Petersen Selv Eier i Mygind, og Muurmester Rasmus Espensen fra Faarup, som i følge Rettens udmeldelse havde Synet og Taxeret Clausholms Hovedgaards Borgergaards og Stald-

gaards Bygninger til indlemmelse udi den for Landet oprettede Brand-Casse, og fremlagde den af dem, i Rettens og Ejeren S. T. Hr. GeheimeRaad Schildens Fuldmægtig Hr. Forvalter Poulsens overværelse, afholdte Forretning, den de, efter at samme i Retten ord til andet lydelig var oplæst, og efter at de var forelæst Eeden af Lovbogen, og betydet dens Vigtighed, med Lovens Eed og opholdne Fingre Bekræftede at være holt og forrettet efter deres Samvittighed og beste Skiønnende, i forhold til Bygningernes Beskaffenhed og Tilstand; hvorefter Taxations Mændene blev Demitterede, og Forretningen, der blev tagen ad acta, og Bevilget Beskreven udstæd, lyder saaledes.

Ifølge Rettens udmeldelse af 14de Juni sidst, Indfant vi underskrevne Snedker og Tømmermand Jens Petersen fra Mygind og Muurmester Rasmus Espensen fra Faarup, os paa Clausholm, i Dag den 19de Junii, for at Vurdere og Taxere samme Gaards Borgergaards og Staldgaards Bygninger m. v. til Indlemmelse i den for Landet i Danmark oprettede almindelige Brand-Casse.

Forretningen begynte og Kontinuerede i Rettens middels overværelse som følger. —

Clausholms Borger og Stald-Gaards Bygninger i Randers Amt Clausholms Birk, Woldum Sogn Ejeren Hans Excellence Hr. Geheime Raad Schilden. —

Rdr.

1. Bemelte Clausholms Borgergaards Bygninger, bestaaer af 5 Fløye, 2 Etage Høje, Grund Muurede Bygninger, Teglhængt med Kielder under saasom. —

A. Corps de Logis, ligger i øster og Væster, bygt af stærk grundmuur, og før Fuhr overtømmer med en Muuret Qvist, bestaaer af 36 Fag, holder i Længden udvendig 67½ al. 27 al. viid og 17½ al. dyb gibset overalt, og Kielder under heele Huuset der er indrettet til Viinkielder, Træehuus, Rullestue, samt Piger og Melke Kamre, Huuset er forsynet med 2 Skorsteene og en stor Trap af Huggen Steen med Jern ved siderne op til Indgangen paa 1 Etage som er indrettet saaledes.

Een stor gang med Fielgulv, gibset og forsynet med Vinduer, En Stoer Sahl, gibset og betrukken med Malet Voxdug, samt forsynet med en stoer fajance Kakkelovn, Dørre, Vinduer og Beslag; I samme Længde og Etage, er desuden 6 Betrukne og gibside Værelser, forsynet med Vinduer, Dørre og Beslag samt 1 fajance og 5 Jern Kakkelovne.

2det Etage, dertil er 2de Stoere Trapper eller opgange fra forbemelte Stoere gang i første Etage, og er denne Etage Indrettet Ligesom første Etage, og bestaaer af 1 Stoer gang, 1 Stoer Sahl og 6 gibside Værelser, som Ligeledes er forsynet med Gulv, Vinduer, Dørre og beslag samt 6 Jern Kakkelovne — endnu i samme Huus er opgang til qvisten, hvor der staaer et Stoer Torn-Uhrværk med 2 stoere Malm Klokker — dette Huus anseer vi at kand være af verdie 17000 —

B. Det Væstre Fløyhuus i Nord, bestaaer af 16 Fag 52½ al. Lang, 15 al. viid, 17½ al. Dyb, Byget af grundmuur og Fyr overtømmer, 2 Etage høy med Kielder under, og 2 Skorsteene — Dertil en opgang eller Trappe af Huggen Steen, med Jern for den eene side og ende, dette Huus er indrettet i første Etage med en Lang Gang i den ene side, til 6 Domestiqve og andre Værelser; og i anden Etage et gibset Capell med alter, Prædikestoel og orgelværk, samt Stoele for Herskab og Domestiqver, item 2de andre Værelser.

I Kielderer er Kiøkken, 2 Spise-Stuer, Huusholderens Kammer og Tørvehuus, samt Spise og andre Kamre. Dette Huus anseer vi af Værdie 9500 —

C. østre Fløy i Nord, indeholder samme Størelse, Længde, viide og Dybe, som sidst anførte Væstre Fløy og Bygt af samme slags materialier, med en opgang til første Etage, Ligesom ved bemelte væstre Fløy Indrettet i første Etage til 6 Værelser eller giestekamre, foruden en Gang i Væstre Siide, de 4re gibside og betrukne, og 4re Jern Kakkelovne; i anden Etage 6 ditto Værelser hvoraf de 3 ere gibside og betrukne; under dette Fløy, som er forsynet med 3 Skorsteene, en Kielder der Bruges til Mejerie Brøgger og Bager Huus; og ansees dette Huus af Værdie 9500 —

D. Væstre Fløyhuus i Søndre, byget af Grundmuur og Fyr overtømmer, bestaaer af 5 Fag 16¾ al. Lang, viid 12 al. udvendig dyb 17½ al. 2 Etage Høy med Kielder under, og een igiennem Huuset opført Skorsteen. I første Etage er 3 gibside og betrukne Værelser, og paa anden Etage er Ligesaa mange værelser indrettede gibside og betrukne; Dette Fløyhuus anser vi at være af Værdie 3000 —

E. østre Fløyhuus i Sønder, er af samme Lengde viide og Dybde, samt Bygt af samme Materialier, og Lighedan i alle maader indrettet, som sidste, og vi anser og samme Fløyhuus at være af lige Værdie som forige	3000 —
2. Staldgaarden:	
a. den Væstre Længde i Sønder og Nord, bestaaer af 40 Fag, 85½ al. Lang, 14 al. viid, 8½ al. Dyb, et Fløy derved i nordre ende i øster, Fag 13 al. Lang, 14 al. viid, 8½ al. Dyb, Bygget af grundmuur og Fyr overtømmer, Tækket med Steen Tag, een Etage høy, Indrettet til Forvalter og Gartner Værelser, Kiære og Kalkeværk, Vogn og Bødker Huus, item Port ud til Haugen, forsynet med 39 Fag Vinduer og 3 Skorsteene, ansees af Værdie	3000 —
b. den østre Lengde, med et Fløy ved Nordre ende i Væster, af Lige Størelse med næst forestaaende og Bygget af samme Materialier, Indrettet til Jæger og Stald Kammer, Stald og Vognhuus samt Indkiørsel Port, 2 Skorsteene af Brændte Steen, ansees af Værdie....	3000 —
Smedehuset, 9 Fag, 27 al. lang, 7 al. viid, 3 al. Dyb, beliggende i øster og væster uden for Staldgaarden, Bygget af Bindings Værk, Eege under og Führ overtømmer, Tækket med Steen Tag og Muurede Vægger af Brændte Steen; Indrettet til Smede og Kølle, 2 Skorsteene af Brændte Sten, ansees af Verdie.....	150 —
Summa	48,150.

Skriver Fyrgetyve og aatte Tuusinde, Et Hundrede og Halvtredsindstyve Rigsdaler. —

Forestaaende Bygningers Indretning befandtes Forsvarlig mod Ildsfare, og de ved Forordningen befalede Brand Redskaber, nemlig 2 Slang Sprøjter, Brandhager og Brandstiger foreviist. —

at denne Forretning er giort efter vor Samvittighed og beste Skiønnende, vil vi til næste Ting Bekræfte med Lovens Eed.

Datum ut Supra.

Jens Petersen.

Rasmus Espensen.

At denne Forretning saaledes i min nærværelse er Passeret, og Bygningerne samt Brand Redskaberne Som anført befunden, vorder herved attesteret saavel som og at foranførte Bygninger ey forhen har været indlemmet eller forsikret i nogen Brand-Casse. —

R. Müller

overværende paa Ejerens Vegne

Poulsen.

For denne Forretning er betalt

til Dommeren.....	2 rdr.
- Skriveren	10 -
- Taxations Mændene	4 -
ialt	16 rdr.

Skriver Sexten Rigsdaler. —

Fremlagt, læst og afhiemlet for Retten paa Clausholms Birketing Løverdagen den 21de Junii 1800.

Testerer

R. Müller.

Saaledes inden Retten Passeret og tilgaaet, bevidnet med mig Justits Protocollen og de indskrevne Stokkemænd, hvilket endvidere under min Haand og Segl Bekræftes. —

Clausholm Birketing, den 28de Junii 1800.

R. Müller.

Af denne Forretning er hertil Amtet i Dag indleveret 3de ligelydende Gienparter.

Randers Amtskontoir den 30 Juni 1800.

Paa Hr. Kammerherre og Amtmand Baron v. Güldencrones Vegne i hans Sygdoms Forfald.

Aagaard.
Fuldmægtig.

BILAG 121

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 18. september 1804 (Clausholm arkiv, Zweites Concepten Buch ...).

... Sie werden gesehen haben dass eine neue Fenstersarge in das sogenannten *Brockenhuus*' Stube eingesetzt ist. Zu dieser Sarge gehören 4 Fenster Rahmen und in denselben 10 Scheiben, die ich bey dem Glaser in Randers mit dem Sie geredet hatten bestellt habe, und das die Stück 1 Th. gelten sollten (?).

... Zu der *Brockenhuus* Stube und den drey anstosenden Stuben brauchen wir 11 Fenstersargen wovon eine eingesetzt ist, also m(ü)ssen noch 10 Stuck gem(a)cht werden. Ich glaube aber vom Tischler verstanden zu haben d(a)ss ihm die Langen Seiten Stabe dazu fehlen

BILAG 122

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf, til forvalter Bay, Clausholm, den 24. september 1804 (Clausholm arkiv, Zweites Concepten Buch ...).

... Noch der mit Ihnen mündtlich genanene Abrede, macht der discher diesen Winter auch die doppelten Thüren in der *Brockenhuus* Stube und den zwey daranstosenden Stuben. Rüssel hat die Zeichnungen zu diesen Thuren mit ihren höhen und breiten, dabey muss ich aber bemerken dass diese Zeichnungen, nach dem Hamburger Masstabe gemacht sind und dass sie daher nicht die rechte *Proportion* bekommen würden wenn sie nach dem dänischen Masstabe gemacht würden. Birkedommer *Juul* har einen Hamburger Masstabe, ...

BILAG 123

Forvalter Bay, Clausholm, til geheimeraad H. H. von Schilden, den 22. januar 1805 (Clausholm arkiv).

... *Christen* Snedker som arbeider herved Gaarden har i disse Dage berettet mig at han ikke troer mueligt, at han ene kan overkomme at faae det bestemte Arbeide — af Vindues-Karme og Rammer samt Dørre til Værelserne paa Slottet, tilligemed de 2de af Deres *Excellence* bestemte Værelser i Staldgaarden lige over for *Gartner Aborres* Værelse forsynet med Loft, Gulv, Vinduer og Dørre — færdig, med mindre Deres *Excellence* vil tillade at han antager sig en Svend til Hjelp; ...

BILAG 124

Forvalter Bay, Clausholm, til geheimeraad H. H. von Schilden, den 8. februar 1805 (Clausholm arkiv).

... Broen i Haven lige over for *Fontainen* eller Springvandet, er allerede forlængst optagen, undtagen de 2 Fag paa den Side indtil Springvandet, som efter Deres *Excellences* Befaling blev staaende; Alle Pælene lod sig paa den af Deres *Excellence* foreskrevne Maade, meget beqvemt optage, og Alt tog *Rüssel*, saa vidt Samme til noget Slags Brug kunde ansees Tjenlig, under Bevaring. —

BILAG 125

Geheimeraad H. H. von Schilden, Haseldorf, til forvalter Bay, Clausholm, den 18. marts 1805 (Drittes Concepten Buch über die Correspondenz in Hinsicht Clausholm, Clausholm arkiv).

... Zu den Thüren der Stuben die für mich im Stalgebäude eingerichtet werden nehmen Sie die Thüren die in der *Brockenhuus* Stube und den darin stosenden Stuben (...) werden, und wofur allda machen lassen. Diese allten Thüren sind zu den Stuben im Stall gebaude gut genug.

BILAG 126

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 8. april 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

Meine Frau und ich hatten es uns vorgesetzt, im nächsten Monat nach Clausholm zu kommen, um ein paar Jahre wenigstens da zu bleiben.

So unverändert nun auch unsere Absicht ist, ein paar Jahre wenigstens auf Clausholm zu seyn; so ist es uns, meiner Geschäfte wegen doch nicht möglich, schon im nächsten Monat dahin abzureisen. ich werde aber alles der masen einzurichten suchen, dass die Reise doch noch in diesen Sommer statt haben wird.

Und der Anfang der Verenderung unseres Wohnortes wird auf der Art geschehen, das der Herr baron *Holger Rosenkrantz* mit seiner Frau im Monat May nach Clausholm kommen wird, da wir übrigen dan nachfolgen werden.

... Sobald es mir möglich ist, werde ich Ihnen, den Riss zu dem aufzuführenden Wohnhause auf *Amaliegaard* senden. So kostbahr die Aufführung dieses Hauses auch seyn wird, so nothwendig ist es doch dass daselbst ein solches Haus aufgebauet werde. ...

... Dass dieses Wohnhaus auf *Amaliegaard* nach dem Risse aufgeföhret werde, wird nicht schwer seyn. Und wird dadurch noch erleichtert werden, dass ich dem H. Baron hir gezeigt habe, wie ich hir dergleichen Häuser baue.

... Wegen den Schlossern an den Thuren welches im den Holtze eingeschoben Schlosser seyn müssen wünschte ich zu wissen, was sie etwa kosten würden wenn Sie dieselbe im Randers bestelten.

Die Handgriffe an den Thüren werde ich Ihnen von hiraus senden. Sie sind von Schwartzten Holtz mit pletirten beschlag. ...

BILAG 127

Geheimeraad H. H. von Schilden, Haseldorf, til forvalter Bay, Clausholm, den 28. maj 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

... Angenehm ist es mir zu erfahren, dass die Fensterscheiben zu der Brockenhuus Stube und den daranstossenden Stube, in Randers angekommen sind. Können wir sie nicht für weniger als 4 S. danisch eingesezt erhalten, so müssen wir das dafür bezahlen. Bey dieser Gelegenheit bemercke ich annoch, dass die neuen Thüren und Fenster Rahmen in diesen Stüben wohl des ehestens mit weisser Farbe angemahlet werden müssen, damit sie trocken sind, wenn wir hinkommen, und dass sie wohl zweymal wo nicht drey-mal übergestrichen werden müssen. ...

BILAG 128

Geheimeraad H. H. von Schilden, Haseldorf, til baron Holger Rosenkranz, den 2. juni 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

... Sollen Sie, Wenn Sie nach Kopenhagen kommen, sich wohl danach erkundigen, was schwartse hölzerne Drücker zu Stuben Thüren mit weisen Schildern kosten; So wie ich sie hier im Bibliothek Gebäude habe. Solte das Paar nicht mehr wie 3½ Rth. danisch bis 3 Rtl. 4 M. kosten, so kaufen Sie 12 paar davon für mich und senden sie nach Clausholm zu den Thüren der Zimmer, die für mich im Schlosse eingerichtet werden. In dem falle behalte ich die, welche ich hier gekauft habe und die nach hiesigem Gelde 3 Rth. 8 S. kosten zum Gebrauche im hiesigen Hause. ...

BILAG 129

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 14. juni 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

... Es ist mir lieb dass die Fenster in der Brochenhaus Stube und den anstosenden jezt eingesezt werden.

Die Tapeten die jezt darinn sind bleiben darinn, und Sie lassen sie nur so gut wieder befestigen und allenfals ausbessern wo es sich thun lässt.

Die Panele die darin sind bleiben darinn und werden nur reparirt, und dann weiss angemahlet ...

BILAG 130

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 5. juli 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

... In Hinsicht, der anderweiten Tapeziung der Brockenhuss Stube und den anstosenden, will ich mich darauf bedenken, was dabey zu thun ist. Da wenn sie neu Tapeircirt werden müssen, mehrere vorkehrungen dabey zu treffen sind.

In der Brockenhaus stube waren die Tapeten in Ramen von Leisten. Sind diese wie ich hoffe nicht abgebrocken, so lassen sie dieselben ia setzen. Sind sie abgebrochen so lassen sie dieselben sorgfaltig aufbewaren, da sie wieder angeschlagen werden sollen.

Auch der alten Tapeten sind aufzu bewaren, den sie in kleinere Zimmern wieder zu gebrauchen sind. Schreiben Sie mir ob unter den alten Tapeten, Leinen gewesen ist.

BILAG 131

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 2. august 1805 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

... Lassen Sie ja die Fenster und Thüren, sowohl in den beiden neu eingerichteten Stuben im Stallhofe, als auch in der Brockenhuus und anstossenden Stuben, bald anmahlen, den sonst quellen sie bey den jezigen Regenwetter der gestalt aus, dass sie wieder offen noch zugemacht werden können. Hier lasse ich dergleichen Thüren und Fenster einmahl anmahlen ehe ich sie einhänge, um dieses zu verhüten. ...

BILAG 132

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til baron Holger Rosenkranz, den 3. januar 1806 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch ...).

...

1lich, der Gipsboden und Saal wird nicht geweisst, sondern nur richt vorsichtig abgestäubet.

Da ich aber von meiner Frau höre, dass Sie und die liebe Sophie den Saal solten brauchen, sondern die Caffeeestube bewohnen, so wünsche ich, dass die Fenster, Fenster Sarchen, Thüren und Lambris oder panelen, mit einem Worte alles was weiss angemahlet ist, das ehestens ein oder fals es nötig ist, zweymal weiss angemahlet würde. Dieses müste aber bald geschehen, damit der Geruch von der Farbe verginge, ehe wir dahinkämen.

2tens Eben dieses gilt den auch von der Stube, die am Saale stösst, und worin mein Schweigervater geschlafen hat, worinnen Fenster, Thüren und Lambris auch des ehestens weiss anzumahlen sind.

3tes Zum Anmahlen würden Sie die Güte haben, bleyweiss und Leimöhl von Randers kommen zu lassen.

Die Tapeten bleiben im Saal und in der daran stossenden Stube, worinnen mein Schweigervater geschlafen hat, so wie sie sind.

4tens Haben Sie die Gefälligkeit zu untersuchen, ob nicht eine Thüre von der Billardstube nach den Gange hin, gemacht werden kann.

Ich solte dieses möglich glauben, da die Billardstube eben so belegend ist wie die Ess stube, ... wo aus ein Ausgang auf der Gange ist, laste dieses Sie die Thüren muss aber nicht grösser seyn wie die ubrigen Thüren in der Billiardstube.

5tens Erinnere ich recht, so sind in den kleinen Flügel nach den Garten zu, unmittelbar an der Billiardstube, noch zwey Stuben wo von die eine zwey Fenster .. nach dem Halt zu hat, die zweite ist grösser und hat vier Fenster. Das eine davon wendet nach den Halt zweye nach dem Ladegaard, und das vierte nach den kleinen Garten hinter dem Schlosse. Diese beiden Stuben wolte ich gern bewohnbar haben bey unserer Ankunft, und bitte Sie zu überlegen, wie dieses zu machen ist. Meine Meinung gehet dahin, dass in der ersten und kleinsten der beiden Stuben im Flügel das erste Fenster zugemauret würde, und das zweite Fenster so ungefehr gemacht würde, wie die Fenster in der Billiard stube jezt sind. In der zweiten und grösten Stube in Flügel, würden die beiden Fenster die nach dem Ladegaard wenden zugemauret, und die beiden andern Fenster, das welches nach den Halt zu wendet, und das welches nach den kleinen Garten hinterm Schlosse hin wendet, würden eben so gemacht, wie die Fenster in der Billiardstube sind.

Das Zumauren der Fenster geschiehet mit ein und einhalb kleinen Mauersteinen, und von aussen werden sie grau angemahlet. Einwendig solte in diesen beiden Stuben nichts angemahlet werden, ausser die reparirten oder neu gemachten Fenster, da die Mahlerey die jetzt in diesen Stuben ist, mir sehr gut gefällt.

6tens, die Brockenhuusstube und die zwey daran stossenden Stuben, die meine Frau und ich bewohnen sollen, solten nun auch wohl tapezirt werden, und zwar auf folgende Art: Alle drey, nemlich sollen mit grünen Papier von eine recht schönen grünen Farbe, aber ganz zimpel ohne Bluhmen, aus geschlagen werden. Die einzige verschiedenheit dieser drey Stuben werden darin bestehen, dass die Borten in die Brockenhuus Stube schmaler wären, wie in den beiden andern Stuben.

Proben zu den grünen Papier und zu den Borten würden Sie lieber Herr Baron die Gefälligkeit haben, aus Kopenhagen zu verschreiben, und *Sophie* würde denn darunter aussuchen, was Sie glaubt, dass mir davon am besten gefallen würde, oder auch, was ihr davon am besten gefällt; aber alle drey Stuben sollen mit simplen grünen Papier von einer Farbe angeschlagen werden. Das Ausschlagen geschiehet auf folgende Art.:

A, In der Brockenhuus stube, wo bereits um alle Wände Leisten oder Einfassungen sind, wird innerhalb diesen bereits weiss angemahlten Leisten von den groben Leinen, das ich übersandt habe, mit Tapeten Nagel eingeschlagen, die Tapeten Nagel müssen Sie wohl in Randers kaufen. Dann wird dieses grobe Leinen einmal mit Mehlkleister ziemlich dick überstrichen, und wenn der Kleister trocken ist, mit einem Bimstein oder glattem Stücke Holze dergestalt aber sehr vorsichtig abgerieben, dass -ten im Leinen platt werden. Wenn dieses geschehen ist, wird das Leinen nochmals mit Mehlkleister überstrichen und mit ganz groben grauen Lösch Papier beklebt. So muss es wenigstens 14 Tage bleiben, und dann erst werden die Papiernen Tapeten und Borten mit Kleister von weissen Amdam darauf geklebt: Dieses geschieht auf der Art, dass die papierne Tapeten auf einem reinen Tuch gelegt und dann mit der letzten Art von Kleister mittelst eines dicken Pinzels auf der unrichten Seite geschwinde bestrichen werden, damit sie nicht zu sehr durchnässen, und dann gleich angeklebt werden.

B, das Einschlagen des groben Leinwands wird bey der Brockenhuus stube keine Schwierigkeiten finden, da die Wände nur schmal sind. In den beiden andern Stuben, wo die Wände aber sehr gross und breit sind, ist dieses viel beschwerlicher, denn in der gleichen fällen reisst das Leinen oder Papier durch seine eigene Schwere loss oder entzwey. Um dieses zu verhüten, muss man auf den Wänden nach ihrer Grösse das Leinen noch zwey oder drey mal von oben herunter nageln, wie die angelegte Zeichnung lit: A zeigt.

C, Ueber den Thüren setzet man dunkles Papier, worauf noch . . fens(?) figuren geklebt werden(?). . . ich mitbringen werde(?). Um den dunklen Papier müssen andere Borten geklebt werden wie um den Tapeten. Auch müssen die Borten um den dunklen Papier nur ganz schmal nicht über 1½ Höchstens 2 Zoll breit seyn.

Jezt ist es auch nicht mehr Mode die Borten um den Tapeten ganz breit zu nehmen; über 3 bis 4 Zoll müssen sie nicht breit seyn. Wie die Süportes gemacht werden, zeigt die Zeichnung lit. B.

D, sowohl der grobe Mehlkleister, wie der Feinere von weissen Amdam, wird auf folgende Art gemacht, dass das Wasser in einem damit zur Helfte angefüllter Kessel stark im kochen gebracht wird, dann wird der Kessel vom Feuer genommen, und Mehl oder Amdam herein gethan, aber nicht viel auf einem mahle und immer dabey stark gerührt, damit das Mehl oder Amdam nicht klumpernd wird. Wenn dann das Ganze so dick wie eine Salbe ist, so wird dieses unter beständigen rühren noch einmal gelinde aufgekocht, dann wieder vom Feuer abgenommen, und so lange gerührt, bis der Kleister ganz Kalt ist. Die Hauptsache dabey ist, dass der Kleister so viel und so lange gerühret wird, dass er nicht klumpernd wird.

7tens, Mögte ich auch gerne, dass vor unserer Ankunft zwey schmale und eine breite Bettstelle nach dem Modelle gemacht würden, wie die sind, die *Sophie* von hier erhalten hat. Da aber Christen Tischler alle diese Sachen nicht gleich machen kann, so müssen Sie dazu wohl noch einen Tischler und zwar sobald wie immer möglich ist, annehmen.

.

Ich habe voraus gesezt, dass die Fenster in der Schlafstube meines Schwiegervaters bereits reparirt sind, weil ich dieses bey meiner Abreise angeordnet hatte. Solte es aber nicht geschehen seyn, so muss es des ehestens gemacht werden. Diese Fenster bleiben übrigens von derselben grösse und form, wie sie bis her waren, so dass die alten Glasscheiben wieder gebraucht werden können.

Die Gips Böden im Saal und im meines Schwiegervaters Schlafzimmer mache ich darum in weissen lassen, weil ich glaube, dass die Mauerleute in Jutland dieses nicht verstehen.

BILAG 133.

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til baron Holger Rosenkranz (Clausholm), den 25. marts 1806 (Clausholm arkiv, Drittes Concepten Buch . . .).

Zur Nachricht wegen den üb(ersenden?) Papier bemercke ich:

1lich. . . die Art der Papiernen stücke(?) lege ich diesem eine Probe an.

(2tes Von?) No 3 erfongen 30 Stück. (Diese?) Tapete sollen in der Brockenhuus stube.

(3tes) Von der Probe von No 1 erhalten Sie 39 Stück, diese kommt in der nächsten Stube an der Brochenhuus stube.

4tens, Von No 2 erfolgen 38 Stück, diese Tapete kömt in der dritten Stube.

5tes, So erhalten Sie noch 3 Arte von Borten, und zwar von den schmalsten Art 4 Stück. Diese kömmt in der Brochenhuusstube. Von jeder der zwey breiten Arten 3 Stück. Die Borte von den beiden breitesten Arten worin das roth ist, kommt in der ersten Stube an der Brochenhuusstube.

6tes, Was von diesen 3 Arten von Papiernen Tapeten übrig bleibt, und was von den 3 vorstehenden Arten von Bordten übrig bleibt, senden Sie wieder zurück an Herrn H. D. *Friedrich* und zwar mit der fahrenden Post. Da ich ver-sprochen habe, dass das übrig bleibende von diesen 3 Arten von Tapeten und 3 Arten von Bordten, innerhalb von 4 Wochen höchstens 5 Wochen wieder in Hamburg zurück seyn sollte. Indessen versteht es sich, dass Sie von jeder Art etwas zurück behalten, um in Zukunft die Tapeten damit auszubessern. So erhalten Sie auch

7tes, ein Stück blaues Papier No 4 und ein Stück schmale gelbe Bordten No 5, beides zu Thüirstücken bestimmt. Von diesen beiden Stücken senden Sie nichts zurück.

8ten,

9tes, Ueber den Thüren sollen noch Figuren von Papier kommen, und das blaue Papier und die gelben Borten sind nur zur Einfassung derselben bestimmt. Um (dieses) ... zu haufen, ist es nothwendig dass sie nur schreiben wie hoch und wie breit die(?) Thüirstücke sein müssen vielmehr wie Hoch und wie breit der Plaz über(?) Thür von der zum Gipsboden mit ich darnach orts oder Thüirstücke kan.

10 ... Das von Ihnen verschriebene Papier behalten Sie auch es Ihnen gefällt, da wir noch mehr Stuben zu tapezieren habe, unter andern die Stube, worinnen *Emerentie* wohnt, wenigstens mit der Zeit. Haben Sie Zeit übrig, so konnten wohl die Fenster und Thüren in diese Stube angemahlt werden

BILAG 134.

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til baron Holger Rosenkranz, Clausholm, den 27. oktober 1806 (Viertes Concepten Buch über die Correspondenz in Hinsicht Clausholm, Clausholm arkiv).

.....

XVI, Haben Sie die Oefens aus Kopenhagen schon bekommen? Und ist Jungfer *Tonsberg* schon nach dem neuen Hause eingezogen. Einige dieser Oefens sind auch für Clausholm verschriben. Ein paar der besten Oefens wolten wir ja in der Brochenhuus Stube und in der Theestube hinsetzen, und dagegen einer dieser nach der Schreibstube. Die übrigen die für Clausholm bestimmt sind und nicht gleich gebraucht werden, ver-wahren wir bis zu meiner Rückkunft in der Nebenstube an der Schreibstube.

.....

BILAG 135.

Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til baron H. Rosenkranz, den 5. december 1806 (Clausholm arkiv, Viertes Concepten Buch

...

Der Geldmangel ist hier über alle Vorstellung gross, Und da wäre meine Meinung, dass weiter nichts gebauet und gebessert werde, wie die nachstehende Sachen.

A = Ein Abtrit auf *Amaliegaard*.

B = 12 bis 20 Fenstersarchen mit Fenster pp. auf Clausholm.

BILAG 136.

Fra Geheimeraad H. H. von Schilden paa Haseldorf til forvalter Bay, Clausholm, den 29. december 1809 (Clausholm arkiv, Viertes Concepten Buch ...).

..... Jetzt da die Posten wieder ordentlich nach *Norwegen* gehen, ersuche ich Sie an die *Glasfabrique* zu schreiben und sich zu erkundigen, was angeht grose Fensterscheiben kosten, solche wie die in meinem Schlaf Zimmer und in die Eckstube wo wir im Sommer immer waren.

DE ENKELTE RUM

DE ENKELTE RUM

Som bebudet i forordet skal der her som supplement til hovedteksten meddeles en række oplysninger vedrørende Clausholms indre. Disse oplysninger er ordnet således, at det skulle være muligt for læserne i hovedtrækkene at følge hvert enkelt rums historie frem til 1955, og det har samtidig været tanken her at kommentere de oplysninger, der gives om rummene i bilagene. Endelig må det følgende kunne betragtes som en art billedtekst til planerne, der gengives som tavler.

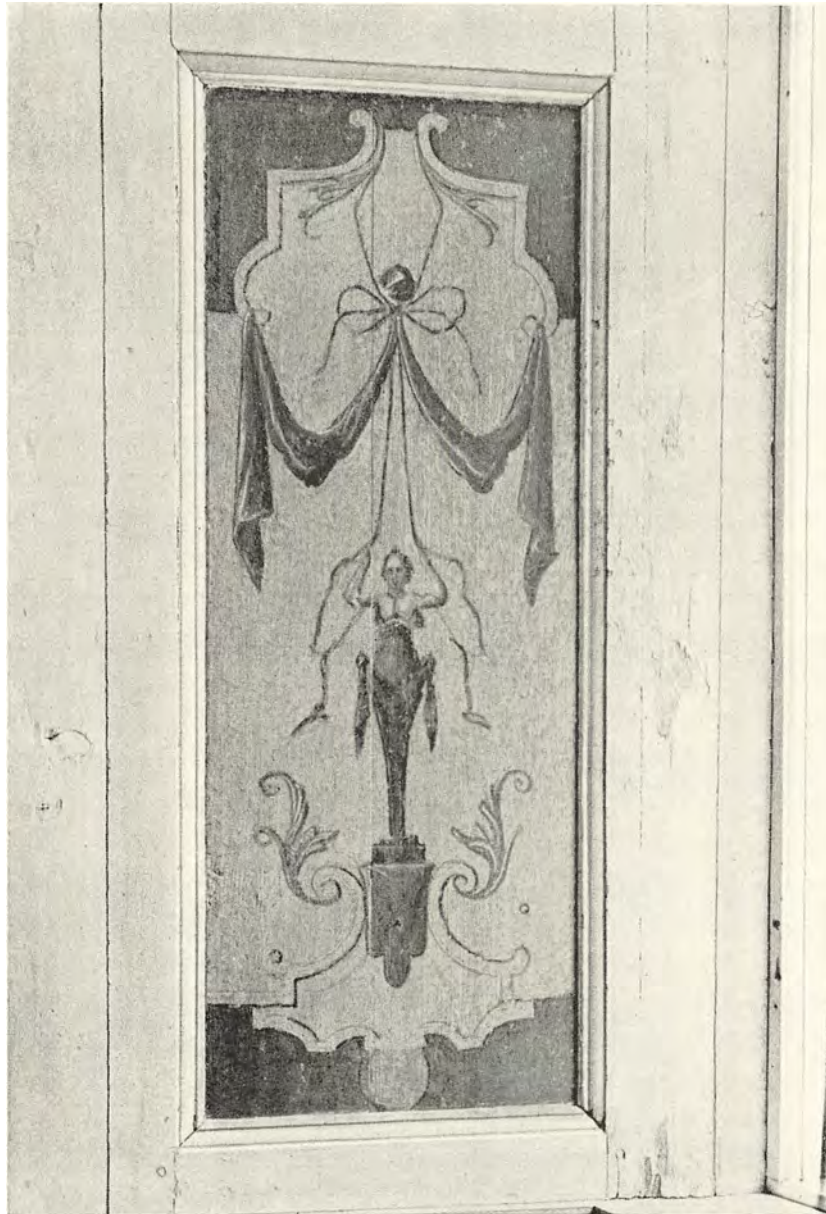
Ved gennemgangen af de enkelte rum er samme nummerering anvendt, som benyttedes ved afleveringsforretningen 1731 (*bilag 115*). Paa rekonstruktionsplanerne, der viser slottets to etager 1731 (tavle 6 og 7), er de paagældende numre indført, og af praktiske grunde er saavel planerne, der viser hovedbygningen i dens oprindelige skikkelse (tavle 2 og 3), som planerne, der viser slottet 1955 (tavle 11 og 12), forsynet med de i 1731 anvendte numre. De lange (unummerede) gange og kældrene er behandlet for sig til sidst.

Hvor andet ikke er anført, kan der vedrørende efterretninger fra 1718 henvises til *bilag 93* og vedrørende efterretninger fra årene 1731 og 1743 til *bilag 115*. Oplysningerne fra 1803 er hentet fra en forseglingsforretning af 25. sept. 1803 indført i Galten-Houlbjerg Herreds Skifteprotokol 1801—18 (L. A. Viborg), og meddelelserne fra 1840 hidrører fra et inventar paa Langesø. »Nygård-Nilssen« med et nummer tilføjet staar for det paagældende nummer i den katalog, der indgaar i Arne Nygård-Nilssen: Norsk Jernskulptur (Oslo 1944), jfr. Ebbe Berner: Ovne paa Clausholm i »Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens Slægtbog«, III, første halvbind, s. 495—500.

Stuklofterne er ikke gjort til genstand for indgaaende omtale her. De behandles af Bredo L. Grandjean i en særlig katalog, som vil indgaa i hans: »Stukarbejder i Danmark 1550—1800« (under udarbejdelse).

Rum nr. 1.

Rummet, der 1718 betegnes »Nord og Øster Stue No. 4«, kaldes i 1731 »Rosen« og blev da brugt til spisegemak. Dørene var enfyldingsdøre med blaamalede indfatninger (»rammer«). De een alen høje vægpaneler, vindueskarmene, vinduernes lysningspaneler og loftets trægesims var ligeledes blaamalet. I hver af de seks vinduer sad fire lige store rammer med blyindfattede ruder (24 glas i hver, støttet af 5 jern). Inden for vinduerne var der rødmaledede skodder. Den aabne kamin havde indfatning af blaa hollandsk sten. Væggene var betrukket med blaat forgyldt lærred. 1743 kaldes stuen »den lille Rose« og var ikke forandret, men en omfattende modernisering fandt sted i Huitfeldts tid, formentlig 1787, da der leveredes nye vinduer til »rosen« (Pengeregnskab ved Clausholm Gaard og Gods 1786—87, nr. 43, Claush. godsarkiv). I vinduesnicherne blev indsat lysningspaneler, hentet fra andre rum. To fyldingers oprindelige dekoration er afdækket: den ene har gult midterfelt og blaa yderfelter, i midten en kvindelig herme, hvorover er ophængt et blaat klæde. I feltet derover skimtes under den nyere maling en dekoration med vase i midten. Endnu et panel, dekoreret paa samme maade, findes i den

128. Rum nr. 1. Afdækket lysningspanel hentet fra rum nr. 39, sml. fig. 191.

vestlige vinduesniche mod nord (typen forekommer i rum nr. 39, hvorfra disse paneler formentlig er taget, sml. s. 301). Den anden afdækkede fylding er smykket med baandornamenter paa en oprindelig blaa bund, i midten en medaillon med landskabsbillede (felter af denne type kan skimtes under bemalingen paa de øvrige vinduespaneler; de paagældende paneler er rimeligvis hentet fra rum nr. 18, sml. s. 277; et enkelt brystningspanel har to helt nye fyldinger; de gamle er flyttet til rum nr. 17, hvorfra de stammede). Alle paneler maledes hvide (siden graa). Vægfelterne indrammedes af graamalede lister (nævnes som eksisterende 1806). Loftet, hvis gamle trægesims er bevaret, blev gibset og fik en roset, svarende til riddersalens fra 1769. Kaminen erstattedes med en stor ovnniche.

Omkring 1800 er den saaledes forandrede endestue gæsteværelse og betegnes som »Brockenhuus' stue«. 1805—06 indsættes de nuværende dobbelte trefyldingsdøre udført efter en tegning, gjort i Holsten. Dørene, hvis fyldinger har retkantede hjørneindsnit, fik beskyttende sortlakerede felter, hvor laasebeslagene anbragtes. De gamle døre flyttedes til staldgaarden.

129. Rum nr. 1. Afdækket lysningspanel hentet fra rum nr. 18, sml. fig. 155—56.

Der tapetseredes efter omhyggelig anvisning, tilsendt baron Holger Rosenkranz, der da boede paa Clausholm, af ejeren, H. H. Friccius von Schilden (se *bilag 122—132*), som opholdt sig i Holsten. Vinduerne udskiftedes med vinduer som de, der endnu findes i rum 2 og 3 (snedker Christen). Senere er disse vinduer, der ses paa Richardts maleri fra 1845 (fig. 117), udskiftet med de nuværende. I vægfelterne er i det 19. aarhundrede indsat grønt og brunstribet papirstapet med æggstavsbortter, og dørene har fornylig faaet ebonithaandtag (fig. 114 og 130).

I den hvidmalede ovnniche staar en treetages vindovn med rocailleornamenter, paa langsiderne en fløjtespillende hyrde og to hyrdinder. Paa bagsiden læses »Hassel ♂ Werk 1760«, og paa for- og bagsiden et monogram »JN« (Nygård-Nilssen nr. 570 C). Ovnens staar paa en træfod med seks ben, under den ligger ølandsfliser.

Rummet bruges nu som dagligstue.

130. Rum nr. 1. Vægfelt mellem ovnplads og dør.

Rum nr. 2.

Da dette værelse ved Clausholms afstaaelse til kongen kaldes »Comtessernes Cammer« (1718), antages det at have været Anna Sophies ungpigeværelse, ligesom man gerne — men uden hjemmel — forestiller sig hende bortført herfra. I 1731 meddeles det, at dør- og vinduesrammer, vindueskarme og paneler (1 alen høje) staar blaamalet. Den aabne kamin havde blaa stenindfatning, og over de tre (enkelte) døre var der billeder i »gammeldags« sorte rammer; disse dørstykker nævnes allerede 1718.

Paa dronningens tid var værelset beboet af overhofmesteren. Panelet blev ommalet »med gule lister« paa grund af en forandring af væggenes betræk. Kaminen tilmuredes, og en kakkelovn blev opsat. Loftet var af træ, men rummet blev siden, formentlig omkring 1770—90, moderniseret med gibsloft og ovnniche (som i nr. 1). Panelerne i vinduesnicherne er sammestykket af forskellige dele, hvoraf flere maa være hentet andetsteds fra. Dette er vel sket samtidig med moderniseringen i slutningen af det 18. aarhundrede. Rummet kaldes 1803 »det store grønne kammer«.

1805—06 ændres det til brug for H. H. v. Schilden (formentlig som soveværelse). Nye dobbelte døre, som de i rum nr. 1, indsættes, og vinduerne udskiftes med nye (tredelte rammer for nedden, todelte for oven). Træværket hvidmales, der tapetseres efter v. Schildens anvisning (*bilag 122—32*).

Rummet, der 1840 kaldes »Gelbe Stube«, var spisestue i 1910, og er idag soveværelse. Det fremtræder nu med de omhandlede dobbelte, hvidmalede døre, der har faaet nye laase og beslag (ebonit). De to hvidmalede vinduer har indvendige skodder af samme farve. Brystpanelet med fyldinger er ligeledes hvidt. Væggene er betrukket med lærred, beklædt med lyserødt, limfarvet papir. Fyrretræsgulvet er ferniseret. I ovnnichen er paa en muret sokkel anbragt en toetages vindovn med tromle (Nygård-Nilssen nr. 316 B).

Rum nr. 3.

I 1731 var panelet og træloftet i dette værelse blaamalet. Der var ingen kamin. I 1743 (værelset havde i mellemtiden tjent som overhofmesterens kammer) var der opført en skorsten og opsat en kakkelovn.

Værelset er i slutningen af det 18. aarhundrede samt i 1805—06 ændret sammen med rum nr. 1 og 2. Det kaldes 1833 »det lille grønne kammer«, 1840 »Schlafstube« og benyttes endnu som soveværelse. Der er gibset loft og kakkelovnsniche samt døre og vinduer som i rum nr. 2. Træværket er hvidmalet. Paa overvæggene er der udspændt lærred, betrukket med blaamalet papir. I den hvidkalkede skorstensniche staar paa en træfod en treetages vindovn med rocailleværk. Paa langsiderne er der to kartoucher med et anker og to bikuber, hvorunder man læser »Haab og Flittighed«. Paa bagsiden: »Hassel ♂ Werk 1760« og paa for- og bagsiden monogrammet »JN« (Nygård-Nilssen, nr. 571 B).

Rum nr. 4.

Har som det overliggende rum (nr. 29) og de tilsvarende rum i vestfløjen (nr. 22 og 45) kun eet vindue. 1731 var døre, dørkarme, paneler og træloft med gesims blaamalet, og der var aaben kamin.

I dronningens tid beboedes kammeret af kammerjunkeren. Køkkenskorstenen, der gik herigennem, byggedes om fra grunden og blev gjort større. 1803 var her lakajgemak og 1910 paa-klædningsværelse. Fra dette rum er 1950 skilt et badeværelse. Træværket er hvidmalet. Brystpaneler findes kun langs nord-, øst- og vestvæg (1 alen fra gulvet). Loftet, der er gibset, har en smal gesims. Døren ud mod gangen har oprindelig karm, medens selve døren, der har to fyldinger, ny laas og ældre slaa, ikke er oprindelig. Tapetet er moderne, sat direkte paa væggene.

Rum nr. 5.

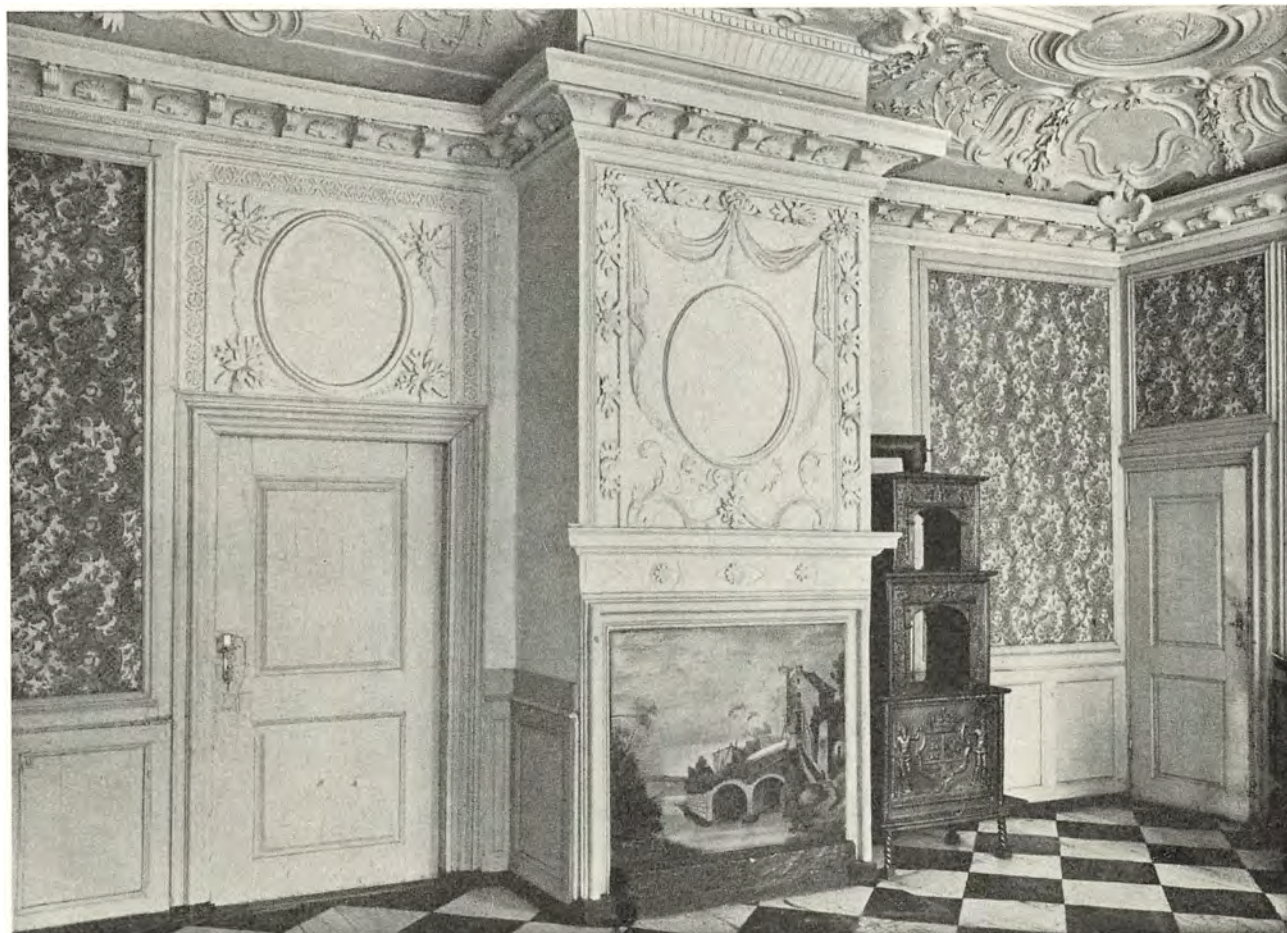
Paneler og døre var i 1731 malet blaa med røde lister. Panelerne var 1 alen høje, gulvet var lagt af fyrrebrædder. Kaminindfatningen saa ud til at være af »blaa Steen«, men viste sig ved nærmere eftersyn 1743 at være af træ. I 1735 blev loftet gibset. Kaminen var 1743 til-muret, senere, formentlig i det 18. aarhundredes slutning, fjernedes den, og der muredes en ovnniche, svarende til dem i rum nr. 1—3. Vinduerne er som i rum nr. 2—4, men rammerne er nye. Rummet kaldes 1803 og 1840 »Herrens Kammer«, og det har i nyere tid været barnekammer. Nu er alt træværket malet gult. Døren mod gangen har moderne laas og er mage til døren fra gangen til rum nr. 4. Døren mellem nr. 5 og nr. 6 er ligeledes en tofyldingsdør, men den er sat omvendt i; laasen er gammel. Indfatningen er af en anden type end de øvrige gamle. I vinduesnicherne er der indsat gamle skodder som paneler. Brystpanelet er af samme type som i de forrige rum. Væggene er beklædt med moderne tapet; i ovnnichen staar en toetages vindovn med tromle, betegnet »Bærums Werk 1776« (Nygård-Nilssen nr. 175 D); den er opstillet paa to murede piller, under den ligger ølandsfliser.

131. Rum nr. 7, sydvesthjørne.

Rum nr. 6.

1731 var døre og dørkarne blaamaalede. Panelet (1 alen højt) var ligeledes blaamaalet, men havde hvide lister. Der var blaamaalet bjælkeloft med trægesims. Kaminen var aaben og havde blaa stenramme. I dronningens tid tjente værelset som damernes forgemak. Loftet blev gibset 1735, og omkring 1750 smykkedes skorstenen over kaminen med rocailleværk i stuk (fig. 108). Tre ølandsfliser, som havde ligget foran kaminen, blev formentlig ved denne lejlighed udskiftet med de nuværende 12 marmorfliser, der rimeligvis har ligget i riddersalen. Der var kun een dør i vestvæggen. I Huitfeldts sidste tid benyttedes værelset af den unge baronesse Rosenkranz og hendes lærerinde, mademoiselle Doubois. I 1840 tjente det som dagligt forværelse,

132. Rum nr. 7, vestvæg, sml. fig. 42—44.

og senere (før 1910) er det ved en bræddevæg delt i to rum, hvoraf det nordligste var pigeværelse, det sydligste anretterværelse.

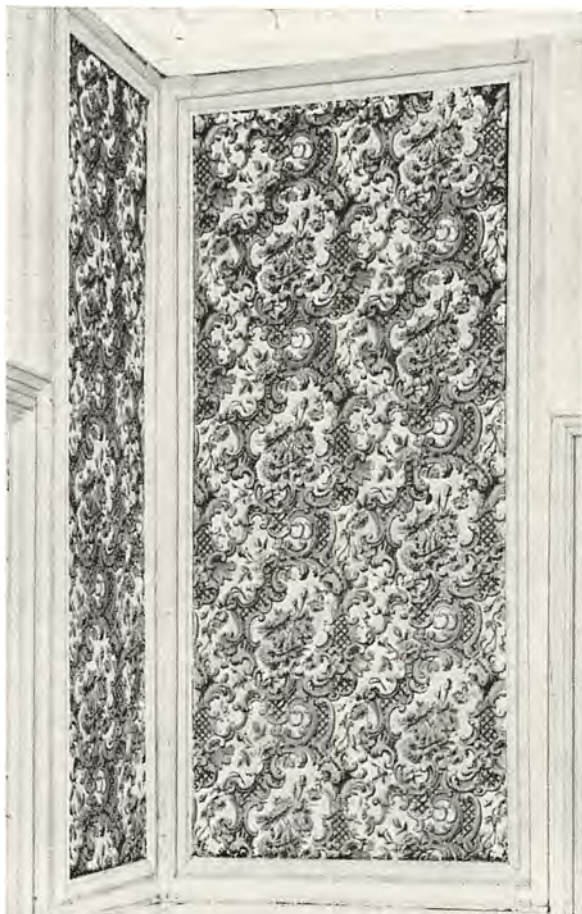
Det nordligste (6 a) er nu beklædt med moderne tapet. Dørene, panelet paa vinduesvæggen og brystpanelet er egetræsmalet, vinduet, skodderne og vinduesnichen hvidmalet. Mod gangen en nyere tofyldingsdør med 18. aarhundredes laas og bladtakket slaaplade.

Den sydligste del (6 b) er indrettet til anretterværelse. Her er alt træværk egetræsmalet, ogsaa vindue og skodder. Den tilmurede kamins stenramme er malet hvid. Døren i vestvæggen har to fyldinger (den øverste med ruder) og indstukken laas med messingbeslag.

Rum nr. 7.

Da hovedbygningen stod nyopført, var dette rum hjørneværelse med to vinduer mod øst og to mod syd. Det fungerede rimeligvis som storkanslerens kabinet. Ved opførelsen af de smaa sidefløje 1722—25 blev de to vinduer mod syd erstattet af døre, hvorover Brenno i vinteren 1724—25 har opsat ovaler i lighed med de to eksisterende. De andre ovaler, dekorationen paa skorstenen og loftsdekorationen, stammer fra slottets opførelsestid.

B. Nohr dekorerede 1724—25 døre og paneler med baandværksmotiver. 1731 omtales i værelset 3 døre, blaamalede paa den ene side og paa den anden (mod stuen) malet med figurer og billeder. Døren til rum 12 var dekoreret på begge sider. Vindueskarme- og rammer var blaa og skodderne røde. Kun i to af de fire gibsovaler over dørene var der indsat malerier. Kaminen var aaben med blaa stenramme omkring, foran laa i gulvet tre fliser. Gulvet var brunmalet.

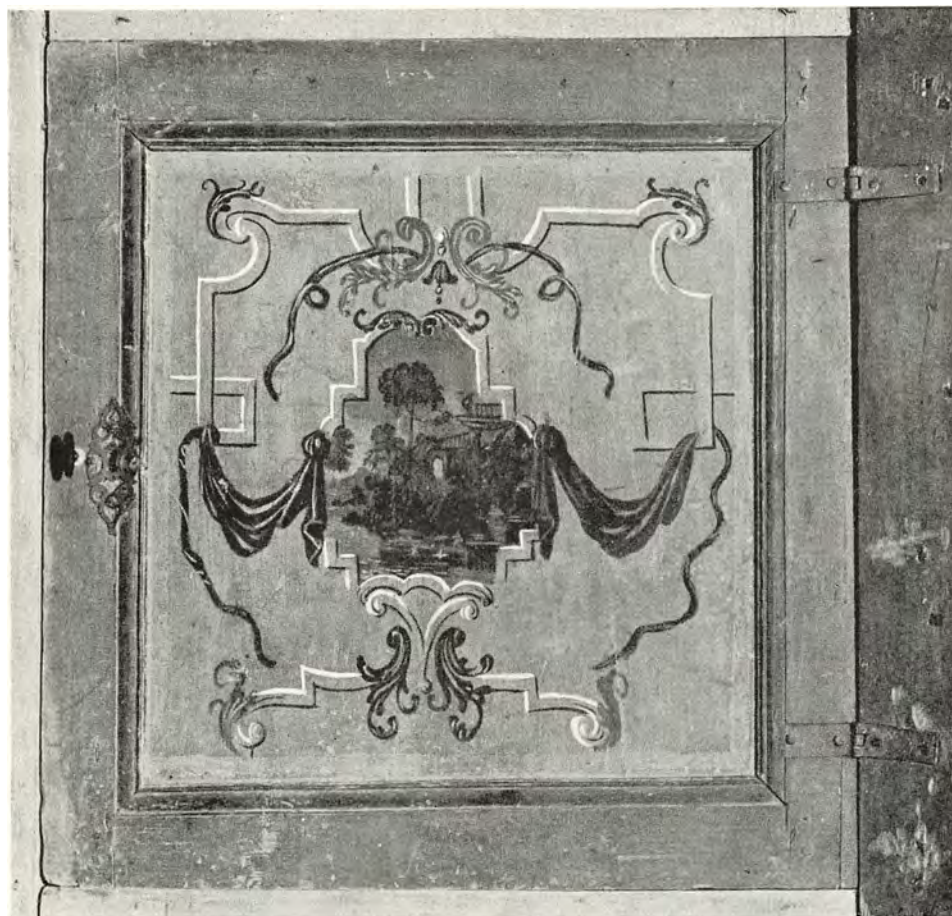
133. Vægfelter med tapet i rum nr. 7.

1743 siges værelset at have været kammerfrøkenens. I vinduerne er indsat store ruder, og skodderne har faaet forgyldte kanter. Kaminen er blevet tilmuret, og en jernlem er indsat. I Huitfeldts tid — og endnu 1806 — betegnes rummet som billardstue, og der gives i dette sidstnævnte aar besked om indsætning af den dør, som nu findes i det nordvestre hjørne; alle dørene (tofyldingsdøre) har laasetøj med messingbeslag og greb fra denne tid. De nuværende vinduesrammer er antagelig faa aar ældre. 1840 var her »dagligt vinterværelse« og i 1910 dagligstue for ejeren. Nu benyttes rummet som spisestue.

I vægfelterne sidder et mønstret brunt og hvidt tapet, hvorunder man skimter et rødt med fløjelsagtigt brunt mønster; det synes at sidde direkte paa lærredet. I kaminen er indsat en malet træplade med landskabsmotiv. Foran ligger de oprindelige tre fliser endnu paa plads. Til højre for skorstenen staar en treetages vindovn, betegnet »Bærums ♂ Werk 1747. AK« (Nygård-Nilssen nr. 155 B). Trægulvet er malet i sorte og hvide tavl.

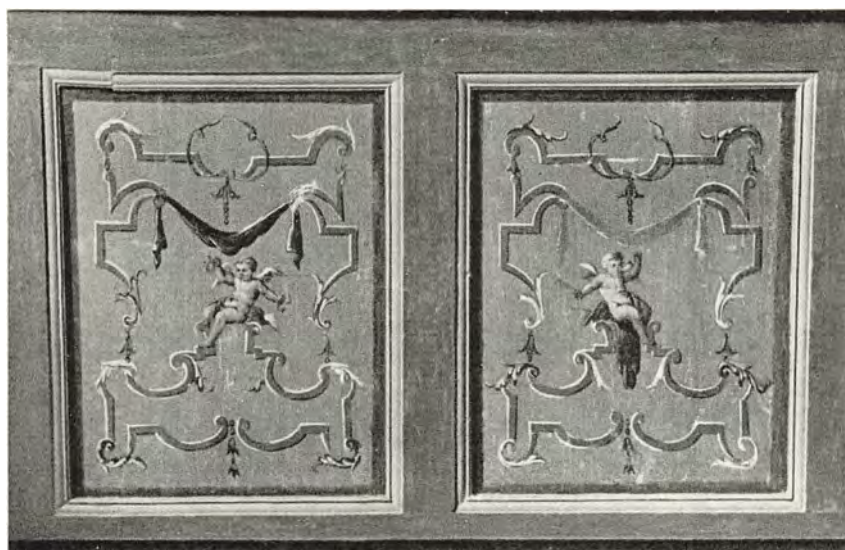
Rum nr. 8.

Gangen i den sydøstre sidefløj fra 1722—25 fik ved opførelsen 5 ½ kvarter (33 tommer) høje brystpaneler, og Brenno udførte et glat gibsloft med gesims. Træværket blev malet blaat med røde profiler. Der var (i alle tilfælde i 1743) indvendige skodder. I dronningens tid sattes der en dør i skillerummet ind til fløjens trapperum. Tidligere havde der ikke været adgang til trappen i rum nr. 11 (se dette) fra gangen; nu skabtes der mulighed for at komme fra haven op i gangen og derfra ind i det lille kabinet (nr. 9), hvor en hofdame boede, en mulighed, hof-

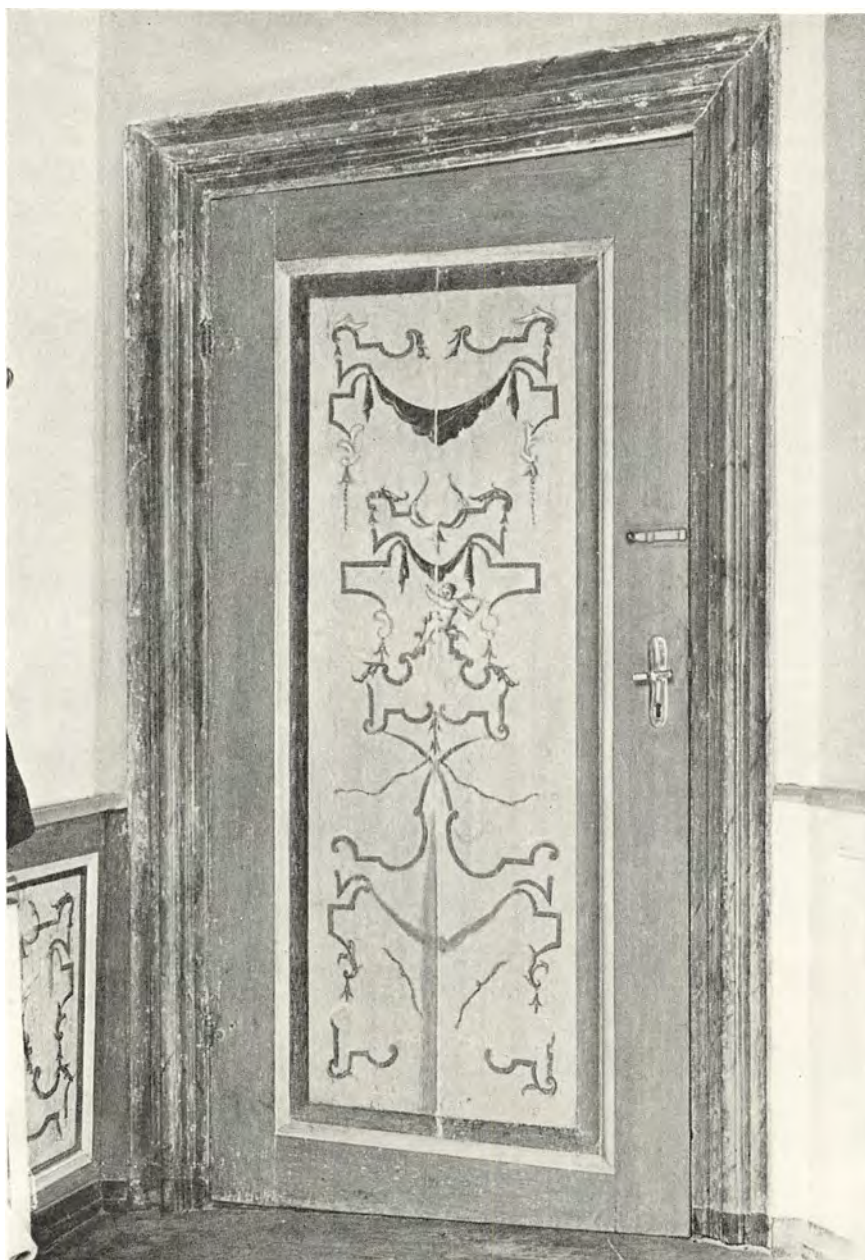

134. Lem i gangen, rum nr. 8, dannet af panel fra rum nr. 10. Lemmen fjernet 1950.

fets læge Neander som bekendt benyttede sig af med visse følger (se under rum nr. 9). I samme skillerum sattes senere en lem (udført af et dekoreret panel) for kældertrappen, der flyttedes ved denne lejlighed. I 1950 blev trappen imidlertid igen omlagt, lemmen fjernedes, og hvor trappen før var gaaet ned, kom den nu til at gaa op. Træværket, der i det 19. aarhundrede var blevet egetræsmalet, fik i 1950 farver, nogenlunde svarende til de oprindelige.

135. Panel i rum nr. 9.

136. Dør i rum nr. 9.

Rum nr. 9.

Det lille kabinet fik ved opførelsen 1722—25 gibset loft med gesims (af Brenno) og paneler, dekoreret med baandværksmotiver (af B. Nohr). I hver dekoration er malet en lille amorin. Marmorkaminen er udført i København, foran den laa oprindelig 10 smaa fliser. Dronningen brugte rummet som bolig for en af sine unge hofdamer, frøkenen Charlotte Amalie von Offenberg, der her fik besøg af lægen Johan Samuel Neander og i dølgsmal fødte et barn 1734. (Jfr. K. Carøe i *Personalhist. Tidskr.* 7. R. II).

Endnu 1806 synes rummet at have haft sine oprindelige dekorationer i behold. H. H. v. Schilden, der syntes om dem, gav i dette aar besked om istandsættelse af kabinettet, hvortil der skulle laves et vindue som billardstuens (nr. 7). Træværket er imidlertid blevet overmalet (hvid oliefarve, der nu fremtræder blaalig), men det meste af denne overmaling er atter fjernet, og det har derunder vist sig, at et enkelt panel i vinduesnichen er erstattet med et, der

er hentet andetsteds fra (antagelig rum nr. 18). Det firedelte vindue har nu, som alle vinduer i fløjen, fire ens rammer med seks glas i hver. Kaminen, hvis marmoroverligger var brækket allerede 1731, er tilmuret. Tre ølandsfliser ligger foran den.

Rum nr. 10.

Ved opførelsen 1722—25 blev rummet forsynet med fem vinduer, der fik indvendige skodder; disse sidste maledes røde, medens vinduerne blev blaa. Loftet gibsedes af Brenno, og panelerne fik baandværksdekorationer af B. Nohr. I hver dekoration indgaar en lille medaillon med et landskabsmotiv. Marmorkaminen var udført i København, foran den blev der lagt 10 fliser i fyrretræs gulvet. I dronningens tid blev det midterste af de tre sydvendte vinduer lukket med brædder og overtrukket, men kunne ses udefra. Kaminen blev tilmuret, og der opstilledes en jernovn. Gulvet maledes.

Saadan stod rummet endnu 1806, da v. Schilden giver besked om, hvordan det skal ændres. De to resterende vinduer i syd, samt det allerede blændede, tilmuredes. Samtlige sydvæggens paneler blev nedtaget og opsat paa ny maade. Brystpanelerne danner et gennemgaaende panel i plan med pillernes indersider, og det allerede tidligere nedlagte midterste vindue blændedes med de til vinduerne hørende lysningspaneler; de to andre nicher omdannedes til skabe med lysningspanelerne som døre. Schilden fandt behag i paneldekorationerne og lod dem staa fremme. Der tapetseredes med gulligt tapet, der havde grønne ornamenten. Dette tapet udskiftedes siden (før 1869) med et graaligt med hvide blomster og rødbrune konturer, hvilket tapet kom til at dække de ovennævnte omsatte lysningspaneler. Omkring 1869 ta-

137. Afdækket panel i rum nr. 9; maa oprindelig have hørt til rum nr. 18, sml. fig. 155 og 156.

138. Paneler anvendt som skabsdøre i rum nr. 10, sml. fig. 83, 115, 134 og 150.

petseredes der paany (lyseblaa bund). Et fjerde tapet (brunt med spredte blomster) stod fremme indtil 1950, da det blev malet grønt. Panelerne er egetræsmaledede omkring 1900 (da hele sydvæggen stod tapetseret). 1949 blev de i 1806 omsatte paneler foran sydvæggens vinduesnicher fremdragne, og de foran den midterste niche omdannedes til skabsdøre, saaledes at alle tre vinduesnicher nu er skabe. Panelerne, der tjener som døre, har aldrig været overmalede og staar derfor meget fint. Den oprindelige kamin genaabnedes 1955.

Rum nr. 11.

Allerede under opførelsen 1722—25 blev der foretaget ændringer i dette trapperum, hvor trappen oprindelig var tænkt anderledes. Det var 1731 helt adskilt fra gangen (nr. 8) udenfor. Der nævnes et vindue og en blaamalet trappe med to opgange (løb) til de øverste værelser og fire sidestykker, ligeledes blaamalede. Desuden en anden trappe til kælderen med to sidestykker. 1743 var der etableret en indgang fra gangen nr. 8, og der var sat en ny luge over nedgangen til kælderen. Senere fik kældertrappen nedgang fra nr. 8.

Værelset er 1950 omdannet til badeværelse, og trappen til første sal er skilt fra, saa den gaar op direkte fra gang nr. 8. Nedgangen til kælderen er atter flyttet ind i rummet, men er adskilt fra dette ved en genanvendt dør, der med den tilhørende indfatning er fra omkring 1700. Den tidligere dør fra nr. 7 er tilmuret. Til gangen sidder en enfyldingsdør med nyt rammetræ og ebonithaandtag.

139. Panel i rum nr. 10.

140. Afdækkede paneledekorationer i rum nr. 12.

141. »Gobelinstuen«, rum nr. 12, sml. fig. 62 og 121.

Rum nr. 12.

Gemakket har altid haft to vinduer i syd og døre til de to tilstødende rum i øst og vest (nr. 13 og 7). I østre vinduesniche er ved en reparation iagttaget en muret skakt under gulvet. Skakten har ikke staaet i forbindelse med kælderen, men har derimod — hvad der bekræftedes ved en mindre udgravning 1955 — ført ned til en aabning i ydermuren, der dengang havde voldgraven paa tættere hold. Skakten maa have været afløb fra en hemmelighed, der imidlertid maa være nedlagt paa et tidligt tidspunkt. I storkanslerens tid har rummet tjent som sovegemak — rimeligvis for storkansleren selv — og været smukt udstyret med stukloft, paneler (1 ½ alen høje), kamin (med indfatning af hugne gotlandske sten), stukdekoration paa skorstenen og over dørene samt gulv af fyrreplanker med tre gotlandske fliser foran kaminen.

De lave stukrelieffer i loftet (fig. 62) er udført efter stik gengivet i »Amorum Emblemata« udgivet 1608 i Antwerpen af Otto Vaenius (sml. s. 69).

Kongen lod 1724—25 døre og paneler dekorere (baandværk med løver) af B. Nohr. I 1731 meddeles det, at der var billeder i gibsrammerne over dørene, og at gulvet var malet i smaa brune og blaa kvadrater. I dronningens tid blev rummet gjort lunere med dobbelte døre ind til salen og dobbelte vinduer. Kaminens indfatning blev marmoreret. Overhofmesterinden beboede dette gemak.

Huitfeldt, der benyttede rummet som eget sovekammer, har rimeligvis malet træværket grønt, og v. Schilden synes at have ladet det hvidmale. I 1848 tjente det som vintersovekammer, senere blev det dagligstue, og der findes et billede af det fra denne tid (fig. 121). Efter gobelinerne, der vel er fra omkr. 1700, kaldes det nu »gobelinstuen«. Gulvet er nu malet i sorte og hvide tavl; spor af en ældre tavllinddeling ses gennem malingen.

142. Salen, rum nr. 13, set fra vest; sml. fig. 30 og 32.

Rum nr. 13.

Underetagens største rum med fire vinduer og havedør i syd samt døre til de tilstødende gemakker (12 og 14) og til gangen var i storkanslerens tid spisestue. Rummet med dets vældige stukloft, som Carlo Tagliati vides at have arbejdet paa, var 1697 saa vidt færdigt, at Conrad Reventlow kunne akkordere med en billedhugger om at lave storkanslerens ciffer i loftet. Man læser da ogsaa i de laurbærkransede medailloner over dørene i hovedaksen spejlmogrammerne CGR (Conrad Greve Reventlov) og SAR (Sophie Amalie Reventlow, storkanslerens anden hustru, født Hahn). Der var umalet egepanel, tre felter højt, fra gulv til loft. 1700 nævnes dette panel, der siges at holde »nogenleedis endnu«, undtagen 8—9 stykker (felter), der er »noget sprocken og schillet ad«. De to kaminer havde indfatninger af gotlandsk sten, og foran dem laa i fjælleulvet tre fliser af samme sten. Skorstenene fik stukaturdekorationer med vaser.

1731 kaldes salen »Cavalier Gemacket«. Norddøren (til gangen) nævnes som blaamalet med røde lister, og havedøren, der var en dobbelt glasdoor med to vinduer over, havde udenfor en dobbelt fyrretræsdør, som var meget forfalden. De fire vindueskarme havde 16 vinduer med fransk glas, og der var rødmaalede skodder. Egepanelet omtales som forfaldent.

I 1743 kaldes salen »den store Rose«. Døren mod nord nævnes som brøstfældig, loftets stukatur ligeledes. Den ene af kaminerne maa være blevet lukket.

Rummet har siden fungeret som havesal. Endnu er vinduesvæggens egepanel og dørindfatningerne (ligeledes af eg) paa plads, men de øvrige paneler er nedtaget i det 18. aarhundrede og der er nu brystpaneler, der som det øvrige træværk staa hvidmalet (fig. 142). Aar 1800 var væggene betrukket med malet voksdug, og der var opstillet en stor fajanceovn. Alle de

143. Indblik fra rum nr. 14 til rum nr. 13.

oprindelige døre er nu borte. Ind til nr. 12 sidder en tofyldingsdør, antagelig fra Huitfeldts tid. Døren til gangen stammer fra dennes forandring i slutningen af forrige aarhundrede, og hoveddøren er fra samme tid. I døraabningen ind til nr. 14 findes i øjeblikket ingen dørfløj.

Fotografier fra før 1885 viser salen med det endnu eksisterende hvide papirstapet (fig. 120). Gulvet er malet omkr. 1930 med hvide og bruntmarmorerede tavler.

Rum nr. 14.

Ved opførelsen har dette rum været tænkt som sovegemak — formentlig for storkanslerinden. I den ene vinduesniche har der været »en hemmelighed«, svarende til indretningen i nr. 12. Skaktens udmundning under husets sokkel paavistes ved en udgravning 1955. Gemakket fik stukloft, kamin og paneler, svarende til nr. 12's. Kongen lod 1724—25 B. Nohr udføre dekorationer paa paneler og døre (baandværk paa gul grund med ørne; to paneler afdækket 1939). 1731 siges gulvet at være malet i brune og hvide tavler, og der er gamle malerier i de to gibsovaler over dørene. I 1743 omtales dobbelte døre ind til salen (nr. 13) — ligesom fra nr. 12. Vinduerne var fornyet med store ruder af fransk glas og nye skodder, desuden var der nyligt opsat indvendige vinduer, hvoraf de nederste var til at skyde op. De var endnu umalede. Kaminen stod tilmuret, og en jernlem var indsat.

I Huitfeldts tid er kaminen og gibsornamentterne paa skorstenen fjernet, og der er lavet en ovnniche i lighed med nicherne i østre fløj. Ovalerne over dørene er ligeledes fjernet og erstattet af dørstykker, to havneprospekter i Joseph Vernets smag, rimeligvis begge malet

144. Rum nr. 14.

efter stik (fig. 145). Det vestligste er dateret 1780 og betegnet D. C. No. 1. Træværket er malet hvidt. Rummet betegnes 1803 som »Theestuen« og kaldes et par aar efter »Kaffestuen«. Endnu 1840 kaldes det kaffestuen. I tiden op til 1885 var det ejerens arbejdsværelse (»Kammerherrens Stue«), og nu benyttes det igen som testue. I ovnnichen staar en nyere jernovn mærket »Brødrene Jensen, Faaborg«. Gulvet er malet som sort-hvid flisebelægning i trekanter.

145. Havneprospekt af Joseph Vernet stukket 1767 af Daudet («Le pêcheurs corses»).
Forlæg for dørstykket, fig. 143.

140. Afdækket paneldekoration
irum nr. 14.

147. Dør i rum nr. 15, sml. fig. 82 og 111.

Rum nr. 15.

Dette rum — oprindelig rimeligvis storkanslerindens kabinet — har ved opførelsen været hjørneværelse (med fire vinduer), ganske svarende til hjørneværelset nr. 7. Stukloft, kamin, paneler etc. var som dette rums, og da der tilbyggedes en sydfløj 1722—25, undergik det samme forandringer som nr. 7. To vinduer erstattedes med døre, hvorover Brenno satte gibs-ovaler. B. Nohr dekorerede træværket (baandværk med musikanter). 1731 betegnes rummet som *Cabinettet* (se i synsforretningen *bilag 115* under rum 14). I dronningens tid kaldtes værelset »Audiensgemak«, vinduerne fornyedes med træspidser, ogsaa skodderne fornyedes, og der blev lavet forsatsvinduer, som endnu 1743 var umalede. I stukloftets hjørner lod dronningen opsætte kronede chifre: F 4 (Frederik den Fjerde), AS (Anna Sophie) FC (Friderica Conradina) og FS (Friderica Sophia). De sidstnævnte var døtre, født før Anna Sophies kro-

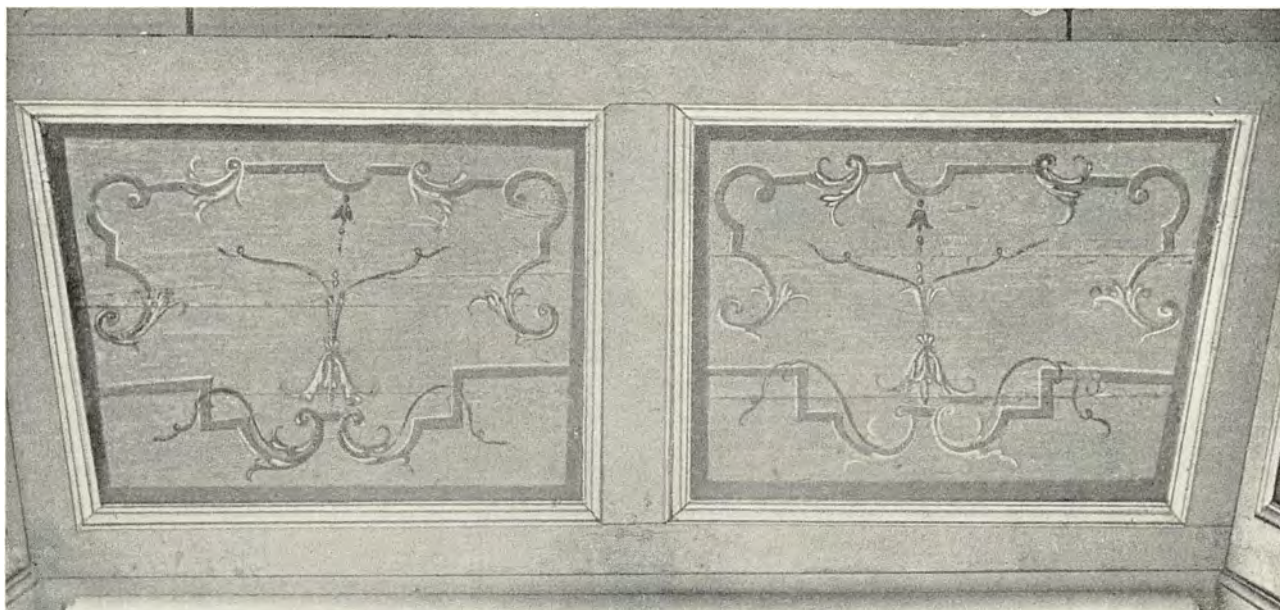

148. Rum nr. 15, sml. fig. 111 og 60.

ning. En væsentlig forandring af rummet fandt sted i det 18. aarhundredes sidste halvdel, da der her indrettedes spisestue. Dørene til sydvestfløjen omdannedes til paneldøre, og der ind-sattes en dør (ligeledes paneldør) ud til gangen i stuens nordøsthjørne. Væggene fik store ind-rammede felter. Dørene til de tilstødende gemakker (testuen nr. 14 og grevindens soveværelse

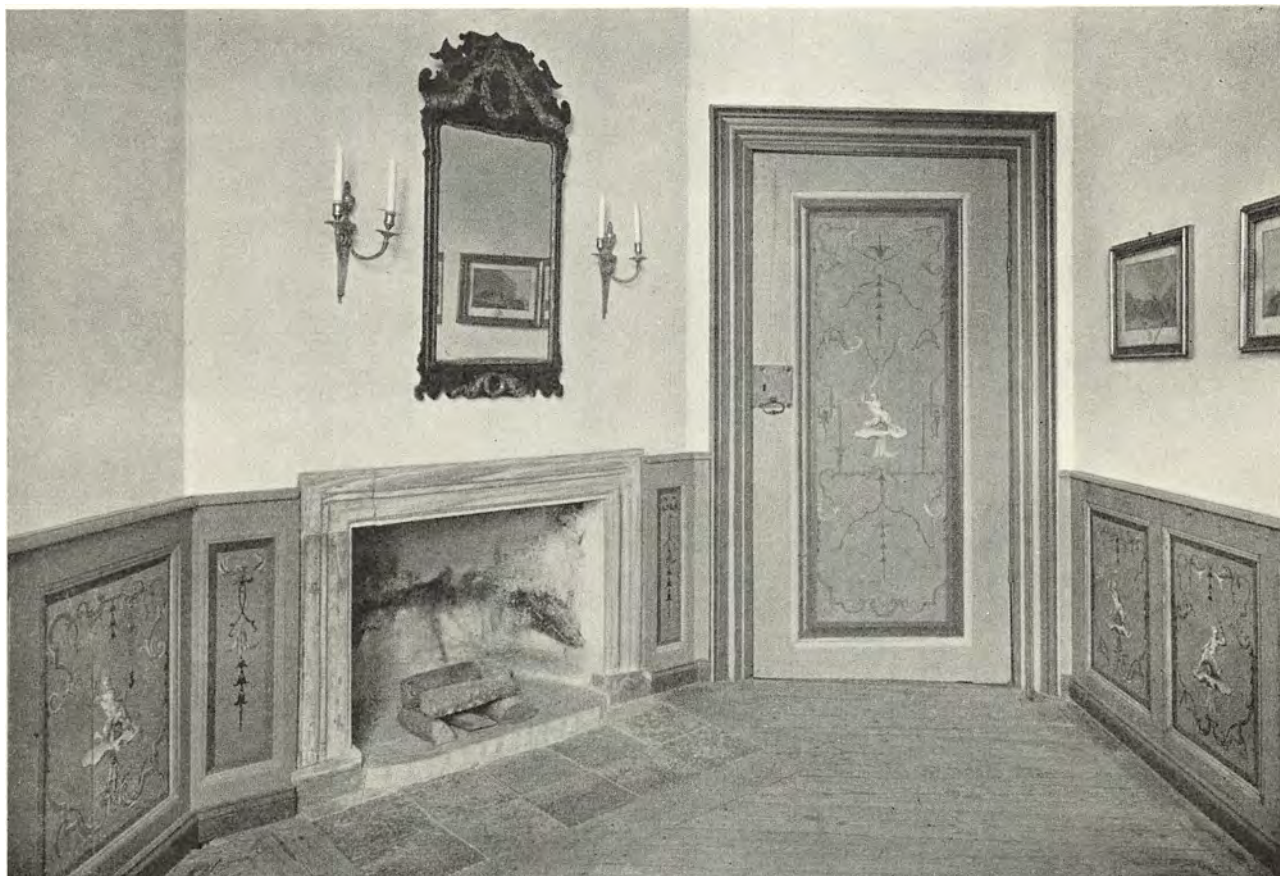
149. Afdækket paneldekoration i rum nr. 15.

150. Vinduespanel i rum nr. 17.

151. Lysningspanel i rum nr. 17.

152. Rum nr. 17.

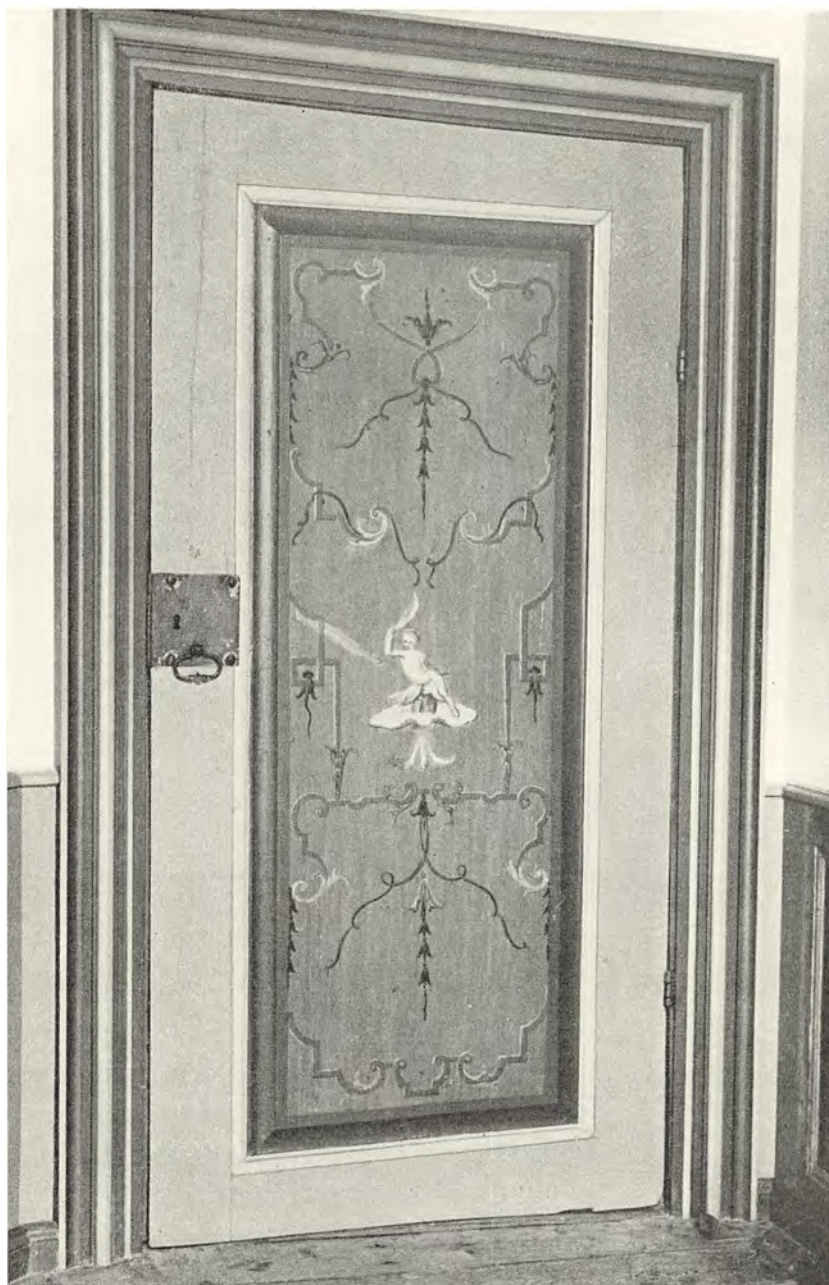
nr. 20) udskiftedes med tofyldingsdøre. Kaminen maatte vige for en høj ovnniche (fig. 111). 1803, 1806 og 1840 omtales rummet som spisestue, nu kaldes det »empirestuen« efter møbleringen. Beklædningen er i nyere tid fjernet fra de to døre ind til sydvestfløjen, og disse døre, der aldrig har været overmalet, frembyder udmærkede eksempler paa Berent Nohrs dekorationsmaner. I vægfelterne er paa opspændt lærred tapetseret med et graat, marmoreret papirtapet, der som jernovnen i nichen er fra forrige aarhundrede.

Rum nr. 16.

Gangen i den vestlige sydføj fik ved opførelsen to blaamalede vinduer, delt i fire dele. Panelet blev blaamalet med røde lister. Loftet med dets gesims gibsedes af Brenno. Kort før 1743 blev der opsat panel i vindueslysningerne. Disse paneler var dette aar endnu umalede. Væggene var blevet beklædt med gammelt rødt gyldenlæder, hentet fra rum nr. 39. Gulvet, af fyr, var brunmalet. Fra nr. 15 var der, foruden den derunder beskrevne dør, endnu en dør, saaledes at det dybe dørhul kunne lukkes til begge sider. Den sidste dør og panelerne er nu borte. Træværket er graamalet og væggene beklædt med graablomstret tapet. Gangen bruges som bibliotek.

Rum nr. 17.

Dette lille kabinet fik ved opførelsen et blaamalet, firedelt vindue. Panelet blev dekoreret (baandværk med nymfer) af B. Nohr. Loftet og gesimsen gibsedes af Brenno. Den aabne kamin fik indfatning af blaa marmor, og der blev lagt 10 fliser foran den. Døren fra gangen er ikke

153. Dør i rum nr. 17.

nævnt 1731, men har sikkert eksisteret. Den er da ogsaa nævnt 1743, hvor vinduet er blevet forandret i lighed med vinduerne i nr. 15 med store ruder af fransk glas, forsatsvinduer (de nederste var til at skyde op) og nye skodder. Gulvet er malet brunt.

Værelset blev efter dronningens død forsømt. Paneler udtoges til andet brug (blandt andet i rum nr. 1 og 34) og forfaldet tog først for nylig en ende. Flyttede fyldinger er bragt tilbage, og enkelte er i 1930'erne nymalet af baronesse S. M. Berner Schilden Holsten efter de gamle. Døraabningen til rum nr. 18 er af nyere dato, døren til gangen nr. 16 har en overgang været blændet.

Rum nr. 18.

Dette kabinet, der svarer til nr. 10 og udstyredes som dette ved opførelsen 1722—25, fik i dronningens tid de blyndfattede ruder udskiftet med store ruder af fransk glas. Det blev

allerede i det 18. aarhundredes slutning næsten totalt ribbet for paneler (sml. rum nr. 1 og 9). Disse var dekoreret af B. Nohr (baandværk med landskabsmedailloner). Tilbage er kun fem paneler øverst i vinduesnicherne. Døren fra gangen har været overmalet, men fremtræder nu med sin oprindelige baandværksdekoration, der har svaret til panelernes. De tre vinduer i sydturen er forlængst tilmuret, de to resterende vinduer har været egetræsmaledede, men er 1955 malet graa, samtidig med at rummet er istandsat. Som nævnt under nr. 17 er der tilvejebragt en døraabning (uden dør) ind til dette kabinet. Marmorkaminen og stenfliserne forefindes som i kongens tid, kaminoverliggeren var knækket allerede 1731.

Rum nr. 19.

Rummet blev ved opførelsen 1722—25 udstyret med et blaamalet, firedelt vindue, gibsløft og -gesims samt fjællegulv. Trappen op til næste etage havde to blaamalede løb og udskaarne sidestykker og »omgang derimellem«, ligeledes blaamalet. Desuden var der nedgang til kælderen.

1743 var der i lighed med den tilsvarende gang i sydøstfløjen sat en luge over nedgangen til kælderrummene.

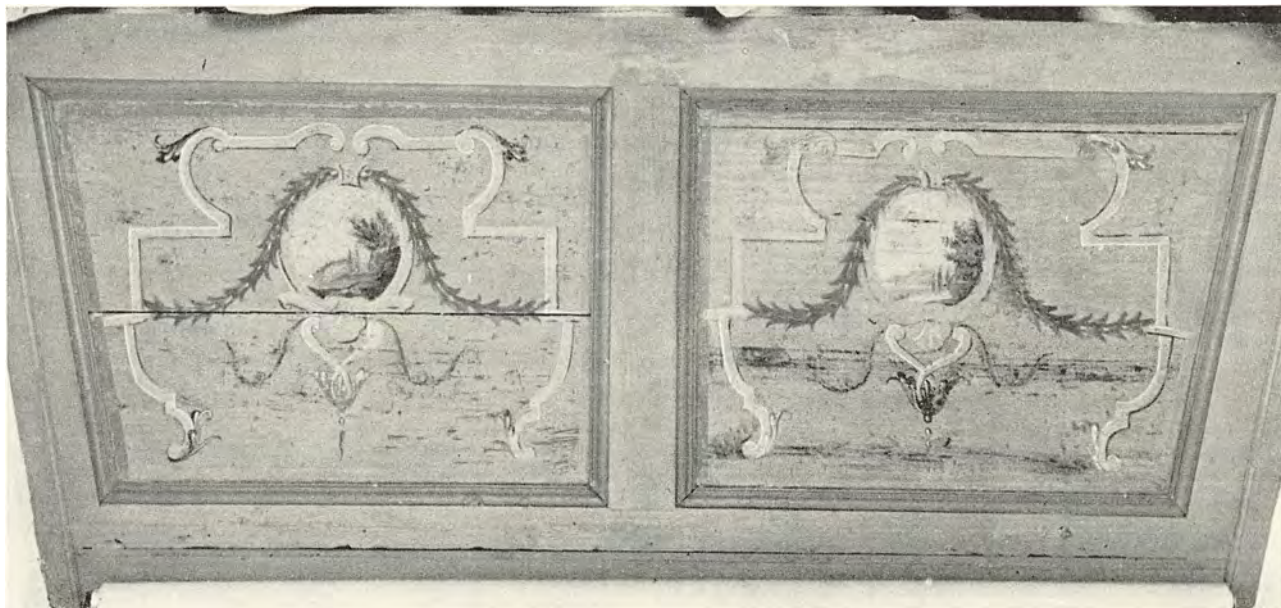
Trapperne er nu fjernet, en blaamalet luge i rummets loft og spor efter et trappeløb viser beliggenheden af den ene. Gulvet er nyt, men at kældernedgangen har været ved rummets indervæg fremgaar af bjælkelaget, der ses i kælderen. Trappeforholdene har oprindelig svaret til de i den med fløjen ganske symmetriske sydøstfløj. Væggene er hvidkalkede, loftet gibset. Vindue og dør er brunmaledede. Den inderste af de dobbelte døre til nr. 15 er en gammel enflydingsdør uden laas, men med en indvendig skufrigel.

Rum nr. 20.

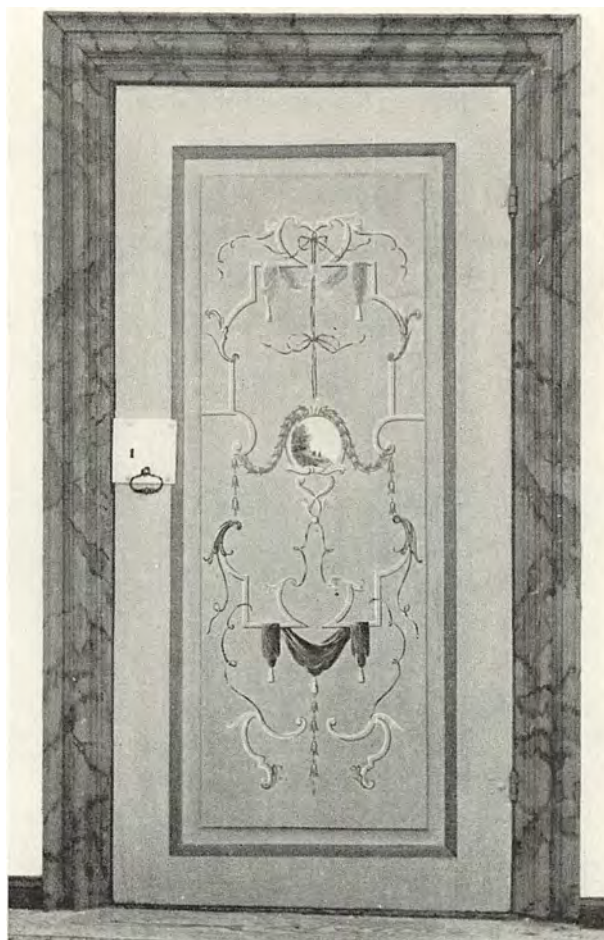
Ved afleveringen 1731 fandtes her to firedelte vinduer, der var blaamalede. Panelet var 1½ alen højt, træloftet og gesimsen derunder var ligeledes blaamalet. Den aabne kamin havde blaa stenindfatning, og der laa tre stenfliser i fjællegulvet. Muren ud til haven var revnet to steder. Disse revnedannelser havde taget deres begyndelse 30 aar forinden, det vil sige kort efter opførelsen, efter hvad haandværkere og andre kunne meddele 1731. Man reparerede

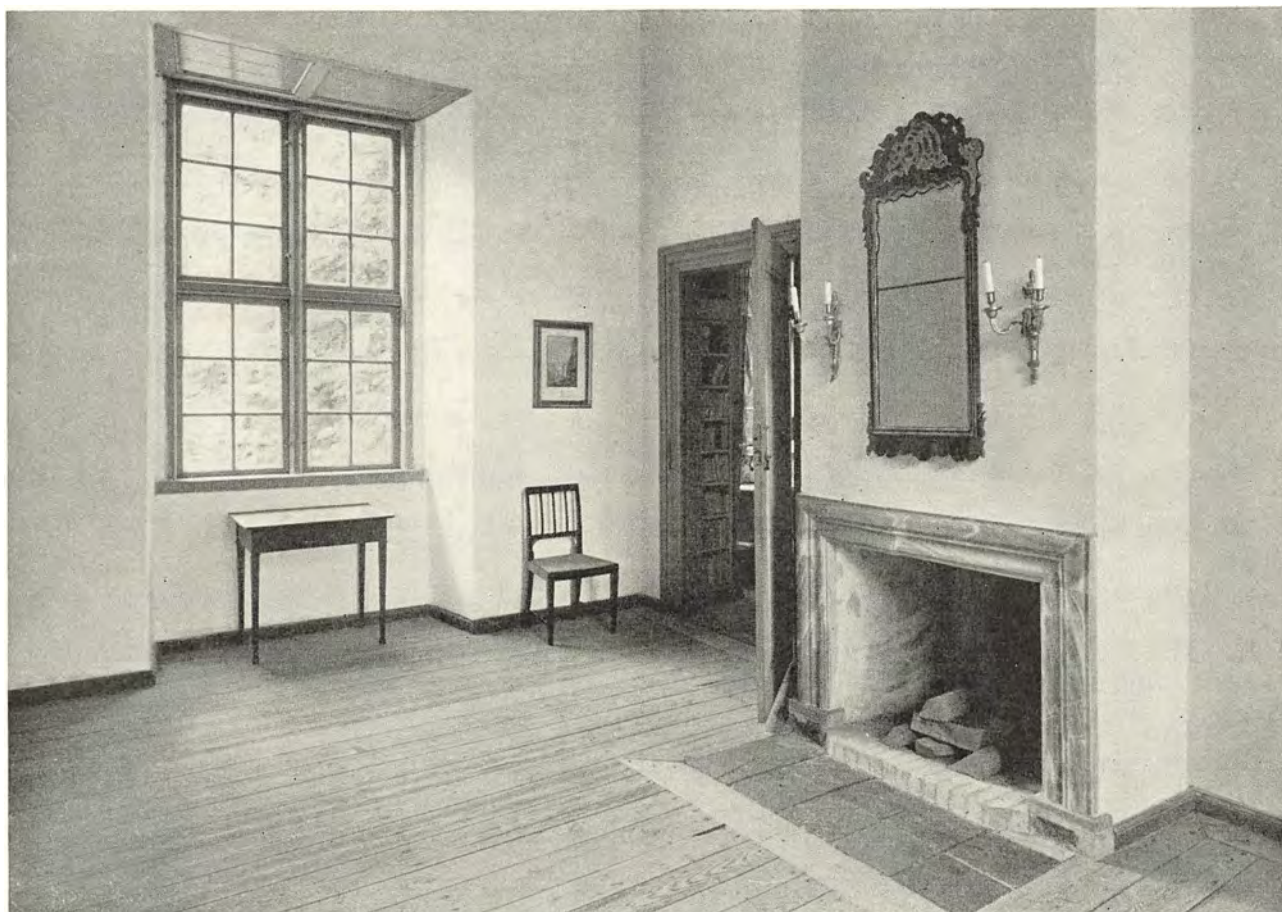
154. Panel i rum nr. 17.

155. Vinduespanel i rum nr. 18, sml. fig. 81.

156. Dør i rum nr. 18.

157. Rum nr. 18.

muren 1741 og indsatte vinduer med nye store ruder, fortsatsvinduer (til at skyde op) og nye indvendige skodder. Rummet benyttedes som forgemak for nr. 15. I sidste halvdel af det 18. aarhundrede har man fjernet kaminen og muret den kakkelovnsniche, der nu forefindes. Loftet blev gibset, og der kom rektangulære gibsrammer over dørene nærmest vinduesvæggen. Samtidig er sikkert panelerne blevet erstattet af de nuværende, der er sammenstykket af paneler, hentet andetsteds fra. Der indsattes tofyldingsdøre med rocaillebeslag og kvartrunde hjørneindsnit i fyldingerne. Træværket hvidmaledes. Moderniseringen er sikkert foretaget af Huitfeldt, hvis hustru havde sit sovekammer her («Grevindens Kammer» kaldes det i 1803, fem aar efter hendes død). Træværket er senere blevet graamalet og staar nu egetræsmalet. Der er brunt papirstapet og i nichen en jernovn, mærket BW 1786 (Nygård-Nilssen nr. 180). I gibsloftet er indsat den ejendommelige plafond, som er omtalt foran (side 74—75, fig. 67). Rummet, der 1840 kaldes det »grønne gæsteværelse«, benyttes ogsaa nu som gæsteværelse.

Rum nr. 21.

I 1731 nævnes i dette rum to døre (blaa-malede med røde lister) og to firedelte vinduer (blaa-malede med røde skodder). Panelet (1 alen højt) er blaa-malet med røde lister. Loftet, der er af træ, og trægesimsen er blaa-malet. Den aabne kamin har blaa stenindfatning, foran den ligger teglsten. Der er fjællegulv. Muren mod syd er revnet, nord- og østvæggene fremtraadte som tavlede bindingsværksvægge.

1743 var muren og bindingsværksvæggene overkalkede. Kaminen »er den, som fra Grunden udi Sølvkammered [i kælderen] af nye er opbyggt«. Rummet betegnes som »Anden Kammer

Jomfruens Kammer«. I 1803 er det »Jomfrue Lunds Kammer« og i 1840 »Comptoir«. Som saadant har det tjent op i dette aarhundrede, og det staar endnu med sit gamle kontorinventar.

I dette rum sidder panelerne, som de oprindeligt blev opsat, men de er overmalede med gule rammer og hvide felter. Døren fra gangen er en dobbelt trefyldingsdør fra det 19. aarhundrede, sikkert opsat samtidig med skiltet »Comptoir« (fig. 116). Uden for den sidder en nyere dør. Loftet er gibset og væggene beklædt med brunt, mønstret papirstapet, under hvilket man skimter blaamalet mur. Kaminen, hvis ramme er overmalet, er tilmuret, og der er til venstre for den opsat en rund vindovn, mærket »L. Lunøe og Sø.: Svendborg«. Foran kaminen ligger gule og røde teglsten, deriblandt 17 røde kvadratiske fliser. Den tidligere dør mod nr. 22 er fjernet.

Rum nr. 22.

I 1731 var træværket blaamalet med røde lister. Loftet — af træ — med trægesims og en aaben kamin uden ramme, men med mursten foran, nævnes. Væggene — bortset fra vinduesvæggen — stod i bindingsværk som i rum nr. 21.

1743 kaldtes rummet »Dahmernes Gemackspige og Kammerfruens Piges Kammer«. Væggene var blevet kalkede. Kaminen er nyopmuret i forbindelse med skorstenens fornyelse.

Fra gangen fører der nu til dette rum som til det forrige to nyere dobbelte fløjddøre. Dørindfatningerne er de oprindelige. Panelerne og kaminen er forsvunden. Til højre for skorstenen staar nu en toetages vindovn, mærket »Fossum Werk 1795« (Nygård-Nilssen nr. 338 D). Loftet, der er uden gesims, er gibset. Gulvet er af malede brædder. Væggene er beklædt med brunt tapet med hvidt mønster. Her var »Tjenerkammer« 1803 og »Bedientenstube« 1840. Ogsaa i nyere tid har det lille rum fundet anvendelse som kammer for tjenestefolk.

Rum nr. 23.

I 1718 var der paa dette sted et rum, »Fade Bordet«, med to vinduer. Den sydlige del er siden (formentlig 1722—25) skilt fra som trapperum. I den nordlige del nævnes 1731 en blaamalet dør, et blaamalet vindue og et blaamalet loft med trægesims. 1743 kaldes denne del skrædderkammeret, og der siges at være paneler. I 1803 var det husholderens kammer. Enfyldingsdøren, der har oprindeligt laas (nr. 4), er egetræsmalet som loftets trægesims. Der er nu pudset loft. Panelet er forsvundet. Ved siden af en nyere opmuret skorsten staar en toetages vindovn, betegnet »Bærum ♂ Werk 1776« (Nygård-Nilssen nr. 175 D). Paa væggene brunt papir.

Rum nr. 24.

1731 nævnes tre blaamalede døre med røde lister og to vinduer med 8 jernstænger for. Rummet benyttes som fadebur. Der er blaamalet panel, 1 alen højt, blaamalet loft og trægesims, aaben kamin med blaa stenindfatning, foran hvilken der ligger mursten. Rummet brugtes 1743 som møbelkammer, var 1803 og 1840 pigekammer, men er nu igen møbelkammer. Panelet er delvis borttaget, og døren til nr. 23 fjernet. Fra gangen er der en bræddedør med gammel laas. Kaminen er tilmuret og rammen fjernet, nogle af murstenene ligger paa plads. Dørrammerne er marmorerede. Der er et umalet brædegulv og kalkede vægge; bindingsværket ses under kalken. I dette rum staar en jernovn fra 1698 (Nygård-Nilssen nr. 307 B).

Da der altid har været kirkerum ovenover, har skorstenen fra kaminen ikke kunnet føres lige til vejrs, men skorstensrøret har (i skillerummet) været trukket skraat ud til den ene ydermur og er derfra ført op gennem en pille i ydermuren. Over kirkens hvælv var dette skorstens-

rør ført ind mod midten og forenet med et, der kom fra den anden side. En fælles pibe er saa ført op over tagryggen. Konstruktionen var paa flere maader uheldig, og rørene over kirkens hvælv fjernedes sammen med piben 1731—43. Et kakkelovnsrør ses siden at være ført gennem muren ind til nr. 23, hvor det vel har haft forbindelse med den lille skorsten i hjørnet. Denne skorsten er ikke oprindelig, men er opført omkring 1734 i forbindelse med ændringen af kirkens sydende (sml. s. 99).

Rum nr. 25.

I afleveringsforretningen 1731 nævnes en blaamalet dør med hvide lister og 6 firedelte vinduer. Der er blaamalet panel med hvide lister og blaamalet loft med trægesims. 1743 hedder rummet »Møbelkammeret paa Enden«, og der er sat jernstænger for vinduerne. I Huitfeldts tid var her »Kiød- og Ostekammer«, i 1840 »Käsekammer«, nu linnedstue. Nogle optegnelser om kød og pølser paa den ene dør stammer nok fra det 19. aarhundredes begyndelse.

Rummet fremtræder i dag med det oprindelige loft, stadig blaamalet, men gesimsen er væk. To enfyldingsdøre, hvoraf den, der tidligere førte ind til nr. 24, nu tjener som skabsdør, er blaamalede og har marmorerede indfatninger. Panelet er forsvundet, væggene er kalkede, og de to nordvinduer er tilmurede. Der er støbt cementgulv. Der har aldrig været kamin i dette rum, men det ene af de skorstensrør, som er nævnt under rum nr. 24, har rimeligvis været beregnet til en ovn i nr. 25. Da den ejendommelige skorstenkonstruktion stammer fra tiden, da kirken indrettedes (omkring 1697), ligger det nær for at antage, at den runde jernovn, fra 1698 (Nygård-Nilssen, nr. 307 B), som nu henstaar i nr. 24, hvor der var kamin, oprindelig har staaet i nr. 25.

Rum nr. 26.

I afleveringsforretningen 1731 registreredes ingen døre, men der maa have været to. Seks blaamalede firedelte vinduer med fuldt beslag og røde skodder nævnes. Panelet var blaamalet med røde lister. Træloftet med trægesims var blaamalet. Den aabne kamin havde blaa stenindfatning og fliser foran. Muren var revnet paa nord- og vestsiden.

1743 kaldes rummet »Gemacked paa Enden, som har været Dammernis Kammerpigens Værelze«. Kaminen er blevet tilmuret, og der er lagt en ramme med mursten under kakkelovnen. 1803 synes rummet at have været »Fiskekammer«, og i 1840 kaldes det »Rustkammer«. Her laa »merere Flinten und Pistolen«, og tillige nævnes »3 Kanonen«. Disse sidste er nok Huitfeldts tre smaa salutkanoner fra 1774. Engang før 1845 (sml. Richardt maleri, fig. 117) er de to nordre vinduer tilmuret med røde sten, der kun er pudset udadtil. Vestvinduerne er fornyede, men mod øst sidder endnu vinduer med ruderne indfattet i bly (fig. 48). Disse vinduer, der hver er med 24 glas (ca. 13 × 16 cm.), udvendigt støttet af 5 jernstænger, er de eneste blyindfattede i huset, og de giver saaledes en forestilling om, hvordan alle vinduerne i sin tid har taget sig ud. At de ikke er bevarede uændrede, er givet. Der har ustandseligt været udskiftet og repareret blyindfattede vinduer, og saa sent som 1787 nævnes indsættelsen af saadanne. (Pengeregnskab vedr. Clausholm Gaard og Gods 1786—87, nr. 43, Clausholm godsarkiv). Panelet er nu fjernet, men sporene efter det (1 alen fra gulvet) kan ses paa muren. Foroven i vinduesnicherne sidder dog seks blaa tofyldingspaneler med røde lister. Den gamle enfyldingsdør mod gangen (med laas som i rum nr. 10, mærket 26) sidder paa plads. Døren til rum nr. 27 er tilmuret. Loftet er det gamle med blaamalede bjælker og brædder, en del brædder er dog fornyede og umalede. Den blaamalede gesims forefindes stadig. Kaminens stenramme og rammen paa gulvet (fra dronningens tid) med mursten er ligeledes til stede. Gulvet er af gamle umalede fyrrebrædder. Op til døren har ved et bræddeskillerum (dannet af brugte paneler,

158—59. Paneler fra rum nr. 34 (t.v.) og rum nr. 10 (t.h.), udtaget og benyttet andetsteds, bl. a. i rum nr. 26.
 Panelet t. h. paa billedet t.v. er nu genopsat i rum nr. 34.

skodder, døre m. v.) et mindre kloset (ud for det sydvestligste vindue) været skilt fra. Rester af et brun- og hvidmønstret tapet herfra kan ses. Det lidet heldige skillerum blev nedtaget 1949.

Rum nr. 27.

1731 er her 3 blaamalede døre med røde lister (heri medregnet døren fra nr. 26, der ikke er nævnt under forrige nummer). Der er to firedelte vinduer og blaamalet panel med røde lister. Det blaamalede træloft har en trægesims af samme farve. Kaminen er aaben med en indfatning af blaa sten og tre fliser foran.

Inden 1743 er dette værelse delt i to ved en bindingsværksvæg. Den ene del var kammerbetjentenes spisestue, den anden kammersekretær Hoffmanns fuldmægtigs værelse. Dørene fandtes som før. Kaminen var blevet lukket og en jærndør indsat.

I det 19. aarhundrede er skillevæggen igen fjernet, og rummet bruges til møbelkammer. Fra gangen en blaamalet tofyldingsdør (med laas som i nr. 10, men uden nummer eller bogstav). Panelet og træværket er malet lyseblaat. Vinduerne er af type som i rum nr. 2. Loftet, der har en smal trægesims, er gibset. Kaminens ramme er helt forsvunden, og skorstenen er marmoreret. Foran staar en rund vindovn paa jernplader. Væggene er beklædt med lyst blaaligt tapet. Dørene til rum nr. 26 og 28 er tilmurede.

Rum nr. 28.

I 1731 nævnes to blaamalede døre og to vinduer med 4 dele. Panelet var blaamalet med røde lister, loftet blaamalet med trægesims. 1743 havde værelset været beboet af kammersekretær, justitsraad Hoffmann. Loftet var blevet omlagt. Der nævnes ingen kamin. Rummet var 1803 »Frøekammer« og bruges nu til møbelkammer. Fra gangen er der først en dobbeltdør, delt ved hængsler, derefter trefyldings fløjddøre med nyere beslag. Træværket er blaamalet. I vinduesnicherne er indsat paneler, der har været anvendt andetsteds. Et træstykke er indsat fra brystningspanel til vindueskarm. Vinduerne er inddelte som i rum nr. 27. Fra nr. 3 er en skorsten ført op gennem dette værelse. En rund vindovn, mærket »M Pallerup Odense«, staar paa fliser. Det gibside lofts trægesims er blaamalet.

Rum nr. 29.

I 1731 nævnes to døre med karme, et firedelt vindue, panel og træloft med trægesims, alt blaamalet. Kaminen var aaben uden ramme, og der var mursten foran den.

1743 kaldes rummet »den inderste garderobe«, og døren ud til gangen er tilmuret. Der er indsat nye vinduesrammer med træspodser og store ruder af fransk glas, dobbelte skodder og indvendige luger. Loftet, der er gjort hvælvet, er gibset og har faaet gesims, ligeledes af gibs. Træværket er blevet malet med »lys farve« og grønne lister, væggene er betrukket med lyserødt klæde, der for en dels vedkommende stammede fra rum nr. 32, og skorstenen er sammen med den neden under i nr. 4 blevet ombygget, men her udformet med ovnplads, indfattet i gibset ramme. Gulvet er malet brunt. 1803 kaldes rummet »det røde kammer«, det var vistnok gæsteværelse i 1840 og bruges nu til opbevaring af skodder, vinduer og gl. køkkeninventar m. v.

Fra gangen findes nu dobbelte døre i lighed med forrige rums. Til rum nr. 28 sidder en blaamalet enfyldingsdør (med laas som i nr. 10, mærket 56). Træværket er blaamalet, og væggene er tapetseret med blaalt tapet. Loftet er som paa dronningens tid, dog delvis nedtaget og nedfaldet, saa man på forskallingen ser de af stukkatøren trukne konstruktionslinier og over forskallingen skimter det oprindelige blaamalede træloft. Der er et vindue ganske som vinduerne i rum nr. 28. Døren til rum nr. 30 er blændet, og rummet er en del beskadiget ved gennemføring af rør fra gulv til loft.

Rum nr. 30.

1731 finder man i dette værelse to blaamalede døre og to firedelte vinduer. Panelet er 1 alen højt, blaamalet ligesom træloftet og -gesimsen. Den aabne kamin er uden ramme; foran den ligger tre fliser.

I 1743 kaldes rummet »den yderste garderobe«. Panel og døre er malet med gule lister. Der er indsat nye vinduesrammer med træspodser og store ruder af fransk glas, og der er kommet forsatsvinduer af samme art samt indvendige skodder, alt malet som panelet og dørene. Loftet er blevet gibset. Kaminen er — som i rummet nedenunder, nr. 5, blevet ombygget som følge af ombygningen af skorstenen i køkkenet. Af fliserne foran er kun en ituslaaet tilbage. 1803 kaldes rummet »det hvide Kammer«, nu er det gæsteværelse.

160. Panelfylding med dekoration fra dronningens tid afdækket i rum nr. 31.

Fra gangen er indsat nye dobbelte døre i lighed med dem, der fører til det forrige rum. Døren fra rum nr. 29 er tilmuret, men anes under det brunmønstrede tapet. Træværket er blaamalet; vinduerne er fornyet. Skorstenen er blaamarmoreret, og foran den staar en rund vindovn paa det ferniserede fyrregulv.

Rum nr. 31.

Ved opførelsen rimeligvis indrettet som »garderobe«. I 1731 er alt træværket — indbefattet loftet med dets gesims — blaamalet. Den aabne kamin har blaa stenindfatning, foran den ligger 3 ½ flise. Snit i gesimsen tyder på, at rummet en tid (mellem 1731 og 1743?) har været delt i to.

Før 1743, da rummet kaldes forgemak, er paneler og døre blevet dekoreret med kineserier, grønt (opr. mørkeblaa?) paa lyseblaa bund, og profilerne er forgyldte. Der er indsat nye vinduer med store ruder af fransk glas og nye skodder, malet som panelet. I loftet er plafonden indsat, trægesimsen er stadig blaamalet. 1803 kaldes rummet »Kammerpige Kammeret«.

Alle tre døre fremtræder nu blaamalede, men syd- og norddøren viser spor af underliggende grøn maling. Døren til gangen er fornyet som en trefyldings-dobbeltdør med nyere beslag. De gamle døre har laase, svarende til den i nr. 10, den nordligste mærket 57, den sydligste »J«. Panelet er som vinduerne blaamalet, men et felt er afdækket og viser, hvorledes dekorationen, der maledes i dronningens tid, ser ud. Loftets gesims er hvidmalet. Det store maleri, der dækker hele loftet, er omtalt i det foregaaende (sml. s. 73—74, fig. 66 og s. 95).

Kaminen er tilmuret; foran den er opstillet en toetages vindovn, betegnet »Ness Jern Werk« (Nygård-Nilssen nr. 693). Væggene er tapetseret; gulvet, hvis brædder ligger i et mønster, der deler arealet i fire felter, er ferniseret.

161. Rum nr. 32 (*Blaa kineserstue*), sml. fig. 97.

Rum nr. 32.

Stukloftet, kaminen og den fine dekoration af kaminpladsen er fra husets ældste tid, ligeledes panelerne. Før de smaa sidefløjes opførelse 1722—25 havde rummet, der vel fungerede som kabinet, fire vinduer. De to blev nu erstattet med døre, over hvilke Brenno satte gibsovaler. 1731 registreredes kun to døre, der var blaamalede paa den ene side. Dette vil formodentlig sige, at hverken døren fra nr. 31 eller døren til nr. 33 er medregnet. Der var to fire-delte vinduer og rødmaledede skodder. Panelerne var af B. Nohr malede med baandværksmotiver, som skimtes under den nuværende dekoration, vinduesnicjerne ligeledes. Om den aabne kamin var der blaa stenindramning, foran den laa tre fliser.

Før 1743 sattes en ekstra dør i karmen ind til nr. 33, og der indsattes nye vinduer med store franske ruder og dobbelte vinduer, der forneden var til at skyde op. Baandværksdekorationerne overmaledes med kineserier, blaat i blaat, og i loftet blev Frederik den Fjerdes og Anna Sophies dobbeltmonogram samt fem af deres børns monogrammer (Christiane Amalie, Frederik Christian, Carl, Friderica Conradine og Friderica Sophie) opsat i forgyldt stuk med forgyldte blaa- og rødstafferede kroner over (fig. 97). Da Huitfeldt døde 1803 betegnedes rummet som »Geheimeraad Schildens Kammer«, det vil sige den daværende ejers.

102—63. Lysningspaneler i rum nr. 32, sml. fig. 92.

164. Detalje fra vinduespanel i rum nr. 32, sml. fig. 162.

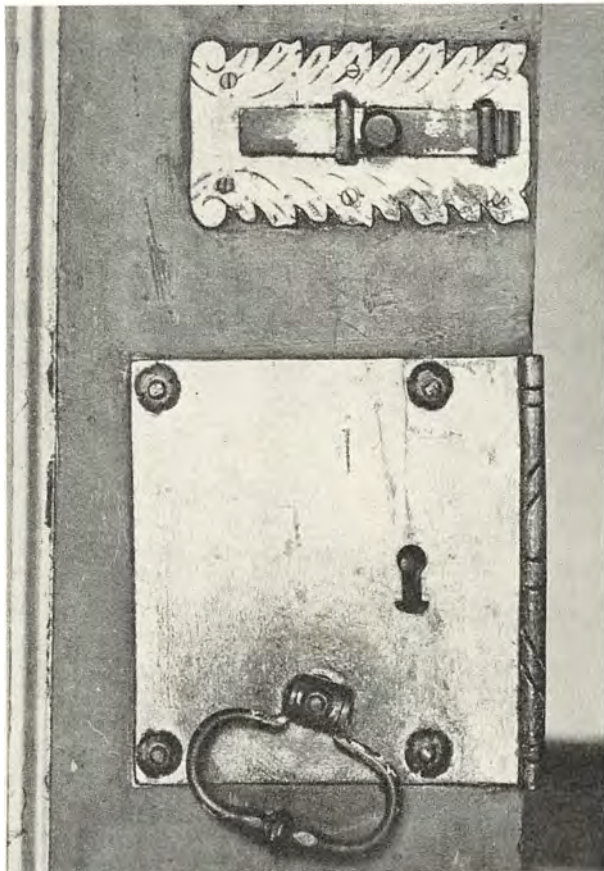
165. Panelfelt i rum nr. 32, sml. fig. 95.

166—67. Døre i rum nr. 32, sml. fig. 93 og 174.

168—69. Detaljer fra dørfylding i rum nr. 32, sml. fig. 93.

170—71. Laasetøj (hollandsk laase og skufriqler) på døren, der er vist som fig. 174.

172—73. Kineserier fra dronningens tid i rum nr. 32.

Gemakket fremtræder i det store og hele som paa dronningens tid. Foran den nu tilmurede kamin staar (paa træfod) en treetages vindovn, mærket »Fossum ♂ Verk« (Nygård-Nilssen nr. 346). Paa det ferniserede fyrregulv ses spor af en hvidmalet stjerne i midten.

Kammerherreinde Sophie Magdalene Berner Schilden brugte værelset som soveværelse.

174. Dør i rum nr. 32.

Rum nr. 33.

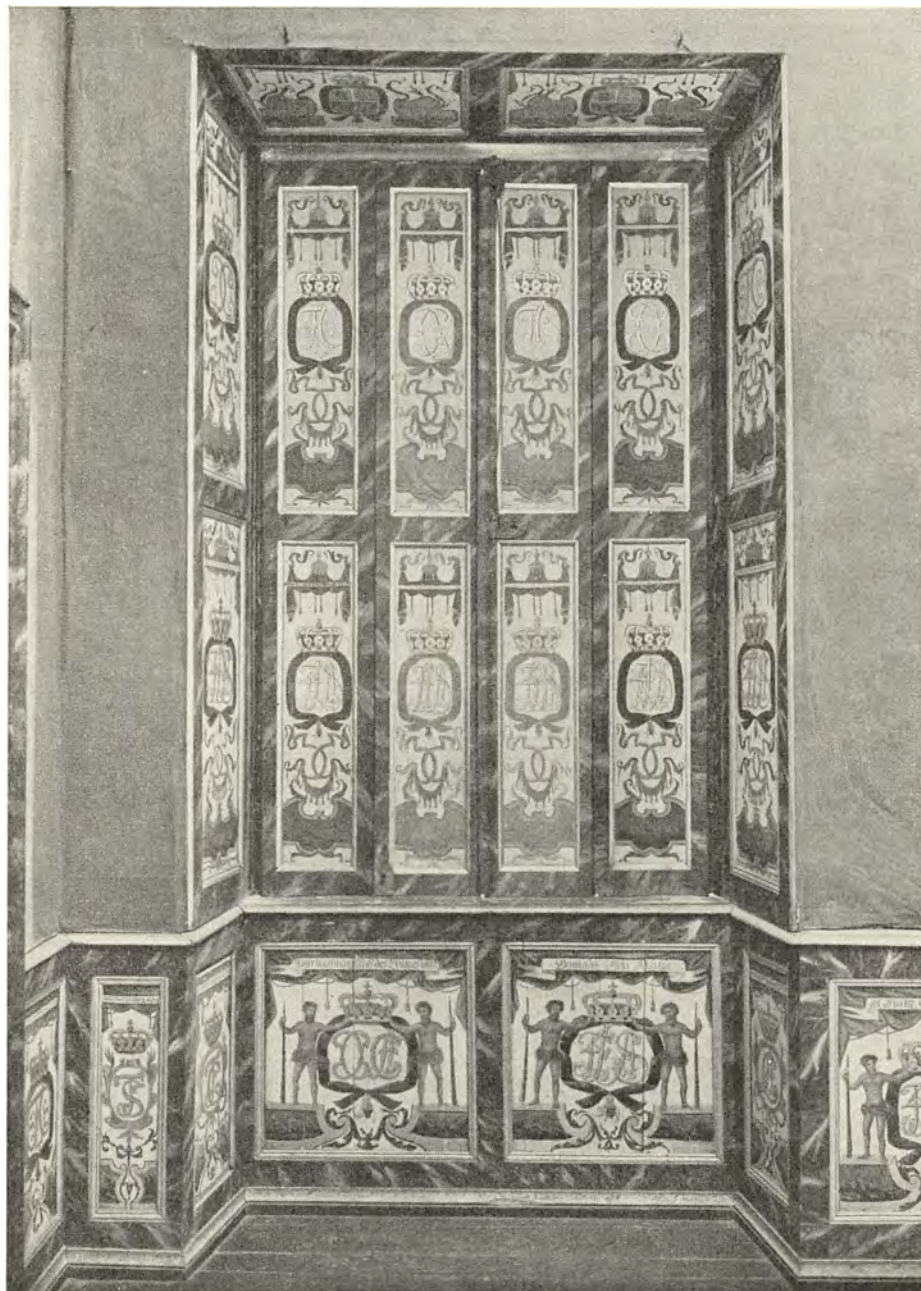
Ved sidefløjens opførelse 1722—25 var en gang tænkt paa dette sted, men kongen greb ind 1724 og foranledigede, at planen blev ændret (sml. s. 83). Det fine stukloft blev udført af Brenno, døre og paneler fik baandværksdekorationer, malet af B. Nohr. Kaminens marmorindfatning leveredes fra København af generalbygmester Ernst. Væggene blev 1726 betrukket med grønt klæde.

I dronningens tid blev vinduerne forandret. Der indsattes nye rammer med sprodsler og større ruder af fransk glas. Hertil kom forsatsvinduer, der var lavet saadan, at de underste kunne skydes op. Kaminen lukkedes, og en ovn blev opsat. Det grønne vægbetræk flyttedes til rum nr. 28.

Dronningen lod alt træværk overmale og dekorere med Frederik den Fjerdes, de kongelige børns og hendes eget navnetræk, det danske vaaben, skriftsteder, deviser, udraab etc., saaledes at dette kabinet, der er det mest brogede af alle Clausholms rum, paa mærkelig vis giver os dels højofficielle, dels stærkt personlige vidnesbyrd om forbindelsen mellem konge og dronning. (Fig. 91 og 175). Indskrifterne lyder saaledes:

Paa dørene over kongerigets vaaben kongens valgsprog: »*Dominus Mihi Adjutor*«. Paa panelerne, fra norddøren mod vinduerne: *FC*, »*Apoc. 11. V. 12. und Sie höreten eine Grosse Stimme*«—*FS*, »*Vom Himmel zu ihnen sagen*«—*FC*, »*Steiget herauf. Und sie steigen auf in den Himmel*«. Under vinduerne: *CC*, *CA*, »*Unser hab und guth, ist des Lammes bluth*«—*F4*, *AS*,

»Dominus Mihi Adjutor«, — CA, »Apoc. 12. Und ihr Kind ward entrückt zu Gott«, — F4, AS, »Je Pleure sa Mort et ma Vie« — kongerigets vaaben med: »Dominus Mihi Adjutor« — F4, AS, »Apoc. 7. Dieu Essuyera toute les Larmes« — FS, »Dieu Nous Rejoindra« — F4, AS, »B. 4 C. Ich habe e.ich. Ziehen laszen mit trauren und weinen« — FC, FS, »B. 4 C. Gott aber wird euch mir Wieder Geben mit Wonne und freude ewiglich« — CA, »Jes. 25. V. 8. Er wird den tod verschlingen ewiglich« — F4, AS, »V. 8. Und der Herr Herr wird die thränen von allen angesichten abwischen« — F4, »PS. 84. V 5. Er lobet dich immer dar Sela«. Efter syddøren: FC, »Hiob 1. V. 21. Der Herr hats gegeben« — CC, CA, »Hiob. 1. V. 21. Der Herr hats genommen: Der nahme des Herrn seij gelobet« — kongerigets vaaben »Psalm 72. 1. Vers. Gott gib dein Gericht dem Könige«. Efter kaminen: kongerigets vaaben og »Psalm 72 1 Vers. und dein Gerechtigkeit des Königes Sohne« —

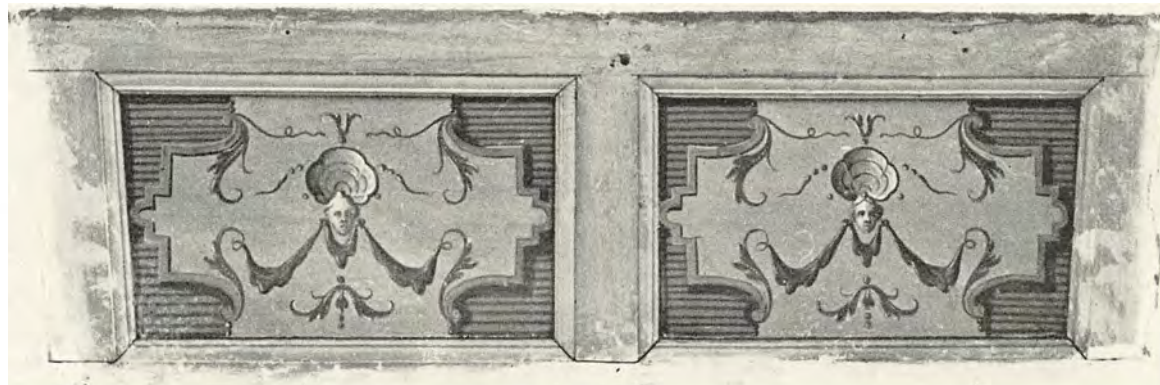
175. Vinduesparti i rum nr. 83, sml. fig. 91.

176. Loft af C. H. Brenno i rum nr. 33.

F4, »Ps. 84. V. 3. Er freuet Sich in den lebendigen Gott« — FC, »Sap. 4. V. 13. Er ist bald vollkommen worden, und hat viel Jahr erfüllet« — vaabnet »Spr. Salom. 8. Cap. V. 15. Durch mich Regieren die Könige, und die Raths Herren Setzen das Recht.« — F4, AS, »Apoc. 12. et 21. Gekrönt mit der Sternen Krone, Bekleitet mit der hellen Sonne, Behaust. in der goldnen Wohnen« — F4, AS, »Apoc. 7. V. 17. Getränckt mit des lebens Ströme, Seh ich Am Glauben mein Gemahl und Söhne.« — vaabnet og »Spr. Salom. 8 Cap. V. 16. Durch mich Herrchen die Fürsten und alle Regenten auf Erden« — CC, »Sap. 5. V. 17. Er hat empfahen ein herrlich reich, und eine schöne Krone von der hand des Herrn.« — FC, »Sap. 4. V. 14. Seine Seele gefiehl Gott; darum eilete er mit ihm aus dem bösen leben.« — vaabnet uden tekst — CC »Sap. Cap. 4. Vers. 7. Ob er gleich zu zeitlich stirbet, ist er doch in der ruhe.«

Paa vinduespaneler og skodder, nederste række, fra norddøren: *F4, AS, »Groszer König Friderich Ach! wie Oft beweine ich dich.« — F4, AS, »Judith 9. V. 2. Hilf mir Armen Withwen, Herr mein Gott.« (Med sorte bogstaver) — F4, AS, »Nunc. 18. V. 20. Ich bin dein Theil und dein erbgut« — F4, AS, »Jes. 54. V. 5. Der dich gemacht hat ist dein Mann.« — F4, AS, »Judth. 9. V. 2. Hilf mir Armen Wettwen, Herr mein Gott.« — F4, AS, »Groszer König Friderich Ach! Wie früh verlohrt ich dich.« — F4, AS, »Wehrter König Friderich in mein Hertze trag ich dich.« — F4, AS, (ingen indskrift) — F4, AS, »Jes. 45. V. 9. Du scherbe, hadere nicht mit dem Töpfer.« — F4, AS, »1. Thes. 4. V. 17. Seyd nicht traurig Wie die, so keine Hoffnung haben.« — F4, AS, (ingen indskrift) — F4, AS, »Groszer König Friderich, Ach! wie wohl thätstu an mich.«*

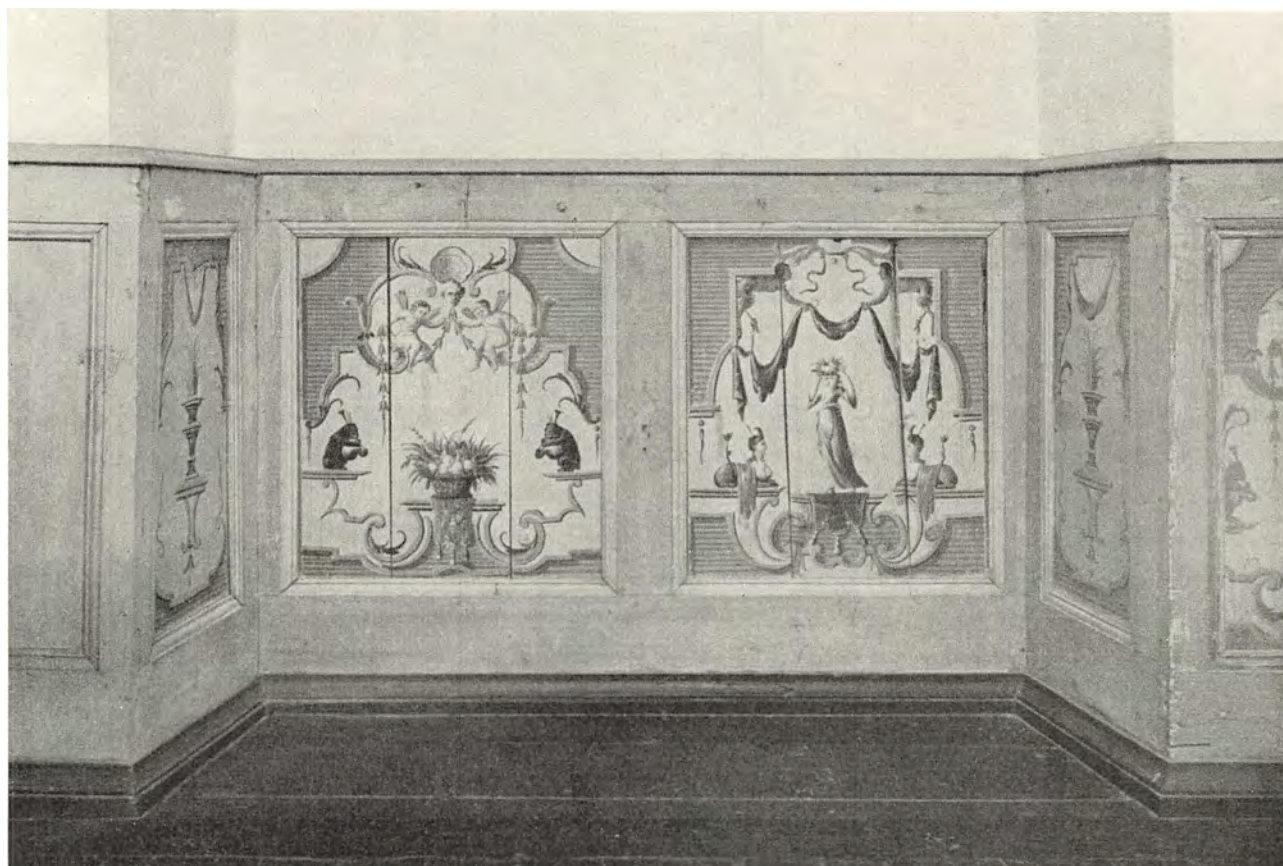

177. Vinduespanel med dekoration af B. Nohr i rum nr. 34.

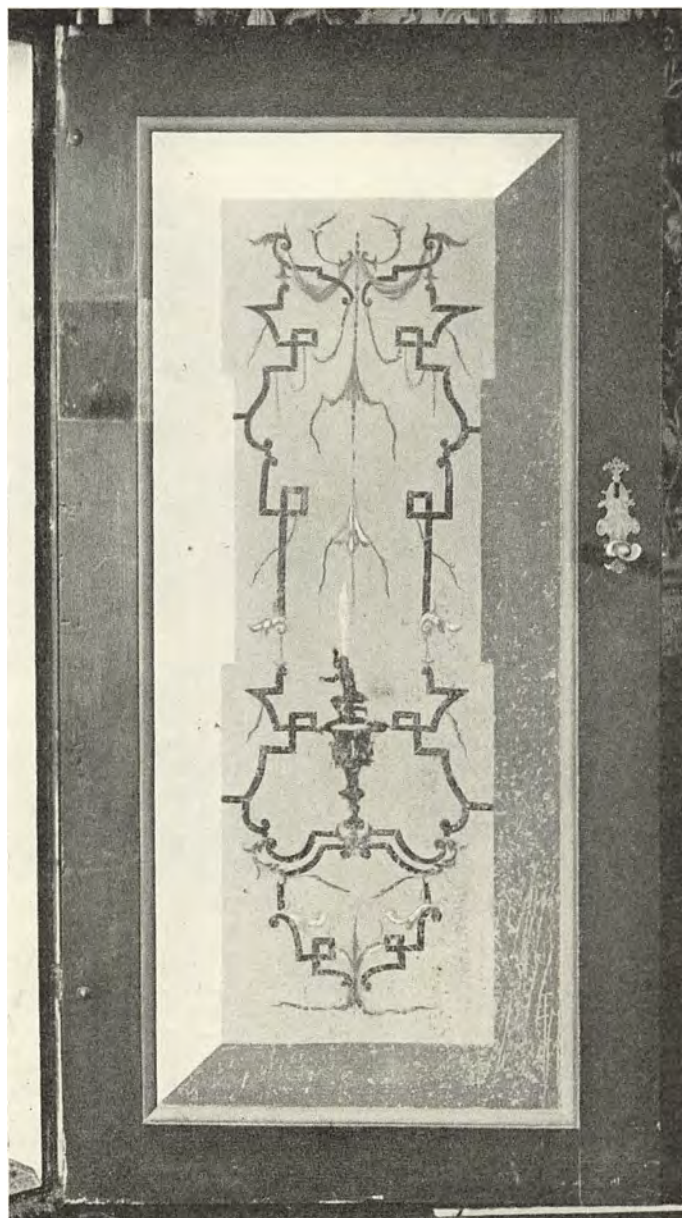
Kammerherre Gustav Alexander Berner Schilden brugte værelset som soveværelse. Væggene er tapetseret med mørkerødt papirstapet, og foran den tilmurede kamin er opstillet en rund jernovn. Kabinetet kaldes »bedekammeret«.

Rum nr. 34.

Ved sidefløjens opførelse indrettedes dette kabinet med 5 vinduer. Brenno udførte stukloftet (fig. 84), og B. Nohr dekorerede paneler med baandværk (masker under muslingskaller m. v.). Kaminens marmorindfatning leveredes fra København af generalbygmester Ernst. Der blev foran den lagt 10 fiser. Urban Friberg betrak 1726 væggene med rødt gyldenlæder (127

178. Paneler i rum nr. 34 med dekorationer af B. Nohr.

179. Dør mellem rum nr. 36 og rum nr. 37; sml. fig. 45. Døren er fra tiden mellem 1731 og 1743, og baandværksdekorationen er således ikke fra kongens tid. Dog maa det anses for givet, at dekorationen er udført i analogi med den, B. Nohr i 1720'erne malede i rum nr. 36.

plader, 3 Eckstøcker). Kabinettet havde i 1731 to døre, 5 blaamalede firedelte vinduer og panel, malet som dørene med baandværksmotiver paa gul bund. Loftet var noget beskadiget. 1743 var loftet repareret, og dronningen havde ladet de to yderste af gavlens tre vinduer lukke med skabe af vinduesnichens højde og bredde. Udefra kunne man se vinduerne. De øvrige tre vinduer var fornyet, og der var opsat forsatsvinduer, hvori man dog ikke havde naaet at sætte glas, da dronningen døde. Bræddegulvet var malet brunt, kaminen lukket. Rummet kaldtes »Sølvkabinettet«.

Under den nuværende hvide maling skimtes dekorationer i lighed med dem, der er fremdraget paa nogle af panelfelterne. Vinduer og vægge er hvide. De omtalte skabe er borte, og samtlige sydlige vinduer tilmuret. Enkelte lysningspaneler, der har været benyttet andetsteds er endnu i behold (fig. 158). Foran den lukkede kamin staar paa en muret sokkel en norsk jernovn, mærket »Diche Marchens Wærck 1770« (Nygård-Nilssen nr. 228 B).

180—81. Conrad Reventlows og Sophie Amalie Hahns monogrammer, rum nr. 36.

Rum nr. 35.

Gangen blev til ved etagens forandring 1724—25, men trappen har aldrig været helt som vist paa generalbygmester Ernsts tegning. Af døre nævnes 1731 en, der er blaamalet, desuden to blaamalede, firedelte vinduer med rødmaledede skodder. Panelet er blaamalet med grønne lister. Loftet og gesimsen er gibside. I bræddegulvet var en luge (med rækværk) til etagen nedenunder.

1731 nævnes, foruden den tidligere omtalte dør (til nr. 32) to halve døre i samme indfatning. Det var helt nye, endnu umalede fløjdøre, som var sat i det dybe dørhul ind til det gamle hus. Panelerne havde faaet gule lister.

Fløjdørene ind til nr. 32 mangler nu, men de gamle hængsler ses paa plads. Under træværkets nuværende egetræsmaling skimtes den gamle blaa farve, og paa vindueslysningsoverpanelerne, der ikke har været overmalede, sidder rester af hvidt og brunt marmorert tapet. Loft og vægge er hvide. Lugen er borte, trappen fornyet.

Rum nr. 36.

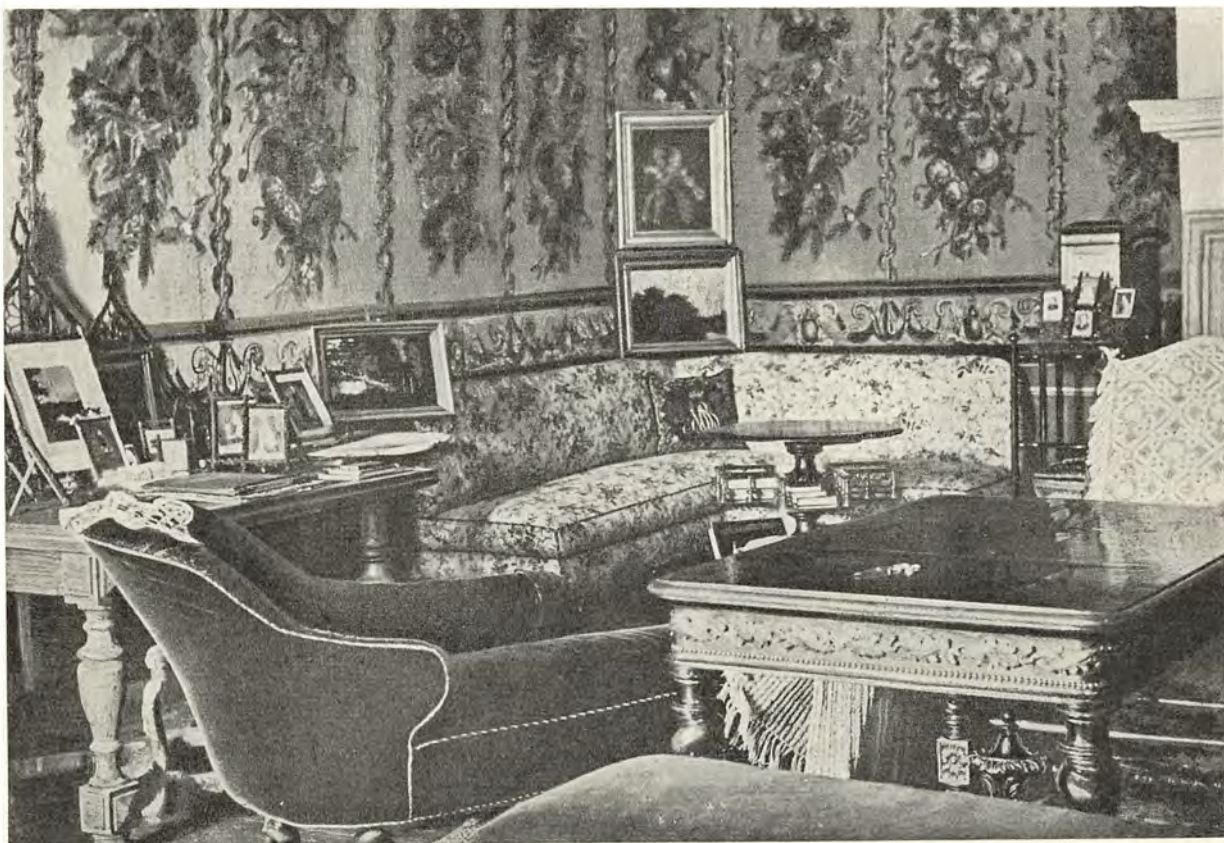
Rummet er ved opførelsen utvivlsomt bestemt til at være paradesovekammer. Det fine stukloft, kaminen og panelerne er fra storkanslerens tid. 1724—25 blev panelerne dekorerede med baandværksmotiver af B. Nohr. 1743 brugtes værelset som sovekammer. Der nævnes foruden de oprindelige to døre, endnu en dør ind til riddersalen i samme aabning, som den ene af de ældre døre. Den nye dør er tydeligvis den endnu bevarede, som vender ind mod ge-

182. Rum nr. 36, sml. fig. 45, 61 og 90.

makket, og som har en særdeles fin laas (fig. 90, 179 og 184). Der var 1743 indsat nye vinduer med store ruder af fransk glas og indvendige skydevinduer. Panelet var blevet malet grønt med forgyldte lister. I loftet var i hjørnerne indsat forgyldte cifre med kroner over, dronningen havde her opsat sine forældres monogrammer. Kaminen var tilmuret og gulvet brunmalet.

Værelset kaldes 1803 og 1840 »det grønne«, i dag »gobelinstuen«. Paa ydersiden af den vestre ovenfor omtalte dør ses en dekoration med baandværksmotiver, der svarer til den, man kan skimte under panelernes nuværende grønne farve, der er laseret paa sølvgrund; lysningspanelerne synes ikke at dække en ældre bemaling, de er heller ikke malet paa sølvgrund. Paa tre fliser foran kaminen staar en toetages norsk vindovn paa fire støbte ben; den har paa bagsiden aarstallet 1746 (Nygård-Nilssen nr. 400 B). Væggene er betrukket med gobeliner i nye, brede brunbejtsede rammer. (sml. H. Berner Schilden Holstens Slægtebog I, 2. hefte, s. 534f).

183. Rum nr. 36 fotograferet omkr. 1885. Det tjente indtil dette aar som «kammerherreindens paaklædningsværelse.»

184. Laaseskilt og dørgreb af messing fra dronningens tid i rum nr. 36, sml. fig. 179.

Rum nr. 37.

Den nuværende riddersal kaldtes i den første tid »Kongesalen«, og heri, siges det 1731, var det ældste gibsværk paa gaarden. Da storkansler Reventlows enke solgte slottet til Frederik den Fjerde, betinger hun sig »De Skilderier af det Kongel. Huus som findes paa Clausholm udi dend store Sall«. Her var det, Frederik den Fjerde under sit besøg paa slottet 1706 holdt taffel, da et loft med tilskuere faldt ned i et rum ved siden af (sml. s. 51 f). Kongesalens store hvælvede gibsloft havde i midten en plafond, rimeligvis den, der nu sidder i rum nr. 31. Allerede 1718 nævnes det, at gibsloftet »er en del steder sprukken«.

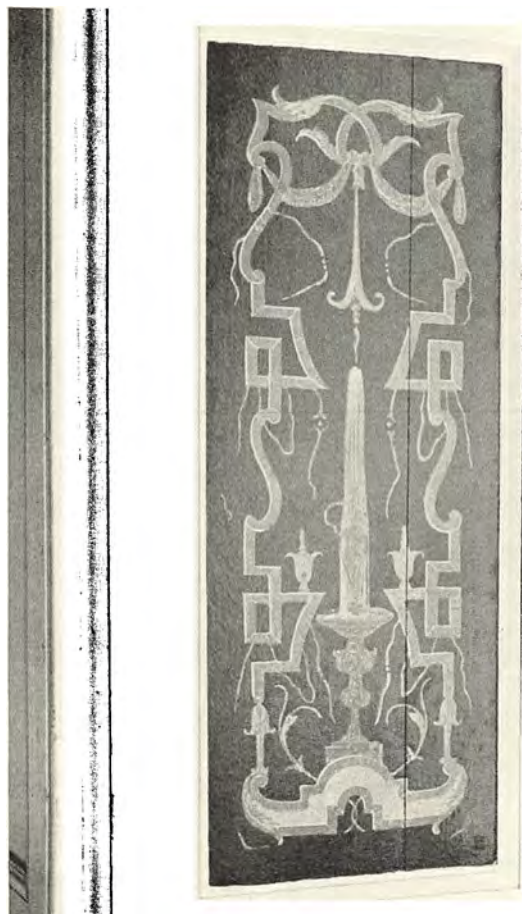
1731 omtales to halve døre ud til gangen (blaamalede med gule lister), samt to (ligeledes blaamalede) døre, der førte ind til de tilstødende gemakker. Der var fem, blaa firedelte vinduer. Loftet var meget brøstfældigt og revnet flere steder. Den ene kamin — med stenindfatning — var aaben, skorstenen var gibset, og der laa 12 hvide stenfliser foran den. Den modstaaende (østre) kamin, der nævnes som »forloren« maa have haft tilsvarende udseende. Væggene var fra øverst til nederst gibse. Gulvet, af brædder, var mod syd indsvundet, siges der. I virkeligheden var det sikkert sydmurens hældning udefter, som fik gulvet til at gabe.

1743 var der ud mod gangen i den gamle dørkarm sat yderligere to halve døre. Vinduer, døre og skodder var i øvrigt som før, men der stod 5 nye vindueskarne med skodder og indvendige skydevinduer i rummet, parat til indsætning. Loftets stuk havde dronningen ladet reparere, men paa grund af sydmurens hældning var det atter i stykker; nogle skorstensrør var i 1738 faldet ned og havde revet en del af loftet med sig. Dronningen havde forberedt en fuldstændig nedrivning og genopmuring af sydmuren, men planen blev aldrig realiseret. Det store loft blev imidlertid fjernet, kun rester af gesimsen er tilbage — de sidder over den nuværende gesims og kan iagttages under loftsrummets gulvbrædder. Af væggenes oprindelige gibsværk staar kamindekorationerne tilbage, og den lille opsats over dørene fra gangen er vel ogsaa fra den ældre tid. Pillerne, der flankerer det midterste vindue, bærer spor af fordybninger indfattet paa en eller anden maade. Efter dronningens død indlagde den nye ejer det nuværende bjælkelag over salen (sml. s. 105 f, fig. 54). 1769 lod Huitfeldt loft og vægge gibse og pudse. Arbejdet udførtes af bygmester Mørup, der samtidig tilmurede kaminen og opsatte en kakkelovn foran den. De tidligere hvide fliser var fjernede (formentlig flyttet til rum nr. 6), og Mørup maatte lægge nye fliser under ovnen. De rektangulære rammer over dørene nærmest vinduesvæggen stammer sikkert fra Huitfeldts tid (fig. 55 og 109).

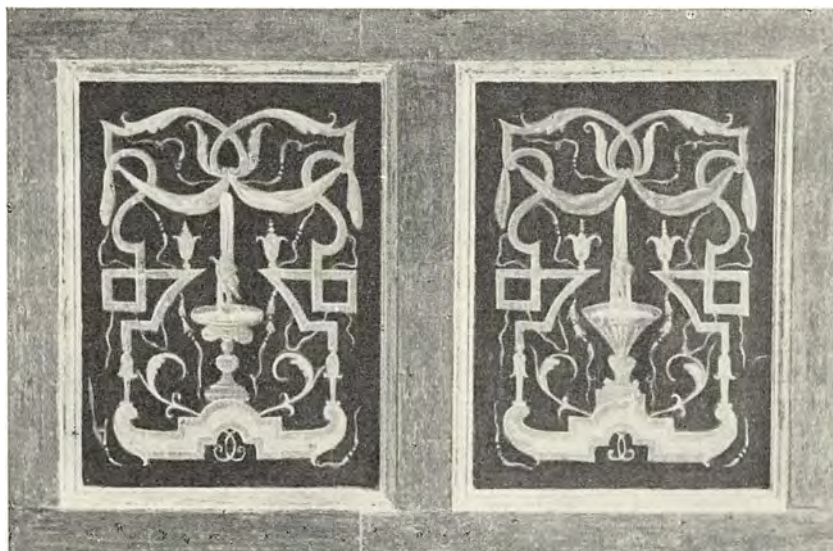
Der indsattes samme aar ti nye vinduer med »norsk kronglas«, seks ruder i hvert vindue. (Regnskab for 1769, ³/₁₁, Pakke 19, Clausholm Godsarkiv). Vinduerne er nu hvidmalede. De yderste dobbeltdøre til gangen og de inderste døre fra de to tilstødende gemakker er borttaget. Væggene staar hvide.

Rum nr. 38.

Kamin, paneler, stukloft og stukovaler over døre er fra storkanslerens tid, hvor rummet rimeligvis tjente som paradestovegemak. Der var som nu to firedelte vinduer. 1724—25 blev døre og paneler dekoreret af B. Nohr. Fire panelfelter, afdækkede i 1938, viser grønne baandværksmotiver paa sort bund. Rummet blev dronningens sovekammer, og der indsattes i hendes tid en ekstra dør i aabningen ind til salen. Der kom endvidere nye blaamalede vinduer med forgyldte profiler, store ruder af fransk glas og forsatsvinduer af samme art. Loftet smykkedes med forgyldte, kronede navnetræk, kaminen lukkedes, og dens fod blev kantet med jern-

185. Vinduespanel i rum nr. 38.

186. Brystpanel i rum nr. 38.

plader (se endv. s. 102f). Dette rum fik, formentlig i Huitfeldts tid, nye grønmalede tofyldingsdøre med indstukne laase og rocaillelaasebeslag, de sidste erstattet af nye omkring 1900. De oprindelige indfatninger er i behold og har under den nyere overmaling forgyldning i lighed med den, som findes paa indfatningerne i rum nr. 39. Senere er alt træværk malet blaahtvidt. Væggene er tapetseret med brunligt papirstapet, gulvet har været tavlet. Fig. 104, 185 og 186.

187. Rum nr. 39, sml. fig. 79—80.

Rum nr. 39.

Dette kabinet blev til ved opførelsen af den sydvestre fløj 1722—25. Brenno udførte stukloftet, kaminens marmorindfatning kom fra København, og B. Nohr malede panelværkets baandværksdekorationer paa gul bund med detaljer som kvindelige hermer, lænkede slaver, fugle og røgelseskar med videre. Urban Fribert betrak 1726 væggene med rødt gyldenlæder («90 plader, 45 borter, 36 pilarer, 5 Eckstøcker»).

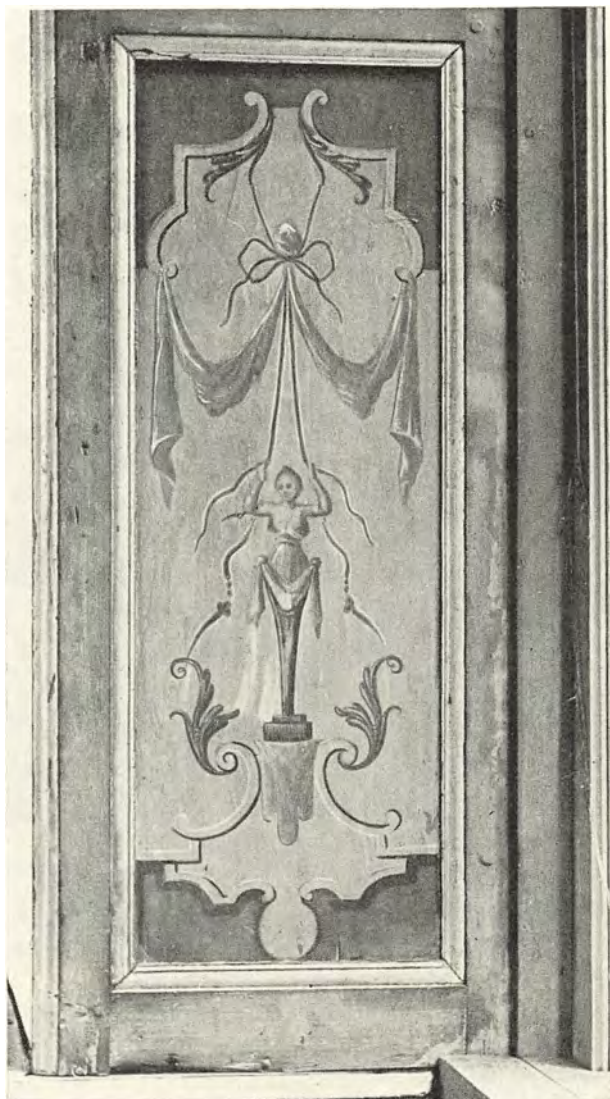
1731 nævnes to døre og fem blaamalede firedelte vinduer med røde skodder. Gyldenlæderet var »fugtig og noget forderved«; det flyttedes til gangen nr. 16. 1743 kaldes rummet guldkabinettet. Der er sat nye vinduer ud- og indvendig med store ruder af fransk glas, de nederste

188. Loft af C. E. Brenno i rum nr. 39.

189—90. Rester af segl paa dørkarm og dør i rum nr. 41.

191. Nederste del af lysningspanel i rum nr. 39.

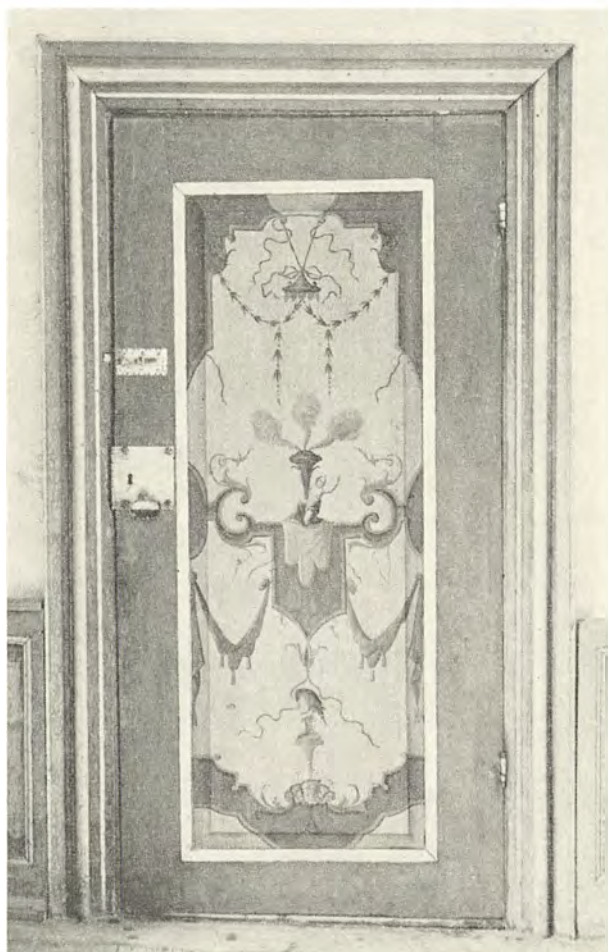
192. Øverste del af lysningspanel i rum nr. 39.

forsatsvinduer kunne skydes op. Profilerne paa de ud- og indvendige vinduer og paa panelerne var nu forgyldte. Kaminen havde man tilmuret, og der var indsat jernlem samt forneden jernramme. Gulvet var brunmalet. Rummet nævnes 1819 som bibliotek.

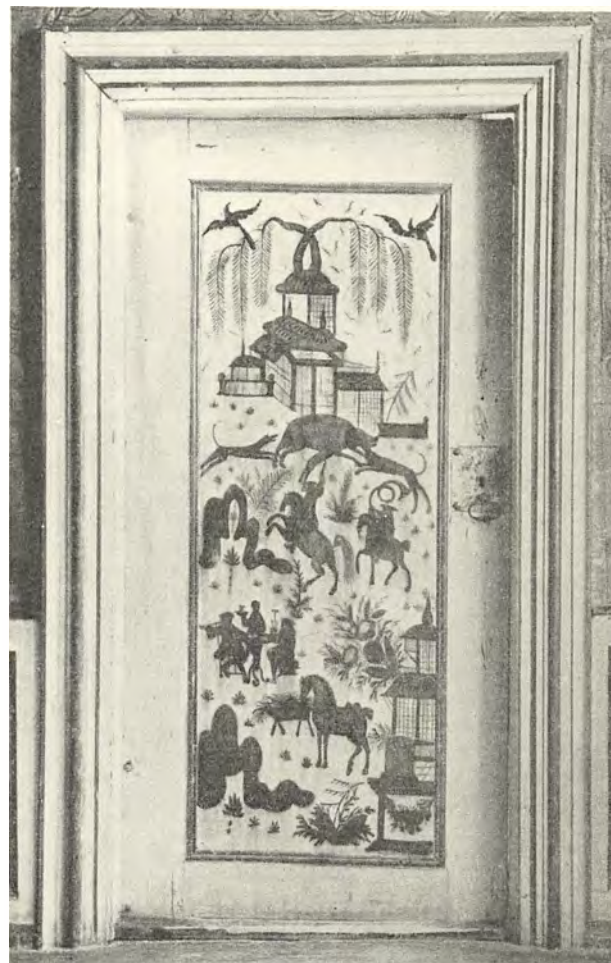
De tre vinduer mod syd er nu tilmuret, i det midterste og i østvinduet mangler lysningspanelerne (de er benyttet i rum nr. 1; et andet panel har været brugt som hylde i et skab, men blev fremdraget 1948). Ved de to døre er ved siden af vinduerne i muren indrettet to reoler med hylder, forneden er panelet omdannet til laager herfor. Den tilmurede kamin har endnu sin indfatning af blaat marmor, men de fliser, der oprindeligt laa foran den, mangler. Der ligger i stedet løst en tyk stenplade. Paa gulvet er der spor af brun maling. Vinduerne er egetræsmaledede, og væggene staar hvidkalkede. (Om seglrester paa døren til gangen, se Slægtbogen III, 1. halvbd. s. 273—76).

Rum nr. 40.

Rummet blev til ved ændringen af sidefløjenes plan 1724—25. Loftet (fig. 70 og 198) er af Brenno; panelerne havde oprindelig baandværksdekorationer, udført af B. Nohr. Kaminens marmorindfatning (fig. 70) leveredes fra København. 1731 nævnes to døre i een ramme, blaamalede paa den ene side, paa den anden »af andre kulører«. Der var to firedelte vinduer.

193. Vestlige dør i rum nr. 39.

194. Samme dør som vist fig. 193 set fra rum nr. 40.

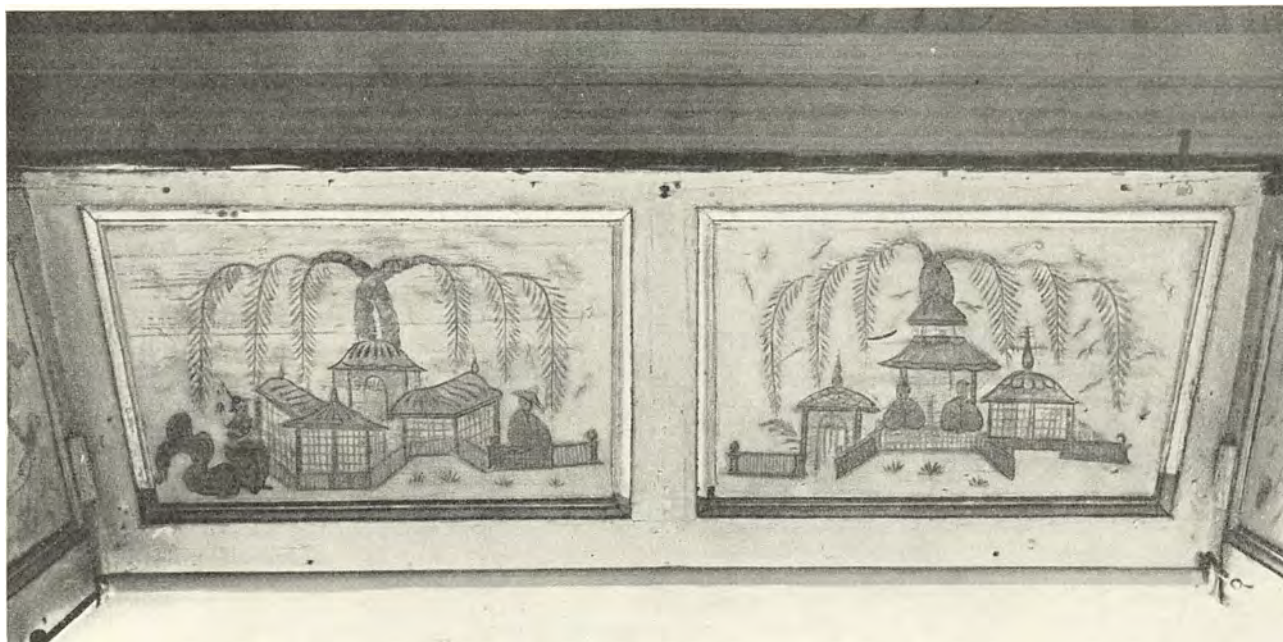
1743 var der indsat nye vinduer med store ruder af fransk glas samt forsatsvinduer. De sidste var forgyldte, og det samme var profilerne paa de ydre vinduer. Panelet, dørene og vinduespanelerne havde faaet profilerne forgyldte og var blevet dekoreret med japanske(!) motiver, udført i guldlak med ansigter i ophøjet arbejde (fig. 70, 94, 96, 194—97). Gulvet var brunmalet med en hvid stjerne. Kaminen var tilmuret og en jernlem indsat. I begyndelsen af det 19. aarhundrede (1819) var her bibliotek.

Værelset fremtræder nu næsten som paa dronningens tid. Forsatsvinduerne er forsvundne, men stablerne til dem sidder endnu i vindueskarmene, som har forgyldte kantprofiler og aabenbart er oprindelige. I Vinduerne sidder adskillige gamle ruder, som godt kan være fra dronningens tid. Væggene er beklædt med gyldenlæder (blaa bund med guldmønster), der vist tidligere har siddet i rum nr. 43. Under gulvets brune maling skimtes tavl og den omtalte stjerne.

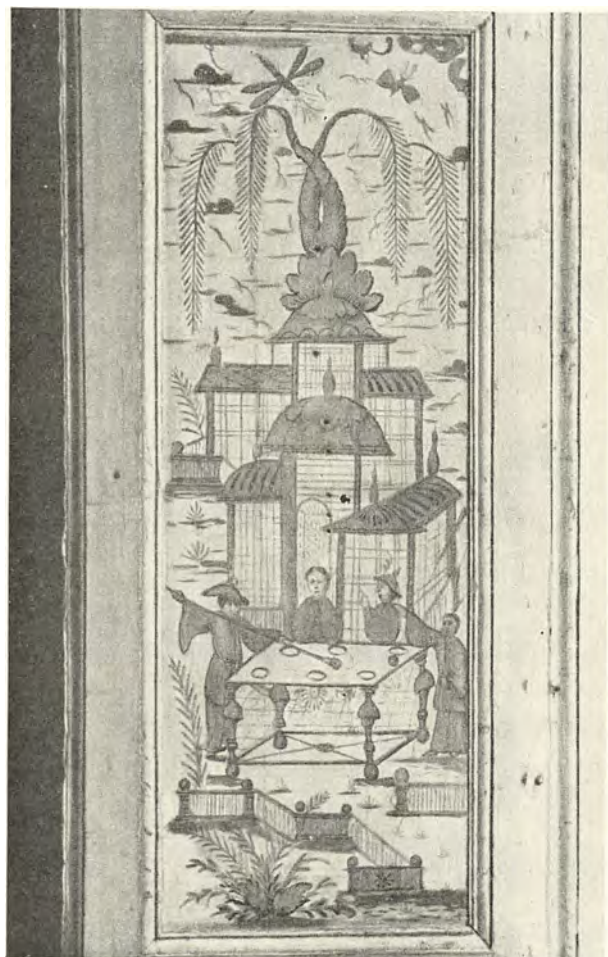
Rum nr. 41.

Gangen fik sin endelige udformning ved ændringen af etageplanen 1724. Trappen fik dog ikke den af generalbygmester Ernst angivne placering.

1731 nævnes i gangrummet en malet dør og to blaamalede, firedelte vinduer. Det blaamalede panel, der er 1 ½ alen højt, havde grønne lister. Loftet var gibset. I bræddegulvet laa lugen til trappen. 1743 var der i døraabningen mod rum nr. 42 indsat endnu en dør, der ved hængsler paa midten deltes i to halve. Panelet var ommalet, blaat med røde lister. Om nedgangen var der opsat et rækværk, marmoreret i rødt og hvidt.

195. Vinduespanel med kineserier fra dronningens tid i rum nr. 40.

196—97. Lysningspaneler med kineserier fra dronningens tid i rum nr. 40.

198. Loft af C. E. Brenno i rum nr. 40.

Træværkets bemaling er nu som paa dronningens tid, blaåt med røde lister, men en del af brystpanelet har været nedtaget og staar løst. Vinduerne er egetræsmalet. Lugen i gulvet forefindes, men trappen nedenunder er borttaget. Væggene er kalkede, gibsloftets gesims er forsvundet. Fig. 76.

Rum nr. 42.

Oprindeligt hjørnegemak (*cabinet*) med stukloft og paneler, der synes at have været rødligt marmorerede. Vinduerne i syd erstattet med døre 1722—25 og panelerne dekoreret med baandværksmotiver af B. Nohr. (I hvert panelfelt en landskabsmedaillon under blaa baldakin. Fem saadanne felter er nu afdækket, sml. fig. 78, 199 og 200).

I afleveringsforretningen 1731 omtales her een dekoreret dør. De tre andre døre er opregnet under de forrige rum og nævnes saaledes ikke igen men har naturligvis haft samme dekoration. Der var to blaamalede vinduer. Loftet var revnet.

I dronningens tid fungerede dette rum som hendes audiensgemak. 1743 var der i aabningen mod nr. 43 sat en ny dør indvendigt. Der var indsat nye store ruder af fransk glas og indvendige skydevinduer. Panelets profiler var blevet forgyldt. Gibsloftet siges at være blevet noget mørkere af varmen, og røgsværtet. Kaminen er »ligesom i de andre gemakker, hvor kakkelovne er blevet opsatte« tilmuret og en jerndør indsat, foden er blevet beklædt med jernplader. Gulvet er malet brunt. Rummet kaldes 1803 og 1819 »Brudekammeret«. Dets fire døre er blevet fornyet og fremtræder nu som tofyldingsdøre, paa den nordligste sidder endnu et rocaillebeslag paa indersiden, og paa ydersiden ses mærket af et tilsvarende oven paa den oprindelige grønne

maling. De andre døre har faaet nye beslag omkring 1900. Træværket er senere blevet hvidmalet. Foran den tilmurede kamin, der har hvidmalet ramme, staar i dag en vindovn fra 19. aarh., mærket »Aalborg Jernstøberie H. Smith«. Under den ligger tre hele og nogle brudte ølandsfliser. Væggene, undtagen den panelerede vinduesvæg, er tapetserede. Det brunmalede gulv viser svage spor af en malet stjerne i midten. Loftet gengivet fig. 58, se endv. fig. 46 og 201.

Rum nr. 43.

Da slottet blev opført, var der her et rum (garderobe?) af samme form og størrelse som det modsvarende i samme etage (nr. 31), men samtidig med, at kongen føjede de smaa sydfløje til slottet, lagde han et stykke af hovedbygningens gang til dette rum, der blev forgemak til dronningens audiensgemak. Kaminen flyttedes efter kongens personlige anvisning, og paneleringen udvidedes til ogsaa at omfatte de nye vægge. Man ser endnu tydeligt, hvor det gamle skille-rum stod, og under kalken omkring døren til gangen sidder den tidligere marmorering. Plantz lod loftet i det nye forgemak pudse, men dette glatte loft med dets gibsgesims maatte 1724—25 vige for det nuværende kostbare stukloft, udført af Brenno. Panelværket blev af B. Nohr »anstrøgen med en Pret farve-Couleur, og alle Lister med Egte Guld forgyldt«. Væggene blev af Urban Fribert betrukket med blaat gyldenlæder (»218 plader, 22 Pillar, 16 Eckstøcker, 60 borter«).

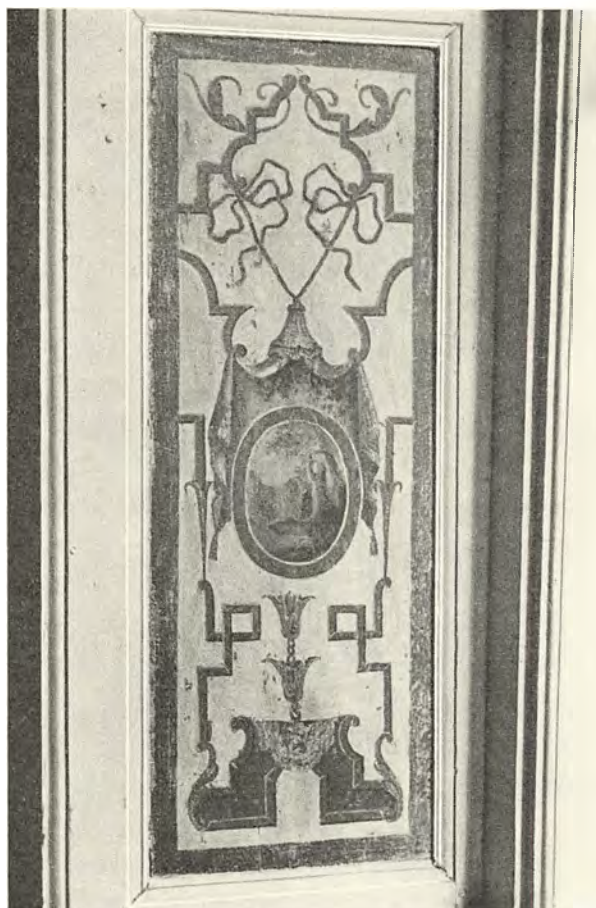
1731 nævnes en dør, der er blaamalet paa den ene side og paa den anden »udi Gemacket« (det vil sige rum nr. 42) bemalet med figurer og forgyldte lister. Desuden en dør ud til gangen i den vestre fløj, ligeledes blaamalet, og i samme ramme en dør med forgyldte lister og blaamalet ramme. Her var tre firedelte blaamalede vinduer, hvoraf det ene vendte til gaarden. 1743 har dronningen i døraabningen fra nr. 42 sat en ny dør, der endnu har en pladelaas af tarveligere karakter svarende til den, der paa samme tid var blevet sat paa den nye dør i gangen nr. 41. Vinduerne er de tidligere nævnte, men der fandtes nu yderligere tre nye vinduer med indervinduer og skodder, bestemt til opsætning her. Kaminen havde faaet ny fod, der var indkantet med jernplader.

Nu mangler den inderste dør til vestfløjens gang. I døren til nr. 44 sidder en pladelaas, mærket »43«. Til den store gang sidder en dør med indstukket laas og rocaillelaasebeslag. Den har tidligere haft pladelaas og skufrigel. Vinduerne er egetræsmaledede. Det stukkerede loft, som ornamentbilledhugger Chas. Christensen har restaureret (fig. 72, 85—86, 202—06), har faaet graamalet midtfelt. Dørindfatningerne og kaminens stenindramning er marmorerede. Gulvet, af brædder, er lagt i et enkelt rammemønster. Foran den aabne kamin er en ramme, fliserne mangler, der ligger i stedet nyere brædder.

1803 omtales dette forgemak som »Billard-Sahlen«, 1840 kaldes det »Schwarzer Saal«. Der stod dengang som nu et billard midt i rummet. Det ovenfor omtalte blaa gyldenlæder fra kongens tid blev overtaget af v. d. Maase og har sikkert siddet i salen endnu 1840. Dets mørke tone har vel foraarsaget, at rummet i daglig tale kaldes »sorte sal«. Det er utvivlsomt dele af dette gyldenlæderstapet, der nu findes i rum nr. 40. Har vinduet ud til gaarden været blændet (jfr. fig. 117) og har loftet staaet røgsværtet, kan benævnelsen »sorte sal« have faldet helt naturlig. En nyere familietradition vil vide, at navnet skyldes den omstændighed, at loftets figurer havde sorte pupiller. I dag staar »sorte sals« vægge hvidkalkede.

Rum nr. 44.

Urban Fribert betrak 1726 rummet med blaat- og rødtribet uldent tapet. 1731 nævnes en blaamalet dør og to firedelte, blaamalede vinduer med røde skodder. Loftet var af træ, blaa-

199—200. Paneldekorationer af B. Nohr afdekket i rum nr. 42.

malet, og med en trægesims i samme farve. 1743 kaldes værelset kammerfruens kammer; en ny skorsten var ført op gennem det.

Værelset har nu hvidmalet træværk. Døren fra gangen har pladelaas nr. 54. Panelet er lavt. 1803 kaldes rummet »Det fremmede Domestiquekammer«, 1840 »des Verwalters Stube«.

201. Rum nr. 42, sml. fig. 46 og 58.

Dørstedet ind til rum nr. 43 er blevet lukket og indrettet som skab med nyere trefyldningsfløj-døre. Loftets blaamalede bjælker staar fremme, imellem dem er der udspændt lyseblaat, malet lærred. Trægesimsen er hvidmalet. Væggene er tapetseret med brunt tapet. Foran skorstenen ligger i gulvet mursten, der ikke er indrammet.

Rum nr. 45.

Betrukket 1726 af Urban Fribert med grønt- og rødtribet uldent tapet. 1731 nævnes to døre i blaa indfatninger og med hvide profiler, et blaamalet firedelt vindue samt blaat panel med hvide profiler. Loftet, der er af træ, er blaamalet og har trægesims. Den aabne kamin er blaamalet og har ingen indfatning, foran kaminen ligger der mursten. 1743 beboedes værelset af kammerjomfruen. Det før omtalte skorstensrør er ført derigennem, kaminen er borte, og

•Europa•

E V R O P A.

•Amerika•

A M E R I C A.

•Asien•

A S I A.

202—04. •Verdensdele• modelleret af C. E. Brenno i Dronningens store forgemak, rum nr. 43, sml. fig. 72.
Til højre er de samme verdensdele geng. efter Cesare Ripas •Iconologia• (1625-udgaven).

A F R I C A .

205—06. »Afrika«, modelleret af C. E. Brenno i dronningens store forgemak, rum nr. 43, var meget stærkt medtaget, da restaureringen iværksattes. Billedet t.h. viser stukkør Chas. Christensens rekonstruktion. Forneden er »Afrika« gengivet efter Cesare Ripas »Iconologia«.

der er opsat kakkelovn. Der er indrettet en dør ud til en lille gang, der fører bag trappen til kirkestolen. Denne dør er nu i kirkestolen (se side 316).

Døren fra den store gang har laas med nummer 50. Dørene fra rum nr. 44 og fra den omtalte lille (nu forsvundne) gang er tilmurede. Loftet er gibset uden gesims, træværket er egetræsmalet. Paa væggene er der brunt tapet. Til højre for skorstenen staar en lille vindovn paa muret sokkel, herunder er i en ramme over gulvhøjde lagt mursten i lighed med den ramme, der er lagt i rum nr. 26. Brædegulvet har spor af brun maling. Panelerne er borte. 1803 var rummet »Hofmesterkammer«, i 1840 kaldes det »Schornsteinsstube«.

Rum nr. 46.

I storkanslerens tid var der her et kammer, som 1718 siges at have to vinduer. Halvdelen blev skilt fra til trapperum i kongens tid. 1731 er der i det tiloversblevne rum en blaamalet dør med gule lister og et blaamalet vindue. Træloftet var blaamalet og havde trægesims. Da dronningen før 1734 forandrede kirken, blev dette værelse inddraget til kirkestol, sml. s. 316.

207. Slotskirken set mod alteret.

Kirken.

Kirken har fra første færd haft sin plads i vestfløjens nordende, men det er umuligt at sige, om den fandtes paa den oprindelige plan. Ved sin størrelse bryder rummet etageplanens symmetri. Indretningen af kirkerummet var aktuel i 1697 og forestodes helt af Ernst Brandenburg. Rummet fik et stukloft, der hvælvede sig op i taget, og væggene fik pilastre med jonske kapitæler under den brede gesims. Stukarbejdet er muligvis udført af stukkatoren Carlo Tagliati, der 1697 anmoder Reventlow om arbejde ved kirken. Det nuværende loft er fra 1930—31, da kirken blev restaureret af arkitekt Mogens Clemmensen. Gulvet, der 1731 omtales som et bræddegulv, blev i dronningens tid malet i sorte og hvide marmorerede felter, der for størstedelens vedkommende i juli 1954 erstattedes med sorte og hvide tavl. De to vinduer mod nord var 1731 blændede (med skodder) og blev senere tilmurede. De øvrige otte vinduer var 1731 blaamalede, men omkring 1734 blev der indsat nye vinduer med fransk glas og forsatsvinduer samt skodder, alt marmoreret. Flere steder sidder der lister til de indvendige vinduer, og i den nordøstre vinduesniche er en halv skodde tilbage. Hvert vindue er delt i fire lige store dele (hver med seks ruder); de nederste er indrettet saaledes, at portene lukkes op sammen med det venstre vindue. Døren fra gangen er marmoreret og har gule profiler. Paa pladelaasen læses nummeret »55«, og der er indvendig slaa. Til kirkestolen fører ligeledes en marmoreret dør med gule profiler, pladelaasen her har nummeret »37«, og der sidder en slaa på den side, som vender mod stolen (sml. fig. 101).

Alteret og altertavlen, som Conrad Reventlow akkorderede med en billedhugger (Coelemans?) om 1697, er af træ, alteret er marmoreret, altertavlen hvid med forgyldninger. Fra en vaseagtig sokkel opstiger en rig akanthusdekoration, der paa siderne løber ud i to englehoveder. Herover staar to store hvidmalede engle med forgyldt klædebon og forgyldte lokker. Foroven i en oval ramme er en hvid due anbragt paa blaa og forgyldt grund, herover et forgyldt kors. En ottekantet, aflang blaamarmoreret ramme med forgyldte lister indfatter et alterbillede, malet paa lærred, forestillende Kristus, der træder paa Satan og Døden; bagved ses en kiste og ovenover englehoveder. Paa alterets bagside har degnen Willads Quist skaaret sine initialer mellem aastallene 1732 og 1743 (fig. 63).

Alterets antependium (fig. 63 og 99) er af lilla fløjel med guldgalloner og guld- og sølvbroderi, fremstillende Frederik den Fjerdes og Anna Sophies kronede monogram, holdt af to vildmænd og omgivet af palmeblade. Forneden staar »Anno 1731«. Altersølvbet og skibsmodellen i kapellets loft er beskrevet i slægtbogens afsnit om møblerne paa Clausholm. (III, 1. halvbind, s. 173—75). Bag alteret hænger en tavle med paaskriften »Anno 1930—31 blev dette Kapel restaureret og Hvælving med Gesims paany opsat. Arkitekt Mogens Clemmensen København Murermester Mogens Poulsen Randers Snedkermester Christian Poulsen Lime Dekorationsbilledhugger Chas. Christensen Randers.«

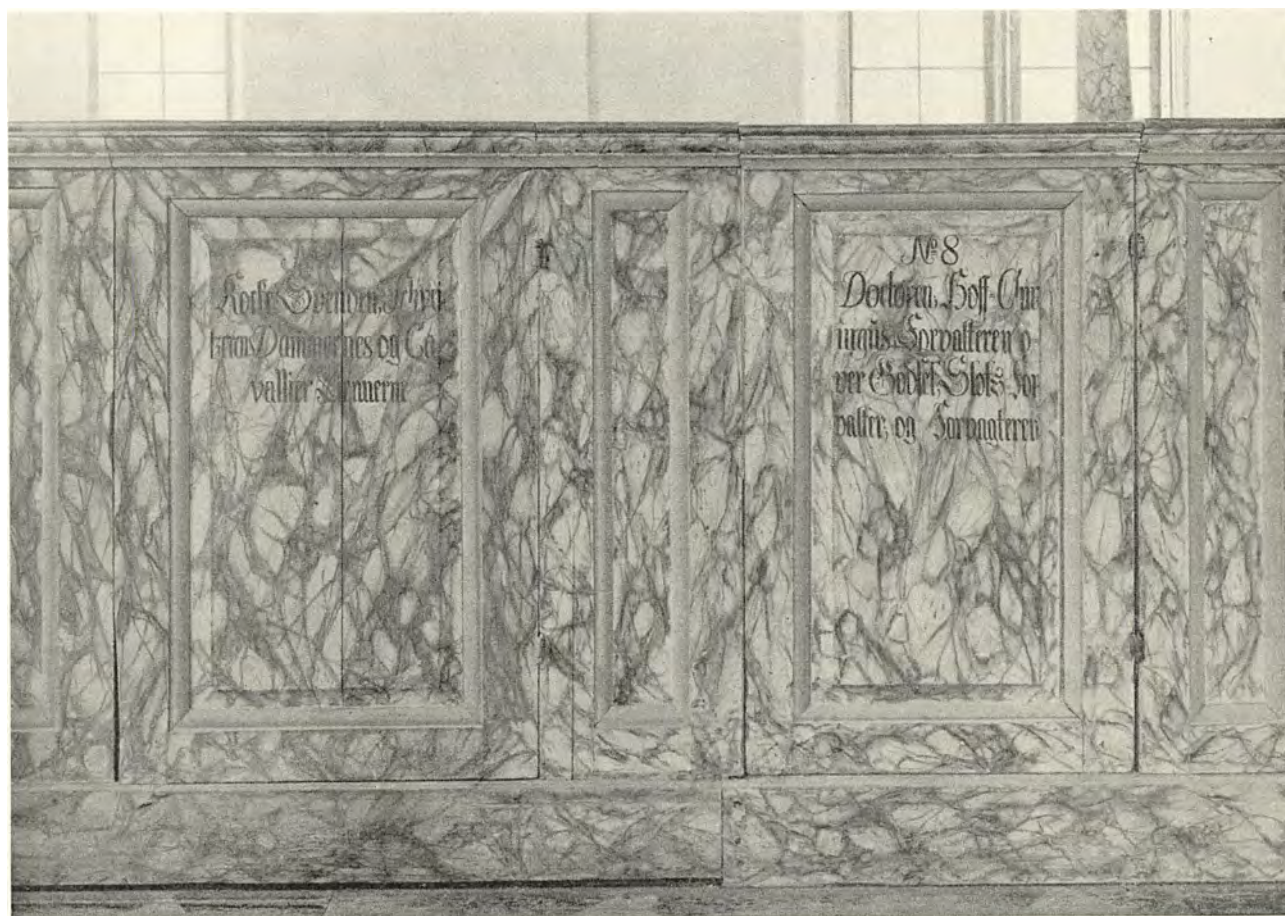
Paa den vestre vægs midterste pille findes prædikestolen med opgang fra nord. Den stod tidligere i det nordvestre hjørne, men flyttedes i dronningens tid (formentlig 1734) til sin nuværende plads. Trappen har paneleret rækværk paa vestsiden, paa østsiden et gennembrudt og udskaaret malet og forgyldt rækværk med Conrad Reventlows monogram paa rød bund. Selve trappen er marmoreret. Paa døren ind til stolen staar med guldbogstaver paa blaa bund, to skriftsteder, begge hentydende til dekorationen paa syd- og østsiden (*»Saa lad nu min Gud dine Øjne være Obne, og lad dine Ørne give Agt paa de Bønner, som skee i denne Sted. Og gjør dig nu rede Herre Gud til din Rolighed, du og din magtis Ark, Herre Gud, lad dine Prester blive iførde med Salighed, og lad dine Hellige glæde dem i det gode. 2^{den} Krøn: det 6 V. 40 og 41. Der som I høre paa hans røst i dag, da forhærdet icke eders Hierte. PS. 95. V. 7. 8.»*). Mod øst ses paa blaa bund et øre i en straalekranset sky, herunder staar: *»Den, som plantede Øret, skulde hand ikke høre? PS. 94. V. 9.»* Paa sydsiden er i skyen et øje, herunder staar: *»Den, som gjorde Øjet, skulde hand ikke see? PS. 94. V. 9.»* Paa de to hjørner er anbragt konsoller og englehoveder. Prædikestolen er blaamarmoreret med forgyldte lister og detaillier. Undersiden er smykket med en nedadvendt blomst med akanthusblade og en klase vindruer. Stolen støttes af to jernstænger med guldsnoning fæstnet til to stolestaders rygge. Over prædikestolen er en femkantet himmel, kronet af guldkantede palmegrene; paa hjørnerne staar flammende vaser, paa siderne Conrad Reventlows og Sophie Amalie Hahns grevekronede vaaben, paa forsiden Anna Sophies kongekronede monogram paa sort bund, derunder aastallet »1734«. Paa kanten er med guldbogstaver paa blaa bund skrevet: *»Hand foragter ikke de Faderløses bøn, og en Encke naar Hun klager. Sir: 35. V. 17. Tænk paa mig min Gud, til det beste. Neh. 13. V. 31. Hvad som du gjør da betænk Enden, saa gjør du aldrig Ilde. Sir. 7. V. 40.»* Til himmelens blaa underside er fæstet en hvid straaleomkranset due. Baade prædikestol og lydhimmel meddeles at være blevet ommalet paa dronningens tid (rimeligvis 1734), og lydhimmelen, der blev gjort større, fik ændret udsmykning (fig. 102, 103 og 207).

Døbefondens underdel dannes af en ca. 1 m høj hvidmalet træfigur forestillende Johannes den Døber staaende med en bog. Han er i forgyldt klædebon, ved hans fødder ligger et lam. Den ottekantede overdel er marmoreret og har forgyldt kantliste. Herover hænger en lille marmoreret og forgyldt ottekantet træhimmel i en jernstang med tre forgyldte træknopper.

Paa himmelens overkant er anbragt fire medailloner med guirlander, der samles i en sløjfe foroven. Himmelens tidligste udformning kendes ikke; et topstykke og en trædue, bevaret paa Clausholm, har maaske hørt dertil. Der findes saavel et gammelt daabsfad af tin med storkanslerens monogram som et nyere lidt større. Dronningen lod den før forgyldte og hvidmalede døbefont og himmel marmorere.

Til den ovale alterbænk, der er betrukket med lilla filt, slutter sig et smedejernsgitter udført med messingknopper og slynget bladværk. Dets midte er prydet med Frederik den Fjerdes og Anna Sophies kronede monogrammer. I venstre side sidder en laage. 1731 nævnes en gammel rød- og sortmalet alterbænk, som dronning Anna Sophie udskiftede med den nuværende, samtidigt med at hun lod gitteret opsætte, fig. 63.

Til højre for alteret staar en herskabsstol, som paa Conrad Reventlows tid var anbragt i kirkens sydende under orglet. Anna Sophie lod den flytte til sin nuværende plads, da hun indrettede det tidligere rum nr. 46 til en kirkestol for sig. Den flyttede herskabsstol blev overladt hofdamerne. 1731 var stolen hvidmalet med forgyldte profillister, men dronningen lod den sammen med kirkens øvrige inventar marmorere, medens listerne paany blev forgyldte. Mod nord sidder en fløjdør med to blyvinduer, hver med otte ruder. Mod vest er der to vinduer, mod syd et, alle med 2×8 blyindfattede ruder. Foroven har stolen en marmoreret og forgyldt gesims, paa forsidents hjørner to lisener, forneden panelfelter der er marmorerede og har forgyldte profillister. Dens indre er ligeledes marmoreret, loftets staffering er ny. Der er to marmorerede bænke. Med rødkridt har Huitfeldt paa herskabsstolen skrevet: »Je pleure sa mort et ma Vie. M. W. H.« og »Memento Mori«.

208. Mandssidens stolestader nr. 7 og 8.

Præstestolen, der nu staaer i det nordvestre hjørne, er kendeligt afkortet. Den er paneleret og har et gitter af træsøjler foroven. Marmoreringen er fra dronningens tid. En tilsvarende degnestol blev taget bort for at skaffe plads til herskabsstolen ved omflytningen omkring 1734.

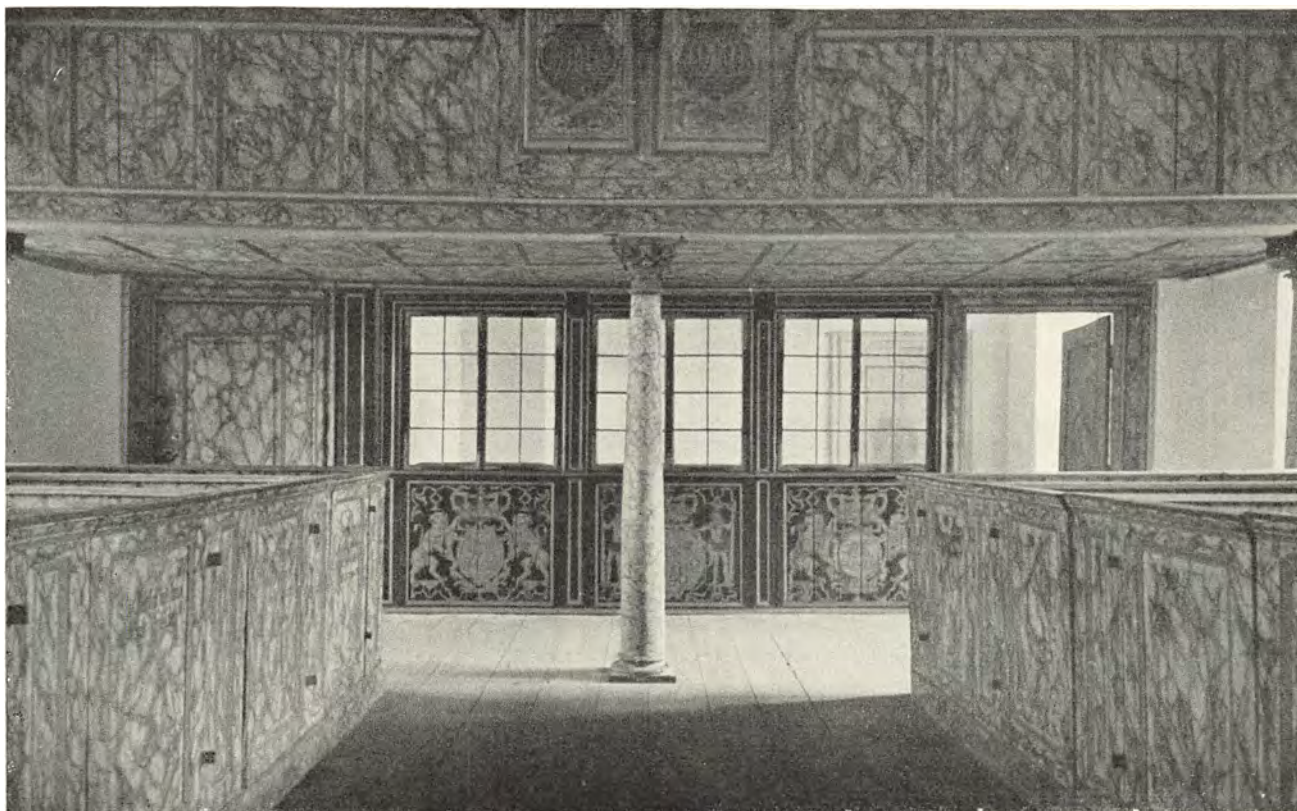
Af kirkestole var der oprindeligt kun 14, som i 1731 var brun- og gulmalede, de nærmest alteret var dobbelte. Dronningen føjede en stol til i hver side og lod dem alle marmorere, listerne blev malet gule. De panelerede stole har laager fra midtergangen og er hver forsynet med en bænk og en smal forbænk. Paa laagerne læses:

(*Dronningens kirkestol.*)

<i>Nr. 8.</i>	<i>Nr. 8.</i>
Doctoren; Hoff-Chirurgus; Forvalteren over Godset; Slots-Forvalter; og Forpagteren.	Dronningens Cammer-Fruer og Cammer Jomfruer.
<i>Nr. 7.</i>	<i>Nr. 7.</i>
Kocke-Svenden; Schweitzerens, Dammernes og Cavallier Tiennerne.	
<i>Nr. 6.</i>	<i>Nr. 6.</i>
Liv-Kudsken med samptlig Stald-Folckene.	
<i>Nr. 5.</i>	<i>Nr. 5.</i>
Dronningens Laquaier og Dammernes Fyrbøder.	Sølv Pigen, Malcke-Pigen, Kocke-Pigen og samtlige Hof Dammernes Stue-Piger.
<i>Nr. 4.</i>	<i>Nr. 4.</i>
Dronningens Mund Kock, Fyrbøder og Laquaier.	Wasker-Pigerne, Cammer Fruens og Cammer Jomfruernes Piger.
<i>Nr. 3.</i>	<i>Nr. 3.</i>
Hoffeds Hofmester, Mundskienken og Taffel-deckeren.	Forvalterens og Slotsforvalterns Koner, samt Dronningens Gemacks-Kone og Forpagterens Kone.
<i>Nr. 2.</i>	<i>Nr. 2.</i>
Pagerne; Deres Hoffmester og Cammer Secretairen.	Dronningens Waske-Pige og samtlige Hof-Dammernes Cammer-Piger.
<i>Nr. 1.</i>	<i>Nr. 1.</i>
Ober Hofmester og Cammer Juncker.	

(*Alteret.*)

Paa østvæggen hænger en trætavle, der er en kopi af en tavle i Voldum kirke, med indskriften: »Anno 1235 Blef Clausholm belagt af Koning Woldemar Den anden, og efter Lang Beleigring Blef Det indtagen, og ønckelig Spolerit, Med omligende Gods, Hvilchet Gierne Tager Saadan Ende, Som Setter Sig op Mod Øfrigheden, Som er ordinerit af Gud«. Over indskriften Frederik den Fjerdes og Anna Sophies kronede monogrammer.

209. Dronningens stol set fra kirkens midtergang.

Op til bagvæggen staar paa tre korinthiske søjler et pulpitur, der paa forsiden er paneleret (tavle 15). I midten er indbygget en stor, tredelt orgelfaçade, smykket med akanthus, smaa pyramider og for oven det reventlowske kronede vaaben, holdt af to vildmænd. Under orglet er to panelfelter stærkt udhævet; de bærer paa rød bund Conrad Reventlows og Sophie Amalie

210. Dekoreret panel foran dronningens stol. Det midterste panelfelts dekoration er meget lig den ydre ports (sml. fig. 105).

Hahns forgyldte stærkt slyngede navnetræk med krone over. Pulpitur og orgel var allerede i 1731 marmorerede, og der nævnes to rød- og hvidmarmorerede søjler derunder. Den tredje søjle i midten er rimeligvis først opsat efter herskabsstolens flytning. Søjlerne er nu blaamarmorerede som det øvrige kirkeinventar. Paa pulpiturets underside er der felter med gule lister. Orgelværket er i ruineret stand (se side 135, note 408).

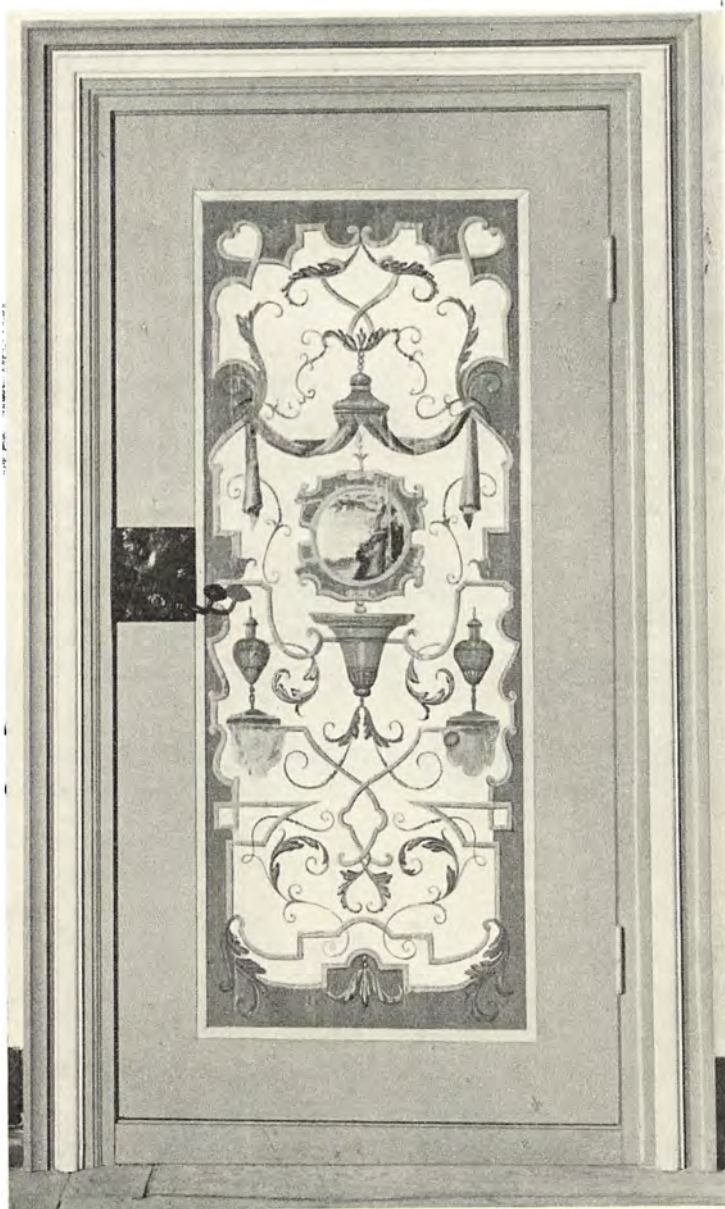

211. Udsnit af orgelpulpituret med Conrad Reventlows og Sophie Amalie Hahns spejlmonogrammer, sml. fig. 102.

Under pulpituret paa væggen til det tidligere rum nr. 46 har dronningen opsat et sortmalet panel med forgyldte proffilister. I de to yderste felter ses Frederik den Fjerdes og Anna Sophies kronede monogrammer holdt af løver, i det midterste felt holder to vildmænd en kartouche med vaaben og samme monogrammer, ogsaa derover en krone. Over dette panel er til nr. 46 indsat tre 16-rudede blyvinduer i sortmalede og forgyldte rammer. Over vinduerne staar med guldbogstaver paa sort grund: »*De skulde faae et herligt Rige, og en deylig Krone af Herrens Haand. Wiisd.: 5. V. 17. Dend som haver Skabt, Hand er din Mand, Herre Zebaoth kaldes hans Navn. Jes. 54. V. 5. Set mig paa dit Hierte som et Indsegl, og paa din Arm som et Signet. Høys: 8. V. 6.*»

I dronningens kirkestol (se ogsaa s. 309) fandtes 1743 en dør fra syd og en fra nord. Vinduerne var blevet fornyet med store ruder af fransk glas, der var opsat forsatsvinduer, som var forgyldte, og skodder. Panelet var perlefarvet med forgyldte lister. Loftet var gibset, væggene tapetserede. Der var fra dette rum bygget en skorsten og ved siden af den indrettet to skabe. Gulvet var malet i tavler (fig. 101).

Vindue, døre og paneler er opmalede med graa maling og gule lister. En del af panelet er fornyet og smykket med lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens og hustrus vaaben med aarstal for restaureringen af kapellet. Loftet er gibset og har gesims, væggene er hvidkalkede. Ved den sydlige væg ligger otte smaa ølandsfliser. Paa gulvet ses endnu de malede fliser. Den nuværende dør mod syd er 1930—31 hentet af Mogens Clemmensen fra dørstedet mellem rum 45 og den nedlagte gang i trapperummet mellem rum 45 og kirkestolen.

212. Dør i den afdelte vestre ende af hovedfløjens nedre etage. Døren, der er gammel og har en fin dekoration i Nohrs maner er kommet til Clausholm i lehnsbaron A. C. Berner Schilden Holstens tid og opsat 1953.

HOVEDBYGNINGENS LANGE GANGE

Underste etage.

Da huset stod nyopført, var der i midtergangens ender toløbstrapper op til etagen oven over. Gangen, der var helt symmetrisk, marmoreredes. I forbindelse med indretningen af dronningens forgemak 1722—25 (rum nr. 43) forsvandt den oprindelige vestlige trappe, og man nedtog samtidigt den østlige for i stedet at opsætte to symmetriske treløbstrapper, af hvilke den ene (den vestlige) endnu er i behold (fig. 71). Den østlige forsvandt, da »cementgangen« indrettedes i slutningen af 19. aarhundrede. Trappen i »cementgangen« ned til kælderen forefandtes paa samme plads i den kongelige tid, og der har utvivlsomt fra første færd været en trappe paa dette sted ned til køkkenregionerne. Det synes, som om der har været et skillerum imellem den del af gangen, hvor kældertrappen gik ned, og det sted, hvor den oprindelige trappe gik op. Dette sidste sted blev nøjagtig bestemt ved optagning af gulvbrædderne i 1949. Det konstateredes da, at der havde været en udveksling for trappeløb ud for hjørnepillen mellem fløjene (se rekonstruktionstegningerne, tavle 2—3). De ældste trapper kendes ikke i detailler, men det er troligt, at vanger og sidestykker er blevet benyttet til treløbstrapperne fra 1720'erne. Dele af den østlige af disse trapper synes at være benyttet til den nuværende kældertrappe.

Under den nuværende hovedtrappe har der allerede 1731 været et lille rum, og derudover var der i samme ende af gangen to smaa mørke sengekamre, der utvivlsomt har været beliggende mellem trappen og rum 14. Fra det ene af dem er i det 18. aarhundrede ført en dør ind til rum nr. 15. Paa tilsvarende plads i øst laa foruden rummet under trappen ligeledes to sengekamre, men først 1806 førtes en dør ind fra det ene til rum nr. 7.

1718 nævnes seks vinduer, det vil sige tre paa hver side af hovedindgangen. De var blaamalede 1731. Det ene af vinduerne sidder nu i »cementgangen«. Loftet, der var gibset 1722—25 (*bilag 112* 17. post), fornyedes eller istandsattes af dronningen. De svære egetræsdøre stammer fra slutningen af forrige aarhundrede, da gangen fik sit nuværende udseende.

Gangen i østfløjens underetage havde ved opførelsen samme udformning som nu med en dør fra gaarden og seks vinduer. 1718 havde man forberedt gibsning (og marmorering?) af gangens vægge, et arbejde som aldrig blev udført. Dørene, som i tidens løb er forandrede, er omtalt under de rum, de fører ind til.

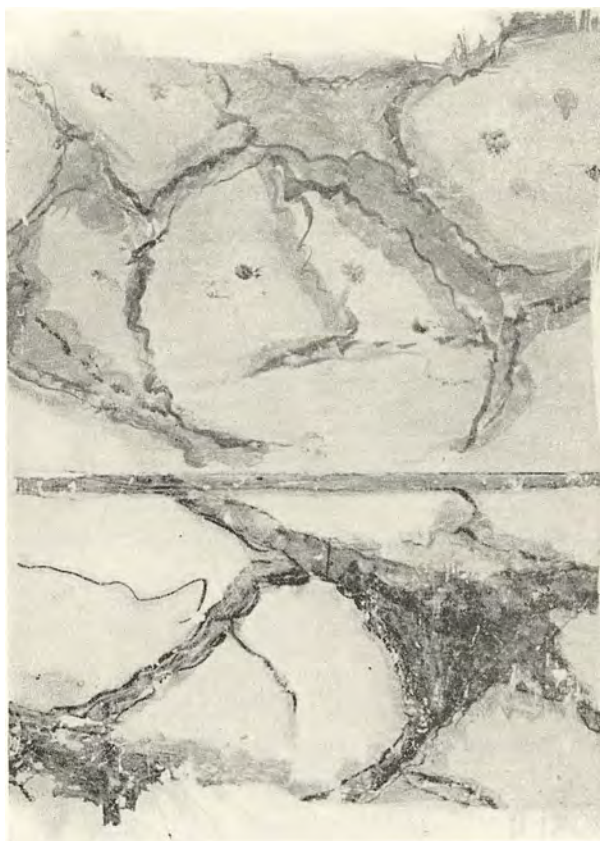
Gangen i vestfløjens underetage var ved opførelsen ganske som den tilsvarende i østfløjen, men halvdelen af et rum (nr. 46) omdannedes efter 1718 til trapperum. Denne trappe blev i slutningen af forrige aarhundrede erstattet af den nuværende paa samme plads.

Øverste etage.

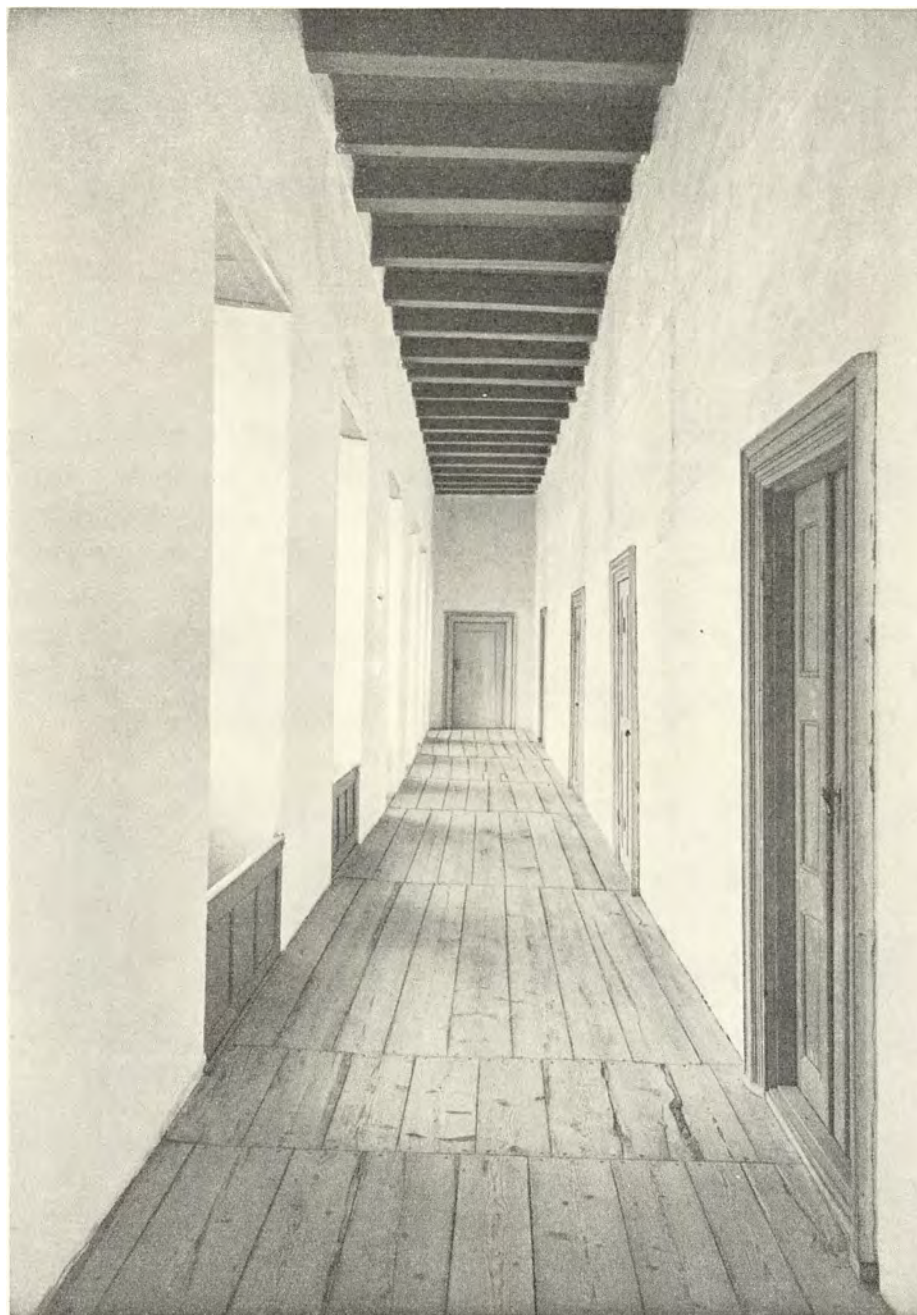
Da slottet stod nyopført, var der i sydfløjen en gang bag gaardfaçaden med indgange uden døre i øst og vest til sidefløjenes gange. Gangen i sydfløjen var marmoreret. Fra etagen nederunder kom trapper op i hver ende, og der var yderligere trapper op til loftet, disse sidste var beliggende i smalle rum, som fandtes mellem gangen og gemakkerne nr. 32—36 og 38—42.

213. Hovedfløjens brede gang.

214. Marmorering i hovedfløjens brede gang, sml: væggen t.h. fig. 213.

215. Gang i østfløjens øvre etage.

Ved den store forandring af planen i 1720'erne inddroges vestenden af gangen samt rummet med loftstrappen derved, og nye trapper indrettedes, som omtalt i forbindelse med gangen nedenunder. Kun den vestligste er i behold, den østlige fjernedes i forbindelse med cementgangens indretning, og gangen ovenover fremtræder derfor i dag nærmest som en stor aflang sal. Gibsloftet er fra 1720'erne. 1718 nævnes kun 5 karm vinduer, men der har utvivlsomt været syv, hvoraf et siden gik fra til dronningens store forgemak. 1731 nævnes 6 karmvinduer.

Østfløjens gang i øverste etage var ved opførelsen ganske som nu, og der maa altid have været syv fag vinduer (ikke fem som nævnt 1718); 1731 og 1743 nævnes de syv firedelte vinduer (fig. 215).

Gangen i vestfløjens øvre etage (fig. 47) var ved opførelsen som den tilsvarende i østfløjen, men noget kortere, da kirken optog en større del af fløjen end endeværelset i østfløjen. Der

har altid været fem fag vinduer i denne gang (de nævnes 1718, men 1731 tales der om seks fag, hvilket maa skyldes, at vinduet i trapperummet er talt med). Trappen, som efter 1718 førtes op fra underetagen, gik oprindeligt ikke videre, men ved dens fornyelse fortsattes den med to løb helt op til loftet. Bag den oprindelige trappe lod dronning Anna Sophie indrette en gang mellem rum nr. 45 og nr. 46 (kirkestolen); denne gang er nu fjernet, men spor deraf ses endnu.

KÆLDRE

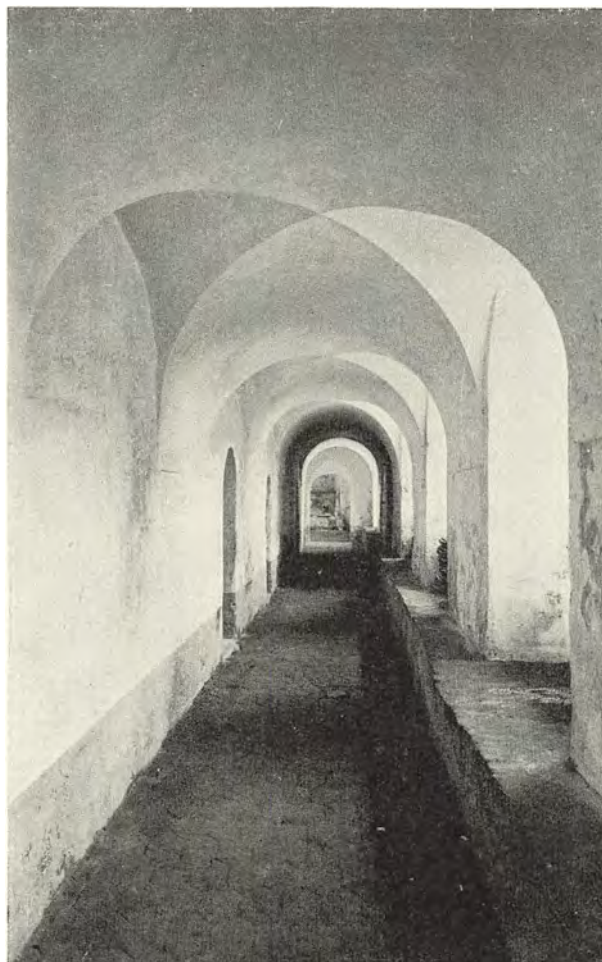
Tavle 10 og tavle 13 nederst.

Under de tre store fløje er der hvælvede kældre; de korte fløje fra 1720'erne opførtes med kældre uden hvælv. Der er ikke ved kælderetagens planudformning og overhvælvning gjort forsøg på at respektere den symmetri, der i de øvre etager og i det ydre behersker Clausholm.

Vestfløjens kælder er i hovedsagen opdelt som den overliggende etage med en gang bag gårdfaçaden, og der er i denne fløj anvendt grathvælv som krydshvælv, idet selve gangen dog bedst kan karakteriseres som tøndehvælv med »kryds« ud for døre og vinduer (fig. 217). Alle de små rum langs gangen er nu på et fag hver; oprindeligt udgjorde de fire sydligste rum to tofagskældre, skillerummene i dem blev opmuret i dronning Anna Sophies tid (*bilag 115*). I

Fig. 216. Kælder med granit søjle under vestfløjens rum nr. 25. Rimeligvis det oprindelige køkken med ildsted op til sydvæggen, hvor den gamle presse ses på billedet.

217. Kældergang vestfløjen.

det kvadratiske rum ved nordgavlen står en granitsøjle, som utvivlsomt stammer fra en ældre bygning (fig. 216). Gulvet i dette rum blev for nogle år siden sænket for at søjlens ejendommelige base kunne blive synlig. En tilsvarende base ligger som ridesten i staldgården.

Østfløjen er overdækket med et gennemgående tøndehvælv med stikkapper ud for dør og vinduer. Dette vældige kælderrum har kunnet opdeles efter behov. Af de nuværende skillerum er de fleste givetvis af nyere dato. Om der overhovedet er bevaret oprindelige skillerum i denne fløjs kælder, er tvivlsomt.

Den brede *hovedfløjs* kælder er ved et svært skillerum på langs delt i to rækker kælderrum. De søndre har grathvælv, der nærmest må karakteriseres som krydshvælv, og de eksisterende skillerum er efter alt at dømme oprindelige. Pillen i vinkælderen (rummet bag havetrappen har affasede sider. I den nordlige række kældre er i vest (under rum 20) en kvadratisk, krydshvælvet kælder ved et oprindeligt skillerum adskilt fra en lang række større og mindre rum under et fælles, gennemgående tøndehvælv af samme karakter som østfløjens. Da hovedfløjens store tværgående skillerum ikke står under skillerummet imellem salen og gangen ovenover, er der til støtte for dette sidste skillerum indsat en række piller, der tydeligt ses i planen. Disse piller indgår i det system af skillerum — fortrinsvis nuere — der opdeler kælderen under tøndehvælv.

Det foreligger fra 1743 (*bilag 115* s. 231) en oplysning om, at vestfløjens rum med granitsøjle kaldtes *det gamle køkken*, og 1718 (*bilag 93*, s. 162) meddeles det, at det ene af de to tofagsrum i vestfløjen er *den gamle borgestue*. Dette kunne tyde på, at den stærkt opdelte vestfløj

218. Hjørne af vinkælderen med kongelige monogrammer og aastallet 1735.

oprindelig har givet plads for det intensive kælderliv, der engang hørte til de store gårde, medens syd- og østfløjen i begyndelsen har ligget mere stille hen. Forholdet er besynderligt, dels fordi der ikke kan have ligget et ordentligt bryggers op til køkkenet, og dels fordi den betænkelige skorstensføring i kirkefløjen ikke kan have været heldig for køkkenet. Ikke destomindre *har* der været åben skorsten i det omhandlede kælderrum (nævnes 1731, bilag 115, side 231), og vi må følgelig tro, køkkenet har været i vestfløjen den første tid, samt at denne fløj, der også rummer kirken, har ligget bag *husfruens appartement*, hvortil køkkenet har en naturlig forbindelse. Allerede før 1718 er der imidlertid sket en væsentlig forandring. Køkkenet er flyttet over i østfløjens kælder, hvis nordende er bryggers, og et af hovedfløjens kælderrum (under rum 6) er gjort til spisekammer. To kældre derved (under rum 7 og 12) er gjort til borgestue og borgestuekøkken. Vi ser således det »intensive kælderliv« flyttet over i mere rummelige lokaler, og

her forblev det i kongens og dronningens tid. Spisekammeret blev hofholdningens køkken-skriveri. Dronningen nedlagde borgsetuen.

Af beskrivelsen fra 1718, 1731 og 1743 fremgår det med megen tydelighed, hvorledes kældrene var indrettet og anvendt. Hertil skal føjes, at kælderen under rum nr. 13 maa have været brugt som malerkælder, idet haandværkere har benyttet væggene her til at lave prøver paa kongelige monogrammer etc. (fig. 218). Man læser blandt andet aastallet 1735. Der blev i kongens sidste tid lagt vand ind i østfløjens kælder, men der har ikke været sørget for ordentligt afløb, og installationen har rimeligvis medført den forsumpning af fløjens kælder, som snart gjorde den temmelig ubrugelig. Køkkenerne flyttedes efter dronningens tid over i vestfløjen, hvor et køkkenildsted stadig findes i kælderen under rum 22 (vist i snit tavle 13 nederst t.h.), og her blev de, til østfløjens kælder drænedes og istandsattes med cementgulve i slutningen af forrige aarhundrede.

REGISTER

- Aachen 16, 242
 Aborre, gartner 248
 Absalon 238
 d'Agar, Jacob, maler 73
 Als 56, 129
 Alsfeld, Palle, organist 135
 Alsted (Aelstedt), Øster-Nykirke s., Nørvang hrd., Vejle amt 142
 Alstrup, B., arkitekt 8
 Amaliegaard, Todbjerg s., Øster Lisbjerg hrd., Randers amt 181, 240, 244, 249, 252
 — skov 244
 Amsterdam 129
 Anna Sophie, dronning, f. comtesse Reventlow, 29, 52, 73, 77, 79, 81, 92—96, 98, 99—100, 101—102, 103, 105, 116, 121, 131, 134, 183, 193, 199, 201, 209, 217, 223, 226—31, 233—34, 236, 244, 258—60, 262, 264, 265, 268, 272, 276, 283, 284, 285, 288, 289—91, 293, 295—97, 303—05, 308, 309—13, 314, 315—17, 319—21.
 Anna Sophie, kurfyrstinde, g. m. kurfyrste Johann Georg III af Sachsen 90, 133
 Antwerpen 41, 268
 Aranno 69
 Avignon 239
 d'Aviler, Charles Augustin, fransk arkitekt, 60—63, 65, 128, 130
 Avnsbjerg, Sjørslev s., Lysgård hrd., Viborg amt 16, 20
 Balagny, Armand de, ingeniørofficer, 43—44, 128—29, 151
 Barner, Konrad 126
 Barretskov (Barredskoug), Barret s., Bjærg hrd., Vejle amt 141, 244
 Bartholin, Cristopher, landsdommer 181, 208
 Bay, forvalter 248—50, 252
 Berain, Jean 86, 133
 Bergen 58
 Bergshammer, svensk herregård 63
 Bering, (Biering), Ditlev, købmand 189, 191
 —, Thomas Michelsen, handelsmand, legatstifter 176, 199
 Berner, Henrik, civilingeniør, 8, 120, 255
 Berner Schilden, familien, 112
 Berner Schilden Holsten, familien 114
 — — —, Adam Christopher, lehnsbaron, 114, 116, 118, 316
 — — —, Gustav Alexander, lehnsbaron, 112, 118, 271, 292, 296
 — — —, Hans, lehnsbaron, 8, 114, 118, 120, 125, 131, 134, 135, 236, 255, 295, 316
 — — —, Louise, lehnsbaronesse, f. comtesse Knuth, 118, 120, 316
 — — —, Sophie Magdalene, baronesse 114, 276
 Bernini, Giovanni Lorenzo, billedhugger og arkitekt, 72
 Berregaard, Chr., amtmand 208
 Bertelsen, Peder, gartner 104
 Béthume, Francois-Gaston de, fransk diplomat (†1692) 150
 Biering, se: Bering
 Bircherod, Jens, biskop 52, 129—30
 Bidstrup, Granslev s., Hovlbjærg hrd., Viborg amt 65
 Bjernede, Alsted hrd., Sorø amt 155
 Bjællerup ladegaard, Dronningborg landsogn, Støvring hrd., Randers amt 183
 Bjørn, Bjørn Andersen 141
 Blatt, Frantz 125
 Blomqvist, Ragnar 125
 Blæsbjerg, Mejrup s., Hjerm hrd., Ringkøbing amt 20
 Boesen, Gudmund 127
 Boller, Ut s., Bjærg hrd., Vejle amt 140—41
 Bollerup, Bollerup s., Ingelstads hrd., Skåne 140
 Borreby, Magleby s., Vester-Flækkebjærg hrd., Sorø amt 126
 Bourgogne, hertuginde af 63
 Boyneburg, se: Böynenburg
 Brahe, Mette 26, 238, 240—41
 —, Peder 26, 240
 Brahetrolleborg, Sallinge hrd., Svendborg amt 9, 28, 65, 73 93
 Bramminge, Gørding hrd., Ribe amt 27
 Brandenburg 58—59
 Brandenburg, Caspar, murermester, 59
 — (Brandenburger, Branbürger, Brandburger), Ernst, (Mester Ernst), arkitekt 35, 38, 41, 44, 55—58, 60, 66, 73, 127, 129, 130, 148, 151—54, 157, 310
 —, Hans, murermester 59
 —, Joachim, murermester 59
 Brandt, Nikolaj Johansen, gartner 37
 Brenno, Carlo Enrico, stukkator 81, 87, 88—89, 92, 179, 181—83, 192, 202, 261—62, 264—65, 272, 275, 285, 289, 291, 292, 299, 300, 301, 304, 305, 308—09
 Breusegem, Abraham, billedhugger 72
 Bricka, C. F. 125—26
 Brockdorff, Dorteia von, g. m. Hans Friis 242
 Brockenhuus, Johan, oberst 242
 —, Johan Ludvig, overhofmester 109, 248—52, 256
 Brockhusen, Niels 16
 Brok, Axel Lagesen 17—19, 22, 26, 126
 —, Jens Andersen, drost 16, 18, 125
 —, Lave Jensen 17
 —, Mogens 17
 —, Niels 17
 —, Niels (eller Jens) Jensen 16
 —, Pernille Axelsdatter 19, 239—40
 Bruhn, Christian 104
 Brun, Johan 230
 Bryske, Jørgen 239
 —, Sidsel, g. m. Eskil Gøye 126, 240
 Bsclabs i Lechtal, Tirol 130

- Bullet, Pierre, fransk hofarkitekt 131
- Bydelsbak (af Torbenfeldt), Albrecht Engelbrechtsen, 19, 239—40
- —, Engelbrecht 239
- —, Margrethe 239
- —, Mette, 19, 22, 139, 240
- —, Otto, rigsraad 239
- —, Valdemar Albrechtsen til Torbenfeldt 239
- (af Bregentved), Valdemar til Gaunø 239
- Bygholm, Hatting s. og hrd., Vejle amt, 141
- Bærums Verk 259, 262, 279, 280—81
- Børglum herred 17
- kloster, Børglum s. og hrd., Hjørring amt 17, 86
- Böttger, E. 129
- Böynenburg, Herman Friederich, oberst 151, 153
- Callenberg, Otto Carl, greve, overhofmarskal 78, 183
- Carbonetti, Domenico, stukkator 69
- , Pietro, stukkator 69
- Cardes, Lorentz, maler 32
- Carlbom 126—27
- Carl (C. C.) prins, søn af Frederik IV 285, 289—91
- Carstensen, Steen, arkitekt 8
- Carøe, K. 264
- Charl (Karl?), gipsersvend, 134
- Christen, snedker 248, 257
- Christensen, Charles, stukkator 114, 305, 309, 311
- , Johan, fotograf 8
- , Lars, kleinsmed 187, 189—90, 193, 198
- , Mads 27, 33, 144, 152, 154—57
- , Mads, stokkemand 245
- Christian II 240
- Christian III 126
- Christian IV 22, 130, 241
- Christian V 34—36, 42, 56, 127, 132, 243
- Christian VI 94, 105, 244
- Christiane Amalie, prinsesse, datter af Frederik IV 285, 289—90
- Christopher af Bayern 238
- Claussen, C. G., renteskriver 171, 177, 181—82, 194
- Clemmensen, Mogens, arkitekt 114, 310—11, 316
- , Tove 134
- Coelemans, Peter (Culman, Ceulemans), billedhugger 8, 41, 45, 71, 73, 128, 130, 159—60, 311
- Coning, Jacob, maler 131
- la Cour, L. F. 133
- , slægten 133
- Cuekelaere, Emanuel, billedhugger 72
- Culman, se: Coelemans
- Danckert, J. 131
- Daudet, Robert, fransk kobberstikker 271
- Decker, Paul, tysk arkitekt 86
- Denner, Balthasar, tysk maler 81
- Dernath, Gerhard von, rigsgreve 74
- Destain, Joseph Gabriel, fransk-svensk arkitekt 63
- Diche Marchens Verk 293
- Dieussart, Charles Philippe, arkitekt og billedhugger 58—59, 130
- Ditmarsken 19, 239
- Djursland 18, 120
- Doubois, frøken 260
- Dragsholm, Fårevejle s., Ods hrd., Holbæk amt 35
- Dronningborg slot, se Randers
- Rytterdistrikt 91, 133, 166
- Dyrbæk (Dybeck) 26, 241
- Dyre, Claus, oberst 242
- Döry, Ludwig, baron 130
- Ehbisch, (Ebisk), Friederich, billedhugger 78, 132, 167—68
- Eigtved, Niels, hofbygmester 65
- Elisabeth (Isabella), dronning 240
- Ellbrecht, Anton Günther von, oberst 127
- Elle, Hans, glarmester 109
- Elling, Chr. 131, 133
- Elocus (Iloch, Illugo), biskop i Aarhus 125, 238
- Elswing, Niels, fotograf 8
- Engelsholm (Engelsteholm), Nørup s., Terrild hrd., Vejle amt 86, 142
- Engestofte, Engestofte s., Musse hrd., Maribo amt 241
- England 241
- Erichsen, Peder, murermester 84, 193
- Erik Mændved 15
- Erik af Pommern 16
- Ernst, J. C., generalbygmester 56, 59, 82—83, 85, 91—92, 127, 132, 168, 175—78, 193—94, 197—98, 202, 289, 292, 294, 302
- Erslev, Kr. 125
- Esbern Snare 238
- Espensen, Rasmus (fra Faarup) 245—47
- Essenbæk gård og s., Sønderhald hrd., Randers amt 26
- Essendrup, se: Gammel Estrup
- Estruplund gård og s., Rovsø hrd., Randers amt 244
- Ewertsen (Efeuertzen), Jokum, arkitekt 34, 146
- Exner, Johannes, arkitekt 8
- Farve 69
- Faust, Johann 239
- Favlwasser, Julius 130
- Flemming, Lars (Lauritz), svensk overkrigskammerpræsident 30, 126—27, 241
- Fogh, Peder, justitsraad 191
- Fossum Verk 280, 288
- Frankfurt am M. 241
- Frankrig 65, 127, 130—31, 241
- Fredensborg 7, 88, 92, 179, 209
- Fredericia 30, 127, 151, 153, 242—43
- Frederik I 239—40
- Frederik II 126
- Frederik III 30, 72, 127, 241—43
- Frederik IV 7, 42, 51—52, 77, 82—84, 86—88, 90—92, 94—95, 98, 103—04, 109, 114, 121—22, 128—29, 132—34, 168, 174—82, 184, 187, 190—94, 196—203, 206—09, 226—27, 238, 243—44, 268, 270, 272, 285, 289—91, 297, 305, 309, 311—13, 315, 321
- Frederik Christian, prins, søn af Frederik IV 285, 289—91
- Frederiksberg Have 57, 131—32
- Slot 7, 55—58, 60, 66, 69, 75, 79—80, 82, 129, 131—32, 179, 182
- , Prinsens Gård 58, 129
- Frederiksborg 22, 65, 72, 73, 77, 81, 88, 130
- Frederiksgave, Sønderby s., Båg hrd., Odense amt, 116
- Freiburg 239
- Fribert (Fribertz), Urban, tapetmager 88, 237, 293, 299, 305, 307
- Fridericia Conradine, datter af Frederik IV, 272, 285, 289—91
- Friderica Sophia, datter af Frederik IV, 272, 285, 289—90
- Friederichsruhe 65, 131
- Friedrich, H. D., tapethandler (?) 252
- Friis, forvalter paa Clausholm 245
- , Christen, kansler 241
- , Christen, major 242
- , Christiane Barbara, g. m. Johan Rantzau 27, 241—42

- Friis, F. R., litterat 129
 —, Gregers, major 242
 —, Hans, til Clausholm, oberst, 26—27, 29—31, 33, 67, 126—27, 143, 241—43
 —, Ib (Jep), Bisp af Børglum 17
 —, Mette Margrethe 241
 —, Niels, lensgreve, 41, 152
 —, Niels, musikhistoriker, 135
 Frijsenborg, Hammel, s., Gern hrd., Århus amt 41, 86—87, 151—53, 156
 Frisenvold, Ørum s., Galten hrd., Randers amt 33, 143, 155, 158
 Fritzøe Jernverk 129
 Frydenlund (Freundenlund), Søllerød s., Københavns amt 145, 153
 Fuchs, Gottfried, tegner 32
 Fuiren, Henrik 240
 Fuirendal, Fyrendal s., Øster-Flakkebjerg hrd., Sorø amt 240
 Fusler, kaptajn 145
 Fyn 56, 105, 129, 242, 244
 Føltved, Øster Hasing s., Kær hrd., Aalborg amt 16
 Faaborg 20, 271
 Faarup 246
 Gabel, Fr., vicestatholder 46
 Galten (Galting) kirke, Galten hrd., Randers amt 10, 58, 129, 143, 152—53
 Galten-Houlbjerg herreder 135, 255
 Gammel Estrup, Favsing s., Sønderhald hrd., Randers amt 16, 86, 141, 240
 — birk 245
 Gandersheim 130
 Gattersleben 112
 Gavnø, Vejlø s., Hammer hrd., Præstø amt 239
 Gent 240
 Gercken, Didrik, billedhugger 88
 Gerstorff, J. 237
 Gert, greve af Holsten 15
 Gieselgasteig ved München, Sct. Annakapelle 130
 Gisselfeld, Øster-Broby s., Ringsted hrd., Sorø amt 140
 Gittelde, Johanneskirken 130
 —, Mariakirken 130
 Gjessinggaard, Tvede s., Nørhald hrd., Randers amt 65
 Gjorslev, Holtug s., Stevns hrd., Præstø amt 34
 Gjøe, se: Gøye
 Glorup, Svindinge s., Gudme hrd., Svendborg amt 42, 113
 Glückstadt 128
 Goslar 130
 Gottorp, Slesvig 43, 69, 129—30
 Gram, Fr. von, amtmand 237
 Grandjean, Bredo L. 131—32, 255
 —, Poul B. 125
 Gregor XI, pave 239
 Grim, fontænemester 88, 176, 180
 Groesen, Hans, maler 87
 Græse, Lynge-Frederiksborg hrd., Frederiksborg amt 17, 19, 125
 Gunderslevholm, Øster-Flakkebjerg hrd., Sorø amt 18—20, 140—41, 240
 Gutenberg, Johann 239
 Gyberg, justitsraad 176, 205—206
 Güldenchrone, Christian, baron, stiftamtmand 181, 208, 247
 Gyldenløve, Ulrik Frederik 37, 58, 129, 151
 Gyldenstjerne, Maurids 17
 —, Niels Pedersen 17
 Gyldenstjerne, Otto 240—241
 Gøye (Gjøe), Albrecht (Albrett) 22—26, 126, 139—42, 240
 —, Axel 240
 —, Birgitte (Berthe), g. m. Herluf Trolle 126, 240
 —, Christoffer 26
 —, Dorthe 240
 —, Eline (Ellynne) 22—26, 29, 125—26, 139—43
 —, Eskil (d. æ.) til Krenkerup 20, 126
 —, Eskil (d. y.) til Gunderslevholm 140—41, 240
 —, Helvig 240—41
 —, Ide 240
 —, Margrethe, g. m. Peder Brahe 26, 240
 —, Mogens, rigshofmester, 19—27, 29, 126, 139, 240, 241
 Gaaser ved Føltved, Øster Hasing s., Kær hrd., Aalborg amt 16
 Haag 129
 Hadsbjerg kirke, Galten hrd., Randers amt 143
 Hahn, von, slægten 46
 —, Anna Margretha von 59
 —, Sophie Amalie von, g. m. storkansler Conrad Reventlow, 77, 102, 131, 167, 227, 243—44, 269, 272, 294, 297, 311, 314—15
 —, Vincent von, overjægermester 59, 128
 Hald, Kr. 125
 Halkær, Ejdrup s., Års hrd., Ålborg amt 13
 Halle 90
 Hallendrup, Rud s., Galten hrd., Randers amt 243
 Hamborg 31, 88, 241
 —, Sct. Michaeliskirche 130
 Hamsfort jun., Cornelius 125
 Han herred, Vester 17
 Hannover 58, 130
 Hans, konge, 239
 Hansen, Erik arkitekt 8
 Haraldskjær, Skibet s., Tørrild hrd., Vejle amt 26
 Hardenberg, Anne 26
 Haseldorf, 109—10, 112, 113, 248—52
 Hassel Verk 257, 259
 Hasselburg 74
 Hauglid, Roar 131
 Hauteceur, Louis 130—31
 Haven, Lambert van, arkitekt 35, 56
 Hector, Johan Frederik, gartner 104
 Heglund, Peder Jensen 34, 42, 130, 146—48, 151—60
 Heinesen, J. J., fuldmægtig 91, 184, 197—98, 201, 203, 205—06, 208
 Heise, A. 126
 Helsingborg 16
 Helsingør 91, 133—34
 —, Kronborg (og Flynderborg) 239
 —, Mariæ kirke 91
 —, Øresunds toldkammer 134, 206
 Helt, W., sekretær 152
 Hesse, Otto, stokkemand 245
 Hevringholm (Høringsholm), Vivild s., Sønderhald hrd., Randers amt 26, 141, 242
 Hirsch, I. C. W. 127
 —, K. 127
 Hirschfeld, Peter 129—31
 Hoffgaard, Steffen Rasmussen 127, 147—49
 Hoffmann, justitsraad 219—20, 232—83
 Hoffmeyer, Ada Bruhn 125
 Holbækgaard, Rovsø hrd., Randers amt 142
 Holck, Hans 141
 Holland 58, 238, 241

- Holst Affel (?), tysk generalfeltmarskal 241
 Holstein, U. A., greve, storkansler 240
 Holsteinborg, Vester-Flakkebjærg hrd., Sorø amt 240
 Holsten 33, 43, 58, 65, 69, 74, 90, 109, 129, 131, 257
 Holsten, Sophie Magdalene, baronesse 112
 Holstenshuus, Diernisse s., Sallinge hrd., Svendborg amt 114
 Horleman, Johan, se: Hårleman, Johan von
 Horsens 34, 56, 147
 Hostrup Schultz, V. 133
 Hoyer (Höyer), Andreas 133
 Huitfeldt, Arild 125
 —, Charlotte Emerenze, f. Raben, g. m. Mathias Wilhelm Huitfeldt 252, 273, 279
 —, Mathias Wilhelm, geheimeraad 106, 107, 108—09, 112, 135, 244, 255, 260, 262, 268, 270, 279, 281, 297—98, 312
 Hvas, Christen 141
 Hynitzsch (Hynindz), oberførster 144
 Hørning kirke, Nørre-Hørning s., Sønderhald hrd., Randers amt 31, 67, 241—43
 Haakon VI, konge af Norge 239
 Hårleman, (Horleman), Johan von, svensk hofgartner 37, 150—51
 Ib (Jep Friis) bisp, Børglum 17
 Ingersolle-Smouse, Florence 135
 Innocents VI, pave 239
 Jacobs, Edgar 130
 Jacobsen, Juchum, gartner 37, 127
 Jagstfeld ved Neckar 130
 Janssen (Jantzen), Ewert, arkitekt 34, 56, 130, 146
 Jensen, sekretær 150
 —, Brdr., jærnstøberi, Faaborg 271
 —, Chr. Axel 126
 —, Hans, skipper 194
 —, Lars, drost 15
 —, Peder, se: Heglund, Peder Jensen
 —, Rasmus, tømmermand 187, 189
 —, Thøger 134
 Jersløv herred 17
 Jerusalem 16
 Jessen, P. 133
 Johan III, greve af Holsten 15
 Johannes XXII, pave 15
 Johansen, P., arkitekt 8
 Josephson, Ragnar 127, 129—32
 Juel, Jens 142
 —, Vincents (Fetzennsus) 141—42
 Juellinge, Hellested s., Stevns hrd., Præstø amt 130
 Juelsberg (Raschenberg), Avnslev, s., Vindinge hrd., Svendborg amt 105, 244
 Juul, birkedommer 248
 —, Ove, stiftamtmand i Århus 27, 126
 Jægersborg, Gentofte s., Kbhvns. amt 83, 178
 Jørgensen, Mads, snedker 187, 189—90
 Kalundborg 16, 238
 Kalø, Bregned s., Øster-Lisbjærg hrd., Randers amt 33, 126, 134, 142, 145, 148
 — Vig 148
 Karl V, kejser, 240
 Karl X Gustav, konge af Sverige 30, 126
 Karl XI, konge af Sverige, 37, 150
 Karl XII, konge af Sverige, 90
 Karl den Store, kejser 16
 Karling, Sten 127
 Karmark, Thomas P. 33, 143—44
 Kay, Marius 154
 Kiesell, Peter von (oberst Peiter), oberst 30, 127
 Kingo, Thomas, biskop i Odense 56, 129
 Kjeldkjær, Bredsten s., Tørrild hrd., Vejle amt 20
 Klak 12
 Klosters ladegaard, Randers fjord, 177
 Knud Porse, hertug 15
 Knudsen, Hans 27, 28, 126, 143
 —, Regnar 125
 Koch, F. E., Oberlandbaumeister 130
 Kolding, Peder Jensen, billedskærer 29
 Koldinghus 83
 Kollerup, Hadbjærg s., Galten hrd., Randers amt 33, 134
 Krabbe, Gregers 241
 Krag, Frederik, baron 34—35, 56, 59, 146—49
 Krageholm, se: Krogholm
 Kragerupgaard, Ørsløv s., Løve hrd., Holbæk amt 26, 241
 Krenkerup (Hardenberg), Radsted s., Musse hrd., Maribo amt 19—21, 126, 139, 141—42, 240
 Krieger, J. C., overlandbygmester 88, 90, 92, 133, 179—80, 200, 204—05, 208
 Krogholm (Kragholm, Krageholm), Søvestads s., Herrestads hrd., Skåne 26, 240
 Krognos, Mourids Olsen 22, 23
 —, Oluf Mouridsen (Moritzen), 26, 126, 140
 Krohn, G., arkitekt 8
 Krumpen, Otte, marsk 24, 141
 Kruse, Mogens, oberst 242
 —, Peder 141
 —, Thyge 142
 København 30, 34—36, 58, 69, 86, 92, 129, 189, 194, 201, 240—41, 244, 250, 252, 264—65, 289, 292, 299, 301, 311
 —, Bremerholm 194
 —, Charlottenborg 7, 60—61, 130—31
 —, Gyldenløves Palæ (Bredgade) 58, 62
 —, Holmen 7
 —, Kastellet, Sjællandsporten 72
 —, Nationalmuseet, 14—15, 21, 29, 126
 —, Niels Juels Palæ, Kgs. Nytorv 62
 —, Rosenborg 86, 88, 130, 132—33, 175
 —, Sct. Petri kirke 56, 58
 —, Slotsholmen 129
 —, Slottet 238
 —, Sophie Amalienborg 35, 36, 54
 —, Stormgade 58, 129
 —, Vester kvarter 129
 —, Vor Frelses kirke 7, 72, 131
 Kaalund, Jacob, justitsraad 244
 Lab, C. E. H. 145
 Lambsdorff (Lambstoff), Andreas Casimir Thadæus til Böchlin, oberst 35, 127, 147, 149—50
 Lange, Erik 142
 Langeland 56, 129
 Langeland-Mathiesen, Aage, arkitekt 114
 Langesø, Vigerslev s., Skovby hrd., Odense amt 113, 114, 120, 209, 255
 Langkilde, Hans E., arkitekt 130
 Larsen, William, billedhugger 8
 Larvik 58, 129
 Latrop frères 133
 Laurvigen, grevskab 58
 Lautrup, justitsraad 176, 205
 Le Brun, Charles, fransk maler 74, 82, 127, 132
 Le Coffre, Benoît, maler 75, 158—59
 Ledreborg, Allerslev s., Volborg hrd., Kbhvns. amt 238

- Lejre, Allerslev s., Volborg hrd., Kbhvns. amt 238
 Lepautre, Pierre, fransk kobberstikker 131
 Lerchenborg, Arby s., Arts hrd., Holbæk amt 131
 Leuien, M. 145
 Lexow, Jan Hendrich 129
 Liliencrone, Andreas Pauli 65
 Lillø 127
 Liisberg, H. C. Bering 133
 Lime, Sønderhald hrd., Randers amt 311
 Linde, Peter, konservator 8
 Lolland 175
 Lois, Jacob 129
 Lorenzen, C. A. 110
 Lorenzen, Vilh. 125—27, 129—30
 Louise, dronning 77
 Ludvig den XIV 63, 82, 241
 Lund 12—15, 17, 125
 Lund, Jomfru 280
 —, E. F. S. 131
 Lundberg, Erik 130
 Lunge, Eline 18
 Lunø, L. og Co, Svendborg, jærnstøberi 280
 Luxdorph, Bolle, dansk envoyé i Stockholm 37, 150
 Lübeck 31
 Lüders, Andreas, geheimekabinetssekretær 83, 132, 177—79, 182, 192, 196—97
 Lynderupgaard (Lønderup), Lynderup s., Rinds hrd., Viborg amt 141
 Lützwow, Charles Æ. von 90
 Løgismose, Hårby s., Båg hrd., Odense amt 19
 Løjstrup, Lavrbjærg s., Galten hrd., Randers amt 33, 134
 Løvenbalk, Jens Nielsen, landsdommer 16
 Maase, Christian von der 64, 105—06, 134, 244, 305
 —, Magdalena Susanna, f. von Numsen, g. m. Chr. v. d. Maase 244
 Mainz 239
 Malling, Ning hrd., Aarhus amt 126
 Mansart, J. H., fransk arkitekt 62, 63
 Marcel, P. 127, 132
 Margrethe, dronning 16—17, 239
 Maria af Medici, fransk dronning 74
 Mariette 128
 Markie, Vemmehög hrd., Skåne 17
 Marly 82, 127
 Marot, Daniel, fransk arkitekt og kobberstikker 131
 Marquard, E., arkivar 127, 139
 Marsvin, Helvig 26, 241—43
 —, Jørgen Ottesen 241
 —, Otte 26, 238, 240—41, 243
 Marten, Hans (Heinz) 129
 Mathiessen, Ove 128
 Matthiessen, Hugo 133
 Mecklenburg 58—59
 Mecklenburg-Schwerin 130
 Meier, F. J. 129, 135
 Mellemmølle, Voldum s., Galten hrd., Randers amt (på grænsen til Lime s.) 18
 Mentelin (Mentel), Johann, bogtrykker 239
 Meudon 128
 Michail Feodorowitsch, russisk czar 241
 Middelfart 30
 Milan, C. U., maler 133
 Moltke, Birthe, grevinde, f. Huitfeldt 118
 Moltesen, L. J. 125
 Mors 242
 Munk, Pernille Mogensdatter 17
 Mygind, Sønderhald hrd., Randers amt 17, 245—46
 — skov 181, 204
 Müller, Johs., sekretær 127
 —, Rasmus 245, 247
 Möinichen, Chr., 181
 Møller, J. 132
 Mørup, I. Christian, bygmester 64, 108, 134—35, 245, 297
 Neander, Johan Samuel, læge paa Clausholm 263—64
 Nerger, Christian, billedhugger 71
 Ness Jærnverk 284
 Neustadt 74
 Nielsen, Thomas, stokkemand 245
 Nissen, Charlotte 8
 Noailles, Hôtel de 62, 63
 Nohr, Berendt, maler 85, 86, 87—88, 95, 132—33, 189, 261, 264—65, 268, 270, 272, 275, 277, 285, 289, 292, 294, 297, 299, 301, 304—05, 306, 316
 Nordberg, Tord. O:son 131
 Norge 58, 91, 93, 149, 239, 252
 Norn, Otto 130
 Nyborg 31, 242
 Nyborg, Jens (Johan), pønitentiar og bisp 15
 Nygård-Nilssen, Arne 129, 135, 255, 257, 259, 262, 279—80, 284, 288, 293, 295
 Nystrom, Eiler 129
 Nysø, Præstø landdistr., Bårse hrd., Præstø amt 60
 Nørgaard, Logan, arkitekt 8
 Nørlund, Poul 125
 Nørre herred paa Djursland 18
 Odder 125
 Odense 92, 283
 Offenburg, Charlotte Amalie von 264
 Oldenburg, Rudolf 131
 Olsson, Aage, landinspektør 8
 Oppen, Carl August Rudolph von 112
 Oppen Schilden, familien von 112
 Orning, Morten Svendsen 141
 Oslo 129
 Osnabrück 60, 130
 Oxe, Peder 140
 Pallerup, M., Jærnstøberi i Odense 283
 Panter, slægten 15
 —, Henrik Nielsen 15
 —, Ide Lavesdatter 16—17
 —, Lave Uffesen 16
 —, Uffe Nielsen 15—16, 27
 Paris 128, 241
 Pedersen, Lars, skipper 194, 202
 —, Laurids 134
 Pelli, Domenico, murermester og arkitekt 130
 Pers, Jørgen, arkitekt 8
 Petersen, H. 125
 —, Jens, nagelsmed 186, 189
 —, Jens, tømmermand 245—47
 —, S. Aa., arkitekt 8
 Petter Gartener (Mester Peder), gartner 144—45
 Philip af Castilien, spansk konge 240
 Pihler, Mette, arkitekt 8
 Planitz, Christian, skolelærer 90, 133
 —, Johan Daniel, landkonduktør 64, 79, 82—85, 88, 90—92, 132—34, 168, 171, 174—84, 188, 191—98, 201, 205—08
 Platen, W. F. von, arkitekt 58, 129
 Polen 241

- Pontoppidan, Erik 106, 134
 Poulsen, forvalter paa Clausholm 246
 —, Christian, snedkermester 311
 —, Mogens, murermester 311
 Present, Mette 239
 Quadri, Francesco, stukkator 69
 Quellinus, Artus, billedhugger 129
 —, Thomas, billedhugger 31, 67, 72, 127, 131
 Qvist, Villads, skolelærer i Voldum 105—06, 125, 128, 134, 237, 245, 311
 Radbjerg, Voldum s., Galten hrd., Randers amt 139
 Ramsing, H. U., general, 129
 Randers 16—17, 29—30, 65, 109, 125—26, 133, 145, 176, 182—83, 189, 197, 199, 249, 311
 —, Dronningborg slot 168, 175—76, 180—82, 191, 195—96, 198, 203, 205, 207, 234—35
 — amt 33, 247
 — fjord 177
 Rantzau 126
 Rantzau, Henrik 241
 —, Johan til Frydendal og Bramminge, generallejtant 27, 143, 241—43
 Raschenberg, se: Juelsberg
 Rasmussen, Ernst, landinspektør 8
 —, Steffen, se: Steffen Rasmussen Hoffgaard
 Reedtz, Tønne, kammerherre, til Barritskov 244
 Rendsborg 151—53
 Reventlow, grevskab 33, 75
 —, Anna Sophie, se: Anna Sophie, dronning
 —, Conrad, storkansler 7, 27, 32—38, 41—45, 59, 61, 72—75, 77, 79, 102, 104, 121—22, 125—31, 133—34, 143—44, 146—60, 217, 227, 241, 243, 261, 268—69, 294, 297, 309—12, 314—15
 —, Ditlev 59
 Ribe stift 131
 Richardt, Fr., maler 42, 112, 113, 281
 Rigaud, Hyacinthe, fransk maler 73, 77
 Rigtrup, Voldum s., Galten hrd., Randers amt 17
 —, Anders, kalkbrænder 189
 Ringsted kirke 240
 Ripa, Cesare 308—09
 Rixdorff 242
 Roede, H. C. 133
 Rom 16
 Rosenholm birk 245
 Rosenkrantz, slægten 126
 —, Anne 24—26, 141—43, 240
 —, Christopher 141
 —, Erik 141
 —, Folmer 141
 —, Holger til Boller, 140—41
 —, Holger til Tustrup, baron 118, 249—52
 —, Sophie, f. von Bülow, g. m. baron Holger Rosenkrantz, baronesse 250—51, 257
 Roskilde 17, 125, 134, 238, 244
 Rossewitz 59, 62, 130
 Rotterdam, Schielandshuis 128
 Roussell, Aage 125
 Rubens, P. P. 74, 131
 Rüdbeck, Monica 125
 Rüder (Rüe, Rüdiger, Ruder), Nicolai, gartner paa Clausholm 88, 133, 163, 196—97, 200, 204, 207—09, 234, 236
 Rydhave, Ryde s., Ginding hrd., Ringkøbing amt 18
 Rütter, oberförster 204
 Sachsen 90—91
 Sak, Henrik 17
 Saleman, Georg, miniature-maler 73
 Salling 242
 Solarino 87
 Sandbjerg, Sottrup s., Nybøl hrd., Sønderborg amt 33
 Sankt Jørgensbjerg, Kettrup s., Vester-Han hrd., Tisted amt 17
 Santiago 16
 Sass, Søren, arkitekt 8
 Schackenborg, Møgeltønder s., Tønder amt 59
 Scheel, H. H., ingeniørofficer og arkitekt 58, 129
 Schilden, Christian Friederich Friccius von 112
 —, Emilie Friccius von 112
 —, Frederikke Juliane von, f. Huitfeldt 111—12, 248, 285
 —, Hans Heinrich Friccius von 109—12, 246, 248—52, 257—58, 264—65, 268
 —, Rosalie Friccius von, g. m. C. A. R. von Oppen-Schilden 112
 Schmedes, Elisabeth 98
 Schuck, Johann, gartner 104
 Schultz, Johan Ludvig 134
 Schuster, Gottfried, murermester 187—88, 190, 192—93, 197
 Schwartz, Bartoldus, franciskaner-munk 239
 Schäffer, Petrus, bogtrykker (?) 239
 Seerup, Jens Jørgensen, amtmand 183, 207—08
 Selling, Gösta 130
 Siena 16
 Silkeborg 176
 — amt 30, 181—82
 — slot 241
 Sjælland 238, 241, 244
 Skader, Sønderhald hrd., Randers amt 244
 Skadhauge, Povl Wind, arkitekt 8, 135
 Skanderborg rytterdistrikt 91
 — slot 34, 53, 77, 90, 127, 141, 240
 Skeel, Christian 58
 Skive 18
 Skærsø, Dråby s., Mols hrd., Randers amt 19
 Slesvig 128—29, 131
 Smidt, C. M., arkitekt 18, 21
 Smith, H., jærnstøber, Ålborg 305
 Sophie-Amaliegård, se: Amaliegård
 Sorgenfri, Lyngby s., Kbhvns. amt 60
 Sorø 156
 — akademi 241
 Sostrup (Suaastrup), Gerrild s., Nørre-Dyrs hrd., Randers amt 141
 Spa 242
 Spanien 16
 Stallknecht, Claus, bygmester 83
 Steenberg, Jan 129—30
 Steenwinkel, Hans, bygmester 56
 Stenbock, Gustaf Otto, greve, svensk general 242
 Stensballegaard, Være s., Vore hrd., Skanderborg amt 34
 —35, 58—59, 62, 141, 146, 148
 Stevns 16
 Stockholm 36, 56, 150—51
 —, Nationalmuseum 128
 —, Riddarhuset 128, 130
 —, Schönfeldtska palatset 67, 130
 —, kgl. Slot 35
 Stolling, Wilhelm, kaptajn 145
 Strassburg 239
 Strøby, Stevns hrd., Præstø amt 16

- Sture, Margrethe Clausdatter, g. m. Mogens Gøye 240
 Sturm, Leonh. Christoph., arkitekt 91
 Sturmberg, J. Chrf., billedhugger 88
 Stygge, Hans 142
 Stånum tidl. hovedgård, Kristrup s., Sønderhald hrd.,
 Randers amt 16
 Sultzbach, fyrsten af 242
 Sundeved 33
 Svendborg 280
 Svendsen, Morten, se: Morten Svendsen Orning
 Svensbro mølle, se: Mellemmølle
 Swensen, W. 129
 Svenstrup Onsild hrd., Randers amt 142,
 Sverrig 61, 63, 127, 241
 Swick (Suicke), Peter van 23, 139—40
 Søby kirke, Sønderhald hrd., Randers amt 135, 245
 Søbygaard, Gern hrd., Skanderborg amt 90, 195, 197, 203,
 237
 Sønderhald herred 16, 18
 Sørensen, Frode, entreprenør 8
 —, Peter, skovridder 163
 Tagliati, Carlo, stukkatør 38, 41, 69, 127, 130—31, 151—
 52, 269, 310
 Terpitz ved Leipzig 90
 Tessin, Nicodemus d. y., svensk arkitekt 35—37, 43, 45,
 54, 57, 60—61, 66—67, 69, 72—73, 114, 127, 129—31,
 150
 Thiset, A. 125—26
 Thorlacius-Ussing, V. 129, 131, 134
 Thordeman, Bengt 125
 Thorvildsen, Knud, konservator 8
 Thurah, Lauritz de, generalbygmester 130
 Thy 242
 Thüringen 134
 Tonsberg, frøken (jomfru) 252
 Torbenfeldt, Frydendal s., Tuse hrd., Holbæk amt 19, 126,
 239—40
 Torsjø, Vemnehøg hrd., Skåne 19
 Torstenson, Lennart, svensk general 241
 Torsø, se: Torsjø
 Tranekær, Langeland 160
 Trap, J. P. 125
 Trappaud, D. 237
 Troels-Lund, Troels 127
 Trolle, Herluf 126, 240
 Trudsholm, Kastbjerg s., Gerlev hrd., Randers amt 141
 Tustrup, N.-Hørning s., Sønderhald hrd., Randers amt 26,
 242—43
 Tyskland 58—59, 61, 130, 238, 241
 Tötcke, gartner 33—34, 127, 145
 Ugil Enge (Wggill ænge) 142
 Ulfeldt, Corfitz 241
 Ulfstand, Gregers 141
 Ulkil, biskop i Aarhus 125
 Ulrikke Eleonora, dronning af Sverrig 37, 150
 Ulsøe, M., krigsraad 176, 183, 197, 204, 207, 237
 Vaenius, Otto, 69, 268
 Wahl, J. S., maler 93, 103
 Valdemar Atterdag 10, 16, 239
 Valdemar Sejr 238, 313
 Valdemar den Store 10
 Valdemar Christian, greve 241
 Vallø, Bjæverskov hrd., Præstø amt 58, 126
 Wanscher, Vilh. 130, 133
 Vaux-le-Vicomte 74
 Vedbæk 58
 Weigert 133
 Weilbach, Frederik 130—33
 —, Philip 127—29, 132—33
 Weimar 104, 134
 Vendell, Johan, forvalter 148
 Vendôme, Louis Joseph, hertug af, 63
 Vendsyssel 16—18, 242
 Venezia 239
 Vernet, Joseph, fransk maler 135, 270, 271
 Viborg 255
 Wichmann, Nicolai 73
 Wiedewelt, Johannes, billedhugger 118, 135
 Wien 241
 Vieregg, slægten 130
 —, Claus Henrik 130
 —, Joachim Heinrich 59
 Wilhelm, Johann 131
 Villacerf 130
 Wilsnack 16
 Winterfeldt, Helmuth Otto von, stiftamtmand 56, 129
 Visby 125
 Wismar 85
 Withöft, Ditlev 143
 Wittenberg 127
 Wittrup, Barbara, g. m. Christen Friis 241
 Wladislavs IV, konge af Polen 241
 Voldum, Galten hrd., Randers amt 10, 22, 105, 118, 126,
 134, 139—41, 181, 236—38, 240—41, 243—44, 246, 313
 Vordingborg 61, 130, 241
 Vosnæs, Skødstrup s., Øster Lisbjerg hrd., Randers amt
 141
 — Birk 245
 Vrigny, Lacombe de la 131
 Wulfshagen 65
 Waagepetersen, B., arkitekt 8
 Zahle, Erik 133
 Zopf, Christoph, tysk arkitekt 130
 Ærø 56, 129
 Ødum, Galten hrd., Randers amt 10, 243, 245
 Ørslev kloster, Fjends hrd., Viborg amt 35
 Østergaard 141
 Østrupgaard, Hostrup s., Sallinge hrd., Svendborg amt 20
 Åby (krucifixet) 125
 Ågaard, Kettrup s., Vester-Han hrd., Thisted amt 17
 Aagaard, fuldmægtig 247
 Åkær (Aackiær), Falling s., Hads hrd., Århus amt 45, 65,
 159—60
 Ålborg 27
 — Jærnstøberi 305
 Århus 30, 146, 159, 176, 182—83, 189, 238
 —, Den gamle By 29
 — domkirke 16, 18
 — sortebrødrekirke 16
 — stift 125, 131
 Aarup, Anders, stokkemand 245

**TAVLER
REKONSTRUKTIONER OG
OPMAALINGER**

TAVLE 1.
STORKANSLER CONRAD REVENTLOWS CLAUSHOLM.

OVERSIGTSPLAN.

Nord opad. Mål 1:2000.

Ad indkørselen (1) kommer man til staldgården (2) og over broen (3) frem til en lille forplads, der blev udvidet af dronning Anna Sophie (4). Herfra kommer man gennem jernporten ind til borgegården (5), der flankeres af to haver (6 og 7) med springvand, rimeligvis dem hvortil Coelemans leverede blystatuer (sml. s. 71). En bro (8) fører over graven til terrassehaven i syd. Ad en trappe (9) når man op til »første etage« med springvand (10). Dammen i vest (11) passeres af møllebækken (12), som løber ud i mølledammen (13). Ved denne ligger en muret brønd (14). En lille bro »Sønden Vand-springet« (nævnes i 1718, sml. *bilag 93*, s. 163 og i 1725, jfr. note 354) fører over møllebækken til en trappe (15), der går op til »2. etage«, hvor man har en kaskade med flankerende trapper for sig (16). — Fra »3. etage« (17) — fører en trappe op til ladegården (18), der ved et gitter på en kampestensmur er adskilt fra haven.

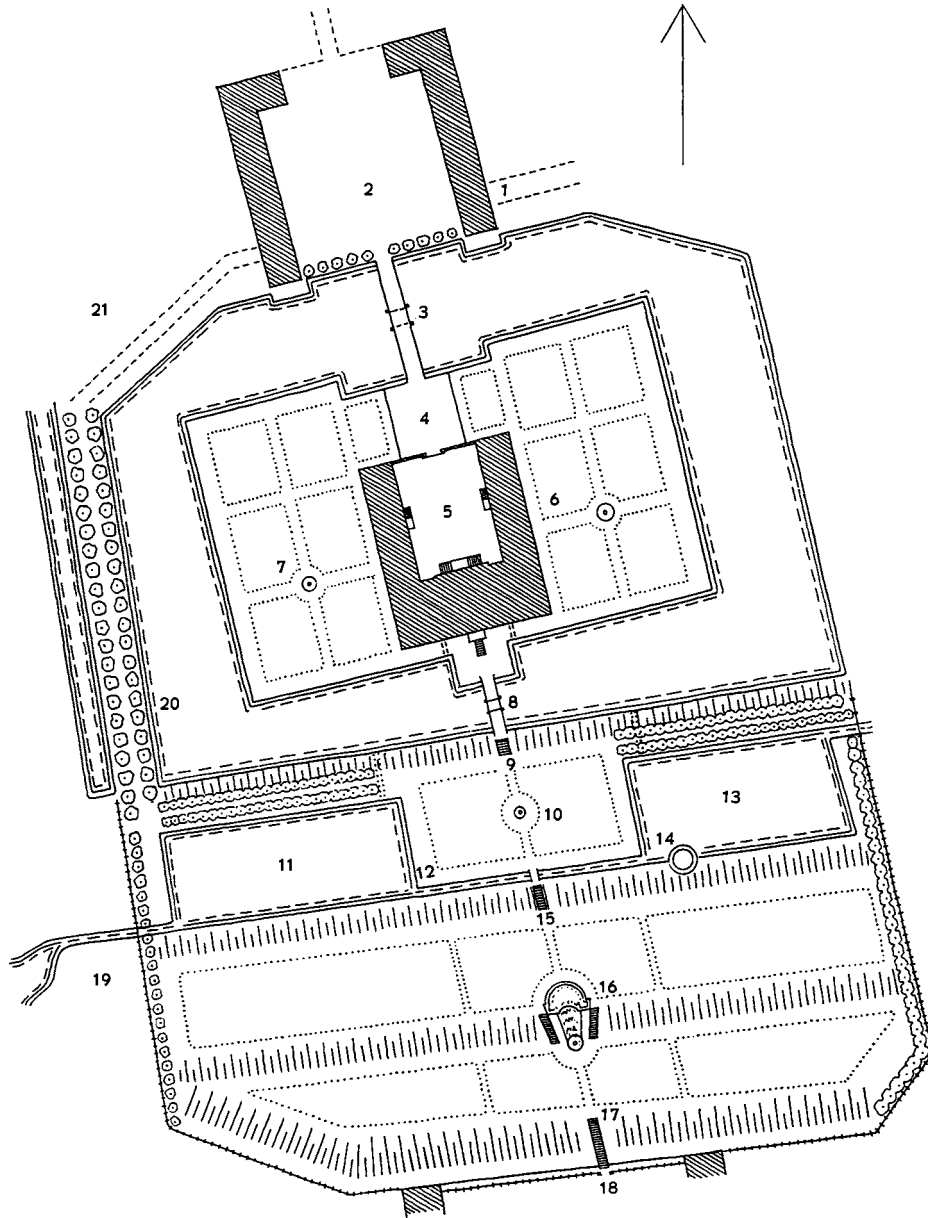
Vest for dette store terrasseanlæg ligger »Dyrehaven« med et par smådamme (19).

En allé fører på en dæmning (20) mellem voldgraven og en bred grøft frem til køkkenhaven (21) vest for staldgården (2).

Rekonstruktionen er udført på grundlag af opmålingen tavle 9 sammenholdt med nyere målinger (jfr. fig. 2 og 3), oplysningerne om anlægsarbejder før 1731, beskrivelsen fra dette år og iagttagelser i terraiet. Medens anlæggets hovedtræk med sikkerhed kan siges at have været som her vist, er detaljerne — navnlig for de enkelte havers vedkommende — meget usikre. Dette hænger blandt andet sammen med, at »vandproblemet« ikke fandt en endelig løsning i storkanslerens tid. Det forekommer overvejende sandsynligt, at han har anlagt en kaskade (16) oppe i terrassehaven (sml. note 353), og en sådan kaskade er her vist i en form svarende til de kriegerske (fig. 87), der er meget lig tessinske kaskader, som de kendes fra Tessins Gottorptegning fra 1687. Planitz meddeler 1722, hvad der behøves, dersom kongen behager »at de andre 4r Rader Chaschader 5 stk i hver Rad skal sættis«. Denne vending kunne tyde på, at der tidligere — måske i en plan af Tessin — har været regnet med *fire* kaskader ud over den eksisterende, og at sådanne kaskader ikke er fuldført af storkansleren, som vi ved, aldrig blev færdig med vandanlægget (springvand i spærremuren blev ikke bragt i stand, sml. *bilag 115*, s. 235). Planitz' forslag er ikke dyrt, men da det kommer til stykket, må han bede om at sagen overgives fontænemester Grim (*bilag 99,6*). Rentekammeret spørger i 1724, hvad kongen ønsker gjort (*bilag 105*, p. 10), og vi erfarer, at der har været udarbejdet et overslag, som kongen har fundet for dyrt. Det ligger nær for at antage, at »de andre 4r Rader Chaschader« har krævet en så stor vandtilførsel, at omfattende rende- og (måske) pumpeanlæg blev nødvendige, og at dette har bragt sagen til standsning. I så tilfælde er det vel også denne hindring, storkansleren ikke har kunnet overvinde. Kongen har da bedt Generalbygmester Ernst med rentekammeret at overveje, »hvorledes denne Vand Spring for den Mindste Bekostning kunde i standsetes« (*bilag 104, resolutionens stk. 10*). Resultatet er blevet anlægget af de to nye kaskader (fig. 87), der kom til at ligge i samme akse som en tredje, rimeligvis *ældre* (sml. note 353).

Det større projekts kaskadepacering er ukendt, men da Planitz' overslag fra 1722 — i modsætning til overslaget fra 1725 — ikke forudsætter ændring af det dengang eksisterende bro- og trappeanlæg *i akse*, må man vel forestille sig de manglende kaskader i 1722 tænkt anbragt to og to symmetrisk om hovedaksen f. eks. med to »rader« fra anden »etage« ned til møllerenden og to »rader« fra første »etage« ned til voldgraven.

TAVLE 1.

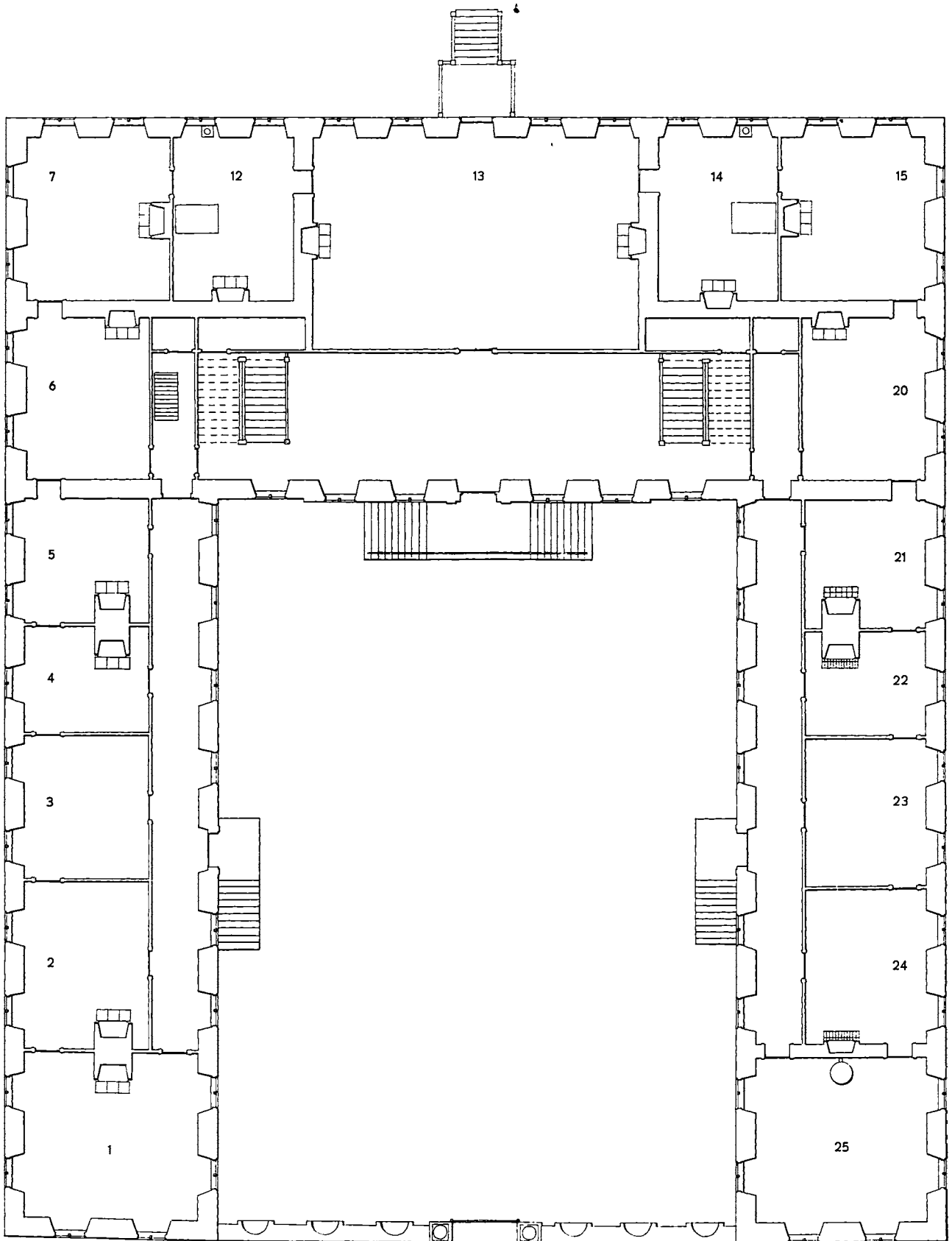

10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 m

TAVLE 2.
PLAN AF STUEETAGEN PÅ CONRAD REVENTLOWS TID
Syd opad. Mål 1:250.

Rekonstruktion udført på grundlag af tavle 6 sammenholdt med oplysningerne om byggearbejder før 1731 og iagttagelser på stedet. Placeringen af trapperne i hovedfløjens gang er bestemt ved konstaterede udvekslinger i bjælkelaget. De nu forsvundne vinduer i rum 7 og 15 er indtegnet over de tilsvarende kældervinduer. Om spærremurens springvandsnicher har været krumme eller fladbundede er uvist. Havetrappens form er helt ukendt.

TAVLE 2.

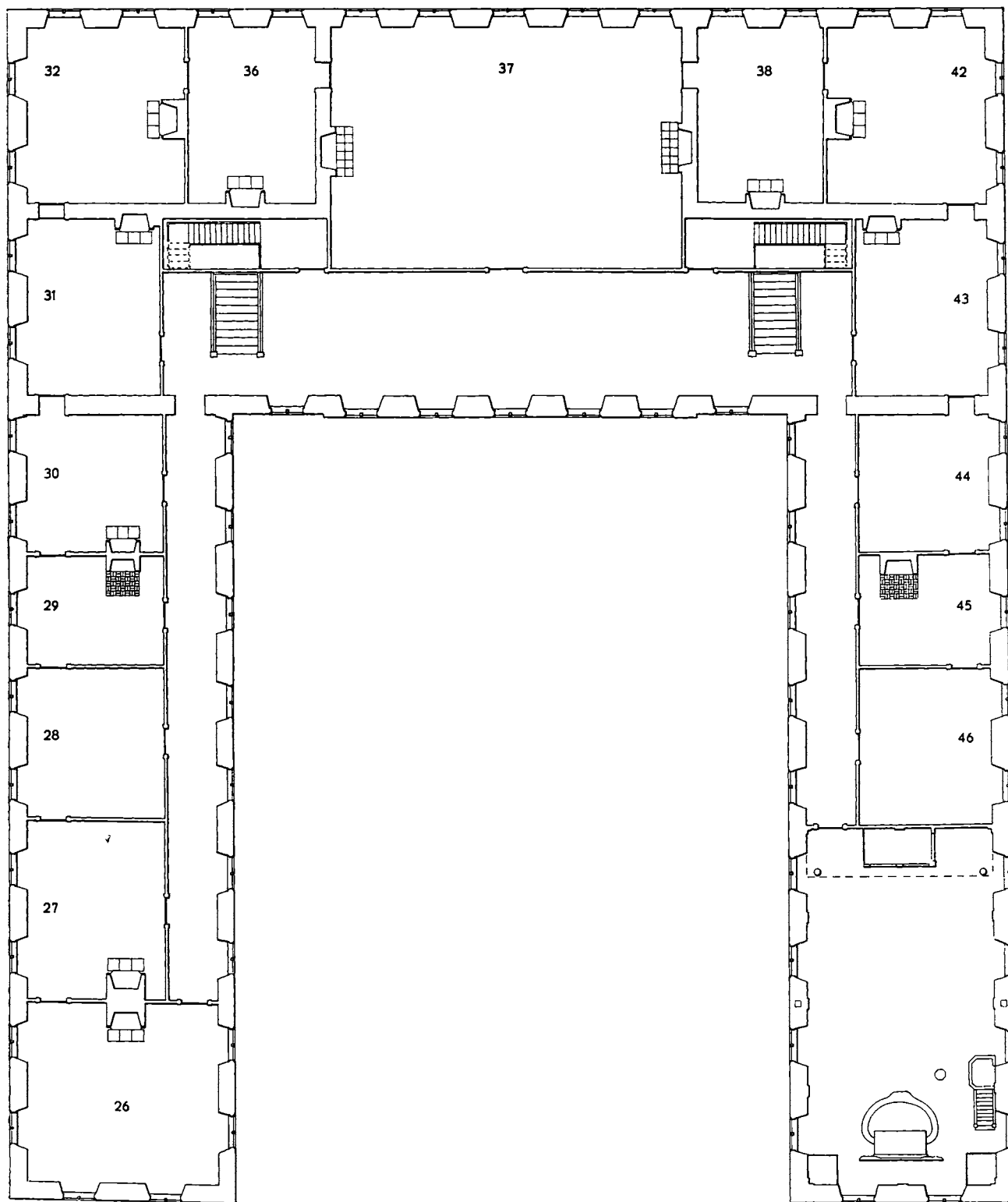

0 5 10 15 m

TAVLE 3.
PLAN AF FØRSTE SAL PÅ CONRAD REVENTLOWS TID
Syd opad. Mål 1:250.

Rekonstruktion udført på grundlag af tavle 7 sammenholdt med efterretningerne om byggearbejder før 1731 og iagttagelser på stedet. Placeringen af trapperne, der kommer op i hovedfløjens gang, er bestemt ved udvekslinger konstateret i bjælkelaget. Sydvinduerne i rum 32 og 42 er indtegnet over de tilsvarende kældervinduer.

TAVLE 3.

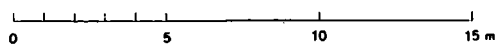
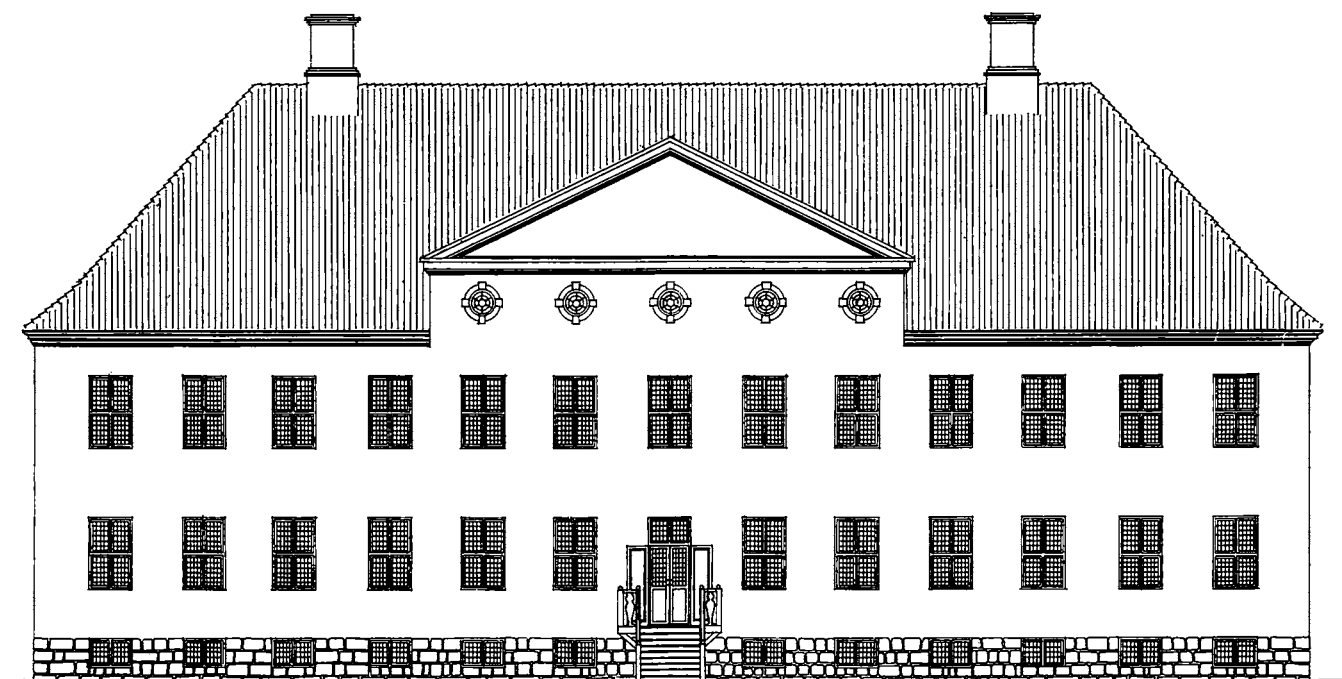
0 5 10 15 m

TAVLE 4.
CONRAD REVENTLOWS HAVEFAÇADE
Mål 1:250.

Granitsokkel og rød mur. Vinduer med blyindfattede ruder. I tredje og elvte fag er der ikke kældervinduer, idet nedløbene frø »hemmelighederne« fandtes de pågældende steder (jfr. tavle 10), men der var blændinger i façaden, formentlig med malede vinduer som her vist.

Rekonstruktion på grundlag af opmålingerne tavle 13. Kvisten er tegnet i analogi med gårdfaçadens. De to østligste og de to vestligste vinduesaksers placering er bestemt gennem kælderplanens mål (tavle 10). Vinduestypen kendes fra rum 26 (sml. fig. 27 og 48). Havetrappens form er ukendt.

TAVLE 4.

TAVLE 5.
SNIT GENNEM HOVEDAKSEN PÅ CONRAD REVENTLOWS TID
Maal 1:250.

Spisesalen i stueetagen har umalede egetræspaneler. Kongesalen ovenover har hvælvet stukloft med runde gittervinduer og loftmaleri. Sideportalernes trapper fik ikke rækværk i storkanslerens tid.

Rekonstruktion tegnet på grundlag af opmåling fra 1935 sammenholdt med de ældste oplysninger om bygningen og iagttagelser paa stedet. Vedr. det hvælvede stukloft se s. 51 og fig. 54. Tagværket er kun vist summarisk. Havetrappen og vestfløjens nordende (med 2 fag vinduer) er udeladt.

TAVLE 5.

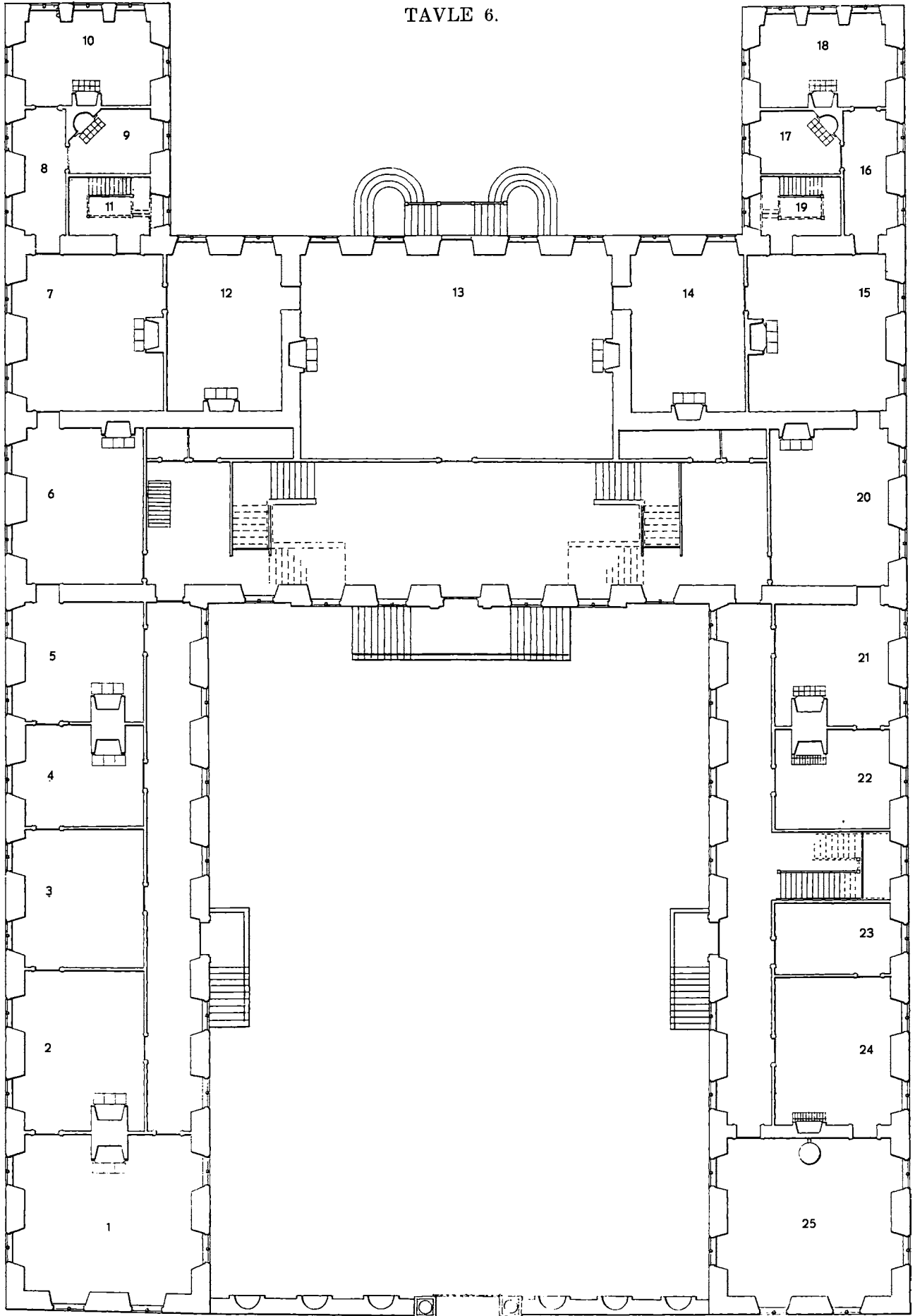

0 5 10 15 m

TAVLE 6.
PLAN AF STUEETAGEN EFTER FREDERIK DEN FJERDES OMBYGNING
Syd opad. Mål 1:250.

Rekonstruktion udført på grundlag af opmålingen tavle 11 sammenholdt med beskrivelsen fra 1731 (*bilag 115*) og iagttagelser på stedet. Den østre hovedtrappe er indtegnet i analogi med den endnu eksisterende vestre (for det øverste trappeløbs vedk. se endv. tavle 7). Havetrappens form er usikker.

TAVLE 6.

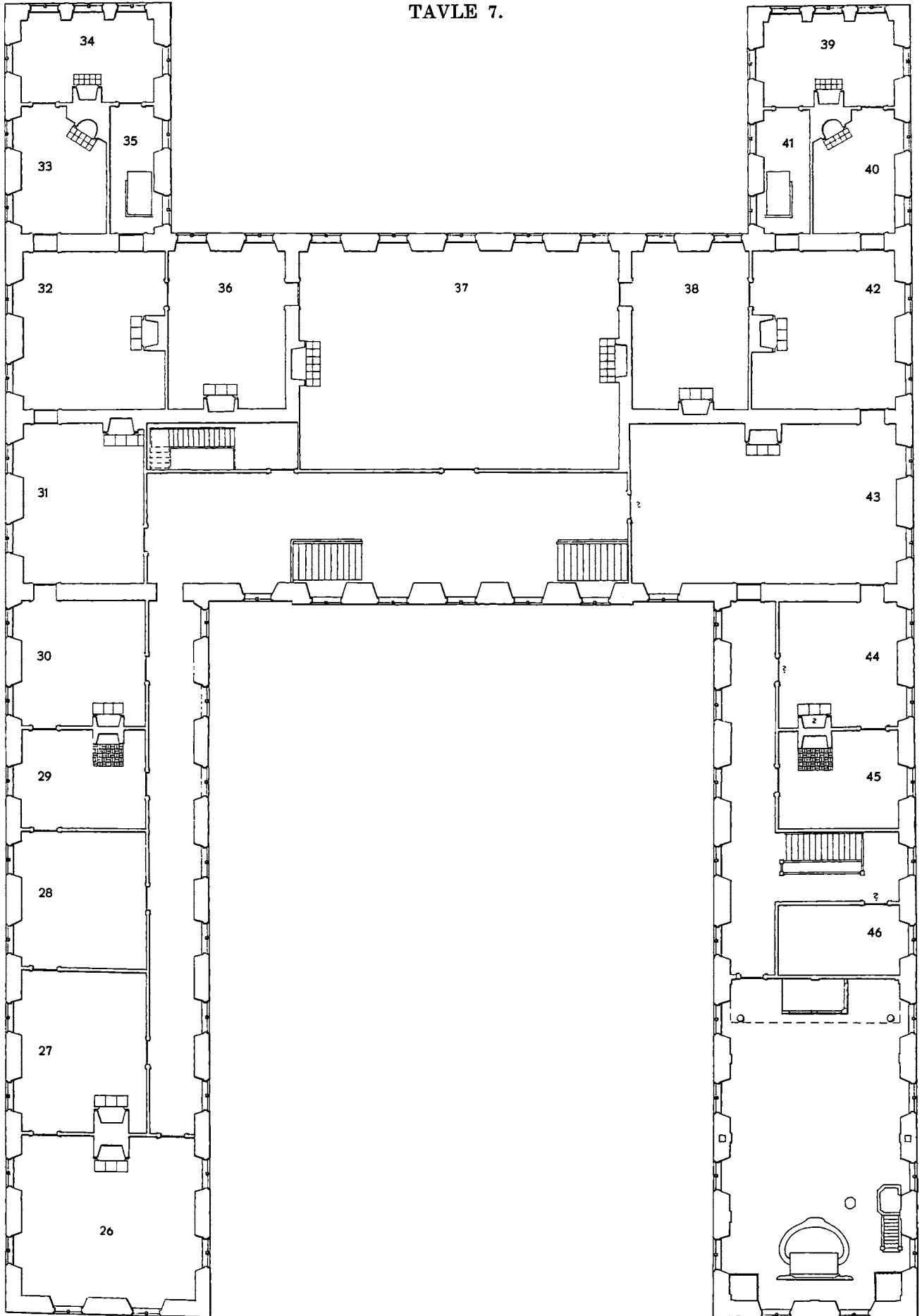
0 6 10 15 m

TAVLE 7.

PLAN AF FØRSTE SAL EFTER FREDERIK DEN FJERDES OMBYGNING
Syd opad, mål 1:250.

Rekonstruktion udført på grundlag af opmålingen tavle 12 sammenholdt med beskrivelsen fra 1731 (*bilag 115*) og iagttagelser på stedet. Den nu forsvundne østre hovedtrappe er indtegnet, hvor en udveksling i bjælkeværket (påvist ved optagning af gulvbrædder) har vist, den har været.

TAVLE 7.

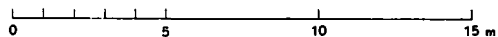
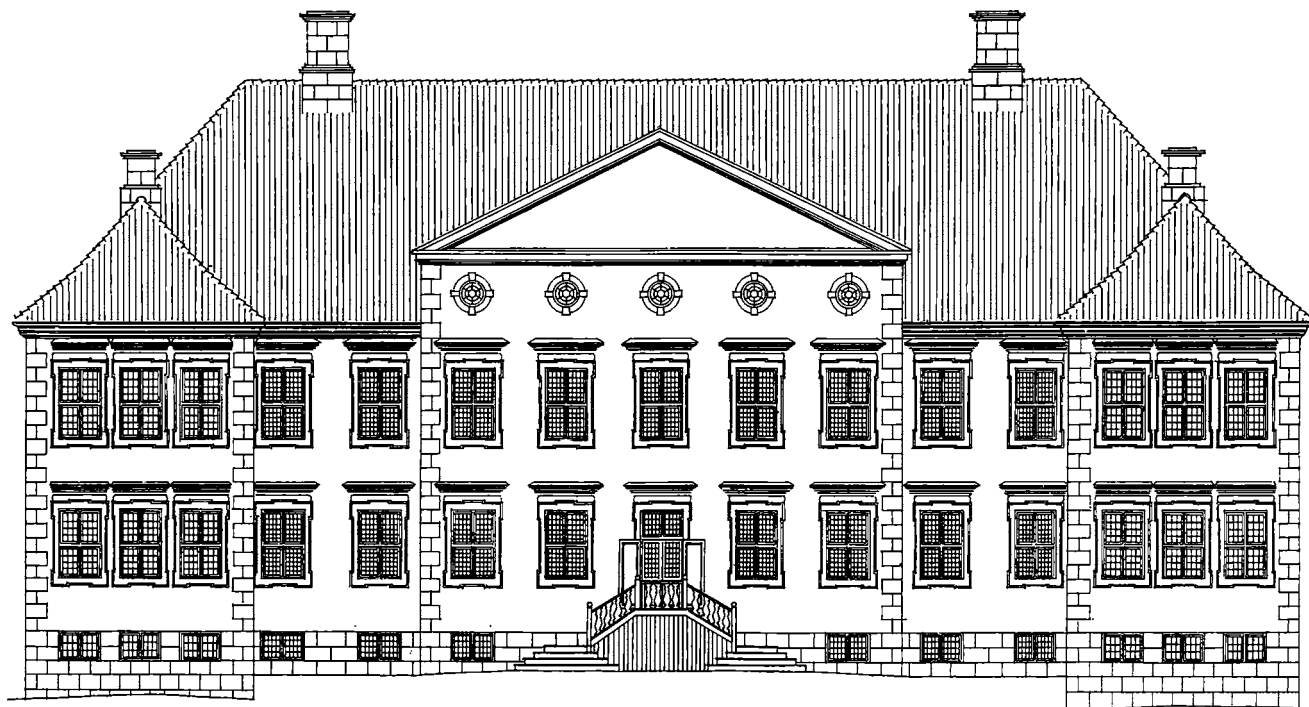
0 5 10 15 m

TAVLE 8.
FREDERIK DEN FJERDES HAVEFAÇADE
Mål 1:250.

Vinduerne har blyindfattede ruder. Kvadre, vinduesindfatninger og enkelte af kældervinduerne er kun malet (blaa) paa den pudsede, hvide mur.

Rekonstruktion udført på grundlag af opmålingerne tavle 13, beskrivelsen fra 1731 (*bilag 115*) aktstykkerne vedr. ombygningen (sml. s. 82 ff.) og iagttagelse af malede spor på façaden (sml. fig. 74).

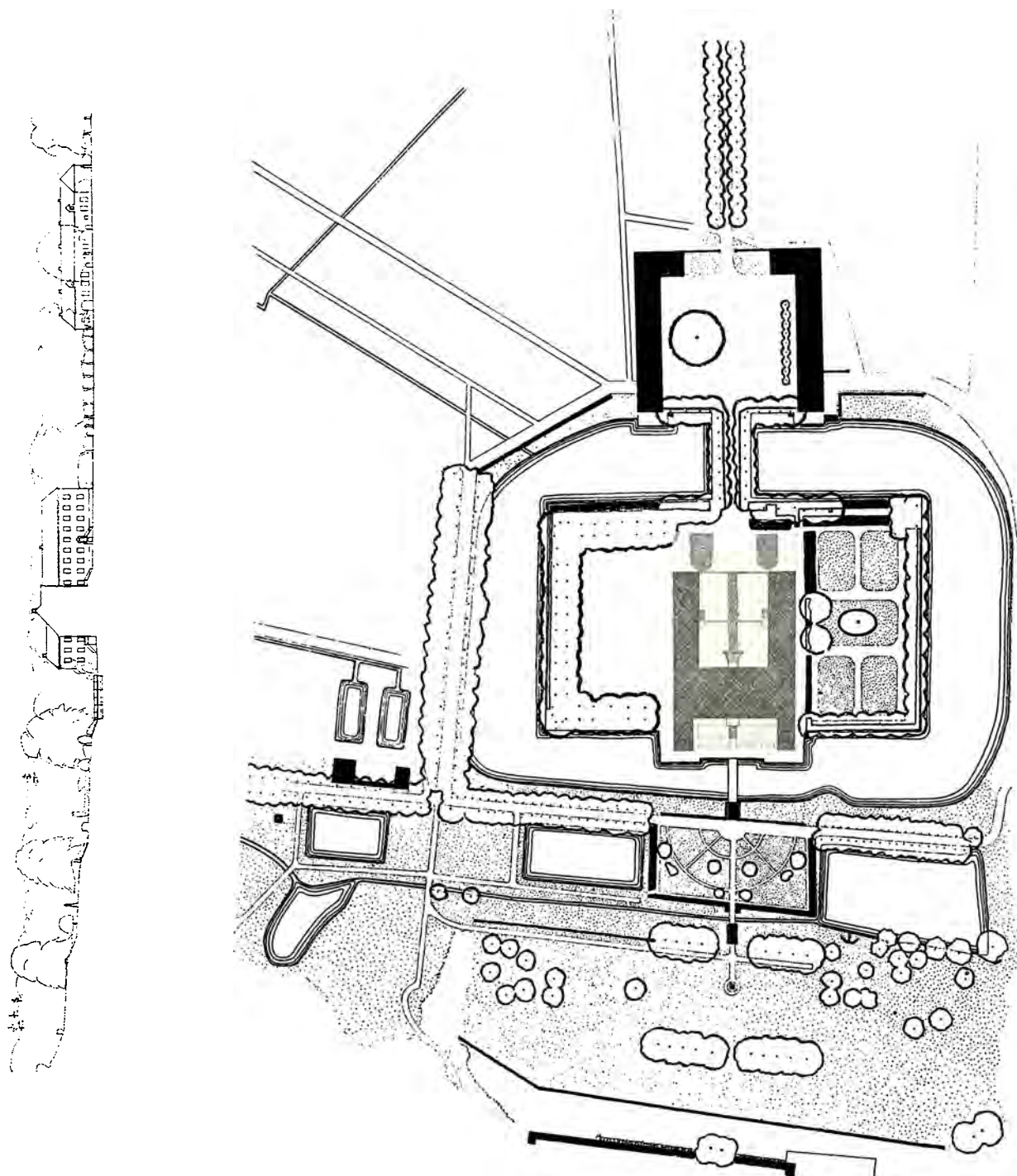
TAVLE 8.

TAVLE 9.
CLAUSHOLM 1925. OVERSIGTSPLAN OG SNIT
GENNEM HOVEDAKSEN
Nord opad. Mål 1:2000.

Opmålt til »Danske Herregårdshaver«.

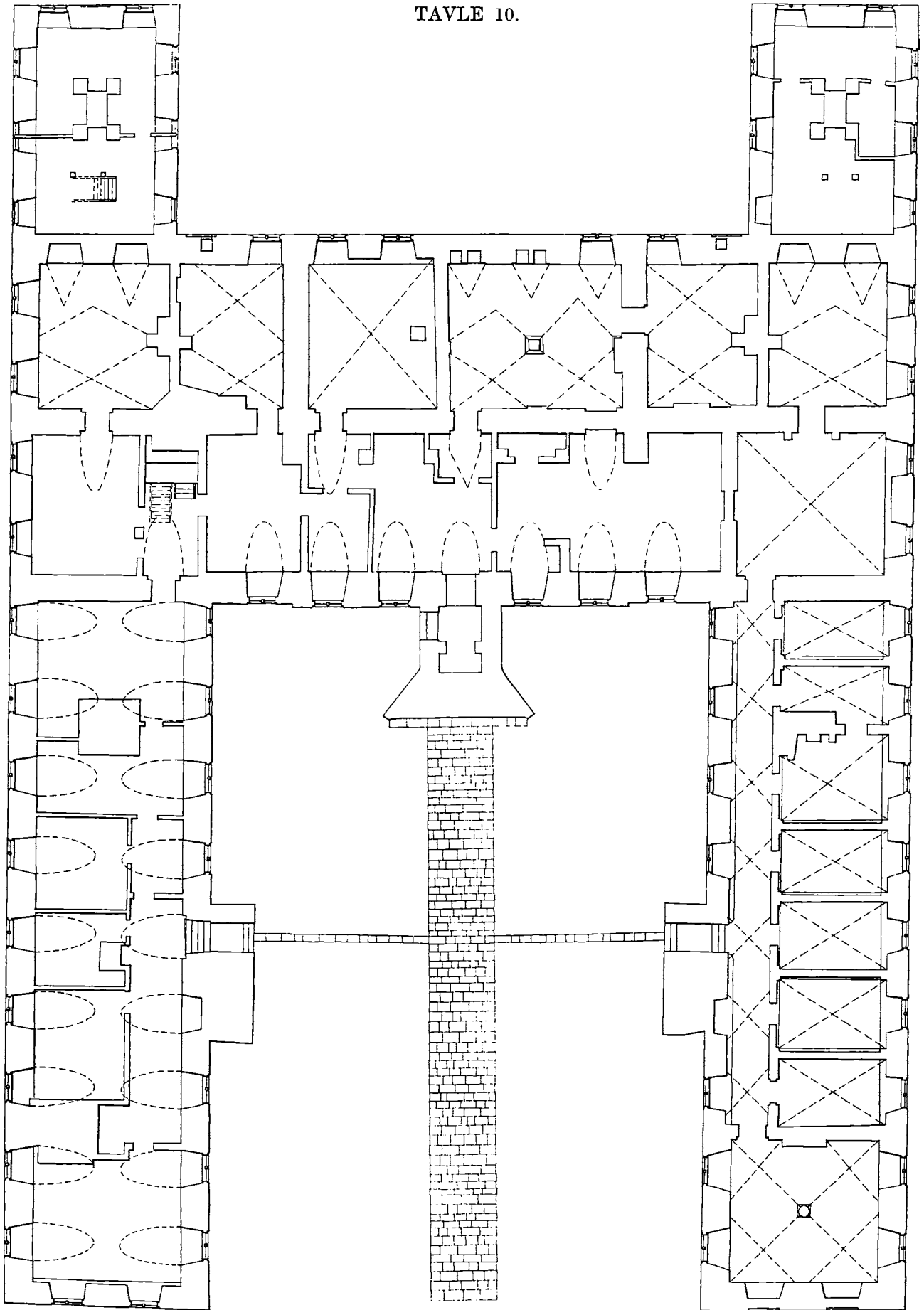
TAVLE 9.

TAVLE 10.
PLAN AF KÆLDERETAGEN 1955
Syd opad. Mål 1:250.

Opmåling af kunstakademiets elever 1935, revideret 1955.

TAVLE 10.

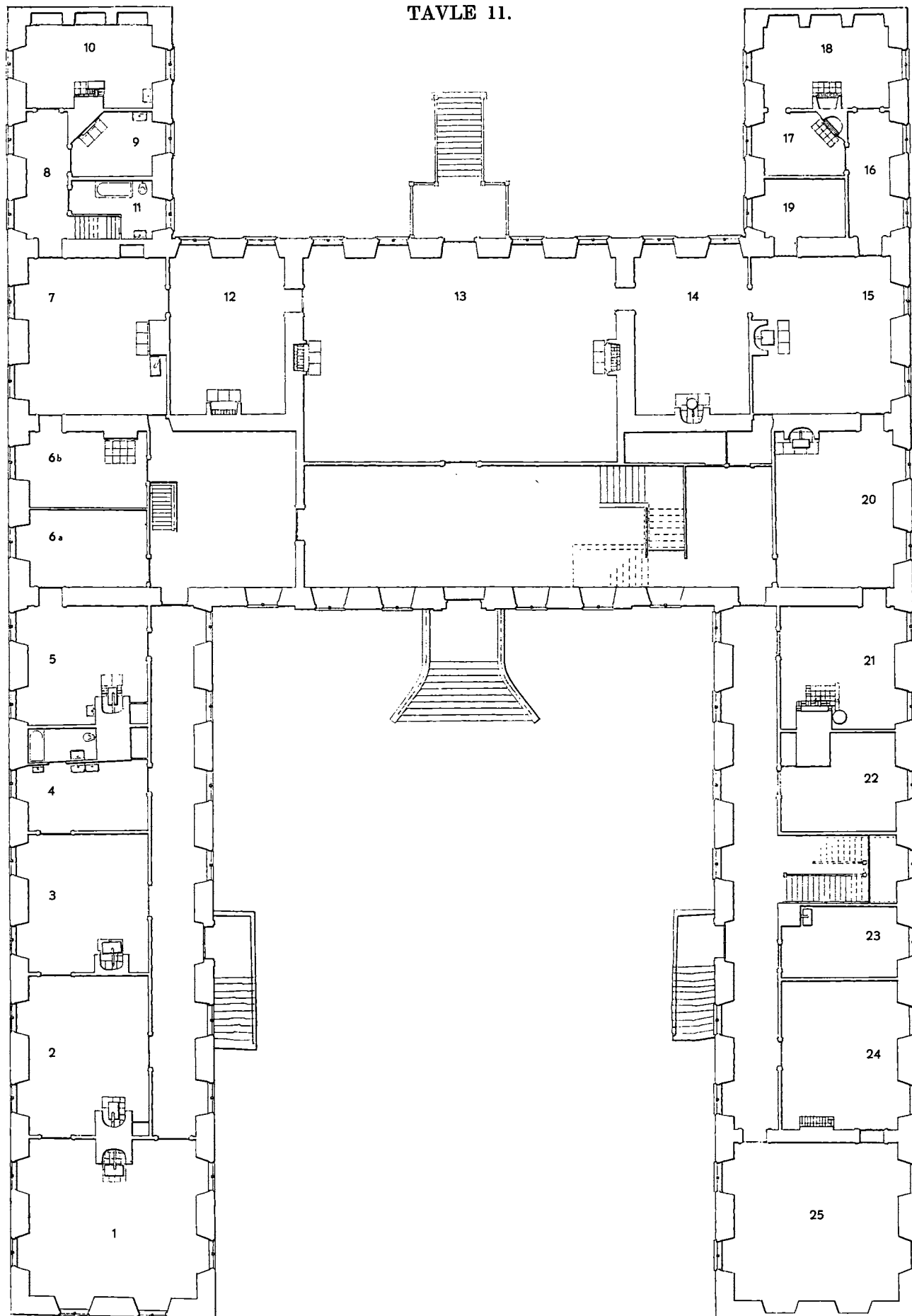

0 5 10 15 m

TAVLE 11.
PLAN AF STUEETAGEN 1955
Syd opad, mål 1:250.

Opmåling 1955.

TAVLE 11.

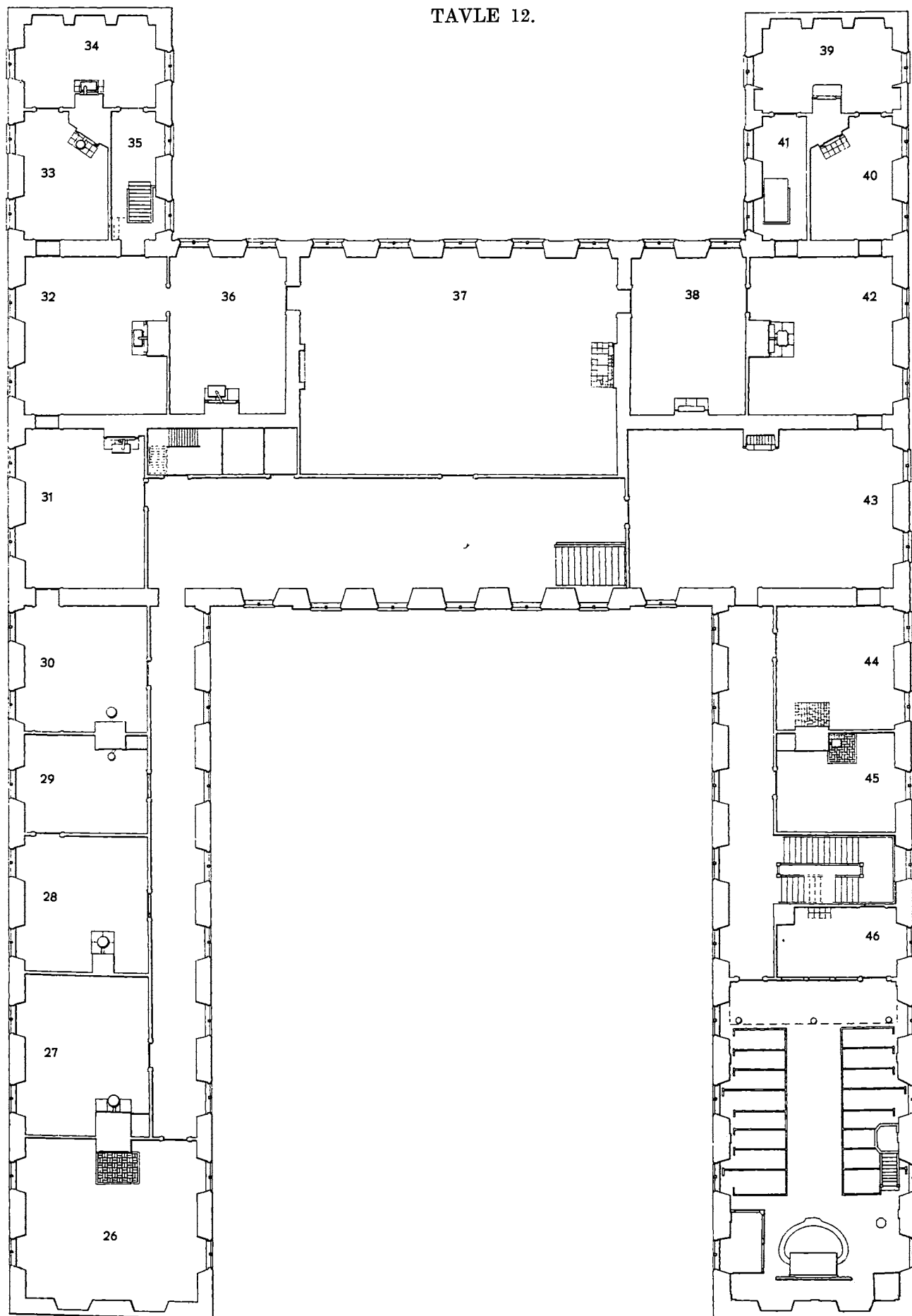

0 5 10 15 m.

TAVLE 12.
PLAN AF FØRSTE SAL 1955
Syd opad, mål 1:250.

Opmåling 1955.

TAVLE 12.

0 5 10 15 m

TAVLE 13.
HAVEFAÇADE 1935
Mål 1:250.

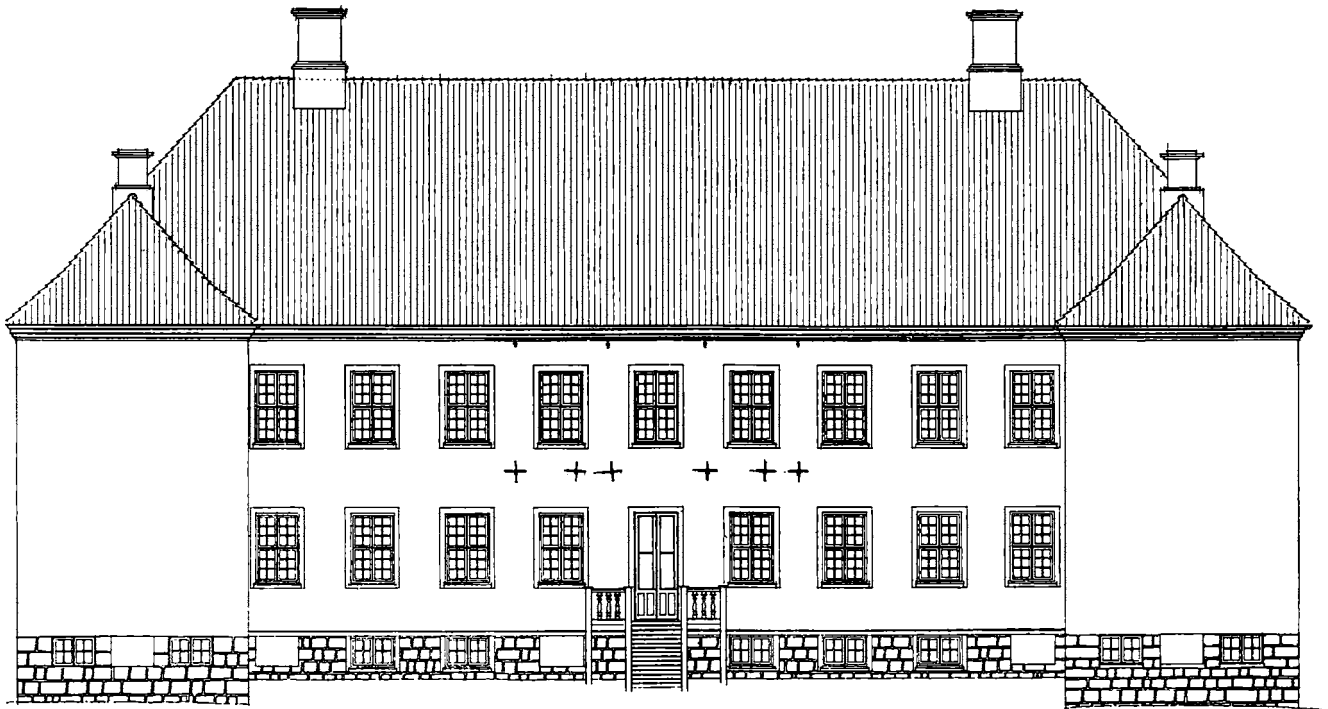
Opmåling af kunstakademiets elever 1935.

GÅRDFAÇADE OG SNIT GENNEM SIDEFLOJENE
Mål 1:250.

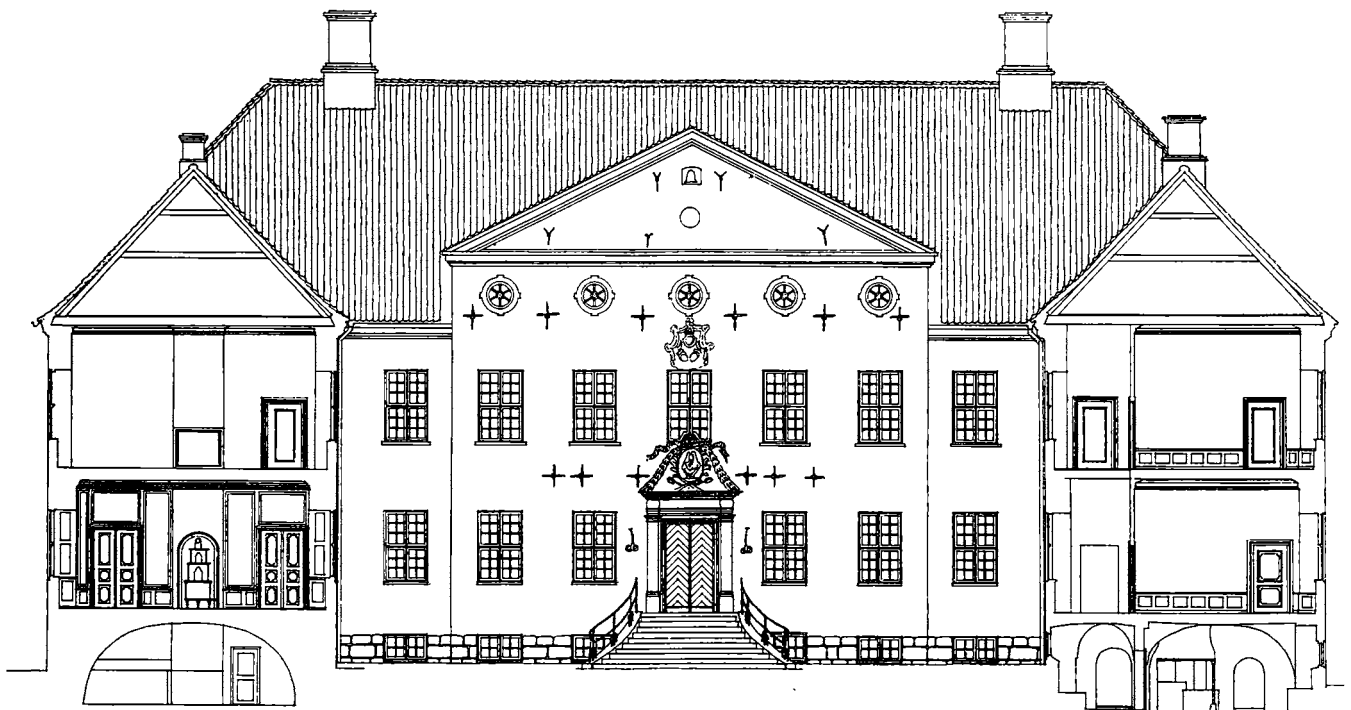
Opmåling af kunstakademiets elever 1935.

For østfløjens vedkommende (t.v.) er i snit vist rullekælder (tidl. bryggers) og de derover liggende rum 1 og 26. I østfløjen (t.h.) ses kældergang, tidl. køkken (under rum 22), rum 21 og rum 44.

TAVLE 13.

0 5 10 15 m

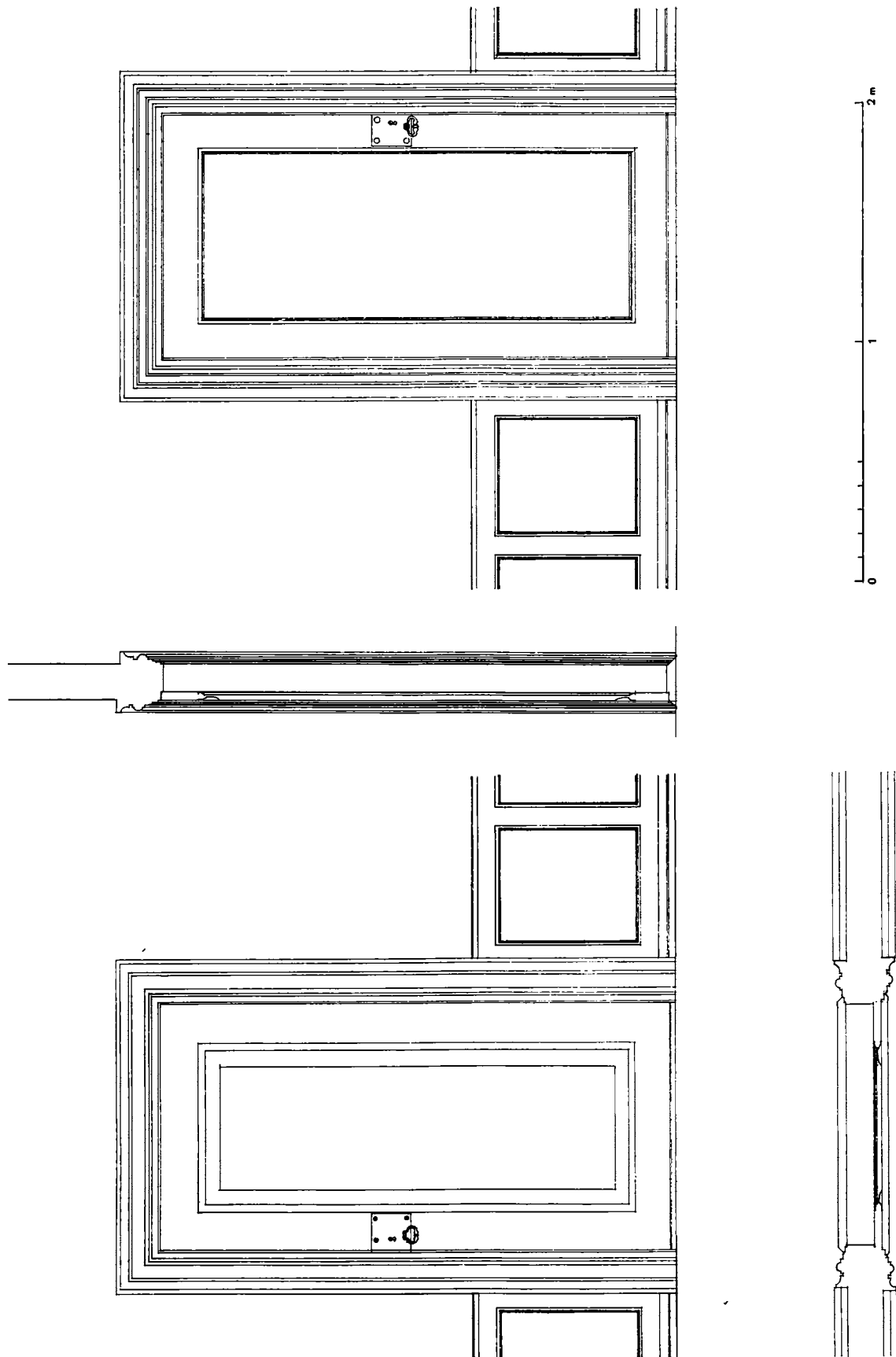

0 5 10 15 m

TAVLE 14.
DØR FRA CONRAD REVENTLOWS TID
Mål 1:25.

Opmålt af kunstakademiets elever 1935.

TAVLE 14.

TAVLE 15.
SLOTSKIRKENS SYDVÆG 1951
Mål 1:50.

Opmåling 1955.

TAVLE 15.

